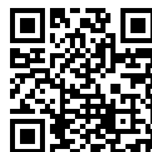
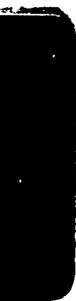
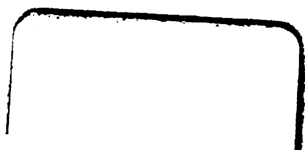

3 3433 07438022 5

Tidskrift

for

Philologi og Pædagogik.

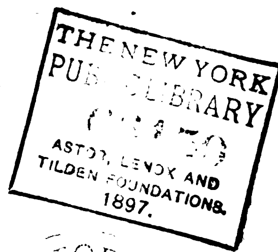
Syvende Aargang.

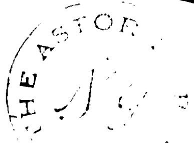

Kjøbenhavn.

Otto Schwartz's Forlag.

1866. 1867.

Bianco Lunos Bogtrykkeri ved F. S. Muhle.

Tidskriftets Redaktion:

C. Berg, *O. Fibiger*, *K. J. Lyngby*, Formand, *J. Pio*, Sekretair.

Comitee i Lund:

Prof. *A. Th. Lysander*, Rektor *S. G. Cavallin*, Adjunkt *Chr. Cavallin*.

Comitee i Christiania:

Prof. *O. Rygh*, Overlærer *E. Schreiner*, Prof. *S. Bugge*.

Upsala:

Adjunkt *Häggström*.

Medarbeidere i denne Aargang.

Bang, J. P., Adjunkt, Dr. Rønne.
Beissel, Ch., Sproglærer. Kjøbenhavn.
Bugge, Sophus, Prof. Christiania.
Dyrlund, F., Cand. mag. Kjøbenhavn.
Hoff, B., Adjunkt. Sorø.
Lund, G., Rektor, Dr. Aalborg.
Nielsen, O., Dr. Kjøbenhavn.
Nutzhorn, H. F. F., Dr. †.
Pio, Jean, Cand. philol. Kjøbenhavn.
Thomsen, Vilh., Cand. philol. Kjøbenhavn.
Ussing, J. L., Prof. Kjøbenhavn.
Voss, P., Skolebestyrer. Christiania.

Indhold.

Side

Til Plautus. (Textkritiske Bemærkninger II. Gamle Ordformer.) Af *Sophus Bugge* . . . . 1.

Sproglige Erindringer fra en Rejse i Grækenland. I. (Ordsamling og Prøver af Almuemaalet paa Syra.) Af *Jean Pio*. 38.

Kritiske og exegetiske Bemærkninger til Lucrets. Af *J. L. Ussing*. 81.

I anledning af Capitain *E. Madsens* afhandlinger om danske stednavne. Af *F. Dyrlund* . . . . 94.

Kritiske Bemærkninger til Tacitus. Af *P. Voss* . . . . 101.

De Epicharmo Pythagoreo. Opusculum postumum *Frederici Nutzhorn* . . . . 114.

Til textbehandlingen i Ciceros Cato major. Af *G. Lund* . . . 133.

Det magyariske sprog og dets stammeslægtskab. Af *Vilh. Thomsen* . . . . 149.

Om Brugen af danske Fagudtryk ved Undervisningen i de levende Sprog. Af *Ch. Beissel* . . . . 174.

Nogle Bemærkninger om Quintus Smyrnæus' Diction. Af *F. Nutzhorn* . . . . 183.

Et Par Bemærkninger til Euripides. Af *J. P. Bang* . . . . . 200.

Bidrag til Tydning af de ældste Runeindskrifter. I. II. Af *Sophus Bugge* . . . . 211. 312.

Harpestrengske håndskrifter. Af *G. Lund* . . . . 252.

Til Dialogus de oratoribus. Af *P. Voss* . . . . 263.

Om Fremstillingen af Verbernes Böjning i franske Skolegrammatiker. Af *Jean Pio* . . . . 294.

Anmeldelser.

Side

J. Kok: Det danske Folkesprog i Sønderjylland, 2den Del, 1867. Af *O. Nielsen* . . . . 256.
C. Iversen: Oldnordisk Læsebog, 1867. Af *B. Hoff* . . . . . 259.
J. Lökke: Engelsk Grammatik, 1867. Af *K*. . . . . 363.

En Erklæring. Af *S. B. Smith* . . . . 262.

Indholdsangivelse af nye Skrifter . . . . 100. 365.

Bøger indsendte til Redaktionen . . . . 366.

Alphabetisk Fortegnelse

over

behandlede Steder hos Forfatterne.

(Steder, der ere anførte som Exempler i historiske, lexikalske eller grammatiske Undersøgelser, medtages ei.)

	Side
Cicero. Cato major	133.
Dialogus de oratoribus	263.
c. 2	102.
Euripides.	
Androm. v. 547 ff.	200.
Hekabe 1183—86	200.
Herakleid. 819—822	205.
Iamblichos § 241	128.
Lucretius I, 190	88.
454	89.
873 f.	86.
1085	83.
IV, 206	87.
V, 878 ff.	87.
1456	87.
VI, 113 ff.	87.
459 f.	88.
512	93.
954	90.
1247—51	86.
Plautus.	
Mercator v. 716—718	33.
760—767	3.
890—891	4.
Miles gloriosus 186	4.
223—225	5.
259—260	5.
438	2.
553	33.
Miles gloriosus 592—594	6.
637. 655—660	8.
678	11.
700—701	11.
715	12.
775—776	12.
779	13.
881—884	15. 37.
888	31.
893—896	17.
1220	18.
1314	19.
Mostellaria 288	19.
Persa 703	20.
Poenulus I, 2, 101	37.
III, 1, 30—32	20.
IV, 2, 62	21.
Pseudolus 16	33.
397	21.
398	22.
514—518	22.
676—677	23.
710—711	23.
Rudens II, 7, 20—21	24.
Stichus 302—303	24.
330—331	25.
354	26.
420	26.
446—448	27.

Side

Stichus 615—618 . . . . 27.
624—626 . . . . 28.
638 . . . . 29.
Trinummus 948 . . . . . 29.
Truculentus prol. v. 19-20 30.
I, 1, 37—39 . . . . . 30.
II, 6, 38—39 . . . . . 30.
Sallustius.
Jugurtha 113, 3 . . . . 109.

Side

Tacitus.
Annal. II, 37 . . . . . . 101.
IV, 40 . . . . 102.
German. c. 2 Slutn. . . 103.
14, 3 . . . . 111.
16, 3 . . . . 111.
17, 3 . . . . 112.
18, 2 . . . . 112.
20, 4 . . . . 113.
27, 3 . . . . 113.

Behandlede Runeindskrifter.

Side

(Aars 250. 331.)
Berga . . . . 244. 313.
Björketorp . . . . 323.
Etelhem . . . . 246.
Gallehus . . . . 215. 312.
Gommor . . . . 347.
Himlinghöie . . . . 251.
Istaby . . . . 314.

Side

(Kallerup . . . . 220.)
[Müncheberg . . . . 362.]
(Skjern . . . . 345.)
Stentoften . . . . 323.
Sölvesborg . . . . 349.
Tanum . . . . 248. 361.
Tune . . . . 225. 312.
Varnum . . . . 237. 360.

Rettelser.

Til 7de Aargang.

Følgende Ord tilföjes i den nygræske Ordsamling:

Side 47. *γọμάρι, τὸ*; og *Dimin. γọμαράκι, τὸ*; Last; Dragt.
— -. *δέρνω Aor. ἔδειρα*; prygler.
— 48. *ἔβγα, τὸ*, Udgang.
— 54. *λουλούδι, τὸ*, Blomst.
— 55. *μητέρα, ἡ*, Moder.
— 59. *πελιστέρι, τὸ*, Due.
— 64. *φίλος, ὁ*, Ven.

— 59. tilföjes for *'πάγω* og *πηγαίνω* den *transit.* Betydning «bringer».

— 53,	Lin. 28.	*κρεματάρια*	læs:	*κρεμαστάρια*
— 60,	— 11.	*πίτυλα*	—	*πίτυρα*
— 62,	— 23.	(*στρέφọμαι*); *Aor. Imp. στράφου*	læs:	(*στρέφọμαι*); *Aor. Imp. στράψου*
— 119,	— 3.	Pythagoræ	læs:	Pythagora
— 126,	— 11.	alio	—	alia
— 151,	— 36.	folk der	—	folk, der
— 167,	— 13.	*alla*	—	*alla* (for **al-na*)
	— 14.	*alle*	—	*alle* (for **al-ne*)
— 168,	— 25.	approx.	—	allativ
— 172,	— 37.	*s a n o m	—	**sanom*
	— -	ord ende	—	ord kan ende
— 226,	— 14.	Præpositionen «efter»	læs:	Præpositionen «efter», hvor den angiver Fölge i Tid eller betegner «efter en Afdöd»,
	— 17.	det tilsvarende Ord	—	det tilsvarende Ord ogsaa i denne Betydning

Til 6te Aargang.

Side 262,	Lin. 8.	k*onungr*	læs:	k*onungr*
— 313,	— 1.	18, 371	—	16, 371

Til Plautus.

Textkritiske Bemærkninger.

Af *Sophus Bugge.*

Tillæg og Rettelser til første Artikel.

Jeg skal ikke rette alt, hvad jeg nu kunde ønske anderledes, men kun indskrænke mig til enkelte Bemærkninger.

S. 8. Mercator 524. A. Spengel har nu i sit indholdsrige Skrift «T. Maccius Plautus. Kritik, Prosodie, Metrik», Gøttingen 1865, S. 55—62 givet et langt fuldstændigere Bevis, end jeg havde formaat, for at *mihī, tibī, sibī* bruges hos Plautus i alle Komedier og i alle Versemaal. Foruden de der anførte Steder har jeg mærket mig følgende:

Merc. 365:

Sóllicitus mihí nescio qua ré videtur. Ch. *Áttatae*;

ti *nescio* danner her vistnok en Spondé, ikke en Creticus; jvfr. Merc. 369. Trin. 880.

Merc. 463:

Méliust te, quae sínt mandatae rés tibi, praevórtier.

Most. 886:

Ph. *Mihí molestus né sies.* Adv. *Vide simia ut fastídit.*

Pseud. 280:

Quia tibi minás viginti pró amica etiam nón dedit.

Stich. 611 (ogsaa af Spengel S. 110 anført i følgende Form):

Pér hanc tibi cenam íncenato, Gélasime, esse hodié licet.

Truc. II, 2, 17:

Quía tibi suaso infecisti, própudiosa, pállulam;

her læste dog allerede i gammel Tid andre *insuaso.*

Truc. IV, 3, 40:

Ét tibi quidem hércle idem [vir] áttulit magnúm malum.

Cornicularia hos Non. 134, S. 92, L. 32 (Gerl. og Roths Udg.):

Mihí Laverna in fúrtis celebrassís manus (efter Scaligers Conjectur).

Stich. 435 bør man ikke scandere som Spengel, men:

Age abdúce hasce intro. húnc tibi dedó diem

med Hiatus; jvfr. V. 418.

Ogsaa i Brudstykker af andre gamle Dramatikeres Værker (Cæcilius, Turpilius, Ennius) forekomme i de simplere Versemaal de her omhandlede Dativer med lang Slutningsvokal; Stederne vil let kunne findes i Ribbecks Samlinger.

Ogsaa *ibī* bruger Plautus baade i Senarer og Septenarer: Bacch. 756:

Átque ibidem, ubi núnc sunt lecti stráti, potetis cito.

Pseud. 425:

Proficísci, ibi nunc óppido opsaeptást via.

S. 9. Merc. 886. Jfr. Mil. gl. 668 *antque* i Hskrr. for *atque*.

S. 10, L. 13. *braccium* læs *bracium*.

S. 11. Mil. gl. 438. Mit Forsøg til dette Sted tager jeg nu tilbage, efterat jeg har sét A. Spengels skarpsindige Forslag (Plautus S. 30):

῎Αδικος es tu, nón δικαία et méo ero facis iniúriam.

Kanské man dog snarere tør tænke paa:

᾽Αδικαία es tu, nón Δικαία;

uagtet der ikke var noget Adjektiv *ἀδίκαιος*, saa kunde vel Digteren danne et *᾽Αδικαία* i Modsætning til Navnet *Δικαία*, i Lighed med *῎Απηρος — πηρος*.

S. 13. Mil. gl. 1377. Allerede Acidalius tænkte tvilende paa: *sed iam sensi.*

S. 17. Formen *periero* er støttet ved flere Vidnesbyrd af Usener i Fleckeisens Jahrb. 1865, S. 226 f.; men Stich. 192 omtaler han ikke.

S. 18. Trin. 598. Brix læser: *Ibít statim aliquo.*

II.

Mercator v. 760—767 (IV, 4, 20—26):

Cocus.

Nempe úxor rurist túa, quam dudum díxeras
Odísse te aeque atque ánguis.

Lysimachus.

Egone istúc tibi?

Cocus.

Mihí quidem hercle.

Lysimachus.

Íta me amabit Iúppiter,
Vxór, ut ego illud númquam dixi.

Dorippa.

Etiám negas?
Palam ístaec fiunt té me odisse.

Lysimachus.

Quín nego.

Cocus.

Non téd odisse, vérum uxorem aibát suam:
Et uxórem suam ruri ésse aiebat.

Lysimachus.

Haéc east.

Cocus.

Nempe métuis tu istanc.

Lysimachus.

Sápio: nam mihi únicast.

I V. 762 og 766 har jeg med A. Spengel, Plautus S. 57 og 206 beholdt Hskrr's *Mihí* og *Et uxórem suam ruri ésse aiebat* imod Ritschls Forandringer. I 765 er *Non ted odisse* en Conjectur af Ritschl istedenfor *Non non te odisse* i ***B***, hvilket Umpfenbach Meletem. Plaut. p. 41 beholder, *Non te odisse* i de andre Hskrr. Maaské kunde man ogsaa tænke paa *Noenum te odisse* eller med A. Spengel, Plautus S. 229 paa: *non te [se] odisse*; dog kan jeg ingenlunde indrømme, at Umpfenbach har godtgjort, at Accusativformerne *med*, *ted* er uplautinske (se nedenfor).

Men i 767 synes *Nempe metuis tu istanc* hverken at passe til den forudgaaende eller til den efterfølgende Replik. Hskrr. har *Ni metuis tu istanc.* Jeg formoder:

Nimírum odisti hanc.

I Modsætning til *odisti* siger Lysimachus i Svaret *mihi unicast*; *unicus* er her brugt ligesom f. Ex. i Capt. I, 2, 47 (150): *Tibi ille unicus, mihi etiam unico magis unicust. hanc* er ogsaa i Kokkens Mund det naturlige; jvfr. 754: *Haecíne tuast amíca.*

Mercator v. 890—891 (V, 2, 49—50):

Eutychus.

Pótin' ut animo sís tranquillo?

Charinus.

Quíd, si mi animus flúctuat?

Eutychus.

Égo [tibi] istunc in tranquillo et túto sistam: né time.

si mi animus er her skrevet efter Bücheler (Rhein. Mus. XV, 443) for Hskrr's *ſint antimuſ* ***B***. *ſintantimuſ* ***C***. *ſint animuſ* ***D*** (*ſi animuſ* ***FZ***); Bothe og Ritschl læser: *si autem animus.* — I V. 891 er Gjentagelsen af Adjektivet *tranquillus* efter mit Skjøn ikke heldig, især da *in tuto* træder til. ***B*** har *intranquietu oſiſtam,* de øvrige Kilder *in tranſquieto tuto ſiſtam*; heraf udleder jeg følgende Text:

Égo [tibi] istunc ín quieto, túto sistam: né time.

Jeg tror, at Skriveren havde *tranquillo* fra foregaaende Vers i Tankerne og derved feilagtig kom til at skrive INTRAN; men da han var kommen saa langt, mærkede han Feilen og fortsatte QUIETOTUTO.

At indsætte *et* mellem *quieto* og *tuto* er neppe nødvendigt, ti Asyndeton forsvares ved Steder som Capt. II, 3, 46 (406): *rebus in dubiis, egenis*; Most. 730: *piscatu probo, electili*; Rud. prol. 23: *Iovem se placare posse donis, hostiis.*

Miles gloriosus v. 186 (II, 2, 30).

Istedenfor det ene Vers i Ritschls Udgave har codex Ambrosianus to Vers, hvis Ægthed Fleckeisen epist. crit. p. XXIIII sq. og Crain Plaut. Cantica S. 16 i det væsentlige har hævdet og som Spengel, Plautus S. 113[1]) bibeholder uforandrede:

Prófecto ut ne quoqudm de ingenio dégrediatur múliebri
Éarumque artem et dísciplinam optíneat colere ....

---

[1]) Ogsaa første Fod kan beholdes uforandret; til de af Spengel anførte Steder jvfr. endnu Poen. IV, 2, 85:

Prófecto ad incitás lenonem rédiget, si eas abdúxerit.

Det er mig ubegribeligt, at flere Kritikere (Ritschl Mil. gl. praef. p. XXVI sq.; Fritzsche; jvfr. Fleckeisen ep. crit.) har kunnet tage Anstød ved *muliebri*; og dog har vi her en ganske almindelig constructio ad synesim, som de fleste udførlige Grammatiker omtale. Heller ikke for Plautus er den fremmed; netop i Mil. gl. har vi et fuldkommen tilsvarende Sted, 752 f.:

Próletarió sermone núnc quidem, hospes, útere.
Nam í solent, quando áccubuere, ubi céna adpositast, dícere.

Ligesaa Rud. III, 1, 6—8:

Ad hirúndininum nídum visast símia
Ascénsionem ut fáceret admolírier:
Neque eás eripere quíbat inde.

Væsentlig forskjelligt er heller ikke Stich. 744 f.:

nám ita ingenium múliebrest:
Béne quom lauta, térsa, ornata, fíctast, infectást tamen.

Den samme Sprogbrug har Forfatteren af Prologen til Casina fulgt, V. 12 f.:

Nos póstquam populi rúmore intelléximus
Studióse expetere vós Plautinas fábulas,
Antíquam [aliquam] eius édidimus comoédiam

(dette Sted og Exemplet af Rudens anføres af Holtze Syntax. I, 354.)

Miles gloriosus v. 223—225 (II, 2, 68—70):

Interclude cómmeatum inimícis, tíbi muní viam,
Quá cibatus cómmeatusque ád te et legionés tuas
Túto possit pérvenire.

Ritschl har med god Grund fundet *commeatum* i 223 stødende saa nær ved *qua cibatus commeatusque* etc.; hvis den her efter Ritschls Udgave aftrykte Text var den rette, vilde det ogsaa være vanskeligt at begribe, hvorledes den Læsemaade, vi finde i Hskrr., var opstaat. ***BCD*** har *Intercludite inimicis commeatum tibi.* Herefter vover jeg at foreslaa:

Ínterclude itér inimicis, cóntra tibi muní viam.

At den sidste Stavelse i *iter* her staar som første korte Stavelse af den opløste Arsis, kan ikke vække Tvil.

Miles gloriosus v. 259—260 (II, 2, 104—105):

Palaestrio.

Et quidem ego ibó domum,

Átque homíni investígando operam huic díssimulabo mé dare.

For *dissimulabo me dare* har *A* DISSIMULAB.., men saaledes at dette fortsættes i Slutningen af følgende Linje, hvor dog intet kan læses; alle de øvrige Hskrr. *dissimulando* (og ikke mere).

For Tanken er her *homini investigando operam dare* Hovedbegrebet; dertil træder *dissimulare* som en Bibestemmelse: «jeg vil, uden at lade mig mærke dermed, gjøre alt for at opsnuse —». Et dermed overensstemmende Udtryk vil man faa ved at skrive:

Átque homíni investígando operam huic díssimulabundús dabo.

Dette slutter sig desuden nærmere til Læsemaaden i ***BCD***, end den af Ritschl indsatte Text.

Plautus bruger ogsaa ellers Participia paa *bundus*: Aul. II, 4, 38: *deplorabundus*; Stich. 288 har Hskrr. *lascivibundus*, hvorfor Scaliger og Ritschl, vistnok med urette, har indsat *lixabundus*; Epid. III, 3, 32: *ridibundus*; Stich. 444 *verberabundus*. Gell. XI, 15 giver videre Oplysning om saadanne Participiers Forekomst hos førklassiske Forfattere.

Miles gloriosus v. 592—594 (II, 6, 109—111):

Redeo ín senatum rúsum. nam Palaéstrio
Domi nunc aput mest, Scéledrus nunc autémst foris:
Frequéns senatus póterit nunc habérier.

Flere Kritikere har alt gjort opmærksom paa den Modsigelse, hvori V. 593 staar med V. 585, hvor Sceledrus, idet han gaar, siger:

Verúm tamen, de me quídquid est, íbo hinc domum.

Ribbeck (Rhein. Mus. XII, 597) søger at rede denne Vanskelighed ved at stryge V. 585, som efter hans Mening heller ikke lader sig forene med V. 582:

Nam iam áliquo aufugiam et me óccultabo aliquót dies.

Ladewig (Philol. XVII, 260 Anm.) har herimod indvendt, at V. 582 godt lader sig forene med V. 585, og han forklarer Sammenhængen saaledes: Paa det første Sted udtaler Sceledrus sin Beslutning at løbe bort og gjæmme sig et eller andet Sted, paa det andet bestemmer han dette nærmere saaledes, at det er i en Krog af Krigsmandens Hus, han vil forstikke sig. Men da Sceledrus neppe vilde kalde det at skjule sig hjemme i

Krigsmandens eget Hus *aufugere*, er det vel simplere at lægge stærk Vægt paa *hinc* i 585 og oversætte med Høegh Guldberg: Men hvad end skal skee, gaar dog jeg hjem først. — I ethvert Fald er det naturligt, at Sceledrus's Raadvildhed og Ubestemthed er udtrykt i hans Ord, og man maa derfor i disse ikke søge logisk Stringents.

Hertil kommer den Omstændighed, hvorom Ribbeck selv minder, at Palaestrio i Begyndelsen af tredje Akts anden Scene (V. 816) raaber paa Sceledrus, som om han var i Krigsmandens Hus, hvorpaa Lucrio kommer frem og fortæller, at Sceledrus ligger drukken og snorker i Kjælderen. Ladewig har derfor fuldkommen Ret, naar han tager Anstød ved 593 og ikke ved 585. Men Knuden overhugger han paa en saa voldsom Maade, at jeg ingen Lyst har til at følge ham: han vil nemlig stryge V. 586 —595[1]). — Heller ikke tør man hjælpe sig ved i 593 at oversætte med Høegh Guldberg: Sceledrus er udenfor.

Jeg tror at rette Feilen ved at læse:

nam Palaéstrio
Domí nunc apud mest, míles nunc autémst foris.

me ſceledruſ i de fleste Hskrr. (i *A* synes blot MEEST at kunne læses) er da rimelig en Forvanskning af MESTMEILES.

At Krigsmandens Fravær var nødvendig for, at der kunde holdes *frequens senatus*, sé vi af V. 479 f., hvor Palaestrio siger til Sceledrus: *ad hunc ibo vicinum .... Erus si veniet, si me quaeret: hinc me arcessito.*

Derimod skjønner jeg ikke, hvorfor ei Periplecomenus, Pleusicles og Palaestrio kunne holde Raad sammen ligegodt, enten Sceledrus er hjemme eller ude; der var dog kun liden Grund til at frygte for, at han, efter hvad der var hændt, skulde lure paa dem[2]).

---

[1]) Man vil kunne læse hos ham selv, hvor svage de fra Indholdet hentede Grunde er. Dertil kommer en høist besynderlig sproglig Grund for Versenes Uægthed. Ladewig tager Anstød ved *ne* efter *adeo* i V. 588; men da Ritschls Conjectur *qui adeo admutiletur* fjærner sig meget vidt fra Sporene i Hskrr., saa er dog den eneste rimelige Slutning ved Ladewigs Præmisser den, at denne Conjectur er falsk, hvilket jeg ogsaa tror.

[2]) Ved Bemærkningerne til Mil. gl. 593. 678 og 779 har jeg benyttet Meddelelser af Overlærer E. Schreiner, der her var kommen til de samme Resultater om den rette Textform.

Miles gloriosus v. 637. 655—660 (III, 1, 54—56. 63—66).

Periplecomenus opregner i V. 639—654 med godmodig Snaksomhed alle sine ypperlige Egenskaber. Ritschl har med fuld Grund antaget, at denne Tale ikke oprindelig, saaledes som i vore Hskrr., kan have begyndt med 639:

Ut aput te exemplum éxperiundi hábeas neu rogés foris;

foran dette Vers maa der være et Hul. Derimod er det efter min Mening aldeles uberettiget, naar han stiller V. 637:

Plús dabo quam praédicabo ex mé venustatís tibi,

som i Hskrr. følger efter V. 656, i Spidsen for den hele Tale. — Den indbyrdes Rækkefølge og Ægtheden af flere Vers i denne Tale kan være tvilsom; Ribbeck fremsætter skarpsindige Bemærkninger derom i Rhein. Mus. XII, S. 601 ff. Men det turde være nogenlunde sikkert, at Gamlingens Tale ender med V. 653. 654 (af hvilke Vers jeg her giver det andet i den Form, som Bücheler i Fleckeisens Jahrb. 1863, S. 775 foreslaar):

Vénerem, amorem amoénitatemque áccubans exérceo:
Póst, Ephesi sum nátus, noenum in Ápulis, noenum Ánimulae.

Det er vistnok, som alle nyere Kritikere har anerkjendt, feilagtigt, naar i Hskrr. V. 639—648 er blevne skilte fra V. 649—654 derved, at 655. 656. 637 er komne imellem (654 er skrevet til i Randen i ***B***, saa at man ikke tydelig sér, om det skal følge efter 648, som i ***CDFZ***, eller efter 655). Jeg tror da ogsaa, at Ritschl har Ret, naar han efter 654 lader følge 655. 656:

Ó lepidissumúm senem, si quas mémorat, virtutís habet:
Átque quidem [pol] pláne eductum in nútricatu Vénerio.

Umiddelbart efter, at Periplecomenus har sluttet Opregningen af alle sine fortræffelige Egenskaber, følger naturlig dette Udbrud fra en af hans Tilhørere. Versene tillægges hos Ritschl Pleusicles, men i Hskrr. Palaestrio. Jeg kan her ikke andet end holde med Hskrr.: det djærve folkelige Udtryk i 656 svarer langt bedre til Træliens Charakter. Den indskrænkende Sætning *si, quas memorat, virtutis habet* er desuden for lidet artig for Pleusicles, den Mand, der forhen (V. 636), da Periplecomenus har sagt:

Ímmo, hospes, magis quóm periclum fácies, magis noscés meam
Cómitatem ergá te amantem,

har ytret: *Quíd opust nota nóscere?*

Uden tilstrækkelig Grund stryger Ribbeck (Rhein. Mus. XII,

601 f.) 655 og 656. — I 655 har Ritschl vistnok ikke restitueret det oprindelige Udtryk, heller ikke Ribbeck ved sit: *Lépidum seneciónem.* I Hskrr.'s *O lepidum femifemne fi* ***CD***. *O lepidum femine fi* ***B***. (*O lepidum femifenem ne fi* ***F***) har alt Lipsius fundet *O lepidum senicem si.* Dog er dette ikke tilstrækkeligt, da der herved mangler en Fod i Verset (hvorfor Ritschl i Anmærkn. foreslog *Edepol lepidum senicem si*) og da Stavelsen *ne* i Hskrr. (foran *fi*) derved ikke bliver forklaret. Jeg læser:

ó lepidum senicem, ómnis si, quas mémorat, virtutís habet.

omnes (saaledes var skrevet i Stammehskr.) kunde let miste *om* efter *em* i *senicem* og *s* foran *si.* Formen *senicis* (eller efter andre Hskrr. *senecis*) anfører Priscian (ed. Hertz) III § 38, I, S. 111 og VI § 94, I, S. 280 af Plautus's Cistellaria.

Efter 656 følger i Hskrr. følgende Replik af Periplecomenus:

Plús dabo quam praédicabo ex mé venustatís tibi.

Da Verset i denne Form ikke giver rigtig Mening, hvor det staar i Hskrr., saa har det maattet lide haard Medfart af Kritikerne: Ritschl har, som før sagt, skudt det langt tilbage og sat det i Spidsen for Periplecomenus's Tale umiddelbart efter 636. Ribbeck, som stadig har en Dittographi paa rede Haand, vælger det letteste Parti; han stryger det (R. M. XII, S. 603), fordi Tanken er beslægtet med den, som er udtrykt i 635. Men der behøves blot en ganske liden Forandring for at faa Verset til at passe, hvor det staar; jeg læser:

Plús dabo quam praédicavi ex mé venustatís tibi.

praedicavi er blevet forandret ved Indflydelse af det foranstaaende *dabo,* hvilket saameget lettere kunde ské, hvis det — som rimeligt kan være — i Stammehskr. var skrevet *praedicabi.*

Palaestrio har erklæret Periplecomenus for en høist elskværdig Gubbe, NB hvis han virkelig har alle de gode Egenskaber, han har opregnet; heraf tager da den Gamle Anledning til at henvende sig til Pleusicles med Forsikring om, at han i Gjærningen mod ham skal udfolde endnu mere Elskværdighed, end han i sin Tale har rost sig af at besidde.

Hertil knytter sig Pleusicles's artige og anerkjendende Replik (V. 659):

Tuí quidem edepol ómnes mores ád venustatém valent;

venustatem har her aabenbart Hensyn til Periplecomenus's

venustatis. (Ogsaa Ritschl, der har forandret Versefølgen, og Ribbeck tillægge Pleusicles denne Replik, som i Hskrr. gives Palaestrio.)

Saa kommer Palaestrio (efter Hskrr. og Ribbeck; efter Ritschl med urette Pleusicles) med det kjække Udraab (V. 660):

Cédo tris mi homines aúrichalco cóntra cum istis móribus.

Herefter følge i Hskrr., som udtalte af Pleusicles, V. 657. 658 (af hvilke det sidste hidtil neppe har faat sin Form restitueret; jvfr. A. Spengel, Plautus S. 80):

Át quidem illuc aetátis qui sit, nón invenies álterum
Lépidiorem ad omnís res, nec qui amíco sit amicús magis.

Der er ingen Grund til med Ritschl at frakjende Pleusicles disse Vers. Ribbeck bemærker, at de nogenlunde sige det samme som 660, kun tammere og bredere; han stryger dem derfor. Men selv om Ribbecks Bemærkning angaaende Forholdet mellem 660 og 657. 658 var rigtig, kunde det stemme vel overens med Pleusicles's Charakter, at han til Palaestrios kraftige Udraab føiede disse spagfærdige Ord. Dog i én Henseende siger han jo her mere end Trællen; denne har udraabt: «Skaf mig tre slige Folk, om du kan!»; dette vil den unge Herre overbyde ved sit «I hans Alder vil du ikke finde en Eneste, som er mér forekommende»; *alterum* corresponderer vistnok med *tris*, som ogsaa det indledende *at* viser. Jeg øiner ikke Skygge af Bevis for, at 657. 658 skulde være uægte.

Jeg ordner og læser altsaa de her omhandlede Vers paa fölgende Maade:

Palaestrio.

Ó lepidum senicem, ómnis si, quas mémorat, virtutís habet:
Átque quidem [pol] pláne eductum in nútricatu Vénerio.

Periplecomenus.

Plús dabo quam praédicavi ex mé venustatís tibi.

Pleusicles.

Tuí quidem edepol ómnes mores ád venustatém valent.

Palaestrio.

Cédo tris mi homines aúrichalco cóntra cum istis móribus.

Pleusicles.

Át quidem illuc aetátis qui sit, nón invenies álterum
Lépidiorem ad omnís res, nec qui amíco sit amicús magis.

Miles gloriosus v. 678 (III, 1, 84):

Líberae sunt aédes, líberum aútem esse egomet mé volo.

Om Hskrr.'s Text for den anden Sætnings Vedkommende giver Ritschl følgende Oplysninger: *liber ſum autem ego met. uolo libere* cum ras. *Ba*, sed *egomet uolo Bb*, et *l.* [ɔ: *vel*] *bibere B* mrg. *liber ſum autem ego me tuuolo libere C* et, nisi quod *me tu uolo*, *D.* (*liber ſum autem ego me uti uolo libere FZ*). Ved intet af de fremsatte Emendationsforsøg, der vel alle tør kaldes lidet overbevisende, er der taget Hensyn til *bibere* i Randen af *B*, uagtet den rette Læsemaade paa flere Steder netop er skreven til paa denne Maade. Allerede ydre Grunde tale for *bibere*, ti da *liberae* og *liber ſum* gaar lige i Forveien, er det sandsynligere, at *bibere* blev forvansket til *libere*, end omvendt. Da Hskrr. mangfoldige Gange skrive *b* for *v* (se f. Ex. i Ritschls Udgave ved Mil. gl. 414. 1108; Most. 218. 416; Pers. 588; Pseud. 19), saa tror jeg, at *bibere* her skal betyde *vivere*. Naar man holder fast ved dette, vil følgende Text let tilbyde sig:

Líberae sunt aédes, líber aútem egomet volo vívere[1]).

ſum efter *liber* er i Hskrr. rimelig kommet ind i Lighed med det foranstaaende *ſunt*, efter at *vivere* var forvansket. — Med Udtrykket *liber volo vivere* kan jævnføres Trin. 390: *Lepidus vivis*; Bacch. 614: *inlepidus vivo*; Men. 202: *una vivis meis morigera moribus*; Men. 908: *edepol ne ego homo vivo miser*; Rud. II, 1, 1 (290); V, 1, 1 (1281).

Miles gloriosus v. 700—701 (III, 1, 107—108):

Palaestrio.

Dí tibi propitií sunt: hercle, si istam semel amiseris
Líbertatem, hau fácile eundem rúsum restitués locum.

hercle, si istam semel amiseris (med Kolon foran *hercle*) har Ribbeck (Rhein. Mus. XII, 604) med rette indsat efter cod. Ambr. istedenfor Ritschls *hercle: nam istam semul amiseris* og Fleckeisens *hercle: nam si istam amissis semel.*

Men endnu nærer jeg Tvil om Ordene *Di tibi propitii sunt.* I det foregaaende har Periplecomenus fremsat de Grunde, som

---

1) Lidt fjærnere ligger:
Líberae sunt aédes, líberum aútem ego me volo vívere.

bestemme ham til ikke at gifte sig, idet han livlig har udmalt de Fortrædeligheder, for hvilke han derved vilde udsætte sig. Nu kommer da Palaestrio med sin Replik *Di tibi propitii sunt* &c. Den nævnte Sætning synes i og for sig alene at kunne betyde «Du er lykkelig»; men dette passer ikke i den Forbindelse, i hvilken Ordene staa. Sammenhængen kræver, saavidt jeg skjønner, her med Nødvendighed «Du er en klog, betænkt Mand», men derfor vilde *Di tibi propitii sunt* være et altfor søgt og utydeligt Udtryk. Hertil kommer, at det bedste Hskr. ikke kan have havt denne Læsemaade; Ritschl bemærker: (PROPITII)CAR .... RCLE in *A* apparuit: quo quid faciam nescio». Jeg formoder, at den Bogstav, der hos Ritschl sér ud som Halvdelen af en R, i Virkeligheden har været en U, og udfylder i *A* CAU(TEHE)RCLE. Har jeg Ret heri, saa maa *Di tibi propitii* være forvansket. Jeg læser:

Tú tibi prospicis caute: hercle &c.

Herved faa vi et Udsagn, som i alle Maader passer vel til Sammenhængen; jvfr. v. 702. 716. Med Hensyn til Stillingen af Adverbiet *caute* jvfr. f. Ex. Bacch. 1068:

Hoc ést incepta efficere pulcre;

Most. v. 4: *Ego pól te ruri, si vivam, ulciscár probe.*

Paa samme Maade bliver *c* foran *i* i Hskrr. ofte forvansket til *t*; saaledes har i Trin. 1108 *D moratii ambula* for *morae. Cito ambula.*

Miles gloriosus v. 715 (III, 1, 121):

Bóna mea inhiant: át certatim nútricant et múnerant.

at har Ritschl indsat. *A* har INHIANT .. CERTATIM «quanquam fortasse tribus litteris (SET) spatium sufficit.» I de øvrige Hskrr. følger *certatim* umiddelbart efter *inhiant*. Jeg læser:

Bóna mea inhiant: mé certatim nútricant et múnerant.

bona mea stilles her i Modsætning til *me*, og dette kan derfor ikke vel mangle. Asyndeton gjør Udtrykket mér pointeret. Hvad Ritschl anfører om *A*, taler for, at dette Hskr. har havt ME.

Miles gloriosus v. 775—776 (II, 1, 180—181):

Érus meus ita mágnus moechus múlierumst, ut néminem

Fuísse adaeque néque futurum crédam.

I 776 har Hskrr.: «*Fuiſſet atque* ***BCDa***. *Fuiſſe acque* ***Dc***. *Fuiſſe atque* ***FZ***. *Fuisse aeque* 'prisca exemplaria' Pii.» Herefter læser jeg:

Fúisse aeque néque futurum credam.

I Hskrr. af Mil. glor. er mangfoldige Gange *t* feilagtig føiet til i Slutningen af Ord efter *e*; jeg skal nævne ét aldeles tilsvarende Exempel: i 1357 har kun ***DcFZ*** *eſſe*, som er det rette, men ***BCDa*** *eſſet*. — *aeque* er her forvansket til *atque* ligesom i Pseud. 358. Merc. 335 (i ***B***) og ligesom *aequei* til *atque* i Mil. gl. 784. *fuisse* maa her læses med lang Vokal i Stammestavelsen; denne lange Vokal er den oprindelige i alle Former, som høre til Perfectumstammen af Roden *FU*, og har vedligeholdt sig saaledes i mange Vers hos Plautus. Se Ritschl Parerga Pl. I, 375. 379; Corssen Aussprache d. lat. Spr. II, 159; til de der nævnte Exempler fra Plautus kan føies Mil. gl. 754 (Fleckeisens Udg.) *fūit*; 1364 *fūerim*.

Miles gloriosus v. 779 (III, 1, 184):

Édepol qui te de isto multi cúpiunt nunc mentírier.

Ritschl og Fleckeisen har med Acidalius indsat *nunc* for Hskrr.'s *non*, og Ritschl bemærker derhos, at Acidalius rigtig har opfattet Meningen. Acidals Ord er følgende: Cum ambigua locutione Palaestrio sectari omnes ultro mulieres in Epheso militem dixisset, hic bonus senex esse quidem ita subiicit, et verum se scire, sed esse multos vel hic nunc in isto theatro, qui mentiri eum cupiant, optentque falsum utrumvis, sive ab uxoribus eorum appeti herum, sive contra ab hoc illas praedicasset. Nolint omnino militem talem, qualis memoratur, uxoribus suis atque etiam vel amicis et filiabus metuentes.»

Den her fremsatte Opfatning synes i flere Henseender høist betænkelig, for ikke at sige urimelig. Palaestrios Udsagn i V. 778 kan ikke kaldes tvetydigt; ti vel vise ikke de grammatiske Former, hvilket Ord (enten *se* eller *mulieres*) er Subjekt, men den hele Sammenhæng, Ordet *ultro* og Forbindelsen med det foregaaende Vers ved *itaque* tilsteder dog kun én Forstaaelse. Periplecomenus's Ord i V. 779 i den Form, hvori Acidalius og de nyeste Udgivere har dem, kunde da alene betyde: Mange ønske, at det ikke maa være sandt, hvad du siger om Krigsmanden, nemlig at han roser sig af at være skjønnere end Alexander og at han fortæller, at Fruentimmerne

i Ephesus løbe efter ham. Men dette synes mig meningsløst. Pyrgopolinices er jo gjennem hele Stykket fremstillet som en Løgnhals og en fuldendt Karrikatur; kraftigst udtales dette af Palaestrio i V. 89—92, hvor han ender med: *Is deridiculost, quaqua incedit, omnibus*, og i V. 1043 f., hvor han forsikrer: *Non hercle humanust spurcus*[1]*: Nam volturio plus humani credost*; i V. 1392 omtales han af en anden Træl som den, *quem omnes oderunt qua viri qua mulieres.* — Det vilde da være urimeligt at forudsætte, at nogen, endsige nogen «in theatro», skulde fæste den mindste Lid til hans Fortællinger om, at Fruentimmerne løb efter ham, og ansé ham for virkelig farlig for nogen Kvindes Dyd.

En til Sammenhængen passende Mening vil man derimod faa ved at læse:

Édepol qui te de isto multi súspicant mentírier.

non har da feilagtig trængt sig ind i Hskrr. her, ligesom i V. 1175. Det active *suspicare* bruger Plautus ogsaa i Cas. II, 6, 42; det svagere *suspicant* danner Modsætning til det stærkere *teneo pulcre* i følgende Linje.

Den foreslaade Læsemaade, hvorefter Gamlingen til Palaestrio ytrer, at mange har en Mistanke om, at det er Løgn, hvad Trællen fortæller om Krigsmanden, styrkes meget ved de Ord, Palaestrio henvender til Publicum i V. 1130 f., da Officeren har forladt Skuepladsen efter den fornøielige Scene med Milphidippa:

Numquíd vidétur démutare, atque út quidem[2])
Díxi ésse vobis dúdum hunc moechum mílitem?

Omtrent den samme Mening kunde man i V. 779 faa frem ved følgende Forandring: *multi opínant nunc mentírier*; men denne vil jeg ikke anbefale.

Om Forsikringspartikelen *qui* (af Camerarius og Ritschl forandret til *quin*) henviser jeg til Fleckeisen, Kritische Miscellen, S. 28—33.

---

[1]) Ritschl har ved denne sin Formodning istedenfor Hskrr.'s *humanumst ergeo* vistnok ikke restitueret Plautus's Ord.

[2]) Hskrr. har *demutare aut utique*. Jeg tror, at der bør læses *démutare, átque uti*. Hiatus er her tilstedelig, hvor der er Indsnit mellem Oversætning og Undersætning; jvfr. A. Spengel, Plautus, S. 221 f.

Miles gloriosus v. 881—884 (III, 3, 8—11):

Acroteleutium.

Meretrícem commonéri

Quam sáne magni réferat, mihi clámst. quid, egone frústra,

Postquam ádbibere aurés meae tuae lóream oratiónis,

Tibi dixi, miles quemádmodum potésset deascíári?

mihi er en i alle nyere Udgaver optagen Conjectur af Lambin; alle Hskrr. har *nihil.* Jeg tror, at dette bør beholdes. *mihi clam est* er en Udtryksmaade, der, saavidt jeg véd, ingensteds ellers kan paavises. Den af Hskrr. hjemlede Text giver derimod rigtigt Udtryk og passer vel til Sammenhængen: *nihil* er som ofte væsentlig det samme som *non*; *quam magni* er et relativt Udtryk, der her med ironisk Farve er brugt for «hvor lidet». Fuldkommen ensartet Udtryksmaade har vi hos Terents: Andr. 287 f. (I, 5, 52 f.), hvor Bentlei og Fleckeisen skriver: *Nec clam te est, quam illi utraeque res nunc utiles Et ad pudicitiam et ad rem tutandam sient* (her har dog de fleste Hskrr. *inutiles*, som Klotz beholder); Andr. 810—812 (IV, 5, 15—17): *nunc me hospitem Litis sequi, quam id mihi sit facile atque utile, Aliorum exempla commonent.*

quid, egone frustra er en Conjectur af Bothe, som Ritschl har optaget; men vi faa en klarere og simplere Tankeforbindelse ved det af Gulielmus foreslaade *quin ego ultro* eller Acidalius's *quin egomet ultro.* De to Partikler er paa samme Maade forbundne i Aul. IV, 10, 22: *Quin tibi ultro supplicatum venio ob stultitiam meam*; om Betydningen af *ultro* henviser jeg til Aubert, Tskr. f. Philol. I, S. 112—115. *quin ego ultro* nærmer sig mér end de af Bothe foreslaade Ord til *quin ego infuſtro* i *B*; jeg formoder, at Gangen i Forvanskningen omtrent har været følgende: *egom ultro*; *egom ſuſtro,* jvfr. Mil. gl. 713 *miſer ſummum C* for *miſerrumum,* Mil. gl. 654, hvor *non ſum* i Hskrr. efter Bücheler er en Forvanskning af *noenum*; *ego inſuſtro,* jvfr. Mil. gl. 1325 *ego inquit BCD* for *ego quid.* Læsemaaden i *B*, hvori det rette endnu temmelig tydelig skimtes, er videre forvansket til *quin ego infruſtro* i *C* (*quin ego fruſtro FZ.* Ritschl siger intet om *D*).

Men

Quam sáne magni réferat, nihil clamst. quin ego últro

vækker i metrisk Henseende Tvil, ti efter A. Spengel, Plautus S. 73 f., og Brix i Fleckeisens Jahrb. 1865, S. 72 danner

nihil hos Plautus aldrig en Iambe[1]); derfor optager jeg Acidals *egomet*.

Istedenfor *meae tuae loream* i følgende Vers har Hskrr.: *meae tuam moram* ***B***. *meae et tuam moram* ***C***. *mea etuā morā* ***D*** (*mea/ ad tuam moram* ***FZ***). Gruters *loram*, Ritschls *loream* giver vistnok god Mening, da *adbibere* kræver Navnet paa en Drik og, eftersom Acroteleutium her udtrykker sig med stor Overlegenhed, Navnet paa en flau Drik; men jeg tror, at Hskrr. pege andensteds hen. Dog har Ribbeck (Rhein. Mus. XII, 609) ved sit *tuam murram* ikke fundet det rette; fra *murriola* = *murratum vinum* eller *murrina* kunde man i det høieste slutte til *murria*, ikke til *murra*. Jeg mener, at alle Kritikere har været paa Vildspor, naar de i *moram* har søgt Navnet paa Drikken, og jeg læser:

Poscam út bibere aurés meae tuae mórae oratiónis.

poscam er i Mil. gl. 836 ligeledes fordreiet til *postquam* i ***BFZ***; denne Fordreielse laa saameget nærmere, fordi man i gamle Dage ofte brugte Formen *posquam* for *postquam*; mulig har ogsaa *posca* havt Sideformen *posqua*, ligesom man finder baade *tesca* og *tesqua*. Ogsaa ellers bruger Plautus *posca*, medens derimod *lora* og *lorea* ikke findes hos ham. — *mora oratio* siger Plautus her, ligesom andensteds *mores mori*, *sermones morologi*; i Græsk, hvor Ordet egentlig hører hjemme, har det, ialfald i senere Tid, ogsaa Betydningen «usmagelig, flau af Smag» (ῥίζαι γευσαμένῳ μωραί Diosc.), og hvis vi antage, at Plautus kjendte Ordet ogsaa i denne Betydning, passer det saameget bedre som Epitheton til *oratio* paa nærværende Sted, hvor Periplecomenus's Tale sammenlignes med *posca* ὀξύκρατον, hvis Smag vel kunde kaldes flau.

Endnu kan nævnes, at Fleckeisen Krit. Misc. S. 46 med rette forsvarer Hskrr.'s *potisset* i V. 884, og at det Hskr., hvorfra de bevarede Codd. stamme, i samme Vers maa have havt *deasciarei*.

Jeg læser altsaa:

Meretricem commonéri
Quam sáne magni réferat, nil clámst. quin egomet últro,
Poscam út bibere aurés meae tuae mórae oratiónis,
Tibi dixi, miles quemádmodum potisset deasciárei.

---

[1]) Poen. III, 2, 10 vil Spengel med rette ikke lade gjælde som Bevis for *nihil* som en Iambe. ***A*** har, som nu kan sees af Gepperts Udgave, dette Vers i følgende ulastelige Form:

Quam hí sunt, qui si níl est, quicum lítigent, litís emunt.

Miles gloriosus v. 893—896 (III, 3, 20—22):

Acroteleutium.

Dum né scientes quíd bonum faciámus, ne formida.
Mala núlla mulier est * * * *
* * * * *né pave, peióribus convéniunt.*

Periplecomenus.

Ita vós decet. conséquimini.

Hvad hos Ritschl er to fra hinanden adskilte Brudstykker af forskjellige Vers (894. 895), er i Hskrr. sammenhængende: *PE. Mala mulier eſt. A. ne pauet peioribuſ conueniunt* ***B***. *PE. Mala milla mer eſt A ne pauet peioribuſ conueniuit* ***C***. *PE. Mala nulla mereſta ne pauet peiorib' conueniunt* ***D***; dette er vilkaarlig forandret til: *Per. Mala nulla meretrix eſt. Acrot. Ne paue peioribuſ conueniunt* i ***FZ***.

Ritschl har sat Tegn til Lacune «quod uno versu comprehensa sententia vix ullo modo e librorum memoria . . . eruitur». Altsaa ophører al Grund til at antage, at der her er et Hul, hvis man, uden at fjærne sig altfor meget fra de forvanskede Ord i Hskrr., formaar at finde ét fuldstændigt Vers, som passer i Sammenhængen. — Udgiverne er komne paa Vildspor, fordi de ikke har holdt fast ved, at det Vers, hvis rette Form det gjælder at restituere, er fordelt paa to Personer, hvorom alle Hskrr. er enige; i ***D*** er *A* ɔ: *Acroteleutium* urigtig føiet til det foregaaende Ord *mereſt* (lignende i V. 898), men det aabne Rum derefter viser ogsaa her, at der er Personskifte.

Jeg tror, at det rette er:

Acroteleutium.

Dum né scientes quíd bonum faciámus, ne formída.

Periplecomenus.

Maláś mulieres!

Acroteleutium.

Né pave: peióres inveníbis.

Periplecomenus.

Ita vós decet. conséquimini.

Man vil vanskelig kunne negte, at dette giver en passende Mening; og at Plautus her virkelig har brugt de samme (eller omtrent de samme) Udtryk, som de, jeg ovenfor har indsat, synes at fremgaa af et Vers i en senere Scene, hvor de to raffinerede Kvindfolk komme frem for at drive Komediespil med Officeren; da Acroteleutium der faar Øie paa ham, siger hun (i V. 1218): *edepol nunc nos tempus est malas peiores fieri.*

Denne Ytring slutter sig naturlig til hendes Replik i 895: *peiores invenibis* i Anledning af Periplecomenus's Udbrud *malas mulieres!* Jeg tror ikke, at man vil savne et *nos* foran *peiores invenibis*. — Et beslægtet Sted er Persa 153 f.: Parasiten Saturio udtaler sig om sin Datter, hvem Toxilus skal bruge til at narre Kobleren: *Ter tanto peior ipsast, quam illam tu esse vis*; dertil svarer Toxilus: *Lepide hercle dicis.*

Med Udraabet *malas mulieres* kan sammenlignes f. Ex. Udraabet *mortalis malos* Poen. III, 3, 40. *mulieref* blev forvansket til *mulier eft* i ***B*** (dette videre til *milla mer eft* i ***C***, *nulla mereft* i ***D***), ligesom *ref* til *ref eft* i V. 910; *curef* til *cureft* ***CD***, *cur ẽ* ***B*** i Trin. 192; *vinceref* til *vincere eft* i Truc. II, 6, 20; *ab deif* til *adift* i Stich. 296. Det feilagtige *mulier* bevirkede derpaa, at *malaf* blev til *mala*. Med det forvanskede *peioribuf* kan sammenlignes i 660 *hominib.* ***Ba*** for *hominif*. I *conueniuit* ***C***, som aabenbart er rettere end *conueniunt* i de andre Hskrr., stikker vistnok den velkjendte gamle Futurumform: *u* (*v*) skrives utallige Gange for *b*; *t* i Enden antager jeg for falskt, ligesom strax foran i *pauet* og i *mulier eft*; det har da fortrængt den rette Endekonsonant *s*, jvfr. Mil. gl. 673 *fumat* i alle ikke interpolerede Hskrr. for *fumaf*; Stich. 759 *eduxerit* for *eduxerif*; Most. 591 *eripit* i alle Hskrr. undtagen ***A*** for *eripif*; Most. 1157 *ignofcat* ***Ba*** for *ignofcaf*.

Endnu maa mærkes, at ***BCD*** i 893 har *nefcientif* = *ne scientes*, og at *peioribuf* i 895 viser tilbage til en Form *peioris* (som Hskrr. har i 1218), ikke til *peiores*. Saadanne Former paa *is* for *es* i Nomin. pl. af *i*-Stammer og i Nomin. Acc. pl. af konsonantiske Stammer har Ritschl (Proll. in Trin. XC) og Fleckeisen (ep. crit. p. XX) efter min Mening med urette betegnet som Skrivfeil. De er vistnok virkelig gamle Former; hertil skal jeg kanské en anden Gang komme tilbage.

Miles gloriosus v. 1220 (IV, 6, 5):

Cum ipsó pol sum locúta.

Istedenfor *locuta* har Hskrr. *fecuta*. Endnu Curtius Grundz. d. griech. Etym. (1ste Udg.) II, S. 55 forsvarer *sum secuta* paa samme Maade, som flere ældre Fortolkere, f. Ex. Pareus i Lexicon Plautinum. Han henfører *secuta* ligesom *resecuta est* = *respondit* hos Ovid til Roden *sec*, sige, hvoraf *insece*, *insexit*, *insectiones* o. s. v., det latinske Sidestykke til græsk σεπ i ἔσπετε,

ἔννεπε, vort *segja* sige, litau. *sakýti*. Men *resecuta est* kan ikke høre hid: det er allerede meget voveligt hos Ovid at ville finde en Lævning af et ellers aldeles forældet Verbum; men afgjørende taler imod denne Forklaring den Omstændighed, at *resecuta est* forbindes med Personens Akkusativ; *resequi* maa derfor være en Sammensætning af *sequi*, følge, og betyder egentlig «slutte sig umiddelbart til En med Svar» (jvfr. *excipere*).

Nu staar *sum secuta* hos Plautus ganske ene. Formen taler, ligesom ved *resecuta est*, imod den af Curtius bibeholdte Forklaring: hverken i Latin eller Græsk forekommer af *sec*, *σεπ* sige nogensinde mediale Former; og efter *insectiones* skulde man ialfald snarere vente *secta*, end *secuta*. Endelig viser Betydningen, at *sum secuta* i Hskrr. af Plautus ikke kan have noget at gjøre med *insece*, *ἔννεπε*, *ἔσπετε*, *segja*, *sakýti*; ti i alle disse er Betydningen «sige, forkynde, fortælle», ikke «tale med En». — Jeg tviler derfor ikke om, at i det nævnte Sted af Plautus *sum locuta* er det rette.

Miles gloriosus v. 1314 (IV, 8, 4):

Quin iubés tu ecferri dóna quae ego istí dedi?

Denne Læsemaade har Ritschl indsat i Texten, men i Noterne ytrer han: «Nisi forte coll. v. 1338 placet *quin iubes tu ecferri huc intus, isti quae*». Begge Læsemaader afvige altfor meget fra Hskrr.'s *quin tu iubeſ efferri omnia quae iſti* (*qui intuſ iubeſ et fori omniaq' iſti* **B**). I det af Ritschl jævnførte Vers 1338:

Éxite atque ecférte huc intus ómnia, isti quaé dedi

har Hskrr. Ordstillingen *omnia quae isti*. Det ligger derfor meget nær i 1314 at formode:

Quin iubés tu ecferri ómnia, isti quaé dedi?

En saadan Hiatus i Cæsuren i trochaisk Septenar kan ikke vække nogen Betænkelighed; se Spengel, Plautus S. 178—189. Ensartede Exempler er navnlig Capt. IV, 2, 67 (846) og IV, 2, 82 (861).

Mostellaria v. 288 (I, 3, 130):

Púrpura aetas óccultandast: aúrum turpest múlieri.

Paastanden *aurum turpest mulieri* uden Epithet til *mulieri*

er altfor omfattende, og denne Sætning danner ingen rigtig Modsætning til det følgende Vers:

Púlcra mulier núda erit, quam púrpurata, púlcrior.

Dette har ogsaa Lambinus følt, naar han formoder *auro turpe mulieris*. De fleste Hskrr. give: *Purpura aetate occultanda eſt aurum turpi mulieri*; dog har *B* i Randen *l* (d. e. *vel*) *aetaſ* og *turpe* istedenfor *turpi*. Jeg formoder:

Púrpura aetati ócсultandae et aúrum turpi múlierist.

«Purpur og Guld tjener til at skjule Alderen for stygge Kvindfolk»; «Purpur og Guld er nyttigt for stygge Kvindfolk til dermed at skjule sin Alder». Jeg kjender ikke hos Plautus noget ensartet Exempel paa, at *esse* er forbundet med et Substantiv og Gerundiv i Dativ i Betydning «tjene til»; men saaledes siger Livius XXX, 6: *ea, quae restinguendo igni forent* (jvfr. Aubert, Beitr. z. lat. Gr. S. 14 f.); og Plautus bruger ofte *esse* med Substantiv og Gerundiv i Dativ, hvor der til *esse* staar et Adjektiv som Prædicatsord, f. Ex. Amph. I, 1, 132: *Haec nox scitast exercendo scorto conducto male.*

Persa v. 703 (IV, 6, 21).

Det tredje af de opdigtede Navne, som den falske Perser giver sig ligeoverfor Kobleren, skrives i Ritschls Udgave efter Forslag af Bothe *Nugípalamloquides*; dog ytrer Ritschl: «quo tamen poetae manum restitutam esse non credo». — Ritschl tror, at Cod. Ambros. har NUGIEPILOQUIDES, dog betegner han 4de, 5te og 7de Bogstav som usikre; *BCD* har *Nugipiloquides*. Jeg formoder NUGIMERILOQUIDES; *nugae merae* er en sædvanlig Forbindelse, se f. Ex. Curc. I, 3, 43. Poen. I, 2, 135.

Poenulus v. III, 1, 30—32 (524—526).

Jeg læser:

Án vero non iústa caussast, quó curratur céleriter,
Vbi bibas, edás de alieno quántum velis usque áffatim?
Quód tu invitus númquam reddas dómino, de quoio éderis.

Om *velis* se A. Spengel, Plautus S. 91. — I V. 32 har *B de qui oederis*, *C de quo ederis*. Hskrr. skrive meget ofte *qui*, *quius* o. s. v. for *quoi* eller *cui*, *quoius* eller *cuius*; saaledes *quia* Trin. 45 i *A* og Merc. 720; *quli^a tes* = *cuiatis* Poen. V, 2, 34 i *C*; *qui* = *cui* Poen. II, 33 i *C*; Bacch. 543; Pseud. 397 i *BCD*; Pers. 489 i *A*. Det rette foreligger altsaa fuld-

stændig i *B*; blot Orddelingen er, som saa ofte, feilagtig (jvfr. f. Ex. Pseud. 97: *Quo in ec B* for *Quoi nec*).

Poenulus v. IV, 2, 62 (874):

Milphio.

Quíd est, quod metuas?

Suncerastus.

Dúm ero insidias páritem, ne me pérduim.

paritem har Geppert udgivet efter det interpolerede Pariser-Hskr.; *C* har *parilem*, *A pariter*. Da dette sidste passer fortrinlig her, skriver jeg:

Dúm ero insidier, páriter ne me pérduim.

insidiari bruger Plautus ogsaa Pseud. 1241.

Pseudolus v. 397 (I, 4, 4):

Quoi néque paratast gútta certi cónsili.

paratast gutta har Ritschl skrevet efter *parata gutta* i *BCD*, medens derimod *A* har PARATUSTQUICQUAM. Naar man har at vælge mellem *gutta* og *quicquam*, kan man vel heller ikke andet end foretrække det første som mér folkeligt og friskt. Dog vækker det Betænkelighed, at det oprindelige *paratast gutta* netop i det ældste og bedste Haandskrift skulde være fortrængt af en forklarende Tilsætning *paratumst quicquam*. Jeg tror derfor snarere, at begge Læsemaader er Forvanskninger af en tredje og at Plautus har skrevet:

Quoi néque paratumst cíccum certi cónsili.

For denne Formodning taler Alliterationen. *ciccum* har Plautus ogsaa brugt i Rud. II, 7, 22 (580): *ciccum non interduim*; Plautus hos Varr. l. l. VII, 5, 98: *quod volt densum, ciccum non interduo.*

End mere turde min Formodning støttes af gamle latinske Ordsamlinger: *nec cicerim*, *nihil* Gloss. Placidi (A. Mai auct. class. III, 486); man maa her vistnok indsætte *nec ciccum* (anderledes Döderlein Synom. VI, 63), jvfr. *cicum*· γρῦ, κόκκος Glossae H. Steph. (hvilke jeg ikke selv har sammenlignet). At dette *nec ciccum* virkelig har Hensyn til det her behandlede Sted af Pseudolus, turde ikke være usandsynligt, saameget mere som Glossar. vetus ap. A. Mai auct. class. VI, 505 har *Aeque quic-*

quam, nihil. Denne meningsløse Glosse er efter min Formodning forvansket af *Neque quicquam*, og vi har da her den Læsemaade, som *A* giver i Pseud. 397.

Af Sillographen Timon anfører Sextus Empiricus (adv. math. XI, 171) et meget ligt græsk Udtryk: *νόον δέ μοι οὐκ ἔνι κόκκος.*

Pseudolus v. 398 (I, 4, 5).

Alle Hskrr., ogsaa *A*, har dette Vers i følgende Form: *Neque adeo argenti: neque nunc quid faciam scio.* Disse Ord kan Plautus ikke have skrevet; navnlig er *scio* uforeneligt med *habes* i V. 399. Ritschl sér her med rette en Interpolation, som har udtrængt det oprindelige, hvilket han tænker sig omtrent saaledes:

Neque adeo argenti inveniundi ulla spes adest.

Nærmest ligger kanské følgende Udfyldning:

Neque ádeo argenti númmus usquam géntium.

Jfr. V. 97. 98: *Quoi néc paratus númmus argentí siet, Neque líbellai spés sit usquam géntium* (Bergks Bemærkninger om disse Vers i Philol. XVII, 42 synes mig ikke overbevisende); V. 404. 405: *vigintí minas Quae númquam nunc sunt géntium, inveniám tamen.*

Pseudolus v. 514—518 (I, 5, 99—103).

(Pseudolus.)

Set quíd, si apstulero?

Simo.

Dó Iovem testém tibi,

Te aetátem inpune habitúrum.

Pseudolus.

Facito ut mémineris.

Simo.

Egon' út cavere néqueam, quoi praedícitur?

Pseudolus.

Praedíco, ut caveas. díco, inquam, ut caveás. cave.

En, ístis tu hodie mánibus mi argentúm dabis.

Umiddelbart efter Pseudolus's Ytring *Facito ut memineris* synes Simos Replik: *Egon' ut cavere nequeam, quoi praedicitur?* umotiveret; heller ikke er der, naar Simo har udtalt disse Ord,

for Pseudolus nogen Grund til at gjentage sin Advarsel. Jeg omstiller derfor Versene og læser:

Pseudolus.

Facito, ut mémineris.

Praedíco, ut caveas. díco, inquam, ut caveás. cave.

Simo.

Egon' út cavere néqueam, quoi praedícitur?

Pseudolus.

Em, istís mihi tu hodie mánibus argentúm dabis.

Først herved synes det at blive tydeligt, at *praedico* og *praedicitur* correspondere med hinanden.

Pseudolus v. 676—677 (II, 3, 10—11):

Iam ínstituta, ornáta cuncta mi órdine, animo ut vólueram,
Cérta, deformáta habebam.

mi ordine er Conjectur af Ritschl, som i Noterne tilføier «nisi *ex ordine* malueris». Hskrr. har *in ordine.* «Ceterum vix tantum spatii in *A* est, quantum capiendis *ornata cuncta in ordine* verbis satis fuerit». Herefter synes der at være al Grund til at antage, at det rette er:

Iam ínstituta, ornáta cuncta órdine, animo ut vólueram,

og at *A* har havt *ordine* umiddelbart efter *cuncta.* — Saaledes har i Pers. 91 *B* alene *in ordine* for det rette *ordine* i de andre Hskrr., og i Mil. glor. 875 har den samme Feil trængt sig ind i alle Hskrr. — Mod Hiatus i Pseud. 676 er intet at indvende.

Pseudolus v. 710—711 (II, 4, 20—21).

Caludorus.

. . . séd quid actumst? quíd taces?
Àttuli hunc.

Hskrr. har: «*fed quid actum eft? Ps. quid actū?* (timef) || *Ca. Attuli C. fed quid actum eft? Ps. quid timef?* || *Ca. Attuli* reliqui, nisi quod *Attulit D*, *Attuli tibi F*. SEDQUIDACTUNST QUID— || ATTULI *A*.»

Mod Ritschls Text taler den Omstændighed, at der efter alle Hskrr. med det andet *quid* begynder en Replik af en anden Person (Pseudolus). Heller ikke synes det naturligt, at Caludorus, efter at have spurt Pseudolus om, hvad der er udrettet, og

uden at have faat nogetsomhelst Svar herpaa, giver Oplysning om, at han selv har gjort, hvad Pseudolus har paalagt ham.

Jeg formoder:

Caludorus.

séd quid actumst?

Pseudolus.

Quíd tibei?

Caludorus.

Áttuli hunc.

Quid tibi? (jeg foretrækker dette for *Quid tibist?*) «Hvad har du udrettet?» vil være rigtigt Udtryk her, uagtet Caludorus ikke specielt har sagt: *Quid tibi actumst?* — *actum* i Pseudolus's Spørsmaal i *C* er snarere ved Skrivfeil gjentaget fra det foregaaende end sat til som Forklaring.

Rudens v. II, 7, 20—21 (578—579):

Eho, an te paénitet,
Ín mari quom [hac nóctu] elavi, ne híc in terra iterum éluam?

De af Fleckeisen indskudte Ord *hac noctu* er overflødige for Meningen, og der kan ikke paavises nogeu Anledning til, at de skulde falde ud. Jeg læser:

Ín mari quom [sémel] elavi, ne híc in terra iterum éluam.

Man vil strax sé, hvor let *semel* kunde falde bort mellem *quom* (istedenfor hvilket Hskrr. synes at have *quod*) og *elavi*. Ligesom *hic in terra* modsættes *in mari*, saaledes kræver *iterum* næsten med Nødvendighed sin Modsætning *semel*.

Stichus v. 302—303 (II, 1, 30—31):

Nón enim possum quin revortar, quín loquar, quin édissertem,
Erámque ex maerore éximam.

Istedenfor *Eramque ex* har Ritschl læst i cod. Ambros. ERAMQU . . . X, hvilket sikkert maa udfyldes ERAMQUINEX. Jeg tror, at man bør beholde det bedste Haandskrifts Læsemaade og skrive:

Eram quín ex maerore éximam.

I første Fod er en Iambe brugt istedenfor én lang Stavelse; se herom A. Spengel, Plautus S. 107—114.

Stichus v. 330—331 (II, 2, 6—7):

Philumena.

Quísnam loquitur hic tam prope nos?

Gelasimus.

Pinacium.

Philumena.

Vbi is est?

Pinacium.

Réspice

Ad med et relínque egentem párasitum, Philúmena.

Her har Ritschl efter mit Skjøn med urette fjærnet sig for langt fra Hskrr's Text: UBIISST ‖ RESPICEADME *A*. *ubi iſ eſt* | *Respice me B*. *ubi iſ eſt. Dı. reſpice me* de øvrige Kilder (dog mangler *iſ* i *F*). — Endnu mere afviger Umpfenbach (Melet. Plaut. p. 27) herfra ved at begynde V. 331 med: *Húc ad me et relínque.* Jeg formoder:

Philumena.

Quísnam loquitur híc tam prope nos?

Gelasimus.

Pínacium.

Philumena.

[Pinácium?] ubi isst?

Pinacium.

Réspice ad me et relínque egentem párasitum, Philúmena.

Naar Philumena endnu ikke har faat Øie paa Pinacium, falder det naturligt, at hun i spørgende Tone gjentager hans Navn. — *A* skriver her ISST = *is est*, ligesom i Pseud. 717 ALLATUSST = *allatus est*. Begyndelsen af følgende Vers kan beholdes aldeles, som *A* har den: *ad* kan maales som kort Stavelse, ogsaa hvor en Konsonant følger efter, idet *d* enten slet ikke eller kun utydelig hørtes i den gamle Udtale; saaledes Stich. 127: *Sét hoc est, quod ad vos vénio*; Ter. Adelp. II, 2, 28 (236): *Iamne énumerasti id quód ad te redituróm putes.* Jfr. Corssen Aussprache II, 91; dog stille mange af de hos ham anførte Exempler sig nu i et andet Lys efter hvad A. Spengel, Plautus S. 107—114 har oplyst om metrisk Frihed i første Versfod.

Det er langt sandsynligere, at de to copulerede Verber, der begge begynde med Partikelen *re*, skal — saaledes som i Hskrr. — følge efter hinanden i samme Vers, end at de skulde deles

paa to forskjellige; jvfr. Trin. 1015: *Récipe te et recúrre petere ré recenti*; Pseud. 244: *Redi ét respice ád nos.*

Stichus v. 354 (II, 2, 30):
Térge humum, conspérge ante aedis.

Ritschls *Terge* fjærner sig formeget fra Hskrr's *Pinge.* Jeg formoder *Finge humum.*

fingere er samme Ord som det enstydige got. *deigan*, sanskr. *dih*, stryge (Salve) paa, rimelig ogsaa græsk θιγγάνω, rører ved; det har intet at gjøre med græsk σφίγγω, hvormed Corssen (Krit. Beitr. S. 186 f.) sammenstiller det. *fingo* har væsentlig samme Grundbetydning som *tergeo*, nemlig stryger, visker, og denne Betydning foreligger endnu i det romerske Litteratursprog: *effingo* betyder udvisker; Cato r. r. 67, 2 siger *fiscinas spongia effingere*, ligesom Plinius *fiscinas spongia tergere*; Cic. pro Sest. c. 35 *e foro spongiis effingere sanguinem*; jvfr. *exfigurari* (læs *exf—are?*), *expurgare est* Gloss. Plac. (A. Mai class. auct. III, 461). Nær ved «stryge» ligger Betydningen «røre ved», «beføle» i Udtrykkene *fingere manus* Ovid. Fast. V, 409; *effingere manus* Ovid. Heroid. XIX (XX), 134.

Herefter antager jeg, at Plautus i det anførte Sted har brugt *finge* i samme Betydning som *terge.*

Stichus v. 420 (III, 1, 19):
Quam múltas tecum miserias mulcáverim.

Det sidste Ord gives saaledes i alle Hskrr. (dog kan i *A* intet læses). Kritikerne har ment, at det var forvansket, og fremsat forskjellige, lidet heldige Conjecturer; mod Acidals *antlaverim*, som har tiltalt flere nyere, strider allerede Alliterationen. Ritschl bemærker: «Emendationem exspectat verbum haud dubie corruptum». Men man synes ikke at have lagt Mærke til følgende Glosse: *Mulcantem erumnas, misere viventem. Erumna est miseria* Gloss. Placidi (A. Mai auct. class. III, 484). Denne Glosse slutter sig rimelig til et tabt Sted hos en gammel Komiker, hvilket ogsaa maa have været Ribbecks Mening, da han har optaget Glossen blandt Excerpta ex glossariis veteribus i comicorum Latinorum reliquiae. Dette Sted maa have været analogt med det af Stichus anførte, og

mulcaverim er da her visselig det rette Udtryk. Derimod er min Formodning om, hvorledes denne Betydning af *mulcare* skal forklares, for usikker til, at jeg her vover at nævne den.

Stichus v. 446—448 (III, 1, 37—39):

Atque íd ne vos mirémini, homines sérvolos
Potáre, amare atque ád cenam condícere:
Licet hóc Athenis nóbis.

Intet paalideligt Hskr., kun ***F***, har *hoc*, derimod ***A*** HAEC, ***CD*** *hęc*, ***B*** *hec*. Flertalsformen passer ogsaa her bedre som omfattende de tre foran nævnte Handlinger. Jeg læser derfor:

Licent haéc Athenis nóbis.

I første Fod er her en Iambe sat istedenfor én lang Stavelse, se A. Spengel, Plautus, S. 107—114. Jfr. navnlig *Habent déspicatu. Solent ésse. Student fácere* i Begyndelsen af Vers hos Terents (anførte hos Corssen,Ausspr. d. lat. Spr. II, 104).

Stichus v. 615—618 (IV, 2, 35—38):

Epignomus.

Quíd ais, Gelasime?

Gelasimus.

Óratores tu áccipis: habeás tibi.

Epignomus.

Tua pol refert.

Gelasimus.

Énimvero si mea refert, opera útere:
Pósce.

Epignomus.

Edepol tibi opinor etiam uní locum unum cónspicor,
Vbi accubes.

Pamphilus.

Sané faciundum cénseo.

Gelasimus.

O lux óppidi.

V. 616 har jeg her skrevet saaledes, som det findes hos Fleckeisen, der har fulgt de bedste Haandskrifter, kun med den

Afvigelse, at han har strøget *quidem* efter *si*, medens Ritschl har fjærnet sig betydelig fra dem. I 618 har Ritschl indsat *Vbi cubes* for *Vbi accubes*, hvilket sidste A. Spengel, Plautus S. 113 forsvarer.

Men i 617 er den rette Form efter min Mening hidtil ikke funden. Fleckeisens Text afviger her fra Ritschls alene deri, at han istedenfor *unum* indsætter *esse*; endnu en anden Formodning hos Umpfenbach, Meletem. Plaut. p. 37. — *opinor* synes ikke at passe godt sammen med *conspicor*; dernæst forudsætter *Sane faciundum censeo* et Handlingsverbum med Betydning «finde», «indrømme» ell. lign. i Epignomus's Replik, ti Pamphilus's Ytring kan ikke vel vise tilbage til Gelasimus's Ord: *opera utere: posce*; ogsaa vilde *posce* staa for nøgent. Endelig lede Haandskrifterne paa anden Vei: ***BCDFZ*** har: *Posse edepol tibi opinor etiam uni locum conspicor*; foran *Posse* har ***CD*** aabent Rum, ***FZ*** *EP.*; ingensteds er nogen Antydning til, at *Posse* skulde høre til Gelasimus's Replik. I ***A*** har Ritschl istedenfor *conspicor* troet at sé CONCII—; dog har han mærket C (efter N) som usikker. Jeg tror, at vi i ***A*** har Spor af det rette, og læser:

Epignomus.

Pósse edepol tibi opinor etiam uní locum concédier.

Stichus v. 624—626 (IV, 2, 44—46):

Epignomus.

Dixi équidem in carcerem íres.

Gelasimus.

Quin si iússeris,

Éo quoque ibo.

Epignomus.

Di ímmortales, híc quidem pol summam ín crucem

Céna aut prandió perduci pótis.

I 625 har alene ***A*** *pol*; derimod ***B*** *iu*, ***CD*** *ui.* Heri kan ikke (ialfald ikke umiddelbart) skjule sig en Forvanskning af *pol*, men *ui* maa vistnok være opstaat af *ul*, d. e. *vel.* Dette *vel* synes mig her at give vel saa god Mening som *pol*; jvfr. f. Ex. Bacch. 902:

Cleomachus.

Abeo ád forum igitur.

Chrusalus.

Vél tu hercle in maldm crucem.

Stichus v. 638 (IV, 2, 55):

Númquam edepol me vívom quisquam in diem prospiciet crástinum.

in diem prospiciet crastinum er Ritschls Omsætning for *in craſtinum proſpiciet diem* i ***CDFZ*** og tillige i ***A***. Bothe derimod fulgte ***B***, som har *in craſtinum inſpiciet diem.* Ritschl Parerg. Pl. I, p. 275 sq. siger, at denne Læsemaade er imod al Sprogbrug; men at den er den rette, synes at godtgjøres ved det tilsvarende Sted Rud. V, 2, 1 (1288):

Numquam édepol hodie ad vésperum Gripum ínspicietis vívom.

Jeg tør ikke foreslaa paa begge Steder at indsætte det usammensatte Verbum: *spiciet*, *spicietis.*

Trinummus v. 948 (IV, 2, 106):

Sucophanta.

Dímittam, ut te vélle video. séd mostra hosce hominés mihi,
Quós ego quaero.

Brix forklarer: «*dimittam (te)*, «ich will dich loslassen», als ob er auf ein gutes Recht verzichtete». Men *dimittam*, saaledes brugt, har neppe nogen Analogi i Plautus's Sprogbrug, og *te* kan i denne Forbindelse ikke vel undværes. *Dimittam ut te* er en Forandring, som Udgiverne har optaget fra ***FZ***, istedenfor de ikke interpolerede Hskrr's *Mit aut te* ***B***. *mit aut te* ***CD***. Ritschl viser, at Begyndelsen af dette og de nærmest foregaaende Vers i Stammehaandskriftet maa have været afrevet eller udslettet; ***CD*** betegne ved aabent Rum, at der er Hul. For Tydeligheds Skyld skal jeg stille Begyndelsen af V. 945—949 efter ***CD*** ved Siden af Ritschls Text:

Mande porro . . .	*Deinde porro . . .*
o hercle ſi . . .	*Taceo ego hercle si . . .*
ere oportet . . .	*Praedicare oportet . . .*
mit aut te . . .	*Dimittam ut te . . .*
Hos ego quaero . . .	*Quos ego quaero . . .*

Herefter synes der at mangle flere end to Bogstaver foran *mit.* Jeg formoder:

Cátamitum hau te vélle video.

Dette slutter sig naturlig til Charmides's Replik:

Nám pudicum néminem
Praédicare opórtet, qui aps terra ád caelum pervénerit.

velle er brugt paa samme Maade i Aul. II, 4, 7. Hskrr. har

ofte Formen *haut*, og denne forvanskes flere Gange til *aut* (saaledes Trin. 362; Stich. 59 og Pers. 11, hvor alene ***A*** har bevaret det rette *hau*, som i ***BCD*** er forvansket til *aut*).

Truculentus prol. v. 19—20.

Udgiverne skrive:

Ea sé peperisse púerum simulat míliti,
Quo cítius rem ab eo avértat cum pulvisculo.

Men *cum pulvisculo* viser, at det rette er:

Quo cítius rem ab eo avérrat cum pulvisculo.

Jfr. Rud. III, 6, 7 (845):

Convórret iam hic me tótum cum pulvisculo.

averrat ligger desuden nærmere ved Hskrr's *auferat*. — *averrere* er ogsaa brugt af Licinius Macer hos Priscian.

Truculentus I, 1, 37—39 (58—60):

Atque haéc celamus nós damna, una indústria
Cum rém fidemque nósque nosmet pérdimus,
Ne quid parentes neú cognati séntiant.

For *Ne quid* har Hskrr. *neque*. Derefter læser jeg:

Ne quí parentes neú cognati séntiant.

damna bliver da Objekt for *sentiant*. Jfr. Trin. 1145: *Neú qui rem ipsam pósset intellégere*; Rud. IV, 1, 5: *Ne qui significem quídpiam muliérculis.*

Truculentus II, 6, 38—39 (515—516).

B C har:

Quiquem ibi magni doloris per voluptatem tuam
Condidisti in corpus, quo nunc etiam morbo misera sum.

Dette er i V. 38 i det interpolerede Pariser Hskr. forandret til *Quique mihi magnos dolores*, hvilket Geppert optager. Andre har foreslaat: *Quique vim magni doloris*. Jeg læser:

Quique mihi magni doloris pér voluptatém tuam
Cónplevisti córpus.

Jfr. Amph. IV, 1, 8 (1016):

Quis fuerit, quem própter corpus suum stupri conpléverit;

Amph. I, 2, 8—9 (470—471); Men. 901.

Gamle Ordformer.

Dativ EAE.

Den feminine Dativform *eae*, som ogsaa er brugt af Cato, har Ritschl efter sikre Spor i Hskrr. indsat i Mil. glor. 348 (*hic eae proxumust* Ritschl. HIC.A.PROX .... *A*. *hic ea proxumuſt Ba*. *hic ea proxumuſ CD*. *hic ei proxumuſt Bc*). Ogsaa i V. 889 f. skriver Fleckeisen vistnok med rette: *eaedem eveniet Obliviosa extemplo uti fiat, meminisse nequeat*; her har *BD eadē*, *C eade*. Men ligeledes i V. 888, hvor Ritschl skriver: *Ibi ei inmortalis memoriast* maa denne Form erkjendes for den oprindelige, ti *Ea ſibi BD*, *Eea ſibi C* er sikkerlig Forvanskning af *Eae ibi*.

Akkusativformerne MED TED.

Umpfenbach har i Meletemata Plautina (Giessen 1860) givet os en lærerig Undersøgelse om Akkusativformerne *med*, *ted*. Alle Vidnesbyrd for disse Former prøves, og det godtgjøres tilfulde, at Kritikerne har indsat disse Former paa mange Steder, hvor de ikke høre hjemme. Men det Hovedresultat, hvortil Forfatteren kommer, at de hverken er plautinske eller overhoved latinske, er efter min Mening afgjort feilagtigt. Jeg skal her ikke følge Forfatteren gjennem hele hans Bevisførelse, men kun røre ved nogle Punkter. For at fjærne to Vidnesbyrd paa Indskrifter om Akkusativformer paa *d* maa han søge fortvilede Udveie. Anderledes kan det dog ikke betegnes, at han erklærer *apud sed* paa den bantinske Tavle for en Skrivfeil og om Indskriften paa den prænestinske Cista *Novios Plautios med Romai fecid* fremsætter den Mening, at Kunstneren, der efter Mommsen var af campansk Æt, ikke skjønte saameget Latin, at han kunde skjelne mellem Akkusativ og Ablativ. Ligesaa utilfredsstillende finder jeg U's Behandling af et Sted hos Charisius og et hos Diomedes, hvori man har fundet Vidnesbyrd om Akkusativ *ted*. Charisius's Ord (p. 112 K.) er: «*Haud similiter D littera terminar[i apud antiquos] coepit, quibus mos erat D litter[am omnibus] paene vocibus vocali littera finitis adjungere, ut [Quo ted] hoc noctis dicam proficisci foras. sed et per T scribi sonus vocis admittit*». Stedet hos Diomedes lyder hos Keil (p. 441): «*De paragoge. Paragoge est, cum ad ultimam simplicis dictionis clausulam aut littera adjungitur aut syllaba; littera ut apud Plautum: quo ted*

hoc noctis pro te» (*quod et hoc tis pro te* ***ABM***. *quod est hostis pro hostis* *ς*).

U. indvender mod den almindelige Læsning og Opfattelse (p. 10), at i Hskr. af Charisius netop de to Ord, hvorpaa det her kommer an, mangle, og at i Hskrr. af Diomedes Paragogen gjælder Adverbiet *quo* og ikke det personlige Pronomen. — I det af de to Grammatikere citerede Sted af Plautus (Curc. I, 1, 1) holder han (p. 29): *Quo te istoc noctis* for det rette, og han maa da selvfølgelig hos Diomedes læse: *Quod te istoc noctis pro quo te* og hos Charisius ligeledes: *Quod te istoc noctis* (dette sidste siges dog ikke med bestemte Ord p. 10).

Men 1) hos Diomedes fjærner dette sig mere fra de bedste Hskrr's Læsemaade: *quod et hoc tis pro te*, end det hos Keil indsatte *quo ted hoc noctis pro te*; 2) staar *hoc*, ikke *istoc*, ogsaa hos Charisius, som efter Umpfenbachs egen Bemærkning har øst af samme Kilde som Diomedes; 3) afviger den af U. foreslaade Læsemaade aldeles fra Plautus-Hskrr's Text paa dette Sted; 4) er der ellers intet Spor til en Form *quod* for *quo* (hvorhen).

Akkusativformerne *med*, *ted* forekomme i de bedste Hskrr. af Plautus — bortsét fra ***A*** — paa mange Steder, hvor der ellers ingen Grund er til at antage Corruption og hvor Formerne *me*, *te*, hvis ellers ingen Forandring foretages, spilde Verset. U. har paa alle disse Steder forandret Hskrr's Text. Alt kan jo forandres; men mig forekommer det at være Vilkaarlighed at omgjøre f. Ex. Bacch. 357: *Med ét Mnesilochum* til: *Me [hinc] et Mnesilochum*, naar sligt Sted ikke staar ene, men Hskrr. frembyde mange tilsvarende, og naar Vidnesbyrd fra Indskrifter og Grammatikere kommer til.

U. lægger stærk Vægt paa, at det ældste Hskr. af Plautus, den ambrosianske Skindbog, ikke kjender («spernit») disse Former. Jeg skal her ikke beraabe mig paa den af Ritschl paapegede Omstændighed, at dette Hskr. ofte har mindre antike Ordformer, end det, hvorpaa ***BCD*** grunde sig. Men det fra ***A*** hentede Vidnesbyrd svækkes eller gjøres ugyldigt derved, at intet Sted, paa hvilket ***B***, ***C*** eller ***D*** har *med* eller *ted*, er bevaret i ***A***, ialfald ikke i de af Ritschl udgivne Komedier; paa de Steder, hvor Udgg. har indsat *med* eller *ted*, medens ***A*** har *me* eller *te*, har hverken ***B***, ***C*** eller ***D*** Formen paa *d*. Men endelig er der i codex Ambrosianus virkelig Spor af Akkusativformen *med*. U. p. 10 anfører selv et usikkert Spor. Pers. 280, hvor Ritschl læser:

Servam óperam, linguam liberam, erus iússit med habére,
har *B iuffit me habere, D C me iuffit habere, A* IUSSITME.HABERE; «MET ut visum est». Det er vanskeligt at skjønne, hvad andet end *med habere* der skulde ligge til Grund for Læsemaaden i *C*; den bliver uforklaret ved det af U. p. 45 forsvarede: *erus me iussit habere.* Jfr. Asin. I, 1, 5, hvor nogle Hskrr. har *met erga*, for *med erga*[1]).

Jeg skal her paapege to andre sikrere, som det synes hidtil upaaagtede, Spor i *A*. Til Pseud. 16: *Licétne id scire quid sit? nam tu me ántidhac* anfører Ritschl M.OANTIDHAC af *A*. M.O er meningsløst, hvilken Bogstav man end sætter ind imellem; jeg tror derfor, at vi i *A* har følgende Text uden *tu* (som ikke udtrykkelig anføres af *A* og som da kanské ikke har staat der):
Licétne id scire quíd sit? nam med ántidhac.

Ligesaa har i Mil. gl. 553:
Et mé despexe ad té per inpluviúm tuum
A efter Ritschl MEODESPEXE. Heri finder jeg *med despexe*; *d* har her holdt sig foran *d*, ligesom i *reddo, redduco.*

At D paa disse Steder er bleven forvexlet med O, bliver næsten til Vished, naar vi sé, at Ritschl i Pseud. 869 af *A* anfører MEOEAPPELIAM for *Medea Peliam* og i Mil. gl. 355 QUOOSUPERF— for *quod superfit*, og endelig at *BCD* i Men. 492 har *meo abfenti*, hvori allerede Salmasius med rette saa *med absenti.* Paa Ligheden mellem D og O grunder sig ogsaa Forvanskningen i Men. 169 *Difacta BCD* for *Olfacta.*

NUMQUID (ne-umquid).

Mercator v. 716—718 (IV, 3, 17—19):

Lysimachus.

Numquám delinquont rústici?

Dorippa.

Ecastór minus
Quam urbáni: et multo mínus mali quaerúnt sibi.

Lysimachus.

Quid aútem urbani déliquerunt? díc mihi.

---

[1]) Most. 609: *Non édepol nunc tu me ístis verbis térritas* tror jeg, det ligger nærmere efter MEISTIS *A*. *me tu tuif B. me tu iftif CD* at læse: *Non édepol nunc med ístis verbis térritas.*

Numquam har Ritschl indsat for *Num quid* i *B*, *nunquid* i de øvrige Hskrr.; men naar det i Spørsmaalet heder «aldrig», skulde man i Svaret snarere vente «sjældnere» end «mindre». Tidligere havde Lambin foreslaat *An non*, Guyet *Num non*. Jeg skal her gjøre et voveligt Forsøg paa at forsvare Hskrr's *Numquid*.

Bergk har i Philol. XVII, 52 draget Opmærksomheden hen paa Glossen *Nec umquem, nec umquam quemquam* hos Festus p. 162 og derefter indsat i Bacch. 121: *An non putasti esse umquem?* for Hskrr's *umquam*. — Fra *nec umquem* tør man slutte til *nec umquid*; og naar man i gamle Dage sagde *nec umquem*, *nec umquid* for *nec umquam quemquam*, *nec umquam quidquam*, saa tør man videre slutte, at man fordum udtrykte *numquam quemquam*, *numquam quidquam* ved *numquem*, *numquid*, istedenfor *ne-umquem*, *ne-umquid*, ligesom *numquam* istedenfor *ne-umquam*. Dette *numquis* blev senere opgivet maaské, fordi det i Lyd faldt sammen med Sammensætningen af det spørgende *num* og *quis*. — Paa det anførte Sted i Mercator vover jeg da at tyde *Numquid* (= *ne-umquid*) som *Numquam quidquam*.

QUOQUO = COQUO.

Ordbøger opføre for «koger» i Almindelighed *coquo* som den eneste Ordform; nævnes undertiden en Sideform, saa er det for at forkastes, saaledes finder jeg hos Forcellini under *coquus*: «Si qui vero sunt, quibus *quoquus* aut *qoquus* scribere placeat, vix ullis placeant». Sprogsammenlignere gaa ogsaa gjærne ud fra *coquo* med *c* i Fremlyden som den oprindelige latinske Form, sammenstille *c* i *coquo* umiddelbart med *k* i litau. *kepù* og mene, at dette *c*, *k* er bevaret uforandret fra det fællesjaphetiske Standpunkt; saaledes Schleicher, der Compend. d. vgl. Gram. S. 195 opfører *coc* som latinsk Rodform.

Men allerede en nøiagtig Sammenligning med de beslægtede Sprog maa vise, at den oprindelige latinske Form har været *quoquo*, ti ligesom

lat. *quinque* svarer til skr. *pańcan*, gr. *πέμπε*,

saaledes

lat. *quoqu* til skr. *pać*, gr. *πεπ*.

Af den oprindelige Fremlyd *qu* maa ogsaa Rodvokalen *o* i *coquo* forklares. Ti naar lat. *lego* svarer til gr. *λέγω*; *lec-tus* til *λεχ*, *λέκ-τρον*; *inseque*, *insece* til *ἔννεπε*; *sequor* til *ἕπομαι*;

clepo til *κλέπτω*, o. s. v., og i Modsætning dertil lat. *coquo*, *coctus* (ikke *cequo*, *cectus*) staar ligeoverfor *πέσσω*, *πεπτός*, saa kan vi kun forklare det afvigende *o* som fremkommet ved Indflydelse af den oprindelige Fremlyd *qu*, der ligesom *v* (f. Ex. vomare — *ϝεμεῖν*) forandrer et følgende *e* til *o* [1]. Denne Fremstilling havde jeg allerede nedskrevet, da jeg hos Ebel i Kuhns Zeitschr. f. vgl. Sprachf. XIV, 78 fandt den hermed overensstemmende Ytring, at *coquo* tyder paa *quequo*.

At den oprindelige Form er *quoquo*, viser ogsaa *popina*. Det er almindelig anerkjendt, at dette er en Sideform til *coquina*, ligesom det er rimeligt, at hin Form ikke oprindelig er latinsk, men optagen fra en nærbeslægtet italisk Dialekt. Men *popina* kan kun gjennem en Form *quoquina* forenes med *coquina*.

Denne Form *quoquo*, hvortil Sprogsammenligningen leder os, er ikke forsvunden i den romerske Litteraturs Sprog, men er kjendt endnu i den klassiske Tid. Da den kun er optagen af enkelte Udgivere, som af Lachmann i Lucretius, derimod ikke af Ritschl i Plautus, og da den i det hele synes lidet paaagtet, skal jeg her paavise dens Forekomst i Haandskrifter for enkelte Forfatteres Vedkommende; Kredsen vil være let at udvide.

Hos Plautus findes den nævnte Form paa flere Steder i de bedste Haandskrifter: Pseud. 382 *quoquo(s)* ***A***. *quoquſ* ***B***. *quoquiſ* ***CD***. (*quoquuſ* ***Z***, kun i ***F*** *coquuſ*). Pseud. 853 *quoquinatum* ***A*** (alle andre Hskrr. *coquinatum*). Pseud. 854 *quoquas* ***B*** alene. Pseud. 890 *quoque* ***BCD***. Men. 141 *quocus* med Rasur foran ***B***. *quocus* ***C***. Men. 214 *quoquitur* ***BCD***. Men. 218 *quoquum* ***BCD***. (Men. 388 *quoquere* i ***Z*** alene). Om de af Ritschl ikke udgivne Stykker kan vi her intet sikkert dømme, men Forholdet har naturligvis ved dem i det hele været det samme; og saaledes anfører Pareus, at ***B*** i Aul. II, 5, 20 har *quoqui*. Paa andre Steder hos Plautus har derimod alle Hskrr. Formen med *c* i Fremlyden, saaledes f. Ex. Pseud. 851 *coquom* ***A***. *coquam* ***B***. *coqum* ***CD***. *coquum* ***FZ***; Mostell. 277 *cocus* uden Afvigelse.

Det er vanskeligt at afgjøre, hvilke Former Plautus selv har brugt. Vi har her næsten kun Alliterationen at holde os til, og denne giver for det meste kun Sandsynlighed, ikke Vis-

[1]) Med urette paastaar Ritschl i Rhein. Mus. XII, 109, at *e* i Latin aldrig gaar over til *o*.

hed, da den hos romerske Digtere ikke anvendes regelret som i den gamle nordiske og tydske Digtning. Det tør dog være vist, at Plautus kun har brugt *coxi*, *coctus*, ikke *quoxi*, *quoctus*, (jvfr. nedenfor). Af Steder som Rud. IV, 7, 18 (1264): *cenam continuo coqui*, Stich. 609: *celeriter cenam coqui*; Pseud. 848: *coquom carissumum*, hvortil flere lignende kunde føies, slutter jeg, at han ogsaa allerede har brugt Formerne *coquo*, *coquom*. Dog synes Pseud. 853: *An tu coquinatum te ire quoquam postulas*; Pseud. 893: *Nam hic quoque scelestus est coqui sublingio* at gjøre det sandsynligt, at han ved Siden deraf har brugt *quoquo, quoquom*.

quoquo er ogsaa hjemlet hos Lucretius; se Lachmann in Lucr. V, 1102: «QUOQ;UERE. Quadratus *coq.uere*». VI, 962: «EXQUOQUIT . . . *excoquit* corrector oblongi. idem in versu 858 fecit *Perquocere*, ubi quid a prima manu fuerit perspicere non possum: quadratus ibi habet *Percoquere*».

At Cicero har kjendt Formen *quoquo*, viser sig af en Anekdot om ham: Quintil. Inst. VI, 3, 47: *(Cicero) dixit*, *cum is candidatus*, *qui coci filius habebatur*, *coram eo suffragium ab alio peteret: Ego quoque tibi favebo*». Donat til Terent. Adelph. III, 3, 69: QUOD QUEO] *A coquendo sumpsit παρόμοιον . . . Et Ciceronis dictum refertur in eum*, *qui coqui filius secum causas agebat: Tu quoque aderas huic causae. Nam apud veteres coquus non per C litteram*, *sed per Q scribebatur.*» — Men i Ciceros Værker har jeg paa flere Steder, som jeg har eftersét i Baiters og Halms Udgave, ikke i Hskrr. fundet nogen Form med *qu* i Fremlyden.

Ogsaa hos Vergil er den gamle Form støttet ved gode Haandskrifter (men er ikke bleven optagen af Ribbeck. Wagners orthogr. Vergil. kan jeg her ikke benytte): Georg. I, 295 *dequoqu* . . . *it γ*. *dequoquit c*. Georg. I, 88: *exquoquitur γ*. Georg. IV, 279: *inquoque γ* Prob. inst. I, 6, 8, Æn. VII, 636 endog i cod. Mediceus REQUOQUONT. *requoquunt c*. Andre Steder har rigtignok alle Hskrr. Former med *c* i Fremlyden.

Endelig har jeg mærket mig nogle Steder hos Grammatikerne. Det bedste Hskr. af Nonius (cod. Guelferb.) bruger stadig Former med *qu* i Fremlyden: i Gerlachs og Roths Udg. 85 *quoquendum*; 195 *quoquinari*; 509 *quoquendum*. Hos Priscian 504, 1 (ed. Hertz): «*coquo vel*, *ut alii*, *coco coxi*» skriver *D* *quoquo* og den gode Bamberger-Cod. har «*quoco uelut alii quoco quoxi*».

Det synes rimeligt, at *qu* i Fremlyden først er gaat over til *c* i de Former, i hvilke det andet *qu* foran *t* eller *s* var forandret til *c*, og at *c* i disse har fæstet sig før den Tid, da det latinske Sprog blev et Litteratursprog. Jeg finder altid kun *coxi*, *coctus*, endog hvor Former som *quoquas*, *quoquendum* staa lige ved Siden; det enestaaende netop anførte *quoxi* i et Hskr. af Priscian synes feilagtigt.

SORDERUM.

Poenulus I, 2, 101 (307).

Geppert skriver:

. . *plení oculí sordorum quí erant, iam splendént mihi.*

Til en Stamme *sordo*, hvoraf Genitiven *sordorum*, er ellers intet Spor; *sordist* i V. 102 er = *sordis est*. Heller ikke i Hskrr. har denne Form nogen Støtte. ***BC*** har *sorderunt*, i ***A*** har Geppert læst SORD.RUM. I disse Spor er tydelig at søge:

pleni oculi sorderum qui erant.

Vi har altsaa i *sorderum* en Ordstamme *sordē* istedenfor den almindelige *sordĭ* i *sordium*. Ogsaa ved *fames* og *plebes* har vi Exempel paa Overgang fra *ē*-Deklinationen til *ĭ*-Deklinationen; og ved det her omtalte Ord er jo endnu i klassisk Latin Nominativformen *sordēs* Vidne om, at det, ligesom alle Substantiver med samme Bøining, oprindelig har tilhørt *ē*-Deklinationen (jvfr. Corssen Krit. Beitr. S. 467).

Efterskrift til Mil. glor. V. 882 (S. 15): *Quam sáne magni réferat, nil clámst.* Et Sidestykke hertil hos Plautus selv henter jeg fra Brix's Udgave af Men. 752: *Sed íd quam mihí facile sit, haud sum fálsus* (*quam facile sit mihi* Hskrr.; *quam mihi non sit facile* Ritschl).

Sproglige Erindringer fra en Rejse i Grækenland.

Af *Jean Pio.*

I.

Ordsamling og Prøver af Almuemaalet paa Syra.

Hermupolis paa Syra er Kongeriget Grækenlands vigtigste Handelsstad og tillige Centralpunktet for den græske Dampskibsfart. Af denne sidste Aarsag kom jeg paa mine Udflugter i det græske Arkhipel i 1864—65 oftere dertil, og tre længere Ophold i Byen i den østrigske Konsul Dr. v. Hahn's[1]) gæstfri Hus benyttede jeg til at göre mig bekendt med Øens Almuemaal. Dens Indvaaneres Antal udgör nu omtrent 24,000 Sjæle, hvoraf 16 til 17,000 er græsk-katholske og lever i Hermupolis, medens de øvrige, der bekender sig til den romersk-katholske Religion, hovedsagenlig bor i det egenlige Syra (*ἡ ἄνω Σῦρα*, *ἡ παλαιὰ Σ.*), en gammel By, anlagt i Middelalderen, formodentlig af Frygt for Piraterne, noget inde i Landet paa en höj, stejl Klippe, omtrent ti Minuters Gang fra Hermupolis. Noget over tusinde Mennesker bor spredte i de faa Landsbyer og enkelte Huse ude paa Øen. Selve Byen Hermupolis er, som bekendt, opstaaet under Frihedskrigen, da Øen, fordi Indvaanerne var Katholiker, stod under fransk Beskyttelse og holdt sig nevtral, og derved blev et Tilflugtsted for Flygtninge fra de andre Øer, navnlig Khios og Psara. Den er følgelig ny og i Sammenligning med andre græske Byer velbygget, og har paa Grund af sin Havn og hel-

---

[1]) Hahn er indført i den danske Literatur ved Chr. Winther's Oversættelse af hans »neugriech. und albanes. Mährchen«. Hans »albanesische Studien«, Rejser i Tyrkiet og Udgravninger i Troja har gjort hans Navn bekendt i den lærde Verden, og hans nöje Kendskab til Grækenland og dets Indvaanere fra et trediveaarig Ophold i Landets forskellige Egne gör ham til en uskatterlig Hjælper og Vejleder for Alle, der søger noget videnskabelig Udbytte af deres Rejse dernede. For Sprogforskere vil det være af Interesse at erfare, at H. forbereder Udgivelsen af den nygræske Originaltext til sine »neugriech. Märchen«, samt at denne er bleven gjennemseet og forsynet med forklarende Oplysninger af Dr. Mavrophrydis, vistnok den eneste af Nutidens Grækere, der med grundig og omfattende lingvistisk Dannelse forbandt en varm Interesse for sit Modersmaal i dets virkelige Skikkelse. Desværre var denne Recension den brave M.s sidste Arbejde; hans for faa Uger siden indtrufne Død er et stort Tab for den nygræske Philologi.

dige Beliggenhed paa Routen mellem alle Levantens store Stæder i kort Tid faaet et efter evropæiske Forhold saare hurtig og betydelig Opsving. — Sproget i denne Handelsstad har naturligvis paa Grund af Befolkningens forskelligartede Sammensætning ikke noget Kharakteristisk ved sig; derimod har de oprindelige Indvaanere (*οἱ Σεριανοί*), som lever i den gamle By og paa Landet, bevaret deres Dialekt ublandet, dels fordi de fleste er Agerbrugere og Vingaardsmænd og derfor mindre end de søfarende og handeldrivende Hermupoliter færdes om i andre Egne af Grækenland og Tyrkiet, og dels fordi de, som overalt iblandt Grækerne de Romersk-katholske, betragtes med Ringeagt paa Grund af deres Tro af deres indvandrede Landsmænd og lever meget afsondret fra disse. De selv antager — hvad forøvrigt er almindelig i Grækenland — deres Dialekt for «meget gammel», og de Enkelte, der kender Noget til Oldsproget (deriblandt ogsaa de Mænd, hvem jeg især skylder ikke alene stor Hjælp til nöjagtig Forstaaelse af Sproget, men ogsaa min rige Lejlighed til at færdes med de Indfødte, DHrr. nuværende Fredsdommer paa Naxos, Frederikos Privilengios, og Pater Georgios Brindisis), fremhæver blandt Andet med Stolthed deres ofte forekommende 3dje Person i Flert. paa *-σι* istf. vulg. *-ν*!

Saameget er vist, at det i Gammel-Syra talte Almuemaal forekommer mig at være det mest kharakteristiske af alle dem, jeg har hørt paa Cykladerne, særlig paa Grund af den stærke Anvendelse af Palataler, navnlig *ś* og *χ́*. En ganske lignende Lydudvikling har jeg kun fundet i nogle af Landsbyerne paa Tinos [1]; paa de andre Cyklader er det, ligesom hos den oprindelige Befolkning i Athen, næsten kun *κ* (= *tś*), hvis Udtale er forskellig fra den almindelige græske.

Jeg meddeler först en Ordsamling hentet fra mine idelige Noteringer under mine Samtaler med de Indfødte og fra en betydelig Samling Historier nedskrevne efter Indfødtes Fortælling, og hvoraf jeg dernæst lader følge et Par samt nogle Ordsprog til Prøve paa sammenhængende Stil. Forstaaelsen heraf vil være let ved Hjælp af Ordsamlingen; med Hensyn til Nominers og Verbers Böjning behøver man kun at efterse mine to smaa Afhandlinger: «Om Deklinationen i Nygræsk» i dette Tidskrift's Vte Binds 4de Hefte, og «Konjugationen i Nygræsk» Kbhvn. 1865. Jeg har for at

[1]) Saavidt jeg kan forstaa af den uklare Lydbetegnelse i Gustave Deville's Étude du dialecte Tzaconien, Paris. 1866, p. 85 findes den palatale Udtale af *σ* og *ζ* ogsaa i den tzakoniske Dialekt.

göre Sammenligningen med Oldgræsk lettere for Øjet beholdt den etymologiske Skrivemaade med meget faa Ændringer, men forudskikket en Forklaring af den anvendte Lydbetegnelse ved Hjælp af det Lepsius'ske System, som jeg derfor maa forudsætte Læserne bekendte med. Mit Forsøg i denne Retning er for græsk Almuesprogs Vedkommende, saavidt jeg ved, det første; men da det er det letteste Middel til at tydeliggöre den virkelige Udtale samtidig med ikke at «donner à des mots grecs un air barbare», vil jeg vedblive at benytte den samme Fremgangsmaade i fremtidige Studier af denne Art.

a) Det anvendte Alphabet forklaret ved Lepsius's Lydbetegnelse.

(i: **C. R. Lepsius**, Standard Alphabet. 2. ed. 1863.)

α lig *a*
β, *ϐ* - *v*
γ - *γ*, foran *E*- og *I*-Lyd *γ́*.
δ - *δ*
ε - *ẹ*; saaledes ogsaa *αι*.
ζ - *z*, foran *E*- og *I*-Lyd *ž*.
η - *i̇*
ϑ - *ϑ*
ι - *i̇*
κ - *k*; foran de bløde Vokaler *tš* [1]).
λ - *l*, foran *I*-Lyd *l'*.
μ - *m*
ν - *n*, foran *I*-Lyd *ń*.
ξ - *kš*
ο - *ọ*
ọ - *ọ̣*
π - *p*
ϱ - *r*
σ - *š*; *ς* derimod som *s*, hvor det ikke i Udtalen nöje forbindes med det følgende Ords Forlyd.
τ - *t*
υ - *i̇* (*αυ*, *ευ*, *ηυ* = *av*, *ev*, *i̇v*; *ου* = *u*).
φ - *f*

---

[1]) en sjelden Gang hørte jeg endog *ts* (hvilket derimod er almindelig paa den lille Ø Astropaljá).

χ lig χ́; foran *E*- og *I*-Lyd š eller maaske š[1]).
ψ - *pš*
ϱ - *ϱ*
ϱ - *ϱ̣*

ι, ει, οι, υ, υι, η, ῃ, der alle ellers = *i*, betegner ligesom *E*-Lydene ε, αι, naar de ved ‿ er forbundne med en anden Vokal, *y* (derfor læses και εἶχε *tšyiše* eller rettere *tšiše*).

νπ og μπ = *b*; νδ og ντ = *d*; νκ og γκ = *g*.

Dobbelte Konsonanter udtales lig enkelte; dog γγ = *g*, foran blöde Vokaler = *dž*.

Længde er betegnet ved - over Vokalen.

De forskellige Akcenter er anvendte som i Oldsproget; dog er ˜, ′ og ‵ nu ganske ensbetydende. Spiritusbetegnelsen er etymologisk og betyder Intet for Udtalen. Ved αυ, ευ, ηυ gælder alle de over υ satte Tegn kun Vokalerne.

b) Begyndelsen af det meddelte Æventyr omskrevet efter Lepsius's System.

Tǫ Γydnátši tis Šíräs.

Ărši tŭ părămíθyŭ ·xălĭ špę̄ră tĭn ăfę́dyă šăs. Mnyă vǫ́lă tŭn ę̄năs băšĭlę́s tš ĭšę̄n ę̄năn ăvzĭ mĭštǫ́tǭ. Tŭ dĭnę̄ tǫ tăínĭ dŭ, tǫ vǫ́tĭrǭ dŭ, tǫ lădĭ dŭ, mă ǭšă pŭlyă ĭšę̄ škǫ́tǫ́šĭ, ę̄prę̄pę̄ nă tă pię̄nĭ štǫ văšĭlę́. Mnyă mę̄ră šăn ĭθę̄lę̄ γyă nă păĭ š tŭ văšĭlę̄ tă pŭlyă, ę̄prę̄pę̄ nă pę̄răšĭ ăpǭ tŭ vę̄zĭrĭ. Γĭrę̄vγǭdăs tŭtă ǭ vę̄zĭrĭš ę̄ftǭs mę̄ tǫ πǭš ĭtănę̄ pĭštę̄mę̄nǭs, ǭę̄ dŭ tă dĭnę̄. Ǭ vę̄zĭrĭs tŭ ǭχtrǭpăθĭšę̄ dĭnătă tš ę̄γĭrę̄pšę̄ m ǭtĭ trǫ́pǭ bǭrę̄šĭ, γyă nă tǭnę̄ χălăšĭ.

---

[1]) For mine Øren lød stadig, med Undtagelse af Forskellen i Betoning, βρέχει (det regner) ens med βρὲ σύ (hör Du!).

Ordsamling*).

Ἄβι, *τὸ* (tyrk. *av*), Jagt.

ἀβζῆς, Jæger.

ἀβουθῶ, *ᾷς*, *ᾷ*, hjælper (oldgr. *βοηθέω*).

ἀγαπῶ, *ᾷ*; df. *Aor. Pass. ἐγαπήθηκα*; elsker.

ἀγγειό, *τὸ*, Potte.

ἀγγίζει, det sömmer sig, tilkommer (vulg. *ἐγγίζει*).

ἀγγόνι, *τὸ*, *Dimin.* *ἀγγονάκι*, Barnebarn (oldgr. *ἔκγονος*).

ἀγελάδα, Ko.

ἀγέρας, *ὁ*, Luft, Vind (oldgr. *ἀήρ*).

ἀγκάθι, *τὸ*, Torn (oldgr. *ἄκανθα*).

ἀγρίμι, *τὸ*, vildt Dyr (oldgr. *ἀγρέμιον*, Bytte, Fangst).

ἀγροικῶ, *ᾷ* (df. *verb. Adj.* *ἀγροικηστός*), hører, erfarer; = *'γροικῶ*.

ἄδεια, *ἡ*, Tilladelse, Frihed.

ἀδειάζω, tömmer, gör fri for.

ἀδερφός, *ὁ*, og *ἡ ἀδερφή*, Broder og Søster; *τὰ ἀδέρφια*, Sødskende.

ἀετονύχι, *τὸ*, en Art Druer paa Syra.

ἀθές (ↄ: *ἂν θέλῃς*), hør! smlgn. *μαθές*.

(*ἀ*)*ζιγγάνος*, Smed (ogs. *γύφτος*; begge eg. Navne paa Zigeunerne).

ἀθιβολή, *ἡ*, Samtale; *δὲ σοῦ 'πα ἀθιβολή*, «jeg sagde ikke et Muk til Dig». (oldgr. *ἀντιβολέω*, træffer; *ἀντιβολή* i Betydn. «Samtale» findes allerede hos Apollon. Dysk. Conj. [i Bekker's Anecd.] 479, 26).

ἀθρωπιά, *ἡ*, Menneskelighed.

ἀθρωπινός, menneskelig.

ἄθρωπος, Menneske; *οἱ ἀ. του χωριοῦ*, Landsbyens Indvaanere.

ἄϊ = *ἅγιος*, ved Helgeners Navne; f. Ex. *ὁ Ἅϊ-Θόδωρος*.

αἰτία, *ἡ*, Grund til Beskyldning.

ἀκαμάτης, *ὁ*, Dovenkrop.

(*ἀ*)*καρτερῶ*; *Aor.* *ἀκαρτέρεψα*; vænter (af oldgr. *καρτερέω*).

ἀκέραιος, hel, uskadt.

ἀκουμπῶ, *ᾷ*; og *-ίζω*, støtter (af lat. *accumbo*; allerede hos Konstant. Porphyrog. og Svidas).

ἀκούω, *εἰς*; *ἤκουα*; *ἤκουσα*; hører.

ἄκρια, *ἡ*, yderste Ende.

ἀκρίβια, *ἡ*, Gerrighed.

ἀκριβός, gerrig.

ἀκρωτήρι, *τὸ*, Forbjerg.

ἀλάνι, *τὸ*, udstrakt Mark.

ἀλάργο og *ἀλάργα*, bort (af Italiensk, smlgn. *ντελόγκο*).

ἀλεποῦ, *ἡ*, Ræv (oldgr. *ἀλωπός* og *ἀλωπά* = *ἀλώπηξ*).

ἀλεκάτη, *ἡ*, Ten (oldgr. *ἠλακάτη*).

ἀλέτρι, *τὸ*, Plov; og *ἀλετροχέρι*, *τὸ*, Haandgrebet paa Ploven (oldgr. *ἄροτρον*).

ἀλευρόνω, tilmeler.

ἀλήθεια, *ἡ*, Sandhed.

ἀλλάζω, *ἤλλαξα*; skifter.

ἀλλοί og *ἀλλοίμονο*, ak! *ἀλλοί σ' τόνε*, ve over ham!

ἀλλοίθωρίζω, skeler; *ἀλλοίθωρος*, skelende.

ἄλλος, *η*, *ο*; *Genit. Mask.* *ἀλ-*

*) Parenthes om en Ordform betegner, at denne ikke er aldeles sikker; et indklamret Bogstav angiver en Lyd, der ofte bortfalder i den hurtige Tale.

λονοῦ; anden; ἄλλος ἕνας, en anden.

ἄλογο, τὸ; *Pl.* -γα og -γατα; Hest (ἄλογον allerede alm. for ἵππος i byzant. Græsk).

ἀλυσίδα, ἡ, Lænke (oldgr. ἄλυσις).

ἄμε, gaa!

ἀμέ og ἀμή, men.

ἀμοίρι, τὸ, Bundfaldet ved Olivenpresning (oldgr. ἀμόργη).

ἀμῶνι, τὸ, Ambolt (oldgr. ἄκμων og ἀκμόνιον).

ἂν ell. alm. foran Konson. ἆ; dersom; ἆ θὰ περάσῃ, om der vil gaa osv.

ἀνάβω; ἄναψα; antænder (oldgr. ἀνάπτω).

ἀνάγγη, ἡ, Nødvendighed.

ἀναιβαίνω; ἀναίβηκα; ἀναιβῶ; stiger op.

ἀναιβροχία, ἡ, Tørke (af βροχή, Regn).

ἀναιβρουχῶ, sprudler frem, (oldgr. ἀναβραχεῖν?).

ἀναιγαλλιάζω, jubler (oldgr. ἀγαλλιάω).

ἀναιγορεύγω, taler igen om (af oldgr. ἀγορεύω).

ἀναικαρδόνω, tænder (Ild) op.

ἀναικατόνομαι, -τώθηκα; blander mig i (af ἄνω og κάτω).

ἀναιπετῶ, flyver bort, forsvinder.

ἀναιστενάζω, sukker.

(ἀναιτρέφω), ἀναίτρεψα, ἠναιτράφηκα; opdrage, fostre.

ἄνδρας, Mand.

ἀνδρόϊνο, τὸ, et Par, Mand og Kone; vulg. ἀνδρόγυνο, τὸ.

ἀνέμη, ἡ, Garnvinde (allerede hos Byzant.).

ἀνήλως τωνε, vulg. ἀναμεταξύ των, indbyrdes (af oldgr. ἀλλήλως).

ἀνοίγω, ἀνοίει; ἤνοιξα ell. ἄνοιξα; *verb. Adj.* ἀνοιχτός; aabner, aabner mig.

ἀνεμοστρίφελας, ὁ, Hvirvelvind (oldgr. στρόφιλος).

(Ἀ)νεράϊδες, ἡ; en Art Kildenympher; Börn skræmmes med: θα σε πάρε ἡ ἀνεράϊδες! (oldgr. αἱ Νηρηΐδες).

ἀντιβουῶ, ᾷ, lyder, toner; smlgn. βεϊσμός (oldgr. βομβέω).

ἀνυδριά, ἡ, Tørke.

ἀνώφλιο, τὸ, Stykket over Dören (af oldgr. ἡ φλιά).

ἀξάργου, med Flid (af ἐξ ἔργου)

ἄξαφνα, pludselig (smlgn. ὄξαφνα; oldgr. ἐξαίφνης).

ἄξ(ι)ος, istand til.

Ἀξιά, ἡ, Naxos.

Ἄουστος, ὁ, Maaneden Avgust.

ἀπάνω, over, oven paa; ἀπάνω κάτω, op og ned.

ἀπανδέχω, vænter (af oldgr. ἐνδέχομαι).

(ἀ)πίδι, τὸ, Pære (oldgr. ἄπιον).

ἀπλόνω, griber fat i (af oldgr. ἀπλόω).

ἀπό, af, fra; end (πιὸ παλλικάρι ἀπο μᾶς, större Helt end vi); ἀπο τέσσαρεις ὧραις, hver fjerde Time. Df. ἀπάνω; ἀποδῶ, ἀποκεῖ, herfra, derfra; ἀπομπρός, foran; ἀπόπου, hvorfra; ἀπόξω, udvendig, ἀπόξω ἀπό, udenfor.

ἀποβγάλλω), ἀπόβγαλα; glemmer.

(ἀποκρίνομαι) ἀποκρίθηκα; svarer.
ἀπόκρισι, ἡ, Svar.
ἀπολπισία, ἡ, Haabløshed.
(ἀπολπίζομαι) -ολπίστηκα; taber Haabet.
ἀπομένω, bliver, har Ly; ligger død.
(ἀ)πομονεύγομαι, ell. ὑπομονεύγομαι, holder ud (oldgr. ὑπομένω).
ἀπόφασι, ἡ; Kendelse, Beslutning.
(ἀ)πoφασίζω, ἠπoφάσισα; beslutter.
ἀπόψε; Adj. ἀποψερνός; iaften.
ἀράδα, ἡ, Rad, Række.
ἄρα ἐς, mon?
Ἀράπης, Neger.
ἀργαστῆρι, τὸ, Verksted (oldgr. ἐργαστήριον).
ἀργάτης, Arbejder.
ἀργῶ, εἶ, tøver.
ἀρέσκω ell. ἀρέσω; behager.
ἀρετή, ἡ, Dyd, særegen Egenskab.
(ἀ)ριβάρω (ell. ἀριβαίρνω), ἀριβάρισα; ankomme (ital. *arrivare*).
ἀρίζικος, ulykkelig (af ital. *rischio*).
ἀρμέγω ell. ἀλμέγω, malker (oldgr. ἀμέλγω).
ἀρμυρός, salt (oldgr. ἁλμυρός).
ἀρνεύγω, beroliger, stiller tilfreds (oldgr. εἰρηνεύω).
ἀρνί, τὸ, Lam (oldgr. ἀρνίον).
ἄρρωστος, syg.
ἀρσενικός, mandlig.
ἀρχή, ἡ, Begyndelse.
ἀρχηνίζω; ἤρχεψα og ἄρχεψα; begynder.
ἄρχοντας, Raadsherre.
ἄρχος, Herre; ἕνας μεγάλος ἄρχος, en stor Herre.
ἀρωτῶ, ἀρώτηξα; spørger (oldgr. ἐρωτάω).
ἄς, Opfordringspartikel: ἄς ἀφήκωμε, lad os slippe, forbigaa.
ἀσήμι, τὸ, Sølv (oldgr. ἄσημον sc. ἀργύριον, upræget Sølv).
ἀσκέρι, τὸ (tyrk. *asker*), Hær.
ἀσπρίζω, er hvid; af
ἄσπρος, η, ο; hvid (alm. hos Byzant.).
ἀστάχι, τὸ, Ax (oldgr. ἄσταχυς = στάχυς).
(ἀστράφτω), ἄστραψε; lyner.
ἀστραπή, ἡ, Lyn.
ἀστυνομία, ἡ og ὁ ἀστυνόμος, de nye Navne for Politi og Politimester, der idelig af Folket ombyttes med ἀστρονομία og ἀστρονόμος.
ἀτίμητος, η, ο; meget kostbar.
αὐγή, ἡ, Morgenrøde; ἡ βαθειαὶς αὐγαίς = vulg. ὄρθρο).
αὐγό, τὸ, Æg (af oldgr. ὠόν, τὸ; smlgn. αὐτί).
αὐλάκι, τὸ, Kanal (af oldgr. αὖλαξ).
αὐτί eller rettere (ἀ)φτί, τὸ; Øre, Hank (af oldgr. οὖς, ὠτός).
(ἀφάλι, τὸ, ell.) ἄφαλος, ὁ, Navle (oldgr. ὀμφαλός).
ἀφέντης, ὁ; Dim. ἀφεντικό, τὸ; Herre (oldgr. αὐθέντης).
ἀφεντιά, ἡ, Herskab.
ἀφικριέμαι (eller ἀφακριέμαι); ἀφικρᾶται; hører (af oldgr. ἀπὸ og ἀκροάομαι).
ἀφίνω, ἤφινα; ἄφησα, ἄφηκα og ἔφηκα; Konj. ἀφήκω; Imper. ἄφησε; forlader, til-

lader, holder op (oldgr. ἀφίημι).

ἀφνίδια, pludselig (af oldgr. αἰφνίδιος).

ἀφοῦ, efterat, da.

ἀφτοῦ, der; om ἀφτός og Gen. -ουνοῦ s. ἐφτοῦ osv.

ἀχειλάρες, ἡ, store Læber (af oldgr. χεῖλος).

ἄχνη, ἡ, Støv (af Mel).

ἀχνὸς, ὁ, Damp, Dunst.

ἄχερο, τὸ, Straa (oldgr. ἄχυρον).

ἀχοῦρι, τὸ, (tyrk. *ahor*), Stald.

ἀψά; hurtig.

ἀψάχη, ἡ; Vrede: τοῦπιασε μεγάλη ἀψάχη, han blev meget vred paa ham.

(βαθειός), βαθειά; dyb.

(βάλλω); ἔβαλα; sætter. Det Samme som

βάνω; ἤβανα.

βάρδια, ἡ; pl. ἡ βάρδιαις; Vagt (ital. *guardia*).

(βαρῶ); *Imperf.* ἤβαρει; vejer; deraf

βαριέμαι; ἠβαρέθηκα; bliver ked af.

βασιλές og βασιλέας; pl. βασιλιάδες; Konge.

βασίλειο, τό; Rige.

βασιλικός, kongelig.

βασιλόπουλο, τὸ og ἡ βασιλοπούλα; Kongesön og Kongedatter (om det romanske *pullus* s. Diez, Etym. Wb. 2. Ausg. I. p. 334.

(βασιλεύγω); ἐβασίλεψε; gaar ned (om Solen).

βαστῶ, -ᾶς -ᾷ; holder paa (oldgr. βαστάζω).

'βγαίνω; ἤβγαινα; ἐβγῆκα ell. ἤβγα; gaar ud (af oldgr. ἐκβαίνω).

'βγάνω, tager ud, bringer frem (af oldgr. ἐκβάλλω; smlgn. βάνω = βάλλω).

'βγοδόνω, skynder mig (af oldgr. εὐοδόω).

βέβαιο, visselig.

βερεσές, ὁ; Kredit (πίνω βερεσέ, drikker paa K.); af tyrkisk *veressi.*

βῆχας, ὁ, Hoste (oldgr. βῆξ, βηχός).

βιδιά, ἡ; godt Vejr (oldgr. εὐδία).

Βιντερῖκος, Federigo; *Vok.* -ο.

βλογάω, βλοᾷ; velsigner (oldgr. εὐλογέω).

βοήθεια, ἡ, Hjælp.

βολά, ἡ, = φορά.

βόλι, τὸ; Kugle.

βοτάνι, τὸ; Gift (af oldgr. βοτάνιον).

βότυρο, τὸ, Smör (oldgr. βούτυρον).

βουβός, η, ό; stum (byzant. βωβός).

βούδι, τὸ; τὰ βούδια; Ko.

βουϊμός ell. -σμός, ὁ; Summen, Stöj (af vulg. βουΐζω = oldgr. βομβίζω).

(βουλῶ), βουλᾷ; gaar under.

βουλή, ἡ; Raad, Mening.

(ἡ)βουλήθηκε (enestaaende *Aor.*) vilde (af oldgr. βούλομαι).

βουρβούλακας, ὁ; Monstrum til at skræmme Börn med; Varulv (vulg. βουρκόλακας; De-

rivationen af oldgr. *μορμολύκειον* er usandsynlig; hænger vist sammen med vlŭkŭ, gammelbulg. Navn paa Ulven).
βραδειά, ἡ; Aften.
βράζω; ἤβραζα; koger; *verb. Adj.* *βραστός*, sydende.
βρακί, τὸ, Buxer (oldgr. αἱ *βράκαι*).
βρέχει; ἔβρεξε; det regner.
'βριός, s. *'Οβριός*.
'βρίσκω; ἤβρισκα; ἦβρα; ἐβρέθηκα; finder.
βροντᾶ; ἐβρόντησε; tordner.
βροντή, ἡ, Torden.
βρύσι, ἡ, Kilde (byzant. *βρύσις*).
βρωμῶ, ᾷ; stinker (smlgn. oldgr. *βρῶμος* og *βρομώδης*).

γάϊδαρος, ὁ, Æsel.
γαῖμα(ς), τὸ, Blod (oldgr. *αἷμα*).
γαμβρός, ὁ, Svigersön, Brudgom.
γάμος, ὁ, Bryllup.
γάτης, ὁ, Kat (ital. *gatto*).
γαυγίζω, at gø.
'γγαστρωμένη, frugtsommelig (eg. *Perf. Partc.* af *ἐγγαστρόνω*, gör frugtsommelig; byzant. *ἐγγαστρόω*).
'γδέρνω; flaar (oldgr. *ἐκδέρω*).
γδυμνός = *γυμνός*.
γεβεντίζω; stiller i Gabestok (af ital. *giubetto*, fransk *gibet* (s. Diez, Etym. Wörterbuch. 2. Ausg. I. p. 216); deraf
γεβέντισμα τό, en slig Straf.
γείτονας, ὁ; *Gen. Sing.* -όνος; *Gen. Plur.* -όνω; Nabo.
γειτονιά, ἡ; Naboskab.
γελῶ, ᾷ; gör Nar af.
γεμάτος, η, ο ell. *γιομάτος*; fuld.
γεμίζω ell. *γιομίζω*; ἐγέμισα; fylder.
Γενάρης, ὁ; Januarmaaned.
γενάτι ell. *γινάτι*, τὸ (tyrk. *inad*); Hævn, Lyst til at skade; deraf
γενατεύ(γ)ω, tager Hævn.
γενεά, ἡ; Familie; εἶνε γενεά μου, han er i F. med mig.
γένεια, τὰ; Skæg.
γένομαι; ἠγένηκα, ἐγένηκα ell. ἔγεινα; bliver.
(*γεράζω*), ἐγέρασα; bliver gammel.
γερατειά, τὰ, Alderdom.
γεροντάτος, meget gammel.
γέρος, η, ο, gammel.
γήλιος = ἥλιος, ὁ, Sol.
γῆς, ἡ, Jord. σ' τῇ 'ῆς, paa Jorden.
γιά, 1) = διὰ; for, formedelst, ved; *γιατί*, hvorfor? fordi; 2) *γιὰ* ofte = *γιατί*, fordi (διότι); 3) eller; ποιό νικᾷ ἡ ἀλήθεια γιὰ τὸ ψέμμα;
γιά, hej!
γιαγιά, ἡ; Bedstemoders Søster.
'γιαΐνω; ἤγιανα; helbredes, kommer mig (af oldgr. *ὑγιαίνω*).
'γιαλός = *αἰγιαλός*.
Γιανάκι, τὸ; *Dimin.* af *Γιάνης*, Hans.
γιδρός s. *ἱδρός*.
'γκαλιάζω, omfavner (smlgn. oldgr. *ἀγκαλίζομαι*).
γκοντά = *κοντά*; nær.

'γκόνῳ, bliver tykmavet (af oldgr. ὄγκος, ὀγκόω).

γκουντούρι, τὸ; Tøffel (af oldgr. κόθορνος?).

γκουντουρᾶς, ὁ; οἱ γκουντουράδες; Skomager.

γλαστράκι, τὸ; Potteskaar; *Dim.* af γλάστρα, ἡ, Potte.

γλέπω; sér. *Præs. Partc.* γλέποντας.

γλείφω, slikker (smlgn. oldgr. λείχω).

γλυκειά ἡ, Sødme.

γλυκός, sød.

γλυτόνῳ, slipper bort; τήνε 'γλύτωσε, han slap fra det; φτηνὰ τήνε 'γλύτωσα, jeg slap billig (ell. godt) fra det (af oldgr. εὔλυτος; byzant. εὐλυτόω, befrier).

γλῶσσα, ἡ, Tunge, Sprog.

γνέφω, nikker (oldgr. νεύω).

γνωρίζῳ ell. γρωνίζῳ; kender.

γνωριμιά, ἡ, Kendskab.

γνωστική, *Adj. Fem.*; klog (Kone).

γονιός, Fader (oldgr. γονεύς).

γοργός, ή, ό; hurtig.

γοῦνα, ἡ, Pels (allerede hos Byzant. s. Diez, Wb. I. p. 221).

γόφος, ὁ; Hofte.

γραμματικός, ὁ; Skriver.

γρήγορα ell. γλήγορα, *Adv.* hurtig.

γρηά, ἡ; gammel Kone (oldgr. γραῖα).

'γρίμι, s. ἀγρίμι.

γροικῶ; *Imperf. 3 Pers.* ἔγροικα; *Præs. Partc.* γροικῶντας; s. ἀγροικῶ.

γρόσσι, τὸ (tyrk. *ghurush*); en Mønt, Piaster.

γρωνίζω, s. γνωρ.

γυαλί, τὸ, Glas (oldgr. ὕαλος).

γυαλίζω, skinner.

(γ)υναῖκα, ἡ, Kone.

γυρεύ(γ)ῳ; ἠγύρευγα; ἠγύρεψα; søger, forlanger (eg. gaar rundt; saaledes i Oldgr., men allerede hos Byzant. med hin Betydn.); af γῦρος kommer ogsaa

γυρίζω, ἐγύρισα; vender, vender mig.

δά; *dejkt. Partikel*: τόσο δὰ, saa stort som det; νὰ 'πῇς δά, sig det nu da.

(δακρύζῳ), ἠδάκρυσα; græder (oldgr. δακρύω).

δαμάλι, τὸ (= δάμαλις); Kvie.

δανείζομαι, laaner selv.

δαχτύλι, τὸ, Finger.

δαχτυλίδι, τὸ, Fingerring.

δέ eller δέν; ikke (oldgr. οὐδέν).

(δείχνῳ); ἔδειξα; viser; og

δείχτῳ, viser mig (af oldgr. δείκνυμι).

δέκα, ti.

δέκατο, τὸ, Tiende, Afgift.

δένῳ; ἔδεσα; *Perf. Partc. Pass.* δεμένος; binder (oldgr. δέω).

δεσπότης, ὁ; *Pl.* -άδες; Biskop.

δέφτερος, η, ο; anden; deraf ἡ δεφτέρα, Mandag.

δέχομαι; *Aor. Imper.* δέξου; modtager.

διάβα, τὸ, Gang, Forbivandring.

διαβάζῳ, læser.

διαβάτης, ὁ; Forbigaaende.

(ἡ)διάηκε (ɔ: ἠδιάβηκε); gik over.

διακόσιοι, -αις, -α; tohundrede.
διαλαλῶ, forkynder, bekendtgör.
διαλέ(γ)ω; *ἐδιάλεξα*; udvælger.
διαμάντι, *τὸ*; Diamant (oldgr. *ἀδάμας*).
διάολος, Fanden; *διάολε στοματάκι*, Fanden til Mund!
διαρμενεύγω; *ἠδιαρμήνεψα*; forklarer (oldgr. *διερμηνεύω*).
διάστημα, τὸ, Mellemrum.
διατάζω; *ἠδιάταξα*; prædiker.
διάταξι, *ἡ*, Prædiken.
διάφορος, η, ο; forskellig.
(*διηγοῦμαι*); *διγᾶται*; *διήθηκα*; fortæller.
'δικός, ή, ό; egen (oldgr. *ἰδικός*).
δίνω, 3 *Plur.* *δίνουσι*; *ἔδινα*; *ἔδωκα* ell. *ἔδωσα*, *Imper.* *δός* og foran Konson. *δό* (*δό μου τά*, giv mig dem); giver.
διπλός, ή, ό (*Nevtr.* ogs. hørt *-ό*); dobbelt.
δισσάκκι, τὸ; ogs. *βισσάκι*; Mantelsæk (smlgn. oldgr. *σακκίον*; fransk *bissac*).
διχομεριά, *ἡ*, Sønderlemmelse (af oldgr. *δίχα* og *μέρος*).
δίχως, uden.
(*διψάζω*), 3 *Sing.* *διψᾷ*; *ἐδίψασα*; tørster; *διψασμένος*, tørstig (oldgr. *διψάω*).
δοκάρι, τὸ, Bjælke (oldgr. *δοκός*).
δόντι, τὸ, Tand (oldgr. *ὀδούς*).
δουλεύγω; *ἠδούλευγα*; *ἠδούλεψα*; arbejder.
δουλιά, *ἡ*, Arbejde.
δουλιῶ (= *δειλιῶ*); er fejg (oldgr. *δειλιάω*).
δοῦλος, Tjener.
δράκος, Uhyre; Drage.
δρακοποῦλα, *ἡ*, Dragedatter.
δράμι, τὸ, et vist Maal ell. Vægt (ital. *dramma*).
δρόμος, ὁ, Vej.
'δρώνω, sveder (oldgr. *ἱδρόω*).
δύναμι, ἡ; *Plur.* *-αμες*; Kraft.
δυνατά, *Adverb.*; dygtig.
δύνεται, kan.
δυό, to.
δύσκολος, η, ο; vanskelig.
δυστυχιά, *ἡ*, Ulykke.
'δῶ = *ἐδῶ*; her; *ἔλα 'δῶ*, kom hid!
δώδεκα, tolv.
δωδεκάδα, *ἡ*, (Tylvt); Kongens Raad (i Æventyr).

ἐβγαίνω, s. *βγαίνω*.
ἑβδομάδα, *ἡ*, Uge.
ἔγνοια, *ἡ*, Bekymring; med udeladt Nægtelse *ἔγνοια σου*, det skal Du ikke bryde Dig om!
ἐγώ; *Akk.* (*ἐ*)*μένα*; *μου* *Gen.* og *Dat.*; jeg.
εἶδα, s. *ἴδα*.
εἰ δέ(ν), hvis ikke.
εἴκοσι, tyve.
εἶμαι, εἶσαι, εἶνε, 2 *Plur.* *εἶστε*; *Imperf.* *ἤμουνε*; er.
εἶπα, ες, ε, εἴπασι; *Konjunktiv* *'πῶ, πῇς, πῇ*; sagde.
ἑκατό, hundrede.
ἐκεῖνος; *Genit. Femin.* *ἐκεινῆς*; hin.
ἐκκλησιά, *ἡ*, Kirke.
ἔλα, kom!

ἐλεφτεριά, ἡ, Frihed.
ἐλπίζω, haaber.
ἐμεῖς; *μᾶς* brugt som *Akk.*, *Dat.* og *Gen.*; vi.
ἐμένα s. *ἐγώ*.
ἕνας, *μνιά*, *ἕνα*; *Gen. Mask.* *ἑνοῦς*; en.
ἐξαιτίας; for — Skyld; *ἐξαιτίας σου*.
ἔξυπνος, η, ο; opvakt, klog.
ἔρημο, ἡ, Ørken.
ἔρχομαι, *ἔρχουνται*; 3 *Imperf.* *ἠρχούντανε*; *Aor.* *ἦρχα*, 3 *Plur.* *ἔρχασι*; kommer.
ἐσεῖς; *σᾶς* (s. *ἐμεῖς*); I. *Plur.* af *ἐσύ*; *ἐσένα*; *σοῦ* (s. *ἐγώ*); Du.
(*ἑ*)*σπέρα*, ἡ, Aften.
ἔτσι, saaledes; *ἔτσι και ἔτσι*, saa og saa.
ἑτοιμάζομαι; 3 *Imperf.* *ἡτοιμαζέντανε*; bereder mig.
(*ἐ*)*τοῦτος*, η, ο; denne.
(*ἐ*)*φκαιρόνω*, tömmer (byzant. *εὔκαιρος* i Betydningen: tom).
(*ἐ*)*φκαριστῶ*; takker (oldgr. *εὐχαριστέω*).
ἐφχή, ἡ; Bön, godt Önske (oldgr. *εὐχή*).
ἐφτός, ή, ό; *Gen. Mask.* *ἐφτουνοῦ*; han.
ἐφτοῦ, der.
ἔχω, *εἶχα*, *εἴχασι*; har; *τί ἔχεις*, hvad fejler Du? *ἔχει*, *δὲν ἔχει*, en adverb. Talemaade = *με κάθε τρόπο*, ved alle mulige Midler.

ζαλίζω; *ἐζαλίστηκα*; bliver fortumlet (af oldgr. *ζάλη*).
ζάφτι (af tyrk. *zaf*); *τον κάνω ζάφτι*, jeg gör ham rolig.
ζεστός, ή, ό; varm.
ζευγαρίζω, plöjer (af oldgr. *ζευγάριον*, et Spand).
ζευγάς, ὁ; *Plur.* -*άδες*; Driver, Plovkudsk.
ζεύγλαις, ἡ; den Del af Aaget, der sidder om Køernes Hals.
ζητῶ, *ἐζήταγα*; *ἐζήτησα* og *ἐζήτηξα*; søger.
ζέλια, ἡ; Jalousie (af oldgr. *ζῆλος*).
ζυγός, ὁ, Aag.
(*ζῶ*), *ζῇς*, *ζῇ*; *ἤζια*; *ἤζησα*; lever; ernærer.
ζωή, ἡ; Liv.
ζωντανός, ή, ό; levende.
(*ζῶο*, *τὸ*); *Plur.* *ζᾶ*; (vulg. Husdyr; specielt paa Syra om) Geder.

ἥλιος, ὁ, Sol.
ἡσυχάζω, stiller til Ro.

θαμάζω og *θαμάζομαι*, beundrer; forundrer mig over.
θαραπεύγω, betjener; hjælper (oldgr. *θεραπεύω*).
θαῤῥῶ, *θαῤῥεῖτε*; *ἠθάῤῥια*, tror, mener (oldgr. *θαῤῥέω*).
θάῤῥος, *τὸ*, Tro; *ἤτανε το θάῤῥοϊ μου*, det var min Tro, Mening.
θειότη, ἡ; Guddom; Gud.
θέλω, *θές*, *θέλει* ell. *θέ*, *θέμε*, *θέτε*, *θέσι*; *ἤθελα*; *ἠθέλησα*; vil, skal; *θέσι ζεστά*, de skal (nydes) varme.

θεός, Gud; *ὤ θεέ μου!*
θερίζω, høster.
θεριό, *τὸ*; alm. om giftige Slanger (= *φίδι*); *γιὰ το θεριό*, en Ed.
θλιμμένο 'σπίτι, Sörgehus.
Θόδωρος, Theodor.
θολόνω, bliver plumret, smudsig (oldgr. *θολόω*).
θυατέρα, Datter.
θυμός, *ὁ*, Vrede.
θυμώντας, erindrende; af
θυμᾶμαι; *ἠθυμήθηκα*; husker (oldgr. *ἐνθυμέομαι*).
θυσιάζω, ofrer.
θωρῶ ell. *θουρῶ*, *εἶς*, *εῖ*; ser, betænker (oldgr. *θεωρέω*).

(*ἰατρεύγω*); *ἰάτρεψα*; helbreder.
(*ἴδα*), *ἴδιες*, *ἴδιε* ell. *ἔδιε*, *ἔδανε*; *'δῶ* ell. *'διῶ*, *'διῇ*, *'διᾶν*; saa (af oldgr. *εἶδα*).
ἱδρός, *ὁ*, Sved.
ἴντα, hvad? *γιάντα*, hvorfor?
ἴσια μὲ, lige indtil.
ἴσκιος, *ὁ*; Skygge; ogs. *τὸ σκίο* (oldgr. *σκιά*).

καβαλλικεύγω, rider (af lat. *caballus*).
κάβουρας, *ὁ*; Krebs (ital. *gambero*).
κάγκαρα, *τὰ*, Dörhængsler.
καζάνι, *τὸ*, (tyrk. *qazan*), Kedel.
καθάριος, ren.
κάθε, *indeklin.*; enhver; ogs. *καθένας*, *καθεμνιά*, *καθένα*; *Genit. Mask.* *καθενοῦς*.
καθημερνά ell. *καθημερινῶς*, daglig.
κάθουμαι, *κάθεται*; *ἐκαθέντανε*; sidder.
καθίζω; *ἠκά(θ)σα*, *ἠκάσασι*, *Imper.* *κάσε*; sætter mig ned.
καθοῦ, eftersom.
καθώς; som; idet.
καὶ, og; træder ofte istedenfor vort «at»: *γλέπει και ἠκαθούντανε σαράντα δράκοι*, han ser, at der sad 40 Uhyrer; *γλέπει ἔναν ἄθρωπο και ἔρχεται*; *ἤκαμα τη μάννα και ἤριξε το παιδί της σ'το νερό*, jeg bevirkede, at Moderen kastede sit Barn i Vandet; *ἤκαμα και ἐμίλησε*, jeg bevirkede, at han talte.
καιρός, *ὁ*, Tid, Vejr.
κακιά, *ἡ*, Ondskab.
κακόμοιρος, og *-μοίρης*, *ὁ*; ulykkelig; *ἡ κακομοῖρα*, den ulykkelige (Kone).
κακονδυμένος, slet klædt.
κακός, *ἡ*, *ὁ*; ond.
καλάθι og *Dimin.* *καλαθάκι*, *τὸ*; Kurv.
(*καλῶ*); *ἠκάλεσα*; kalder.
καλλεργῶ, dyrker (Jorden, *τη γῆς*).
καλόμοιρος, lykkelig.
καλοπίχερος, omgængelig.
καλοπλερόνω, betaler godt.
καλοσυγυρισμένος, godt klædt.
καλός, *ἡ*, *ὁ*; god; *καλη σπέρα*, godaften; *καλό σ' το παλλικάρι*, hil være den Kæmpe; *Adverb.* *καλά*; *Kompar.* *καλίτερα* ell. *καλλιότερα*, ogsaa

κάλλια: *καλλιά 'χομε*, det er bedre for os, vi foretrækker.
καματερός, flittig, ivrig.
καμήλαις, ἡ, Kameler.
καμπούρης, puklet (af oldgr. *καμπή*).
κάμπος, ὁ, Mark.
καμπόσος, η, ο; nogen.
κά(μ)ωμα, τὸ; Gerning; *Pl.* ogsaa Verktöj.
κανάλι, τὸ; Kanal (ital. *canale*).
κανείς eller *κανένας*, *Genit.* *κανενοῦς*, *Akk.* *κανεῖ*; *Femin.* *καμνιά*; *Neutrum* *κανένα*; nogen; ofte med udel. Nægtelse: ingen.
καντάρι, *τὸ* (tyrk. *qynthar*; ital. *cantaro*), Centner.
καντηλιέρι, τὸ, Lampe (af ital. *candela*).
κάνω; *ἤκανα*; *ἤκαμα*; *Konj.* *κάμω*, *Plur.* *κά(μ)ωμε*; *Pass.* *Aor.* *ἠκαμώθηκα*; gör; lader som om; befinder mig; siger (af oldgr. *κάμνω*).
Κάπαῤῥη, ἡ, et Bjerg paa Syra, hvor Anerajderne antages at komme sammen og danse.
καπνιά, ἡ, Sod.
καπνοδόχος, ὁ, Skorsten.
καπνός, ὁ, Røg.
καραβοκῦρης, ὁ, Baadfører (af *καράβι*, *τὸ*, Baad; byzant. *κάραβος* og *καράβιον*).
καρδιά, ἡ, Hjærte.
καρπίζω, giver Frugt.
καρσί, *Adverb.* (tyrk. *qarchy*); imod; *καρσί σέ*, op til.
καρτερῶ; *Impf.* *ἠκαρτέρα(γ)α*, 3 *Pers.* -*τέρα*; vænter; varer.
καρύδι, τὸ, Nød (oldgr. *κάρυον*).
καρφί, *τὸ*, Nagle (byz. *καρφίον*).
κασίδης, ὁ, En, der er befængt med *κασίδα*, Skurv, Udslæt paa Hovedet.
κάστελα, med Flid, med Vilje.
κάστρο, *τὸ*; Borg; specielt om Byen Syra, der ligger paa et Bjerg og i Middelalderen har været befæstet; derfor *οἱ καστριανοί*, Byens Indvaanere, i Modsætn. til *οἱ χωριανοί*, Landfolket.
(*καταιβάζω*), *καταίβασα*; tager ned.
καταιβαίνω, gaar ned.
(*καταιδέχεμαι*); *καταιδέχτηκα*; antager; værdiger.
καταιλῶ; ødelægger (af oldgr. *καταλύω*).
καταλλαγιάζω, beroliger (af oldgræsk *καταλλαγή*).
κατάρα, ἡ, Forbandelse.
καταφέρνω; *ἠκατάφερα*; bibringe; gör Noget imod Nogen; *του'κατάφερε μνιά* (neml. *ξυλιά*), han bibragte ell. gav ham et Slag.
κάτι ell. *κάτι τι*; Noget.
κατοικιά, ἡ; Bolig.
κατοικῶ; *ἐκατοίκησα*; bor.
(*κατουριοῦμαι* eller) *κατουριέμαι*; lader mit Vand paa mig (oldgr. *κατερέω*).
κάτω, nede; ἡ *κάτω πατωσιά*, det nederste Stokverk.
καϋμένος, η, ο; ulykkelig.
(*καφκιοῦμαι*), *καφκιέσαι*; praler (oldgr. *καυχάομαι*).

καφενέδες, *οἱ*, Kaffehuse.
κείτομαι, ligger.
κελλί, *τὸ*; Kælder; Celle (lat. *cella*).
κερά, *ἡ* (vulg. *κυρά*); Kone, Frue.
κεράσι, *τὸ*, Kirsebær.
κερδίζω; *ἐκέρδισα* og af en anden Stamme *ἠκέρδεψα*; *κερδεμμένος*; vinder.
κερί, *τὸ*; Kerte, Voxlys (oldgr. *κηρίων*).
κεφαλή, *ἡ* og *τὸ κεφάλι*; Hoved.
(*κινῶ*); *ἐκίνησα*; *Imperf. Med.* *ἐκουνιούμουνε*; sætter mig i Bevægelse.
κιόλας (ɔ: *καὶ ὅλας*); desuagtet.
κλαίγω; *ἦκλαγα*; græder.
κλάνω; *ἦκλασα*; slipper en Vind (af oldgr. *κλάω*, bryder).
κλέβγω, stjæler (oldgr. *κλέπτω*).
κλέφτης, *ὁ*; *Plur.* *κλέφταις*; Røver.
κλοτσῶ, sparker, slaar (om Æsler).
κλωστή, *ἡ*, Traad, Garn (af oldgr. *Verbum* *κλώθω*).
κόβγω, *κόβγει*; *ἔκοψα*; hugger; plager.
κοιλιά, *ἡ*; *Dim.* *κοιλίτσα*, *ἡ*; Mave.
(*κοιμιεῦμαι*); *ἠκοιμούντανε*; *ἠκοιμήθηκα*; hviler (oldgr. *κοιμάομαι*).
κοῖμος ell. *κόσμος*, *ὁ*; Verden.
κοιτάζω; ligger (om Höns).
κόκκαλο, *τὸ*, Ben.
κόκκινος, *η*, *ο*; rød.
κολληγιά, *ἡ*, Fæsteskab; bruges om Forholdet mellem den græske Bonde og den Jords Ejer, han dyrker. Fæsteren hedder paa Øerne i Arkhipelet og i Attika *ὁ κολλῆγας* (paa de ion. Øer *ὁ σέμπρος*).
κολυμπητής, *ὁ*; Svømmer (af oldgr. *κολυμβάω*).
κομμάτι, *τὸ*, Stykke; *κομμάτι ὥρα*, en lille Stund.
κομματιάζω, sønderhugger.
κοντά eller *γκοντά*, nær.
κοντάρω, fortæller (ital. *contare*).
κοντεύγω, er nær ved; er i Færd med.
κοντοσκύβγω, bukker mig ned (af oldgr. *κύπτω*).
κοντολογῶ; forkorter Udtrykket, siger Noget i en kortere Form.
κοντός, *ἡ*, *ὁ*; lille (byzant.).
κοπανίζω; slaar, støder (af oldgr. *κόπανον*).
κοπέλα, *ἡ*, Pige; *Dimin.* *κοπελάκι*, *τὸ*, Tjenestepige.
κόπος, eller *κόμπος*, *ὁ*; Möje, Arbejde.
κοπριά, *ἡ*, Møg.
κόρακας, *ὁ*, Ravn.
κόρη, Datter.
κορκός, *ὁ*, Æggeblomme (af oldgr. *κρόκος*).
κορνιαχτός, *ὁ*, Støv (oldgr. *κονιορτός*).
κόσσιφας, *ὁ*, Drossel.
κουβᾶς, *ὁ*, Spand.
κουβέντα, *ἡ*, Samtale (af byzant. *κομβέντος*, det latinske *conventus*); ogsaa i Albanesisk findes *κουβέντι*, Samtale; s. Camardi, Saggio di Grammatologia compar. sulla lingua Albanese 1864. p. 340).
κοῦκκος, *ὁ*, Gög (oldgr. *κόκκυξ*).
κουκκουβάϊα, *ἡ*, Ugle.
'*κούμενος* (ɔ: *οἰκούμενος*); beboet, befolket.

κουμπάνια, ἡ, Selskab (ital. *compagnia*).
κουμπανιάρω, ledsager.
κουμπάρος, Fadder (ital. *compadre*).
κουντεντάρω, fornöjer (ital. *contentare*).
κουντραστάρω, gör imod, fortrædiger (ital. *contrastare*).
κουντῶ eller **γκουντῶ**, støder.
κουπί, τὸ, Aare (oldgr. **κωπίον**).
κουρέλι, τὸ, Pjalt.
κουρελιαϊμένος, pjaltet.
κουρεύγω, klipper (af oldgr. **κουρεύς**).
κουροῦνα, ἡ, Krage (oldgr. **κορώνη**).
κουτσός, ἡ, ὁ; halt (byzant. i Betydningen «afstumpet»).
κουτρούλης, ὁ; *Plur.* -ηδες; skallet.
κουφός, ἡ, ὁ; døv (oldgr. **κωφός**).
κράζω; **ἤκραξα**; kalder.
κρασί, τὸ, Vin (af oldgr. **κρᾶσις**).
κρεββάτι, τὸ, Seng (oldgr. **κραββάτιον**).
κρεματάρια, τὸ, Ranker med Druer, som hænges op for at gæmmes til Vintren.
κρίμα, τὸ; brugt som *Interjekt.* **κρίμα σ' το νεό**, Skade for den unge Mand!
κρίσι, ἡ, Dom.
κριτήριο, τὸ, Domstol.
κρουμμένος, *Perf. Partcp.* (af **κρύβγω**), skjult.
(**κυλίω**), **ἐκύλισα**; vælter, ruller.
κυνῆ(γ)ι, τὸ, Jagt; af
κυνηγῶ, ᾷ, jager (af oldgr. **κυνηγέω**).
κυπαρίσι, τὸ, Cyprestræ.
κῦρης, Herre; Fader (af **κύριος**).
κυριακή, ἡ, ell. hyppigere **κιεριακή**; Söndag.
κυττάζω, ser, betragter (af oldgr. **κυπτάζω**).
κῶλος, ὁ, Bagdel (smlgn. oldgr. **κωλῆ**; hos Svidas **κῶλος** = **πρωκτός**).
κωλοστριφίζομαι, drejer mig omkring En.
κωλοσύρνομαι, væltes afsted.

λαβαίνω; **ἔλαβα**; tager (oldgr. **λαμβάνω**).
λαγαρίζω, renser.
λαγός, ὁ, Hare.
λάδι, τὸ, Olie (oldgr. **ἐλάδιον**).
λαλά, ἡ, Bedstemoder.
λαμπρή, ἡ, Paaske.
λαρέζος, ὁ; egentl. Egennavn (Lavrentius) for en bestemt Person i Syra; deraf alm. Benævnelse for en Keltring; df.
λαρεζιά, ἡ, Skurkestreg.
(**λαχαίνω**); **ἤλαχα**; tilfalder, træffer sig.
λείπω, fattes; er borte.
λειψός, ἡ, ὁ; mangelfuld.
λεμόνι, τὸ, Citron.
λεμονιά, ἡ, Citrontræ.
λέξι, ἡ, Ord.
λέω, **λές**, **λέει** ell. **λέ**, **λέμε**, **λένε** ell. **λέσι**; **ἤλε(γ)α**, **ἠλέγασι**; siger.

ʼλιάζω, udsætter for Solen (af ἥλιος).

ʼλιάκι (ɔ: ὀλιγάκι); lidt; ἀπὸ ʼλιάκι ʼλιάκι, lidt efter lidt.

λίμνη, ἡ, Sø.

ʼλιοτρίβι (ɔ: oprind. ἐλαιοτριβεῖον), τὸ; Oljepresse.

λογαριασμός, ὁ, Beregning; Regning.

λό(γ)ος, ὁ; Tale; Ord. *Plur.* λόγια, Ord; για λόο σου, for Dig.

λοιπό(ν), ell. τὸ λοιπό(ν); nu (*jam*); derpaa.

λόρδος, rig Rejsende.

λούβα, ἡ, Udslæt, Spedalskhed (af oldgr. λώβη).

λουβιάζω; ἠλούβιασα; λουβιασμένος; er spedalsk.

λούνω; ἐλούστηκα; bader (mig).

(λυπιοῦμαι); λυπᾶσαι; er bedrøvet.

λωλός, ό, ό; taabelig.

μὰ, men.

μαγαλόνω, bliver stor (istf. μεγ.).

μαγειρειά, ἡ; Mad; tilberedt Spise.

μαγειρεύγω; ἐμαγείρεψα; tillaver.

μαγειρειό, τὸ, Køkken.

μάγερας, Kok (oldgr. μάγειρος).

μαζύ, med; μαζύ μου.

μαζόνω; ἐμαζόχτηκα; samler.

μαθαίνω; ἤμαθα; lærer (baade *disco* og *doceo*).

μαθές; brugt i Tiltale som *Interjektion* (ligesom *Vokativen* καλέ) med Betydning: «min Gode» ell. desl. Formodentlig opstaaet af μὰ ἄ θές (ɔ: ἀλλὰ ἂν θέλῃς); smlgn. ἀθές.

μακαρόνια, τὰ, Makaronier.

μακρυά, langt, bort.

μαλλί, τὸ; Haar (oldgr. μαλλός).

μανίζω; ἐμάνισα; bliver vred (af oldgr. μανία).

μα(ν)ίκια, τὰ, Ærmer.

μάννα, Moder.

μάνταλος, ὁ, Slaa; og μανταλόνω, lukker med en Slaa (oldgr. μάνδαλος og μανδαλόω).

μάντρα, ἡ, Fold; Hjord (ital. *mandra*).

μαντρί, τὸ, Hjord.

μαντύλι, τὸ, Klæde, Dug (ital. *mantile*).

μᾶς; s. ἐμεῖς.

ʼμάτι, τὸ, Öje; τα μάτια som Kælenavn: min Öjesten (oldgr. ὀμμάτιον).

μαραγκός, Snedker (ital. *marangone*).

μαρῖνος, ὁ; ligesom λαρέζος eg. Egennavn, derpaa Skældsord; df.

μαριολίκια, ἡ, Slethed.

Μάρτης, ὁ, Martsmaaned.

(μασῶ), 3 *Plur.* μασοῦ, *Imper.* μάσιε; tygger (oldgr. μασάομαι).

μάστωρης, ὁ, Mester, Haandverksmand.

μαῦρος, η, ο, sort.

μαχαλᾶς, ὁ (tyrk. *mahall*); Naboskab.

μὲ, med; *μὲ τὸ νὰ* ell. *πῶς*, derved at.

μεγάλος, *η*, *ο*; stor; *ὁ πιὸ μ.*, den störste. Df. *Adverb. μεγάλα*, meget; höjt; og *Komparativen μεγαλίτερος* (ogs. som *Subst.* Overmand).

μεζές, *ὁ* (tyrk. *meze*); Formad til at vække Appetit eller Tørst med (salte Varer, som Sardeller o. desl.).

μεθύστακας, *ὁ*, Drukkenbold.

(*μεθῶ*), *ᾷ*; *ἐμέθυσα*; bliver fuld.

μέλει, vedkommer; *δέ σε μέλει*.

μελισσεργός, *ὁ*; den, der driver Biavl.

μέλλεται, det er bestemt af Skæbnen.

μένω, bliver.

'μέρα, *ἡ*, Dag (oldgr. *ἡμέρα*).

μερετάρει; det tilkommer (af ital. *meritare*).

μερί, *τὸ*; Laar (oldgr. *μηρίον*).

μεριά, *ἡ*; Bred (af Floder).

'μερόνω, beroliger (oldgr. *ἡμερόω*).

μέρος, *τὸ*, Sted; Del.

μέσα, ind; hjem; *μέσα του*, ved sig selv; *μέσ' σ' τη κάψα*, midt i den hede Tid.

μεσάνυχτα, *τὰ*, Midnat (oldgr. *τὸ μεσονύκτιον*).

μέση, *ἡ*, Midte, Liv.

μεσημέρι, *τὸ*, Middag (oldgr. *τὸ μεσημβρινόν*).

μετάξι, *τὸ*, Silke (oldgr. *μέταξα* og *μετάξιον*).

μεταξωτός, *ἡ*, *ὁ*; af Silke.

(*μετρῶ*); *ἠμέτρησα*; maaler.

μηγάρις, mon ikke.

μή(ν), at ikke; ikke; *μὴν ἀρωτᾷς*, Du maa ikke spörge.

μῆνας, *ὁ*; *Plur.* -*ες*; Maaned.

(*μηνῶ*), *ᾷ*, kalder (oldgr. *μηνύω*).

μήτε, ikke engang; *μήτε — μήτε* = *ὄτε — ὄτε*.

'μιλιά, *ἡ*, Tale (oldgr. *ὁμιλία*).

'μιλῶ, -*εῖς*, -*εῖ*, -*ῦ*; *ἐμίλια*; *ἐμίλησα*; taler.

μίλι, *τὸ*, Mil (ital. *miglio*).

μινίστρος, *ὁ*, Gesandt.

μισεύγω; *ἐμίσεψα*; rejser (byz. *μισεύω*, hæve (en Forsamling), sende fra hinanden).

μίσιτρα, *ἡ*, Skørost.

'μισός, *ἡ*, *ὁ*; halv (oldgr. *ἥμισυς*).

μνιά; s. *ἕνας*; *μνιά*, *Adverb.* istedetf. *μνιὰ κοπανιά* («*tout d'un coup*»), med ét Slag, med Et.

μόδι, *τὸ*, Skæppe (oldgr. *μόδιος*).

μόδος, *ὁ*; *μὲ το ὅμοιο μόδο*, paa samme Maade (Latin. *modus*).

'μοιάζω, ligner (oldgr. *ὁμοιάζω*).

μοῖρα, *ἡ*, Skæbne.

μονάχος, *η*, *ο*; alene (ogs. med tilf. *pers. Pron. μονάχος μου*, *του* osv.).

μόνο(ν), alene; men.

μονοπάτι, *τὸ*, Sti (oldgr. *μονοπάτιον*).

μορφή, *ἡ*, Skikkelse.

μοσχάρι, *τὸ*, Kalv (oldgr. *μοσχάριον*).

μουγκαλιέμαι, bröler.

'μουδιάζω; *'μουδιαϊμένος*; bliver stiv, følelsesløs (oldgr. *αἱμωδιάω*).

μȣλλος, *η*, *ο*; stille, rolig.

μπαζάρι, *τὸ*; Bazar; Handel (tyrk. *bazar*).

'μπαίνω, 3 *Plur.* *'μπαίνου*; *Aor.* *'μπῆκα*, *ἔμπω*; *Imper.* *ἔμπα*; gaar ind (*μέσα*); af oldgr. *ἐμβαίνω*.

μπάλα, *ἡ*, Kugle (ital. *palla*).

μπαλτάς, *ὁ*, *Plur.* *-άδες* (tyrk. *balta*); Øxe.

μπαλόνω, tapper.

μπαρμπέρης, *ὁ*; *Plur.* *-ηδες*; Barber (ital. *barbiere*).

μπαρούτι, *τὸ*, Krudt (tyrk. *barut*).

μπαξῆσι, *τὸ*, Drikkepenge; Gave (tyrk. *bakhshish*).

μπᾶς, kanske (spörgende); istedetf. *μὴ πῶς*.

μπαχτσές, *ὁ*, Have (tyrk. *baghtcha*).

μπερέτα, *ἡ*, Hue (ital. *berretta*).

μπίρμπος, *ὁ* (= vulg. *μπιρμπάντης*); Skælm; Skurk (ital. *birbone* og *birbante*).

μπορῶ, *εῖς*, *εῖ*; *ἠμπόρια*; *ἠμπόρεσα*; kan, er i Stand til (vistnok af oldgr. *εὐπορέω*).

μποζάκι, *τὸ*, Skaal (af tyrk. *boza*).

μπόσικος, *η*, *ο*; tom, forfængelig; *Adv.* *μπόσικα*, forgæves (af tyrk. *bosh*).

μπουκουνιά, *ἡ*, Mundfuld (ital. *boccone*).

μπράβο; jo; det skulde jeg mene! (af ital. *bravo*).

μπρέ (af *μωρέ*!) hør! ogsaa *βρέ*; *μπρέ 'συ*! eller *βρέ συ*!

'μπροστά, foran (oldgr. *ἔμπροσθα*).

'μπροστιά, *ἡ* (det Mods. af *'πιστιά*); Fordelen af Sadlen paa paa et Æsel.

μπρουντζίτικος, *η*, *ο*; af Bronze (*μπροῦντζος*; ital. *bronzo*).

μυαλός, *ὁ*, Hjærne (oldgr. *μυελός*).

Μύκονο, *ἡ*, Øen Mykonos.

μυρωδικά, *τὰ*, duftende Træer og Blomster (af oldgr. *μύρον*).

μυρολό(γ)ι, *τὸ*, Klagesang over Afdøde (af oldgr. *μύρω*).

μωρός, *ἡ*, *ὁ*, taabelig.

νὰ (ɔ: *ἵνα*), at.

νὰ; *Interj.* se der! *νὰ 'τός*!

ναί; ja.

νεαγκοῦ, idetmindste; ihvertfald (paa Astropaljá *μάγκου*, det ital. *almanco*).

νεάτα, *τὰ*, Ungdom.

νενέ, *ἡ*, Moder.

νεότη, *ἡ*, Ungdom.

νερό, *τὸ*, Vand (byzant. *νερόν*; oldgr. *νηρόν* og *ναρόν*).

νησί, *τὸ*, Ø.

νικῶ, *ᾷ*, sejrer, overvinder.

Νιό, *ἡ*, Øen Ios.

νοικοκύρης, *ὁ*; Husejer, Vært (af *οἶκος* og *κύριος*).

(*νοιώθω*); *ἔννοιωσα*; tænker.

'νομάτοι, *οἱ*, Personer (af *ὄνομα*, *-ατα*).

'νταμόνω, *ἠντάμονα*; *ἠνταμώθηκα*; møder (af *ἀντάμα* ɔ: *ἐν τῷ ἅμα*, byzant., «sammen»).

ντελόγκο, strax (ital. *da* og *luogo*).

νεμενος = δεμένος, af δένω.
ντένδρο ell. νδένδρο, τὸ; Træ.
'ντόπιος, indfødt (oldgr. ἐντόπιος).
'ντρέπομαι; Aor. Pass. Konj. 'ντροπιαστῇ; skammer mig (oldgr. ἐντρέπομαι).
'ντροπή, ἡ, Skam.
'ντύνω ell. νδύνω; ἔντυσα; klæder paa.
νύφη, Brud, ung Kone (oldgr. νύμφη).
'νύχι, τὸ, Negl (oldgr. ὄνυξ).
νύχτα, ἡ, Nat (oldgr. νύξ).
νῶμος, ὁ, Skulder (oldgr. ὦμος).

'ξαγοράρης, Skriftefader (af byzant. ἐξαγορεύω).
'ξακλουθῶ, ᾷς, ᾷ; ἠξακολέθησα; følger (oldgr. ἐξακολουθέω).
'ξαναγλέπω, ser igen.
('ξανάρχομαι); 2 Pers. Aor. Konj. 'ξανάρχῃς; kommer igen.
'ξαναρωτῶ, ᾷ, spörger igen.
'ξαπλόνω, nedkaster (af oldgr. ἐξαπλόω).
'ξαπολῶ, ᾷς, ᾷ; 3 Imperf. 'ξαπολοῦσε; forlader (af oldgr. ἐξ—απο—λύω).
'ξεγαναχτῶ, er fortrydelig ('ξεγαναχτισμένος).
'ξελακκίζω, gör en Grube (λάκκος) rundt om Vinstokken.
'ξελογιάζω, gör forrykt (af oldgr. ἐξ og λόγος).
'ξεμουδιάζω, forfriskes; detMods. af 'μουδιάζω.
ξενοδουλεύγω, arbejder for Fremmede.
ξένος, η, ο, fremmed; df. ξενιτειά, ἡ, fremmed Land.
('ξενυχτίζω); 'ξενύχτισα; sover, tilbringer Natten.
'ξεριζόνω, oprykker med Rod (oldgr. ἐκριζόω).
ξερός, ή, ό; tör.
'ξέρω; ἤξερα, 3. Plur. ἠξέρασι; ved, forstaar (af oldgr. Aor. ἐξευρεῖν).
'ξετρυπόνω, viser mig pludselig (smlgn. oldgr. ἐκτρυπάω).
('ξετυλίγω); 'ξετυλίεις; opvikler (oldgr. ἐκτυλίσσω).
'ξεφάντωσις, ἡ, Fornöjelse.
'ξεφέγγει, det bliver Dag (af oldgr. φέγγω).
'ξεφυτρόνω, spirer (af oldgr. φύτρα).
'ξεχωρίζω, skilles fra.
'ξηγῶ, εἶς, εἶ; ἐξήγησα; forklarer.
('ξημερόνει); ἐξημέρωσε; det bliver Dag.
'ξίδι, τὸ; Eddike (eg. ὀξίδιον, af oldgr. ὄξος).
'ξιππάζομαι, bliver forskrækket.
'ξοδιάζω, udgiver Penge (mods. 'σοδιάζω).
ξουράφι, τὸ, Barberkniv (oldgr. ξυράφιον).
ξουρίζω, barberer (oldgr. ξυρίζω).
ξυλαράκι, τὸ, Dimin. af
ξύλο, τὸ, Træ, Ved; df. ξυλίτικος, af Træ, og
ξυλιά, ἡ, Slag.
'ξυπνῶ; ἐξύπνα(γ)α; ἐξύπνησα; vaagner.
'ξυπόλυτος, η, ο; barfodet.

ὁ, ἡ, τὸ; οἱ, ἡ, τὰ; *Akk. Plur. Mask.* og *Fem.* alm. τς. *Artikel* og *Pronom. Demonstr.*

Ὀβριός, ὁ, Jøde.

ὅγιος, hver som.

ὁγρός, ή, ό = ὑγρός.

ὀκάς, ἡ; *Plur.* -άδες; en Vægt, 2¾ Pund (tyrk. *okka*).

ὀλίγο, lidt; με ὀλίγο, om lidt.

ὅλος, η, ο; hel, al; ὅλο ἴσια, ligestrax.

ὅμοιος, α, ο; lignende.

ὅμορφος, η, ο; skön (oldgr. εὔμορφος); df. ἡ ὀμορφιά, Skönhed.

ὀμπρός, foran; ὀμπροστά = 'μπροστά.

ὄνομα, τὸ, Navn.

ὄντας, mens, naar, da.

ὄξα(φ)να, pludselig.

ὄξοδα, τὰ, Udgifter (oldgr. ἔξοδος).

ὀξῶ, ude; ὄξω ἀπό, foruden.

ὅποιος, hvilken; som.

ὅπου ell. (ὁ)ποῦ, *Adv.* og *Pron. Relat.*, hvor; som, hvem.

ὀριά, ἡ = οὐρά, Hale.

ὄρεξι, ἡ, Appetit.

ὀρίζω, befaler; ὀρισ'τέ! Svar til den, der kalder.

ὁρισμός, ὁ, Bestemmelse; Forordning.

ὄρνιθα, ἡ, Höne.

ὀρτύκι, τὸ, Vagtel (oldgr. ὀρτύγιον).

ὅσος, η, ο; hvilken; *Plur.* alle, som. ὅσο, idet, alt eftersom.

ὅ,τι; *indekl.* hvilket; som; τὰ ὅ,τι, det som; μ' ὅ,τι τρόπο 'μπορέσῃ, paa hvad Maade han kan bedst.

(ὁ)τότες, derpaa.

οὐρανός, ὁ, Himmel.

οὔφ! fy!

ὄχι; ikke (oldgr. οὐκ).

(ὀχτροπαθῶ); ὀχτροπάθησα; bliver vred.

ὀχτρός, ὁ, Fjende (oldgr. ἐχθρός).

πα(γ)όνω, fryser (af oldgr. πάγος).

παιγνίδια, τὰ, Musik, Musikkhor.

παιδάκι, τὸ, *Dimin.* af

παιδί, τὸ, Sön, Barn.

παίζω ell. μπαίζω; ἔπαιζα; leger.

'παινῶ, roser.

'παίρνω; *Aor.* ἤπηρα ell. ἠπῆρα, *Konj.* πάρω, *Imper.* ἔπαρε; *Perf. Partc.* παρμένος; tager (byz. ἐπαίρνω og ἐπαίρω).

παλαιός, ά, ό, gammel.

παλάμη, ἡ; *Plur.* -μες; Haand.

παλάτι, τὸ, Slot.

πάλι, atter.

παλληκάρι, τὸ, Helt (af byzant. παλληκάριον; oldgr. πάλληξ).

παλληκαριά, ἡ, Heltegerning.

πανη(γ)ῦρι, τὸ, Fest (oldgr. πανήγυρις).

'πανδρειά, ἡ, Ægteskab.

'πανδρεύομαι, gifter mig (af oldgr. ὕπανδρος).

πάντα, altid.

παξιμάδι, τὸ, Tvebak (byzant. παξαμᾶς og παξαμάδιον).

παντιέρα, ἡ; som *Adj.* om et overstadig, ustyrlig Fruentimmer.

παπᾶς, Fader; Præst.

παπούτσι, τὸ, Sko (tyrk. *papush*).

παρὰ; [1]) end; *π. νά*, end at; [2]) men.

παραγγελιά, ἡ, Raad.

παράδεισος, ὁ, Paradis.

παρακαλῶ; *ἐπαρακάλεσα*; opfordrer.

παρακάτω; underneden.

παρακεῖ; videre frem.

παραλῶ; opløser; ødelægger.

παραμονεύγω; ligger paa Lur efter.

παραμύθι, τὸ, Æventyr.

παράς, ὁ; *Plur.* -*άδες*, en Mønt (tyrk. *para*).

παράξενος, η, ο; löjerlig.

παραχώρεσι, ἡ, Godhed, Föjelighed.

παραχωρῶ; *ἐπαραχώρησα*; indrömmer.

παρεφτύς; strax.

Πάρο, ἡ, Øen Paros.

παροιμιά, ἡ, Ordsprog.

παροστιά, ἡ; Ildsted (*vulg. πυρωστιά*).

παρουσιάζομαι; *παρουσιάστηκα*; fremstiller mig.

παρτσάδι, τὸ; Stump; Stykke (af ital. *partire*).

πατέρας, Fader.

πατητῆρι, τὸ; Perse; Trædekar.

πάτος ell. *μπάτος*, ὁ; Bund.

πατωσιά, ἡ, Stokverk.

'*πά(γ)ω*, *πάει*, *πᾶμε*, *πᾶτε*, *πᾶν(ε)*; *Imperf.* *ὑπῆε*; gaar (af oldgr. *ὑπάγω*).

πέδουλο, τὸ; Skorem.

πεθεριά, Svigermoder (oldgr. *πενθερά*).

πεθερός, Svigerfader (oldgr. *πενθερός*).

πέρα; hinsides.

περβόλι, τὸ; Have (af oldgr. *περίβολος*).

περγελῶ, ᾶ; 3 *Imperf. Sing.* *ἠπεργέλα*; spotter.

πέρδικα, ἡ, Agerhöne (oldgr. *πέρδιξ*).

περιγιαλιά, ἡ, Strand (oldgr. *παραλία*).

περιμένω; *ἠπερίμενα*; oppebier, vænter.

περισσότερο; *Adv.* mere.

(*περνῶ*), ᾶ, ε̃(ν); *ἠπέρασα*; gaar forbi; tilbringer (oldgr. *περάω*).

περσεύγω; er overflødig, tilovers (vulg. *περισσεύω*).

πέταλο, τὸ; Hestesko (af oldgr. *πέταλον*).

πετεινός, ὁ, Hane.

πετιέμαι; farer afsted (s. *πετῶ*).

πέτρα, ἡ; *Plur.* *πέτραις*; Sten.

(*πετῶ*) *Imperf.* *ἐπέτα*; flöj.

πε(τ)σί, τὸ, Skind (byz. *πετζίον*).

πέφτω; *ἔπεσα*; falder.

πη(γ)αίνω; *ἠπήαινα*; *πηαινάμενος*; gaar.

πῆχυ, ἡ; *Plur.* *πῆχες*; Alen.

πιά; nu (*jam*); endelig! *δὲ-πιά*, ikke længer.

πιάνω; *ἔπιασα*; tager (oldgr. *πιάζω*).

πικραῖμένος; fornærmet.

πίνω, *πίνε*; *Aor.* *ἤπια*, *Konj.* *πιῶ*, *πιοῦμε*; drikker.

πιό, mere; *πιότερο*, i höjere Grad.

πιπεράτο, τὸ; det Krydrede; af *πιπέρι, τὸ*, Peber.
πιστεύ(γ)ω; *ἐπίστεψα*; *πιστεμμένος*; tror.
'πιστιά, ἡ (ɔ: *ὀπισθία*); den bageste Del af Sadlen paa Æselet.
'πίσω; bag, tilbage.
'πιτήδειος; skikket.
'πιτηδειοσύνη, ἡ, Nethed.
πίτυλα, τὰ; Skaller; Svinemel.
πλάζω; former (*ψωμιά*, Brød).
(*πλαγιάζω*); *ἐπλάγιασα*; lægger mig.
πλακόνω; nedslaar (af oldgr. *πλακόω*).
πλατειά, ἡ, Torv.
πλεξοῦδα, ἡ, Fletning.
πλερόνω; *ἐπλέρωσα*; *ἐπλερώθηκα*; betaler (af oldgr. *πληρόω*).
πλετίζω; bliver rig.
πλύνω; vadsker.
'πογράφω, ἐπόγραψα; underskriver, bifalder.
ποδάρι, τὸ; Fod; *σ' το ποδ. του πατέρα σου*, i Din Faders Sted.
(*'ποθαίνω*); *ἠπόθανα*; dør (af oldgr. *ἀποθνήσκω*).
ποιός; hvo? hvilken?
πόλεμος, ὁ, Krig.
πολεμῶ, ε͂(ν); 3 *Imperf. ἐπολέμα*; kæmper; arbejder for.
Πόλι(ς), ἡ; Byen, Konstantinopel.
πολιτεία, ἡ; By.
πολλοί, πολλά; mange.
πονηρός, ἡ, ὁ; ond.
ποπόνι, τὸ; Melon (oldgr. *πέπων*).
πορνό, τὸ; *adverbialiter*: om Morgenen (af oldgr. *πρωϊνός*).
(*πορπατῶ*); *ἐπορπάτιε*; spadserer (af oldgr. *περιπατῶ*).
πόρτα, ἡ, Dör.
πόρτος, ὁ, Havn (ital. *porto*).
ποτάμι, τὸ, *Genit. τοῦ ποταμνιε͂*; og *ὁ ποταμός*; Flod.
πότε πότε, fra Tid til anden.
ποτέ(ς); *μὴν* ell. *δὲ(ν)* — *π.*, ingensinde.
πουγγί, τὸ, Pung (byzant. *πουγγίον*. smlgn. *Diez, Wb.* II, p. 53).
πουλάρι, τὸ; Føl (oldgr. *πωλάριον*).
πουλί, τὸ, Fugl (af lat. *pullus*).
πουλιολόος, ὁ, Fuglefænger.
πούπετις ell. *πούμπετις*; et eller andet Sted.
(*'προφαίνομαι*); *'προφάνηκα*; fremstiller mig for; gaar hen til.
'προφασίζω; *ἐπροφάσισα*; beslutter (af oldgr. *ἀπόφασις*).
πρᾶμμα, τὸ, Ting.
πρέπει; *ἔπρεπε*; det sömmer sig; bør; maa.
πρινάρι ell. *πουρνάρι, τὸ*, Steneg (oldgr. *πρῖνος*).
πριντζιπόπουλο, τὸ, en Førstes Sön.
πριχοῦ, för.
(*προκόβω*); *ἠπρόκοψα*, gör Fremskridt; *προκομμένος*, dannet.
προστάζω; *ἐπρόσταξα*; befaler.
πρόςωπο, τὸ, Ansigt.
πρωΐ; *το πρωΐ*; om Morgenen.
πρωτοπάω; gaar først.
πρωτοφανούσιμα, τὰ, Førstegrøde.

πρῶτος, η, ο; første. *Adv.* **πρῶτα**, først.
πύργος, ὁ, Taarn; som Egennavn et Bjerg paa Syra.
πυρομάχοι, οἱ, to Stene til at danne et Ildsted med.
πῶς; hvorledes; **πώς**, at; ogsaa ὅτι πώς.

ῥαβδί, τὸ, Stok.
ῥαφτάκης, Skræder (af oldgr. ῥάπτω).
'ρεσκήσανε = ἤρεσαν, af ἀρέσκω.
'ρημάζω (ɔ: ἐρημάζω); gör øde.
'ριβαίρνω; 3 *Aor. Konj.* 'ριβάρῃ; ankommer (ital. *arrivare*).
ῥιτσάλια, τὰ; (tyrk. *rijal*); de Store; höjeste Embedsmænd i Staten.
ῥίχτω; ἔῤῥιξα, 3 *Plur.* ῥίξασι, *Konj.* ῥίξω; kaster.
'ρίφι, τὸ, Kid (oldgr. ἐρίφιον).
ῥόδο, τὸ, Rose.
ῥομάνι, τὸ, Skov (tyrk. *orman*).
Ῥουσσία, ἡ, Rusland.
ῥουθούνι, τὸ, Næsebor (oldgr. ῥώθων).
ῥουφῶ; ἐῤῥούφηξα; indsøber (oldgr. ῥοφέω).
ῥοῦχο, τὸ, Klædningsstykke (middelald. Lat. *hrocus* ell. *rocus*, af ght. *hroch*).
ῥοχαλίζω; snorker (af oldgr. ῥόγχος).

σάββατο, τὸ, Lördag.
σαΐττα, ἡ, Pil (ital. *saetta*).
σακκί, τὸ, Sæk, Pose (oldgr. σακκίον).
σακκοῦλι, τὸ, lille Pose.
σάλι, τὸ, Spyt (oldgr. σίαλον).
σαματᾶς, ὁ, Larm (tyrk. *shamata*).
σὰ(ν), (ɔ: ὡς ἄν); [1]) ligesom; m. *Akk.* σὰν και σᾶς, ligesom ogsaa I; σὰν νὰ, som om: σὰν να 'ποῦμε, som om vi kunde sige; [2]) naar, da.
σανίδι, τὸ, Planke (oldgr. σανίδιον).
σαρακοστή, ἡ (ɔ: τεσσαρακοστή); den store Faste (paa 40 Dage).
σαράντα; fyrgetyve.
σᾶς, s. ἐσεῖς.
σβουρίζω, s. σφουρίζω.
σὲ; til (oldgr. εἰς).
σελλωτός, ή, ό; svejrygget (af oldgr. σέλλα ell. ἕλλα; smlgn. Curtius *Gr. Etym.* I, 280).
σερετιά, ἡ (tyrk. *shera'it*); Omsvøb, Kneb.
σεριανίζω (tyrk. *seyran*); spadserer; gaar om i.
σηκόνω; ἐσήκωσα; σηκόνομαι; ἐσηκώθηκα; hæver; rejser mig (af oldgr. σηκόω).
σημεῖο, τὸ, Tegn.
σήμερα; idag (oldgr. σήμερον).
σιμόνω, ἐσίμωσα; nærmer mig.
σιχλί, τὸ; Kar; Maal for flydende Varer (oldgr. σίκλος).
σκαλίζω; kradser, oproder.
'σκάρα, ἡ, Arne (oldgr. ἐσχάρα).
σκέδιο, τὸ, Maal (af oldgr. σχέδη).
σκιάζω; ἐσκίαξα; skræmmes bort, forsvinder.
σκίζω; ἔσκισα; kløver (oldgr. σχίζω).
σκλεριά, Kulde, daarlig Vejr (af oldgr. σκληρία).

σκοινί, *τὸ*, Reb (oldgr. *σχοῖνος*).
σκολάζω; hviler mig.
σκολειό, *τὸ*, Skole (oldgr. *σχολή*).
σκόνη, *ἡ*; Støv (oldgr. *κόνις*).
σκορδιαλός, *ὁ*, Lærke (*κορυδαλλός*).
σκόρδο, *τὸ*, Løg (oldgr. *σκόρδον*).
σκορφίζομαι; slaar mig for Hovedet (af oldgr. *κορυφή*).
σκοτόνω; *ἐσκότωσα*; *ἠσκοτώθηκα*; dræber (af oldgr. *σκοτόω*).
σκοντουμπῶ, *ᾷς*, *ᾷ*; snubler (byz. *κοντάπτω* og *σκοντάπτω*).
(*σκύβγω* ell.) *σκιάβγω*; *σκυμμένος*; bukker mig (af oldgr. *κύπτω*).
σκυλάκι, *τὸ*, Hund (af oldgr. *σκυλάκιον*).
σμίγω, *σμίει*; blander; blander mig med, omgaas med (af oldgr. *μίγνυμι*).
σμπίῤῥος, Politibetjent (ital. *sbirro*).
'σοδιάζω; tager ind (oldgr. *εἰσοδιάζω*).
σομάρι, *τὸ*, Paksaddel (tyrk. *semer*).
σοφᾶς, *ὁ*, Sofa (tyrk. *soffa*).
σπηλιά, *ἡ*, Hule (oldgr. *σπήλαιον*).
'σπίτι, *τὸ*; Hus (lat. *hospitium*; df. byzant. *ὁσπίτιον*); *πάω 'σπίτι*, jeg gaar hjem.
σ' πολλά 'τη! (vulg. *σ' ἔτη πολλά*). et Ønske om et langt Liv.
σταματῶ; *ἠσταμάτηξε*; standser (af byzant. *τὸ στάμα*, Ophør).
σταμνί, *τὸ*, Krukke (oldgr. *σταμνίον*).
σταῦλος, *ὁ*, Stald (byzant.; lat. *stabulum*).
σταυρός, *ὁ*, Kors; *γιὰ το σταό* (ɔ: *σταυρό*), en Forsikringsed.
στάχτη, *ἡ*, Aske.
στειβάζω; sammenpakker; opstabler, ophober (oldgr. *στείβω*).
(*στέκω*); *ἐστάθηκα*; staar.
στέρνω; *ἤστερνα*; *ἤστειλα*; sender (oldgr. *στέλλω*).
στέφανος, *ὁ*, Krands.
στεφανόνω; bortgifter.
στοίχημα, *τὸ*, Væddemaal; *βάνω ἕνα σ.*, indgaar et V.
στοματάκι, *τὸ*, Mund.
(*στοχάζομαι*); *ἐστοχάστηκα*; mener, tænker paa, beslutter.
στραβός, *ἡ*, *ὁ*; blind.
στράτα, *ἡ*, Vej (ital. *strada*); df.
(*στρατεύγω*); *ἠστράτεψα*; vandrer.
(*στρέφομαι*); *Aor. Imp.* *στράφου*; vender mig; henvender mig.
(*στρόνω*); *ἔστρωσα*; reder (oldgr. *στρώννυμι*).
συγυρισμένος, *η*, *ο*, velklædt.
συκολόος, *ὁ*, Indsamler af *σῦκα*, Figner.
συ(μ)βιβασμός, *ὁ*, Overenskomst.
συ(μ)βουλή, *ἡ*, Raad.
(*συλλογίζομαι*), *-γᾶται*; *ἐσυλλογίστηκα* eller *-γιάστηκα*; *-γισμένος* ell. *-γιαϊμένος*; betænker.
συμπάθιο, *τὸ*; *με συμπάθιο*, «med Respekt at sige».
συμπεθεριάζω; indgaar Svogerskab.

συναγῆλως; s. *ἀνῆλως*.

Σύρα, ἡ; Byens Navn; Indvaanerne hedder *οἱ Σεριανοί*.

σύρμα; *Adv.* lige ud.

σφαλίζω, *σφαλῶ*; *ἐσφάλιξα*; lukker, lukker mig. *Verb. Adj.* *σφαλιχτός*.

σφουρίζω, *σφυρῶ*; *ἐσφούριξα*; bringer til at larme.

σωρός, ὁ, Hob, Dynge.

τὰ; det (*τὰ ὅτι*, det som); hvad.

ταβέρνα, ὁ, Kro (ital. *taverna*).

τάβλα, ἡ, Bord (ital. *tavola*).

τάδε; *το τάδε μέρος*, den og den Del, det og det Sted.

ταΐνι, *τὸ*, Underhold; Foder (byzant. *ταγή*; vulg. *τα(γ)ίζω*, fodrer).

τάλαρο, *τὸ*, Daler (ital. *tallero*).

ταλιάρω; afhugger, afskærer (ital. *tagliare*).

τάξι, ἡ, Skik, Orden.

ταράζω; *ἐτάραξα*; plumrer.

τάχατες; maaske.

ταχύ, *τὸ*, Morgen.

τελειόνω; *ἠτέλειωσα*; ender; endes (oldgr. *τελειόω*).

τεμπέλης (tyrk. *tenbel*); doven.

τέντα, ἡ, Telt (ital. *tenda*).

τέσσερεις, *α*; fire.

τέταρτι, *τὸ*, Fjerdedel, Part.

τέτοιος, *α*, *ο*; saadan.

τεφτέρι, *τὸ*, Brevtaske; Dokument.

τέχνη, ἡ, Konst; Haandtering.

τί; hvad? *τί ἄθρωπος εἶνε*; hvad for et Menneske er det?

τίμποτας ell. *-ις*; Noget.

τόπος, ὁ, Sted.

τόσο; saa; *τόσο πολλά*, saa meget.

τότες, derpaa.

τουφέκι, *τὸ*, Gevær (tyrk. *tufenk*).

(*τραβῶ*), *ἐτράβηξα*; gaar, drager (af romansk *travar*? s. Diez, Wb. I. p. 420).

τραουδῶ, *εῖς*, *εῖ*; synger (byzant. *τραγῳδέω*).

τραντάζω; sitrer; ryster; larmer.

τραπέζι, *τὸ*, Bord; Gilde (oldgr. *τραπέζιον*).

τραχηλιά, ἡ, Hals; Nakke (af oldgr. *τράχηλος*).

τρεῖς, *τρία*; tre.

τρέχω; *ἤτρεχα*; løber.

τρίζω; *ἔτριξα*; bringer til at knarke, larme.

τρίτος, *η*, *ο*; tredje.

τρίχα, ἡ, Haar (oldgr. *θρίξ*).

τρομάζω; *ἠτρόμαξα*; skælver, frygter; skræmmer (oldgr. *τρομέω*).

τρομάρα, ἡ, Frygt.

τρόπος, ὁ, Maade; *με χίλιοι τρόποι*, paa tusinde Maader.

τρυγόνι, *τὸ*, Vagtel (af oldgr. *τρυγών*).

τρύπα, ἡ, Hul.

(*τρώ(γ)ω*); *τρῶς*; *τρῶνε*; *ἔτρωα*; *τρώομαι*; spiser; opæder; opslider.

τσαγγάρης, Skomager.

τσεσμές, ὁ (tyrk. *cheshma*), Kilde.

τσίλια, *τὰ* (tyrk. *chali*), eg. Torne; Skandaler.

τσομπάνης, Hyrde (tyrk. *choban*).

τυλιχτός, *ή*, *ό*; snoet, drejet (*verb. Adj.* af oldgr. *τυλίσσω*).

τυρανιῶ; plager.
τυρί, τὸ, Ost (oldgr. τυρίον).
τύφλα, ἡ, Blindhed.
(τυχαίνει); ἔτυχε, τύχῃ; træffer sig.
τύχη, ἡ, Lykke.
τώρα (ɔ: τῇ ὥρα); nu.

υἱός, Sön.
ὑπῆε; s. πά(γ)ω.
ὕπνος, ὁ, Sövn.
ὑπόθεσι, ἡ, Sag, Spörgsmaal.
ὑρεύ(γ)ω ɔ: γυρεύ(γ)ω; søger.
ὕστερα; σ' τα ὕστερα, og ὕστερις, tilsidst.

φαΐ, τὸ, Spise (oprind. oldgr. *Inf.* φαγεῖν).
'φαίνω (ɔ: ὑφαίνω); væver.
(φαίνω ubrug.); φαίνομαι; ἐφάνηκα; synes.
φανερόνω, ἐφανέρωσα; aabenbarer (oldgr. φανερόω); df.
Φανερωμένη, ἡ; Tilnavn til Guds Moder paa de Steder, hvor hendes undergörende Billeder er fundne efter en Aabenbaring.
φάντασμα, τὸ, Spøgelse.
ἤφα(γ)α; φά(γ)ω, φᾶμε, φᾶσι; *Aor.* til τρώγω.
φαρδιομάνικα, τά, vide Ærmer (af vulg. φαρδύς ell. φαρδειός, bred).
φασούλι, τὸ, Bönne (oldgr. φασήολος).
φεγγάρι, τὸ, Maane (af oldgr. φέγγος).
φεγγίτης, ὁ, Vindue, Lysaabning.
φέρνω; ἤφερα; fører.
φέσι, τὸ (tyrk. *fess*); rød Hue, Fes.
φεύ(γ)ω, φεῦει, *Imper.* φεῦγα(ς); 3. *Plur. Aor.* ἐφύασι, flyr, flygter.
'φεύρεσι, ἡ, Opfindelse, Paafund.
'φίδι, τὸ, Slange, Snog (oldgr. ὀφίδιον).
φίλος, ὁ, Elephant (arab. og tyrk. *fil*; smlgn. isl. *fíll*; s. ogsaa *Diez*, Wb. II. p. 149 s. v. *marfil*).
φιλῶ, εῖ; ἠφίλησα; kysser.
'φκαιρόνω; tömmer (af byzant. εὔκαιρος, tom).
Φλεβάρης, ὁ, Februar.
φλορί, τὸ, en Mønt (ital. *fiorina*).
(φοβοῦμαι), φοβᾶται; frygter.
φόβος, ὁ, Frygt.
φορεσιά, ἡ, Klædning (oldgr. φορεσία).
φορά, ἡ, Gang; πέντε φοραίς, 5 Gange.
φορτόνω, ἠφόρτωσα, ἠφορτώσασι; læsser (φ. το δράκο τα τάλαρα, l. Dalerne paa Uhyret).
φορτοῦνα, ἡ, Storm.
Φραγκιά, ἡ, Evropa.
φταίχτης, ὁ og ἡ φταίχτρια; Synder og -inde; af
(φταίω), φταίει; ἔφταιγε, forser mig, synder (oldgr. πταίω).
φτάνω, ἤφταξα; ankommer (oldgr. φθάνω).

φταρνίζομαι; nyser (af oldgr. *πτάρνυμαι*).

'*φτενός*, *ή*, *ό*, fin, ringe (af oldgr. *εὐθηνός*).

φτέρνα, *ἡ*, Hæl (oldgr. *πτέρνα*).

φτερό, *τὸ*, Vinge (oldgr. *πτερόν*).

φτυῶ, *φτυεῖ*, *φτυοῦ*; spytter (oldgr. *πτύω*).

φτωχός, *ή*, *ό*; fattig (oldgr. *πτωχός*).

φύκια, *τὰ*, Tang, Søgræs (oldgr. *φύκιον*).

φυλά(γ)ω, *-άει*, *-άου*; *ἐφύλαγα*, *ἐφύλαε*; *ἐφύλαξα*; bevogter.

φυλακή, *ἡ*, Fængsel.

φύλλο, *τὸ*, Blad.

φυτεύ(γ)ω; *ἐφύτεψα*; planter.

φωνάζω; *ἐφώναξα*; raaber, kalder (*φ. κανενὲς*, kalder paa En).

φωνή, *ἡ*, Stemme.

φωτιά, *ἡ*, Ild (af oldgr. *φῶς*).

φῶς, *τὸ*; Syn, det at se.

χαζίρη(ς), alm. *indekl.* (tyrk. *hazir*), beredt; df.

χαζιρεύγομαι; bereder mig.

χαλάζι, *τὸ*, Hagl (oldgr. *χαλάζιον*).

(*χαλῶ*); *ἐχάλασα*; *ἐχαλάστηκα*; ødelægger (oldgr. *χαλάω*).

χάλι, *τὸ* (tyrk. *hal*); Sindstilstand.

χάμο, paa Jorden; til Jorden: *εἶνε χάμο*, *ῥίχτει χάμο* (af oldgr. *χαμαί*).

χάνι, *τὸ*, Herberge (tyrk. *khane*).

χάνω; *ἔχανα*, *ἐχάνασι*; *ἔχασα*; ødelægger, mister, spilder; df. *Pf. Partc.* *χαϊμένος* (ɔ: *χασμένος*), ødelagt (smlgn. oldgr. *χαόω*).

χαρά, *ἡ*, Glæde.

χαράζει; det bliver Dag (byzant. *χαράσσομαι*).

χάρι, *ἡ*, Tjeneste (*κάμε μου τη χάρι*).

χαρκιλίκι, *τὸ* (tyrk. *kharjlik*); Smaamønt.

χαροκόποι, *οἱ*, Vellystlinge.

Χάρος, *ὁ*, Døden, Dødsengelen; *νὰ σε πάρῃ ὁ Χάρος*; den oldgr. *Χάρων*).

χαρτί, *τὸ*, Papir (oldgr. *χαρτίον*).

χατῆρι, *τὸ* (tyrk. *khatir*); Gemyt, Venskab, Önske.

χεῖλη, *τὰ*, Læber.

χειμῶνας, *ὁ*, Vinter.

χειρότερος, *η*, *ο*; værre.

χέρι, *τὸ*, *Plur.* *χέρια*; *Dimin.* *χεράκι*, *τὸ*; Haand; Hank; *ἦτανε του χεριοῦ του*, var ham god; *εἶνε ἄθρωπος του χεριοῦ του N.*, N. kan göre med ham, hvad han vil.

χερόμυλος, *ὁ*, Haandmølle.

χῆρα, *ἡ*, og *ὁ χῆρος*; Enke, og Enkemand.

χιάρο (*νερό*), klart (Vand) af ital. *chiaro*.

χίλιοι, *ιαις*, *ια*; tusinde; *δέκα χιλιάδες*, titusinde.

χλωμός, *ή*, *ό*; bleg (om Mennesker), af oldgr. *χλόη*; df.

χλωμιάζω, bliver, er bleg.

χοῖρος, *ὁ*, Gris.
χορεύ(γ)ω; danser.
χορός, *ὁ*, Dans.
χρεία, *ἡ*, Nødvendighed; *δὲν εἶναι χρεία*; *δὲ κάνει χρεία*.
χρειάζομαι; behøves.
χρόνος, *ὁ*, Aar; *Plur*. *τὰ χρόνια*; dog *ἕνα παλλικάρι εἴκοσι χρόνω* (*Gen. Plur*.).
χτίζω, *ἤχτισα*; anlægger, bygger (oldgr. *κτίζω*).
'χτικιό, *τὸ*, Svindsot (af oldgr. *ἑκτικός*).
'χτυπῶ, *ᾷ*, *Imper*. *χτύπα*; slaar (af oldgr. *ἐκτυπέω*).
χύνω; *ἐχύθηκα*; udgyder (oldgr. *Bif*. *χύνω* til *χέω*).
χῶμα, *τὸ*, Muldjord.
χώρα, *ἡ*, By.
χωρατεύ(γ)ω; *ἐχωράτεψα*; spøger, driver Spøg (*σε κανένα*, med En).
χωριό, *τὸ*, Landsby; df.
χωριανός og *χωριάτης*, *ὁ*, Bonde.
χωρῶ; *ἐχωροῦσα*; gaar i, rummes.

ψάρι, *τὸ*, Fisk (af oldgr. *ὀψάριον*); df.
ψαρᾶς, *ὁ*, Fisker.
ψάχ(ν)ω; *ἤψαχα*; *ἤψαξα*; *ψάχνοντας*; famle, beføle (oldgr. *ψήχω*).
ψέμμα, *τὸ*, Lögn (oldgr. *ψεῦμα*).
ψέφτης, *ὁ*, Lögner (oldgr. *ψεύστης*).
ψονίζω, køber ind (af oldgr. *ὄψον*).
ψοφῶ, *ψοφοῦ*; *ἐψόφησα*; krepere (om Dyr) (af oldgr. *ψοφέω*).
ψυχικό, *τὸ*, Almisse (oldgr. *ψυχικὰ δῶρα*).
ψωμί, *τὸ*, Brød (oldgr. *ψωμός*).
ψωριάζω; smittes, befænges med Fnat ell. desl. (af oldgr. *ψώρα*).

ὥρα, *ἡ*, Time; *ὥρα καλή*! God Dag! ell. Far vel!
ὥς που, indtil at.

To Fortællinger.

1. *Το Γιανάκι της Χήρας.*

Ἀρχὴ τε παραμυθιοῦ· καλη ʼσπέρα την ἀφεντιά σας.[1]! *Μνια βολά ʼταν*[2]) *ἕνας βασιλές και είχεν ἕναν ἀβζῆ μιστωτό· τοῦ ʼδινε το ταΐνιντου, το βότυρόντου, το λάδιντου, μα ὅσα πουλιὰ εἶχε σκοτώση, ἔπρεπε να τα πηαίνη σʼ το βασιλέ. Μνια μέρα σαν ἤθελε γιὰ να*[3]) *πάη σʼ του βασιλέ*[4]) *τα πουλιά, ἔπρεπε να περάση ἀπο του βεζίρη. Γυρεύγοντας τοῦτα ὁ βεζίρης, ἐφτός*[5]), *με τὸ πως ἤτανε πιστεμμένος, δὲν του τά ʼδινε. Ὁ βεζίρης, τε ὀχτροπάθησε δυνατά, και ἐγύρεψε μʼὅ,τι τρόπο ʼμπορέση, γιὰ να*[3]) *τόνε χαλάση. Μὰ ὁ ἀβζῆς ἤτανε προκομμένος, και δὲν τοῦ ʼβρισκε αἰτία. Ἦρχε λοιπὸ καιρὸς και ἐγέρασε και ἠκόντευγε να ʼποθάνη. Ὀτότες φωνάζει τ̕ς γυναίκας του, και τ̕ς λέει· «γυναίκα! ἐγὼ θα ʼποθάνω· μόνον το παιδί μου και τα μάτια σου, νὰ το ʼξακλουθᾶς να τό ʼχης*[6]) *σʼ το σκολειό· και σα ʼρωτήξη καμνιὰ φορά, τί τέχνη ἦκαν ὁ πατέρας του, να μὴν του το φανερώσης· γιατὶ ʼμπορεῖ ὁ βεζίρης για γενάτι μου νὰ ʼβρῆ αἰτία και το χαλάση». Και σὰν της εἶπεν ἐφτά, ἠπόθανε. Τώρα το παιδί, ὥσπου το ἤζιεν*[7]) *ὁ πατέρας του, ἠπήαινε συγυρισμένο σʼτο σκολειό· σαν ἠπόθανε, μὲ τὸ νά ʼκοψεν ὁ βασιλὲς την πάγα*[*]) *του πατέρα του, ἠπήαινε ʼξυπόλυτο καὶ κουρελιαϊμένο. Ἐγροίκα λοιπὸν τω γειτόνω*[8])· «*ἄραες ἐφτὸ παιδί, ἄν ἤζιεν ὁ πατέρας του, ἔτσι ἤθελε νά ʼνε*[9]) *κακονδυμένο;*» *Την ἄλλη*[10]) *ἐρώτηξε λοιπὸν τη μάνναν του, ἵντα τέχνη ἦκανε ὁ παπάς του· μὰ κείνη θυμώντας την παραγγελιάν τε ἀνδρός*[11]) *της, λέει του, γιὰ να τʼ ἀποβγάλη, πὼς ὁ*

[1]) Ofte indledes Æventyr med følgende Vers:
Ἄσπρη, κόκκινη κλωστή, σʼ την ἀνέμην τυλιχτή,
Δὸς τ̕ς κλώτσο να γυρίση, παραμύθι νʼἀρχινίση.

[2]) ɔ: *ἤτανε.* [3]) *γιὰ νὰ* her = almind. *νὰ.* [4]) underforst., ligesom kort efter ved *του βεζίρη, το σπίτι.* [5]) *absol. Partcp.-Konstruktion*; overs. «Da V. forlangte disse, vilde han ikke give ham dem». [6]) «Du maa vedblive at holde det (*τὸ ἔχης*) i Skole». [7]) af *ζῶ.* [*]) *ἡ πᾶγα*, ital. *paga*, «Lōn». [8]) *Genetiv*, «af Naboerne». [9]) = *ἦνε.* [10]) neml. *ʼμέρα.* [11]) *Gen.* af *ἄνδρας*; saaledes *γυναικός*; *χανενός* ell. *χανενὲς*, o. a. sjældne Levninger af Oldsprogets *Genetiv* i 3dje Dekl.

παπάς του ἥτανε ῥάφτης. Πηαινάμενος πάλι σ'το σκολειό, πάλι τα ἴδια ἐγροίκα· και 'ξαναρωτᾷ τη νενέν του, τί τέχνη ἤκανεν ὁ πατέρας του. Ἐκείνη ἤκαμε χίλιοι τρόποι[12]) γιὰ να το ἡσυχάσῃ· μὰ σα δὲν ἠμπόριε, πιάνει και του λέει· «ἡ τέχνη τε πατέρα σου ἥτανε το ἄβι, και ὁ βασιλές μας εἶχε[13]) το ταΐνι και την πάγα μας, και ἠπερνοῦμα[14]) καλά.» Τώρα γι' ὅλην την ἐβδομάδα ἐπῆε σ' το σκολειό, και τη κιβριακὴ λέει τ'ς μάννας του να του δώκῃ τ'ς σαΐτταις του πατέρα του γιὰ να πάῃ να σεργιανίσῃ. Ἔφυε[15]) λοιπὸν το πρωΐ και ἐπῆε σ'το κυνῆγι. Ἡ τύχη του ἥτανε να σκοτώσῃ πολλὰ πουλιά· τα πέρνει και τα πάει του βασιλέ[16]). Ἠκολούθησε λοιπὸν καθημερινῶς και ἐπήανε. Τε 'θελε το κυνῆγι[17]) και ἠσκότονε πολλὰ πουλιά και ὁλοΐσια τα πήαινε σ' του βασιλέ. Ὁτότες λοιπὸν ὁ βασιλές ἀρωτᾷ τί ἄθρωπος εἶν' ἐφτός, ὅπου φέρνει τα πουλιά· του λένε, πὼς εἶνε το Γιανάκι της χήρας, ὁ υἱός του πρώτου ἀβζῆ, ὅπου εἶχε. Ὁτότες τόνε κράζει· «ἐσύ 'σαι[18]) του πρώτου ἀβζῆ, ὅπου εἶχα, ὁ υἱός»; Λέει· «ναί». Λέει· «ἐγὼ θα σε πάρω σ'το ποδάρι του πατέρα σου», και τοῦ 'κοψε*) μεγάλην πάγα. Μνια 'μέρα περνώντας ἀπο του βεζίρη, τα πουλιὰ του 'ρεσκήσανε και τα του ὑρεύει[19]). μὰ το παιδί, πιὸ πιστεμμένο ἀπο τον πατέραν του, δὲν του τά δωσε· μόνον τα 'πῆε του βασιλέ. Τοῦ 'πιασε λοιπὸ μεγάλη ἀψάχη ὁ βεζίρης και πολέμα με πολλοὶ τρόποι να του βρῇ αἰτία γιὰ να το χαλάσῃ. Μνια 'μέρα του μηνᾷ ὁ βασιλές, και του λέει· «ἐφτὴν την ἐβδομάδα να πᾷς ὄξω να σταθῇς, να μὴν ἔρχῃς σ' τη χώρα ἴσια με το σάββατο, και ὅσα πουλιὰ σκοτώσῃς να τα φυλάξῃς να μοῦ τα φέρῃς, γιατί τη κιβριακὴ θα δώσω τραπέζι τω μινίστρω[20]). Ἔφυε λοιπὸν το παιδὶ την δεφτέρα και 'πῆε ὄξω. Ὅλη ἐφτὴν τη 'μέρα ἐγύριζε ἀπάνω κάτω· δὲν ἠμπόριε νάυρῇ τίμποτα. Να τα κοντολοοῦμε, ἴσια

---

12) *Nom.* brugt som *Akkusativ* ikke sjælden: ἠσκότωσε χίλιοι ἀθρῶποι.
13) «gav». 14) *Imperf. 1. Plur.* af περνῶ. 15) af φεύγω. 16) *Gen.* som sædv. til at udtr. *Dat. Commodi.* 17) «gik godt for ham». 18) ɔ: εἶσαι.
*) her: «tildelte ham», af κόβγω. 19) = γυρεύει; smlgn. ὑναίκα for γυναίκα.
20) *Gen. Plur.* «til Ministrene, Gesandterne».

με το σάββατο ἐγύριζε, μὰ ὄχι μόνο πουλὶ δὲν ἠσκότωσε, μὰ μήτε φτερό. Τὸ σάββατο πιὰ, μέσ' σ'το μεσημέρι, ἀπολπίστηκε και λέει· «ὦ Θεέ μου! τί δυστυχία εἶνε σε 'μένα, και με τί πρόσωπο θα παρεσιαστῶ σ' το βασιλέ! κάλλιά 'χω νἄβγαιν' ἕνα 'γρίμι, να μέ'τρωε[21]*, παρὰ να πάω με νδεμένα χέρια σ'του βασιλέ». Ἔισι που 'μίλιε, του παρουσιάζεται ὄξανα ἕνα 'γρίμι πού σ'τον κόϊμο δὲν ἦτανε. Το πετσί του ἦτανε ὅλο πέτραις ἀτίμηταις. Θωρώντας τὸ, το παιδί ἔλαβε τρομάρα μεγάλη και ἤρχεψε*[22]*) πιὰ με τ'ς σαΐτταις*[23]*). Ἐπολέμα περ' σσότερο ἀπο δυὸ ὥραις γιὰ να το σκοτώση, και ἀφοῦ το 'σκότωσε, πῆε κοντά, και το πεσὶ του ἀγριμιῦ τοῦ 'παιρνε το φῶς ἀπο τα διαμάντια και ἀπο τ'ς ἀτίμηταις πέτραις, ὀπῦ 'χε*[24]*) ἀπάνω. Πιάνει και το 'γδέρνει και παίρνει το πεσί, και σα δὲν εἶχε πουλιά, φεύγει και πάει σ'τη χώρα ὀλοΐσια σ'του βασιλέ. Περνώντας ἀπο του βεζίρη, ἐφτὸς του το 'γύρεψε, μὰ το παιδὶ δὲ ἤθελε να του το δώση. Βγάνει*[25]*) να του δώκη πενῆντα χιλιάδες γρόσσια, μὰ το παιδὶ ἐμάνισε και ἔφυε και το πῆε σ'το βασιλέ. Γλέποντάς το ὁ βασιλές, ἕνα τέτοιο πρᾶμμα, ποὺ ποτὲς δὲν ηὑρισκούντανε σ'τον κόϊμο, ἐπρόσταξε το βεζίρη να του δώση μπαξῆσι*[26]*) δέκα χιλιάδες γρόσσια. Ὁ βεζίρης του δίνει μόνο ἑκατό. Ἔκραξε λοιπὸν ὁ βασιλές ὅλα τα ῥιτσάλια γιὰ να των το δείξη. Εἶπαν ὅλοι, πῶς κανένα βασίλειο δὲν ἔχει τέτοιο πρᾶμμα· ὁ βεζίρης μόνο λέει· «ἐφτὸ το πεσί εἶνε πολλὰ ὅμορφο· μόν' ἄ λάβης και τῳ φίλῳ τα κόκκαλα, να χτίσης μνιὰν ἐκκλησιά· θα παρουσιάζουνται ὅλοι οἱ βασιλιάδες να τήνε σεργιανίζουνε, να γλέπου καὶ το πεσί»· Λέει ὁ βασιλές· «μα πῶς μπορῦμε ἐμεῖς να χαλάσουμε ἐφτοὶ τ'ς φίλοι, ὅπου ἔχυμε δέκα χιλιάδες ἀσκέρι και τ'ς φυλάει*[27]*), γιὰ να μὴν ἔρχυ και μας(ε) φάνε τ'ς ἀθρῶποι»; Του κάνει ὁ βεζίρης· «ἐδῶ, το Γιανάκι της*

---

[21]) «at der vilde komme et vildt Dyr ud, og at det vilde spise mig». [22]) s. Ordfortegn. u. O. *ἀρχηνίζω*. [23]) neml. *να το χτυπᾷ*. [24]) *ὅπου εἶχε*. [25]) «tager frem» neml. «af Pungen». [26]) «som Lön, Gave». [27]) «som vi har en Hær paa 10,000 Mand (alene) til at passe paa, at de ikke kommer og æder os vore Folk.»

χῆρας ἦταν ἄξος να σκοτώση 'να τέτοιο ἀγρίμι, και δὲ θα 'νε ἄξος να φέρη και τῳ φίλῳ τα κόκκαλα;» Τόνε κράζει ὁ βασιλές και τοῦ το λέει· μὰ το Γιανάκι τοῦ 'ποκρίθηκε· «πάῳ και με ὀλίγο σου δίνῳ ἀπόκρισι». Φεύγει, πάει σπίτι συλλογιαϊμένος· τόνε γλέπει ἡ μάννα του· λέει· «ἔλα να φᾶμε!» — λέει· «δὲν ἔχῳ ὄρεξι!» — λέ· «μὰ τί ἔχεις;» Δὲν ἤθελε να τῆς το 'πῆ, μὰ τον ἐπαρακάλεσε τόσο πολλά, ποῦ καθίζει και τῆς το κοντάρει. Λέει· «ἔγνοια σου! κάσε[28]) να φᾶμε· θα σου διαρμηνέψῳ ὀπ' ἔχῳ ἀγροικησιά ἀπο το κύρη σου». Ἡκάτσασι, τρώνε· σὰν ἠφάανε, του λέει ἡ μάννα του· «να πῇς του βασιλέ να σου δώκη χίλιοι ἀθρῶποι με τ'ς μπαλτάδες, χίλιοι με τ'ς κουβάδες, χίλια ἀλόγατα φορτωμένα κρασί, και ἄλλα χίλια φορτωμένα μπαρούτι, και τα ὄξοδα να ἦνε του βεζίρη». Το λέει του βασιλέ· και ἐτοῦτος ἐδιάταξε παρεφτύς το βεζίρη σε τρεῖς ἡμέραις, με ἔξοδα 'δικά του, να 'νε χαζῆρη· ὁ βεζίρης εἶπε μέσα του· «ἄς πάη! μόνο να χαλαστῆ, και ἐγὼ τα πλερώνῳ!» Ἤφυε το Γιανάκι και πάει σ' της μάννας του, και την ἀρώτηξε, πῶς θα τ'ς σκοτώση ἐφτοὶ τ'ς φίλοι. Λέει· «παιδί μου! ἐφτοῦ ποῦ θα πᾷς εἶνε σαράντα φίλοι, και κάθε μεσημέρι, ποὺ θα διψάσου, καταιβαίνου σ' τον κάμπο, 'που[29]) 'νε ἡ λίμνη, και πίνου νερό. Θα πᾷς τη νύχτα να βάλης χίλιοι με τ'ς κουβάδες, να ἀδειάσου τη λίμνη και να χύσουν το κρασί με το μπαρούτι μέσα να το ταράξεν καλά, και να ἀκαρτερέψετε· και μέσ' σ' το μεσημέρι θά 'ρχουν, μέσ' σ' την κάψα, διψασμένοι, και θα πέσου*) σ' τη λίμνη να πιοῦνε, θα μεθύσου, θα ζαλιστοῦ και θα πέσου σ' τον ὕπνο· και ὀτότες νά 'νε χαζῆρη με τ'ς μπαλτάδες νὰ τῳ ἔμπε[30]), νὰ τ'ς κομματιάσε, να πάρε τα κόκκαλα, νὰ τα φορτῶσου· και νὰ τα φέρης του βασιλέ». Ἐφτὸ ἤκαμε και το Γιανάκι, και σὰν τά 'δε[31]) ὁ βασιλές, ἠδιάταξε το βεζίρη να του δώκη πενῆντα χιλιάδες γρόσσια· ὁ βεζίρης τοῦδωκε μόνο πεντακόσια.

---

[28]) af καθίζῳ. [29]) ɔ: ὅπου εἶνε, «hvor ... er». *) af ἔπεσα, Aor. til πέφτῳ. [30]) «til at gaa løs paa dem»; af 'μπαίνῳ. [31]) = σὰν τὰ εἶδε.

Ἄρχεψε λοιπὸν ὁ βασιλὲς να χτίσῃ την ἐκκλησία, και σὰν ἠτέλειωσε, ἔκραξε τ'ς μινίστροι, το βεζίρη, τα ῥιτσάλια γιὰ να τήτε 'διοῦ[32]). Ἔγινε λοιπὸ μνιὰ 'κκλησιά, ποὺ δὲν ηὑρισκέντανε σὲ κανένα βασίλειο. Μὰ ὁ βεζίρης του λέει· «ἡ ἐκκλησία εἶνε πολλά ὄμορφη και θά 'ρχουνται ἀπο ὅλα τα μέρη να τήνε σεργιανίζου· μὰ να σου 'πῶ ἕνα πρᾶμμα· σε το τάδε μέρος εἶνε μνιὰ δρακοποῦλα και ἔχει σαράντα ἀδέρφια και τήνε φυλᾶε, γιατ' ἀφτή, ὄξω ἀπο την ὀμορφιάν της, ἔχει μνιὰ ἀρετή, και ὅγιος τήνε φιλήσῃ, γένεται εἴκοσι δυὸ χρόνω. Πολλοὶ βασιλιάδες ἠθέλανε γιὰ να τήνε πάρου· μόνο ἡ Ῥουσσία ἔχει πεντακόσιες χιλιάδες ἀσκέρι χαϊμένο γιὰ λόγου της[33]).» Λέει του ὁ βασιλές· «Πῶς γένεται να τήνε πάρωμεν ἐμεῖς, ἀφοῦ ἡ Ῥουσσία δὲν ἠμπόρεσε να τήνε πάρῃ;» — «Σὲ θαμάζομαι, βασιλέ μου, να μου 'πῇς τέτοιο λόο, ὅπου γλέπεις τὸ Γιανάκι τ'ς χήρας και ὑπῆε και ἤφερε τῳ φίλῳ τα κόκκαλα, ἀφτός εἶν' ἄξος να φέρῃ και τη δρακοποῦλα». Ὁ βασιλές ὅπού 'τανε γεροντάτως και ἠθυμούντανε τη νεότην του πῶς ἤτανε γλυκειά, παρεφτὺς μηνᾷ του Γιανακιοῦ, και τόνε διατάζει να πάῃ να τήνε φέρῃ. Ἔφυε τὸ Γιανάκι, πάει σ'της μάννας του συλλογιαϊμένο· λέει του ἡ μάννα του· «μπρέ, παιδάκι μου! δὲ μου λές ἰντά 'χεις.» — «Τί να σου 'πῶ, νενέ μου; ποὺ ἔτσι και ἔτσι ὁ βασιλές[34])». Λέει· «ἔγνοια σου, και ἐγὼ θὰ σε διαρμηνέψω, γιατί ἀφτὰ εἶνε τσίλια του βεζίρη, μόνο να πῇς του βασιλέ, πῶς· » «ἐφτοῦ με πόλεμο δὲ θα μπορέσωμε γιὰ να τήνε πάρωμε· μὰ να μου δώκῃς ἕνα ἄλογο καλό, και ἐγὼ πιὰ θα πάω, μ' ὅ,τι τρόπο μπορέσω γιὰ να την πάρω». Τοῦ 'δωκε την ἄδεια ὁ βασιλές, γιὰ να πάῃ σ' το ἀχοῦρι μέσα να διαλέξῃ ὅποιο θέλει. Πηαίνει λοιπὸ, γένεται χαζήρης, και του λέει ἡ μάννα του· «παιδάκι μου, ἐδῶ πιὰ γιὰ να ξανάρχῃς δὲ θα μπορέσῃς[35])· γιατί πάντα θα σε χαλάσῃ ὁ βεζίρης· μόνο πάρε ὅσα γρόσσια ἔχομε και πήαινε σε μνιαν ἄλλη χώρα να κατοικήσῃς. Το παιδί

[32]) s. εἶδα. [33]) «for hende», «for hendes Skyld». [34]) «efterdi Kongen (forlanger) saa og saa», istedetfor omstændelig at gentage det i det Foreg. Fortalte. [35]) «her vil Du aldrig mere kunne komme igen».

ἐφίλησε το χέρι της μάννας του, ἐπῆρε την ἐφκήν της και ἔφυε. Ἐπορπάτιε λοιπὸ μεσ' σ' το ῥομάνι πεντέξι 'μέραις. Ἐκεῖ ποὺ πήαινε ἦτανε ἕνα ποτάμι πολλὰ πλατύ. και δὲν ἠμπόριε γιὰ να περάσῃ· μὰ ἦταν' ἐκεῖ ἕνας ἀράπης σκυμμένος και εἶχε τα χεῖλη του, το ἕνα σ' τη μιὰν ἄκρια του ποταμνιοῦ και τἄλλο σ' την ἄλλη. Διάολε στοματάκι! Τον κουντᾷ μὲ το ποδάρι του και του λέει· «τί κάνεις ἐδῶ»; — «Νά, 'δῶ κάθομαι, και σὰν περάσῃ κανείς, ῥουφῶ το ποτάμι και τον ἀφίνω και περνᾷ.» — Λέ· «γιὰ ῥούφηξέ το!» παρεφτύς το 'ρούφηξε και ἐπέρασε την πέρα μεριὰ του ποταμνιοῦ το Γιανάκι, και κάνει τ' ἀράπη·» Χαρὰ σ' το παλλικάρι, τέτοιο ποτάμι να τὸ ῥουφήξῃ.» Λέει του ὁ ἀράπης· «δὲν εἶμαι παλλικάρι· μόνον το Γιανάκι της χήρας ὁ υἱός». — Λέει· «και ἐγώ 'μαι το Γιανάκι». — Λέει· «καλό σ' τον ἀφέντη· ἔχεις ἀνάγγη νά 'ρχω μαζύ σου»; Γλέποντας το Γιανάκι ἕνα τέτοιο ἄνδρα λέει· «ἔλα!» Ἐσηκωθήκανε λοιπὸ και οἱ δυὸ και πηαίνασι· ἐκεῖ ποὺ ἠπηαίνασι, γλέπου 'ναν ἄθρωπο και ἠβάστα δυὸ βενὰ σ' τα χέρια του και τά 'παιζε (δὲν ἦτανε μεγάλα, τό 'νά 'τανε σὰν τον Πύργο και τ' ἄλλο σὰν την Κάππαρη)[36]. Του λέει· «βρὲ, τί κάνεις ἐφτοῦ;» — Λέει «τα δαχτύλια μου εἶνε μουδιαϊμένα και θέλω να ξεμουδιάσου». — Λέει· «Χαρὰ σ' το παλλικάρι να βαστᾷ τέτοια βουνά, γιὰ να ξεμουδιάσουν τα χέρια του.» — Λέει σὰν τον ἀράπη, και το Γιανάκι τον ἐπῆρε, και ἐφύασι. Παρακεῖ βρίσκει 'ναν ἄλλο και εἶχε καμνιὰ ἑκατοστὴ νδένδρα ξεριζωμένα και τα 'στείβαζε. Λέει· «Τί κάνεις ἐφτοῦ;» — Λέει· «πολεμῶ να κάμω ἕνα γομαράκι*) ξύλα να τα πάω τ's μάνναϊ μου να κάμῃ φαΐ.» — Λέει· «χαρά σ' το παλλικάρι, νά 'χει 'να βουνὸ ξύλα γιά να κάμῃ γομάρι». — Λέει σὰν τ's ἄλλους και ἠγενήκασι τέσσαρεις. Πηαινάμενος 'νταμόνουν ἕναν ἄλλο κοντὸ και ἦτρεχεν ἀπο 'δῶ, ἦτρεχεν ἀπο 'κεῖ, και 'κεῖ 'που τον ἐγλέπασι τον ἐχάνασι ἀπο 'μπροστά τωνε, και πάλι τονε ξαναγλέπασι και ἠρχούντανε· σὰν ἠσταμάτηξε, τον ἀρωτᾷ το Γιανάκι· «τί κάνεις;» — Λέει· «πότε εἶμαι

---

[36]) Iron. Bemærkning, da de to nævnte Bjerge er de to höjeste Punkter paa Øen. *) *Dimin.* til γομάρι; betyder ligesom dette: »Last», »Dragt» (af oldgr. γόμος).

σ' την Πόλι, πότε εἶμαι σ' τη Φραγκιά, ὅπου θέλω, ντελόγκο». — Λέει· «χαρὰ σ' το παλλικάρι». — Λέει· «δὲν εἶμαι παλλικάρι· μόνο εἶνε το Γιανάκι τ'ς χήρας ὁ υἱός». — «Και ἐγώ 'μαι το Γιανάκι της χήρας ὁ υἱός.» — Λέει· «καλό σ' τον ἀφέντη! ἔχεις ἀνάγγη νά 'ρχω μαζύ σου;» — «Ἔλα!»

Ἠπηαίνασι λοιπὸν ὅλοι των ἕνα δρόμο και βρίσκουν ἕνα και ἦτανε χάμο και εἶχε τ' αὐτί του σ' τη γῆς· τον ἀρωτᾷ· «μπρέ, τί κάνεις ἀφτοῦ;» Του γνέφει: «σκόλαζε!» Τον κουντᾷ με το ποδάρι του· «τί κάνεις;» — «Ἀφικριέμαι τί γένεται σ' τον κάτω κόσμο». — «Χαρὰ σ' το παλλικάρι να γροικᾷ ἴντα γένεται σ' τον κάτω κόσμο.» — «Δὲν εἶμαι παλλικάρι κτλ.» — Λέει· «ἔλα». Ἐπηαίνανε λοιπὸν ἕνα μῆνα, δυὸ μῆνες, τρεῖς μῆνες· δὲν ἠγλέπανεν ἄλλο παρὰ οὐρανὸ και γῆς. Μνιὰ 'μέρα γλέπει ἕνα πράμμα και ἤσπριζε σὰν πελιστέρι*)· ἠπηαίνασι λοιπὸν· ὅσο ἠπηαίνασιν κοντά, ὅλο και ἐμαγάλωνε[34])· σὰν ἠσιμώσανε, γλέπει ἕναν πύργο και ἀπ' ὄξω ἕνα τσεσμέ, και ἠκάσασι. Σε κομμάτι ὥρα ἀρχέψανεν ἡ γῆς και τα βουνὰ και ἠντραντάζανε, και γλέπει σαράντα δράκοι και ῥιβέρνου. Σὰν ἴδιανε τ'ς ἀθρώποι οἱ δράκοι, λένε· «καλὸς μεζὲς μας ἔλαχε· τί θέτε 'δῶ;» — Λέει· «ἤρχαμε γιὰ να πάρωμε τη δρακοποῦλα». — «Ἂν ἦστε ἄξοι να κάμετε τριὰ στοιχήματα ὅπου θα σᾶς(ε) 'ποῦμε, τότες τη δρακοποῦλα τήνε παίρνετε! εἰ δέ, και χάσετε το ἕνα, θα σᾶς(ε) τρῶμε!» — «Και ποιὸ εἶνε το πρῶτο;» — Εἴχασιν οἱ δράκοι ἕνα καζάνι σὰν τη μισὴν πλατειά, και εἶχε σαράντα ἀφτιά. Μέσα σ' ἀφτὸ το καζάνι ἤβράζανε σαράντα βέδια. Λέσι λοιπὸν οἱ δράκοι· «ἂν ἦστε καλοὶ να το καταιβάσετε ἀπο την παρωστιά και να φᾶτε το φαΐ, 'που ἔχει μέσα, κερδίζετε το ἕνα στοίχημα». Ὁτότες κάνει το Γιανάκι· «ἐσὺ 'πε ῥούφηξες τον ποταμό, εἶσαι καλὸς να το φᾷς ὅλο ἀφτὸ το φαΐ;» — Λέει· «μπράβο». Πάει μνιὰ[35]) ὁ καλός σου[36]) ἀράπης και περνᾷ[37]) το ἕνα του δαχτύλι σ' το ἕνα ἀφτὶ και τ' ἄλλο σ' τ' ἄλλο,

*) «Due», af oldgr. περιστέριον, smlgn. athen. παλεθούρι, «Vindue», af παραθύριον. [34]) «jo nærmere de kom, desto mere tiltog det i Störrelse». [35]) = διὰ μιᾶς, «med Et». [36]) Denne Apostrophe til Tilhøreren er meget almindelig i Fortællinger; istedenfor som vi vilde sige «vor brave Neger». [37]) transitivt, «stikker ind».

για δὲν ἐχωρέσανε ἡ παλάμες του· σηκόνει το καζάνι και το βαστᾷ σ'τον ἀγέρα· και λέει του Γιανακιῦ· «με το καζάνι νὰ το φάω[38]); γιὰ μόνο το φαΐ;» — «Μόνο το φαΐ.» — Ἀνοΐει τ'ς ἀχειλᾶρες του και 'φκαιρόνει το καζάνι μέσ' σ' το στόμα του και τ' ἀφῖνει ξερό. Του κᾶνει ὁ πιὸ μεγάλος δράκος· «ἠκέρδεψες τό 'να στοίχημα». Λέει· «ποιὸ εἶνε τ' ἄλλο;» — Ὁ πύργος εἶχε μνιαν πόρτα μπρουντζίτικη, και ἅ δὲν ἤθελε να πᾶνε και οἱ σαράντα δράκοι, δὲ 'μπορούσανε να την ἀνοίξε. «Να 'νοίξετε την πόρτα, εἶνε το δέφτερο στοίχημα», λέσιν οἱ δράκοι. Λέει το Γιανάκι· »ἐ! ἐσὺ 'που ἠβάστας τα βενὰ γιὰ να ξεμουδιάσε τα δαχτύλια σου, εἶσαι ἄξος να 'νοίξῃς την πόρτα;» — «Ναί, ἀφέντη!» Ἐφτὸς ἠθάῤῥιε, πὼς δὲ θα την ἀνοίξῃ, και πῆρε με δρόμο· της δίνει μνιὰ[39]), και πάει[40]) μέσα με τα χάγκαρα μαζύ. Ἀρωτᾷ πάλι το Γιανάκι· «ποιό'νε τ' ἄλλο στοίχημα;» — Ἡ δρακοπῦλα εἶχε δυὸ ἀρεταίς· ἠγενούντανε πελιστέρι και πετᾷ σ'τον ἀγέρα· ἐγενούντανε και μπαχτσὲς με τα λουλούδια[41]), με τ'ς λεμονιαίς, με ὅλα τα μυρωδικά. Τῶνε λένε λοιπὸν οἱ δράκοι· «σ' το τάδε μέρος εἶνε μνιὰ βρῦσι· να πάρετε[42]) δυὸ μποζάκια, να πάρετε νερό· και ὅγιος πρωτοπάῃ, κερδίζει το στοίχημα». Λέει τὸ Γιανάκι· «μὰ ποιὸς θά 'νε ἐκεῖ να γλέπει;» — «Ἐφτοῦ ὅγιος πρωτοπάῃ, το νερὸ, 'που θα πάρῃ, θά 'νε χιάρο, και ὕστερις ταράζει[43]) και θολόνει». — Λέει το Γιανᾶκι ἐκεῖνε 'που ντελόγκο ἐπήαινε ἐκεῖ 'πού 'θελε· «εἶσαι καλός;» — «Μπράβο, εἶμαι.» Του δίνου το μποζάκι σ' το χέρι του· παρεφτὺς ἠγένηκε ἕνα πελιστέρι ἡ δρακοποῦλα, και παίρνου δρόμο ἐκείνη και το κοντό, ὥσπου να σκιάξε. Ἦτανε ὅλον[44]) το κοντὸ ὀμπροστά· σὰν ἠσκιάξανε, ἠπρόσταξε[45]) ἐκεῖνου 'πού 'βανε τ' ἀφτί του σ' τη γῆς, γιὰ να ἀφικριέται, τί λένε σ' τον κᾶτω κόϊμο, να 'δῃ, ποιὸς εἶνε ὀμπρός. Βάνει τ' ἀφτί του σ' τη γῆς, και λέει· «ἡ δρακοπῦλα ἐγένηκε μπαχτσές, και

---

[38]) neml. *θέλεις*; »vil Du have jeg skal spise det med samt Kedelen, eller osv.?« [39]) neml. *χοπανιά*, Slag. [40]) *Subjekt* er *ἡ πόρτα*. [41]) »hun blev ogsaa til en Have med Blomster osv.« [42]) neml. den Ene af Kæmperne og *ἡ δρακοποῦλα*. [43]) her *intrans.* »plumres«. [44]) sandsynl. = *πάντα*, »hele Tiden«. [45]) *Subjektet* er *τὸ Γιανάκι*.

του κοντὸ ἐπῆρεν ὁ ὕπνος· τώρα φεύγει ἡ δρακοπε̄λα». Ὁτότες φωνάζει το Γιανάκι· » βρὲ σύ, ὅπου ἐξερίζονες τα κυπαρίσια· σφοίριξε κανένα, γιὰ να κάμῃς σαματᾶ· μπᾶς και ξυπνήσῃ· τρίξε τα κυπαρίσια!» Ξυπνᾷ τον κοντό· ἐπῆρε το δρόμο· περνᾷ τη δρακοποῦλα και πάει σ' τη βρύσι· γιομίζει το μποζάκι πιὸ ἀψὰ ἄπο τη δρακοποῦλα· ἔρχεται, και τα τριὰ στοιχήματα ἦτανε κερδεμμένα. Ἠπήρανε τη δρακοποῦλα και ἠρχούντανε· μὰ σαν ὑπῆαν(ε) μνιᾶς ὥρας δρόμο ἀλάργο, λένε οἱ δράκοι· «δὲν εἶνε 'ντροπή μας, σαράντα ἀδέρφια, και νά 'ρχου να μᾶσε πάρε την ἀδερφή μας ἑφτὰ νομάτοι! πᾶμε, να τήνε πάρωμε!» Ἠκινήσανε και ἠπηαίνανε νὰ τοῖσε φᾶνε και να πάρεν τη δρακοπε̄λα. Γροικώντας το Γιανάκι το σαματᾶ, γυρίζει 'πίσω και γλέπει και[46]) 'τρέχανε οἱ δράκοι· βάνει και τῶνε[47]) σφερᾷ καμπόσα κυπαρίσια κεῖνος, 'πού τα ξερίζονε γιὰ να κάμῃ γομάρι· και ἠκολουθήσανε το δρόμον τωνε. Πηαινάμενοι σ' το μέρος ὅπου ἤτανε[48]) σκυμμένος ἐφτός, 'που εἶχε τ' ἀφτί του σ' τη γῆς, ἤθελε να 'πομένῃ· τον ἀφίνε, και ὅσον ἠρχένταν σ' τον τόπον του καθενός, τον ἐξαπολοῦσε, ὥσπου και ἠπόμενε το Γιανάκι μονάχο με τη δρακοπε̄λα. Πιάνει και τῆσε κοντάρει τη ζωήν του· σαν ἠτέλειωσε, του λέει· «ἔγνοια σου, και ἐγὼ σου τόνε κοντεντάρω, τον καλό σου το βεζίρη!» Σαν ἠφτάξανε σ' την πολιτεία, ἤστειλεν ὁ βασιλὲς τα παιγνίδια να κομπανιάρουν τη δρακοπε̄λα, και τήν ὑπῆανε*) σ' τε βασιλέ· και λέει[49]) του· «ἐγὼ 'μαι 'δική σου· μόνο θέλω να κάμῃς ἕνα τραπέζι, να καλέσῃς τη δωδεκάδα, το βεζίρη, τ' ς μινίστροι και τα ῥιτσάλια, γιατὶ ἔχω να κάμω μνιὰ ὁμιλία». Ἠκάλεσεν ὁ βασιλὲς ὅλες ἐφτούς, και λέει ἡ δρακοπε̄λα· «σὰν ἕνας ἄθρωπος ἔχῃ ἕνα δε̄λον πιστεμμένο και 'πῇ του γραμματικοῦ του· ««δός' του ἑκατὸ γρόσσια»», και ὁ γραμματικὸς δῶκῃ μόνο δέκα, τί μερετάρει;» — Ὅλοι ἠπογράψανε, πὼς ἀγγίζει να τόνε δένου σε τέσσερα ἄλογα και να δίνε δρόμο τῶν ἀλόγω να τόνε σκίζεν. Λέει πάλι ἡ δρακοποῦλα· «ἀγγίζει και του βεζίρη, γιατί ἔτσι

---

[46]) s. Ordfortegn. s. v. καί. [47]) »mod dem«. [48]) »hvor han i sin Tid laa osv.« *) trans. »de førte hende«. [49]) Subj. er ἡ δρακοποῦλα.

και έτσι ἔκαμε του Γιανακιοῦ». Ὀτότες σου[50]) τόνε βάνε, τον καλό σου το βεζίρη, σε τέσσερα ἀλόγατα· χτυπᾶν των ἀλόγω, και γένεται τέσσερα τετάρτια· ἐφίλησε και ὁ βασιλές τη δρακοπῦλα και ἤκαμε το Γιανάκι το βεζίρην του·

και ἤκαμαν γάμους και χαραίς,
και ξεφάντωσες καλαίς.

---

2. Οἱ φίλοι*).

Μνιὰ φορὰ ἤτανε δυὸ παλλικάρια, μὰ ἤτανε πολλὰ φίλοι, ποὺ ὁ ἕνας τον ἄλλο δὲν ἐξεχώριζε, μόνο το καιρό, ποὺ 'θελε να κοιμηθοῦ. Μὰ ἤρχε καιρός, ποὺ ὁ ἕνας ἠπανδρέφτηκε και ἀπ' ὀτότες ἄρχεψε τη ζούλια· και σὰν ἠντάμονεν το φίλον του, τότες δὲν τοῦλεε[1]) πάρα μιὰ καλήμέρα, γιὰ να μὴν τύχῃ και τόνε πάρῃ σ'το σπίτι του, και του ξελογιάσῃ τη γυναῖκαν του. Ιντά 'καμε λοιπὸν ἐφτός; πιάνει και χτίζ' ἕνα σπίτι με τρεῖς πατωσιαίς, και βάνει τη μάνναν του σ'την κάτω πατωσιά, την πεθεριάν του σ'τη δέφτερη, και τη γυναῖκαν του σ'την ἀπάνω, και ἠπρόσταξε τη μάνναν του, μὴν τύχῃ και πάῃ ἀρσενικὸς γάτης και του ἀνοίξῃ και ἔμπῃ μέσα[2]). Τί του καταφέρνει λοιπὸν ὁ φίλος του; Πάει και ἀλλάζει τη φορεσιάν του, και ἐνδύνεται σὰ λόρδο, και σὰν ἤξερε, πῶς ἐκεινῆς ὁ ἄνδρας ἤτανε σ'τη δουλιά, πάει και χτυπᾷ σ'το σπίτι ἐφτό· βγαίνει ἡ μάννα του φίλου του. «Ἔ» — λέει — «ὦρα καλή, κερά!» — «Καλὸ σ'το παλλικάρι!» Τον ἀρωτᾷ λοιπόν· «τί θὲς ἐδῶ;» — «Ἐγὼ» — λέει — «κερά μου! εἶμ' ἕνας λόρδος· το σπίτι ἀφτὸ μου ἀρέσκει πολλὰ, και θὰ μου κάμῃς τη χάρι ν'ἀφήκῃς νάμπω μέσα να πάρω το σχέδιο». — «Θεὸς φυλάξῃ, παιδάκι μου, δὲν ἔχω την ἄδεια ἄπο το υἱό μου ν' ἀφήσω μέσα

---

[50]) *Dativ. ethicus*; smlgn. [36]).

*) «Vennerne». [1]) ɔ: τοῦ ἔλεγε. [2]) «at der ej tilfældigvis skulde komme en Hankat, og hun aabne for ham, og han gaa ind.»

κανεῖ.» — «Σε δίνω ἑκατὸ γρόσσια, και ἄφησέ με νάμπω.» Σαν ἤκεσεν ἐφτὴ ἡ κακομοῖρα τα ἑκατὸ γρόσσια, τα πῆρε και τοὔπεν· «ἔμπας! μὰ γλίγωρα να φύῃς, να μὴν ῥιβάρῃ ὁ υἱός μου.» Λοιπὸν, εἶχε δὲν εἶχε[3]*), ἐφτὸς ἀναιβαίνει, και σ' τη δέφτερη πατωσιὰ τόνε γλέπει ἡ πεθεριά. Λέει του· «τί θὲς ἰδῶ;» — Λέει· «ἦρχα να σεριανίσω το σπίτι». Ἐφτὴ ἐγύρεψε νὰ του κουντραστάρῃ, και δὲν τον ἔφινε*[4]*) νάμπῃ μέσα· βγάνει και τ' ς δίνει ἄλλα ἑκατὸ γρόσσια. Ἠστοχάστηκε ἐφτή νὰ τα πάρῃ, και ἀφοῦ τον ἄφηκε ἡ μάννα του, ἰντά'φταιε ἐφτή; Νὰ τα κοντολογοῦμε· ἀναιβαίνει και σ' την ἀπάνω πατωσιά. Σὰν τον ἔδιε ἡ κοπέλλα, ἠτρόμαξε και τον ἀρωτᾷ, ἴντα θέλει. «Το σκέδιο θα πάρω του σπιτιοῦ.» Τί θελε να κάμῃ· τον ἄφηκε και ἤπηρε το σκέδιο, και σαν τό 'πηρε, καταιβαίνει σ' τη δέφτερη πατωσιά και κάθεται. Του λέει ἡ πεθεριά· «φεύγα γλίγωρα, να μὴν ἔρχῃ ὁ γαμβρός μου». Λέει· δὲ φεύγω, ἅ δὲ μου δῶκῃς τα ἑκατὸ γρόσσια.» Ἰντά 'θελε να κάμῃ· ἠφοβέντανε, μὴν ἔρχῃ ὁ γαμβρός της· του δίνει τα ἑκατὸ γρόσσια, και σαν τά 'πηρε, καταιβαίνει σ' την κάτω πατωσιά, και με το ὅμοιο μόδο 'παίρνει και ἀπο 'κεῖ τ' ἄλλα ἑκατὸ και φεύγει, και πάει, και σταματᾷ σ' ἕνα μέρος ἀπ' ὅπου ἤξερε, πὼς θα περάσῃ ὁ φίλος του, και ἠκαρτέρα. Ὁ φίλος του ἠπέρασεν ἀπ' ὀμπρός του· τον ἔδιε και του λέει· «καλήμερα!» — Τί εἶπες;» — «Καλήμερα». — «Και δεν ἤκεσες τον ὁρισμό, 'ποὺ 'βγαλεν ὁ βασιλές, να μὴν λένε καλήμερα, μόνο «καλήμερα και ἤμαθά το»; — «Λοιπόν! καλή σου 'μέρα και ἤμαθά το!» και φεύγει και πάει σ' το σπίτι του· λέει τ' ς μάννας του· «καλήμερα και ἤμαθά το». Ἐφτὴ δὲν ἡμίλησε· ἀναιβαίνει σ' τη δέφτερη πατωσιά, βρίσκει την πεθεριάν του· της λέει· «καλήμερα, πεθεριά! και ἤμαθά το». — «Και σαν τό 'μαθες», — λέει — «ἡ μάννα σου τα φταῖει, γιατί τσ' 'νοιξε και ἤμπε μέσα!» Τρέχει λοιπὸν κάτω σ'της μάννας του· λέει· «ποιοῦ ἤνοιξες και ἤμπε μέσα;» — «Ἤτανε, παιδάκι μου, ἕνας λόρδος, και ἤθελε να πάρῃ σκέδιο ἀπο το σπίτι σου.» Τρέχει ἀπάνω,*

---

[3]) s. Ordfort. s. v. ἔχω. [4]) = ἤφινε, af ἀφίνω.

βρίσκει τη γυναῖκαν του· την ἀρωτᾷ. Λέει· «τί να σου ᾽πῶ· ὁ φίλος σου ἤτανε πικαρισμένος, πῶς δὲν του μιλεῖς, και δὲν ἤξερε με τί τρόπο νὰ σε ἰατρέψη.» Τότες πιὰ ἤκαμε την ἀπόφασι, πῶς, ὅσο και ἂν ἔχη κανεὶς σφαλιχτὴ τη γυναῖκαν του, εἶνε μπόσικα, και της ἔδωσε την ἐλεφτερία, και σὰν ἠντάμονε και το φίλον του, ἤτανε πιὸ καλὰ παρα πρῶτα.

Παροιμίαις (Ordsprog).

1. *Κάλλια πέντε και σ᾽ το χέρι πάρα δέκα και καρτέρει.*
2. *Δέλευγε τ᾽ς ἄσπραις ᾽μέραις, νά ᾽χης τ᾽ς μαῦραις.*
3. *Ὅσα δὲ φτάν᾽ ἡ ἀλετσοῦ, τα κάνει κρεμαστάρια.*
4. *Ἐσὲ τα λέω, πεθεριά, γιὰ να τα ᾽κοῦη ἡ νύφη.*
5. *Ὁποῦ φτυεῖ σ᾽ τον οὐρανό, σ᾽ το πρόσωπόν του πέφτει.*
6. *Ὁποῦ δὲ μπορεῖ να δείρη*) το γάϊδαρο, δέρνει το σομάρι.*
7. *Τα καλὰ παρμένα [1]) παίρνει ὁ διάολος τα μισά· αμε τα κακά;*
8. *Ὅγιος δὲν ἔχει καλὸ νοῦ, πρέπει νά ᾽χη καλὰ ποδάρια.*
9. *Γῆ᾽ ὅση θωρεῖς και σπίτι ὅσο χωρεῖς!*
10. *Ὅ,τι κάν᾽ ἡ κεφαλή τ᾽ ἀθρώπου, δὲν το κάνου χίλι᾽ ὀχτροί.*
11. *Βαθειὰ βροντή, γοργὸ νερό.*
12. *Ἄπο μωρό και ἄπο λωλό μαθαίνεις την ἀλήθεια.*
13. *Το πολὺ Κύριε ᾽Ελέησον, και ὁ παπᾶς βαριέται το.*
14. *Το καλίτερο σῦκο ἡ κουροῦνα τρώει το.*
15. *Μάθε τέχνη και ἄς* (ɔ: *ἄφησε*) *τηνε, και σὰν πεινάσης πιάσ᾽ τηνε.*
16. *Ἡ ᾽πανδρειὰ και τα μακαρόνια θέσι [2]) ζεστά.*
17. *Ἡ καλὴ ᾽μέρα ἄπο το πορνὸ δείχτει.*
18. *Ὁποῦ᾽ νε πολλοὶ πετεινοί, ἀργεῖ να ξημερώση.*
19. *Ὁ λόος σ᾽ την ὥραν του, χίλια φλουριὰ ἀξίζει.*
20. *Δανείσου, καλοπλέρωσε, και πάλι στράψου [3]) και ἔπαρε.*

---

*) *Aorist* af *δέρνω*, «prygler». [1]) af *παίρνω*. [2]) s. *θέλω*. [3]) *Aor. Imper.* af *στρέφομαι*. Ved en Trykfejl staar i Ordfortegn. *στρᾶφου*.

21. Ἂν ἤκουε ὁ Θεὸς τῳ κουρουνῶ, ἤθελε να ψοφοῦν ὅλ' οἱ γαΐδαροι.
22. Ἂ δὲν ἠμοιάζαμε, δὲν ἠσυμπεθεριάζαμε.
23. Ποιὸς βαστᾷ μέλι και δὲ γλείφει τα δαχτύλια του;
24. Ὁ κλέφτης το γεβέντισμα γιὰ πανηΰρι τό 'χει.
25. Ὁ καλὸς καραβοκύρης σ' τη φορτοῦνα φαίνεται.
26. Ὅγιος τρέχει, σκοντουμπᾷ.
27. Δυὸ κεφαλαὶς σε μιὰ μπερέτα δὲ χωροῦνε.
28. Ὅγιος ἀναικατωθῇ με τα πίτυρα, οἱ χοῖροι τόνε τρῶσι.
29. Σὰ γεράσ' ὁ διάολος, γένεται καλόγερος.
30. Κάλλια 'νας κακὸς συμβιβασμός πάρα μνια δίκαια κρίσι.
31. Ἀπ' τε διάολου το μαντρὶ μήδ' ἀρνὶ μήδε μαλλί!
32. Μὲ το μεγαλίτερό σου σκόρδα μὴ φυτέψῃς.
33. Ὄντας εἶσαι σφύρα, χτύπα, και ὄντας εἶσ' ἀμῶνι, δέχου!
34. Σ' τῳ λωλῶ τα γένεια μαθαίνουν οἱ μπαρμπέρηδες.
35. Ἄλλοι σπέρνου και θερίζου και ἄλλοι τραουδοῦ και πίνου.
36. Ἂν τα δαχτυλίδια πέσου, πάντα τα δαχτύλια μένε.
37. Ὁ κάβουρας σ'την τρύπαν του μεγάλος ἄρχος εἶνε.
38. Ὅγιος 'βγάνει και δὲ βάνει, γλίγωρα τον πάτο φτάνει.
39. Ὅγιος πάει σ' το μῦλο, θ' ἀλευρωθῇ.
40. Ὁ καλὸς κολυμπιστὴς σ' τὸ ἔβγα[4]) φαίνεται.
41. Ἡ πέτρα σ' τον τόπον της ἀξίζει.
42. Το γαίμα(ς) νερὸ δὲ γένεται.
43. Σε ξένον κῶλο ἑκατὸ ξυλιαίς, ἰντά 'νε;
44. Ἐκεῖ 'ποῦ 'νε τα δόντια, λείπει το παξιμάδι.
45. Μνιὰ φορὰ ἠκαβαλίκεψε και ὁ 'βριός, και ἦλαχεν και Σάββατο.
46. Ὁ 'βριὸς ὄντας φτωχάνῃ, τα παλαιὰ τεφτέρια πιάνει.
47. Ὅπου διατάζει σ' την ἔρημο, μόνο τα λόγια του χάνει.
48. Μεγάλη μπουκουνιὰ φάε, μὰ μεγάλο λόο μὴν 'πῇς!
49. Καθαρὸς οὐρανός ἀστραπαὶς δὲ φοβᾶται.
50. Σ' την ἀνυδριὰ καλὸ και το χαλάζι.
51. Του ἀκριβοῦ τα πράμματα, τα τρῶν' οἱ χαροκόποι.
52. Καθοῦ στρώσῃς, θα κοιμηθῇς.
53. Ὅγιος κυνηγᾷ πολλοὶ λα(γ)οί, καένα δὲν πιάνει.

---

4) »Udgang«, ɔ: »Opdukning af Vandet«; af ἐβγαίνω; smlgn. τὸ διάβα.

54. *'Αλοί σ' ἐκεῖνο το χωριό, 'ποῦ το πολεμοῦν οἱ ἀθρῶποι του.*
55. *Της νύχτας τὰ κα(μ)ώματα, ἡ 'μέρα τα 'περγέλα.*
56. *Κάλλια μαῦρο πρόσωπο, πάρα μαύρη καρδιά.*
57. *Καλίτερα φανερὸς ὄχτρος, πάρα ψέφτης φίλος.*
58. *Κάλλια ξέρει ὁ λωλὸς νοικοκῦρης ἄπο το φρόνιμο διαβάτη.*
59. *'Οποῦ 'νε ἀπ' ὄξω ἀπ' το χορό, πολλά τραγούδια ξέρει.*
60. *Πιὸ δύσκολο δὲν εἶνε να γένῃ τρίχα λαγοῦ μετάξι,*
Παρά χωριάτη το παιδί νά 'χ' ἀθρωπιὰ και τάξι.
61. *"Απο ῥόδο 'βγαίν' ἀγκάθι και ἀπ' ἀγκάθι 'βγαίνει ῥόδο.*
62. *Παπᾶ παιδί, διάολου ἀγγόνι.*
63. *Παπούτσ' ἄπο τον τόπο σου, και ἄς ἦνε και μπαλωμένο!*
64. *Τὰ σου πῇ ὁ παπᾶς σου, κάνε, και τὰ κάνει, μὴ γυρεύῃς!*
65. *"Απο μοῦλλον ποταμό ἀλάργο τα ῥοῦχα σου!*
66. *'Οπου κοιμηθῇ μὲ το στραβὸ το πρωί ἀλλοιθωρίζει.*
67. *Σμίξε καλὸ να γένῃς καλίτερος, και σμίξε κακὸ, να γένῃς χειρότερος!*
68. *"Απο την κεφαλὴ βρωμᾷ το ψάρι.*
69. *Το ξῦλο*[5]*) ἦβγε ἄπο τον παράδεισο.*
70. *Ξέρει και ὁ χωριάτης ποιό 'νε το πιπεράτο*[6]*);*

---

[5]) *τὸ ξῦλο*, hvormed man giver *ξυλιαίς*. Et pædagogisk Mundheld!
[6]) det Samme som Vort: »Hvad forstaar en Bonde sig paa Agurkesalat?»

Kritiske og exegetiske Bemærkninger til Lucrets.

Af *J. L. Ussing.*

Lucrets har havt en lignende Skjæbne som flere latinske Forfattere, at der er gjort saare Lidet, saavel for Textkritiken som for Fortolkningen af hans Skrifter fra Lambinus' Tid og indtil vore Dage; men de sidste Decennier synes at have villet oprette, hvad de foregaaende Aarhundreder have forsömt. Madvig har her, som paa saa mange andre Punkter, brudt Banen (ved et Program fra 1832). Efter ham fulgte Bernays, med en Afhandling i Rheinisches Museum 1847, og Lachmann, hvis Udgave af Lucrets (1850) for Fremtiden maa danne Udgangspunktet for enhver kritisk Behandling af denne Forf. Ved sin omhyggelige Collation af de to Leydenerhaandskrifter lagde han et sikkert Grundlag, medens hans Kundskab til det latinske Sprog og hans kritiske Talent og Övelse satte ham i Stand til at forbedre ikke faa corrupte Steder. Men Lachmann er som bekjendt ikke af de beskedne Kritikere. Tidt ledede en ufuldstændig Iagttagelse ham til af enkelte Facta at uddrage Regler, for hvilke der ingen indre Grund kunde gives, og som ogsaa ved nærmere Undersögelse have viist sig falske; men han har ikke været bange for at lægge saadanne Regler til Grund for sin Kritik. Hertil kommer, at hans Rettelser ikke sjelden ere smaglöse, og overhovedet ofte ere saa dristige, at de kun kunne betegnes som löse Indfald. Bernays har den Fortjeneste i sin lille Udg. af Lucrets (Teubner 1852) at have bortkastet en stor Deel af disse Vilkaarligheder og paa flere Steder selv fundet et rigtigere Spor; men i det Hele taget er han dog altfor afhængig af Lachmann. Större Ære tilkommer vistnok Munro, der i sin Udgave (Cambridge 1864) har leveret et af de Værker, der maae betragtes som en Prydelse for den klassiske Philologie. Den kritiske Behandling udmærker sig ikke mindre ved Omhyggelighed end ved skarp Forstand, og i den fortrinlige engelske Oversættelse og den udtömmende Fortolkning har han ydet Læseren al den Hjælp, han efter Videnskabens nuværende Standpunkt kan vente. Dog er der naturligviis endnu Meget at gjöre. Jeg skal forsöge paa at give et lille Bidrag til at före Forskningen videre.

Som bekjendt, mangler Lucrets' Digt en egentlig Slutning. Der er derfor Grund til at troe, at det ikke er ganske færdigt fra Forfatterens Haand. Den samme Tanke paatrænger sig ogsaa ofte under Læsningen af Digtet. Der findes Gjentagelser, der see ud som forskjellige Forsög paa at udtrykke den samme Mening, og andre Mangler, som man let kan tænke sig at en sidste omhyggelig Gjennemgang vilde have fjernet. Dette har ogsaa fundet et bestemt Udtryk i den hos Hieronymus opbevarede Notits, at Lucrets var bleven vanvittig paa Grund af en Elskovsdrik, og havde taget sig selv af Dage, men i de lyse Öieblikke, der afbröd Vanvidet, havde han skrevet nogle Böger, som Cicero siden rettede. *(Amatorio poculo in furorem versus, cum aliquot libros per intervalla insaniæ conscripsisset, quos postea Cicero emendarit, propria se manu interfecit anno ætatis XLIV.)* Denne Efterretning bærer imidlertid tydelig Præget af at være lavet i en seen Tid, maaskee af en eller anden christelig Grammatiker, der sögte en Forklaring for hans glimrende, men forargelige Lovtaler over Venus og Skildringer af hendes Virksomhed, og hvad Cicero angaaer, stötter den sig sikkert ene paa det bekjendte, desværre forskrevne Sted i hans Brev til hans Broder Quintus (II, 11), hvoraf man rigtignok ikke kan udlede Andet, end at begge Brödrene havde læst Lucrets' Digt, og at det paa den Tid (Aar 54) nylig var udkommet. Det gaaer naturligviis ikke an at give Suetonius Æren for alle de literaturhistoriske Notitser, der findes hos Hieronymus, eller at tillægge en Notits, som den anförte, nogen synderlig historisk Betydning. Lachm. har imidlertid ikke blot antaget den for fuld Sandhed, men han vil endog vide, at det ikke var Marcus, men Quintus Cicero, der gjennemsaae Lucrets' ufuldendte Digt — et urimeligt Indfald, som med Rette er afviist af Munro; det fölger af sig selv, at naar man i det 4de eller 5te Aarh. eft. Chr. sagde «Cicero» uden at tilföie noget Fornavn, meente man kun den berömte Taler og Philosoph — og han vil undertiden bestemt kunne angive, hvad Q. Cicero har tilföiet, skjöndt Hieronymus ei engang taler om at der skulde være tilföiet Noget. Hertil regner han saaledes den pragtfulde Begyndelse af 4de Bog (Vs. 1—25: *Avia Pieridum peragro loca* etc.), der er en Gjentagelse fra 1ste Bog, 926 ff., og Bernays og Munro tiltræde hans Mening. Mig forekommer det langt sandsynligere, at Lucrets selv har gjentaget disse smukke Vers, end at den förste Udgiver skulde have havt den Dristighed at

paadutte ham Sligt. Lucrets besad et virkeligt Digtertalent; hans Billeder have ofte en plastisk Fuldendthed og hans poetiske Sprog en imponerende Skjönhed og Kraft, men det synes at have kostet ham ikke liden Umage at forme sine Tanker saaledes i det endnu lidet bearbeidede Sprog. Han har været glad, hvergang det var lykkelig overstaaet, og i de homeriske Digte troede han at finde en Retfærdiggjörelse for at benytte det samme Vers flere Gange. Det er bekjendt, at han saaledes utallige Gange gjentager sig selv i halve eller hele eller flere Vers. Gjentagelsen af et större Stykke, som dette, er ganske vist langt mere stödende, og det kunde vel være, at Digteren, hvis han selv havde lagt den sidste Haand paa sit Værk, vilde have sat noget Andet i Stedet enten i 1ste eller i 4de Bog; men der er ingen Grund til at tvivle om, at det har staaet saaledes i hans eget Haandskrift.

Men ikke blot ved saadanne Gjentagelser, ogsaa i andre Tilfælde mener man at spore Tilsætninger, som Forf. havde tilföiet i Randen af sit Exemplar, og Udgiveren sat ind i Texten. Jeg troer man skuffer sig selv. For at anföre eet Exempel blandt mange, Munro antager, at Vs. I, 1085 er en saadan senere Tilsætning, der bör springes over. Lucrets omtaler Stoikernes Mening, at de to Elementer, Jord og Vand, efter Tyngdens Lov stræbte til Universets Midtpunkt, medens de to andre, Luften og Ilden, ingen Tyngde havde og stræbte til Peripherien. V. 1083 ff.: *Præterea quoniam non omnia corpora fingunt In medium niti, sed terrarum atque liquoris Et quasi terreno quæ corpore contineantur, Umorem ponti magnasque e montibus undas.* Hvad enten man med de ældre Udgaver ombytter de to sidste Vers, eller man beholder Haandskrifternes Orden, bliver Forbindelsen med *Et* meningslös, da det, der fölger bagefter, slet ikke er Andet, end det nærmest Foregaaende. Udelader man Verset som Munro, bliver det uforklarligt, hvorfor Digteren har troet at burde forklare *liquor* ved en vidtlöftig Apposition, medens *terra* intet saadant Tillæg faaer; og desuden er Forklaringen aldeles ufuldstændig. Det forekommer mig klart, at der mangler et Vers efter 1084. Lucrets nævner Jord og Vand som de to Elementer, der synke nedad; men Vandet er baade det, som falder ned fra Himmelen (Regn og Sne), og det, der ligesom indesluttes i Jorden (Havet og Floderne). Det förste af disse to Led er tabt. Vi kunne tænke os det Hele saaledes: *Corpora fingunt in medium niti terrarum atque liquoris,*

Et quæ nubibus ex in terram præcipitentur, Et quasi terreno quæ corpore contineantur, Umorem etc.

Et andet Spor af den antagne Udgivers Virksomhed har man troet at finde i den urigtige Orden, hvori visse Stykker i Digtet synes at staae. Det maa indrömmes, at i Haandskrifterne af Lucrets ikke faa Vers ere komne paa urigtig Plads. Feilen er i mange Tilfælde öiensynlig, og deels angivet ved Mærker i Haandskrifterne selv, deels opdaget allerede af de ældste Udgivere, som Avantius, Marullus og Lambinus. Det kommer i Almindelighed deraf, at Afskriveren har sprunget nogle Vers over og, naar han har mærket det, sat dem til efter dem, han havde skrevet. Men hvor der mangler en bestemt ydre Angivelse af en saadan Feil, bör man kun tillade sig at omflytte Versene, naar den grammatiske — i sjeldne Tilfælde maaskee ogsaa den logiske — Sammenhæng gjör Sagen aldeles utvivlsom. Der gives efter min Mening intet farligere kritisk Middel, og intet, som er blevet mere misbrugt, end Omflytning af Vers; og i de fleste Tilfælde, hvor man har forsögt det, som ved Properts, Horats, Plautus, vil en uhildet Betragtning foretrække Haandskrifternes Orden for den «Forbedring», man har troet at kunne frembringe ved et saa voldsomt Middel. Större Forstyrrelser kunne hidröre fra, at eet eller flere Ark eller Blade ere blevne forsatte — saaledes som det var Tilfældet i det Haandskrift, hvorfra Cod. Leid. quadratus og Havniensis nedstamme, hvor 4 oversprungne Blade fra forskjellige Steder i Digtet vare samlede i Slutningen af Bogen — eller ogsaa fra, at et Blad er blevet vendt forkeert, saa at den sidste Side er kommen först og omvendt. Dette synes at være skeet i 5te Bog, hvor de 35 Vers, 509—33, vistnok have deres rette Plads efter 563. Lachmann har seet det (p. 295), men ikke selv troet derpaa; i Texten har han betegnet disse 35 Vers som en senere Tilföining, og Bernays og Munro fölge ham.

Saadanne Feil röbe sig oftest ved et Brud i Sætningen; men dette Kjendetegn *kan* mangle, thi det er jo ingen Umulighed, at en Side baade kan begynde og ende ved et Punctum. Der findes hos Lucrets Steder, hvor en Ombytning af hele Stykket saa fuldstændig synes at hjælpe paa Forstyrrelsen i Tankegangen, at man bliver meget fristet til at troe, at der er foregaaet en Omsætning i Haandskrifterne. Baade Lachmann og Munro antage flere saadanne Omsætninger. Munro omtaler dem Vol. II, p. 22. Han bemærker med Rette, «at det synes höist

usandsynligt, at en Afskriver af blot Skjödeslöshed saa ofte skulde forbytte Vers, der fulgte efter hinanden, og som altid dannede en fuldstændig Mening for sig. De fleste af disse Steder synes ham at ligne mulige Tilföielser, der, om de end indeholde en Forbedring, dog ikke ere nödvendige for Textens Sammenhæng. Han mener, det er Tilföielser, som Lucrets selv har gjort i Randen af sit Haandskrift, og som den förste Udgiver, trofast bevarende Alt, hvad han fandt fra Forf.s Haand, men ikke altid omhyggelig for at finde den rette Plads dertil, har indsat paa urigtige Steder.»[1]) Skulde Cicero, eller hvem det nu var, der overtog Udgivelsen af Værket, virkelig have været saa skjödeslös? Eller behöves der nogen anden Forklaring af dette, end den, at Forf. ikke har lagt den sidste Haand paa sit Værk? Lucrets staaer som Philosoph lavere end som Digter, uagtet Störstedelen af hans Værk snarere maa kaldes Philosophi end Poesi. Han er ingen skarp Logiker og hans Beviser ere ofte temmelig uordentlig sammenhobede. Med en saadan Forfatter maa man ikke være altfor nöieregnende, især naar det synes, som om det sidste Gjennemsyn mangler. Jeg vil saaledes gjerne indrömme, at der ikke er nogen vel sammenföiet Forbindelse imellem de enkelte Stykker i 4de Bog V. 766—875; men jeg seer ikke, hvorfor Forfatteren ikke ligesaagodt ved den förste Bearbeidelse af sit Stof har kunnet nedskrive disse forskjellige Beviser, som han senere kunde falde paa at tilföie dem i Randen. Den Grund, der anföres for Berettigelsen til at foretage saadanne Omsætninger, er altsaa aldeles uholdbar, om end maaskee Omsætningerne selv kunne være rigtige.

De Exempler, Munro anförer, synes for det Meste ganske heldige, men maae dog næsten alle betegnes som tvivlsomme. Angaaende eet af dem (5, 175 f.) kan jeg henvise til min Fortolkning til Madvigs Carmina Selecta, S. 33. Et saa voldsomt Middel som en Omsætning, bör i alt Fald ikke anvendes, naar det dog ikke hjælper, uden der ogsaa foretages andre Forandringer i Texten. Jeg troer, man maa anbefale Kritikeren stor Varsomhed i denne Henseende. Man kan oftere have en sandsynlig Formodning om, at eet eller flere Vers ere komne

---

[1]) Smlg. Lachm. p. 222: »Itaque manifestum est Lucretium, cum alterum genus a se prætermissum esse intellegeret, hæc in chartas ita coniecisse ut ea nullo certo loco reponeret, correctorem autem poëmatis ne id quidem curasse ut partes dispersæ coniungerentur.« (!)

til at staae paa en urigtig Plads, end bestemt angive, hvor de höre hen, eller om Feilen ikke har en anden Aarsag. Jeg troer man tjente Læseren bedst ved en saadan simpel Angivelse af sin Tvivl, uden virkelig at foretage Omflytningen i Texten.

Havde jeg större Tillid til dette kritiske Middel, vilde jeg foreslaae det anvendt i Slutningen af Digtet. Versene VI, 1247—51 (*Inque aliis alium* etc.) staae hverken i grammatikalsk eller logisk Henseende i Forbindelse med det Foregaaende eller det Efterfölgende. Lachmann har prövet at rette det ved foran dem at indsætte et Vers, som staaer tidligere i Haandskrifterne (1225: *Incomitata rapi cernebant funera vasta*); men han har maattet foretage en betydelig Rettelse i dette; thi Haandskrifterne have *certabant*; og han har endda hverken kunnet tilveiebringe nogen sandsynlig grammatisk Construction, eller gjöre Rede for Tankefölgen. Munro har klogere indskrænket sig til blot at angive en Lacun foran disse Vers; men vist er det ligefuldt, at Tankegangen synes afbrudt, og at V. 1252 særdeles naturligt fölger efter 1246. Flyttes disse 5 Vers derimod hen til Slutningen af Digtet (naturligviis med Udeladelse af Interpunctionen efter *certantes*) synes de at staae ganske paa deres Plads, og det afbrudte Digt faaer tilmed en passende Slutning. Men jeg maa, som sagt, kun bede dette betragtet som en henkastet Tanke, hvilken jeg selv ikke vilde vove at indföre i Texten.

Fölgende Steder synes at kunne rettes ved en lempelig Conjectur.

I, 873 f. *Præterea tellus quæ corpora cumque alit, auget Ex alienigenis quæ lignis oriuntur.* I den sidste Linie har der staaet: *Ex alienigenis, alienigenisque oriuntur.* Lachmann var paa Sporet, men hans Læsemaade, *Ex alienigenis, quæ alienigenis oriuntur,* giver en urigtig Mening. Lucrets siger, at Alt hvad der voxer frem af Jorden, næres af forskjelligartede eller sammensatte Stoffer, og ikke af Stoffer, der kun bestaae af eensartede Dele (Anaxagoras' Homöomerier). Hvoraf disse Stoffer ere opstaaede, kommer Beviset ikke ved; Epikur vilde heller ikke paastaae, at de kom af andre sammensatte Stoffer; han vilde kun sige, de bestod af de forskjelligste Atomer. Feilens Oprindelse er tydelig. Efterat Afskriveren var kommen til at skrive *alienigenis* een Gang i Stedet for 2 Gange, har han tilsat det oversprungne Ord enten imellem Linierne eller i Randen, naturligviis med mindre Skrift og derfor mindre tydeligt. Den fölgende Afskriver har læst det urigtigt som *a lignis,* og feilagtig indsat dette efter *quæ* (*ou*... i Stedet for efter e...

IV, 206, hvor Cod. obl. har *Quo neque*, rettet *Quo ne*, Cod. quadr. *Quone*, rettet *Nonne*, bör der naturligviis staae *Nonne*, som Marullus optog; thi man maa hverken lade sig imponere af Lachmanns dristige Paastand (p. 226), at *Quone citius eunt* er *rectissime dictum* i Stedet for *Nonne c. e.*, eller med Munro troe, at *Quone uides citius debere et longius ire* kan siges i Stedet for *Quo*, i. e. *quanto, citius et longius (uidesne?) debent ire.* — Ligesaa forkeert er det, naar Lachm., hvem ogsaa her baade Bernays og Munro fölge, foran dette Vers indsætter et andet (v. 195: *Quod superest* ...), som ganske vist ikke er godt at forklare der hvor det staaer, med mindre man underkaster det en Rettelse, men som er endnu mere uforstaaeligt her, hvor han har sat det hen.

V, 878 ff. *Sed neque Centauri fuerunt, nec tempore in ullo Esse queunt duplici natura et corpore bino Ex alienigenis membris compacta, potestas Hinc illinc paruis ut non sit pars esse potissit.* I Stedet for det sidste corrupte Vers skriver Lachm. *Hinc illinc partis ut si par esse potissit,* Bernays: *Hinc illinc parilis quis non superesse potissit,* Munro: *Hinc illinc visque ut non sat par esse potissit.* Jeg vilde foreslaae temmelig nær ved Læsemaaden i Cd. quadr., der har *sat* i Stedet for *sit*: *Hinc illinc parilis ut non satis esse potissit.* Stedet bliver da at oversætte saaledes: «Men der har ikke været Centaurer til, og der kan aldrig existere Væsener med en dobbelt Natur og med to Legemer, sammensatte af ueensartede Lemmer, saaledes at der ikke kan være (rettere er) tilstrækkelig lige Evne (eller Kræfter) i dem begge.» Men dette, tilföier han, er ikke Tilfældet med Centauren, som er en Blanding af en Hest og et Menneske; Hesten er voxen, naar den er tre Aar gammel, da Mennesket endnu er et lille Barn o. s. v. Det overflödige *posse* (*esse potissit* for *sit*) findes ogsaa I, 97 og 220 a. a. St.

V, 1456: *Namque alid ex alio clarescere corde videbant.* I Stedet for de hidtil forsögte, voldsomme Rettelser, forandre man blot *corde* til *corda*: «Thi Menneskene (egentlig Sjælene) saae det ene Lys (den ene Opdagelse) bryde frem efter det andet.»

VI, 113 ff.: *Id quoque enim genus in tonitru cognoscere possis, Aut ubi suspensam uestem chartasque uolantis Uerberibus uenti uersant planguntque per auras.* I den anden Linie retter man *que* til *ue* og forklarer det: *ubi aut suspensam uestem aut chartas uolantes*, en aldeles urimelig Forklaring.

Aut . . . ve kan ikke sættes i Stedet for *Aut . . . aut;* de af Munro anförte Steder ere meget forskjellige. Ogsaa Ordstillingen er umulig; thi vel tillader Lucrets sig meget store Friheder i denne Henseende, men Friheden kan ikke drives saa vidt, at Forstaaeligheden gaaer tabt; man kan ikke vælge en Ordstilling, som medförer en anden Mening end den tilsigtede. Og selv om disse to Umuligheder ikke var, var Talen dog usammenhængende; der mangler et nödvendigt Relativ efter *Id.* Der skal formodentlig staae *Quale* i Stedet for *Aut.* Lucrets siger: «Tordenen har undertiden ogsaa den Charakteer, som naar Vinden pidsker ophængte Klæder og flagrende Papirstykker og slaaer dem i Luften.»

VI, 459 f.: *Fit quoque uti montis vicina cacumina cælo Quam sint quoque magis, tanto magis edita fument.* Udtrykket *quam quoque magis* er aldeles uforstaaeligt, og det hjælper ikke, at man til Sammenligning anförer det særdeles eiendommelige, men aldeles forskjellige *tanto quique magis* (3, 700 og 5, 343). Lachmanns Oversættelse: «um je wie viel mehr, um je so viel mehr» er lige saa godt og lige saa forstaaeligt Tydsk, som hiint er Latin. Der skal aabenbart staae *quæque* i Stedet for *quoque*; saa er Alt rigtigt.

Paa nogle Steder bör Haandskrifternes Læsemaade hævdes, i det Mindste imod de Rettelsesforsög, som hidtil ere gjorte.

I, 190. Lucrets bekæmper Forestillingen om en Skabelse af Intet, og bemærker bl. A., at hvis Tingene kunde opstaae af Intet, vilde de ikke behöve Tid til at voxe; V. 186 ff.: *Nam fierent iuuenes subito ex infantibus paruis, E terraque exorta repente arbusta salirent; Quorum nil fieri manifestum est, omnia quando Paulatim crescunt, ut par est, semine certo, Crescentesque genus seruant, ut noscere possis, Quicque sua de materia grandescere alique.* «Thi det spæde Barn vilde strax blive Yngling, og Træerne vilde hæve sig pludselig, saasnart de kom frem af Jorden; men det er klart, at Intet af dette skeer, siden Alt voxer lidt efter lidt, som rimeligt er, naar det har en bestemt Spire (der skal udvikles), og under Væxten bevare Væsenerne deres Art, saa at man kan see, at enhver Ting voxer af sit eget Stof.» I Stedet for *crescentes* (v. 190) havde man paa Grund af det foregaaende *omnia* ventet *crescentia;* men Lucrets har her nærmest tænkt paa levende Væsener, *iuuenes,* som han havde ovenfor, og brugt en Constructio ad *σύνεσιν*, ligesom 1, 352:

Crescunt arbusta et fetus in tempore fundunt, Quod cibus in totas usque ab radicibus imis Per truncos ac per ramos diffunditur omnes, hvor der staaer *totas* og ikke *tota*, som om der forud gik *arbores* og ikke *arbusta*. Lachm. tager, som sædvanligt, paa Veie imod Creech og Wakefield, der have beholdt Haandskrifternes Læsemaade, og kalder dem *magnos soloecismorum patronos:* et passende Udtryk i hans Mund efter de ovenfor anförte Exempler! Skal Stedet rettes, maa man helst fölge Marullus og skrive *crescendo;* de andre Forsög ere mislykkede.

I, 454. Lucrets udvikler Epikurs Lære om at der kun existere to Ting, Atomerne, hvoraf alle Legemer ere sammensatte, og det tomme Rum; Alt hvad man ellers kan nævne, er Egenskaber ved disse, enten væsentlige, der ikke kunne adskilles derfra, eller tilfældige, enten *συμβεβηκότα (ἀΐδιον παρακολουθοῦντα)* eller *συμπτώματα.*[1]) Dette Sidste udtrykkes saaledes V. 449 ff.: *Nam quæcunque cluent, aut his coniuncta duabus Rebus ea inuenies aut horum euenta uidebis. Coniunctum est id, quod nusquam sine perniciali Discidio potis est seiungi seque gregari, Pondus uti saxis, calor ignis, liquor aquai, Tactus corporibus cunctis, intactus inani; Servitium contra, paupertas diuitiæque, Libertas, bellum, concordia, cetera, quorum Aduentu manet incolumis natura abituque, Hæc soliti sumus, ut par est, euenta uocare.* Man stödes over den Vexlen af Dativ og Genitiv, der findes i V. 453 f. *(saxis, ignis, aquæ, corporibus, inani).* Skulde man virkelig ansee det for umuligt, at Lucrets, der har saa mange Haardheder og Uregelmæssigheder i sine Constructioner, ogsaa havde skrevet dette, da var der ikke Andet at gjöre, end med Lambin at rette *ignis* til *ignibu'*; men dette vil Lachm. paa ingen Maade. Den oplöste Form *aquai* for *aquæ* kan efter hans Paastand kun være Genitiv og ikke Dativ, skjöndt der ikke er tænkelig Grund til at gjöre nogen saadan Forskjel, og Indskrifterne lige saa godt have AI i Dativ som i Genitiv (s. Corp. Inscr. Lat. n. 191 og 189). Han forandrer derfor *saxis* til *saxist*, og bortkaster hele det fölgende Vers som uægte. Som Grund dertil anföres yderligere, at Nominativen *intactus* er ulatinsk; disse Substantiver paa *us*, der dannes af et Participium med foransat *in* privativum, bruges kun i Ablativ (som *injussu*). Dette

[1]) Munro p. 150 har Uret i sin Paastand, at disse to Ord ere Synonymer. Hos Epikur ere de det ikke.

er ganske vist den virkelige Sprogbrug; men skulde Lucrets, som har vovet saa mange nye Forsög, der stride imod Sprogets Aand, ikke ogsaa kunne tillade sig at bruge Nominativen *intactus*, naar han behövede et Ord, der skulde betegne det Modsatte af *tactus*? Og det behövede han her. Verset kan paa Grund af Sammenhængen ikke undværes. Lucrets har i V. 449 f. (*his duabus rebus* ... *horum*) talt om væsentlige og tilfældige Egenskaber ikke blot ved Atomerne, men ogsaa ved det tomme Rum; det gaaer ikke an at lade ham anföre en stor Mængde Exempler paa det Förste, men ikke et eneste paa det Andet. Man lade altsaa Texten staae med den i Grunden slet ikke hæslige Skjödeslöshed, den har.

VI, 954. Lucrets udvikler, at ingen Ting er aldeles fast og uigjennemtrængelig; Alt er aabent eller poröst; Alt har Noget, der kan gjennemtrænge det. Saaledes trænger Lyden igjennem Steenmure; Lugt, Kulde og Hede ligeledes. Det Sidste udtrykkes saaledes V. 952 ff.: *frigusque uaposque Ignis*, *qui ferri quoque uim penetrare sueuit*, *Denique qua circum cœli lorica coercet*, d. e. «Ildens Hede, der endog pleier at gjennemtrænge Jernets Kraft, ja selv der, hvor Himmelens Pantser slutter omkring.» Unægtelig en haard Udtryksmaade i Stedet for «selve Himmelens Pantser, der omslutter Alt», men dog næppe umulig for Lucrets. Billedet *cœli lorica* kan ikke have det mindste Paafaldende for dem, der endog vare vante til Ennius' *cœli palatum* (Cic. Nat. D. II, 18); Lucrets selv taler om *flammantia moenia mundi* (I, 73 og 1094). Men hvad menes der med at Ilden gjennemtrænger Himmelhvælvingen? Det er sagtens Lynene, der tænkes paa, skjöndt jeg ikke kan anföre noget positivt Vidnesbyrd for denne Anskuelse; thi Lachmanns Læsemaade I, 489: «*transit enim fulmen cœlum*» er en falsk Conjectur; Munro har med Rette hævdet Haandskrifternes Læsemaade: *Transit enim fulmen cœli per sæpta domorum Clamor ut ac voces.* Stedet er saaledes ikke uden Vanskelighed, men synes snarere at trænge til Forklaring end til Rettelse. Lachmann er imidlertid af en anden Mening, og Bernays og Munro fölge ham. Han retter *cœli* til *Galli*. *Galli lorica* er for ham det Samme som *Gallica lorica*, og han henviser til et Sted hos Varro (V, 116), hvorefter Gallerne have brugt Jern-Ringbrynjer. Sæt altsaa at man kunde forstaae det Latin, han faaer ud, saa kunde jeg spörge, om Ilden er det Vaaben, man pleier at anvende ligeoverfor en brynjeklædt Fjende; men jeg vil hellere

spörge, om Lucrets virkelig ikke kjendte Jernet i nogen mere uigjennemtrængelig Form end som en Ringbrynje? Det var næppe muligt at finde noget mindre passende Exempel.

Iblandt de mange Haardheder hos Lucrets, som man maa være fortrolig med, hvis man vil forstaae ham, er en af de meest fremtrædende hans store Frihed i Ordstillingen. Jeg skal anföre nogle af de mærkeligste Træk. 1) Conjunctioner, der nödvendig maae staae i Begyndelsen af Sætningen, sætter han ofte langt ind i denne, som VI, 140: *Hic, ubi lenior est, in terra cum tamen* for *Cum hic* ...; VI, 789 f., hvor Munro har interpungeret rigtig; Kommaet skal staae efter *surgunt* og ikke efter *rerum*, o. m. a. *Que* sættes ofte paa den tredie i Stedet for paa den anden Plads (s. Munro til II, 1050), som VI, 1007: *fit utque* for *et fit ut*. IV, 1009 f.: *Accipitres somno in leni si proelia pugnas Edere sunt persectantes uisæque uolantes*, hvor Munro feilagtig har henført *que* til *uolantes;* det hörer til *persectantes*; Constructionen er: *Si accipitres persectantesque volantes* (ɔ: *et aliæ volucres persectantes) in somno visæ sunt proelia pugnasque edere.* VI, 1084 ff.: *Quorum ita texturæ ceciderunt mutua contra, Ut caua conueniant plenis hæc illius illa Hujusque inter se*, d. e. *ut hæc caua conueniant plenis illius et illa huius inter se*, «saaledes at det ene Legemes Fordybninger passe til det andets Ophöininger og omvendt». 2) Præpositioner stilles ofte bag efter deres Casus, s. Munro til I, 841. Saaledes IV, 804: *Præterea pereunt, nisi si quæ ad se ipsa parauit,* for *ad quæ.* Ligesaa *ante* og *prius* efter Sætningen med *quam*, s. III, 973; IV, 882; VI, 979 f.: *Hoc etiam superest, ipsa quam dicere de re Adgredior quod dicendum prius esse uidetur.* 3) Præpositionen skilles ofte langt fra den Casus, den styrer, som III, 603: *extra prodita corpus*, ɔ: *prodita extra corpus.* IV, 836: *Nec fuit ante uidere oculorum lumina nata*, d. e. Synet var ikke til för Öinenes Lys blev skabt. Ligesaa skilles en Genitiv fra det Ord, der styrer den, s. III, 279: *nominis hæc expers vis.* III, 196 f.: *Namque papaveris aura potest suspensa leuisque Cogere ut ab summo tibi diffluat altus acervus*, hvor *papaveris* er styret af *acervus*. V, 1382: *Zephyri cava per calamorum sibila,* hvor *Zephyri sibila* hörer sammen. V, 1169 f.: *diuom mortalia sæcla Egregias animo facies vigilante videbant*, d. e.: *mortalia sæcla animo vigilante videbant divom egregias facies.* Efter Grækernes Exempel tillader han sig ogsaa at adskille de egentlig uadskillelige Partikler fra deres Sam-

mensætning (Tmesis), som *seque gregari* I, 452 (s. Munro), *inter quæcunque pretantur* IV, 830, *rareque facit* VI, 233, hvorfra han endnu gaaer videre og forandrer Ordenen, i *facit are* VI, 962. 4) Hoved- og Mellemsætning betragtes som een og slynges underlig sammen, idet Hovedsætningens Verbum sættes ind i Bisætningen, f. Ex. VI, 158: *Ventus enim cum confercit franguntur in artum*, ɔ: *Nam cum ventus in artum confercit, franguntur*. III, 843 f. *Et si iam nostro sentit de corpore postquam Distractast animi natura*, ɔ: *Et si iam animi natura, postquam de corpore nostro distracta est, sentit*; til hvilket Sted Munro anförer flere Exempler. Sjeldnere er det et Ord fra Mellemsætningen, der sættes ind imellem Hovedsætningens Ord, som VI, 176: *Fecit ut ante cavam docui spissescere nubem*, ɔ: *Fecit, ut ante docui, cavam sp. n.* Ligesaa i et af Munro misforstaaet Sted, I, 649: *si partes ignis eandem Naturam quam totus habet super ignis haberent*, ɔ: *si partes ignis eandem naturam, quam totus ignis habet, super haberent*, hvis Ildens Dele bestandig vedblev at beholde den samme Natur, som hele Ilden har; *super* har samme Betydning som i *super esse*, at være tilovers.

En anden Haardhed ligger i den Löshed og Unöiagtighed i Sætningsforbindelsen, hvori Lucrets ikke sjelden gjör sig skyldig. Thi medens man paa den ene Side mærker, at Udtrykket ofte har voldet ham stort Besvær, finder man paa den anden Side tidt en Overflödighed i Udtrykket og en flydende Tunge, der har ondt ved at sætte Punktum og holde op. I disse lange Sætninger fremtæde ofte smaa Unöiagtigheder ved Overgangen fra een Construction til en anden, som i de ovenfor omtalte Exempler I, 190 og 454. Særdeles stor er hans Vaklen imellem Forbindelse ved copulative Conjunctioner og uden saadanne. Han har paafaldende Asyndeta, saavel imellem Substantiver (som *proelia pugnas* II, 118, s. Lachm. p. 80), som mellem Adjectiver (*spatium vacuum inane* I, 523) og Verber (*decedere abire* I, 680) eller mellem hele Sætninger (som I, 802: *sic alias* ... I, 884: *cum lapidi* ...). Og naar han fremförer en længere Række af parallele Begreber, lader han ofte denne Construction vexle med en copulativ Forbindelse, som I, 715: *Ex igni terra atque anima procrescere et imbri*; smlg. I, 680 f. II, 1063. V, 1190. Derved synes endog undertiden den Form at fremkomme, som er den vedtagne i de nyere Sprog, men ikke brugtes af Romerne, at de to sidste Led i en Række af tre eller flere Led forbindes med *et* eller *ac* (Madv. Gram. 434, Anm. 1), saasom IV, 229:

Cernere odorari licet et sentire sonare. IV, 516 f.: *Omnia mendose fieri atque obstipa necesse est Prava cubantia prona supina atque absona tecta*, hvor man maaskee kunde sige, at Ordene *prava* ... *supina* vare tilföiede som Forklaring til *obstipa*. Et Par Steder have Udgiverne bragt denne Form ind ved en urigtig Conjectur, som i II, 875: *Vertunt se fluuii in frondes et pabula læta in pecudes*, hvor Udgiverne have ströget *in*, og VI, 512, hvor man skriver: *Urget, de supero premit ac facit effluere imbris.* Haandskrifterne have *Urgete supero*; der skal staae: *Urget et e supero.*

Som en lös og anakoluthisk Sætningsforbindelse maa ogsaa fölgende Sted forklares. I, 221 ff.: *Quod nunc, æterno quia constant semine quæque, Donec vis obiit, quæ res diverberet ictu Aut intus penetret per inania dissoluatque, Nullius exitium patitur natura videri.* Meningen er klar; Alle ere enige om at oversætte: «Hvorimod nu o. s. v.» Fortolkerne have heller ikke Uret i at bemærke, at *Quod* tjener til at forbinde denne Sætning med den foregaaende; men naar de söge at forklare det ved at henvise til Udtryk som *quod si, quod quoniam, quod quia* (Madv. § 449), oversee de, at det her ikke staaer foran en relativ Conjunction, men foran det demonstrative *nunc.* Ligesaalidet passer Sammenligningen med I, 82: *Quod contra,* hvor *quod* aabenbart er styret af *contra.* Det er en Anakoluth. Sætningen er begyndt, som om der blot skulde fölge: *Quod nunc fit*; men i Stedet for denne Antydning af Prædicatet, er det fuldstændig udfört i V. 224: *Nullius* ... Correct havde der staaet: *Quod nunc fit, ut, donec vis ... obierit, nullius exitium patiatur natura videri*; men de to Sætninger ere blevne til een. Lignende Ting findes hos Thukydid, som IV, 125: *οἱ μὲν Μακεδόνες καὶ τὸ πλῆθος τῶν βαρβάρων εὐθὺς φοβηθέντες, ὅπερ φιλεῖ μεγάλα στρατόπεδα ἀσαφῶς ἐκπλήγνυσθαι,* hvor vi oversætte *ὅπερ* som om det var *ὥσπερ,* men Sætningen i Virkeligheden er en Anakoluth: *ὅπερ φιλεῖ γίγνεσθαι· φιλεῖ γὰρ μεγάλα* . . ., hvilke to Sætninger ere slaaede sammen til een. Smlg. VI, 33 Slutn.: *ὅπερ καὶ Ἀθηναῖοι .... ηὐξήθησαν.*

I anledning af Capitain E. Madsens afhandlinger om danske stednavne.

Af *F. Dyrlund.*

Hr. Capitain Madsen i Generalstaben har nylig skenket os tvende indholdsrige afhandlinger: den ene, „om Retskrivningen af Stednavne", i sjette årgang af Tidsskrift for Philologi og Pædagogik, den anden, „sjælandske (og samsøske) Stednavne, undersøgte med Hensyn til Betydning og Oprindelse", i Annaler for nordisk Oldkyndighed 1863. Den første afhandling vil sikkert læses med interesse af enhver, og har særlig vigtighed, fordi den tildels giver nöglen til stavningen af navnene på de berömte Generalstabskort. For al følgestridighed kan denne rigtignok ikke frikendes, således når der skrives: Snoldelev, Maaløv, Vallø; Sallev, Ledøv, Ishöj, Himlingöje[1]), uagtet de tre første navne efter de ældre skrivemåders og den nuværende almueudtales sammenlagte vidnesbyrd, hvad sidste led angår, have fælles udspring; de fire sidste af samme grunde (bonden siger også: Salöje, Ledöje, Isöje) have en hel anden, men alle samme oprindelse, nemlig fra flertal af höj d. e. nærmest gravhöj (ikke en naturlig bakke). Jeg skönner ikke, at hin række står meget over den på Videnskabernes selskabs kort: Snadeløv (der i første stavelse stemmer med den nuværende bondeudtale), Maaløv, Valløe, Salløv, Ledöye (eller Leedöye), Iishöy, Himlingöye. På den ene side synes man ikke altid at have fundet den rette folkelige udtale, på den anden side har man næppe altid været heldig med at overføre denne i skriftsprogets form. Undertiden er man derfor, bortset fra rene misforståelser (Maaløv, Sallev), bleven stående ved en gammelagtig form (Ledøv[2])), undertiden har man havnet i en yderlig modernisering (Ishöj). De følgestrænge former måtte uden tvivl blive: Snoldelev, Maalev, Vallev; Salhöje, Ledhöje, Ishöje, Himlinghöje.

---

[1]) På Mansas kort (anden udgave) stemmer rækken med Generalstabens. Capit. Madsen skriver Maalev, Ledöie.

[2]) Det ældre slægtnavn »Lidøe«, der stammer fra denne by, viser hen på en sådan uhistorisk form (Lidøv); er altså dannet efter en falsk overensstemmelse med Vallø for Valløv, oprindelig Valleve.

Også Capitain Madsens anden afhandling kan læses til belærelse på mange punkter og uden fare af enhver, der er stiv nok i sine nordiske grammaticalia til ikke at lade sig lokke på afveje af de lygtemænd, som her stadig ville blinke ham i møde. Det er i virkeligheden mange og temmelig forskelligartede krav, der stille sig til den, som vil give sig i kast med stednavnenes fortolkning. Imidlertid må det indrömmes, at for tiden vil ingen være i stand til at fyldestgöre dem alle, eftersom de — også i andre henseender höjst fornødne eller dog særdeles ønskelige — hjælpemidler endnu ikke ere tilstede. Vi savne således hårdt et dansk diplomatarium; hvad der haves af den art er, som bekendt, enten upålideligt (Thorkelins) eller kun brudstykker (Molbechs og Petersens) eller særlige samlinger (flere i Langebeks Scriptor., Seidelins „diplomatarium Flensborgense"), tildels for et sent tidsrum (Knudsens „diplomatarium Christierni primi"). Vi mangle en udførlig og dokumenteret fortegnelse over gammeldanske personnavne, såvelsom en pålidelig liste over folkelige plantenavne; men begge disse ordklasser må antages at spille en rolle i vore stednavne. Det skorter os endvidere på en grammatikalsk fremstilling af øernes sprogarter, — der ingenlunde tör sammenblandes indbyrdes eller skæres over *en* kam med halvøens, — hvilken ofte vilde betegne grænsen for de mulige lydændringer i stednavnene. Endelig have vi ikke nogen dansk rodordbog, hvad der for stednavnenes vedkommende navnlig torde være af vigtighed ved sjældne, måske ældgamle ord, som havde holdt sig i dem. En ulempe er det også, at håndskrifterne til to af de allervigtigste kilder, nemlig til Valdemars og Roskilde bispestols jordebøger, nu findes i Sverrig; ti derved bliver det vanskeligt i de enkelte tilfælde at kontrollere aftrykkene. Er det f. e. Langebek, der har overset eller selve skriveren, der har udeglemt forkortelsestegnet for *n* i Tengslemarke? (se Annalerne s. 297, jf. 241, hvor „Slauethorp" må være en læsefejl for slancthorp).

Der gives dog andre fordringer, som man allerede nu er berettiget til at stille til vedkommende forfatter. Han bör være så fortrolig med det ældre sprog, at han kender betydningen af dets former (böjningsendelser) og ikke lader sig vildlede af retskrivningen (f. e. af *y* eller *i* brugt for *j*; Krægh-om, ikke Kræghom), og han må have en sikker forestilling om de sproglige overgangslove. Han bör også have undersøgt beskaffenheden af sine kilder så nöje, at han ej lader sig vildlede af et rent ydre

skin. Ved en sådan granskning vilde det snart vise sig, at formen løv (for lev) ikke er så gammel, som det nu stundom kunde se ud til[1]). Han tör ikke være ubekendt med stednavnenes form hos vore nærmeste stammefrænder, og da allermindst hos Svenskerne og Normændene. En teoretisk behandling haves af P. A. Munch i „Historisk-geographisk Beskrivelse over Kongeriget Norge", adskillige gamle former findes i Thams „Beskrifning öfver Sveriges rike". Historisk kundskab om de indre forholds, navnlig landboforholdenes, udvikling vil ofte vise sig nødvendig for navnefortolkeren. Jo större stedkundskab han endelig har, des bedre; ti det er vist, at ingen forklaring kan tages for gyldig, der bestemt strider imod de stedlige forhold, således som disse kunne antages at have været i fortiden; hvorhos det dog må erindres, at en forklaring ikke er bevist, alene fordi den kunde passe på stedforholdene. Således vilde henførelsen af endelsen rød til det angelsaksiske *rið* (*ryð*) ikke være godtgjort, selv om der lod sig påvise et vandløb ved enhver by med denne endelse (bebyggelsen knyttede sig i det hele naturlig til vandene).

Anlægge vi nu den antydede målestok på Capit. Madsens behandling af stednavnene, så vil såvel dennes skyggesider som dens lyssider være iöjnefaldende for enhver nogenlunde sagkyndig. At den ærede forfatter ikke har fundet lejlighed til at efterse de af ham på anden (eller egenlig tredie) hånd benyttede kilde-

---

[1]) „Herløff 1211" betyder kun, at denne form under dette år findes hos Thorkelin; men, vel at mærke, i aftryk efter Codex Esromensis (e donatione variorum 140 i 4 på Universitetsbibliot.), der er fra omtrent år 1500, og ved sin brug af begge former (herløff og witheløff blad 43 a ved 1211, herleff og witheleff bl. 45 a samme år, sigersløff bl. 51 a ved 1268, herleuæ bl. 98 a ved 1250) netop viser, hvorledes den har sammenblandet sin tids udtale og den i de afskrevne dokumenter foreliggende skrivemåde. Ikke bedre går det med de vidnesbyrd for ælden af hin form, der hentes fra aktstykker vedrørende Eskilsø og Ebelholt kloster (Script. rer. Dan. VI, 132—218), ti disse skrive sig fra et håndskrift på Universitetsbibl. (Additamenta e donat. Rantzoviana 51 i fol.), hvori man rigtignok f. e. blad 3 a læser fretherslóff ved 1176, blad 5 b særsløuæ ved 1193 (hos Thorkelin 1197), bl. 30 b og 31 a siersløff og syersløff ved 1250 og 1255, blad 60 b herløffue ved 1268, men hvis ældste del hel og holden består af afskrifter fra det 15de hundredår. — Henimod slutningen af det 13de hundredår synes formen løv dog virkelig at trænge sig frem, således i et latinsk diplom fra 1285 i Michelsens „Urkundensammlung" 1,125 (Suhms Danmarks Historie 10, 1024 f.), jf. på efterstikket af det danske diplom fra 1329 i Annal. for nord. Oldkynd. 1846 personnavnet *gærløf* (-leifr).

skrifter, beklager han selv höjlig. Men i filologisk henseende lader hans afhandling overhovedet meget tilbage at ønske, navnlig når henses til N. M. Petersens i den retning ypperlige fremstilling i Nordisk Tidsskrift for Oldkyndighed, andet bind (1833) og til sprogvidenskabens fremskridt siden den tid. Den ærede forfatter lægger idelig yderst naive forestillinger for dagen om sprogforhold og lydovergange (f. e.: Annal. s. 182, 214, 284 f. om forholdet mellem *g*, *gg* og *v*), hvorfor de mest uensartede ting stilles sammen og hvorved de umuligste forklaringer blive mulige (Benløse fortolkes ved hjælp af den — ikke tilværende — „oldnordiske forstavelse" *bún*; Niverød udledes af *ny*, Tröjeborg af *træ*; Nærum skal være *nörrerum*, uagtet de ældre former klart vise, at det er Njords hjem; endelsen løse sættes lig det angelsaksiske ord *læsu*). Han er kommen ind på en art „angelsaksisk" teori, der dog for ham stiller sig ganske anderledes end for afdøde prof. J. H. Larsen. Denne fik nemlig engang det indfald af angelsaksisk at udlede endel danske stednavne, som han tænkte sig hjembragte af Danske fra England, Skotland og „måske Irland" (!). Han blev imidlertid vedbørlig tilrettevist af Rask; stridsartiklerne findes i „Nyeste Skilderie af Kjøbenhavn" for 1825. Capit. Madsen antager derimod (Tidsskriftet s. 297 og især Annalerne s. 183—84 og 325), at der tidligere end den nuværende befolkning har levet i Danmark „en anden gotisk stamme, der dannede et mellemled mellem de germanisk-gotiske og de skandinavisk-gotiske stammer". Det er imidlertid et selvbedrag, når den ærede forfatter mener at kunne drage en sådan slutning udaf stednavnene; og hvad han anfører til støtte for sin påstand, er enten misforståelse eller vilkårlighed. Når han siger, at forbindelsen *vr* i begyndelsen af ord (*vrå*) ikke er noget nyt i Dansk, så har han deri fuldkommen ret (skönt det ikke synes at stemme særdeles godt med hans forklaring under *Rå*); men dette betyder kun, at Dansk (og Svensk) i denne henseende står på et ældre standpunkt end Islandsk og Norsk i deres almindeligst fremtrædende skikkelse (ti i det ældste Islandske kan påvises spor af *vr*, der endnu haves i visse norske sprogarter). Det af ham anførte angelsaksiske ord *hlǽw* (gotisk *hlaiv*, latin *clivus*) vilde på oldnordisk, som Munch rigtig bemærker[1]), hedde *hlæ* (*læ*) og har intet at göre

[1]) Historisk-geograph. Beskriv. over Konger. Norge Fort. XV.

med endelsen **lev**, hvis oprindelse er sikker[1]), og hvis grundbetydning bl. a. er given ved benævnelsen **konunglef** i Valdemars Jordebog, når det f. e. hedder[2]): „vor herre kongen ejer en trediedel af Rersø (**rethærsø**) ifølge egen erhvervelse (habet de sua acquisitione). Resten er **konunglef**"; ti her skelnes tydelig mellem hvad der var kongens private særeje og hvad der tilkom (var tilfaldet, levnet) ham som konge (krongodset). Den ærede forfatters angelsaksiske kærlighed får ham i det hele ofte til at gå over åen for at hente vand. Skovnavnet **Møsten** (Holmstrup sogn i det nordvestlige Sjæland), hvori Larsen ser en voldsom sammentrækning[3]), siges at være et angelsaksisk ord, medens det ikke er andet end den i Holbæks amt herskende udtale af navneordet *miste*[4]) (i bestemt form), der naturligvis kommer af udsagnsordet at miste (*møste*). Ved Holbæk har jeg hørt *møster* bruge om de uafgræssede pletter mellem køernes „töjrslag", og i Butterup (Mærløse Herred) kaldes en fraskilt, afsides liggende jordstrækning, hvori hver bymand har sin part, for **Møsten** (den enkelte bonde taler også om sin **Møst** eller **Møstelod**). For nærmere at kunne bestemme anledningen til, at Navnet er blevet tillagt den omtalte skov, måtte man sandsynligvis kende mere til de Skarresøen omkredsende skoves historie, end jeg gör.

Det höjeste, den ærede forfatter vil kunne udlede af stednavnene, er, at der i dem muligvis findes enkelte sproglevninger bevarede, der ellers ere forsvundne ikke alene i Dansk, — et sådant fund lader det til, at forfatteren har gjort i ordet *bo(de)* ved Samsø, — men måske over hele Norden, fordi de ere ældre end alle hidtil læste skriftlige mindesmærker, men som dog på en naturlig måde måtte finde deres plads på et tidligere udviklingstrin af vort eget „gotisk-skandinaviske" oldsprog. Vi tilföje: at ligesom der intet er kommet ud af de forskellige forsøg på

---

[1]) Se Egilssons Lexicon under *leif*. Overgangen i *leif* — *lev* — *løv* er den samme som i *sleif* — *slev* — *sløv* (en grydeske). — „**Købeløv**" på Låland hedder i Valdem. Jordeb. **Kæpælef**, jf. Larsens „Laaland og Falster" 1. Bind s. 49.

[2]) Script. rerum Danic. VII, 526.

[3]) Holbeks amt 1ste bind s. 221. — En sådan sammentrækning finder Capit. Madsen (Annal. 202) i „**Flengseng**" ved herregården Mørup. Men dette navn kommer simpel hen af det almindelige ord *(i)flæng*, der af bonden bruges i sammensætninger som *flængsarbæde* (-arbejde), *flængspart*.

[4]) Se Molbechs Dial.-Lex. og Hagerup Om det danske Sprog i Angel s. 4.

at finde finske, eller keltiske ord i vore ældste stednavne (Samsø er jo godt nordisk, ikke lappisk), således betyde de par vendiske småstænk, der muligvis kunne findes indsprængte på enkelte af småøerne, i folkehistorisk og sproghistorisk henseende lige så lidt som de langt sildigere tyske nybygder på halvøens höjderyg. Alle provinsielle forskelligheder uagtet ere vi virkelig et grundig ensartet folk.

I den topografiske side af fremstillingen er det derimod, som man kunde vente det, at forfatteren har sin styrke. Han har i så henseende givet et fyldigt og pålideligt grundlag. For blot at nævne et par exempler, så stemmer hans beskrivelse af de terrænformer, som føre navnene „flasken" og „vindekilde" (fordrejet vinkelderen) ganske med min erfaring fra andre steder, end de af ham nævnte[1]. Hans oplysninger om beliggenheden af byerne på løse: langs randen af de större åløb og mosestrækninger, er uden tvivl af vigtighed for fortolkningen. Man synes derefter, med Estrup, ved denne endelse snarest at måtte tænke på „land, som er fravundet (fraløst)" disse vanddrag[2].

Også den store, overskuelig ordnede, samling af stednavne i ældre og nyere former har naturligvis i sig selv værd som opfordring til fortsat indsamling og til videre drøftelse. Forfatterens ombyggelighed og samvittighedsfuldhed fortjener overhovedet al påskönnelse.

---

[1] Annalerne s. 203 og 287. — „Flasken", eng under Kaldrødgård, Bregninge sogn; „Vinkelderen" i en lille kløft mellem Butterup mølle og Borup. Begge steder i Holbæks amt.

[2] Annal. 223 f. Estrup „Tygestrup" (1838) s. 2 øverst. Estrups og andres forklaring af Mærløse er iøvrigt sproglig umulig. De gamle former myærløsæ (som herredsnavn) og myætheløsæ (som bynavn) må læses som Mjærløse, Mjæðeløse, og jeg antager, bestemmelsesordet i begge kun er en forskellig udvikling af samme grundform *mjæthær* (*mjaðar*), der ikke kan være andet end ejeform af *mjöthær* (*mjöðr*, vort *mjød* udt. *mød*), snarest brugt som personnavn. Samme brydningsform forekommer i flere stednavne: byærnæwith (af björn), vistnok også i hyerthebyerg på Møn (Annal. 272), der således vel kun er en ældre form for hjortebjerg, en bakke i Skamstrup sogn, Holbæks amt. Lige så i *giæf* (oldn. *gjöf*, ejf. *gjafar*) f. e. i Valdemars sjæl. Lov 1, 2 og Eriks 3, 63.

Indholdsangivelse af nye Skrifter.

Rationem quam I. Bekker in restituendo digammo secutus est examinavit **A. Leskien.** Lipsiae 1866. 53 S. 8.

Dette lille Skrift undersøger og bedömmer den Fremgangsmaade, som I. Bekker har fulgt ved i sin 2den Udg. af de homeriske Digte (1858) at føre Digamma tilbage. Oldtidens Grammatikere vidste intet om Digamma hos Homer; hvad de meddelte om Dig., vedkom alene den aioliske Dialekt; hele Læren om Digamma hos Homer tilhører nærværende og foregaaende Aarhundred. R. Bentley var den første, der iagttog Spor af Digamma i de homeriske Digte, og han bemærkede, hvor han vilde have det indført, i Randen af et Exemplar, der senere blev bragt til Heyne. Siden den Tid have flere udviklet Læren om Spor af Dig. i de homeriske Digte, medens Spitzner (de versu Graecorum heroico maxime Homerico, 1816) frakjendte Homer Brugen af det; endelig har I. Bekker, efter at der tidligere var sket et mislykket Forsøg af Payne Knight, indført det i Texten. Leskien giver en Liste paa de Ord, i hvilke B. har indsat ϝ; i nogle bekræftes det dels af græske Dialekter, dels ved Sammenligning med andre Sprog; men der ere andre, hvis Etymologi er usikker eller taler imod Dig.; *εἰνάτερες* (B. *ϝεινάτερες*) har saaledes vel begyndt med en Medlyd, men det har været *j* og ikke ϝ, smlgn. lat. *janitrices*; i en Del Ord, som ifølge Etymologien maa have begyndt med Dig. (som *ὁράω*), har B. med rette udeladt det, da der ingen metriske Spor ere deraf. B.'s Lære, at Dig. kun er vedblevet at være Medlyd udadtil, idet det fremkaldte Position og fjærnede Hiatus, men at det indadtil er blevet til en Spiritus, der i Begyndelsen af Præteriterne kunde nöjes med temporalt Augment og med Længde, bliver bekæmpet af Leskien; naar B. i Perf. dels har skrevet *ϝέϝοργεν*, *ϝέϝολπα*, dels *ἔϝοργεν*, *ἔϝολπα* (hvor ε skulde være et Forslag), da forkaster Leskien de sidste Former, man maa i disse Ord enten sætte ϝ 2 Gange eller helt udelade det; naar B. i Impf. har skrevet f. Ex. *ϝήνασσε*, forkastes det af Leskien, da Dig. ikke kan findes ved det temporale Augment, man maa enten skrive *ἤνασσε* eller ændre det til *ἐϝάνασσε*. B. har aldrig sat Dig. foran Medlyd; der eftervises Spor af det i *ῥήγνυμι* (Rod *ϝραγ*) og beslægtede Ord. De metriske Virkninger af Dig. ere undersøgte af Hoffmann (Quaestiones Homericæ, I. 1842, II. 1848); hans Fremgangsmaade er den, at han i Forvejen undersøgte, under hvilke Betingelser Hiatus og korte Stavelsers Forlængelse kan taales, hvor Dig. ej er tilstede (Hiatus kan taales efter trochaisk Cæsur i 3dje Fod, i Enden af 4de Fod, i 1ste Thesis); paafaldende er det, at man sjælden hos Homer finder korte Stavelser i Thesis forlængede paa Grund af et følgende Dig.; Leskien efterviser, hvorledes disse Tilfælde sandsynlig ere fjærnede ved Forandringer i Texten. Dersom man vil indsætte Dig., maa man gjöre som Bekker, sætte det, ej blot hvor det af metriske Grunde maa staa, men overalt hvor det kan staa. Men paa mange Steder er Hensynet til Dig. tilsidesat; for at kunne indsætte det har B. foretaget Rettelser, fjærnet *ν ἐφελκυστ.*, udkastet Smaaord og mellem sideordnede Former valgt den, der gav Lejlighed til at anvende Dig. Andre Steder blive tilbage, der ikke kunne rettes, som *P* 279: *Αἴας, ὃς περὶ μὲν ϝεῖδος, περὶ δ' ἔργα τέτυκτο*, hvor man ikke kan sætte *ϝέργα*, og disse Steder fremkalde Tvivl om dem, hvor Rettelse er mulig. Leskien mener, at efter Digammas Tab har den Sædvane holdt sig, at foran visse Ord kunde Hiatus taales og korte Stavelser paa en Medlyd forlænges; hvor man har havt Dig. selv og hvor man har haft Efterligningen deraf, kan næppe afgjöres; Alexandrinerne have ikke kjendt Exemplarer med Dig. og det har ikke været til Stede i den pisistrateiske Recension; skrive vi det, faa vi et Exemplar, som Grækerne aldrig have havt Mage til; ved at rette Texten for at faae Dig. anbragt, udslette vi de Spor, der vise sig, af at Sproget og Metrikken efter Digammas Bortkastelse efterhaanden have forandret sig.

K. L.

Kritiske Bemerkninger til Tacitus.

Af *P. Voss.*

Tac. Ann. II, 37.

En forarmet Senator M. Hortalus, Sönnesön af Taleren Hortensius, som af August ved Gave af 1000000 Sestertier er bleven bevæget til at indgaa i Ægteskab, henvender sig i Senatet til Tiber med Bön om en Understöttelse, — for sine Börns Skyld. Anmodningen motiveres ved Forfædrenes Fortjenester og derved, at Hortalus ikke af egen Drift, men iflge kejserlig Tilskyndelse har stiftet Familie. Foran Curiets Tærskel staar hans fire Sönner. Til Slutning heder det: *En stirps et progenies tot consulum, tot dictatorum. — Adsequentur florente te, Caesar, quos dederis honores: interim Q. Hortensii pronepotes, divi Augusti alumnos ab inopia defende.* Her er Tillægget *florente te* örkeslöst og upassende: 1) overflödigt, ifald Meningen er at betegne Sönnernes eventuelle Hædersposter som udspringende fra Kejserens Magtfylde, da Relativsætningen *Caesar quos dederis honores* tilstrækkelig udsiger, at alle deres Udsigter for Fremtiden beror paa Cæsars Naade, 2) usmagelig som Compliment, da Henförelsen af Participiet *florente* til Futuret *adsequentur* enten henskyder Kejserens Florissance til Fremtiden, som om han for nærværende *non floret* («erlangen werden sie ja in der Blüthe deiner Macht» Bötticher og Anonymen hos Engelmann [1])) eller sætter denne Blomstrings Vedvaren i Fremtiden som en Betingelse for, at Kejseren skal kunne bortskjænke Hædersposter. Men den servile Supplikant undgaar overhovedet endog blot at antyde Muligheden af en mindre lykkelig Eventualitet. — Derimod tyder den foranskudte Stilling af det fölgende *interim* paa en tydelig udtalt Modsætning; videre savner man en Begrænsning af det ubestemte Futurum *adsequentur*. Man faar ingen ret Afslutning paa det interimistiske, medmindre man læser: *adsequentur florente ętate, Caesar quos dederis honores: interim* etc. ɔ: naar de bliver voksne, kan de forsörges ad den

---

[1]) Roth unöjagtigt: «unter deiner beglückten Regierung». Fortolkerne rörer, mig bekjendt, ikke ved Stedet.

almindelige Embedskarriere, indtil da maa Kejseren beskytte dem imod at lide Mangel.

Ann. IV, 40.

I Tibers Svar paa Sejans Brev, hvori denne udbeder sig Livia tilægte, heder det: *vis tu quidem istum intra locum* (ɔ: equitis Romani) *sistere: sed illi magistratus et primores, qui te invite* (corr. *invito*) *perrumpunt omnibusque de rebus consulunt, excessisse iam pridem equestre fastigium — non occulti ferunt.* I *qui — consulunt, excessisse* maa ligge en Fejl. Man savner en Bestemmelse til *perrumpunt*, fremdeles et Object for *consulunt*, videre et Subject for *excessisse.* Alle disse Savn kan man ikke hjælpe paa ved et «*scilicet*» (Nipperdey: *perrumpunt* «zu dir drängen», *consulunt* «natürlich *te*», om det manglende Subj. for *excessisse* forlyder intet). Heinsius har conjiceret *te invitum perrumpunt*, og saaledes Halm. Men hvor siges ellers *perrumpo aliquem* anderledes end ved en nærliggende Forkortning, som Hist. III, 2 *duae alae perrupere hostem* ɔ: ordines (aciem) hostium. Ann. III, 15 *ne quo adfectu perrumperetur* (Tiberius) gjör vel den transitive Brug (*aliquem*) endnu mulig i en anden Betydning, nemlig «at komme til Gjennembrud hos en», men *perrumpere aliquem* udsagt om et personligt Subject bliver lige uforstaaeligt. Ritters vilkaarlige Rettelse *qui ad te invito te* etc. afhjælper kun ufuldstændig Mangelen. Fejlen er simpelthen den, at Endebogstavet i *consulunt* og Begyndelsesbogstavet i *excessisse* er skreven én istedenfor to Gange, altsaa: *qui te invito perrumpunt omnibusque de rebus consulunt te, excessisse* etc. ɔ: som meget mod din Vilje (ɔ: uagtet de Hindringer, du lægger dem ivejen), bryder sig frem og i alle Ting raadspörge dig osv. *perrumpunt* absolut ved taciteisk Korthed og dog ved Sammenhængen tilstrækkelig tydelig for *omnia obstacula vi perrumpunt*; hvorhen og i hvad Öjemed forklares nu ved det med *que* tilföjede *consulunt te*; derved at Objectet for *consulunt* rykkes hen til sidst i Sætningen, opnaaes paa engang en forögct Vegt (— dig, og ingen anden), og Subjectet for *excessisse* kan med Lethed underforstaaes paa Grund af dets umiddelbare Nærhed. Ogsaa ellers undgaaes ved denne Ordstilling en besværlig Gjentagelse af et for paa hinanden fölgende Sætninger fælles Ord, f. Eks. Ann. II, 51 *quomodo etiam cum valerent leges vincebantur.*

Dial. d. or. c. 2: *Nam postero die quam Curiatius Maternus Catonem recitaverat, cum offendisse potentium animos diceretur,*

tamquam in eo tragoediae argumento sui oblitus tantum Catonem cogitasset etc. Bebrejdelsen maa have været netop den modsatte, at det ikke havde været M. blot om den historiske Cato at gjöre, men at han havde benyttet Catos Person som en Maske for at udtale sine egne antiimperialistiske Anskuelser. Denne Indvending förer dog ikke nödvendig til det af Sauppe Phil. XIX, 263 foreslaaede *tanquam non.* Læser man *quamquam*[1]) etc. faar man baade en (indirekte) Betegnelse af, hvad det er for en Opfatning af Digtet, der har foranlediget de mægtiges Anstöd, og Forf. udtaler tillige selv sin Dom over denne Opfatning, idet han stempler den som faktisk ugrundet. Först efter en saadan Udtalelse forekommer det mig, at han i det flg. (c. 3) kan lade Secundus ytre sig ganske i Forbigaaende (uden nogen nærmere Indgaaen paa Sagen): *si qua pravae interpretationi materiam dederunt.* En Forveksling af *tamquam* og *quamquam* er tænkelig. Fejlen er maaske ikke blot tilfældig. Det er værdt at lægge Merke til, at Ruodolfus Fuldensis, der hvor han udskriver Tac. Germ. c. 4, ogsaa ombytter *quamquam* med *tamquam*, se Ritter Praef. XVII (Leipziger Udg. af 1864): *unde habitus quoque ac magnitudo corporum comarumque color, tamquam in tanto hominum numero, idem pene omnibus.*

Germ. c. 2 Slutn. (Sall. Jug. 113. 3).

Ceterum Germaniae vocabulum recens et nuper additum, quoniam qui primi Rhenum transgressi Gallos expulerint, ut nunc Tungri, tunc Germani vocati sunt. Ita nationis nomen, non gentis, evaluisse paulatim, ut omnes primum a victore ob metum, mox a se ipsis invento nomine Germani vocarentur. Jeg anförer Stedet i sin Helhed, uagtet jeg væsentlig kun vil behandle den sidste Sætning *ut — vocarentur.* J. Grimm har foreslaaet *a victo* istedenfor *a victore,* udenat Grimms Rettelse har fundet nogen Indgang blandt Fortolkerne. Ritter læser *e victore* og videre *mox a se ipsi,* vel rigtigt for *ipsis,* forövrigt uden Betydning for Stedets Forstaaelse. Flerheden af Udgiverne synes at være blevne enige om at lade Haandskrifternes Tekst staa uanfegtet, dog vel snarere fordi det ikke har lykkedes Kritiken at finde en paa engang tilfredsstillende og evident Lösning, end fordi man i Virkeligheden har ment at

[1]) Dette Rettelsesforslag havde jeg noteret mig, endnu inden Sauppes Behandling af Stedet kom mig for Öje.

kunne acquiescere ved den gjængse (og vel ene mulige) Fortolkning af det overleverede. Stedet er monografisk behandlet af H. Schweizer i et Zürcher Program for 1860. Jeg har kun havt Anledning til at se et Referat af dettes Indhold, og ifölge dette skal Behandlingens Resultat være det negative, at det vanskelige Steds Forstaaelse endnu ikke er bragt paa det rene.

Af Teksten, som den foreligger, fremgaar med Klarhed: 1) at Tacitus antager Navnet Germaner for oprindelig at have tilhört en enkelt Stamme og först senere at være gaaet over til at blive en Betegnelse for det hele Folkefærd, 2) at han tænker sig dette Stammenavns Udbredelse til at omfatte den hele Gruppe af beslægtede Stammer, hvis Slægtskab ikke tidligere har fundet sit Udtryk i noget Fællesnavn, foranlediget ved Sammenstödet med en fremmed Nationalitet, nemlig Gallerne, 3) at det er den enkelte Stamme blandt Germanerne, der först gik over Rhinen og altsaa först kom i Beröring med disse Fremmede, hvis Navn er bleven overfört paa samtlige Stammefrænder. Saavidt er alt i Orden.

Jeg gaar videre i Fortolkningen af den foreliggende Tekst. Det er klart, at *victor* gjenoptager det foregaaende *qui — expulerint* og som Synonym til *expulsor* betegner den enkelte Stamme Tungrerne eller som de tidligere hed med Stammenavnet Germaner[1], at det altsaa, efter Tekstens Mening, er denne germaniske Stamme selv, som med Bevidsthed og i den reflekterede Hensigt at imponere sine galliske Fiender i sit Samkvem med disse har undladt at betjene sig af de ellers gjængse Stammenavne (Kherusker, Katter osv.) og istedenfor disse Specialnavne har tillagt alle Stammer sit eget Navn som Fællesnavn. Igjennem det fælles Navn antydedes en fælles Nedstammen, en vedvarende Sammenhörighed og et nært Forhold, der i eventuelle Krige mellem Tungrer og Galler maatte bringe Gallerne til at frygte en Allianee imellem Tungrerne og deres Navnefætteres store Sværm paa den anden Side Rhinen. Tungrerne har attraaet og opnaaet (man tænke paa Tyskernes Stilling Nord for Ejderen som «der verlassene Bruderstamm») ialfald i Navnet at stötte sig til det fælles «grosse Vaterland» med dets talrige Folkesværme, og omend Tungrernes utvivlsomme Kjendskab til de germaniske Stammers Splittelse og Mangel paa national Solidaritet neppe tillod dem

[1]) At man har kunnet falde paa noget andet, viser kun, til hvilke Urimeligheder Desperationen kan före.

at vente noget reelt Udbytte af dette Navnepaafund, kunde det dog være dem tjenligt til at kaste Gallerne Blaar i Öjnene og bidrage til at gjöre dem selv saa meget frygteligere i deres Tanker.

At den her udviklede Forestilling om Maaden, hvorpaa Germanernavnet har udbredt sig til det hele Folkefærd, uanseet om den tilhörer Tacitus eller ikke, er ganske uholdbar, derom kan der vel nu neppe være delte Meninger. Historiske Folkenavnes större eller mindre Omraade antyder en Folkeejendommeligheds Udbredelse eller Indsnævring; de beror derfor paa en Sum af historiske Kjendsgjerninger og laves ikke i noget Fiffighedens Öjemed. Allermindst tör man forudsætte en saadan Hyperreflexion hos et primitivt Folk. Et Folks, en Stammes Navn er tillige dens Æresnavn, og allerede Nationalforfængeligheden vil nok sörge for, at Navnet ikke tildeles andre end strængt berettigede. Videre er det, som Grimm Gesch. d. d. Spr. I, 107 bemerker, Regelen, at ikke nogen tillægger sig selv sit Navn, men at han faar det af en anden. Ligesom det nyfödte Barn faar et Navn ved Forældre og Venner, saaledes er det ogsaa ved Forklaringen af Folkenavne af Vigtighed at antage, at de er blevne givne ved Nabofolk [1]). Trangen til at benævne en Tredje er til enhver Tid stærkere end til at benævne sig selv, man kunde tilföje: især i Folkeslagenes Barndom, saalænge Folkebevidstheden endnu kun er lidet udviklet.

Det er derfor a priori urimeligt, naar det heder: *ut omnes primum a* *v i c t o r e* (selv Germaner) — *Germani vocarentur.*

Disse Ord er ogsaa i Modsigelse med Historien. Det synes at være en Nationaliteternes Udviklingslov, som Historien har godtgjort, at der under Stammeforgreningen altid indtræder en Splittelsens Periode, hvor Partikularismen gjör sig gjældende og den oprindelige Identitet tabes af Sigte. Synet for den nationale Enhed gaar tabt over de mange Differenspunkter og Rivninger, som Stammelivet i afsondrede Bygdelag udvikler. Over Forskjellene glemmes Ligheden, især af dem, der selv staar midt oppe i de partielle Nationaliteters Rörelser og kun ser dem paa nært Hold. Et mægtigt Stöd fra uden (som Persernes Angreb paa Hellas, den puniske Invasjon i Italien) kan bringe Folkebevidstheden til atter at samle sig, vække den nationale Enhedsfölelse, saaledes at denne konstaterer sig gjennem en Fællesbetegnelse. Krigene

[1]) Saaledes som Grimm f. Eks. antager Svevernes Navn udgaaet fra deres slaviske Naboer.

med Rom blev ikke en saadan Vækkelse for Germanerne, Angrebet fra uden var ikke istand til at overvinde Sondringstendenserne i det indre. Hvor ser man paa denne Tid (eller selv langt senere) Tegn til, at en pangermanisk Folkeaand begynder at röre sig i Historien? En mythisk Tradition, der tilmed er i Modsigelse med sig selv (*quidam—pluris deo ortos plurisque gentis appellationes—affirmant*) kan ikke gjælde som Bevis herfor. Tacitus bevidner oftere det modsatte, og Fællesnavnet Germaner kan derfor fornuftigvis ikke være opstaaet blandt dem selv som Affödning af en saadan endnu ikke existerende Folkeaand. Navnet Germaner har, som bekjendt, heller ikke nogensinde vundet anderledes Borgerret blandt Germanerne selv, end saaledes at paa Tacitus's Tid og senere de (mere dannede) Germaner, som kom i Beröring med Romerne, i Betegnelse af sin Nationalitet accommoderede sig efter romersk Sprogbrug. Sætningen *ut omnes primum a victore — Germani vocarentur* er bevislig uhistorisk.

Men maaske har Tacitus ikke tænkt ud, hvad han her har sagt, og man vil ikke i Ytringens Uholdbarhed erkjende et afgjörende Bevis for Nödvendigheden af en Tekstrettelse. Man kunde möde med den Paastand, at det dog, som ogsaa andre har bemerket, for Tac. selv maatte være paafaldende, at de selvsamme Tungrer, som det tidligere havde været saa magtpaaliggende at skabe et kunstigt Navnefætterskab, atter om en föje Tid lod dette falde. Det synes at ligge nær, at Tacitus havde spurgt sig selv om Foranledningen hertil og gjort sine Læsere Rede for Forklarligheden eller Uforklarligheden af denne Besynderlighed. Videre savner man Beviset for, at *ob metum* kan være = *ob metum incutiendum*. Betydningen af en Hensigt, som man her ialmindelighed indlægger i *ob*, trænger til at stöttes ved en Styrelse, der ligger Handlingsverbet nær (*ob prædam* = *ob prædandum*), eller hvis Begreb lader noget aktivisk, paa andre indvirkende træde utvetydig frem (f. Eks. *ob terrorem*). Man faar dog ogsaa se hen til, hvorledes *ob metum* ellers bruges af Tac. f. Eks. Hist. II, 49: *quidam militum—interfecere se, non noxa, neque ob metum, sed aemulatione decoris et caritate principis*. De af Kritz anförte Steder beviser intet, da de samtlige indeholder et Gerundiv. Bevisende for Tilstedeværelsen af en Tekstfejl er den Maade, hvorpaa «de selv» (Germanerne) ved *mox a se ipsi* skarpt udhæves som de, af hvem först senere

Benævnelsen Germaner er bleven accepteret[1]. *mox a se ipsi* i andet Led fordrer med Nödvendighed som Modsætning: «först af andre, fra dem selv forskjellige», og kræver et logisk Subject i förste Led, som helt og udelt er Ikke-Germaner, men *victor* (Tungrerne) baade er Germaner og heder Germaner[2]. *Mox a se ipsi* og *a victore* kan derfor umulig bestaa ved Siden af hinanden. Herved er det klart, at enten *a victore* eller *a se ipsi* maa bero paa en Tekstfejl, og naar nu, som för paavist, *a victore* lider af apriorisk Urimelighed og historisk Urigtighed, er man berettiget til at slutte, at *victore* enten maa være en Forvanskning for det rette logiske Subject eller at dette maa være udfaldet foran *victore.*

Imod Grimms Rettelse (*a victo*: Gallerne) kan kun indvendes, at den mangler kritisk Sandsynlighed. Stedets historiske Udbytte er i det væsentlige sikret af Grimm, men man ser ikke, hvilke ydre eller indre Grunde der kan have foranlediget en Afskriver til at ombytte det i sig selv klare *victo* med det uforstaaelige *victore.* Paa den anden Side har ogsaa *victor* (den enkelte sejerrige Stamme) sin Plads i denne Sammenhæng, da det er efter dens Stammenavn, at det hele Folkefærd er bleven opkaldt. Ritters sindrige Conjectur *e victore* bringer ikke den fornödne Lægedom, da man ligesaalidt ganske kan undvære et *mox a se ipsi* modstillet logisk Subject, som man kan nöje sig med et, der ikke indeholder en tilfredsstillende Modsætning. Der maa læses — ved en Combination af Grimms og Ritters Rettelse —: *ita nationis nomen, non gentis, evaluisse paulatim, ut omnes primum a victis e victore, ob metum, mox a se ipsi invento nomine Germani vocarentur.* Man har her det sædvanlige Fænomen, at den fremmede, der paa Afstand betragter en Samling Frændefolk, netop omvendt af de beslægtede Stammer selv overser de mindre væsentlige Uligheder over den væsentlige Lighed. — Nu kan man forstaa *ob metum* ɔ: den besejredes opskræmte Fantasi bringer ham til at forflere sine Fienders Tal, til at se lutter fiendtligsindede «Germaner» (alias Tungrer)

---

[1]) «Selv har de först ved en fra andre laant Brug kaldt sig med det forefundne Navn Germaner».

[2]) Saa har ialfald Tac. ment, om med rette, eller Urette, er det kritiske Spörgsmaal uvedkommende.

i samtlige Stammer hinsides Rhinen, Frygten identificerer den enkelte Stamme med det hele Folkefærd [1]).

Man vil maaske indvende, at Sætningens symmetriske Bygning lider ved de mange Komplementer i 1ste Led (*a victis, e victore, ob metum*), men læser man sammen: *ut omnes primum a victis e victore — mox a se ipsi invento nomine Germani vocarentur*, tror jeg, at man skal indrömme, at de modsvarende Led i Form og Indhold paa det önskeligste korresponderer med hinanden, og at den foreslaaede Rettelse i ethvert Fald ikke indbringer det usymmetriske. Finder man, at det tilkommende *ob metum* forstyrrer Symmetrien, da kan dette ikke mistænkeliggjöre en ellers fornöden Rettelse, og skulde end en nöjere Eftervisning af Lovene for Compositionens Symmetri hos Tac. gjöre et saadant Brud paa Ledenes Parallelisme uantageligt, maatte Mistanken snarest vende sig mod det vistnok i enhver Henseende undværlige *ob metum*. *a victis e victore* giver i förste Led enhver fornöden Oplysning og netop den samme Oplysning, som *a se ipsi invento nomine* i andet Led: af hvem Navnet Germaner er brugt, og hvor vedkommende har faaet dette Navn fra [2]).

---

[1]) At Tac. efter Grimm (og andre) skulde alludere til en appellativisk Betydning af Ordet »*Germani*«, er allerede af den Grund en Umulighed, at denne Allusjon vilde være aldeles uforstaaelig for hans i det Keltiske vistnok meget uvidende Læsere, i det Öjeblik, han ikke selv oplyser, hvilken denne appellativiske Betydning er. Oprindelsen til Stammenavnet Germaner, ogsaa dets ἔτυμον ligger öjensynlig udenfor Tac.'s Undersögelse. Det er kun den udvidede Anvendelse deraf, som beskjæftiger ham. Iövrigt tör dette »*ob metum*« af andre Grunde være Tvivl underkastet, hvorom nedenfor.

[2]) Det forekommer mig, at baade *ob metum* her og *non gentis* ovenfor, hvilket sidste Ritter har indklamret, vilde have en meget passende Plads som en Interpretators forklarende Randbemerkning. Begge Tilföjelser synes at röbe en uberettiget Mistillid til Forstaaeligheden af det allerede sagte, men om man end kan finde det lidet rimeligt, at Autor skulde anse det fornödent paa den Maade at fortolke sig selv, kan man dog ikke uden videre benegte Muligheden deraf, og Tilstedeværelsen af et Glossem lader sig derfor vanskelig bevise, hvor ikke andre Grunde, som Fejl mod det sproglige Udtryk, Urigtigheder i det faktiske eller en paaviselig Mængde af Interpolationer forresten, kommer til. Mod *ob metum* kan indvendes, at Forklaringen er for snæver, da den lader ude af Betragtning de mange andre Omstændigheder, der kan have fremkaldt den omhandlede Forveksling blandt Gallerne. Om Interpolationernes Mængde hos Tac. har man vanskelig for at sige noget bestemt, da de Kritikere,

At nu den foreslaaede Rettelse af rent ydre Grunde anbefaler sig fremfor Grimms Conjectur, bevises vel tilstrækkelig ved Hyppigheden af denne Art Fejl i Haandskrifterne. Medens en Antithese som den mellem *victi* og *victor* er ret i Tac.'s Maner (forekommer f. Eks. ogsaa Hist. IV, 1 og 11; II, 46), snubler, som bekjendt, hans Afskrivere idelig, hvor ligelydende Ord fölger nær paa hinanden og springer over fra det ene til det andet. Det tör være nok at citere Ritter Praef. XIII: Ego in Annalibus 211 lacunas retexi et quantum potui explevi, in Historiarum libris 161, in Germania 12, in Dialogo 24. Har end Herr Ritter af og til fundet Lacuner, hvor der ingen er, fremgaar det dog som Resultat af hans og Forgjængeres Kritik, at Haandskrifterne af Tac. i særlig Grad er hullede og trænger til at heles igjennem Udfyldningens kritiske Bodmiddel.

Istedenfor at citere bekjendte Eksempler af Tac. og andre Forfattere, skal jeg anföre et Sted af Sallust, hvor jeg tror at kunne paavise en lignende Art af Fejl.

Jug. 113. 3. Sallust karakteriserer den vankelmodige Maurer (Bochus). De fleste og bedste Haandskrifter («plerique atque optimi libri» Dietsch) har *vultu corporis pariter atque animo varius*. Iövrigt med forskjellige Interpolationer. Dietsch har heraf ganske vilkaarlig gjort: *corpore pariter atque* osv. (med Udeladelse af *vultu*).

Hvad er *vultus corporis*? Kritz har ment, at *corporis* er tillagt af Sall. for stærkere at udhæve Modsætningen til *animo*, men Bemerkningen vilde kun have sin Rigtighed under Forudsætning af, at der gaves et *vultus animi*. *vultus* og *animus* danner en i sig selv klar Modsætning [1]). Som Bestemmelse til *vultus* kan kun træde den specielle Del af Legemet, hvorpaa *vultus* væsentlig beror, f. Eks. *oris*, og den haandskriftlige Autoritet

der især har gjort det til sin Opgave at fremdrage Glossemer, som Wex (til Agricola) og Ritter i ethvert Fald synes at være gaaet langt videre end en nögtern Kritik kan være med. Jeg mener derfor, at det maa henstilles som et aabent Spörgsmaal, om Tac. har skrevet: *ita nationis nomen evaluisse paulatim, ut omnes primum a victis e victore, mox a se ipsi invento nomine Germani vocarentur*, eller med de sædvanlige Tilföjelser.

[1]) Selv den pointerende Filosof har ikke Brug for noget *vultus corporis*, cfr. Sen. cons. ad Polyb. 24: *Indue dissimilem animo tuo vultum*; straks efter *da operam, ut fratres tui te imitentur — animumque ex tuo vultu sument*.

kan kun angive Udgangspunktet for den kritiske Revisjon, ikke bevise, at Sall. har skrevet noget meningslöst.

Er det blot i Minespillets (Blikkets) Usikkerhed, at Karakterlösheden röber sig? En Forfatter med Sallusts psykhologiske Iagttagelsesevne kan ikke have overseet, at den samme Usikkerhed præger den hele legemlige Habitus: Bevægelse, Gang, Holdning[1]), og man sporer tydelig en Bestræbelse hos Forfatteren for at skildre, hvorledes det ydre i et og alt (*pariter atque*) afspejler det indre. En Betegnelse af Personens legemlige Fremtræden kan derfor her ikke undværes. Dette i Forening med Umuligheden af at forbinde *vultu corporis* beviser Tilstedeværelsen af en Lacune, hvad der ogsaa har foranlediget Afskriverne til Interpolationer eller Conjecturer. Foran *corporis* er udfalden et Substantiv i Ablativ, sideordnet *vultu*, efter *vultu* en Genitiv, der er nödvendig for Parallelismens Skyld.

Dietsch har videre anfört Serv. ad Verg. Aen. VII, 251: *Intentos volvens oculos: cogitantis est gestus: sic de Bocho Sallustius: vultu et oculis pariter atque animo variis.* Man ser, at Servius citerer frit og kun, hvad han har Brug for til Belysning af det vergilianske Udtryk. Imidlertid gjör Forbindelsen af de to nærliggende Begreber *vultu et oculis* det sandsynligt, at Serv. hos Sall. har læst *vultu* sammen med et andet nærliggende Begreb, i hvis Sted han har substitueret *et oculis*; et saadant er nu netop *os* (*oris*).

Heraf mener jeg — med den Sikkerhed, som i saadanne Tilfælde overhovedet kan naaes, — at maatte slutte, at Sall. har skrevet: *vultu* *o r i s*, *h a b i t u* *corporis pariter atque animo varius*. Det enslydende (*o r i s* — *corp o r i s*) har foraarsaget en aberratio calami. *habitu corporis* slutter sig som et asyndeton summativum til det foregaaende; derfor ikke den ved Opregningen af et Par spredte Træk, især i Skildringen af en varietas, nærliggende Khiasme. Khiasmen (f. Eks. *vultu oris, corporis motu*) kan her ikke gjöres kritisk sandsynlig, altsaa et omfattende og afsluttende Begreb som *habitu*.

---

[1]) Cf. de af Dietsch citerede Steder: Hieron. Comm. in Ezech. lib. III T. V p. 85 ed. Vall. *vultuque et oculis dissimulari non potest conscientia, dum luxuriosa et lasciva mens lucet in facie et secreta cordis motu corporis et gestibus indicantur.* Comm. in Math. 15, 19 T. VII p. 115: *sed ex corporis habitu et gestibus aestimare quid versemus intrinsecus.*

Germ. c. 14, 3. *exigunt enim principis sui liberalitate illum bellatorem equum* etc. Forbindelsen af *liberalitate* som formidlende Ablativ med Verbet *exigunt* er umulig. *liberalitate* forudsætter et Krav, der kan afslaaes, men *exigere* absolut (uden Henförelse til nogen Person) «inddrive» kan kun siges om noget jeg ubetinget ifölge Ret eller Magt kan fordre. En andens *liberalitas* kan ikke berettige mig til at optræde som *exactor*. Det er ifölge Conveniensens Ret, at den germaniske *comes* kan rette et Krav til sin Hövdings *liberalitas*, deri ligger endnu ikke Kravets nödvendige Opfyldelse. Altsaa maa læses: *exigunt enim principis sui liberalitati* etc. Constructionen *exigere alicui aliquid* efter Analogien *extorquere alicui aliquid* kan ikke vække Anstöd ved Tac.'s bekjendte Forkjærlighed for Dativen. Det för- og efterklassiske *exigor aliquid* (se Freunds Lex.) beror dog vel netop paa det aktiviske *exigunt mihi aliquid*, cfr. *invideor* for *invidetur mihi*, *temperatus* = *qui sibi temperat* o. lign. Om den hyppige Forbytning af det lange *i* i Dativer af 3dje Decl. med Ablativer paa *e*, maaske fremgaaet af en ældre Skrivemaade (*-ei*), derfor især foran et andet *i*, jfr. Wilh. Schmitz zu Sallust Rhein. Mus. XIX, 476 flg.

Germ. c. 16, 3. *Quaedam loca diligentius illinunt terra ita pura ac splendente, ut picturam ac lineamenta colorum imitetur.* At det Billede, som frembringes ved en *terra pura ac splendente* kun kan være et Spejlbillede, bevirket ved Jordartens Gjennemsigtighed (ɔ: dens Farvelöshed), at her altsaa ikke kan være Tale om «*lineamenta quae aliis coloribus in picto pariete fiunt*» (Kritz), at videre *colorum* efter al Rimelighed maa indeholde den forvanskede Betegnelse af Spejlbilledets Object, har vel Nipperdey Rhein. Mus. XVIII, 342 flg. gjort tilstrækkelig indlysende. Men det af Nipperdey foreslaaede *locorum* kan ikke uden Tilsnigelse oversættes med «der Umgebungen». *locorum* uden nærmere Forklaring maatte henvise til det foregaaende *loca*, men det er dog vel neppe den Tanke, som först frembyder sig, at Spejlet afspejler det Rum, hvori det er opstillet, og tænker man sig disse med större Omhu behandlede Rum, som Tac.'s Udtryk kunde lade formode, helt overströgne med denne Jordart, reduceres Forfatteren til den tarvelige Bemerkning, at den ene Spejlvæg afspejler den anden. Den naturlige Tanke er dog vel den, at Jordarten giver et Billede af hvilkensomhelst Ting, som kommer foran dens Spejlflade.

locorum er derfor for snævert. Den samme Indvending gjælder ogsaa Köchlys *corporum*. Endvidere er enten det nögne *lineamenta* ved Siden af *picturam* overflödigt som allerede indeholdt deri; det Hele og Delen kan ikke afgive en correct Copulation. Eller, ifald det andet Led skal tjene som Forklaring af det förste, da er *lineamenta* utilstrækkeligt, thi til et Maleri hörer nödvendig to Ting, Omrids og Farver. Jeg foreslaar derfor *picturam ac lineamenta colorata rerum* (eller *coloresque rerum*): et Maleri af Gjenstandene med deres Farver og Omrids; *rerum* er de i disse Rum forhaandenværende Gjenstande og *lineam. coloresque* kan ved *ac* slutte sig explikativt til *picturam*. Fejlen maa antages opstaaet ved Abreviation.

Germ. c. 17, 3. *partemque vestitus superioris in manicas non extendunt* kunde udsiges i samme Mening som *nullam partem — extendunt*, og vilde være rigtigt under Forudsætning af, at Ærmer kunde tænkes anbragte paa forskjellige Dele af den övre Klædning. Den (bestemte) övre (Del af) Klædningen heder enten *pars superior vestitus* eller blot *vestitus superior*. *superioris* er Assimilationsfejl, og Tac. har skrevet *partemque vestitus superiorem in manicas non extendunt:*

Germ. c. 18, 2 læser jeg: *Dotem non uxor marito, sed uxori maritus munera offert* (saaledes at jeg flytter Haandskrifternes overflödige *munera* i næste Linje). Tac. begynder med at fortælle, hvad Hustruen blandt Germanerne ikke gjör, naturligvis fordi Modsætningen til de romerske Forhold, som saa ofte, foresvæver ham. Det er da nödvendigt at opfatte *dotem*, som desuden stilles i Spidsen, skarpt efter sit romerske Begreb, og et Zeugma (*dotem* i andet Led for *munera*) synes mindre vel anbragt. De Gaver, en Ægtemand kunde falde paa at skjænke Hustruen, heder nu engang ikke *dos*, og Forholdet er jo aabenbart det, at, hvad Romeren forstaar ved *dos*, overhovedet ikke existerer blandt Germanerne. Det vilde være besynderligt, om alligevel Tac. skulde have anvendt *dotem* paa germaniske Forhold, som han jo gjör, naar den foreliggende Tekst lader ham sige *maritus dotem offert*. Videre kan bemerkes, at til Khiasmens Fuldstændiggjörelse vil et Object i 2det Led vel passe, og — hvad der vel vil veje mest — paa samme Tid, som den upassende Gjentagelse af *munera* i næste Linje hæves, paa en

Maade, der er ligesaa lempelig som enhver anden, der har været forsögt, fjernes tillige en anden Urimelighed.

Germ. 20, 4. Det heder om Söstersönnernes Forhold til Morbroderen: *Quidam sanctiorem artioremque hunc nexum sanguinis arbitrantur et in accipiendis obsidibus magis exigunt, tamquam et* in *animum firmius et domum latius teneant. in* (foran *animum*) kan være Dobbeltskrift af *in* i foregaaende Linje. Muligt er det ogsaa, at *in* er en Rest af et forövrigt udfaldet Ord. En med Sammenhængen og Tac.'s Stil vel stemmende Vending giver: *tamquam et* inligent *animum firmius et domum latius teneant.*

Germ. c. 27, 3. Efter at Verkets almindelige Del er afsluttet, heder det: *Nunc singularum gentium instituta ritusque, quatenus differant, quae nationes e Germania in Gallias commigraverint, expediam.* Heimsoeth og efter ham Ritter har indklamret *quae — commigraverint*, og vistnok er Fremstillingen af disse migrationes i det fölgende kun af underordnet Betydning, men der staar dog noget derom, og disse Ord synes passende at berede Overgangen til c. 28. Mere paafaldende forekommer det mig, at Tac., naar han vil orientere sin Læser ved en forelöbig Indholdsangivelse, orienterer ham urigtig, eller ialfald höjst ufuldstændig. Enhver Læser af Germania vil erindre, at Skriftets specielle Del gaar ud paa at give et fuldstændigt Stammekart. Forfatteren gjör sig i det fölgende öjensynlig Flid med Bestemmelsen af de enkelte Stammers Bopæle, deres geografiske Grænser, og han dvæler derved med mindst ligesaamegen Ombu som ved deres *instituta ritusque.* Er det rimeligt, at Indholdsangivelsen ikke har nævnt et Ord herom? Ogsaa den upassende Asyndeton *quatenus differant, quae* etc. (som har foranlediget Halm til Rettelsen *quaeque*) tyder paa en Lacune. Tac. kan f. Eks. have skrevet *quae suae cuique sedes, quae nationes e Germania in Gallias commigraverint,* og en Afskriver har sprunget over fra *quae* til *quae.*

De Epicharmo Pythagoreo.

Opusculum postumum *Frederici Nutzhorn.*

Ante paucos menses editus est liber de Epicharmo[1]), cujus auctor, operibus Grysari, Krusemanni, Welckeri, Ahrensii nisus, totam materiam tanta diligentia congessisse videtur, ut facile credam, nullum omissum esse fragmentum, nullum veterum testimonium, quod ad rem pertineat. De vita Epicharmi et genere scribendi idem auctor quum copiose disputet, unam quæstionem magis attigit quam ad finem perduxit. Difficile enim est intellectu, quomodo fieri potuerit ut Epicharmus, quem summum κωμῳδοποιόν atque inventorem comoediæ fuisse constat, idem Pythagoreus esset et scriptor librorum quum ad philosophiam tum ad medicorum artem pertinentium. Apud nostros sane homines atque omnino ubicunque a doctis viris ad imitationem veterum excoluntur litteræ et magis renascuntur quam ex integro gignuntur, haud raro fit ut idem in variis generibus scribendi excellat. Sed Homerum quis unquam audivit didacticam epopoeiam composuisse, aut Æschylum vel Sophoclem præter tragoedias etiam comoedias docuisse aut historiam belli Persici scripsisse? Quis Herodotum aut Thucydidem carminum lyricorum auctores fuisse comperit? Quis denique Aristophanem γραμματοδιδάσκαλον aut ῥήτορα aut σοφιστήν unquam vidit? Paullatim emergunt ejusmodi scriptores, quales Italici hodie *dilettantes* vocant, cujusmodi Critias Atheniensis, Dionysius Syracusarum tyrannus, alii multi fuerunt. Hi, quæ genera alii excoluerant, satis scite fortasse imitati sunt, sed novi nihil crearunt, superiorum vestigia presse secuti; quod quum tantam animi intentionem non requirit, varia scribendi genera facile imitari poterant. Similiter Alexandriæ quum litteræ renascebantur, iidem sæpe et docti grammatici erant et varia genera poesis excolebant. Apud Romanos antiquiores poetæ haud raro iidem et tragoedias et comoedias et epicam poesin Græcorum imitati sunt; post Virgilius Bucolica ad imitationem

[1]) Leben und Schriften des Koers Epicharmos. Nebst einer Fragmentensammlung. Von Aug. O. Fr. Lorenz. Berlin. Weidmannsche Buchhandlung. 1864.

Theocriti scripsit, Georgica ad exemplum Nicandri, in Æneæ rebus enarrandis etsi Apollonium Iasonis et Medeæ fata canentem facile superat, totum tamen genus Homeri imitandi ab Apollonio didicit. Cicero quot vias secutus sit, ut litteras Græcas diversissimorum generum in solum Latinum transferret, longum est enumerare. Illud tenendum, hoc ipsum, ut tot et tam varias vias ingressus sit, minime factum esse ad normam antiquiorum Græcorum. Illi, qui singula quæque genera litterarum, singulas formas vel invenerunt vel ad summam perfectionem excoluerunt, ita cum his ipsis formis coaluisse videntur, ut ab iis revelli non possent. Quamvis variis metris iidem poetæ sæpe uterentur, nunquam tamen factum est ut Simonides aut Pindarus tragoedias docerent neque ut Aeschylus aut Sophocles hymnos aut nænias componerent. Unus omnium inventus est Epicharmus, qui et comoediæ inventor et philosophus et medicus et, si placet, rei culinariæ esset peritus.

In hoc non illud mirandum, auctorem dramaticum etiam philosophandi quodam studio teneri. Non modo apud Euripidem, sed etiam apud Shakespearium et alios recentiores dramaticos multa philosophice dicta reperiuntur. Sed, qui sapientiæ altiori ita operam dederit, ut, quo tempore perpauci scribebant atque omnino ars librorum componendorum et sententiarum in ordinem redigendarum pæne inculta atque adeo vix inventa erat, tamen spreta rei difficultate libros profundissimæ scientiæ scripserit, eundem jocandi atque personas alienas induendi adeo studiosum fuisse, ut ejus rei causa novum poesis genus a nullo antea tractatum excogitaverit, in hominem cadere vix potest. Quo magis dolendum, utriusque generis fragmenta tam pauca exstare, ut judicium de indole scriptoris facile perturbetur. Sed tamen nihil desperandum, modo recte atque ordine scrutemur.

Magna autem cautio adhibenda est, quoniam Pseudoepicharmea multa satis antiquo tempore in manibus hominum fuerunt. Jam Aristoxenus, Philochorus, Apollodorus docuerunt, τὴν *Πολιτείαν* non ab Epicharmo, sed a Chrysogono tibicine, τὸν *Κανόνα* et τὰς *Γνώμας* ab Axiopisto quodam composita esse, nec minus *Χείρων* inter libros numeratur, qui falso ad Epicharmum referrentur (Athen. XIV, 648). Diogenes Laertius postquam commemoravit, Epicharmum scripta reliquisse, ἐν οἷς φυσιολογεῖ, γνωμολογεῖ, ἰατρολογεῖ, hæc addit: καὶ παραστιχίδια, inquit, τοῖς πλείστοις τῶν ὑπομνημάτων πεποίηκεν, οἷς διασαφεῖ, ὅτι αὐτοῦ ἐστὶ τὰ συγγράμματα. Sed hoc ipso indicio deprehenditur

falsarius; qui enim *acrosticho* indicavit, carmen esse Epicharmi, eum satis apparet non fuisse Epicharmum, sed multo posterioris ætatis nugatorem.

Pendet hæc fraus ex illa superstitione, qua homines sæculi quarti a. Chr. n. de Pythagora atque Pythagoreis omnia fingebant et credebant. Neque enim Neoplatonicus aliquis illam fabularum farraginem congessit, quam apud Jamblichum et Porphyrium reperimus. Hi, ubi Pythagoram non mortali patre genitum, sed ipsius Apollinis filium fuisse narrant, Xenocratis et Eudoxi auctoritate nituntur, atque omnino et hi et Diogenes Laertius omnibus fere paginis Aristoxenum, Heraclidem Ponticum, alios satis antiquos auctores laudant.

Constat, Platonem non pauca a Pythagoreis didicisse, Xenocratem etiam magis excoluisse illam de numeris symbolice disputandi rationem. Inde magna apud illius sæculi homines orta est admiratio Pythagoræ, et, quod ignota atque remotissima quæque maxime vulgo extollunt homines, propiora contemnunt, fuerunt etiam, qui crederent, Platonem omnem suam de rerum natura scientiam ex libris Pythagoreis hausisse. Inde factum est, ut ii, qui aut sui exercendi causa, aut ut alios deciperent, subditivas epistolas Platonis verbis scripserunt, Platonem ad Dionem scripsisse fingerent, centum minis tres Philolai libros se emisse (Diog. VIII, 15 et 84). Ex his libellis totum Timæum dialogum pendere, vulgaris erat hominum opinio, quare sillographus:

Πολλῶν ἀργυρίων ὀλίγην ἠλλάξαο μολπήν,
ἔνθεν ἀφορμηθεὶς τιμαιογραφεῖν ἐπεχείρεις.

Nec multo post Timæus historiarum scriptor etiam illud narravit, Platonem a Pythagoreis *ἐπὶ λογοκλοπείᾳ καταγνωσθῆναι* (Diog. VIII, 54).

Ex hac Pythagoreorum admiratione ortum est apud illius ætatis homines summum studium cognoscendi profundam illam sapientiam. Sed satis moleste acciderat, ut præter illos tres Philolai libellos nulla omnino Pythagoræ ipsius aut veterum Pythagoreorum scripta exstarent. Vulgo dicebatur Pythagoras ipse vetuisse discipulos, ne quis disciplinam vulgaret. *Οὔτε λέγειν οὔτε συγγράφειν ἠξίου, ὡς πᾶσι τοῖς ἐπιτυχοῦσιν κατάδηλα εἶναι τὰ νοήματα· ἀλλ' αὐτὸ δὴ τοῦτο πρῶτον διδάξαι λέγεται Πυθαγόρας τοὺς αὐτῷ προσφοιτῶντας, ὅπως ἀκρασίας ἁπάσης καθαρεύοντες ἐν ἐχερημοσύνῃ* (= *ἐχεμυθίᾳ*) *φυλάττωσιν, οὓς ἂν ἀκροάσωνται λόγους* (Iambl. vit. Pythagoræ § 246). Qui

vel minimam partem disciplinæ iis, qui initiati non erant, tradidissent, his velut mortuis cenotaphia exstructa esse, nec Pythagoreorum quemquam eos pro vivis habuisse; quin etiam deos gravissimis poenis eos vindicasse, qui magistri verba profanis prodidissent, sæpius traditum, ut omnis spes cognoscendæ veræ Pythagoreorum disciplinæ vana esse videri deberet.

Sed ut vulgo non libenter ignorantiam fatentur homines, ita ne illius quidem temporis ludimagistri atque philosophantes, tam præclaram sapientiam occultam sibi esse, tulerunt, nec quieti se dabant, antequam apud alios scriptores Italicos, quorum scripta exstabant, vestigia Pythagorea ostendissent. Inter alios Parmenides, Xenophanis discipulus, etiam Pythagoreos audisse dicebatur. Quid is, cui præter unitatem nihil verum erat, qui numerum ne esse quidem contendebat, ab iis discere potuerit, qui numero totum mundum contineri putabant, non facile intelligitur. Sed tamen: *ἐκοινώνησε δέ*, inquiunt, *καὶ Ἀμεινίᾳ καὶ Διοχαίτῃ τῷ Πυθαγορικῷ* (*ὥς ἔφη Σωτίων*), *ῷ καὶ μᾶλλον ἠκολούθησε* (Diog. IX, 21). Similiter Empedoclem Pythagoreorum disciplina imbutum fuisse tradebant; *τίνος μέντοι γε αὐτῶν ἤκουσεν, οὐκ εἶπεν ὁ Νεάνθης· τὴν γὰρ προφερομένην πρὸς Τηλαυγοῦς ἐπιστολήν, ὅτι μετέσχεν Ἱππάσου καὶ Βροντίνου, μὴ εἶναι ἀξιόπιστον.* Etiam Hermippi et aliorum testimonium affertur, Pythagorea in carmine suo tradidisse Empedoclem, postquam aut Pythagoram aut discipulum Pythagoræ aliquem audisset. Peccasse igitur contra legem Pythagoreorum dicitur, quibus litteris deposita mandare non licuit. Hinc nova fabula orta est: *ἐπεὶ οὗτος διὰ τῆς ποιήσεως ἐδημοσίευεν αὐτά, νόμον ἔθεντο μηδενὶ δώσειν ἐποποιῷ.* Quasi vero non nisi in hexametro versu locum habere posset «arcani fides perlucidior vitro». Ac tamen etiam Timæus hæc credidit: *Ἀκοῦσαι δ' αὐτὸν Πυθαγόρου Τίμαιος διὰ τῆς ἐνάτης ἱστορεῖ, λέγων ὅτι καταγνωσθείς ἐπὶ λογοκλοπείᾳ τότε καθάπερ καὶ Πλάτων τῶν λόγων ἐκωλύθη μετέχειν.* Sed videbant nonnulli, etsi in rebus minoribus exilis quædam similitudo intercederet, vestigia tamen certa Pythagoreismi in carminibus Empedoclis nulla reperiri, physiologiam Anaxagorae magis similem esse, formam carminis Parmenidem quodammodo referre. Quid igitur? Excogitavit Alcidamas quidam, Empedoclem primo Parmenidem, deinde Anaxagoram et Pythagoram audisse, ab Anaxagora argumentum sumpsisse, Pythagoræ *τὴν σεμνότητα τοῦ τε βίου καὶ τοῦ σχήματος ζηλῶσαι* (Diog. VIII, 56). Etsi in verbis poetæ nihil, quod Pythagoreismum oleret,

reperit, negare tamen ausus non est, Pythagoræ eum discipulum fuisse. Nam et Empedocles et Abaris Scytha et Epimenides Cretensis magi putabantur, et, spreta chronologia, Pythagoræ discipuli fuisse dicebantur. Nec minus Charondas, qui Catanensibus leges scripsit, Zaleucus et Timares Locrensium legislatores, *οἵ τε τὰς Ῥηγινικὰς πολιτείας συστήσαντες* inter Pythagoreos numerabantur (ne quid de Numa Romanorum rege dicam). Quin etiam propter Pythagoreos Magnam Græciam appellatam esse credebant (Iamblich. vit. Pyth.).

Has nugas excogitarunt scholastici illius ætatis, ut sibi et aliis persuaderent de Pythagoreis aliquid saltem sibi compertum esse. Paullatim crescebat scientia; emergebant enim hic illic libri, qui ab ipsis illis antiquis compositi esse dicebantur, eo tempore, quo magna sectæ parte Crotonæ necata periculum esset, ne plane periret disciplina. *Τότε δὴ οὖν συνεπιλιπεῖν συνέβη τὴν ἐπιστήμην τοῖς ἐπισταμένοις, ἅτε δὴ ἄῤῥητον ὑπ' αὐτῶν ἐν τοῖς στήθεσι διαφυλαχθεῖσαν μέχρι τότε.* Tum eorum, qui effugissent, nonnulli disciplinam litteris mandasse dicebantur, ita tamen ut nihil evulgarent, sed ut pater moriens filio vel filiæ aut uxori ea, quæ scripsisset, clam traderet, *ἐπισκήψας μηδενὶ διδόναι τῶν ἐκτὸς τῆς οἰκίας· αἱ δὲ μέχρι παμπόλλου χρόνου τοῦτο διετήρησαν ἐκ διαδοχῆς τὴν αὐτὴν ταύτην ἐντολὴν ἐπιστέλλουσαι τοῖς ἐπιγόνοις* (Iambl. 253). Hinc copia librorum, qui a Theano, uxore, a Telauge, filio Pythagorae, ab Hippaso, ab Alcmæone, ab aliis multis scripti esse dicebantur; sed omnes, æque atque ipsius Pythagoræ scripta, spurii erant. Fuerunt etiam postea illi quidem, qui persuadere sibi non possent nihil omnino scripti reliquisse summum philosophum, nullum genuinum sapientiæ ejus monumentum ad se pervenisse. Diogenes Laërtius, credulus ille scriptor, Heraclitum testem citat, Pythagoram litteratum fuisse hominem; dixisse enim Heraclitum, *ὅτι Πυθαγόρης ἱστορίην ἤσκησεν ἀνθρώπων μάλιστα πάντων· καὶ ἐκλεξάμενος ταύτας τὰς συγγραφάς, ἐποιήσατο ἑαυτῷ σοφίην, πολυμαθίην, κακοτεχνίην.* Sed hinc nullo modo efficitur, quod Diogenes vult, *scripsisse* quidquam Pythagoram; illud tantum intelligitur, ab Heraclito vituperatum esse, quod multos libros frustra *legisset.* Nullum omnino vestigium apud antiquiores scriptores reperiebatur, unde colligere quis posset, scripta Pythagoræ exstare; omnes docebant, quod idem Diogenes sæpius (VIII § 15, § 55, § 85) dicit: *Μέχρι Φιλολάου οὐκ ἦν τι γνώ-*

και Πυθαγόρειον δόγμα· οὗτος δὲ μόνος ἐξήνεγκε τὰ διαβόητα τρία βιβλία.

Fortasse homines sæculi quarti de Pythagoræ et primis Pythagoreis re vera nihil pro certo sciebant. Fieri potest, ut omnia, quæ de taciturnitate Pythagoreorum tradebantur, de poena eorum, qui fidei commissa vulgassent, de interdicto, ne quis poeta aut scribendi studiosus in societatem adscisceretur, fieri potest, ut hæc omnia sæculo demum quarto ficta sint. Sed si ficta sunt, illa ipsa fingendi licentia, illud ipsum, quod homines ad ejusmodi res fingendas impellebantur, documento est, illis temporibus nulla antiqua scripta Pythagoreorum in hominum manibus fuisse, neque omnino de libris Pythagoreis innotuisse quidquam præter illos tres libros, quos edidisse dicebatur Philolaus.

Illo igitur tempore, quum undique reliquias disciplinæ conquirebant homines, quum ubique apud antiquos scriptores Siciliæ atque Magnæ Græciæ vestigia Pythagoreismi deprehendere se posse putabant, Epicharmus non minus quam Empedocles et Parmenides inter Pythagoreos numerari coeptus est. Sed quamvis ingeniosam interpretationem adhiberent homines, ut dogmata Pythagorea ex comoediis ejus elicerent, non nimis multa tamen reperisse videntur. Legimus enim apud Iamblichum (§ 266): *τῶν ἔξωθεν ἀκροατῶν γενέσθαι καὶ Ἐπίχαρμον, ἀλλ' οὐκ ἐκ τοῦ συστήματος τῶν ἀνδρῶν, ἀφικόμενον δὲ εἰς Συρακούσας, διὰ τὴν Ἱέρωνος τυραννίδα τοῦ μὲν φανερῶς φιλοσοφεῖν ἀποσχέσθαι, εἰς μέτρον δ' ἐνεῖναι τὰς διανοίας τῶν ἀνδρῶν, μετὰ παιδιᾶς κρύφα ἐκφέροντα τὰ Πυθαγόρου δόγματα.*

Sed quæ tum difficillime contorta interpretatione ex comoediis eruta sunt, (eadem ratione qua Protagoras apud Platonem docet, omnes poetas re vera philosophos et sophistas fuisse, qui timore impulsi sapientiam poetico involucro celassent), ea posteriore tempore facillime reperiebant homines in aliis scriptis Epicharmi. Emergebant enim scripta Pythagorea, quæ ejus nomen præ se ferebant, non minus quam alia Telaugis, Theanus, Hippasi, reliquorum nominibus inscripta erant. Sed ab Epicharmo ipso illa scripta Pythagorea vulgata non esse, facile apparet, quoniam constabat inter homines, ante Philolaum neminem dogmata hujus sectæ vulgasse, Epicharmus autem plus quam dimidio sæculo major quam Philolaus fuerat; deinde Platonem præter Philolai libellos nullos libros Pythagoreos invenire potuisse, fama ferebat, quæ hominum opinio satis ostendit medio

sæculo quarto neque Epicharmi neque aliorum Pythagoreorum scripta in manibus hominum fuisse.

Spuria igitur erunt ea scripta, quæ Pythagoreæ disciplinæ partes tradentia Epicharmi nomen præ se ferebant; in comoediis nonnulla sine dubio erant, quæ iis ansam præberent, qui ostendere conarentur, Epicharmum fuisse Pythagoreum.

Quæ cujusmodi fuerint eo difficilius eruuntur, quod non nisi pauca apud antiquiores scriptores fragmenta exstant. Xenophon (Mem. II, 1, 20) duos versus affert:

Τῶν πόνων πωλοῦσιν ἡμῖν πάντα τἀγαθ' οἱ θεοί,

et *Ὦ πονηρέ, μὴ τὰ μαλακὰ μῶσο, μὴ τὰ σκληρ' ἔχῃς.*

Apud Platonem (Theæt. 152, E) laudantur *τῶν ποιητῶν οἱ ἄκροι τῆς ποιήσεως ἑκατέρας, κωμῳδίας μὲν Ἐπίχαρμος, τραγῳδίας δὲ Ὅμηρος*, ex quorum scriptis demonstrari possit, si quis argutiis uti velit, *πάντα ἔκγονα ῥοῆς τε καὶ κινήσεως* esse. — Idem Plato (Gorg. 505, E) hæc habet: *ἵνα μοι τὸ τοῦ Ἐπιχάρμου γένηται, ἃ πρὸ τοῦ δύο ἄνδρες ἔλεγον, εἷς ὢν ἱκανὸς γένωμαι.* — Aristoteles autem et alii multi versum hunc afferunt:

Νοῦς ὁρᾷ καὶ νοῦς ἀκούει, τἆλλα κωφὰ καὶ τυφλά.

Laudat Aristoteles (Metaphys. XII, 9, 27) hunc versum:

Ἀρτίως τε γὰρ λέλεκται, καὶ εὐθέως φαίνεται οὐ καλῶς ἔχον.

Sed apud eundem Aristotelem (Eth. Nic. III, 7, 4) vituperatur illud:

Οὐδεὶς ἑκὼν πονηρός, οὐδ' ἄκων μάκαρ.

Nam, ut ait Aristoteles, sæpe homines non inviti et peccant et mali sunt. In comoedia quadam, quæ inscripta erat *Ἡρακλῆς ὁ παρὰ Φόλῳ*, his fere verbis usus esse dicitur Epicharmus. Sine dubio Aristoteles sensum verborum non satis intellexit; *πονηρός* enim hic significat *ὃς πόνον ἔχει*, ut apud Hesiodum Hercules *πονηρός* vocatur, ut *μοχθηρός* et is est, qui *μόχθον ἄλλοις παρέχει*, et qui *αὐτὸς μόχθον ἔχει.* Ita recte se habet, neminem libenter molestias ferre, nec invitum beatum esse.

Et hæc et superiora, quæ apud Xenophontem leguntur, hominis satis prudentis esse videntur, atque omnino apud Epicharmum præcepta bene vivendi satis arguta, dicta de moribus hominum satis callida non pauca fuisse facile credam, quare non pernegabo, si quis contendat in comoedia re vera repertos esse hos tres versus, qui a Gellio I, 15, 15, a Plutarcho in vit. Poplicolæ cap. 15, a Pseudoplatone in Axiocho 366 C ad Epicharmum referuntur.

Οὐ λέγειν τύγ' ἐσσὶ δεινός, ἀλλὰ σιγᾶν ἀδύνατος.
Οὐ φιλάνθρωπος τύγ' ἐσσ'· ἔχεις νόσον· χαίρεις διδούς.
Ἁ δὲ χεὶρ τὰν χεῖρα νίζει· δός τι καὶ λάβοις τί κα.

Sed neque hic neque superioribus locis Pythagoreismi vestigia ulla, ne minima quidem, reperiuntur. Inspiciendus est igitur is scriptor, qui maximam farraginem fragmentorum Epicharmi præbet. Is est Athenæus.

Verum is non ideo laudat Epicharmum, ut aliquid de indole antiqui scriptoris disputet, sed ut ejus testimonio usus doceat, quibus generibus piscium antiquitus in coenis usi sint Græci, quos flores in coronas inseruerint, num hunc vel illum fungum ederint, omnino qualia fuerint eorum convivia. Sed tamen, quoniam is solus fere omnium titulos comoediarum, e quibus versus poetæ petivit, indicat, ut apud eum, si usquam, fragmenta genuina reperiri appareat, exempla nonnulla afferamus. Interdum vel in minimis rebus, vel in ferculis coenæ enumerandis, virtus scriptoris apparet.

In nuptiis Hebæ igitur hæc se reperisse ait Athenæus (III, 85):

Ἄγει δὲ παντοδαπὰ κογχύλια,
λεπάδας ἀσπέτους, κραβύζους, κηκιβάλους, τήθυα,
κτενία, βαλάνους, πορφύρας, ὄστρεια συμμεμυκότα,
τὰ διελεῖν μέν ἐστι χαλεπά, καταφαγεῖν δ' εὐμαρέα·
μύας, ἀναρίτας τε κάρυκάς τε καὶ σκιφύδρια,
τὰ γλυκέα μὲν ἐντ' ἐπέσθειν, ἐμπαγῆμεν δ' ὀξέα,
τούς τε μακρογογγύλους σωλῆνας· ἁ μέλαινά τε
κόγχος, ἅπερ κογχοθήραις πᾶσίν ἐστιν ὤνια·
θάτεραι δὲ γαῖαι κόγχοι τε κἀμαθιτίδες
ται κακοδόκιμοί τε κηὔωνοι, τὰς ἀνδροφυκτίδας
πάντες ἄνθρωποι καλέονθ', ἁμὲς δὲ λεύκας τοὶ θεοί.

Hic etiamsi conchyliorum nomina non omnia intelligimus, tamen quodammodo nobis sentire videmur, quid sit «ad exemplar properare Epicharmi».

Cum hac volubilitate loquendi cohæret illa figura, qua sæpius usus esse dicitur Epicharmus, quam *ἐποικοδόμησιν* vocat Aristoles (Rhetor. I, 7; gen. anim. I, 18). Exemplum exstat apud Athenæum II, 36:

A: *Ἐκ μὲν θυσίας θοίνα,*
ἐκ δὲ θοίνας πόσις ἐγένετο. B: *χαρίεν, ὥς γ' ἐμοί.*
A: *Ἐκ δὲ πόσιος κῶμος, ἐκ κώμου δ' ἐγένεθ' ὑανία,*
ἐκ δ' ὑανίας δίκα τάχ', ἐκ δίκας δὲ καταδίκα,
ἐκ δὲ καταδίκας πέδαι τε καὶ σφαλὸς καὶ ζαμία.

In hoc loquendi genus optime conveniunt antitheses falsæ atque ideo ridiculæ, quarum exemplum ex Epicharmo petivit Aristoteles (Rhetor. III, 9 extr.):

Τόκα μὲν ἐν τήνοις ἐγὼν ἦν, τόκα δε παρὰ τήνοις ἐγών·

nec minus syllogismi, qui ex mutatione rerum argumentum petunt: Qui hodie est, non eundem hominem esse, qui fuit heri. *Ταῦτα τοῖς Ἐπιχαρμείοις ἔοικεν, ἐξ ὧν ὁ αὐξανόμενος ἀνέφυ τοῖς σοφισταῖς λόγος· ὁ γὰρ λαβὼν πάλαι τὸ χρέος νῦν οὐκ ὀφείλει γεγονὼς ἕτερος· ὁ δὲ κληθεὶς ἐπὶ δεῖπνον ἐχθὲς ἄκλητος ἥκει τήμερον· ἄλλος γάρ ἐστι* (Plutarch. tranqu. an. p. 473).

Ad Athenæum redeamus! Is (VI, 235) docet, non verum esse, quod Carystius quidam dixerat, Alexin primum personam parasiti invenisse; jam Epicharmum uno saltem loco parasitum non modo commemorasse, sed loquentem induxisse. Verba parasiti satis copiosa apud Athenæum afferuntur, neque dubitandum, quin hic illic enumeratio opsonii ad ejusmodi personam pertineat. Multo tamen plura quam homo quisquam devorare potest Hercules. In duobus dramatis, *Ἥβας γάμῳ* et *Μούσαις*, nuptiæ coelestes Herculis celebratæ sunt. Ex his comoediis solis quadraginta fragmenta exstant; unum, quod conchyliorum genera enumerat, jam attuli, etiam reliqua fere omnia variis edulibus conferta. Nec mirum in coelo cibo gaudere heroem, qui jam in terris *ἀδηφάγος* fuerit. Hujus rei exemplum ex alia comoedia, Busiride, affert Athenæus X, 411:

Πρᾶτον μὲν αἴ κ' ἐσθοντ' ἴδοις νιν, ἀποθάνοις.
βρέμει μὲν ὁ φάρυγξ ἔνδοθ', ἀραβεῖ δ' ἁ γνάθος,
ψοφεῖ δ' ὁ γόμφιος, τέτριγε δ' ὁ κυνόδων,
σίζει δὲ ταῖς ῥίνεσσι, κινεῖ δ' οὔατα.

Hæc ridicula dei pictura minime omnium in Pythagoreum convenit, quoniam de diis summa reverentia semper hæc secta loquebatur. Nec credo, in omnibus fragmentis, quæ ad Epicharmum ab *ἀξιολόγῳ* auctore referuntur, plus quam unam vocem Pythagoreo dignam reperiri. Est hæc vox *νᾶφε* ɔ: ebrietate abstine; sed indicium Pythagoreismi statim verbis sequentibus tollitur; versus enim, qui a Polybio, a Cicerone, ab aliis multis laudatur, hic est:

Νᾶφε καὶ μέμνασ' ἀπιστεῖν· ἄρθρα ταῦτα τᾶν φρενῶν.

Est hæc prudentis hominis cautio, non abstinentia religiosi. Ubi nulla cavendi causa est, Epicharmus ut alii comoediarum scriptores vinum laudat:

Οὐκ ἔστι διθύραμβος, ὄκχ' ὕδωρ πίῃς (Ath. XIV, 628).

Quid de singulis rebus naturæ docuissent Pythagorei, nesciebant vulgo homines sæculi quarti, sed qualis eorum esset habitus, qualis ratio loquendi, quales mores etiam ab iis, qui initiati non erant, sciri poterat, ut de ea re satis certa scientia ad sæcula posteriora pervenire posset; docuisse autem dicitur Pythagoras *δυσφημίας πάσης καθάρευσιν τῆς τε σχετλιαστικῆς καὶ τῆς μαχίμου καὶ τῆς λοιδορητικοῦ καὶ τῆς φορτικοῦ καὶ γελωτοποιοῦ* (Iambl. § 171); Epicharmum jam vidimus jurgia et vapulationem in comoedias induxisse, cachinnum spectantium persona Herculis gulosissimi nebulonis excitavit, scurrilitatem etiam in sermonem deorum intulit, risum omnibus modis captavit.

A: *Ὁ Ζεύς μ' ἐκάλεσε Πέλοπί γ' ἔρανον ἱστιῶν.*
B: *Ἦ παμπόνηρον ὄψον, ὦ τᾶν, ὁ γέρανος.*
A: *Ἀλλ' οὔτι γέρανον, ἀλλ' ἔρανον γά τοι λέγω.*

Ejusmodi ridicule dicta (Athen. VIII, 338) non minus quam vapulationes improvisæ et *περιπετεῖαι* omnis generis in comoediarum scriptorem optime conveniunt, minime in graves Pythagoreos, qui *κατὰ τὴν διάνοιαν οὐχ ὁτὲ μὲν ἱλαροί, ὁτὲ δὲ κατηφεῖς, ἀλλ' ἐξ ὁμαλοῦ πράως χαίροντες, καὶ ἦν αὐτοῖς παράγγελμα, ὡς οὐδὲν δεῖ τῶν ἀνθρωπίνων συμπτωμάτων ἀπροσδόκητον εἶναι παρὰ τοῖς νοῦν ἔχουσιν* (Iambl. § 196). Porro Pythagoras dicitur discipulos hortatus esse *ἐν τῷ λεωφόρῳ μὴ βαδίζειν* ɔ: a frequentia hominum cavere, Epicharmus multitudinis plausum captabat; Pythagoreorum tanta erat erga deos reverentia, ut ne in annulis quidem deorum imagines insculptas habere auderent, Epicharmus deos ipsos in scenam ridendos induxit. Pythagoras homines jusserat a temulentia et a multis generibus ciborum abstinere, Epicharmus deos helluones fecit[1]).

Intelligimus jam, quomodo factum sit, ut, qui sibi et aliis persuadere studerent, apud Epicharmum vestigia Pythagoreismi reperiri, iidem tamen fateri cogerentur, poetam, tyranni timore perculsum, disciplinam in comoediis clam (*κρύφα μετὰ παιδιᾶς*) expressisse. Aperte enim omnia apud Epicharmum Pythagoreismo non modo repugnant, sed Pythagoreos vehementissime offendisse putanda sunt.

Ad finem quodam modo pervenit disputatio nostra, quoniam

---

[1]) Omnino Pythagoreus scrupulosus comoediæ persona gratissima, ut ex titulis comoediæ mediæ apparet; Pythagoreus comoediarum scriptor contradictio in adjecto est.

apparet, comoedias Epicharmi a Pythagoreismo abhorruisse, cetera scripta, quæ Epicharmi nomen præ se ferebant et disciplinam Pythagoream continere dicebantur, spuria fuisse. Sed credat aliquis, Pseudoepicharmea hæc, etiam si ab Epicharmo ipso composita non essent, anthologiam tamen ex comoediis continuisse, et, si non ipsius Pythagoræ systema docerent, tamen opiniones aliquas Pythagoreas docuisse, quæ quoniam non omnes discipuli eadem taciturnitate esse possent, jam Epicharmi tempore scholæ parietes egressæ et publici juris factæ essent. Id fieri potuisse, fatendum; num factum sit, diligentius examinandum.

Primum omnium constat, ex Græco vertisse Ennium carmen aliquod, cui nomen datum est Epicharmo. In hoc igitur carmine docuit, ut ait Varro, quattuor esse mundi principia: aquam, terram, animam, solem; Jovem autem coelum esse, ita tamen, ut idem Iuppiter esset aër et imber:

Istic est is Juppiter, quem dico, quem Græci vocant
aërem, qui ventus est et nubes, imber postea,
atque ex imbre frigus, ventus post fit, aër denuo.

Ex elementis autem «*terra corpus est, at mentis ignis est*», atque etiam de mente humana sic loquitur:

Est de sole sumptus ignis, isque totus mentis est.

Divinum illum ignem, quem animum vocamus, post mortem ad ignem coelestem redire docet Epicharmus apud Plutarchum (consol. ad. Ap. p. 110):

Συνεκρίθη καὶ διεκρίθη κἀπῆλθεν ὅθεν ἦλθεν πάλιν,
γᾶ μὲν εἰς γᾶν, πνεῦμα δ' ἄνω· τί τῶνδε χαλεπόν; οὐδὲ ἕν.

et (ap. Clem. Alex. Strom. IV, 26, 169):

Εὐσεβὴς νόῳ πεφυκὼς οὐ πάθοις κ' οὐδὲν κακὸν
κατθανών· ἄνω τὸ πνεῦμα διαμενεῖ κατ' οὐρανον.

Hæc omnia philosophiam olere, facile omnes sentiunt, neque enim igneam esse mentem vulgo Græci credebant, neque mortuorum animos in coelum escendere; etiam Elysium et beata piorum loca sub terra esse, opinio erat vulgaris, nec vero animum *πνεῦμα* vocabant. Sed æque facile apparet ex Pythagoreorum disciplina hæc petita esse non posse; nam ne ii quidem animum statim post mortem in coelum escendere putabant, sed in alia animalia, alios homines migrare; nec igneam exhalationem putabant, sed numerum et harmoniam, quamobrem non magis quam alii illius temporis philosophi animum *πνεῦμα* vocabant.

Longe alii fuerunt qui vellent: *τὴν φύσιν εἶναι πῦρ τεχνικὸν ὁδῷ βαδίζον εἰς γένεσιν, πνεῦμα πυροειδὲς καὶ τεχνοειδές.* Hanc naturam naturantem deum esse, cujus *οὐσίαν εἶναι τὴν τῶν ἀπλανῶν σφαῖραν.* — *Κατ' ἀρχὰς μὲν οὖν καθ' αὑτὸν ὄντα, τρέπειν τὴν πᾶσαν οὐσίαν δι' ἀέρος εἰς ὕδωρ· καὶ ὥσπερ ἐν τῇ γονῇ τὸ σπέρμα περιέχεται, οὕτω καὶ τοῦτον σπερματικὸν λόγον ὄντα τοῦ κόσμου, τοιόνδε ὑπολιπέσθαι ἐν τῷ ὑγρῷ, εὔεργον ποιοῦντα τὴν ὕλην πρὸς τὴν τῶν ἑξῆς γένεσιν· εἶτα ἀπογεννᾶν πρῶτον τὰ τέσσαρα στοιχεῖα, πῦρ, ὕδωρ, ἀέρα, γῆν.* Idem deus etiam mundus dicitur *κατὰ χρόνων ποιὰς περιόδους ἀναλίσκων εἰς ἑαυτὸν τὴν ἅπασαν οὐσίαν καὶ πάλιν ἐξ ἑαυτοῦ γεννῶν.* Hujus naturæ naturantis, hujus ignis mundani *πνεῦμα ἡμῖν συμφυὲς ψυχή* vocatur, quæ post mortem in ætherem escendit et manet usque ad proximum incendium mundi, quum deus igneus omnia, quæ creavit, in se iterum recipit. Dissensio tamen erat quædam in ipsa schola: *Κλεάνθης μὲν οὖν πάσας ἐπιδιαμένειν μέχρι τῆς ἐκπυρώσεως, Χρύσιππος δὲ τὰς τῶν σοφῶν μόνον.*

Est enim totum hoc systema Zenonis Cittiensis, et illa etsi sub Epicharmi nomine ferebantur ex schola Stoicorum petita. Cur Epicharmi nomine usus sit discipulus Zenonis, qui magistri disciplinam metris inclusit, hodie dijudicari non potest. Traditum est, Zenonem scriptum aliquod suum *Πυθαγορικά* vocasse, et astronomia satis magni momenti erat in utraque schola, atque omnino in illa ignorantia antiqui Pythagoreismi facile fieri poterat, ut putarent homines in antiquos Pythagoreos omnem sapientiam confluxisse. Si igitur jam tum contorta interpretatione comoediarum semidocti sibi persuaserant, Epicharmum Pythagoræ fuisse discipulum, Stoico alicui facile in mentem venire poterat, ut dialogum quendam (dialogice enim scriptum fuisse poema ex loco Plutarchi apparet) Epicharmi nomine inscriberet, similiter atque Cicero uni dialogo Catonis, alteri Lælii nomen apposuit. Neque enim certum est, errorem posteriorum, qui poema ab Epicharmo scriptum putabant, fraude auctoris ortum esse.

Illud poema, quod Latine vertit Ennius, tetrametris trochaicis scriptum est æque atque duo fragmenta, quæ ex Plutarcho et Clemente attuli. Alia fragmenta Epicharmea trimetris iambicis scripta, ut ea, quæ Diogenes in vita Platonis affert secutus Alcimum quendam, qui sibi persuaserat Platonem omnem suam

sapientiam ex Epicharmi scriptis hausisse. Ut hoc demonstret inter alia sequens fragmentum laudat:

Εὔμαιε, τὸ σοφόν ἐστιν οὐ καθ' ἓν μόνον.
ἀλλ' ὅσσα περ ζῇ, πάντα καὶ γνώμαν ἔχει.
καὶ γὰρ τὸ θῆλυ τῶν ἀλεκτορίδων γένος,
αἰ λῇς καταμαθεῖν ἀτενές, οὐ τίκτει τέκνα
ζῶντ', ἀλλ' ἐπώζει καὶ ποιεῖ ψυχὰν ἔχειν.
τὸ δὲ σοφὸν ἁ φύσις τόδ' οἶδεν ὡς ἔχει
μόνα· πεπαίδευται γὰρ αὐταυτᾶς ὕπο.

Etiam hoc satis philosophice dictum. Eadem sapientia divina omnia pervadit, ita tamen, ut alio animantia ipsa per se sciant, cur hoc vel illud faciant, alia sapientiæ leges sequantur, *ignara* ipsa et quid et cur ita agant; sed ubique eadem sapientia, idem deus, idem mundi fabricator, idem pater *κοινῶς τε καὶ τὸ μέρος αὐτοῦ τὸ διῆκον διὰ πάντων*, eadem natura naturans, idem technicus; *οὐδὲν τε διήλλαξεν ἡ φύσις ἐπὶ τῶν φυτῶν καὶ ἐπὶ τῶν ζώων, ὅτι χωρὶς ὁρμῆς καὶ αἰσθήσεως κἀκεῖνα οἰκονομεῖ, καὶ ἐφ' ἡμῶν τινα φυτοειδῶς γίνεται.* Sed diversam rationem in hominibus et in brutis animalibus sequitur *ἡ φύσις τεχνική*. Nobis enim *τοῖς λογικοῖς*, ut ait Zeno apud Diogenem (VII, § 86), *ὁ λόγος κατὰ τελειοτέραν προστασίαν δέδοται*, gallinos autem, ut ait Pseudoepicharmus, ita docet (*πεπαίδευται τὸ γένος αὐταυτᾶς ὕπο*) ut *ignari* rectum faciant, *τὸ δὲ σοφὸν ἁ φύσις μόνα οἶδεν ὡς ἔχει.*

Hodie philosophemata quædam adeo omnibus in promptu sunt, ut haud facile nobis persuadeamus, tempus fuisse, quum nondum inventa essent. At fuit tamen, quum primum a viro sagaci proferrentur. Ejusmodi est hæc distinctio inter rationem sui consciam et rationem cœcam. Apud Platonem nondum occurrit. Sæpissime autem et apud eum et apud ceteros Socraticos *inductionem* quam logici vocant reperimus, quæ inductio nititur comparatione inter ea, quæ sub idem genus cadunt, instituta et distinctione, quam faciunt inter qualitatem rei et ipsam rem. Etiam hujusmodi inductionis exemplum ex Epicharmeis suis attulit Alcimus.

A. *Ἆρ' ἐστὶν αὔλησίς τι πρᾶγμα;* B. *Πάνυ μὲν ὦν.*
A. *Ἄνθρωπος ὢν αὔλησίς ἐστιν;* B. *Οὐδαμῶς.*
A. *Φέρ' ἴδω, τί δ' αὐλητάς; τίς εἰμέν τοι δοκεῖ;*
ἄνθρωπος, οὐ γάρ; B. *Πάνυ μὲν ὦν.* A. *Οὐκ ὦν δοκεῖ*
οὕτως ἔχειν τοι καὶ περὶ τὠγαθῶ; τό γα
ἀγαθόν τι πρᾶγμ' εἶμεν καθ' αὐθ'· ὅστις δέ κα

εἰδῇ μαθὼν τῆν᾽, ἀγαθὸς ἤδη γίγνεται.
ὥςπερ γα τὰν αὔλησιν αὐλητὰς μαθών,
ὄρχησιν ὀρχηστάς τις ἢ πλοκεὺς πλοκάν,
ἢ πᾶν γ᾽ ὁμοίως τῶν τοιούτων, ὅ, τι τύ λῇς,
οὐκ αὐτὸς εἴη χ᾽ ἁ τέχνα, τεχνικός γα μάν.

Socraticam quæstionem — *ἆρα διδακτὸν ἀρετή* — inductione Socratica et Socraticis argumentis solvere conatus est, etiam verbis Socraticis usus. Nam Doricæ dialecti et is et ceteri, qui Pseudoepicharmea scripserunt, non magis periti erant, quam quantum satis erat ad colorem quendam Doricum orationi offucandum, adhibitis vocabulis *λῇς*, *εἶμεν*, *γα*, pro *η* et *ου* positis *α* et *ω*; in ceteris omnibus vocabularium totum ex schola Attica petitum; neque operæ pretium erat, ut viri Ahrensii doctrina imbuti tempus perderent in ejusmodi pseudodoricis emendandis.

Satis notum, Heraclitum contendisse, omnia semper fluitare, Parmenidem nullum omnino motum esse. Hæc ita Plato conjunxit, ut diceret materiam semper fluitare, ideam semper sibi constare. Etiam hoc imitatus est Pseudoepicharmus quidam, quem idem laudavit Alcimus. Eo fragmento docemur, apud deos omnia semper *διὰ τῶν αὐτῶν εἶναι*, homines autem ita semper mutari, ut et tu et ego hodie alii simus, atque heri fuerimus.

Sed de Alcimo jam plus nimio dixi, etsi quattuor totis libris hoc eum argumentum persecutum esse dicit Diogenes, et imitatorem nactus est, qui ut omnes viderent, qualis esset plagiator Plato, Epicharmi verbis versus de imitatione Platonis scripsit.

Id ex ipso Diogene comperimus, qui III, 12, 17: *Ὅτι δ᾽ οὐδ᾽ αὐτὸς*, inquit, *Ἐπίχαρμος ἠγνόει τὴν αὑτοῦ σοφίαν, μαθεῖν ἐστὶ κἀκ τούτων, ἐν οἷς τὸν ζηλώσοντα προμαντεύεται.*

Ὡς δ᾽ ἐγὼ δοκέω — δοκέω γάρ — σάφα ἴσαμι τοῦθ᾽, ὅτι
τῶν ἐμῶν μνᾶμα ποκ᾽ ἐσσεῖται λόγων τούτων ἔτι.
καὶ λαβών τις αὐτὰ περιδύσας τὸ μέτρον ὃ νῦν ἔχει,
εἷμα δοὺς καὶ πορφύραν λόγοισι ποικίλας καλοῖς,
δυσπάλαιστος ὢν τὸς ἄλλους εὐπαλαίστους ἀποφανεῖ.

Fieri potest, ut philosophus animo videat, dogmata sua in sequentia sæcula propagatum iri; sed sæculis posterioribus oriturum esse scriptorem, qui *metro dempto* et poetica forma soluta eadem *prosa* oratione dicat et eloquentia facile omnes superet, nemo videre potest, nisi propheta est post factum, id est falsarius.

Auctor illius libri, qui *Πολιτεία* inscribebatur, aliquam fortasse notionem Pythagoreismi habuit. Ex eo enim libro hæc affert Clemens Alex. Str. V, 14, 119:

Ὁ βίος ἀνθρώποις λογισμοῦ κἀριθμοῦ δεῖται πάνυ.

et *Ζῶμεν ἀριθμῷ καὶ λογισμῷ· ταῦτα γὰρ σώζει βροτούς.*

Sed idem quum addat plura de *τέχνῃ* et *λόγῳ* divino, de quibus his verbis loquitur:

Οὐ γὰρ ἄνθρωπος τέχναν εὗρ᾽· ὁ δὲ θεὸς ταύταν φέρει.

ὁ δέ γε τἀνθρώπου λόγος πέφυκ᾽ ἀπὸ τοῦ θείου λόγου,

apparet eclectica ratione Stoicorum et Pythagoreorum disciplinam conjunxisse.

Præter philosophica Epicharmi scripta laudantur etiam *Ὀψοποιΐα* et libri medici. De *Ὀψοποιΐᾳ* ratio aperta. Coenæ coelestes et edulia Herculis ejusmodi libro ansam facile præbuerunt.

De arte medica scripsisse Epicharmum, inter alios Plinius docet, qui ait Epicharmum asseruisse, brassicam contra *testium et genitalium* mala utilissimam esse, brassicam silvestrem contra *canis rabiosi morsum.*

Quod si nulla alia testimonia de pharmacopoea Epicharmi exstarent, credere aliquis posset, quod jocandi caussa in comoedia aliqua dixisset Epicharmus, a Plinio pro serio habitum esse. Sed præter hunc etiam Columella et Censorinus dicta Epicharmi ad artem medendi pertinentia laudant.

Hæc opinio de Epicharmo medico unde orta sit, intelligitur ex loco Iamblichi, qui propter mendum scripturæ ab hominibus doctis perverse acceptus est. Ait enim Iambl. § 241: ***Καὶ Μητρόδωρός τε ὁ Θύρσου τοῦ πατρὸς Ἐπιχάρμου καὶ τῆς ἐκείνου διδασκαλίας τὰ πλείονα πρὸς τὴν ἰατρικὴν μετενέγκας, ἐξηγούμενος τοὺς τοῦ πατρὸς λόγους πρὸς τὸν ἀδελφόν, φησὶ τὸν Ἐπίχαρμον καὶ πρὸ τούτου τὸν Πυθαγόραν τῶν διαλέκτων ἀρίστην λαμβάνειν τὴν Δωρίδα***, quam dialectum cum virili musica Doriensium comparasse dicitur Metrodorus, quum Ionica dialectus atque Attica laxioribus et minus nervosis musicæ generibus similis ei videretur. Sequitur apud Iamblichum excerpta nonnulla de medicina Pythagoreorum, quæ sine dubio petita sunt ex iisdem commentariis Metrodori.

Locus, quem Græce descripsi, quod ad summam rei attinet, satis facilis intellectu: Metrodorus quidam, Thyrsi filius, quum in commentariis ad patris libros scriptis alterius cujusdam hominis disciplinam, quæ per se ad medicinam non pertineret, ad artem medicorum transferret, nonnulla de Epicharmi et Pytha-

goræ dialecto disputaverat. Sed quo tempore vixerit Metrodorus, et quis fuerit *ἐκεῖνος* ille, cujus verba ad medicinam non pertinentia Metrodorus tamen in commentariis de arte medendi attulit, non liquet..

Quod vocatur Metrodorus *ὁ Θύρσου τοῦ πατρὸς Ἐπιχάρμου*, alii omnibus linguæ legibus spretis ita interpretantur, quasi sit *Metrodori pater Thyrsus patre Epicharmo natus*; alii vertunt: *M.*, *filius Thyrsi*, *qui Thyrsus idem pater erat Epicharmi*, non illi quidem linguæ leges contemnentes, sed communis sensus defectum scriptori imputantes. Quis enim, ut significet fratres Metrodorum et Epicharmum Thyrso patre natos esse, ita loquitur, ut Metrodorum appellet *filium Thyrsi*, *patris Epicharmi*? Præterea utrique interpretationi duæ res impedimento sunt: neque enim Græce dici potest *M. ὁ Θύρσου καὶ — μετενέγκας* pro eo, quod est *M.*, *ὃς Θύρσου μὲν ἦν υἱός*, *τῆς δὲ ἐκείνου διδασκαλίας τὰ πλείονα μετήνεγκε*, neque is, qui rationem reddidit, cur dialecto Dorica usus esset Epicharmus, aut frater aut nepos Epicharmi esse potest. Ejusmodi ratiocinationes eo demum tempore incipiunt, quum homines litterati, quam potissimum dialectum adhiberent ipsi eligebant, quum studia Alexandrinorum grammaticam artem excoluerant. Antea neque delegit quisquam certam aliquam sibi dialectum, nec rationem reddidit cur hac vel illa dialecto potissimum uteretur. Vocabula *τοῦ πατρὸς Ἐπιχάρμου* non cum *ὁ Θύρσου* cohærent, sed cum sequentibus *καὶ τῆς ἐκείνου*. Vertit igitur Welckerus: «Ein Metrodoros, Sohn des Thyrsos, wandte von dem Vater des Epicharmos und seiner Lehre das Meiste auf Arzeneiwissenschaft an». Sed ne hoc quidem verum esse potest. Epicharmi patrem Helothalem appellatum esse, fama erat, neque id ignorare poterat Iamblichus, præsertim quum ejus opere usum esse Metrodorum diceret. Cur igitur nomen non addidit? Deinde non tanta erat auctoritas Helothalis, ut ejus scriptis, sive philosophica essent, sive poetica, commentarios suos quisquam ornaret. Postremo, si Helothalis auctoritatem secutus esset, nulla causa afferri potest, cur de Epicharmi dialecto disputarit. Emendatio loci facillima. Scripsit Iamblichus: *Καὶ Μητρόδωρός τε ὁ Θύρσου*, *Ἐπιχάρμου καὶ τῆς ἐκείνου διδασκαλίας τὰ πλείονα πρὸς τὴν ἰατρικὴν μετενέγκας . . . . φησὶ τὸν Ἐπίχαρμον τῶν διαλέκτων ἀρίστην λαμβάνειν τὴν Δωρίδα*; ad Epicharmi autem nomen, quoniam Epicharmum Pythagoreum esse putabat et omnes Pythagoreos Dorice scripsisse sciebat, addidit: *καὶ πρὸ* [illegible]*ῶν Πυθα-*

γόραν. Post doctus quidam homo, nostrorum codicum archetypum legens, quum ad verba *Μητρόδωρος ὁ Θύρσου* significare vellet, illum Thyrsum eundem esse cujus libros Metrodorus commentatus est (*ἐξηγούμενος τοὺς τοῦ πατρὸς λόγους*), in margine addidit aut supra vocabulum *Θύρσου* in spatio, quod inter duas lineas erat, adscripsit *τοῦ πατρός*[1]).

Metrodorus igitur aliquis, sive idem est, quem Galenus ut hominem satis aptum laudat, sed tamen nimis dogmaticum, sive alius, Epicharmi nonnulla scripta, aut comoedias aut Pseudoepicharmea, in commentariis suis haud raro ita adhibuit, ut eorum auctoritate niteretur, atque ita quanquam per se de aliis rebus composita erant, tamen *εἰς τὴν ἰατρικὴν μετενέγκαι* conaretur. Ex hujus Metrodori libris ea fortasse petita sunt, quæ Epicharmus de malis curandis præcepisse dicitur. Quamquam fieri potest, ut Pseudoepicharmea etiam de his rebus componerentur.

Fraudi enim aptissimum erat Epicharmi nomen, quod non modo Ennii, sed totius sæculi illius et sequentium sæculorum admiratio ejus magna erat *οἵ τε γνωμολογῆσαί τι τῶν κατὰ τὸν βίον βουλόμενοι τὰς Ἐπιχάρμου διανοίας προφέρονται· καὶ σχεδὸν πάντες αὐτὰς οἱ φιλόσοφοι κατέχουσιν* (Iambl. § 166).

Sed ex his sententiis, quarum etiam hodie satis magnus numerus exstat, non nisi eæ, quæ apud Aristotelem et superiores reperiuntur, quas Athenæus et quas grammatici dialecti illustrandæ caussa afferunt, certæ sunt; ceteræ interdum incertæ, quoniam fieri potest, ut comoedia aliqua Epicharmi etiam a Plutarcho aut Cicerone lecta sit, vel ut Cicero verba Epicharmi ex antiquiore scriptore petiverit; sed pleræque aperte spuriæ.

Clemens Alexandrinus (Str. VII, 4, 27) ad Epicharmum refert hanc sententiam:

Καθαρὸν ἐὰν τὸν νοῦν ἔχῃς, ἅπαν τὸ σῶμα καθαρὸς εἶ.

Sententia satis bella, quæ purum idealismum auctoris sui declarat; sed hoc ipsum documento est, ab Epicharmo non esse profectam. Antiquiores Græci ita semper corporea et psychica confundebant, ut *τὸ ἄγος*, quod quis admisisset, lustratione

[1]) Hæc emendatio si minus placet, conjicere etiam licet pro *τοῦ πατρός* scribendum *τοῦ ἰατροῦ*. Emendandum esse certissimum est. Male intellectus hic locus historiarum fabricationi ansam præbuit hominibus doctis, qui hinc eruerunt et Epicharmum et patrem Epicharmi medicos peritos fuisse, familiæ Asclepiadarum ortos. Mythologia quædam litteraria a philologis nostri sæculi ex argumentis subtilissimis contexta undique alimentum sumit.

corporea expiandum esse putarent; nec Pythagorei hac confusione immunes erant; quin etiam faba aut carne ferina vescendo non modo corpus, sed etiam animum hominis contaminari putabant. Ejusmodi superstitionem vel sapientissimi viri illorum temporum secuti sunt, neque ideo vituperandi; rationalismum, qui mentem a corpore distinguere scit, vel stolidissimi sequentium sæculorum plagiatores magna voce docebant nec tamen ea de caussa laudandi.

Pythagoreus non fuit Epicharmus; Pseudoepicharmea Stoicam aut Academicam disciplinam tradentia ab ignaris, fortasse ab ipso auctore, pro Pythagoreis vendita sunt, quamvis multum a disciplina Pythagoreorum abhorrerent. Hæc Aristoxenus et Philochorus morte damnarunt; sed verum est, quod dicunt, eum, qui nunquam vixit, difficillime necari; nam etsi ab his interfectus est Pseudoepicharmus, phasma tamen etiam apud posteros commeavit. Monuit Welckerus (Kleine Schriften, I, 271 sqq.) non nisi *εἴδωλον* esse illum scriptorem; nihil tamen effecit ea admonitione, neque exspectandum post hanc disputationem recordaturum esse Epicharmum philosophum Pythagoreum, se nec vixisse unquam, et inter mortuos numerandum esse.

Nos vero, quibus phasmata, quæ *διὰ πριστοῦ ἐλέφαντος* veniunt, minus placent, de vero Epicharmo quid traditum sit, spectemus. De eo Aristoteles: *Τὸ δὲ μύθους ποιεῖν Ἐπίχαρμος καὶ Φόρμις ἦρξαν. Τὸ μὲν ἐξ ἀρχῆς ἐκ Σικελίας ἦλθεν· τῶν δὲ Ἀθήνησιν Κράτης πρῶτον ἦρξεν ἀφέμενος τῆς ἰαμβικῆς ἰδέας καθόλου ποιεῖν λόγους καὶ μύθους.*

Ante Epicharmum igitur, ut apud Parios Archilochus Lycambi et Neobulæ maledixerat, ut idem Archilochus et Simonides Amorgensis in totum genus feminarum invecti erant, ita apud Megarenses et Atticos diebus Baccho festis aut comoedus personatus vel potius foece oblitus et scurriliter vestitus aut totus chorus *κωμαστῶν* mox in singulos homines, mox in hoc vel illud genus hominum invehebantur. Primus omnium Epicharmus, tragoediam fortasse imitatus, continuam fabulam seruit, ut ipsi parasiti, ipsi rustici, heroes atque dii ebrii, omnes denique ii, qui ridebantur, in ipsam scenam introducerentur, ut coram spectatoribus fata eorum agerentur. Quod ab Epicharmo inventum est, Crates apud Athenienses est imitatus; sed tota comoedia politica Atticorum propter convicia et impetus in eos, qui extra scenam erant, non pauca ex genere iambico retinebat. Tum demum, quum *τοῦ ἰαμβίζειν τοὺς πολιτικούς* destitissent,

vera imitatio Epicharmi exstitit, et quod a Siculo inventum est, a poetis comoediæ mediæ ad perfectionem perductum.

De indole Epicharmi, etsi omnes summum comicum fuisse consentiunt, variae tamen fuerunt sententiæ hominum. Summum enim comicum ad suum sibi quisque ingenium fingit. Qui intra parietes scholæ philosophicæ educati eum esse omnis disciplinæ finem putarunt, ut semper in ore haberentur dictata philosophica magistri, ii etiam Epicharmum ideo comoedias composuisse voluerunt, ut sententias philosophicas vulgaret. Qui de rerum natura profundius aliquid scire studuerunt ex verbis Epicharmi hujusmodi aliquid eruere conati sunt. Philologi nonnulli hodierni sine dubio sâtis bene morati, sed ante omnia morum magistri, non modo ἠθικοί, sed ἠθικευόμενοι, non modo morales, sed moralissantes, illud sibi persuaserunt, conscriptas esse comoedias Epicharmi morum illius ævi corrigendorum causa. Risum enim irrisionem esse volunt, irrisionem autem sciunt esse ludimagistri discipulos corrigentis. Equidem confiteor, plane me non intelligere, quid ad mores emendandos valere possit narratio de Hercule omnia devoranti tam festive exposita, ut risu rumpantur spectatores. Nam quod dicunt, ejusmodi descriptiones vituperationem continere Siculorum, qui vulgo nimis opipare convivia appararent, non facile credo ejusmodi comoedia spectata minus copiose coenam instruxisse quemquam.

Sed omnino in comoediæ inventore non tam quærendum videtur, quid riserit, quam illud animadvertendum, quod non serio locutus est, sed cachinnum movit. Atqui, ut ait Horatius, qui alios flere vult, ipsi primum dolendum, et ridentibus tantum arrident homines. Non negabo etiam stomachantem interdum, quum indignationem frenis cohibet, amarius ridere posse; sed illud patet, risum profuse et libere scaturientem minime indignantis esse neque ejus, qui virtutis rigidum satellitem agit, sed ejus, qui regulam omnem atque normam fastidiens ipso τῷ παραδόξῳ gaudet. Hinc ἐποικοδομήσεις rhetoricæ in rebus pusillis, hinc syllogismi, quibus logice et philosophice absurda luculenter demonstrantur; hinc dii plus quam humane hominum mores secuti. Finis enim comoediæ non est morum emendatio, sed animus ab omnibus frenis liber atque solutus.

Hinc exordium faciendum in quæstione de ingenio Epicharmi; sed quoniam tam pauca nobis fragmenta reliqua sunt, vereor, ne vetus ille comicus ipse omnibus frenis solutus e latebris suis securis vanos nostros conatus immodice rideat.

Til textbehandlingen i Ciceros Cato major.

Af *G. Lund.*

Hvad der nærmest har givet anledning til efterfølgende bemærkninger er, at jeg efter længere tids forløb er kommen tilbage til behandlingen af dette skrift, hvoraf jeg skulde besörge en ny udgave, da min bearbejdelse deraf, der udkom for 15 år siden, var udsolgt. I denne mellemtid er der fremkommet vigtige bidrag til textbehandlingen, medens bogens fortolkning ikke er bragt meget videre fremad. Medens nemlig den af Madvig til udgaven af 1835 benyttede kollation af det gamle Pariserhåndskrift no. 6332, der var udført af N. B. Krarup, foruden udgiverens egne værdifulde rettelser har gjort hans recension til grundlag for alle de sildigere navnlig tyske textudgaver, har det ved en ny omhyggelig sammenligning af dette ældgamle og fortrinlige håndskrift, der er foretaget af H. Keil til C. Halms recension af skriftet i 2den udgave af Orells Ciceronis opera t. IV, vist sig, at Krarups kollation lader ikke lidet tilbage at ønske såvel i pålidelighed som især i fuldstændighed. Dernæst har Th. Mommsen (i Berliner-Akademiets monatsberichte, 1863) fremdraget[1]) en gammel Leidener codex (ex libris Petri Danielis Aurelii 1560), der i alder står Pariserhåndskriftet meget nær (fra 10de århundrede), men har en selvstændig karakter, så at de ikke begge høre til samme håndskriftfamilie, men hvert for sig må anses for at stå originalhåndskriftet lige nær og lige direkte at stamme herfra, hvorimod alle andre håndskrifter ere af sildigere oprindelse og bære præg af mindre rene kilder. Af mindre betydning, men dog af nogen, er den af Baiter (i Philologus 21 jahrgang) undersøgte codex Rhenaugiensis no. 126 fra 11te eller 12te årh. (forskellig fra den af Halm benyttede cod. Rhenaug. no. 127), af hvis læsemåder der dog findes flere ret mærkelige. Men hvor de to ældste (P. og L.) stemme overens, ligger der et vægtigt bevis for læsemådens rigtighed i denne samstemning.

Da min opgave selvfølgelig kun har været at foretage en omhyggelig revision af den text, jeg engang har leveret, med

[1]) Denne codex Danielis har dog været kendt af Gruter.

benyttelse af disse ny hjælpemidler, skal jeg her, som jeg i forordet til bogen har lovet, idet jeg går ud fra denne, angive de forandringer, hvortil jeg har fundet anledning; men da min 1ste udgaves text i alt væsenligt slutter sig til Madvigs, skal jeg for deres skyld, som måtte benytte denne, nedenunder angive de få afvigelser derfra[1]). Foruden en redegörelse for de nu af mig gjorte forandringer skal jeg tilföje nogle af andre (Halm, Baiter, Mommsen, Lahmeyer, Sommerbrodt, Bergk, Fleckeisen o. fl.) foretagne eller foreslåede rettelser, som jeg ikke har troet mig beföjet til at følge, endelig meddele nogle enkelte rettelser og formodninger dels af andre (deriblandt af Madvig, som med forekommenhed ere mig meddelte) dels af mig selv, som kunne have större eller mindre rimelighed for sig, uden at jeg altid har vovet at optage dem i en skoleudgave, der fremfor alt kræver en text, der er så sikker som muligt. Og i det hele taget har jeg her (som ved andre skrifters udgivelse) været mere tilböjelig til at beholde det gamle, når ikke bestemte håndskriftlige eller sproglige hensyn forbød det, end til at optage nyt, der var mindre nødvendigt eller mindre sikkert. Dog ere forandringerne fra min første udgave til anden blevne temmelig talrige, nemlig henved et hundrede, naar de mindre regnes med; hvilket viser, hvor meget der dog endnu kan stå tilbage at göre selv ved de mest læste og hyppigst udgivne klassiske forfatteres skrifter, förend man kan sige at de foreligge i en sikker og paalidelig skikkelse. Noget lignende vil vise sig ved Lælius og de Officiis, når jeg forhåbenlig om ikke lang tid kommer til en ny udgave af dem.

Hvad bogens titel angår, da findes der i håndskrifterne forskellige benævnelser eller overskrifter, som tilfældet er med så mange andre skrifters titel i codices. Dog synes det utvivlsomt, at den gamle overskrift: Cato major sive de senectute dialogus, er uhjemlet, og at den nu optagne: *Cato major de senectute* er

---

[1]) Disse findes for resten angivne i mine „bidrag til fortolkningen af nogle steder i Ciceros Cato major og Lælius“, progr. for 1851, hos C. A. Reitzel, og ere følgende: § 3 *Cius*, § 8 er udeladt *nobilis*, § 19 *qvintus* hic et tric. annus og *decem* annis; § 24 en anden inddeling af verset, § 47 *veneriis*, § 59 *comem*. En begrundelse af disse forandringer findes sstds. s. 4 fg. Forandring af ordenes skrivemåde eller interpunktion er det ikke nødvendigt her at omtale.

den rigtige. Cod. Paris. (P) har således: Incipit lib̄ Catonis de senectute, og cod. Monac. 7809 (J) har: M. Tullii Ciceronis Cato major de senectute. Andre håndskrifter have på forskellig måde noget lignende, s. Halms rec. i Cic. Opp. IV,] p. 612. Tilföjelsen ad T. Pomponium Atticum, som jeg har beholdt på den indre titel efter sædvane, findes heller ikke i de bedre codd., men er ogsaa mere at betragte som en forklarende eller oplysende tilsætning af udgiverne til læserens underretning.

---

§ 1. I Ennius' vers læses nu (med P) *te adjuero* for det tidligere ego adjuero. I og for sig er der heller ingen grund til at subjektet skulde udhæves, medens objektet savnes.[1]

plenus fidei har jeg ligeledes med håndskrifterne skrevet fuldstændigt, da skrivemåden plenu' fidei skyldes Orell, uden at findes i kilderne. Det samme er tilfældet med confectus i § 14.

§ 2. *et te et me ipsum* har jeg beholdt med P, medens Sommerbrodt (i sin 5te udg. af Cato major, Berlin 1866) efter L (cod. Leidensis) har optaget: et te et me *etiam* ipsum. Men dette *etiam* fremhæver *me*, der allerede er tilstrækkelig fremhævet ved *ipsum*, lige over for Atticus mere end det er passende eller nødvendigt. Forfatterens hovedhensigt med afhandlingen var dog ikke at skrive for sig selv.

Ordstillingen *vellem aliqvid* findes i alle håndskrifter, hvorfor det tidligere: aliqvid vellem er opgivet. Ligeledes er her skrevet kort efter: *numqvam igitur laudari satis digne.* P har vel *laudari igitur*, således som angives i Madvigs præfat. p. XXIV, men efter Halms angivelse additis signis transpositionis. L har: digne satis laudari, hvilket er optaget af Sommerbrodt; men til denne omsætning synes der ingen tilstrækkelig grund.

§ 3. Skrivemåden *Cius* (s. mine «bidrag» s. 4) har jeg beholdt, skönt Halm og alle nyere udgivere beholde *Ceus.* Håndskrifterne ere her forvanskede, og deres autoritet er her, som ved de fleste egennavne, der ere sjældnere eller sådanne at de let forvexles, af liden betydning.

eisqve er håndskrifternes skrivemåde her, medens Orell, Madvig og andre skrive iisqve. Denne forskellige skrivemåde

---

[1]) Når Halm i det 3die vers skriver *erat*, må det ligefrem være en uagtsomhed eller trykfejl.

af dette stedord er stadig tilbagevendende også i dette skrift (*ei* — *ii* o. s. v.)

id tribuito har jeg med Sommerbrodt optaget efter L istedenfor attribuito (ↄ: adtribuito, hvoraf forvexlingen falder i öjnene). Her er *id* ikke overflødigt, og det usammensatte *tribuito* er dels almindeligere, dels fuldkommen tilstrækkeligt.

§ 4. Ordstillingen: *rem haud sane difficilem, Scipio et Læli, admirari v.* har Sommerbrodt optaget efter L; jeg har ikke anset det for nødvendigt at forlade P.

a se ipsi har jeg beholdt (efter P). Halm skriver a se ipsis, der vel er logisk rigtigere; men nævneformen er dog i denne og lignende forbindelser så gennemgående en sprogbrug, at her ikke kan være tale om at forlade de bedste håndskrifter. Jfr. Halm ad Cic. Catil. II, § 17; Lahmeyer i Philologus XXI, s. 290.

putavissent have alle gode hdskr. (for *putassent*); i det hele ere de fuldstændige former, der synes at høre til den omhyggeligere og korrektere stil, almindeligere her end de sammentrukne, der mere høre til talesproget; jfr. § 45 nominaverunt, § 55 triumphavisset; § 7 og 81 vinculis (for det nu alm. der skrevne vinclis) o. s. v.

qvam si octogesimum. Her er *si* indskudt efter P a sec. m. og L (med Sommerbr.). Halm har ikke optaget det gentagne *si*, der forekommer mig bedre og tydeligere, ja næsten nødvendigt, og let kunde udelades ved en misforståelse.

§ 5 *discriptæ* har jeg optaget efter Halms opfordring. Selv beholder han hdskrs. *descriptæ*, men tilföjer: malim *discriptæ*, ut sit idem quod *distributæ.* Baiter (i Philologus XXI) anbefaler det også efter cod. Rhenaug., og den nyere tids undersøgelser synes at have godtgjort forskellen mellem describere (afgrænse, afsætte, afridse) og discribere (inddele, fordele, anordne). Samme form er optaget § 59 *discripta* og *discriptio*, hvor både Halm og Sommerbrodt læse således; men hdskr. vakle (P har discriptio, L både discriptio og discripta). At betydningen på begge steder ikke er den samme, som Sommerbr. antager, kan jeg ikke se.

dis er skrevet her med alle Halms codd. og efter de ciceronianske håndskrifters skrivebrug, ligeledes § 19, 25 og 47.

§ 7. *vinculis* er skrevet (for vinclis) med hdskr., ligesom § 81, hvor kun de ringere have den kortere form. Jfr. bem. til § 4.

§ 8. *istud* (for istuc) har jeg med Baiter og Sommerbrodt optaget efter P og Charisius; derimod ikke indskudt *sunt* efter L med Sommerbr. strax efter (neqvaqvam in isto sunt omnia).

nec tu, si Atheniensis. Herefter er udeladt esses (med Sommerbr. efter L og Erfurt.), hvilket Halm beholder. Ved udeladelsen bliver det hele kortere og mere afrundet, hvorpå det her væsenlig kommer an. Stedet i sin helhed er behandlet af Madvig præfat. (= Opuscc. II, 271), jfr. mine »bidrag« s. 10 fg.

§ 10. *comitate condita gravitas* har jeg beholdt med P. Men da L har virtus gravis og cod. Erfurt. gravis virtus, har Sommerbr. deraf gjort virtutis gravitas, vistnok urigtigt og uden nødvendighed. *virtutis* er åbenbart en glosse, *gravitas* alene er tilstrækkeligt og danner den bedste modsætning til *comitas.*

I Ennius' vers: *non enim rumores* (i alle codd.) har jeg rettet til *noenum rumores* efter C. Lachmanns konjektur (comm. in Lucret. p. 150), som også billiges af Madvig og er optagen her af udgiverne, ligesom af Baiter i de Offic. Håndskrifternes *non enim* strider for stærkt imod metrikken, og det gammeldags ord kunde som ukendt let forvanskes af afskriverne.

Derimod har jeg forkastet Sommerbrodts rettelse i det 3die vers: ergo *priusqve* magisqve (for postqve magisqve), der støtter sig til Polybs ord III, 105 *τοῖς μὲν οὖν παρ' αὐτὸν γενομένοις τὸν κίνδυνον ἦν ἐναργές, ὅτι διὰ μὲν τὴν Μάρκου τόλμαν ἀπόλωλε τὰ ὅλα, διὰ δὲ τὴν εὐλάβειαν τοῦ Φαβίου σέσωσται καὶ πρὸ τοῦ καὶ νῦν.* Thi selv om man vil antage, at Polyb har kendt og tænkt på Ennius' vers, siger han dog noget helt andet; hans »för og nu« gælder *σέσωσται*, ikke gloria claret. Desuden brugte Ennius ikke *ergo* med kort *o*, hvilket først findes hos Ovid.

§ 11. *fuerat in arce* har jeg skrevet med L (istdf. fugerat in arcem, efter P); de fleste codd. have også *in arce.* Forvanskningen af *fuerat* til *fugerat* var let, især når in arce var blevet til *in arcem* (in arce). Her er ikke tale om flugt, men kun om at indeslutte sig i fæstningen efter at have opgivet byen. I: fuerat in arce angives også tydeligere, at samtalen fandt sted noget efter at begivenheden var foregået, ligesom dermed også antydes det, hvorpå Salinator netop beråbte sig.

§ 12. *qvæ* foran *scientia juris augurii* har jeg udeladt med alle hdskr. Hvorfor Orell og hans efterfølgere have optaget det, er ikke let at se, da det ingen nytte gör; tvertimod bidrager det til at göre udtrykket mattere (efter foregående *qvanta*).

ita tum cupide fruebar har jeg beholdt med P, trods den af Mommsen anbefalede ordstilling: ita cupide fruebar tum (efter

L, der har: ita cupide fruebatur, og de fleste andre codd.: perfruebar tunc), da der intet vindes ved ordstillingen, men *tum* snarere utilbørligt fremhæves ved at stilles i slutningen.

§ 13. *qvarta nonagesima*: således (uden *et* imellem) er skrevet efter P med Halm og Baiter, og dette synes at være alle gode hdskrs. læsemåde. Den gamle regel i sproglæren (qvartus et nonagesimus eller nonagesimus qvartus) holder ikke stik; således, for blot at tage ét expl. af et andet skrift, de Offic. II, § 29. Jfr. nedenfor til § 16.

§ 15. *L. Paullus, pater tuus, Scipio.* Her burde måske dette *Scipio* være udeladt med Halm, da det ikke findes i de bedre codd. Jeg beholdt det med de fleste udgivere, fordi det syntes noget utydeligt, hvem der tiltales, da personen ellers plejer at nævnes, skönt jeg indrömmer, at i *L. Paullus* ligger en tilstrækkelig antydning af, hvem der menes med *tuus.*

§ 16. For *septem et decem annis*, som hidtil er givet af Orell, Madvig og andre, skriver Halm nu *septemdecim;* hdskr. have *septem decem*, undtagen cod. S, der ved en rettelse har *septimo decimo.* Men da også læsemåden *annos* findes for annis, råder Halm til at skrive *septimo decimo anno*, hvilket jeg med Sommerbrodt har optaget. Baiter (i Philologus XXI, 538) anser dette (som findes i cod. Rhenaug. 126) for utvivlsomt rigtigt, ligeledes Lahmeyer og O. Heine. Jfr. bem. til § 13.

Ordstillingen *superiorem consulatum* hidrører fra de bedre hdskr.

§ 19. Rettelsen *qvintus hic et tricesimus* og *decem annis* (smlg. mine «bidrag» s. 4 fg.) har jeg beholdt navnlig formedelst udgavens bestemmelse, ligesom Sommerbr. Halm bevarer hdskrs. *tertius* og *novem,* hvorved Cic. begår to slemme fejl.

§ 20. I det korrupte sted: *sic enim percontantur, ut est in Nævii poetæ ludo* bringer hverken P eller L nogen hjælp. Den af Mommsen foreslåede, af Sommerbrodt optagne rettelse: sic enim percontantibus in N. p. l. (da L har percontantur ut in N—) fører os ikke videre; skönt der nok er noget stødende i *ut est in* —. Jeg har intet forandret.

§ 21. *qvis sibi*, der alt var bekendt fra cod. Erfurt., bestyrkes nu af L; hvorfor jeg ikke har betænkt mig på at optage denne læsemåde (istdf. *qvi sibi*), ligesom Sommerbrodt. Da bogstavet *s* følger efter, kunde det her overmåde let forsvinde; og meningen fordrer helst qvis i enkelttal, da der følger *cui.*

§ 22. *neqve* er alle hdskrs. læsemåde, for *nec*, som fra Orell er gået over i udgaverne.

§ 23. *num Homerum*: disse to ord har jeg betegnet som en uægte tilsætning. I codd. er der uoverensstemmelse dels med hensyn til gentagelsen af *num*, dels i navnenes følgeorden. De fleste have *num Homerum* efter *Gorgiam*; Halm har derfor med rette helt udeladt dem, idet han tilföjer: «delere qvam cum ceteris transponere maluimus; ex loco enim, qvem nomen in codicibus obtinet, apparet ab homine curioso additum esse». Da nu også L har: num igitur hunc omerum, og navnet også der synes tilföjet for at begynde rækken med den ældste og berömteste digter (ved hvem iøvrigt almindeligvis blindhed, ikke just alderdom fremhæves), er der vistnok al grund til at betragte disse to ord som en uægte tilsætning.

Efter *in omnibus* har jeg med P udeladt *his*. Det er ikke nødvendigt, og når Halm mener, at der bør læses *iis*, som skulde være udfaldet i P efter endelsen —*us*, da kan jeg heller ikke anse det for rimeligt. Her kunde vistnok være tilföjet *his* eller *iis*, men det savnes ikke («hos dem alle»).

§ 24. *qvamqvam in his* har jeg ligesom Sommerbrodt optaget (istdf. in aliis) efter cod. Rhenaug. 126 på Baiters anbefaling. Ikke ved «andre» forretninger er det mindre underligt at oldingen bevarer sin interesse, men netop ved «disse» nævnte, årlig tilbagevendende, som han kan vente at se udbyttet af; nemo enim tam senex —.

§ 25. *dubitet* har jeg med Sommerbr. beholdt, skönt alle codd. og Halm har *dubitat*. Jeg henholder mig til Madvig præf. p. VIII: sed sive id (*dubitet*) in codice illo (P) scriptum est, sive, ut fere in ceteris, *dubitat*, retinendus conjunctivus est; neque enim qvid respondeant agricolæ Cato dicit, sed qvid qveant, si qvis qværat, respondere. Her er virkelig ikke tale om et sædvanlig givet svar, men kun om hvad der kan (kunde) svares, når man tænker sig at det spörgsmål blev stillet.

Et melius skrives kort efter (for *melius*) efter de fleste og bedste codd. (deriblandt P).

I det sidste af Cæcilius Statius' vers læses: *esse se odiosum alteri.* Således Madvig og endnu Halm, skönt codd. variere meget. P har esse odiosum alteri, L eum se esse odiosum alteri, Nonius: eum ipsum esse odiosum alteri. Navnlig efter sporene i L har Fleckeisen opstillet formodningen eumpse esse odiosum a., som Sommerbr. har optaget. Dette er dog næppe

rigtigt, da *se* ikke vel kan undværes. Imidlertid vækker sammentræffet hos Nonius og cod. L mistanke. Måske kunde der læses *ipsum se odiosum* (uden esse).

§ 27. *ne nunc qvidem* har jeg beholdt med nogle hdskr. efter Madvigs forskrift de Fin. p. 824. P og R have *nec nunc qvidem*, hvilket Halm atter har optaget, ligeledes Sommerbrodt, efter opfordring af Lahmeyer (Jahrb. f. Philol. LXXVI, 138), så at meningen og sammenhængen skulde være: nec desidero vires adolescentiæ nunc qvidem; og Halm tilföjer: si Cicero *ne-qvidem* scribere voluisset, dixisset: ne vires qvidem nunc ad. desidero. Men dette er sikkert urigtigt; thi denne mening kommer ikke engang frem ved *nec*; og *ne nunc qvidem* er ganske rigtigt, når det, som det skal, opfattes som modsat non plus qvam adolescens —, altså om senectus.

§ 28. *tamen est decorus seni sermo qv. et r.* Efter Madvigs formodning er her *senis* rettet til *seni*. Dels er gentagelsen af *senis*, som følger strax efter, slæbende, dels kunde *s* let sættes til, da det følgende ord begynder med dette bogstav, dels passer dativen langt bedre i forbindelsen. Emendationen må anses for utvivlsom.

facitqve per se ipsa sibi audientiam. Dette er optaget efter L (der rigtignok ovenover *se* har et tilskrevet *pe* ɔ: sæpe) med Sommerbrodt, isteden for det alm. *persæpe.* Dette er dels meget mat, dels lader *ipsa* vente *per se*, dels var forvanskningen let. Jfr. bem. til § 75.

compta har jeg beholdt, skönt jeg tvivler om dets rigtighed. Efter at flere, som Seyffert, Lahmeyer, havde taget anstød deraf og foreslået rettelser, har Baiter i cod. R 126 fundet *composita*, som han ivrigt anbefaler. Den sammentrukne skrivemåde (compta) kan her have givet anledning til varianten, jfr. *comem* og *communem* § 59. Vel ved jeg, at *compta* i overført betydning ikke er blot qvintilianeisk og sildigere, men at både Cicero bruger det om talen og f. ex. Livius IV, 41, 1 har oratio incompta — ceterum militariter gravis; men her passer det dels i almindelighed ikke på oldingens tale, dels ikke ved siden af qvietus, remissus og mitis; hvorimod composita i betydningen «sat, rolig» (ikke «vel sammensat») netop er det begreb, som her ventedes.

§ 29. *an ne eas qvidem* har jeg med Halm beholdt, skönt hans formodning *an ne illas qvidem* er sandsynlig og optaget af

Sommerbrodt. Både P og L have nemlig *annales qvidem*, og de øvrige yngre kilder variere.

Ordstillingen *ista ipsa* er efter P forandret til *ipsa ista*.

§ 31. *tertiam enim jam hominum ætatem videbat* har jeg med Sommerbrodt optaget efter L (istdf. det hidtil af alle læste *vivebat*). Om også Ovid siger «tertia vivitur ætas», har Cic. dog næppe brugt dette udtryk, og når der tilföjes *hominum*, da bliver det endnu usandsynligere, hvorimod *videbat* passer i alle henseender.

§ 32. *vellem eqvidem idem posse gloriari.* Denne de bedre hdskrs. læsning har jeg beholdt, idet jeg tror, at Halm med urette har optaget *possem* efter to af de mindre gode codd., hvilket også Lahmeyer misbilliger. Om end dennes regel (i Philol. XXI, 290 og XXIII, 479) ikke skulde holde stik (at infin. sættes når der er samme subjekt, konjunktiv ved forandret subjekt og person), står dog udtryksmåden fast hos Ovid. Met. II, 660 mallem nescisse; Halms rettelse Verrin. IV, § 43 nollem dixissem er usikker, og Wesenberg ad or. p. Sest. p. 2 beviser intet her.

non afflixit for *nec* afflixit er alle bedre hdskrs. læsemåde.

§ 33. *qvum humeris sustineret bovem [vivum]. Utrum igitur* —. Således har jeg skrevet og betegnet *vivum* som uægte, efter hdskrs. spor. P udelader nemlig *utrum* (hvilket Halm derfor udelader); men dette er dog næppe rigtigt, som også Lahmeyer mener. L har: *bovem virum igitur.* Da nu tillige *vivum* er temmelig overflødigt, antager jeg det for rigtigst med Baiter at skrive: — *bovem. Utrum igitur*, hvilket også Madvig billiger, idet *vivum (virum)* let kan være en forvanskning af *utrum.*

§ 34 *audire* har jeg beholdt, skönt L og Erf. har *audisse*; derimod er ordstillingen forandret i *natus annos* efter de bedre codd., og *imbri* optaget for *imbre* efter L og Nonius; ligeledes er *autem* indskudt mellem *qvum* og *eqvo* efter alle gode hdskr.

§ 35. *qvid mirum igitur in senibus, si infirmi sunt.* Uagtet både P og L har *sint*, kan der dog ingen tvivl være om, at udgiverne med rette alle beholde *sunt.*

Ligeledes bør beholdes *tamqvam contra morbum*, skönt Sommerbrodt har skrevet contra morborum vim, da L har *morborum* med ovenover skrevet *vim.*

§ 36. *corpori solum* har jeg optaget med Halm efter hdskr.

soli synes at skyldes Orell, og det giver desuden en urigtig mening.

exercitando (for exercendo) er optaget efter de fleste og bedste hdskr. L har dog *se exercendo*, ligesom Erf. og Rhenaug 127.

hos significat har jeg beholdt. P og flere codd. har *hoc*, hvilket Halm har optaget; men denne forandring har jeg anset for utilladelig.

§ 37. *in illa domo mos patrius et disciplina.* Håndskrifterne ere forvanskede på dette sted. P har, efter angivelsen hos Halm, in illo animus patri*as* disciplina, L: in illa domus patri domus disciplina, ovenover hvilket står: in illo animus patri*us* disciplina, altså rettet efter P eller efter deres fælles kilde. Deraf har Mommsen gjort: in illa dom*o* patria disciplina, hvilket måske er den rette læsemåde, bedre i alt fald end Sommerbrodts: in illa domo patrii moris disciplina. Skönt således *mos* synes at være uægte, har jeg dog under en så stor usikkerhed ingen rettelse foretaget.

§ 38. *in qvo est senile aliqvid:* her har jeg med Halm efter codd. indskudt *est*; ligeledes er ordstillingen *liber Originum* valgt istdf. *or. lib.*

qvæ si exeqvi neqvirem har jeg beholdt; thi når Halm med P og andre gode codd. læser *qvas si*, kan jeg ikke billige det. Her er jo ikke tale om de nævnte *res* alene, men om alt det foregående, der samles i *qvæ.*

Lige så lidt har jeg strax efter kunnet følge Mommsen og Sommerbrodt, når de med L udelade et helt stykke i det følgende: qvæ jam agere non possem, sed ut possim facit acta vita, og alene skriver: qvæ jam agerem. Thi dette er ganske vist en tilfældig udeladelsesfejl i L, og meningen vinder ikke derved; tvertimod bliver dette *qvæ jam agerem* utydeligt, selv om man vilde følge Sommerbrodts forklaring «pläne die er immer noch einst zu verwirklichen hofft».

§ 39. *potiendum* er her alle de bedste hdsks. læsemåde (for *potiundum*).

§ 41. *tamqve pestiferum* udelades både af P og L; men da det ikke tydelig bærer præg af et glossem, og alle udgivere have beholdt det, har jeg ikke vovet at udslette det.

longinqvior, som Halm med P har ombyttet med *longior*, har jeg beholdt, da de øvrige hdskr. synes at have det. Begge ord bruges i betydningen «langvarig».

§ 42. *Qvorsus hoc* har jeg skrevet isteden for *quorsus hæc*,

da både P og L have *hoc*, hvilket også andre nyere udgivere have optaget.

intelligeretis istedf. *intelligatis* er ligeledes optaget med Halm (efter P) og Sommerbrodt.

Mellem *magnam* og *habendam* har jeg indskudt *esse* efter de bedste håndskr.

§ 43. *sæpe audivi ex majoribus natu* har jeg skrevet for det almindelige *a* majoribus n. L har nemlig *ea* majoribus n., P har *ea a* maj. n. E og R *e* maj. n., kun de ringeste codd. *a* maj. n. Det synes da utvivlsomt, at *ex* er den rette læsemåde.

§ 44. *Duellium* for Duillium, som Orell har mod alle hdskr., har jeg skrevet med Halm og de nyere udgivere.

§ 45. *nominaverunt* er optaget efter de bedste codd. Jfr. bem. til § 4 *putavissent*.

§ 47. *veneriis* for *venereis*, som jeg alt i 1ste udgave havde skrevet (s. »bidrag» s. 4) findes bestyrket af P og flere hdskr.

libenter vero istinc har jeg beholdt efter L med de fleste udgivere. Isteden derfor har Halm med P skrevet *ego vero istinc*, og Sommerbrodt har forbundet begge læsemåder til *ego vero libenter istinc*. Men dertil er der ingen grund.

ergo hoc non desiderare er beholdt med alle de øvrige hdskr. undtagen P, der udelader *hoc*, hvilket Halm også gör. Jeg indrömmer nu, at det måske havde været rigtigst at stryge dette *hoc*, som let kunde indskydes og ligner en forklaring.

§ 48. *si non abunde potitur*. Foran disse ord bør måske med alle codd. indskydes *etiam*, skönt meningen ikke fordrer det. Halm og nogle nyere udgivere have optaget det.

§ 49. Det af Madvig udslettede *mori* (efter P) findes dog også i L (mori videbamus dimetiendi —); men med Halm og de nyere har jeg ikke villet optage det, da Madvigs rettelse vistnok er utvivlsom.

§ 51. *nec umqvam* retter Mommsen til *nec cuiqvam* (thi L har *necuiqvam*). Heri har jeg dog ikke troet at kunne følge ham, mod alle andre hdskrs. autoritet, da der intet vindes ved rettelsen.

diffundit er alle hdskrs. læsemåde, mod hvis rigtighed der ikke kan indvendes noget. Det er derfor også optaget af Halm og de nyere. Det hidtil almindelig læste *diffindit* synes aldeles ingen hjemmel at have.

§ 52. *nonne ea efficiunt*. L udelader *ea*, som findes i alle andre hdskr. Jeg har beholdt det; thi skönt det kunde være

borte, hvad enten det opfattes som nominativ (en sammenfatten af alt det foregående), som jeg har gjort, eller som akkusativ (= talia ut), er det dog paa sin plads her.

Ordstillingen *fertur ad terram* synes at findes i alle hdskr.

§ 53 *se ostendit* (for *sese* o.) findes i P og de bedre hdskr.

sarmentorum (uden — *qve*, som Orell har tilföjet) er alle hdskrs. læsemåde.

§ 54. *Laertam* læses i P og Erf., de øvrige codd. have *lertam*, så at den hidtilværende form *Laertem* måtte vige pladsen.

§ 55. *permulta* er alle hdskrs. læsemåde; kun Orell har skrevet *multa*, og andre efter ham.

triumphavisset er efter P, de ringere codd. *triunphasset*, s. bem. til § 4.

§ 56. Ordstillingen *efficere non* er efter P og de bedre codd. Det er vel også korrektere at *jucundam* benægtes end *efficere*.

supervacaneis operis, som Madvig har hævdet efter P, findes nu også i L.

§ 58. Ordstillingen *habeant igitur sibi* har jeg beholdt (efter P og Erf.). Sommerbrodt har foretrukket læsemåden i L: *sibi habeant igitur*.

natationes har jeg beholdt. P har *nationes*, med *ta* ovenover, L har *aenationes*, hvoraf jeg formoder, at den rette læsemåde er *venationes*, som også vel er en bestemtere ungdommelig idræt end *natationes* (*ae* og *ve* kunde overmåde let ombyttes). Men jeg har dog ikke vovet at forandre noget.

Ligeledes har jeg beholdt *id ipsum utrum lubebit*, som også findes i L (P har *unum lubebit*), idet jeg henviser til min givne forklaring (og mine «bidrag» s. 14 fg.): «også det, hvad man vil, — også heri, som man vil». Naucks gisning, som Sommerbrodt, men ikke Halm har optaget, *utcumqve lubebit* udelukker den nødvendige betegnelse af de to alternativer (ja eller nej).

§ 59. *comem* har jeg allerede optaget i min første udgave, foranlediget og bestyrket ved Madvigs bemærkning til Cic. de fin. II., § 80 (jfr. mine «bidrag» s. 5), som Halm nu også følger. *communem* kunde let opstå ved antagelsen af en forkortet skrivemåde; *comem*, som hidtil kun kendtes af nogle ringere hdskr., får nu en vægtig støtte i L.

ex floribus (for *e* fl.) er optaget med Halm. P har *et*, de fleste codd. *e*.

discripta og *discriptio* er omtalt ovenfor ved § 5.

rite har jeg beholdt med P. Halm har med de fleste hdskr. rettet det til *recte* (Xenoph. l. c. har *δικαίως*). Da imidlertid også L har *rite*, må *recte* anses for en forklaring; og *rite* lader sig forsvare ved lignende steder, som Offic. I, § 16; Nat. Deor. I, § 52; Fin. II, § 37; Timæus c. 9.

§ 60. *Valerium Corvinum* har jeg skrevet med P, L og alle gode hdskr., istdf. det almind. *Corvum*. Uagtet han nemlig ellers kaldes Corvus (Livius VII, 26), gives der ham dog tilnavnet Corvinus både af Censorin. de die nat. 17, Cassiodor. og i Fasti consulares anonymi, også i Fasti Siculi *Κορβίνου*. Den afledte form er også mere analog med de former, der ellers findes som tilnavn.

Efter *majores* har jeg udeladt *nostri* med P og L. Som bekendt er det ingenlunde en nødvendig eller overvejende hyppig tilföjelse, f. ex. § 45.

§ 61. *Hunc unum*, for Unum hunc, har jeg med Halm optaget efter Madvigs opfordring (ad Cic. de Fin. p. 337), ligeledes efter Bergks og Fleckeisens mening, ligesom Sommerbr. L har *unicum*.

notum est carmen. Med Fleckeisen indskyder Sommerbrodt: notum est *id totum* carmen (da P har: notum est totum c., L: notum est *itiotum* c., med *to* skrevet over midten af *itiotum*). Men dette *totum* er aldeles overflødigt og urigtigt, og at «det hele er bekendt» siges noget besynderligt i forbindelse med *incisum in s*. Jeg antager det for uægte, opstået af det foregående *notum*, og har ligeså lidt som Halm villet optage det i texten.

§ 63. *Lacedæmonem* læser jeg isteden for *Lacedæmone* med Halm og de nyere efter sporene i P. og andre codd. Det er også i sig selv rigtigere at sige, at L. er et domicilium, end at der i L. er et dom., da det gælder om hele L., ikke et sted der.

§ 65. *sed hæc morum vitia sunt*. At dette er den rigtige læsemåde, uagtet P har *morbi vitia*, kan ses af L, der har *morvitia*. Heraf kunde let *morbi* opstå, medens det selv er en sammensmeltning af morum (ↄ: mor̄) vitia.

§ 66. *ubi sit futurus æternus*. Når Halm, imod samtlige hdskr., hellere vil læse *est* end sit, da går det her ikke an; thi der skal betegnes en hensigt («for der at blive evig»).

§ 67. Ordstillingen *casus mortis* (for mortis casus) er optaget efter P og flere codd.

istud cr. senectutis har jeg skrevet efter Wesenbergs opfordring (obs. ad or. pro Sest. p. 9), da både P og L have *istius*.

§ 69. qvid est in hominis *natura* diu? Her skrives ellers *vita* istdf. natura; men da både P og L have *natura*, har jeg med Sommerbrodt foretrukket det. At alle andre hdskr. have *vita*, viser dels deres forvanskede beskaffenhed, dels de her nævnte to hdskrs. fortrinlighed og indbyrdes nærhed.

§ 70 *neqve sapienti usqve ad plaudite veniendum est.* Denne læsemåde har jeg beholdt med Halm. Jeg indrömmer nu, at efter samstemningen af P og L, hvortil endnu kommer cod. Erfurt., bør her vel rettes til *sapientibus* og udelades *est*. Men af stor betydning bliver denne rettelse dog ikke.

processerit for *processeris* har jeg optaget efter P og L med Halm og de nyere udgivere. Rettelsen er ganske tilsvarende til *possit* for *possis* nedenfor § 72, hvor P har *possit*, L *posset*; thi begge steder bliver subjektet ætas eller senectus isteden for «man» ved 2den person, der ikke er synderlig passende i denne forbindelse.

reliqva autem tempora (med indskudt *autem*) læser jeg med Halm efter P. At her kommer tre sætninger efter med *autem* er et træf, som viser, at Cic. ikke har skyet denne ensformighed.

§ 71. *sic ut qvum sua sponte* har jeg skrevet med P og L, isteden for *sicut sua sponte*, dels for lighedens skyld med det foregående, dels for udtrykkets rigtigheds skyld.

§ 72. *possit* s. ovenfor § 70. Halm har beholdt *possis*, men er tilböjelig til at skrive *possit.*

qva tandem re fretus for *spe fretus* har allerede Halm efter P og de bedre hdskr. a prima manu. Hertil kommer, at L også har *re*, hvilket meningen foretrækker.

§ 73. *est* efter *elogium* udelades både af P og L, men det går naturligvis ikke an, med mindre der tilföjes et *est* efter *sapientis*, hvilket P har a sec. m. og som Halm er tilböjelig til at foretrække.

lacrumis har Sommerbrodt rettet til *dacrumis* efter Bergks og Fleckeisens forslag. Men skönt alliterationen stærkt tilråder det, har jeg dog ikke af den grund alene villet rette.

§ 74. *et incertum* for *et id* incertum har jeg med P og L skrevet. På det udeladte *id* ligger der aldeles intet eftertryk.

§ 75. *in eum locum esse profectas* istedf. in eum locum

sæpe profectas. Halm har begge ord (*sæpe esse*) efter to ringere codd., P udelader *sæpe*, L har *se* profectas. Da *sæpe*, som altså mangler i de bedste codd., slet ikke behøves, ja efter latinsk sprogbrug almindelig udelades, og her let kunde opstå af *esse* (*se*), har jeg her ligesom i § 28 udeladt det.

Ordstillingen *redituras numqvam* er optaget efter alle bedre håndskrifter.

§ 76. Ordstillingen *studia certa* er ligeledes med de bedre codd. foretrukket for *certa studia.*

§ 77. *non enim video* har jeg med Halm skrevet efter P og L istedet for *eqvidem non video. Enim* har altså her kun en svag, tilknyttende betydning som overgangsord, men det forekommer ofte hos Cic. på denne måde, hvor det støder os mere.

Ordstillingen *qvod eo cernere mihi melius videor* er efter de bedre hdskr.

tu, Scipio, *tuqve, Læli*: således har jeg skrevet med P og L. Den almindelige læsemåde *P. Scipio tuqve C. Læli* har dels ikke de bedste codd. for sig, dels er der i den fortrolige tale ingen grund til at tilföje fornavnene, som i dette tilfælde almindelig udelades, f. ex. § 4, dels er der heller ingen grund til at sætte *tu* foran *Læli*, når det ikke findes foran Scipio.

§ 78. I begyndelsen af denne § ophører håndskriftet P, så at fra dette punkt L får en desto större betydning, da det er fuldstændigt.

qvod si non posset er skrevet for *possit*, som Halm beholder efter ringere codd. Men Lahmeyer har med rette hævdet de bedres *posset;* thi overgangen til nutiden går i det hele taget bedre an i det følgende.

§ 79. *o mihi carissimi filii* har jeg skrevet efter L, istdf. *o mei* c. f., der kun findes i Erf. Udtryksmåden med dativ er vistnok fuldt så god og almindelig.

nec enim for *neqve enim* er optaget som de fleste hdskrs. skrivemåde.

§ 80. *exissent* har jeg beholdt, hvorimod Halm har optaget *excessisset* efter 3 af de ringere codd.

Ordstillingen *illuc omnia* er foretrukket for den omvendte efter de fleste codd. med Halm.

discessit har jeg med Sommerbrodt (efter L) foretrukket for *discedit*, som Halm beholder. To hdskr. have *discesserit.* For meningens skyld er fortiden også korrektere.

§ 81. *vinculis* for *vinclis*, jfr. § 7.

§ 82. Ordstillingen *umqvam mihi* er foretrukken for den omvendte med Halm.

de me ipse har jeg skrevet med L for de me *ipso;* jfr. § 4. Ligeledes Sommerbrodt.

ad immortalitatem et gloriam har jeg med Sommerbrodt optaget efter L istdf. ad immortalitatem gloriæ (Madvig) eller ad immortalitatis gloriam (Halm). Madvigs læsemåde (efter Orell) giver mening, men er uden håndskrifternes hjemmel, hvorimod Halms (efter tre codd.) sikkert fra meningens side er at forkaste.

§ 83. *cujus* er beholdt (med L), medens Halm har *cui* efter de yngre hdskr.

nec tamqvam for neqve tamqvam er alle hdskrs. læsemåde.

repuerascam er beholdt af mig, skönt L. har *repuerescam*, hvilket også findes i to andre codd. og i de bedste hdskr. af de Orat. II, § 22; de yngre kilder have *repueriscam*. Rimeligvis er dog formen på —*esco* den bedste.

Ordstillingen *ad carceres a calce* er optaget efter næsten alle codd.

§ 84. *e domo* (for *ex* d.) er skrevet med næsten alle codd. og Halm. L har alene domo.

commorandi enim natura diversorium nobis non habitandi dedit: således har jeg skrevet med Halm efter næsten alle hdskr. Skrivemåden deversorium findes i intet hdskr., men skyldes her Orell.

ad illud divinum a. c. er ligeledes med Halm optaget efter de bedre codd. (for *in* illud).

Ordstillingen *est crematum* bestyrkes af alle gode hdskr.

§ 85. *libenter* (for *lubenter*) er skrevet med Halm, som ingen varianter anfører.

defectionem har jeg derimod beholdt, med Sommerbrodt. L har *defectigationem*, der synes at være en blanding af *defectionem* (Erfurt. alene) og *defetigationem*, som Halm har optaget efter 3 codd., medens andre have *defatigationem.*[1])

Ålborg, i December 1866.

---

[1]) Jeg benytter lejligheden her til at rette et par trykfejl i min 2den udgave af Cato major, nemlig § 8 glori*a* (f. glori*æ*), § 12 contemn*i*mus, § 49 inimiciti*arum*, § 84 existim*em*.

Det magyariske sprog og dets stammeslægtskab.

Af *Vilh. Thomsen.*

Det magyariske sprogs oprindelse og forhold til andre sprog er et spörgsmål, om hvilket der er sagt og skrevet så meget og så modstridende anskuelser ere blevne forfægtede dels med videnskabelige grunde, dels i lyriske eller fanatiske udbrud, at man ikke kan undre sig over, at de mange, der ikke selv ere i stand til at prøve de fremsatte meninger, kunne blive aldeles forvirrede i deres dom og ikke vide, til hvilken side de skulle vende sig. Da der imidlertid for en upartisk betragtning ikke mere kan være tvivl om den rette besvarelse af dette spörgsmål, i alt fald i hovedtrækkene, og Magyarerne tillige i den senere tid have begyndt at tildrage sig större opmærksomhed, har jeg trot, at en kort fremstilling af den derom førte strid samt dennes væsentligste grundlag og resultater ikke kunde være uden interesse også for danske og særligt for dette tidsskrifts læsere, så meget mere som bidragene dertil ere så spredte og for en stor del vanskelige at benytte for de fleste. Det skulde glæde mig, om det herved lykkedes mig at fjerne de uklare forestillinger og tvivl, som man endnu ofte hører udtale.

Magyarerne danne, når man ser hen til deres geographiske beliggenhed, en afsondret sprogø uden slægtskab med de dem omgivende folk. Forsåvidt som man ikke desuagtet vilde slå dem sammen med disse, navnlig Slaverne, kom man i ældre tider, da man manglede stof til sammenligning, let til at betragte dem som et ganske ejendommeligt og enestående folk, hvilket også smigrede deres egen stolthed. Vel havde enkelte rejsende eller lærde lagt mærke til ligheder mellem magyarisk og for-

---

Med hensyn til udtalen af de magyariske ord vil jeg strax her bemærke, at tonen altid ligger på förste stavelse; at man vel må göre forskel på korte og lange selvlyd, hvilke sidste betegnes med en ′, undtagen *ő* og *ű*, længden af *ö* og *ü*; at kort *a* nærmer sig noget til *å*, kort *e* derimod er meget åbent; at *s* udtales som *š*, tysk sch, *sz* som vort s, *c*, *cz*, *tsz* som ts, *cs*, *ts* som ital. c(i), bøm. *č*, *z* som svagt (tysk) s, *zs* som fransk j, bøm. *ž*, *gy* som dj (altså *magyar* som madjar), *ly* som lj (l′), *ny* som nj (n′), *ty* som tj (t′). — I finsk betegnes selvlydens længde ved fordo[illegible]

skellige af de med finsk beslægtede sprog, især fra egnene ved Ural, hvorhen også folkets tradition pegede som det punkt, hvorfra det engang var vandret ud til sine nuværende boliger; men dette havde kun vakt ringe opmærksomhed. Den förste, der udførligere søgte at vise et sådant slægtskab, var en ungersk jesuit Joh. Sainovics. I året 1769 havde han deltaget i en af den danske regering foranstaltet expedition til Finmarken for der at foretage nogle astronomiske observationer og var da under sit samkvem med Lapperne bleven slået af ligheden mellem sit modersmål og disses sprog. Efter sin tilbagekomst til København offentliggjorde han sine iagttagelser herom i en afhandling, som han forelagde videnskabernes selskab: «Demonstratio, idioma Ungarorum et Lapponum idem esse. Regiæ scientiarum societati Danicæ prælecta Hafniæ mense Januario Anno MDCCLXX»[1]). Ved et tilfælde er således dette förste udførligere forsøg på ad den rette vej at finde Magyarernes stammefrænder udgået her fra Danmark. Hvormeget det end efter nutidens fordringer lader tilbage at ønske, har det dog fået en ikke ringe betydning ved at lægge en grund, på hvilken det siden kun gjaldt om at bygge videre. Det næste fremskridt skete ved Sam. Gyarmathi, hvis værk: «Affinitas lingvae Hungaricae cum lingvis Fennicae originis grammatice demonstrata» (Gottingae, 1799, 8vo), et for sin tid overordentlig godt arbejde, fik en meget större vigtighed ved det langt rigere stof især fra de østlige sprog, som han kunde benytte. Men i det hele taget fandt denne betragtning kun få tilhængere, medens den modstand, den mødte i skrift og tale, af indfødte og fremmede, var så heftig, at disse enkelte mænds ord næsten kun vare som råb i örkenen. Först efterat i vort århundrede den sammenlignende sprogvidenskab for de indoeuropæiske sprogs vedkommende har udviklet sig til en hidtil ikke anet höjde, er også denne undersøgelse bleven genoptagen og forholdet bedre klaret. Allerede Rask, den förste, der med dristig hånd henkastede de brede grundtræk til en, som han kalder det, skythisk sprogvidenskab[2]), behandlede det magyariske sprog i sin meget vigtige afhandling om den finniske sprogklasse[3]); Finnen M. A. Castrén, den

[1]) Også oversat på dansk af M. R. Fleischer og trykt i Skrifter, som udi det kiöbenhavnske Selskab af Lærdoms og Videnskabers Elskere ere fremlagte og oplæste. X, s. 653 ff.

[2]) Max Müller: On the classification of the Turanian languages, s. 12. (I Bunsens Outlines of the philosophy of universal history).

[3]) Saml. Afh. I, s. 28 ff. Sml. hans Unders. om det isl. Sprogs Opr., s. 96.

utrættelige gransker af alle de til den «uralaltaiske» æt hørende sprog, optog det i sine undersøgelser; ligeså hans landsmand H. Kellgren i sin bog: Die Grundzüge der finn. Sprache mit Rücksicht auf den ural-altaischen Sprachstamm (Berlin 1847); A. Ahlqvist, prof. i finsk ved universitetet i Helsingfors, har skrevet en interessant og lærerig afhandling: «Om Ungerskans förvandtskap med finskan» [1]). I Tyskland er magyarisk bleven behandlet i sammenhæng med de andre finske sprog især i flere skrifter af V. Schott i Berlin, samt af F. Boller i Wien i en række afhandlinger i Sitzungsber. d. kais. Akad. der Wissensch., såsom: Die finnischen Sprachen X, s. 29 ff., 279 ff. Die Declin. in den finn. Spr. XI, 953 ff. XII, 141 ff. Vergleich. Analyse des magyar. Verbums XIX, 109 ff. 261 ff. Zur magyar. Etymologie XVII, 216 ff. 316 ff. o. a.

Endelig have ikke få fordomsfri Magyarer, som dog må være de nærmeste til at afgöre dette spörgsmål, leveret dygtige bidrag hertil. En ung magyarisk lærd, Anton Reguly [2]), foretog store rejser i Finland, Rusland og Siberien for at undersøge sit modersmåls forhold til de finske sprog [3]), men døde desværre, förend han havde fået sit materiale bearbejdet. Noget deraf er udgivet af hans landsmand Paul Hunfalvy, der overhovedet er den, der med störst dygtighed har virket for sagen i Ungern dels ved enkelte skrifter [4]), dels ved udgivelsen af et tidsskrift: «*Magyar Nyelvészet; szerkeszti Hunfalvy Pál*» [5]). Til den skole, der har dannet sig om ham, hører bl. a. også A. M. Riedl,

[1]) Trykt i tidsskriftet Suomi, kirjoituksia isänmaallisista aineista, toinen jakso, 1nen osa (ɔ: Suomi, afhandlinger om fædrelandske emner, anden række, 1ste del.) 1863. s. 1 ff.

[2]) Magy. *Reguly Antál*, idet dette sprog har den egenhed at sætte personnavnet (fornavnet) efter familienavnet (efternavnet).

[3]) S. Baer u. Helmersen: Beiträge zur Kenntniss des russ. Reiches. IX. (St. Petb. 1845.) s. 220 ff.

[4]) Foruden nogle afhandlinger, som jeg kun kender af navn, har han bl. a. udgivet en også for ikke-Magyarer anbefalelsesværdig finsk chrestomathi: *Finn Olvasó-könyv.* I. *Finn olvasmányok a finn nyelvet tanulók számára.* (ɔ: Finsk Læsebog. I. Finske læsestykker til brug for folk der lægge sig efter finsk). Pest 1861. (Kgl. bibl.). II og III, der, så vidt jeg véd, ikke ere udkomne endnu, skulle indeholde en magyarisk oversættelse heraf og en ordbog.

[5]) ɔ: «Magyarisk sprogforskning; redigeret af P. H.» Det kgl. bibl. ejer de tre förste bind, 1856—58.

der har forfattet en fortræffelig »Magyarische Grammatik« (Wien 1858), hvori han har anvendt den nyere sprogvidenskabs behandlingsmåde på det magyariske og stadig tager hensyn til de beslægtede sprog, især finsk.

Men uagtet det efter alt dette må ansés for fuldstændig bevist, at magyarisk hører sammen med de finske sprog, vilde man dog fejle meget ved at tro, at Magyarerne i almindelighed betragte det som en afgjort kendsgerning; tvertimod, det overvejende flertal vil intet høre derom. Af de endnu bestandig vantro modstandere er der[1]) nogle, der uden at ville høre eller fremføre noget bevis, blot benegte det; andre skamme sig i latterligt overmod ved at skulle være i slægt med sådanne folk som Ostjakker eller Lapper, medens de oversé, at en sammenligning mellem Magyarer og Finner (i Finland) på ingen måde kan falde ud til skade for disse sidste; endelig er der nogle, der ikke kunne tænke sig, at folk, der leve i så stor afstand fra hinanden, kunne udvikle samme ordforråd og böjning; denne indvending modbeviser historien og selve sprogene tilstrækkeligt. Forsåvidt de ville sætte noget positivt i stedet, føle nogle större tilfredsstillelse ved at regne sig i nærmere slægt med Tyrkerne, hvortil de ledes dels af nogen lighed mellem sprogene, navnlig i visse punkter af grammatiken, dels derved, at Byzantinerne kalde Magyarerne *Τοῦρκοι*, dels ved den urigtige antagelse, at alle Hunnerne, fra hvem de efter gamle sagn nedstamme, vare Tyrker; andre ville heller antage dem for Indoeuropæere eller for efterkommere af de gamle Parther ell. desl.; men de fleste føle sig dog mest smigrede ved at ansé sig selv for et ældgammelt og enestående folk uden beslægtede; de råbe bestandig på det magyariske sprogs oprindelighed (»*eredetiség*«) og mene, at man ikke behøver at ty til noget andet sprog for at forklare de der forekommende phænomener.

I forbindelse med hele denne strid står det, at adskillige Magyarer ere rejste ud navnlig til Forasien for at finde deres folks fædrenehjem og stammefrænder. Foruden A. Reguly, som vi ovenfor have omtalt, er en af de mærkeligste Al. Csoma de Körös, der trængte frem indtil Tibet, hvor han opholdt sig i 11 år i et lamaisk kloster og studerede det tibetanske sprog, af hvis behandling han fik store fortjenester ved den

[1]) efter Rosty Zs. i Magy. Nyelv. III, s. 217 f. og Hunfalvy smst. s. 223 f.

grammatik og ordbog, han derefter udgav (Kalkutta 1834); men med hensyn til sit egentlige formål fandt han intet ad den vej, han havde valgt. Hvad resultat den bekendte Herman Vámbéry, der fornemmelig vilde undersøge, om Magyarerne vare nærmest beslægtede med de finske eller med de tyrkisk-tatariske folk, på sin eventyrlige rejse er kommen til, vil vise sig, når engang hans sproglige iagttagelser blive offentliggjorte; hvor vigtige disse end i andre henseender kunne være, er det meget lidet sandsynligt, at de i nogen væsentlig grad ville rokke det resultat, man allerede er nået til, og som vi her have fremstillet: at Magyarerne høre til den finske sprogfamilie.

Da måské flere af læserne ikke have på rede hånd, hvad der forstås herved, skal jeg forsøge at give en kort udsigt over de hertil hørende folk. Til den store uralaltaiske (turanske, skythiske) sprogæt[1]) har man foruden nogle folk, hvis slægtskab må betragtes som tvivlsomt, med mere eller mindre sikkerhed henført 5 store sprog- eller folke-familier: Tunguser, Mongoler, Tyrker, Samojeder og Finner. Den finske familie, hvis ordning fra först af skyldes Rasks geniale blik, inddeles på følgende måde[2]), hvorved jeg ikke skal indlade mig på at prøve enkeltheder, om hvilke der muligvis kunde være lidt tvivl.

1. Den **finske** (Rask: finniske) folkeklasse.

(Rask: a) den sydlige stamme:)

Finner i Finland[3]), der deles i Kareler (*Karjalaiset*) og Jæmer (*Hämäläiset*, Tavaster); nærmest som udgreninger af de sidste må betragtes:

Ester i Estland og Livland.

Voter i nogle landsbyer i Ingermanland.

---

[1]) Sml. især Castrén, Ethnologiska föreläsningar öfver altaiska folken, i hans Nordiska resor och forskningar, IV; også på tysk. M. Müller: On the classification of the Turanian languages.

[2]) Rask anf. afh. Castrén anf. værk. Fremdeles har jeg benyttet Ahlqvist: Muistelmia matkoilta Wenäjällä (ɔ: erindringer fra rejser i Rusland), Helsf. 1859; enkelte af de her indeholdte breve have også været trykte andre steder. Sml. endvidere F. H. Müller: Der ugrische Volksstamm, I, 1-2, Berlin 1837-39, og F. Schiern: Europas Folkestammer I, s. 36 ff., hvor inddelingen dog er mindre nöjagtig.

[3]) De kalde sig selv *Suomalainen*, fl. *-laiset*, landet og sproget *Suomi*.

Vepser eller Nord-Čuder ved Onega og Bjelo-ozero i guvern. Olonec[1]) og Novgorod.

Liver i (Livland og) Kurland; kun få ere tilbage.

(Rask: b) den nordlige stamme:)

Lapper med forskellige sprogarter.

2. Den **bulgariske** folkeklasse (Castrén: Volgafolkene; Rask: c) den østl. stamme af den finniske klasse).

Mordviner, 2 sprogarter: Mokša og Erzä; mellem Oka og Volga i guvern. Nižnij-Novgorod, Simbirsk, Penza, Tambov og Saratov.

Čeremisser fornemmelig på Volgas venstre side og langs Kama og Vjatka, i guvern. Kazan, samt det sydlige af Vjatka og Perm.

3. Den **permiske** (Rask: bjarmelandske) folkeklasse[2]).

Votjakker især i guvern. Vjatka ved floderne Vjatka og Kama.

Permier omkring Kama i det nordlige af guvern. Perm.

Syrjæner væsentl. mellem Pečora og Vyčegda.

Disse to sidste ere egentl. samme folk.

4. Den **ugriske** (jugriske) folkeklasse.

Ostjakker ved Irtyš-Ob', især det nedre løb; flere sprogarter.

Voguler mellem Uralbjergene mod vest, Losva og Tavda, en biflod til Tobol', mod syd, Sosva, der ved Berezov falder i Ob', mod nord og henimod Irtyš-Ob' mod øst.[3]).

Magyarer.

Herefter ere altså Magyarerne nærmest beslægtede med Voguler og Ostjakker, folk der bo øst for Ural og vist meget

---

[1]) c = ts, z = svagt s.

[2]) De gamle Bjarmelændere vare utvivlsomt Finner, sandsynligvis Karelere, dog således, at Bjarmeland i sin fulde udstrækning tillige omfattede permiske folk.

[3]) Vogulerne kalde sig selv og Ostjakkerne *Mānsi*. I russiske krøniker benævnes disse folk med fællesnavnet Ugrer eller Jugrer *(Jugriči)*, og det af dem beboede land Jugrien (russ. *Jugra*, ældre *Ugra*) spiller der en meget stor rolle; landets beliggenhed ø. for Ural er nöjagtig fastsat af Lehrberg, Untersuchungen zur Erläuterung der ältern Geschichte Russlands, St. Petb. 1816, s. 4 ff. Sml. forøvrigt nedf.

længe have opholdt sig der. At bevise dette i det enkelte, tör jeg navnlig af mangel på tilstrækkelige hjælpemidler her ikke indlade mig på; hvad jeg selv ved hjælp af de kilder, der her stå til rådighed[1]), har kunnet udfinde, har imidlertid for mig fuldkommen bekræftet dette slægtskab, som, såvidt jeg véd, förste gang omtales af Herberstein, der som Carl den 5tes gesandt besøgte Rusland i begyndelsen af det 16de århundrede. Forøvrigt vil jeg kun henvise til, at Gyarmathi (s. 189), Klaproth (Asia polyglotta s. 188 ff.) og Rask have stillet disse sprog sammen; at Castrén,[2]) uagtet der nu naturligvis er endel forskelligheder mellem de tre sprog, dog i dem har fundet mange rodord og også nogle grammatiske ejendommeligheder, der enten slet ikke eller i det mindste meget sjeldent forekomme i de andre beslægtede sprog; at A. Reguly[3]), idet han gör opmærksom på forskellen mellem de øst- og vest-finske sprog, stiller magyarisk nærmest ved vogulisk, dog således, at han finder at det i flere henseender står nærmere ved de vestlige Finner end ved de østlige(?); at Hunfalvy anviser det samme plads hvorimod han på en måde vil stille denne sprogklasse som et mellemled mellem de finske og de tyrkisk-tatariske sprog(?); og ligeså mange flere.

Kaste vi et blik på Magyarernes ældste historie, da viser den som bekendt hen til egnene ved Ural[4]). Efter at de finske og tyrkiske stammer, som sammenfattedes under benævnelsen

---

[1]) Det vigtigste, såvidt jeg véd, om det meget lidt bekendte voguliske: *Egy vogul monda nyelvtani és szótári kisérlettel* (ɔ: et vogulisk sagn med forsøg til en sproglære og ordbog) af P. Hunfalvy efter A. Regulys samlinger (trykt i *Magyar akademiai értesítő*, 1859, s. 285 ff.) kender jeg således kun af en anmeldelse af V. Schott i Ermans Archiv für wissenschaftl. Kunde von Russland XIX, s. 288 ff. Forresten er omtrent det eneste brugelige om dette sprog A. Ahlqvist: Eine kurze Nachricht über das Wogulische, i Bull. de la classe hist.-philol. de l'acad. imp. des sciences de St. Pétersbourg. XVI (1859), s. 25 ff. Alt andet, især ældre ordfortegnelser, må benyttes med stor forsigtighed.

[2]) S. fort. til hans Ostjak. Sprachlehre. St. Petb. 1849. 2den udg. 1858.

[3]) V. Schott: »Die tschud. Sprachen u. Reguly Antál« i Ermans Archiv III, s. 33. Baer u. Helmersen anf. st. s. 234.

[4]) Am. Thierry: Histoire d' Attila, II, s. 206 ff. Y. Koskinen: Tiedot Suomen-suvun muinaisuudesta (ɔ: efterretninger om den finske stammes oldtid), Helsingfors 1862, s. 187 ff. Zeuss: Die Deutschen und die Nachbarstämme s. 745 ff. Schiern anf. værk s. 105 ff.

Hunner, vare blevne drevne tilbage mod øst, vedbleve efterkommere eller stammefrænder af dem at optræde i historien under forskellige navne. Hertil høre bl. a. Kutrigurer, Utigurer, Hunugurer eller Onogurer, Kazarer, Bulgarer o. a., af hvilke de to sidstnævnte som bekendt dannede mægtige riger i det sydlige og østlige Rusland. Dertil hørte også et af arabiske forfattere omtalt råt og hedensk folk, Bašghurd, der bode ved kilderne til floden Jaik (Ural). Navnet genfinde vi endnu i de ø. for Volga boende Baškirer, der nu rigtignok er et tatarisk folk; men på den tid synes de, hvad også andre omstændigheder tyde på, at have tilhørt den finske familie. Fra dem[1]) eller et med dem nærbeslægtet folk (de ovenfor nævnte Hunugurer?) udvandrede Ungrerne, som vi i det 9ende århundrede træffe ved floden Dnjepr, hvor de endnu anerkendte Kazarernes overherredömme. De nævnes först under kejser Theophilos (829-842) hinsides Donau-Bulgarerne og kaldes da både *Οὔγγροι*, *Τοῦρκοι* og *Οὖννοι*. Derfra gjorde de 862 deres förste indfald i Tyskland.

Imidlertid var det atter begyndt at gære ved Volga. Ø. for Kazarerne bode et tyrkisk folk, Pečenegerne, imellem Volga og Jaik; disse kom i kamp med Kazarerne, som fordreve dem, hvorefter de kastede sig over de med deres fjender forbundne Ungrer ved Dnjepr, af hvilke en del drog mod øst til Persien, hvor de rimeligvis senere ere forsvundne, medens de øvrige bleve drevne frem til egnen om Donaus munding. Kazarkhaganen, under hvis overhöjhed de vedbleve at stå, gav her de 7 stammer, af hvilke de bestode, en fælles fyrste, nemlig Arpád, sön af Almos. Indre stridigheder i Kazarernes rige havde imidlertid fordrevet nogle stammer af dette folk, hvilke derpå under fællesbenævnelsen Kabarer forenede sig med Ungrerne. En af disse stammer, der efterhånden fik en slags overherredömme over de andre, bar navnet *Μεγέρη*, åbenbart det samme som det nuværende navn Magyar[2]). Konstantinos Porphyrogenitos fortæller også, at Kabarerne lærte Ungrerne Kazarernes sprog, men at de ved siden deraf talte ungersk. Hvis ellers de to sprog

---

[1]) Beviser for Ungrernes slægtskab med Baškirerne, især hentede fra ældre rejsende, findes f. ex. hos Schiern anf. st. s. 103, hvortil jeg her vil henvise.

[2]) Også i gamle indenlandske bøger forekommer dette navn i formen *Mager*, *Moger* eller *Meger*.

vare synderlig forskellige, kan denne blanding neppe have undladt at indvirke på det ungerske, for hvilket det kazariske efterhånden synes at have måttet vige.

I året 888 finde vi dem ved mundingen af Donau; men allerede i det følgende år, som det synes, bleve de af de forenede Bulgarer og Pečeneger nødte til at drage mod vest; de nedsatte sig da i »Pannoniorum et Avarorum solitudines«, hvor de stiftede et rige, der på en måde kan betragtes som en fortsættelse af Hunnernes og Avarernes, og som de slaviske folk, der i tidens løb vare indvandrede der, måtte underkaste sig. Herfra udbredte de dristige ryttere som bekendt længe rædsel i nabolandene ved deres ødelæggende indfald, indtil de tilsidst bleve tvungne til at holde sig i ro indenfor de grænser, de siden den tid have beholdt.

Hvad folkets navn angår, da kalde Byzantinerne dem i almindelighed *Τοῦρκοι*, også *Οὔγγροι* eller desl., de vestlige kilder omtale dem derimod strax under navnet *Hungari*, *Ungri*. Sig selv benævne de som bekendt *Magyar*, fl., *Magyarok* og landet *Magyarorszdg*. Om disse navnes oprindelse og betydning har der været stridt meget. Hunfalvy har søgt at vise[1]), at ordene *magyar*, *moger*, *jogur*, *ujgur*, rødderne *mag*, *mog*, *jog*, *uj* ere identiske, og efter tyrkisk *jogur* (*jogurt* »sammenløben melk«) tildeler han disse betydningen »hænge sammen, flyde sammen« (»*összeragadni*, *megaludni*«), og forklarer *ujgur* = *magyar* som »forbunden« (»*szövetséges*«). Heri er der meget ubevisligt; det går neppe an at identificere disse ord, ligesom jeg ej heller tror, at det kan nytte at søge efter deres oprindelige betydning. Jeg tror, ikke, at man kan komme videre end til at sige, at *Magyar* fra först af er navnet på en enkelt stamme, men senere er bleven overført på hele folket, en overgang, som man også andre steder såre ofte træffer exempler på. Hvad det andet navn angår, da har man allerede oftere sammenstillet det med den s. 154 anførte russiske benævnelse på de folk, vi efter det foregående må betragte som Magyarernes nærmeste stammefrænder, Ugrer eller Jugrer, og dette sidste har man da i almindelighed været tilböjelig til at anse for den ældste form og undertiden atter sammenstillet med de tyrkiske folkenavne Ujgur, Ogor o. desl. Dette forholder sig imidlertid

---

[1]) Mit jelent a' magyar szó? (ɔ: Hvad betyder ordet magyar?) i Magy. Nyelv. I, s. 44 ff.

neppe således. På oldslavisk hedder en Ungrer *ągrinŭ*[1]). Ganske stemmende med de almindelige lydlove[2]) svarer hertil f. ex. polsk *Węgrzyn* eller *Węgier* fl. *Węgrzy* (landet *Węgry*), bømisk *Uher* (landet *Uhry*), russisk (*Ugrin*) flt. *Ugre* eller *Ugry* (ældre *Ugri*), og således benævnes virkelig også Ungrerne hos den russiske krønikeskriver Nestor (omtr. 1100), hvor han fortæller om deres vandringer[3]). Nu derimod er det almindelige russiske navn på landet *Vengrija* og på indbyggerne *Vengercy*, hvilket åbenbart er optaget fra de mellemboende Polakker, formodentlig fordi Russerne vedbleve at anvende det ægte navn på de egne, fra hvilke Ungrerne engang vare vandrede ud, eller måské rettere den nordlige fortsættelse deraf, og på den anden side efterhånden glemte det oprindelige slægtskab mellem disse og de tilbageblevne folk. Som sikkert må det ifølge dette betragtes, at navnet Ungrer[4]) er kommet til Vest-Europa gennem Slaverne, at det ligefrem er det samme som Russernes Ugrer eller Jugrer[5]), at formen med næselyd er den oprindeligste[6]), og at det derfor ikke, ialtfald ikke umiddelbart, kan stilles sammen med Ujgur o. desl. Videre at forfølge navnets oprindelse og betydning skal jeg ikke forsøge på; kun skal jeg bemærke, at det ikke forekommer mig usandsynligt, at det hænger sammen med det ovenfor omtalte folkenavn Onogurer eller Hunugurer, hvilket Klaproth, Am. Thierry o. a. også antage.

Jeg skal nu meddele nogle enkelte træk, der kunne tjene

---

1) *ą* udtales *ong*, ę *eng*.

2) f. ex. oldsl. *ąglĭ* (kul), polsk węgiel, bøm. *uhel*, russ. *ugolʹ* (sml. littausk *anglis*, sanskr. *aŋgāra-s*); oldsl. *ąglŭ* (hjörne), polsk *węgieł*, bøm. *úhel*, russ. *ugol* (sml. lat. *angulus*); oldsl. *ągoričĭ* (ål), polsk *węgórz*, bøm. *úhoř*, russ. *ugorʹ* (sml. litt. *ungurýs*, lat. *anguilla*); o. s. fl.

3) Chronica Nestoris ed. F. Miklosich s. 6 c. 8, s. 12 c. 19 (ved år 6406 = 898), s. 14 c. 21 (år 6410 = 902) o. a. st. (Sml. Schlözers udg. II, s. 113 ff. III., s. 107 ff. 243 ff.)

4) Formen Ungarn o. s. v., en efterligning af det latinske Hungari, er på dansk mindre rigtig; man bör sige Ungern, Ungrer, ungersk, hvilket også tidligere almindeligt brugtes.

5) Mod disse to formers identitet kan der ligeså lidt af sproglige, som af historiske grunde rejses nogen indsigelse, da russ. meget ofte tilföjer eller bortkaster et j foran en selvlyd i begyndelsen af et ord. — At navnet *Vogul* på en eller anden måde også er beslægtet hermed, er ikke umuligt.

6) Sml. Krug i Baer u. Helmersen Beiträge o. s. v. IX, s. 225.

til at karakterisere dels det magyariske sprog i og for sig, navnlig i sammenligning med vor sprogæt, dels dets forhold til de sprog, med hvilke det efter det foregående er beslægtet. Der påtrænger sig herved et meget føleligt savn. Medens vi nemlig kende så mange ældre former af de indoeuropæiske sprog og derved med sikkerhed kunne forfølge dem meget langt tilbage, hvilket naturligvis i höj grad har fremmet den sammenlignende undersøgelse af dem, er noget sådant ikke tilfældet her; vi have her væsentlig kun med nulevende sprogformer at göre og kunne f. ex. for magyariskens vedkommende ikke gå længere tilbage end til det 12te eller 13de århundrede, for finskens kun til 16de[1]). Vel have vi i den anden (såkaldte skythiske eller sakiske) art af Akhæmenidernes kileindskrifter et sprog, som vistnok må henføres til denne æt; men det står dog altfor fjernt fra dem, vi her beskæftige os med, og måské fra alle nulevende, til at man må vente derfra at kunne hente nogen hjælp med hensyn til enkelthederne. Det vil altså gælde om at finde det sprog, der bedst har bevaret det oprindelige. Derom ere nu alle enige, at der her kun kan være tale om finsk (*Suomi*), at det begunstiget af landets afsondrede beliggenhed i det hele renest og skönnest har bevaret og udviklet det givne grundlag, at man ved enhver sammenligning mellem disse sprog må gå ud fra finsk, som ved de indoeuropæiske fra Sanskrit[2]). Det magyariske derimod, der foruden dette er det eneste, der kan glæde sig ved en rigere uddannelse gennem en literatur, har på mange måder lidt meget, dets ordformer ere blevne afkortede, det har udviklet meget nyt, har optaget mange fremmede ord fra de forskellige sprog, med hvilke folket i tidernes løb er kommet i beröring, såsom persisk, tyrkisk, tysk og især de slaviske sprog, o. s. fr. Til denne större forandring er grunden naturligvis væsentlig at søge i, at folket har spillet så stor en rolle i historien og været genstand for så mange omvæltninger.

Just på grund af denne mangel på et ældre sprog fore-

---

[1]) En del af Finnernes rige skat af episke digte må utvivlsomt være forfattet ikke lidet tidligere; men da så godt som alt lige indtil vort århundrede kun er bleven opbevaret gennem mundtlig tradition, har den gamle sprogform naturligvis ikke kunnet holde sig uforandret.

[2]) Hermed vil jeg ingenlunde negte, at et af de andre sprog tidt kan have bevaret noget ældre, som finsk har tabt eller forandret.

kommer det mig, at man næsten i endnu höjere grad end ved de indoeuropæiske sprog bör med stor varsomhed og ved en streng methodisk fremgangsmåde søge at fastsætte, hvad der såvel i ordforråd som i grammatik er oprindeligt og hvad der er senere tilkommet, hvad der virkelig er fælles og hvad der kun er parallel udvikling (en kategori, som man er meget tilböjelig til at oversé), og derved finde de enkelte sprogs overgangslove og de ældste til grund liggende former — alt, idet man for at skaffe et sikkert udgangspunkt begynder med et mindre område og derfra efterhånden går videre. Noget heraf har man imidlertid, fra forskellige sider ikke altid været tilstrækkelig opmærksom på. Aldeles ubrugelige til beviser på overgangslove ere således, for ikke at tale om værre ting nogle af de exx., Riedl anfører i sin Magy. Gramm. s. 74-75, som finsk *papu*, magyar. *bab* (bönne), begge uafhængig af hinanden optagne fra slavisk *bob*, f. *pukki*, m. *bak* (buk), det förste optaget fra svensk, det andet fra tysk, ligeså f. *tupa*, m. *szoba* (stue), f. *tappi*, m. *csap* (tap) o. fl. Et andet exempel på en noget let behandling af deslige love er den ovenfor s. 157 anf. forklaring af ordet Magyar. Ved alt dette er der endnu såre meget at göre, og hele den comparative behandling af disse sprog er endnu i sin barndom. I det følgende, der nærmest er beregnet på at give læsere, der ellers ikke ere inde i disse sprog, et almindeligt overblik, vil jeg, forsåvidt jeg anstiller sammenligninger, især holde mig til finsk, som det sprog, hvortil jeg har mest materiale at råde over, uagtet jeg selv på det bestemteste må holde på, at ved en streng comparativ undersøgelse bör dette kun ske gennem adskillige mellemled, hvilke jeg kun her af andre grunde nødes til at tage mindre hensyn til.

Ved enhver undersøgelse om sprogslægtskab komme to factorer i betragtning: ordforråd og grammatik. Med hensyn til vort foreliggende emne vilde det nu være en meget let sag at opregne en stor mængde ord og det just af dem, der må ansés for de oprindeligste, som magyarisk har tilfælles med de finske sprog. Da imidlertid sådanne ordsammenligninger oftere ere leverede på andre steder, og de desuden i almindelighed ikke have så stor betydning, når man ikke tillige kan vise det indbyrdes forhold mellem ordene i de forskellige sprog, skal jeg ikke dvæle videre herved. Kun over én klasse af ord skal jeg meddele en oversigt, da allerede de aldeles slående vise, hvor det magyariske sprog er at henføre, nemlig talordene. Foruden de

voguliske og ostjakkiske, samt de finske tilföjer jeg desuden de tyrkiske former, for at man kan se, hvor stor forskellen er mellem disse og hine.

Magyarisk	Vogulisk [1]	Ostjakkisk [2]	Finsk	Tyrkisk
1. *egy*	*äüküä (äk)*	*it; ī, ei*	*yksi*[3]	*bir*
2. *két*, *kettő*	*kitñ (kit)*	*kāden, kāt*	*kaksi*	*iki*
3. *három*	*qūrum*	*χūdem; χōdem;* *qūdlem; χōlem*	*kolme*	*üč*
4. *négy*	*nilü*	*ńeda, ńet; ńedla;* *ńel*	*neljä*	*dört*
5. *öt*	*ät*	*vēt*	*viisi*	*beš*
6. *hat*	*qot*	*χūt; qūt; χōt*	*kuusi*	*altỳ*
7. *hét*	*soat*	*tābet; tlābet*	*seitsemän*	*jedì*
8. *nyolc*	*ńolou*	*nīda; ńigedlaχ;* *ńil*	*kahdeksan*	*sekìz*
9. *kilenc*	*ondolou*	*ār joŋ; ei erχ joŋ*	*yhdeksän*	*dokùz*
10. *tíz*	*lou*	*joŋ, jaŋ*	*kymmenen*	*on*
20. *húsz*	*quss*	*χūs; qōs*	*kaksi kymmentä*[4]	*igirmì, irmì*
100. *száz*	*šēt, šāt*	*sōt; sāt*	*sata*	*jüz*

Herved vil jeg på dette sted navnlig henlede opmærksomheden på benævnelsen for 8, der ligesom 9 i alle disse sprog synes at udtrykkes ved en slags subtraction fra 10, men kun i de tre sprog stemmer[5]); 10 betegnes på forskellig måde i de forskellige sprog; finsk *kymmenen* synes at stå i forbindelse med *kämmen* (den flade hånd); magy. *tíz* er vist optaget fra et eller andet indoeuropæisk sprog; dette er også meget tidlig, måské allerede i det fælles grundsprog, skét med 100[6])

---

[1]) Efter Ahlqvist: Eine kurze Nachricht über das Wogulische. (s. ovfr.)

[2]) De sideordnede former ere fra forskellige sprogarter, hvilke jeg ikke har ansét det for nødvendigt her nærmere at betegne. S. Castrén: Ostjak. Sprachl., 2te Ausg. s. 33. Ahlqvist i Suomi, tidskrift i fosterländska ämnen, 1858, s. 357.

[3]) Af 1, 2, 5 og 6 hedder f. ex. ejef. *yhden, kahden, viiden, kuuden;* i disse og lignende ord er *e* vist kun at betragte som binde selvlyd, så at stammen bliver *yht, kaht, viit, kuut* (ikke, som man sædvanlig siger, *yhte* o. s. v.); *s* som i græsk *πόσις* = sanskr. *patis.*

[4]) Mordvinsk (Erzä) *koms*, (Moksa) *ḱomš*; syrjænsk *kyź.*

[5]) Sml. bl. a. Ahlqvist i Suomi, 2nen jakso, I s. 40 ff.

[6]) Sml. f. ex. sanskr *çata*, pers. *sad*, oldslav. *sŭto.*

Af langt större vigtighed er sproglæren. Inden jeg går over til det enkelte, skal jeg blot erindre om, at man som bekendt sædvanlig henfører hele den ural-altaiske æt til de såkaldte agglutinerende sprog, hvis særkende er, at de til den uforanderlige rod ligesom «lime» de forskellige tillæg, der betegne ordets function, så at det hele danner et aggregat, hvis enkelte dele endnu ere temmelig gennemsigtige og lette at sondre. Imidlertid er forskellen mellem disse og de såkaldte flecterende sprog, til hvilke vor sprogæt hører, i mange punkter temmelig vag, og der findes her ikke få dannelser, som med fuld ret kunne siges at bero på en flexion.

Fælles for hele sprogætten er, at roden altid sættes först og til den hænges da alle aflednings- og böjningsendelser. Det er derfor ganske naturligt, at i alle til den finske familie hørende sprog med en enkelt undtagelse tonen, der vel må adskilles fra længden, kommer til at ligge på den förste stavelse. Imidlertid finder dette i magyarisk endogså sted ved sammensætninger med forholdsord, som i en senere tid rimeligvis under påvirkning af fremmede sprog ere blevne meget almindelige, uagtet de egentlig stride imod disse sprogs ånd. Ganske afvigende ere derimod de tyrkiske sprog, idet de i almindelighed betone endelsen.

I lydlæren træffe vi först på den såkaldte vocalharmoni, en lov, som foruden her næsten kun i finsk og tyrkisk findes fuldstændig gennemført; men der er stærkere eller svagere spor af, at den tidligere har været meget mere udbredt. De magyariske selvlyd deles nemlig i hårde: *a*, *á*, *o*, *u*, *ú*, bløde: *e*, *ö*, *ő*, *ü*, *ű*, og ubestemte: *ë*[1]), *é*, *i*, *í*. Af disse kunne de to förste rækker aldrig stå sammen i ét ord; den tredje kan forenes med alle, dog betragtes de dertil hørende selvlyd i almindelighed som bløde. Alle egentlige endelser have derfor, såvidt som det kan ske, en dobbelt form, én med hård selvlyd og én med blød, af hvilke den förste anvendes, når rodens selvlyd er hård, den sidste når den er blød, f. ex. *halhatatlanságunk* = finsk *kuolemattomuutemme* (vor udødelighed), *telhetetlenségemet* = f. *täytymättömyyteni* (min umættelighed, accus.). Riedl har vist ret, når han forklarer dette som et middel til at bringe de forskellige, oprindelig selvstændige elementer, af hvilke ordet sammensættes, til at smelte sammen således, at enheden også afpræger sig i det ydre. Forøvrigt kan man ikke negte, at dette navnlig i magyarisk, der ikke har finskens afvexlende og fuldtonende

[1]) ɔ: et *e*, der nærmer sig til ö.

selvlyd, undertiden, som just i de anførte exx., giver ordene noget vist slæbende og ensformigt, — næsten endnu mere end i danske ord som *menneskevennerne*, for såvidtsom også de ubetonede selvlyde udtales bestemtere end i dansk.

Medens de finske sprogs medlydssystem oprindelig er meget simpelt, idet der, som endnu i finsk, af de klangløse, idetmindste i forlyd, kun fandtes de tre stærke *k*, *t*, *p*, af hvislelyd vist kun *s* og af de åndende i det höjeste måské *h*, har såvel magyarisk som de fleste østfinske sprog senere, tildels under fremmed, især slavisk påvirkning, udviklet flere nye medlyd, navnlig *g*, *d*, *b*, samt *j*, og en större rigdom på hvislelyd; dog tyder den ringe overensstemmelse, der er mellem de forskellige sprog i brugen af disse, på, at vi her have et tilfælde af senere parallel udvikling.

I sammenhæng hermed ville vi betragte et ganske interessant forhold. Ligesom nemlig ifølge den for den gotiske sprogklasse ejendommelige lydfremskydning dansk *fader* svarer til lat. *pater*, dansk *horn* til lat. *cornu*, således bliver i magyar. i mange tilfælde et oprindeligt *k* til *h*, et oprindeligt *p* til *f*, f. ex. finsk *kala* (fisk) = magy. *hal*, f. *kuolen* (jeg dør) = m. *hal* (3 pers.), f. *kuulen* (hører) = m. *hall*, f. *kuu* (måne) = m. *hó* o. a. eller f. *puu* (træ) = m. *fa*, f. *pää* (hoved) = m. *fő*, *fej*, f. *pilvi* (sky) = m. *felhő*, *felleg*, f. *puoli* (halvdel) = m. *fél*, f. *poika* (sön) = m. *fi* o. a. Imidlertid adskiller denne lydfremskydning sig væsentlig fra den gotiske derved, at den ikke som denne er ufravigelig lov, og at den ikke kender til dennes kredsløb. Derfor findes undertiden *p* og oftere, især, som det synes, foran bløde selvlyd, *k* bevaret f. ex. f. *käsi* (hånd) = m. *kéz*, f. *kivi* (sten) = m. *kő* (fl. *kövek*), f. *keski* (mellemrum) = m. *köz*; f. *potka* (hov) = m. *pata*. Omvendt kommer magy. *h* heller ikke altid af oprind. *k*, men kan også være opstået på anden måde f. ex. af *s*, som i *híd* = f. *silta* (bro) eller i *hét* (7). Fremdeles mangler næsten ganske en tilsvarende overgang af *t*, der vel nærmest skulde blive til *sz* (ɔ: s), men dette finder, med sikkerhed neppe sted uden i det ene ord *szél* (vind) = f. *tuuli*. Men det mærkeligste er dog, at der i ét tilfælde er tilløb til noget lignende i de to nærmest beslægtede sprog, idet nemlig *k* i vogul. ofte bliver til *q* (gutturalt k), i ostjakkisk i nogle sprogarter til *q*[1]), i andre til *χ* (ch), og såvidt jeg kan se, stemme de enkelte

[1]) Castrén bruger også i dette tilfælde *k*; men efter hans beskrivelse

tilfælde aldeles med magyarisk. Jeg vil således henvise til talordene 3, 6, 20, og på den anden side 2; fremdeles f. ex. til ostj. *χut'*, *qutl* (fisk), *χadem*, *qadlem* (dør), *χūdem*, *qūdlem* (hører) o. a., men *kēt*, *kōt* (hånd), *keu*, *kauχ* (sten), *kuț* (mellemrum) o. s. v. Derimod bliver *p* uforandret f. ex. *pēteŋ*, *pētleŋ* (sky), *poχ*, *paχ* (sön) o. m. a. Denne overensstemmelse i behandlingen af *k* kan ikke bero på et tilfælde; vi må antage, at det förste skridt til en art lydfremskydning allerede var gjort på det for den ugriske sprogklasse fælles trin, men at magy. derpå har ført det videre ved at göre *k* til rent *h* og også behandlet *p* på en lignende måde.

Med hensyn til brugen af lydene, navnlig til fordelingen af medlyd og selvlyd i ordet, viser hele den ural-altaiske æt en meget fin følelse for velklang og blødhed. Dette lægger sig også for dagen i en i alle sprogene herskende lydlov, ifølge hvilken intet ord kan begynde med mer end én medlyd. Fremmede ord, hvis form vilde stride herimod, søger man da på forskellig måde at bringe i overensstemmelse med sprogets ånd; medens finsk bortkaster de overflødige medlyd, sætter magy. i almindelighed en selvlyd foran eller indskyder den mellem medlydene, f. ex. f. *koulu*, m. *iskola* (skole), m. *asztal* (bord, af slav. *stol*), f. *tuoli* (svensk *stol*), f. *Tehvani*, m. *István* (Stephan), f. *Rantsi*, m. *Ferencz* (Frants) o. desl.

Gå vi over til böjningslæren og betragte först navneordene, se vi snart, at vi her befinde os på et helt andet terrain, i en ganske anden tankegang end vi fra vor sprogæt ere vante til. Vi træffe ingen könsforskel; alle navneord böjes ens, kun med de afændringer, som vellyden fordrer, og flertallet har atter ganske de samme endelser som entallet og adskiller sig kun ved et lille tillæg til stammen herfra; endelig studse vi over den store mængde casus, af hvilke de færreste ligne, hvad vi kende fra vor sprogæt.

Som exempel på den magyariske böjning kunne vi tage:

Nominativ	*hal*	*szem*	fisken, öjet
accusativ	*hal-at*	*szem-et*	fisken, öjet
dativ	*hal-nak*	*szem-nek*	til fisken, öjet
illativ	*hal-ba*	*szem-be*	ind i —, —

---

lyden har jeg vovet at forandre det til *q*, skönt jeg ikke véd, om udtalen er ganske som i vogulisk.

inessiv	*hal-ban*	*szem-ben*	i fisken, öjet
elativ	*hal-ból*	*szem-ből*	ud af — , —
sublativ	*hal-ra*	*szem-re*	op på — , —
superessiv	*hal-on*	*szem-ĕn*	på — , —
		Pest-ën	i Pest
delativ	*hal-ról*	*szem-ről*	ned ad — , —
ablativ	*hal-tól*	*szem-től*	fra, af — , —
allativ	*hal-hoz*	*szem-hëz*	hen til — , —
adessiv	*hal-nál*	*szem-nél*	ved — , —
causativ	*hal-ért*	*szem-ért*	for — , —
terminativ	*hal-ig*	*szem-ig*	indtil — , —
comitativ	*hal-lal* (for *-val*)	*szem-mel* (*-vel*)	med fisken, öjet
translativ	*hal-lá* (for *-vá*)	*szem-mé* (*-vé*)	(blive) til fisk, öje
essiv	*hal-ul*	*szem-ül*	som — , —
locativ	*Kolosvár-ott*	*Győr-ött*	i Klausenburg, Raab
conjunctiv	*hal-astól*	*szem-estől*	tilligemed fisk, öje
æqvativ	*hal-kép*	*szem-kép*	ligesom en —, et —
temporalis	*tavasz-kor*	*dél-kor*	om foråret, middagen
Flertal:			
nominativ	*halak*	*szemek*	fiskene, öjnene
accusativ	*halak-at*	*szemek-et*	— —
	osv.	osv.	

Til sammenligning hermed ville vi opstille de tilsvarende finske ords böjning:

nominativ	*kala*	*silmä*	fisken, öjet
infinitiv	*kala-a*	*silmä-ä*	fisk, öje (som fransk delingsartikel)
genitiv	*kala-n*	*silmä-n*	fiskens, öjets
essiv	*kala-na*	*silmä-nä*	som fisk, öje
translativ	*kala-ksi*	*silmä-ksi*	(blive) til fisk, öje
illativ	*kala-(h)an*	*silmä-(h)än*	ind i fisken, öjet
inessiv	*kala-ssa*	*silmä-ssä*	i — , —
elativ	*kala-sta*	*silmä-stä*	ud af — , —
allativ	*kala-lle*	*silmä-lle*	hen til — , —
adessiv	*kala-lla*	*silmä-llä*	ved, på — , —
ablativ	*kala-lta*	*silmä-ltä*	fra, af — , —
prolativ	*kala-tse*	*silmä-tse*	forbi — , —

abessiv	*kala-tta*	*silmä-ttä*	uden fisk, öje
comitativ	*kala-ne*	*silmä-ne*	tilligemed —, —
instructiv	*kala-n*	*silmä-n*	med, ved hjælp af en fisk, et öje
Flertal:			
nominativ	*kala-t*	*silmä-t*	fiskene, öjnene
infinitiv	*kalo-ja*	*silm-i-ä*	fisk, öjne
genitiv	{*kalo-jen* / *kala-in*	*silm-i-en* / *silmä-in*	fiskenes, öjnenes
essvi	*kalo-i-na*	*silm-i-nä*	som fisk, öjne
	osv.	osv.	

Mellem disse former synes ligheden ved förste öjekast kun at være meget ringe, og det samme vilde være tilfældet ved en sammenligning med vogulisk og ostjakkisk, der begge kun have et lidet antal casus. Imidlertid lægger man dog snart mærke til, at ikke blot flertalsdannelsen er den samme, idet *k* vist må ansés for det oprindelige, som på finsk ligesom i mange af de beslægtede sprog er blevet til *t* og under böjningen til *i*, men at også casusprincipet er det samme; hvad begge sprogene især have følt trang til at udtrykke nöjagtigt, er de forskellige stedsforhold. Endnu mere svinder uligheden, når det kan påvises, at de allerfleste magy. endelser ere temmelig nye og oprindelig selvstændige ord, hvilket vi nedenfor ville få lejlighed til tydeligere at vise. På den anden side har også finsk en del dannelser, der, selv om de genfindes andre steder, dog må anses for opståede efter den tid, da de ugriske folk skilte sig fra deres stammefrænder, nemlig de, hvis mærke er *s* (af det endnu i finsk forekommende no. *sisä* indre) og *l* (formodentlig beslægtet med det finske no. *ala* underlag, rum, plads, og afledsendelsen *-la* der betegner stedet)[1]).

Fradrages disse nydannelser, bliver der en lille stok af oprindelig fælles former tilbage, af hvilke jeg navnlig vil fremhæve *-na*, den finske essivendelse, der påviseligt fra först af har været en locativ (sål. endnu f. ex. i ostjak. og i de secundære finske endelser *-ssa* for **-sna* og *-lla* for **-lna*) og svarer til magy. *-n* i superessiv og den secundære inessiv; fremdeles *-ta*, den fuldstændige, ved adskillige stammer forekommende form af finsk infinitiv, der oprindelig ligesom endnu i mange tilfælde

[1]) Boller har rigtignok (Sitzungsber. d. Wien. Ak. XII, s. 154 ff.) søgt at hævde dem også for de ugriske sprog, men neppe med rette.

(bl. a. i endelserne *-sta* og *-lta*) betegner en bevægelse fra et sted og på magy. sandsynligvis er bleven til *-l*, hvilken lyd her har denne betydning; beslægtet med magy. *-nak*, *-nek* er vist finsk *-ne*, der findes i nogle adverbiale udtryk og i *-lle* for **-lne* (= vogul. *-na*, *-ne*)[1]).

Uagtet denne rigdom på forholdsformer er der naturligvis mange kategorier, som ikke kunne udtrykkes ved dem, men til hvilke der behøves særskilte forholdsord. Her viser sig imidlertid atter en gennemgribende forskel fra vor sprogæt: de sættes nemlig så godt som altid efter det styrede ord (hvorfor de kaldes postpositioner) og ere næsten alle egentlige navneord, der ofte selv kunne bruges i forskellige casus f. ex.

magy. *ház alatt* (loc.) =	f. *kodan alla* (under huset)
ház alá (transl.)	*kodan alle* (ind under huset)
ház alól (s. ovf.)	*kodan alta* (fra [at være] under huset)
(af *al* underlag, bund)	(sml. det. ovf. nævnte *ala*).

Foruden casusendelser bruger hele den ural-altaiske æt endnu en anden art tillæg, hvori de ligne de semitiske sprog, nemlig de såkaldte pronominal-suffixer, der åbenbart ere opståede af de personl. stedord. På magyarisk får man således f. ex.: *hal-a-m* min fisk, *hal-a-d* din f., *hal-a* hans f., *hal-u-nk* vor f., *hal-a-tok* eders f., *hal-ok* deres f. Står hovedordet i flt., betegnes dette ved et tilföjet *i*, f. ex. *hala-im* mine fisk, *hal-a-ink* vore f. o. s. v. Hertil svarer på finsk i nominativ (både ent. og flt.) *kala-ni* (for *-n*, **-m*) *-si* (for **-ti*, **-t*) *-nsa*, *-mme*, *-nne*, *-nsa*. Med hensyn til den måde, hvorpå de under böjningen tilföjes, finder der imidlertid en væsentlig forskel sted. Medens nemlig finsken sætter dem allersidst f. ex. *kalastani*, *silmästäsi*, skyder magyarisk dem ind mellem stammen og endelsen, og betragter altså den med suffix forøgede form som stamme, f. ex. *halamban*, *szemedből*. Til begge dele findes analogier i de beslægtede sprog. Disse suffixer föjes også til forholdsordene, men i dette tilfælde sætter magy. dem sidst ligesom finsk, f. ex. m. *alattam* = f. *allani* (under mig, egl. på mit underlag), m. *alád* = f. *allesi* (ind under dig).

På denne måde udtrykkes altså ejendomsforholdet ved stedordene; derimod ville læserne allerede have lagt mærke til, at

---

[1]) Sml. Ahlqvist i Suomi, toinen jakso, I, s. 23 ff.

magy. trods sine mange former mangler genitiv, en casus, som vi, der af hele vort gamle böjningssystem kun have bevaret den, næsten vilde ansé for den uundværligste. Den erstattes her på to måder. Det styrende ord giver man suffix og föjer da dertil enten dativ f. ex. *az*[1]) *úr-nak ház-a* (herrens hus, egl. for herren hans hus), *ki-nek könyv-e ez*? (hvis bog [er] dette?), eller nominativ f. ex. *az atya kert-je* (faderens have; egl. faderen hans have) *a halak hát-aik* (fiskenes rygge), *a gyermek könyv-ei* (barnets bøger). En lignende udtryksmåde er jo bekendt fra vort almuesmål.

De selvstændige personlige stedord ere for 1. pers. *én*[2]), fl. *mi* ell. *mink*; 2. p. *te*, fl. *ti* ell. *tik*; 3. p. *ő*, fl. *ők*. I deres böjning er der flere mærkeligheder. Accusativ hedder *en-g-em-et*, *te-g-ed-et*, *őt* eller *őtet*, flt. *mi-nk-et*, *ti-tek-et*, *ők-et*, hvor *-et* er casusmærke, men selve stedordet er i 1. og 2. person udtrykt to gange, nemlig först med nominativstammen og dernæst med det tilsvarende suffix; det indskudte *g* er vanskeligt at forklare. De øvrige casus dannes nu på følgende måde:

	1. p.		2. p.		3. p.	
dativ	*nek-em*,	fl.*-ünk*;	*nek-ed*,	fl.*-tëk*;	*nek-i*,	fl. *-ik*;
illativ	*belé-m*,	*- -nk*;	*belé-d*,	*- -tëk*;	*belé*(*-je*),	*- -*(*jö*)*k*;
inessiv	*benn-em*,	*- -ünk*;	*benn-ed*,	*- -etëk*;	*benn-e*,	*- -ők*;

og så fremdeles: elat. *belől-*, sublat. *rá-*, superess. *rajt-*, delat. *ról-*, ablat. *től-*, approx. *hozz-*, adess. *nál-*, causat. *ért-*, *érett-*, comit. *vel-*. Flere casus forekomme ikke. Man ser altså, at disse 12 casus dannes ved at föje vedkommende suffixer til de løsrevne endelser. Dette er noget for magyarisk ganske ejendommeligt. På finsk f. ex. böjes disse stedord i det hele som navneordene kun med nogle afvigelser i stammedan-

---

[1]) *Az*, foran medlyd *a*, er et påpegende stedord, der tillige bruges som best. artikel.

[2]) Her er vist et *m* udfaldet i forlyd ligesom i vogul. *am*. Mærkelig er disse ords lighed med vore; heraf alene må man imidlertid ikke uddrage slutninger om slægtskab; thi den art ligheder træffes i mange sprog. Sml. Lottner: On the forms and origin of the pronouns of the first and second persons, i Transactions of the philological society, 1859, s. 34 ff.

nelsen. 1ste person hedder *minä*, de øvrige casus dannes af stammen *minu*-; fl. *me*, inf. *meitä*, gen. *meidän*, resten af stammen *mei*-; 2. p. *sinä*, fl. *te*, der böjes ganske som 1. p.; 3. p. *hän*, fl. *he*; fremdeles kan mærkes, at der af disse ord forekommer en accus. på -*t* (*minut* o. s. v.)[1], samt at man, ligesom på magy. i acc., undertiden endnu kan tilföje suffixer f. ex. *minulleni*, *sinultasi*; begge disse to ting findes også f. ex. i ostjakkisk. Men vi ville betragte den magyariske böjning lidt nærmere, da den vil give os et klart indblik i navneordsendelsernes oprindelse og beskaffenhed. I vor sprogæt vilde det være aldeles utænkeligt, at man skulde kunne løsrive en endelse, f. ex. lat. -*bus*, og dertil föje et eller andet personmærke; dette kan kun ske i et agglutinerende sprog, hvor endelserne ere oprindelig selvstændige ord og endnu næsten føles som sådanne, og dette er tilfældet her. Betragte vi f. ex. de tre casus illat. iness. og elat., hvis oprindelse er lettest at forfølge, da vise deres former i stedordsböjningen tydelig tilbage til en stamme *bel*, som virkelig også forekommer endnu den dag idag som et selvstændigt ord i betydningen indre, indvolde. Heraf er *belé* translativ, *benn*-er superessiv, hvor *l* er assimileret med det følgende *n*, *belől* er afledt med det ovenfor omtalte *l*. Disse og lignende former må vi nu tænke os brugte som forholdsord, og som sådanne tage de altså suffixer til sig efter böjningsendelsen; *belé-m, benn-em*, *belől-em* (egl. til mit indre o. s. v.) svare fuldstændig til former som *alá-m*, *alatt-am*, *alól-am*. Men når de kom til at stå efter et no., uddannede der sig en forskel, idet de smeltede sammen dermed og bleve vocalharmonien underkastede, hvorved den oprindelig kun bløde endelse fik en sideform med hård selvlyd eller omvendt; i det nævnte ex. medførte dette tillige en afkortning; på denne måde står altså *halba* istf. *hal-belé* og betyder egl. til fiskens indre; *szememben* egl. i mit öjes indre o. desl. Et yderligere bevis for, at dette forholder sig så og at denne overgang tillige er temmelig ny, er, at der i det ældste magyariske sprogmonument, den såkaldte »ligtale» fra slutn. af 12te årh., virkelig findes former som *uruzag-bele*, nu *országba* (in regnum), *paradisum-ben*, men allerede i 14de årh. *paradisomban*, nu *paradicsomban* (i Paradis); på samme måde *halal-nek*, nu *halálnak* (til døden) o. desl. — På den anden side vil man lægge mærke til, at i alt

---

[1]) I no. erstattes den i ent. af genitiv, i flt. af nominativ.

fald to af de endelser, vi ovenfor udpegede som oprindelige, *-n* og *-l*, ikke på denne måde kunne løsrives fra stammen; der findes således ikke i superessiv (*o*)*nam* eller noget sådant; istedetfor det bruges en også ellers forekommende form *rajt*, der vel må betragtes som en art locativ af samme stamme som *rá* (translativ) og *ról*. — Nogle af navneordenes endelser ere opståede ved en endnu mere mekanisk sammensætning f. ex. i æqvativ med *kép* (billede), i tempor. med *kor* (tid), hvilken sidste endog har uforanderlig selvlyd, så at det kun meget uegentligt kan ansés for en casus.

Hvor løst alle disse endelser ere forbundne med stammen, sés også deraf, at når der står et tillo. ved navneordet, böjes kun dette, og når flere no. stå sideordnede, i alm. kun det sidste f. ex. *a nagy városban* (i den store by), *Buda-, Mohács-és Nándornál* (ved B., M. og Belgrad), *Vladimir orosz fejedelemtöl* (fra den russiske fyrste V.)

Ved udsagnsordene kunne vi först fremhæve den for de agglutinerende sprog karakteristiske store rigdom på afledninger for at betegne mange forskellige nuancer i begrebet; af *hall* (han hører) dannes således *hall-hat* han kan høre, *hall-gat* han hører oftere, *hall-at* han lader høre o. m. fl. Disse ganske mekanisk tilföjede endelser kunne nu atter sammensættes med hinanden på forskellig måde, f. ex. *hall-gat-hat* han kan oftere høre, *hall-gat-tat* han lader høre oftere, *hall-at-gat* han lader oftere høre, *hall-gat-tat-hat* han kan lade høre oftere, *hall-gat-ód-hat-ik* han kan oftere høres o. s. v. Lignende dannelser findes i hele ætten; det sprog, der har drevet det videst heri, er måské tyrkisk[1]).

Hvad deres böjning angår, da er der ligesom af no. egentlig kun én böjningsmåde og meget få uregelmæssige verber, idet de fleste afvigelser kun bero på vellydens fordringer.

Af usammensatte tider og måder have de finske sprog i almindelighed ikke mange; magy., som er et af dem, der har flest, kender følgende: i indicativ præsens (= stammen), hi-

---

[1]) Sml. foruden de særlige grammatiker (Mirza Kasem-Beg: Allgem. Gramm. d. türk.-tatar. Spr. Übers. von Zenker, Leipzig 1848, s. 83 ff. Fu'äd u. G'ävdät: Gramm. d. osman. Spr. Bearb. v. H. Kellgren, Helsingfors 1855, s. 81 ff) Schleicher: Die Sprachen Europas, Bonn 1850, s. 70 ff. Max Müller: Lectures on the science of language (I), s. 296 ff. — Endnu videre går f. ex. grönlandsk.

storisk præteritum (med endelsen *-a*) og perf. (*-t*); imperativ eller conjunctiv (*-j*); optativ eller conditionalis (*-na*), og endelig en art futurum eller conditionalis på *-and*, der er temmelig ny og står nær ved at være en selvstændig afledning. Ved omskrivning dannes en hel del flere former. Af de personløse måder er her participier for præs. på *-ó* (= finsk *-va*) og for perf. (både med activ og passiv betydning) på *-t*; infin. endes på *-ni* og er egl. et no., hvorfor den også kan forbindes med suffixer f. ex. *kell hall-n-om* (oportet me audire); gerundium på *-va* er egl. en uforanderlig form af præs. part. Disse personløse former, med og uden suffixer, ere i finsk endnu stærkere repræsenterede.

Arterne (genera) ere i magy. de sædvanlige to, activ og passiv (reflexiv), hvilken sidste omtrent har samme endelser som hin. Men ved activ er der en ejendommelighed; transitive verber have nemlig en dobbelt böjning, en ubestemt (som de intransitive) og en bestemt (objectiv), hvilken sidste bruges, når genstanden er bestemt, såsom når den er eller skulde være et no. med artikel eller suffix, et egennavn, visse stedord o. desl. Forskellen i böjningen kan ses af fölgende ex.

			Præsens		Perfectum	
			ubestemt	bestemt	ubestemt	bestemt
			jeg venter	jeg venter ham	jeg har ventet	jeg har ventet ham
ent.	1.	p.	*vár-ok*	*vár-om*	*vár-t-am*	*vár-t-am*
	2.	-	*vár-sz*	*vár-od*	*vár-t-ál*	*vár-t-ad*
	3.	-	*vár*	*vár-ja*	*vár-t*	*vár-t-a*
flt.	1.	-	*vár-unk*	*vár-juk*	*vár-t-unk*	*vár-t-uk*
	2.	-	*vár-tok*	*vár-játok*	*vár-t-atok*	*vár-t-átok*
	3.	-	*vár-nak*	*vár-ják*	*vár-t-ak*	*vár-t-ák*

Til exx. på brugen kan tjene: *várok* jeg venter; *várok embert* jeg venter et menneske; *várom öt*, *v. atyámat* jeg venter ham, j. v. min fader; *tudod a magyar nyelvet? nem tudom* kan (egl. véd) du det magy. sprog? jeg kan (det) ikke; *tudom, hogy élsz* jeg véd (det), at du lever.

I 1ste pers. ent. har man desuden en egen form, når 2den p. ent. er genstand, f. ex. *vár-l-ak*, *vár-t-al-ak* jeg venter, jeg har ventet dig.

Hvorledes denne formforskel er opstået, tror jeg simplest og rettest kan forklares på følgende måde. I 3. p. ent. i den ub.

böjn. have vi, som det synes, stammen uden nogen endelse ganske som i nomin. af navneordene; da der ikke er noget mærke, der betegner denne form som et udso., kan den ligeså godt betragtes som et no., idet den egentlig ingen af delene er; således betyder også f. ex. *halász* både en fisker (= f. *kalastaja*), og han fisker (= *kalastaa*), *várt* i perf. er både 3. p. ent. og part. (ventet og havende ventet) o. desl. I overensstemmelse hermed dannes 3. p. flt. på samme måde som navneordenes flt. f. ex. *várnak* (med et indskudt *n* af usikker oprindelse), *vártak*. Endnu mere slående bliver ligheden med navneordene, når vi sammenligne personendelserne med disses suffixer, f. ex.

vár-om	*várt-am*	=	*nap-om*[1])	*hal-am*
vár-od	*várt-ad*	=	*nap-od*	*hal-ad*
vár-unk	*várt-unk*	=	*nap-unk*	*hal-unk*
vár-tok	*várt-atok*	=	*nap-otok*	*hal-atok*;

den egl. betydning er vel omtrent så meget som «min venten» o. s. v.[2]). Disse 6 nævnte former synes at være de oprindelige, fra först af brugelige uden forskel med hensyn til genstanden; det er også dem, der svare nærmest til de beslægtede sprog, f. ex. finsk *sanon*[3]) (jeg siger), 2. p. *sanot*, 3. p. *sanoo*, fl. 1. p. *sanomme*, 2. p. *sanotte*, 3. p. *sanovat*.

Men nu er magy. uafhængig af sine stammefrænder[4]) faldet på at ville udtrykke genstanden i verbets form og har da dertil valgt omtrent følgende vej. Til stammen, som den forelå i 3. p., föjedes 3. persons suffix, men vel at mærke ikke med betydning af den ejende eller handlende person, men for at betegne genstanden: *vár-ja* (egl. «venten-ham» ell. noget sådant, ɔ: han venter ham) = *nap-ja*, *várt-a* = *hal-a*. Denne form betragtes nu som en ny stamme og deraf dannedes da ligefrem 3. p. fl. *várják*, *varták* og 2. p. *vár-játok*, *vártátok*, ganske som f. ex. *munka* (værk) hedder i fl. *munkák* og med 2. p. suff. *munkátok*. Derimod dannede man ikke noget *várjám* ell. desl., men ind-

[1]) Min dag, af *nap* dag.

[2]) Sml. Schleicher: Die unterscheid. von nomen u. verbum in der lautl. form i Abhandl. d. philol.-hist. Cl. d. kgl. sächs. Gesellsch. d. Wiss. IV, s. 526 ff.

[3]) For *sanom, da intet finsk ord ende på *m*.

[4]) Noget lignende træffes nok andre steder, mest gennemført i mordvinsk; men det må betragtes som parallele udviklinger, skönt dannelsesprincipet er det samme.

skrænkede de oprindelige former for 1. og 2. p. ent. til kun at have bestemt (objectiv) betydning, hvortil en medvirkende grund vistnok må søges i den ydre lighed i dannelsesmåden med den nye 3. p., medens man glemte, at suffixerne havde ganske forskellig betydning. Til gengæld derfor dannede man så nye ubest. former *vár-ok*, *vár-sz*, *várt-ál*, hvis suffixer ere noget uklare og ikke genfindes i andre sprog (både *sz* og *l* synes at være forskellige afændringer af det opr. *d*); kun i perf. vedblev formen *vártam* også at bruges som ubestemt. Endelig ere formerne *vár-juk*, *vár-t-uk* sandsynligvis opståede ved en slags uklar analogi med de andre personer i flt. Man ser altså, at kun i 2. p. fl. betegnes tydelig både subj. og obj., 3. p. ent. og fl. har kun synligt mærke for obj., 1. og 2. p. ent. derimod blot for subj. og kun sprogbrugen har hjemlet dem objectiv betydning. I *várlak*, *vártalak* — vistnok de senest dannede former, der derfor heller ikke have formået at trænge videre frem — er *l* tegnet for 2den p., *k* for 1ste, begge som i den ubest. böjning.

Et bevis på, hvorledes no. og udso. i mange tilfælde løbe over i hverandre, er det, at man kan bruge alle personer af perf. ind. (der egl. kun er det med personendelser forøgede part.) i den best. böjn. som tillægsord, hvor vi nærmest vilde bruge en relativ sætning, f. ex. *a hall-ott-am beszéd* (egl. «den jeg-har-hørt-den tale», ɔ:) den tale, jeg har hørt, *az említ-ett-ed népek* de folkeslag, du har omtalt, *szín csal-t-a sziv-é-ben* (egl. «skinnet har-bedraget-det i-hans-hjerte,» ɔ:) i hans af skinnet bedragne hjerte.[1])

Men nok herom. Jeg håber nu i disse linier på den ene side at have givet læseren et lille begreb om det magyariske sprog i og for sig og derved vist, hvor forskelligt det er fra vor sprogæt, altså også fra de slaviske sprog[2]); på den anden side tror jeg at have godtgjort, såvidt som dette i al korthed har kunnet ske, at det med alle sine ejendommeligheder ikke er et ene-

---

[1]) Mere om denne ejendommelige constructionsmåde kan sés f. ex. hos Arendt: Darstell. einiger interess. Eigenthümlichk. d. ung. Spr., i Lazarus og Steinthals Zeitschr. f. Völkerpsychol. u. Sprachwissensch. III, s. 216 ff. IV, s. 82 ff.

[2]) For de læsere, der ikke kende noget af disse, må det her være nok at bemærke, at de såvel i henseende til grammatiken som til det væsentlige af ordforrådet stemme omtr. med latin og græsk.

stående sprog, men at det, uagtet den i tid og rum lange adskillelse mellem Magyarer og Finner naturligvis har fremkaldt mange forskelligheder, så at der ikke kan være mindste tale om, at de to folk nu skulde kunne forstå hinanden, dog hører til den finske sprogfamilie og særlig til den ugriske klasse, hvis øvrige repræsentanter ere de fra Magyarerne allerfjernest boende folk af hele denne familie, Voguler og Ostjakker.

Om Brugen af danske Fagudtryk ved Undervisningen i de levende Sprog.

Af *Ch. Beissel.*

Vanen er en Magt, som sætter Inertiens urokkelige Modstand imod Fremskridtsbestræbelserne, og det ofte mod den bedre Overbevisning. Dette viser sig indenfor Skolens Enemærker saavel som andre Steder. Derom vidner blandt Andet den ihærdige Fastholden af de latinske Benævnelser ved Sprogundervisningen. Det er bekvemt at vedblive sin gamle Gang. Man kan endog finde et Slags aandelig Tilfredsstillelse ved at tænke, at man holder fast ved det historisk Givne og sætter sig imod Omvæltningen. Ved den her foreliggende Gjenstand maa man dog have den Bevidsthed, at de brugte Udtryk tilhøre en anden Verden, en afsluttet Tid, og et Sprog, som efter hele sin Udviklings Natur er forskjelligt fra dem, hvis Grammatik er iført dets Uniform, saa at sige. Disse Fagudtryk, tagne fra Latinen, passe naturligt til dette Sprog, men passe de derfor paa de nyere Sprog? Og om de gjøre, skulle de da bruges i deres Grammatik? — For en stor Del maa de siges ikke at være svarende til Nutidens Opfattelse af Sprogets Forhold; tildels ere de Formforhold, Latinen fremviser, ikke tilstede i de levende Sprog, og deres Brug forbydes af en endnu vægtigere Grund, nemlig den, at det længe trælbundne Modersmaal omsider er kommet til sin Ret og kræver den Plads, Naturen selv har anvist det: At være vor Aands Jordemoder og Amme. I den Tid, da Latinen svang sit despotiske Scepter i den literære Verden, delte Moders-

maalet Skjæbne med Flertallet af dem, der talte det. Omtrent samtidigt med at der rejste sig Forkæmpere mod det politiske Despoti i Staten, rejste sig ogsaa Forkæmpere mod Latinens Despoti ved Højskolerne. Omsider fremstod Realundervisningen, en mere demokratisk Form, som et Slags Modsætning til den lærde. Men om nu end ikke meget andet fra Latinskolen fandt Indpas der, saa mødte Grammatikken dog i Toga, — som i et Slags kongelig Uniform. Det var ikke alene Tilfældet her, men ogsaa i andre Lande. Efterhaanden have der imidlertid allevegne været Bestræbelser for at afføre Sproget denne Levning af kosmopolitisk Dragt og at give det en national istedetfor. Man er saaledes kommen til det Naturlige. Thi hvad er naturligere, end at Modersmaalet betragtes paa sin egen Grund, og at selve de Udtryk, som skulle tjene til Bærere for dets grammatikalske Begreber, tages af det selv! Hvad er naturligere, end at Modersmaalet benyttes i Et og Alt som Meddelelsesmiddel ved Undervisningen, og at det tager og hævder sit Overherredømme i Skolen og ikke taaler nogen Indskrænkning der. Det er en hellig, ukrænkelig, gammel Ret, som Ingen kan gjøre det stridigt.

Ikke saa sjældent hører man den ubegribelige Paastand, at de fremmede Udtryk vare bedre skikkede til at fastholde de grammatikalske Begreber end de danske. For det Første skal Begrebet dog vel læres, førend det kan holdes fast. Det er naturligt, siger man, men det læres ved Definitionen. Men denne Definition eller i det mindste dens Hovedbegreb ligger i det danske Udtryk; den kunde altsaa spares i mange Tilfælde, eller den vilde ikke trænge til saa hyppige Gjentagelser, da den let kan gjenfindes i det danske Ord. Og troer man for Alvor, at en Elev, især naar han ikke lærer Latin, kan holde et Begreb fast ved et Ord, han ikke forstaaer og langt mindre føler, et Ord, som ikke er andet for ham end en Samling af døde Lyd eller Bogstaver? — Det kan Ingen mene for Alvor, naar det kommer til Stykket. Man kan temmelig godt forstaae, skrive og tale et fremmed Sprog uden at føle det, uden at være trængt ind i det og uden at være gjennemtrængt af det; det er endnu ikke blevet til Liv hos En, man er endnu ikke trængt ind i dets Inderste, og der hører en fleraarig Øvelse til at komme til det Punkt, hvor man kan sige, at dets Ord kunne erstatte Modersmaalets i Et og Alt. — En Forskjel kan der maaskee finde Sted hos de Mennesker, der ere særdeles bevægelige i Aanden, eller som

mangle en udpræget Individualitet. Naar man nu henviser til Resultatet og siger: Ja, vi have brugt de latinske Udtryk hos Børn, som ikke have Begreb om Latin, og de have dog lært deres Grammatik, kan for det Første indvendes derimod, at Arbejdet ad den anden Vej utvivlsomt havde været lettere, og for det Andet, at Pædagogiken ikke maa skrive sig hele Udbyttet til Indtægt; der er endnu andre Krav som skulle fyldestgjøres. For den Fagkyndige stiller Sagen sig ganske anderledes end for Eleven. Han kan bruge et hvilketsomhelst Udtryk, da Begrebet sidder fast og staaer klart for ham. Men her gjælder det om at sætte sig ind i den Uvidendes, i Begynderens Tanke. Der er jo Intet i Vejen for, at man i det sidste Aar eller lidt før gjør Eleven ogsaa bekjendt med den latinske Terminologi, at han kan betjene sig deraf i givne Tilfælde, eller for den blotte Fornøjelse at kunne den.

Alle Forandringer medføre Ulemper, især i Begyndelsen. Denne er imidlertid gjort hos os, og vi have en Mand, vi med Stolthed kunne støtte os til, nemlig Rask. Der er næppe noget andet Land, hvor man kan stille saadan en Kæmpe i Spidsen. Vi kunne i Grunden heller ikke klage over, at der er altfor mange danske Udtryk i Brug, naar vi see hen til andre Lande. Der kan næppe være Tvivl om, at vi med nogen fortsat Discussion snart vilde kunne naae en fuldkommen Enighed og Enhed, og det var ingen ringe Vinding for Undervisningen. Om den store Uoverensstemmelse, som har hersket i Frankrig i denne Henseende vidner en i 1852 af B. Jullien udgiven Samling af de i Tidens Løb i Fransken brugte grammatikalske Udtryk under Titlen: «Vocabulaire grammatical de la langue française», som tæller 186 Octavsider. For Tydskens Vedkommende kunde der ogsaa samles Stof til en anseelig Piece af lignende Slags.

Have vi først Fagudtrykkene samlede til Modersmaalet, er der kun tilovers at skaffe nogle faa Udtryk tilveje for saadanne Former og Forhold i de fremmede Sprog, som ikke findes i Dansken, f. Ex. det franske «Défini» (see nedenfor), det tydske «Gerundiv» (Lidenavneform) og lignende. Brugen af franske Udtryk i den franske, tydske i den tydske og engelske i den engelske Grammatik er ligesaa, ja mere forkastelig end Brugen af de latinske Ord. Det vilde jo føre til, at Børnene maatte lære fire Terminologier, som vilde blive til Besvær og afstedkomme Forvirring. Een Terminologi for «Modersmaalet» er nok til dem alle, og det bringer Eenhed i Elevens grammatikalske

Begreber. Allerede Rask har gjort Brugen af de franske Udtryk latterlig: f. Ex. Her maa *le substantif* bruges med *l'article. L'adjectif* maa sættes efter *le substantif.* Efter *quoique* bruges *le subjonctif.* Saadan en Udtryksmaade kunde friste En til at lee højt, naar man ikke samtidigt havde den Bevidsthed, at den virkeligt findes i Lærebøger og bruges i Skolen. De fremmede Sprog have stor Tendents til at vise deres Selvstændighed i Skolen; de kunne vanskeligt bringes til en intim Alliance med Modersmaalet, skjøndt de forresten have ligesaalidt Krav paa at sejle deres egen Sø som nogen anden Disciplin.

Blandt andre Anker har man ogsaa fremført den mod de danske Udtryk, at de vare for lange i Sammenligning med de andre. Det er heller ikke troligt, at det er alvorligt ment, thi en gjennemført Sammenligning bringer snarere Fordelen paa Modersmaalets Side. Er f. Ex. *Plusqvamperfectum* kortere end Førfortid? er *Futurum absolutum* kortere end Fremtid? er *Præsens indicativ* kortere end fremsættende Nutid? *Nominativ* kortere end Nævneform? *Prædicat* kortere end Omsagn? *Hypothetisk Comparations Sætning* kortere end Forudsættende Sammenligningssætning? o. s. v. Eller er det maaskee lettere for en dansk Tunge, at udtale de fremmede Ord, saaledes at selve Udtalen bidrager til at forkorte Ordet ved at give Lydene mindre Varighed? Man kunde finde sig i at høre slige Bemærkninger som den om de danske Ords Længde, om at de ere mindre skikkede til at holde Begrebet fast med o. s. v., af Lægfolk, som dømme med en overfladisk Kundskab om Sagen, men det er i en høj Grad forbavsende, naar de fremkomme af Fagmænd. De aflægge jo dermed det Vidnesbyrd for sig selv, at de forkaste Noget, de ikke engang have gjort sig den Umage at undersøge og sætte sig ind i.

Lad os nu fremsætte en Del af selve Udtrykkene i begge Former. Alle Formforandringer fattes sammen under Begrebet *Flexion* = Bøjning. Denne omfatter tre Hovedafdelinger: 1) *Conjugation* = Tidsbøjning for *Verbet* = Gjerningsordet; 2) *Declination* = Forholdsbøjning for *Substantivet* = Navneordet, *Articlen* = Kjendeordet, *Adjectivet* = Tillægsordet og *Pronominet* = Stedordet; 3) *Comparation* = Trinbøjning for Tillægsordene og en Del af *Adverbierne* = Biordene.

Tidsbøjning omfatter indvirkende = *transitive* og uindvirkende = *intransitive*, tilbagevirkende = *reflexive*,

gjensidigvirkende = *reciproke* og upersonlige Gjerningsord. Disse bøjes i *Activ* = Handleart og i *Passiv* = Lideart, som omfatte *Indicativ* = Fremsættende [Maade], *Conjunctiv* = Forestillende [Maade], *Imperativ* = Bydende [Maade], *Conditionalis* = Betingende [Maade]. Tiderne: *Præsens* = Nutid, (Præsens indicativ = fremsættende Nutid), *Imperfectum* = Fortid, (Imperfectum conjunctiv = forestillende Fortid), *Perfectum* = Førnutid, *Plusqvamperfectum* = Førfortid, *Futurum absolutum* = Fremtid, (Futurum absolutum indicativ = fremsættende Fremtid), *Futurum exactum* Førfremtid (Futurum exactum conditionale = betingende Førfremtid). *Infinitiv* = Navneform, *Participium præsens* = varende Tillægsform, *Participium perfectum* = fuldendt Tillægsform.

Forholdsbøjningen har: *Nominativ* = Nævneform, *Genitiv* = Ejeform, *Dativ* = Hensynsform, *Accusativ* = Gjenstandsform. — *Singular* = Ental, *Plural* = Flertal, *substantivisk* = selvstændig, *adjectivisk*, *concret*, *attributiv* = vedføjet, *Subject* = Grundord, *Prædicat* = Omsagn, *subjectivisk* = som Grundord eller Grundords . . . ., *prædicativisk* = som Omsagn eller Omsagns . . . ., *Apposition* = Samstilling, *Antecedens* = det Foregaaende (ɔ: Ord underforstaaet).

Trinbøjningen har: Grundtrin = *Positiv*, Højere Trin = *Comparativ*, Højeste Trin = *Superlativ*.

Ubøjelige Ord: *Adverbier* = Biord, *Præpositioner* = Forholdsord, *Conjunctioner* = Bindeord, *Interjectioner* = Udraabsord.

De her fremsatte Ord ere langtfra altomfattende, men dette Antal er tilstrækkeligt til det satte Formaal. De brugte latinske Udtryk paa deres Side ere jo heller ikke altomfattende; det er nærmest Formlæren de beherske, og selv den ikke aldeles.

Skjøndt Hensigten med denne Fremstilling ikke er at levere en Kritik over brugte danske Fagudtryk, kan jeg dog ikke undlade at berøre nogle, der bruges meget, da de maae betragtes som mindre passende til det Begreb, de skulle udtrykke.

Navneordet kaldes ogsaa Hovedord. Det turde være et Spørgsmaal, om dette Ord er Sprogets Hovedord. Desuden er der Grund til at antage, at det er en ligefrem Germanisme: «Hauptwort». Navneord er meget betegnende som «Navn paa en Ting».

Ental kaldes almindeligt Enkelttal. Det Modsatte af «Flertal» maa dog ubetinget være «Ental». Eller ogsaa, hvis man vil paastaae, at «Enkelttal» er rigtigt, saa maa Modsætningen dertil tages som Udtryk for «Plural». Det vilde da blive «Sammensattal».

Omsagn kaldes meget almindeligt Udsagn. Det er vistnok det tydske «Aussage» (brugt af Heise — 1ste Udgave af hans store Grammatik udkom 1814 — af Grimm og fl.). Paa dansk hedder det «tale om en Ting», «sige Noget om en Ting». Omsagn er ubestrideligt bedre dansk end Udsagn. Det kan ikke nægtes, at Udsagn og de dermed beslægtede Fagudtryk er betegnende; men der er næppe nogen Grund, der taler for deres Brug, uden den Hævd, som de have vundet igjennem en Række af Aar.

Gjerningsordet kaldes ogsaa Udsagnsord. Dette er en fremtrædende Unøjagtighed, med mindre man vil fastholde Grundtanken om Existentialbegrebet udtrykt ved Ordet «være». Men det er jo ikke hele Omsagnets Begreb; dette omfatter desuden Navneord, Tillægsord og Stedord, som jo paa denne Maade komme med ind under Begrebet Udsagnsord.

Navneformen (Infinitiv) kaldes ogsaa Navnemaade. Det er kun een Form, som ikke kan bøjes uden at dens Begreb forandres. Dens Fortid og Fremtid kunne kun dannes ved Ordforbindelse, ikke ved Bøjning, og det er derfor urigtigt at optage dem med i Formskemaet, som jo kun skal vise Bøjningsformerne.

Tillægsformen kaldes ogsaa Tillægsmaaden. Da det ikke nærmest er Tidsbegrebet, der er fremtrædende her, men Begrebet om Handlingens Varighed og Fuldendelse, og da disse Ord jo egentligt ere Tillægsord, er Udtrykket «Maade» slet ikke paa sit Sted her, med mindre man vil tage det i en Betydning, som ikke har Hjem i den praktiske Grammatik.

Nævneform, Ejeform o. s. v. kaldes ogsaa Nævnefald, Ejefald o. s. v. Disse sidste Udtryk ere Germanismer.

Fortid kaldes ogsaa Datid. Dette Udtryk er ubestemt og tager nærmest Hensyn til Samtidighedens Begreb. Uden at drøfte Fortrinet af Ordet «Fortid» fremfor «Datid» behøver man blot at see paa Tidsbenævnelsernes smukke Harmoni og nøjagtige Gjengivelse af Begrebet for at bestemme sig for det første.

Nutid,	Fortid,	Fremtid;
Førnutid,	Førfortid,	Førfremtid.

Fortid og Datid kunne begge finde deres Anvendelse i den franske Sproglære, hvor det første da bliver Udtryk for *passé défini*, medens det andet bliver Udtryk for *imparfait*. Derved vilde der fremkomme følgende Skema for det franske Gjerningsords fremsættende Tider:

Enkelte Tider:	Sammensatte Tider:
Présent, Nutid;	*Passé indéfini*, Førnutid;
Imparfait, Datid;	*Plus-que-parfait*, Førdatid;
Passé défini, Fortid;	*Passé antérieur*, Førfortid;
Futur absolu, Fremtid;	*Futur passé*, Førfremtid.

Foruden at disse Udtryk (ɔ: Datid, Fortid, Førdatid, Førfortid) have den Fordel at være korte, have de ogsaa den, at de netop her finde den Anvendelse, der svarer mest til deres Begreb. Dertil kommer, at Disciplen i Latinskolen med Begrebet af den græske *Aorist* ogsaa kan overføre dens Benævnelse (eller en aldeles tilsvarende) paa Fransk eller omvendt fra Fransk paa Græsk.

Naar Ordet Datid ikke bruges i Fransk, kan der opstilles følgende Skema af Tidsbenævnelser:

Présent, Nutid;
Imparfait, beskrivende Fortid;
Passé défini, fortællende Fortid;
Futur absolu, Fremtid;

Passé indéfini, Førnutid;
Plus-que-parfait, beskrivende Førfortid;
Passé antérieur, fortællende Førfortid;
Futur passé, Førfremtid.

Her fremtræder der ikke flere Navne paa Tiderne end der findes i Modersmaalet, hvorved dette altsaa kan blive Grundlag for de franske Gjerningsord, uden at dets Terminologi forandres. Den dobbelte Fortid i Fransk adskilles ved Tillægsordene beskrivende og fortællende, som tillige angive de to Tiders særlige Hverv i Sproget. Der, hvor der ikke kræves noget Hensyn til Græsk og til en streng videnskabelig Opfattelse, bør disse sidste Udtryk vist foretrækkes som mere praktiske.

Handleart og Lideart kaldes ogsaa Handleform og Lideform. Disse sidste Udtryk give Anledning til Forvirring, da Ordet Form forekommer saa ofte. De første fortjene Fortrinet, da de adskille de to Begreber fra Formbegreberne, som

jo heller ikke staae i Forbindelse med nogen af dem, især ikke med Lidningens Begreb.

Det har utvivlsomt sine Vanskeligheder at finde betegnende Udtryk, især der, hvor flere Forhold forenes under et Hovedbegreb. Det bestemmende Moment bør da i disse Tilfælde søges i Hovedforholdet eller i det mest fremtrædende Begreb.

Tidsbøjning for *Conjugation* er det Udtryk, der giver Hovedbegrebet. Navnene paa Bøjningsskemaets Underafdelinger betegne Tiden, Maaden knytter sig dertil som et Bibegreb og finder sit Udtryk i et tilføjet Tillægsord. Personforholdet har slet ikke noget Udtryk i Benævnelsen, men dets Begreb ligger saa nær for Tanken, at det følger med som en uadskillelig Del.

Istedetfor upersonlig bruge Mange nu enpersonlig. Denne Forandring, som nok tør kaldes en Efterligning af det franske *unipersonnel* istedetfor *impersonnel*, er aabenbart et Skridt tilbage. Ved Benævnelsen upersonlig udtrykker man Hovedbegrebet, nemlig at disse Gjerningsord ere ubestemte, at de ikke have noget bestemt Grundord eller rettere, at der ikke kan tænkes nogen bestemt Person til at udføre Handlingen. Er dette Hovedbegreb opfattet, følger det andet nødvendigt af sig selv, eftersom det ubestemte Begreb kun kan udtrykkes ved det personlige Intetkjønsstedord i Ental.

Varende og fuldendt Tillægsform, d. v. s. som angive den varende og fuldendte Handling. Det er rimeligt, at mangen En vil stødes ved disse Udtryk, idet det vil synes som om han derved kom til at tænke paa at selve Tillægsformen var varende eller fuldendt. Lignende Udtryk findes imidlertid i Hverdagssproget, f. Ex. «et nyt Par Støvler» og «en god Flaske Vin», som den grammatikalske Kritiker maaskee forkaster uden at tænke paa, at han selv siger «den bestemte og den ubestemte Artikel». Det, som er Hovedsagen her, er at Begrebet varende og fuldendt forbindes med det andet til en Enhed. Den Tænkende vil strax fatte det Hele rigtigt, uden en forudgaaende Opløsning og Forklaring. At ville forkaste Udtryk som: «en god Flaske Vin», «et nyt Par Støvler», «den bestemte Artikel» og lignende er Pedanteri. Tanken opfatter det Hele samlet og kan ikke tage fejl af Meningen. Det er, forsaavidt jeg ved, kun nogle tydske Grammatikere, skarpe Tænkere, logiske Hoveder uden Tvivl, som holde paa at der skal siges: «der bestimmende Artikel» istedetfor «der bestimmte». Ja, de rette ligeledes det franske «article défini» til «article déterminant» og «indéfini» til

«indéterminant». Men al denne Skarpsindighed, denne stringente Logik forhindrer ikke, at man læser: «Gegenüber ist ein Vorwort, welches hinter das Hauptwort gesetzt wird» m. m.

En eller Anden kunde synes maaskee, at der hist og her findes nogen Overdrivelse i den her givne Fremstilling, og at det i Grunden er langtfra saa galt o. s. v. Det Fremførte er imidlertid Resultatet af en mere end tiaarig Erfaring, og hvad forresten Sagens Vigtighed for Undervisningen angaaer, vil vist Enhver være enig i, at det var bedre om man havde et fuldstændigt System af danske Udtryk, som brugtes af Alle; men Enhver vil ogsaa være overbevist om, at den Vej, ad hvilken dette System af Fagudtryk kan tilvejebringes og faae almindelig Udbredelse, er den offentlige Discussions. Arbejdet vil næppe være meget vanskeligt, da allerede meget staaer fast, og Opgaven i Grunden er at fuldstændiggjøre det Begyndte og give det en bestemt Form.

Nogle Bemærkninger om Quintus Smyrnæus' Diction.

Af *F. Nutzhorn.*

Medens nyere Forfatteres Livsforhold tit er os langt bedre kendte end deres Værker, maa vi ved Oldtidsværkerne ofte nöies med at kende Navnene paa de Mænd, som skal have forfattet dem, hvorimod alt Andet, endog det Aarhundrede, i hvilket Forfatteren har levet, er overladt til vor Gisning. Saaledes gaar det med et Digt, som i homerisk Stil fortsætter Iliaden udover Stadens Undergang lige til Stormen ved Geraistos, hvor Aias Oileus Sön fandt sin Död i Bölgerne. I Haandskrifterne og hos Eustathios, der enkelte Gange citerer dette Digt, kaldes Forfatteren blot *Κόϊντος* og Værket *τὰ μεθ' Ὅμηρον*. En Tid gav man Forfatteren Navnet Quintus Calaber, fordi det Haandskrift, gennem hvilket Occidenten först blev bekendt med de 14 Böger *Posthomerica*, af Bessarion var fundet i et Kloster i Calabrien; Tzetzes og Konstantin Laskaris derimod kalder ham *Σμυρναῖος*. Denne Benævnelses Rigtighed beviser Laskaris af et Sted i Digtet selv (12, 308 flgg.), hvor Forfatteren, idet han paakalder Muserne, fortæller, at de har givet ham Sangens Gave, da han som Dreng vogtede Faar nær ved et Artemistempel i Egnen om S m y r n a, tre Gange saa langt fra Hermosfloden, som et Raab kan höres. Ordene:

ὑμεῖς γὰρ πᾶσάν μοι ἐνὶ φρεσὶ θήκατ' ἀοιδήν
Σμύρνης ἐν δαπέδοισι περικλυτὰ μῆλα νέμοντι

minde ved Siden af homeriske Reminiscenser navnlig om Hesiodos' Theogoni v. 22-23:

αἵ νύ ποθ' Ἡσίοδον καλὴν ἐδίδαξαν ἀοιδήν,
ἄρνας ποιμαίνονθ' Ἑλικῶνος ὑπὸ ζαθέοιο,

og det er vel muligt, at Forfatteren ikke har tjent sit Bröd ved at vogte Kvæg, og kun for at ligne Hesiodos har tænkt sig som virkelig Faarehyrde, men saa meget mere kan man da stole paa, at Afvigelsen fra Hesiodos, Stedforandringen fra Helikon til Artemistemplet ved Smyrna, har sin Grund i Virkeligheden. At han virkelig har hört hjemme i Lilleasien fremgaar desuden af den Localkundskab, som tit viser sig i hans Omtale af hine Egne. Men usikker er Forfatterens Levetid. Spaadommen 13, 336 flgg., at Aineias skal grunde en Stad ved Tiberfloden, og

at hans Efterkommere skal herske fra Solens Opgang til dens Nedgang, viser hen til den romerske Keisertid, dog saaledes, at man her ligesaagodt kan tænke paa det förste som paa det fjerde Aarhundrede. Senere kan man ikke sætte Forfatteren; thi 6, 531 flgg. omtales der i en Lignelse: «Vildsvin eller Löver, som paa en Dag, hvor Herrerne indelukker Mennesker blandt vilde Dyr, i det indesluttede Rum sönderriver enhver Slave, som kommer dem nær,» og da Keiser Theodosius afskaffede de egentlige Dyrkampe, medens Digteren her taler om dem som noget Samtidigt, maa vi antage ham for ældre end Theodosius. Nærmere Bestemmelse af Tidsalderen kan ikke gives; thi Forestillingen om *Αἶσα*, der intet Hensyn tager til Zeus (11, 271) og overhovedet styrer for Alle, baade Guder og Mennesker; den blodlöse og matte Skildring af Guderne, hvor de fremtræder, viser os kun, at vi bevæger os i Hedenskabets Oplösningstid; men denne varer jo adskillige Aarhundreder. Kendskab til Christendommens Dogmer har Tychsen og Köchly villet finde i 7, 87 flgg.:

καὶ γάρ ῥα πέλει φάτις ἀνθρώποισιν
ἐσθλὸν μὲν νίσσεσθαι ἐς οὐρανὸν ἄφθιτον αἰεί,
ἀργαλέον δὲ ποτὶ στυγερὸν ζόφον.

Men det er en Forestilling, som kan forfölges langt tilbage i den græske Litteratur, för Plato og för Pindar, saa den ikke kan give os nogen Tidsbestemmelse. En saadan kan snarere söges deri, at Digtet aldeles intet Spor indeholder af christelige eller neoplatoniske Forestillinger eller af Sammenblandingen mellem orientalsk og occidentalsk Cultus. Enten maa Forfatteren have levet för det 3die Aarhundrede, eller, hvis hans Levetid falder senere, har han været uberört af sin Tids Strömninger. Tilbage bliver da kun det Bevis, som kunde hentes fra Sprogformen og Versificationen; men da Digtet overalt bevæger sig gennem homerisk Sprog og homeriske Reminiscenser, kan man heller ikke heraf drage nogen sikker Slutning [1]), og af de omhyggelige Undersögelser, som Hermann, Lehrs og Köchly har anstillet om de græske Epikeres Versification, fremgaar kun, at Quintus danner Overgang mellem de ældre Epikeres Hexameter og det baade med Hensyn til Cæsur og Hiatus strængt regelbundne Versemaal, som findes hos Nonnos, eller med andre Ord, at hans

---

[1]) Den syntaktiske Sammensmeltning af Conjunctiv og Optativ viser kun, at Forf. har levet ind i Keisertiden.

Tid falder efter Alexandrinernes og för Midten af det fjerde Aarhundrede, hvad vi jo allerede ad anden Vei vidste.

Quintus' Digt, *τὰ μεθ' Ὅμηρον*, som det kaldes hos Eustathios og i nogle Haandskrifter, eller *παραλειπόμενα Ὁμήρῳ*, som det hedder i andre Haandskrifter og ældre Udgaver, omfatter de samme Tildragelser, som var Genstand for en Del af de saakaldte kykliske Digte: *Αἰθίοπις, Ἰλίου πέρσις, Ἰλιὰς ἡ μικρά, Νόστοι*, og den Tanke laa nær, at Digtet kun var en Sammenarbeidelse af hine nu tabte fire Epopeer; men en Sammenligning med Proklos' kortfattede prosaiske Angivelse af hine Digtes Indhold viser strax, at Quintus har fulgt andre Kilder. Hvad Aithiopis har fortalt om at Folkets Forbittrelse over Thersites' Drab bragte Achilleus til at seile til Lesbos, er forbigaaet hos Quintus. Efter Aithiopis har Zeus givet Memnon Udödeligheden, hos Quintus 2, 650 er Memnon *εἰν Ἀΐδαο δόμοισιν*; Aithiopis har ladet Achilleus falde for Paris og Apollon, Quintus nævner kun Apollon som hans Banemand; hos Arktinos er Achilles falden strax efter at have hævnet Antilochos' Drab paa Memnon, og derefter feires samtidig Antilochos' og Achilleus' Begravelse, hvorimod Quintus lader Antilochos begrave, medens Achilleus endnu lever.

Den lille Iliade har ladet Aias bære Achilleus' Lig ud af Kampen ned til Skibene, medens Odysseus dækkede Aias' Ryg mod Fjendernes Angreb, Quintus lader Odysseus og Aias begge kæmpe tappert mod Fjenderne, medens Andre bærer Liget ud af Kampen. Ogsaa Maaden, hvorpaa Striden om Achilleus' Vaaben afgöres, skildres forskelligt. I den lille Iliade blev Philoktet hentet fra Lemnos ifölge Spaadom af den fangne Helenos, og fældede derpaa Paris ved sine Pile; hos Quintus bliver först Paris dræbt, derefter lader Helenos sig frivillig göre til Fange af Skinsyge over, at man efter Paris' Död har givet Helena til Deiphobos, og ikke til ham; Philoktets Kamp mod Paris gaar i den lille Iliade forud for Eurypylos' Ankomst fra Mysien; hos Quintus fortælles först om Eurypylos' Ankomst, Machaons Fald, og Eurypylos' Död for Neoptolemos; först derefter hentes Philoktet, der fölgelig ikke, saaledes som i den lille Iliade, kan helbredes af Machaon, men af Podaleirios.

Fra Digtet »Ilios' Undergang« afviger Quintus baade i Fortællingen om Laokoon og om Aias og Kassandra; af Alt, hvad der har været fortalt i Nostoi, har han Intet om Uenigheden mellem Agamemnon og Menelaos för Afreisen, Intet om Menelaos' Tog

til Ægypten, Leonteus', Polypoites' og Kalchas' til Kolophon; kort Intet uden den ogsaa hos Homer omtalte Storm ved de kapheridiske Klipper. I Köchlys Prolegomena til den större Udgave (Leipzig 1850) Pag. VIII flgg. kan man finde endnu flere Afvigelser fra Kyklikerne angivne, og i det Hele er der efter Köchlys Undersögelser ingen Tvivl tilbage om, at vor Forfatter ikke har kendt de saakaldte kykliske Digte, som paa hans Tid formodentlig har været helt tabte eller i al Fald litteraire Sjeldenheder. Den Kilde, hvoraf han har öst Stoffet til sit Digt, har formodentlig kun været en kort prosaisk Fremstilling af Troianerkrigens Historie, saaledes som Börn læste den i Skolerne. Enkelthederne har han da udfört talentfuldt med Benyttelse af homeriske Udtryk, Skildringer og Sammenligninger, hvortil nu og da slutter sig Reminiscenser fra Hesiodos, en enkelt Gang ogsaa fra Apollonios Rhodios.

Derimod mener Köchly, at der ingen Reminiscenser findes fra latinske Digtere. «*Nihil dubito, quin eos plane ignoraverit.*» Der findes dog virkelig Spor af Kendskab til Virgil. Aias' Skibbrud er vel væsentlig fremstillet i Lighed med Menelaos' Fortælling i 4de Bog af Odysseen; men Quintus lader 14, v. 449 Zeus overgive Minerva sin Lynild og Torden og tilföier da v. 533:

ἔμβαλε νηὶ κεραυνόν· ἄφαρ δέ μιν ἄλλυδις ἄλλῃ
ἐσκέδασεν διὰ τυτθά· περίαχε δ' αἶα καὶ αἰθήρ.
ἐκλύσθη δ' ἄρα πᾶσα περίδρομος Ἀμφιτρίτη.

De enkelte Udtryk genfindes hos Homer: *ἔμβαλε νηὶ κεραυνόν* — *ἄλλυδις ἄλλῃ* — *τυτθὰ βαλὼν κεάσαι* — *περὶ δ' ἴαχε πέτρῃ* — *ἐκλύσθη δὲ θάλασσα* — *περίδρομος* — *ἀγάστονος Ἀμφιτρίτη*; men Billedet i sine store Træk, Minerva med Lynet, genfindes ved Skildringen af samme Begivenhed i Æneiden 1, v. 42–43:

Ipsa Jovis rapidum jaculata e nubibus ignem
disjecitque rates evertitque æquora ventis.

Man kunde vel tænke sig Ligheden opstaaet ved Afhængighed af en fælles Kilde, men anderledes er Forholdet ved Skildringen af den Storm, som Aiolos sender, opfordret af Iris paa Athenes Vegne. Navnet *Αἴολος Ἱπποτάδης* og Angivelsen af Hustru og 12 Sönner er hentet fra Homer, men helt forskellig fra Homer er Skildringen af hans Bolig:

475. *Ἵκετο δ' Αἰολίην, ἀνέμων ὅθι λάβρον ἀέντων*
ἄντρα πέλει στυφελῇσιν ἀρηράμεν' ἀμφὶ πέτρῃσιν
κοῖλα καὶ ἠχήεντα·
481. . . . *ὄρος μέγα τύψε τριαίνῃ,*

482. *ἔνθ' ἄνεμοι κελαδεινὰ δυσηχέες ἠΰλίζοντο*
ἐν κενεῷ κευθμῶνι· περίαχε δ' αἰὲν ἰωὴ
βρυχομένη ἀλεγεινά· βίῃ δ' ἔρρηξε κολώνην·
οἳ δ' ἄφαρ ἐξεχέοντο· κέλευσε δὲ πάντας ἐρεμνὴν
λαίλαπα συμφορέοντας ἀήμεναι
488. *οἳ δὲ θοῶς ὤρνυντο.*

Sml. Virg. Æn. 1, 51-56 og 81-83:

Nimborum in patriam loca feta furentibus austris
Æoliam venit. hic vasto rex Æolus antro
luctantes ventos tempestatesque sonoras
imperio premit ac vinclis et carcere frenat.
illi indignantes magno cum murmure montis
circum claustra fremunt.
Cavum conversa cuspide montem
impulit in latus, ac venti velut agmine facto
qua data porta ruunt et terras turbine perflant.

490. *ἠλιβάτοισι δ' ἐοικότα κύματ' ὄρεσσιν*
ἄλλοθεν ἄλλα φέροντο· κατεκλάσθη δ' ἄρ' Ἀχαιῶν
θυμὸς ἐνὶ στέρνοισιν, ἐπεὶ νέας ἄλλοτε μέν που
ὑψηλὸν φέρε κῦμα δι' ἠέρος, ἄλλοτε δ' αὖτε
οἷα κατὰ κρημνοῖο κυλινδομένας φορέεσκε
βυσσὸν ἐς ἠερόεντα· βίῃ δέ τις ἄσχετος αἰεὶ
ψάμμον ἀναβλύζεσκε διοιγομένοιο κλύδωνος.

De förste Linier minder tildels om Virg. Æn. 1, 105: *præruptus aquæ mons* og v. 92: *solvuntur frigore membra*; Slutningen er dannet efter v. 103 og 106-107:

fluctus ad sidera tollit.
hi summo in fluctu pendent, his unda dehiscens
terram inter fluctus aperit, furit æstus arenis.

Det er en saa ordret Oversættelse, som man kan vente, hvor Versemaalet lægger Baand paa Oversætteren. Der er endnu flere Reminiscenser, som 462: *νὺξ δ' ἐχύθη περὶ γαῖαν· ἐπήχλυσεν δὲ θάλασσα*, sml. Æn. 89: *ponto nox incubat atra*, og 515: *στοναχὴ δὲ καὶ οἰμωγὴ κατὰ νῆας ἔπλετ' ἀπολλυμένων· κανάχιζε δὲ δούρατα νηῶν*, sml. Æn. 87: *insequitur clamorque virum stridorque rudentum*, og flere andre, som vel ikke er ligefrem Oversættelser, og i og for sig selv Intet vilde bevise, men i Forbindelse med de ovenfor anförte sikkre Vidnesbyrd viser, at ikke blot en eller anden enkelt Vending, men hele Skildringen af Stormen og Skibbrudet er hentet fra den latinske Digter. Men

det er kun i 14de Bog denne Lighed findes. For det övrige Digt har Köchly Ret i sin Udtalelse: «*De poetis Latinis breviter dici potest. Nihil ex eorum lectione, sive res spectes sive narrandi rationem et artem, profecisse Quintum optime docet libri duodecimi cum secundo Æneidis comparatio.*» Maaske har Forfatteren ikke villet fölge Virgil i Skildringen af Troias Fald, der jo selv fra Æneas' Standpunkt tager sig ganske anderledes ud, end den græske Digter önsker det; muligt er det ogsaa, at Quintus, da han forfattede den 12te Bog, endnu ikke havde gjort Bekendtskab med Virgil; maaske har hans latinske Studier i det Hele indskrænket sig til förste Bog, medens Resten har vedblevet at være en lukket Bog for ham. Hvad nu end Grunden har været, bliver Sagen selv den samme: kun paa et enkelt Sted har Quintus efterlignet Virgil, ligesom det kun er sjældent, han har taget Apollonios eller Hesiodos til Mönster. Det Forbillede, til hvilket han idelig vender tilbage, er Homer, saa der vanskelig skal findes nogen Linie hos ham, uden den indeholder en eller anden homerisk Reminiscens; enhver Side afgiver Exempler i Mængde paa homeriske Halvlinier, Versendelser, Talemaader, Billeder o. s. v.; i hvilket Omfang, kan man see hos Köchly Prol. S. XLIX—LI, hvor der findes en fuldstændig Angivelse af de homeriske Efterligninger i de förste 32 Verslinier i förste Bog. Men paa den anden Side udskriver Quintus aldrig fuldstændig noget Sted af Iliaden eller Odysseen. Vil han f. Ex. gjengive det homeriske: *ὅσσον τε γέγωνε βοήσας*, omdanner han det til: *ὅσον βοόωντος ἀκοῦσαι*; taler Homer om: *ἀγάστονος Ἀμφιτρίτη*, vælger han et andet Adjektiv: *περίδρομος*, som i metrisk Henseende gör Fyldest for *ἀγάστονος*, men hos Homer forekommer i andre Forbindelser; saaledes: *θρασύφρονος Αἰακίδαο*, medens Homer har *ποδώκεος Αἰακίδαο*, eller omvendt: *θεοείκελος Ἕκτωρ*, medens Adjektivet hos Homer forekommer i Forbindelsen *θεοείκελ' Ἀχιλλεῦ*, og Substantivet: *Ἕκτωρ* i Versudgangen sædvanlig har Adjektivet: *κορυθαίολος* foran sig.

Det er altsaa ikke af Mangel paa Lyst til Selvstændighed, at Forfatteren holder sig saa nær til Homer; men han er i en lignende Stilling som den, der skriver Stil i et fremmed Sprog. Den homeriske Sprogform er ikke hans naturlige Meddelelsesmiddel, men en tillært Form, som han ikke kan benytte med Frihed, hvor gerne han end vil flyve paa egen Haand; men Lysten til at söge sig en egen Vei findes, og netop derfor vilde man ikke hos ham kunne hente Veiledning til Homerkritiken,

om han end havde havt de bedste Homerhaandskrifter til sin Raadighed og altid havde forstaaet de homeriske Böiningsformer, hvad nu langtfra er Tilfældet.

Anskuelighed og Lethed, Smag og Skönhed i Forbindelse med Simpelhed i Fremstillingen gör Digtet behageligt at læse; men for den, som kender Homer, har det som Efterligning endnu den Fordel, at det giver Anledning til en Sammenligning, som bidrager til en grundigere Erkendelse af den homeriske Digtningsform og Diction; thi det hænder sig let, at Efterligneren, der, hvor han selv tror mest at ligne sit Mönster, netop afviger mest fra det. Naar saaledes hos Quintus 12, 153 Epeios efter Hestens Fuldendelse istedetfor efter den almindelige episke Stil at bede til Guderne med mange Ord, ganske kort siger:

κλῦθι θεὰ μεγάθυμε· σάου δ' ἐμὲ καὶ τεὸν ἵππον,

er denne Korthed aabenbart en Efterligning af Iliadens 23, 770:

κλῦθι, θεά· ἀγαθή μοι ἐπίῤῥοθος ἐλθὲ ποδοῖιν.

Men Bönnen opsendes her under et Væddelöb af Odysseus, der, selv löbende, ved Slutningen af Banen anraaber sin Beskytterinde om at lade ham hurtig faa Forspring; Kortheden og den ilfærdige Form af Bönnen er der motiveret i Situationen, medens der hos Quintus ligesaagodt kunde have været anvendt den sædvanlige vidtlöftige og omstændelige Form.

Af det poetiske Apparat hos Homer er næppe nogen Art lettere transportabel end Lignelserne. Derfor er de ogsaa i rigeligt Maal overförte til Quintus' Digt, og en Sammenligning mellem Quintus' og Homers Lignelser vil derfor kunne bidrage Meget til Opfattelsen af Lignelsernes Charakter og Betydning saavel hos den Ene som den Anden og derigennem til en klarere Forstaaelse af begge Digteres Diction. Men ved Valget maa man tage Hensyn til Lighedens Art. Naar Deidameias Sorg ved Neoptolemos' Bortreise anskueliggöres ved fölgende Linier:

οἵη δ' ἀμφὶ μέλαθρα μέγ' ἀσχαλόωσα χελιδὼν
μύρεται αἰόλα τέκνα, τά που μάλα τετριγῶτα
αἰνὸς ὄφις κατέδαψε καὶ ἤκαχε μητέρα κεδνήν,
ἣ δ' ὁτὲ μὲν χήρην περιπέπταται ἀμφὶ καλιήν,
ἄλλοτε δ' εὐτύκτοισι περὶ προθύροισι ποτᾶται
αἰνὰ κινυρομένη τεκέων ὕπερ· ὣς ἄρα κεῖνου
μύρετο Δηιδάμεια (7, 330-336)

er det klart nok, at Quintus har havt for Öie Il. 2, 308 flgg.:

308. *δράκων ἐπὶ νῶτα δαφοινός*
310. *βωμοῦ ὑπαΐξας πρός ῥα πλατάνιστον ὄρουσεν.*

311. ἔνθα δ' ἔσαν στρουθοῖο νεοσσοί, νήπια τέκνα,
312. ὄζῳ ἐπ' ἀκροτάτῳ, πετάλοις ὑποπεπτηῶτες,
314. ἔνθ' ὅγε τοὺς ἐλεεινὰ κατήσθιε τετριγῶτας,
315. μήτηρ δ' ἀμφεποτᾶτο ὀδυρομένη φίλα τέκνα.

Men om end Ligheden er umiskendelig, kan man dog ikke af den udlede noget om Lignelsernes Anvendelse hos de to Digtere, da Skildringen af Fuglens Sorg ved Ungernes Död hos Homer ikke fremföres som Lignelse, men som Led i en virkelig Fortælling. Udbytte for Undersögelsen kan ikke engang altid vindes, hvor tilsvarende Billeder hos begge Forfattere anvendes som Lignelser, f. Ex. Il. 11, 155 flgg.:

ὡς δ' ὅτε πῦρ ἀΐδηλον ἐν ἀξύλῳ ἐμπέσῃ ὕλῃ·
πάντῃ δ' εἰλυφόων ἄνεμος φέρει, οἱ δέ τε θάμνοι
πρόρριζοι πίπτουσιν ἐπειγόμενοι πυρὸς ὁρμῇ·
ὣς ἄρ' ὑπ' Ἀτρείδῃ Ἀγαμέμνονι πῖπτε κάρηνα

sammenlignet med Quint. 8, 89 flgg.:

οἳ δ' ὑπόεικον ἐοικότες αὐαλέοισι
θάμνοις, οὓς ὀλοοῖο πυρὸς κατεδάμνατ' ἀυτμὴ
ῥηιδίως ἐπιόντος ὀπωρινοῦ Βορέαο·
ὣς τοῦ ἐπεσσυμένοιο κατηρείποντο φάλαγγες.

Efterligningen ligger her Originalen saa nær, at man Intet lærer af Sammenstillingen.

Större Forskel finder vi Quint. 8, 41 flgg.:

λευγαλέοις σφήκεσσιν ἐοικότες, οἵ τε κλονήσει
χηραμοῦ ἐκποτέονται, ἐελδόμενοι χρόα θεῖναι
ἀνδρόμεον, πάντες δὲ περὶ στέγος ὁρμαίνοντες
τεύχουσιν μέγα πῆμα παρεσσυμένοισι βροτοῖσιν,
ὣς οἵγ' ἐκ νηῶν καὶ τείχεος ἐξεχέοντο . . . .

sammenlignet med Il. 16, 259:

αὐτίκα δὲ σφήκεσσιν ἐοικότες ἐξεχέοντο
εἰνοδίοις, οὓς παῖδες ἐριδμαίνωσιν ἔθοντες
νηπίαχοι· ξυνὸν δὲ κακὸν πολέεσσι τιθεῖσιν.
τοὺς δ' εἴπερ παρά τίς τε κιὼν ἄνθρωπος ὁδίτης
κινήσῃ ἀέκων, οἱ δ' ἄλκιμον ἦτορ ἔχοντες
πρόσσω πᾶς πέτεται καὶ ἀμύνει οἷσι τέκεσσιν.
τῶν τότε Μυρμιδόνες κραδίην καὶ θυμὸν ἔχοντες
ἐκ νηῶν ἐχέοντο . . . .

Man mærker strax, at Efterligningen mangler Originalens Liv og Anskuelighed, fordi Digteren her kun holder sig til de alminde-

lige Træk, Hvepserne, som sværmer, beredte til at stikke de Forbigaaende, men har forbigaaet det, som har tirret Hvepserne, Hvepseredens Forstyrrelse, uden hvilken man ikke mærker, det er Alvor med deres Vrede. Der findes idelig i de homeriske Lignelser en nöiagtig Angivelse af den bestemte Situation, de særegne ydre Forhold, en Fremhævelse af det enkelte Moment, Digteren har stillet sig for Öie, hvorved Billedet ikke blot bliver anskueligere, men ogsaa dets Betydning som Lignelse klarere; Hektor sammenlignes ikke blot med en *coluber mala gramina pastus* (Virg. Æn. 2, 471), men en Slange, som værner om sit Leie og ruller sig sammen for at modtage Mandens Angreb (Il. 22, 93). Odysseus, sögende Ly for Nattekulden i det visne Löv, sammenlignes ikke uden videre med en Glöd i Asken, men med en Glöd, som ved Aftentid gemmes i Asken af en Mand, som bor afsides langt ude paa Landet, og som ingen Naboer har, hos hvem han kan hente Ild, naar hans egen er gaaet ud, og derfor ret omhyggelig maa bevare den sidste Gnist (*σπέρμα πυρὸς σώων, ἵνα μή ποθεν ἄλλοθεν αὔῃ*, Od. 5, 490). Den omstændelige Udmaling af Biomstændigheder gör ikke blot Billedet mere tiltalende, men fremhæver det Moment, som er Hovedpunktet i Lignelsen.

Quint. 10, 415 flgg. skildrer Oinones Sorg over Paris' Död ved fölgende Lignelse:

οἵη δ' ἐν ξυλόχοισι περιτρέφεται κρύσταλλος
αἰπυτάτων ὀρέων, ἥτ' ἄγκεα πολλὰ παλύνει
χευαμένη ζεφύροιο καταιγίσιν· ἀμφὶ δὲ μακραί
ἄκριες ὑδρηλῇσι κατειβόμεναι λιβάδεσσι
δεύονθ', ἣ δὲ νάπῃσιν ἀπειρεσίῃ περ ἐοῦσα
πίδακος ἐσσυμένης κρυερὸν περὶ τήκεται ὕδωρ·
ὣς ἥγ' ἀσχαλόωσα μέγα στυγερῇ ὑπ' ἀνίῃ
τήκετ' ἀκηχεμένη πόσιος πέρι κουριδίοιο.

Billedet er hentet fra Od. 19, 205 flgg.:

ὡς δὲ χιὼν κατατήκετ' ἐν ἀκροπόλοισιν ὄρεσσιν,
ἥν τ' Εὖρος κατέτηξεν, ἐπὴν Ζέφυρος καταχεύῃ·
τηκομένης δ' ἄρα τῆς ποταμοὶ πλήθουσι ῥέοντες·
ὣς τῆς τήκετο καλὰ παρήια δάκρυ χεούσης.

Hos Homer er baade det Punkt i Lignelsen, hvorpaa det kommer an (*κατέτηξεν, τηκομένης . . . ποταμοὶ πλήθουσι*) og Skildringen af Sorgen det Moment, som foranlediger Lignelsen (*τήκετο . . . παρήια δάκρυ χεούσης*) stærkt fremhævet, medens

Quintus Intet taler om Taarerne, saa man ikke ser, hvad Lignelsen betyder.

Hvor Digteren i Iliadens 21de Bog skildrer Kampen mellem Hephaistos' Ild og Flodgudens Ström, giver han et glimrende Exempel paa, hvorledes en storartet Scene kan föres lyslevende frem for Anskuelsen ved sammenlignende Henvisning til noget langt Ubetydeligere, men for Tilhöreren vel Bekendt:

φῆ πυρὶ καιόμενος, ἀνὰ δὲ φλύε καλὰ ῥέεθρα.
ὡς δὲ λέβης ζεῖ ἔνδον, ἐπειγόμενος πυρὶ πολλῷ,
κνίσην μελδόμενος ἁπαλοτρεφέος σιάλοιο,
πάντοθεν ἀμβολάδην, ὑπὸ δὲ ξύλα κάγκανα κεῖται·
ὣς τοῦ καλὰ ῥέεθρα πυρὶ φλέγετ', ἔζεε δ' ὕδωρ.

Det samme Billede anvendes af Quintus 5, 379 flgg. ved Skildringen af Aias' Raseri:

μέλαν δέ οἱ ἔζεεν ἦτορ,
εὖτε λέβης ἀλίαστον ἐπ' ἐσχάρῃ Ἡφαίστοιο
ῥοιβδηδὸν μαίνηται ὑπαὶ πυρὸς αἰθομένοιο,
γάστρην ἀμφὶς ἅπασαν ὅτε ξύλα πολλὰ θέρηται,
ἐννεσίῃς δρηστῆρος ἐπειγομένου ἐνὶ θυμῷ,
εὐτραφέος σιάλοιο περὶ τρίχας ὥς κεν ἀμέρσῃ·
ὣς τοῦ ὑπὸ στέρνοισι πελώριος ἔζεε θυμός.

Iliadens Digter nævner ikke blot den sydende og boblende Kedel, men henleder Opmærksomheden paa en bestemt Kedel, den, hvori der smeltes Svinefedt. Dette Træk har Quintus forandret dertil, at han blot lader Svinets Börster afskolde i det kogende Vand. Allerede derved træder det knittrende og sydende mindre frem; men endnu mere svækker han Billedets Virkning ved at sætte denne Forestilling om Kokkens Iver for at faa Svinets Börster lösnede ind imellem Billedet af den sydende Kedel og Recapitulationen *ὣς ἔζεε θυμός*, medens hos Homer Linien *κνίσην μελδόμενος* . . er indskudt som en underordnet Bestemmelse mellem *λέβης ζεῖ* og *πάντοθεν ἀμβολάδην*, hvorefter endnu Forestillingen om den knittrende Larm foröges ved Ordene *ξύλα κάγκανα*, hvorfra vi umiddelbart gennem Ordene *ὣς τοῦ καλὰ ῥέεθρα* föres tilbage til Floden, hvis Syden og Brusen skulde anskueliggöres ved Lignelsen.

Det er en Form, som overalt genfindes ved de homeriske Lignelser, at de ved Billedets Slutning, umiddelbart för Forestillingen vender tilbage til Fortællingens egentlige Genstand, fremhæver netop det Punkt, hvorpaa Opmærksomheden maa fæstes, den Del af Billedet, som ved at vække en beslægtet Forestil-

ling navnlig skal anskueliggöre det, for hvis Skyld Lignelsen er fremkommet. Sammenlignes Diomedes midt imellem Fjenderne med en Bjergström, som opsvulmet af Uveiret træder over sine Bredder, sprænger Broerne og gennembryder Dæmningerne, saa ender Billedet med Linien *πολλὰ δ' ὑπ' αὐτοῦ ἔργα κατήριπε κάλ' αἰζηῶν*, fordi det netop er Hovedpunktet ved Sammenligningen med det Fölgende *ὣς ὑπὸ Τυδείδῃ πυκιναὶ κλονέοντο φάλαγγες*.

Der kan paavises Exempler i Mængde fra alle de Böger i Iliaden, hvor der findes Lignelser; thi det er en Form, som er naturlig, naar Lignelsens Hensigt er at anskueliggöre det, hvorom der fortælles, ikke blot at pynte Digtet eller forlyste Tilhöreren ved tiltalende, men Sagen mere eller mindre uvedkommende Billeder.

Hos Homer skildres navnlig Achilleus' Bedrift i Kampen saaledes, at man föres langt ud over det naturlige Maal for menneskelig Styrke. Det Samme gör sig naturligvis gældende hos Quintus, hvor f. Ex. 9, 162 Fjenderne falder for Deiphobos' Haand ligesaa tæt som de Kviste og Grene, Kulsvierne afhugger og samler i Gruben, eller 9, 198, hvor Ligene ligger om Neoptolemos saa tæt som Oliven, der nedrives af Træet ved Hösttid; men 8, 230 falder Troerne endnu tættere; de ligger saa tæt som det tallöse Löv, der samler sig i Bjergklöften og dækker Jorden. Det er her ikke blot Virkeligheden, som protesterer, men Forestillingen vægrer sig ved at fölge Billedet. Hos Homer bliver Diomedes, der jager Fjenderne foran sig, sammenlignet med en Bjergström, der river Træer og Markens Afgröde med i sin Fart; hos Quintus hedder det om Grækerne, der förer Byttet fra Troia ned til Skibene:

χειμάρροις ποταμοῖσιν ἐοικότες, οἵτε φέρονται
ἐξ ὀρέων καναχηδὸν ὀρινομένου ὑετοῖο,
πολλὰ δὲ δένδρεα μακρὰ καὶ ὁππόσα φύετ' ὄρεσφιν
αὐτοῖς σὺν πρώνεσσιν ἔσω φορέουσι θαλάσσης.

Billedet er for uensartet med det, hvormed det sammenstilles; Krigere, som efter Stormen vender tilbage til Skibene, belæssede med Bytte, ligner ikke rivende Bjergströmme.

Idet homeriske Lignelser eller Lignelser i homerisk Form anvendes saaledes af Quintus, at de mere er beregnede paa at stille smaa Idyller eller mægtige Billeder frem for vore Öine, end egentlig at kaste Lys over Fortællingen, hænder det sig ofte, at Billedet endog kommer til at svække det Indtryk af

Situationen, Læseren iforveien havde. 14, 71 flgg. fortælles der, at Troias Fald bragte Sorg over hele Egnen, Xanthos endnu rygende af Troianernes Blod græd med Nympherne, det höie Idabjerg og Simoisfloden klagede og alle Bjergströmmene paa Idabjerget jamrede höit. For nu nærmere at skildre Xanthos' Sorg, sammenligner Digteren Floden med en Landmand, som ser sin Mark ödelagt af Haglveir, men hvor meget han end gaar i det Enkelte for at skildre Ödelæggelsen paa Marken, kan han dog ikke göre den skikkelige Landmands Bedrövelse ved at se sit Arbeide spildt saa stor, som vi iforveien tænker os Xanthos' Sorg ved sin Stads Tilintetgörelse. Strax efter v. 89 sammenlignes Grækernes Seiersjubel med Krageflokkens glade Skrigen, naar der efter Uveir fölger Solskin. Digteren kan her henvise til Homer som sit Mönster, da det om Troianerne, der droge i Kamp, Il. 3, 2 hedder:

Τρῶες μὲν κλαγγῇ τ' ἐνοπῇ τ' ἴσαν ὄρνιθες ὥς,
ἠύτε περ κλαγγὴ γεράνων πέλει οὐρανόθι πρό o. s. v.;

men först er det her ikke en enkelt Krageflokś Skrigen i Solskinsveir, men det langt mægtigere, hele den samlede Trækfugleskare, som mod Vinteren under Skrig og Larm flyver bort til Okeanosströmmen, og dernæst er Hensigten her ikke at skildre, hvor mægtigt Troernes Skrig löd, men at fremhæve Modsætningen mellem Grækerne, der gik frem i rolig Taushed, idet de i deres stille Sind var fast besluttede paa at kæmpe tappert, og Troerne, der stormede frem med Skrigen som Traner. Hos Quintus derimod skal Seiersglæden skildres, *μολπὴ δ' οὐρανὸν ἶκε δὶ αἰθέρος*; tilföies der et *εὖτε*, venter man uvilkaarlig et stort og mægtigt Billede, og saa faar man kun et Krageskrig at höre.

Andre Steder er Billederne mere passende til Lignelse, som 13, 537 flgg., hvor Demophon og Akamas' Glæde ved i Troia at finde deres Farmoder, hvem de længst havde tænkt död, sammenlignes med den Glæde, Börn föler, naar Rygtet har fortalt, deres Fader er död, men han saa pludselig en Dag træder ind ad Dören. Vi mindes herved om Od. 5, 394:

ὡς δ' ὅτ' ἂν ἀσπάσιος βίοτος παίδεσσι φανήῃ
πατρὸς, ὃς ἐν νούσῳ κῆται κρατέρ' ἄλγεα πάσχων,
δηρὸν τηκόμενος, στυγερὸς δέ οἱ ἔχραε δαίμων,
ἀσπάσιον δ' ἄρα τόνγε θεοὶ κακότητος ἔλυσαν.

Men Anvendelsen som Lignelse er forskellig. Odysseus har to Dage og to Nætter svömmet om paa Havet, baaret oppe af

Gudindens Slör, men dog idelig ventende sin Död; den tredie Dags Morgen sagtner Stormen og paa én Gang, da en Bölge hæver ham iveiret, ser han Land i Frastand; at han bliver glad, fölger af sig selv, men for at göre denne Glæde mere nærværende for Tilhörernes Sind, förer Digteren dem ind i en Familiescene, mellem Börnene, hos hvis dödssyge Fader der pludselig vises Bedring; saa glade, som Börnene bliver ved denne Udsigt til Liv og Sundhed for Faderen, saa glad bliver Odysseus ved blot at se Landet i Frastand. Forskellen mellem Billedet og Lignelsens Anledning er i alle andre Henseender saa stor, og det Uventede i den pludselige Indförelse af en fra den övrige Fortælling saa forskelligartet Situation som Börnene om Faderens Sygeleie saa overraskende, at Opmærksomheden saameget stærkere fæster sig ved det eneste Lighedspunkt, medens hele Lignelsen hos Quintus — det at Sönnesönnerne ved uventet at se deres Farmoder bliver ligesaa glade som Börn ved at se deres Fader — nærmer sig til det Tautologiske. I en Lignelse maa der altid være en vis Ulighed mellem de to Led, thi imellem det Uensartede og Forskellige gribes vi da saa meget stærkere af Ligheden, ligesom man glædes saa meget mere ved at se en gammel Bekendt ved at træffe ham midt iblandt Fremmede, hvor man mindst havde ventet at se ham. Naar Forholdet mellem Achaiernes og Troernes Magt hos Homer (Il. 12, 433) anskueliggöres ved Billedet af en fattig Kone, som lægger Loddet i den ene Vægtskaal, Ulden i den anden, og veier nöiagtig, idet hun er for ærlig til at bedrage, men heller ikke vil træde sig selv for nær, da hun behöver Lönnen for sine Börns Skyld:

ὣς μὲν τῶν ἐπὶ ἶσα μάχη τέτατο πτόλεμός τε,

saa bliver Forestillingen om Ligevægt langt anskueligere end ved det blotte Udtryk ἐπὶ ἶσα; men naar Quintus (13, 488) sammenligner det brændende Troia med en brændende Skov, bidrager det ligesaalidt til Anskueliggörelse, som det vilde, hvis han omvendt havde sammenlignet en brændende Skov med en brændende Stad; Lignelsen bliver kun et a = a, som ingen Bestemmelse indeholder for Værdien af a. At Quintus paa begge Sider af Lighedstegnet maler med levende Farver, gör Læsningen behagelig og Fortællingen anskuelig, men Lignelsen er dog som Lignelse uden Betydning. Billederne er et Laan fra Homer, som han benytter med Frihed og behandler med levende Phantasi, men de mangler baade det Vækkende, som ligger i den pludselige Indförelse af det Uventede og Uensartede, og det

Slaaende, som fremkommer ved den sikkre og præcise Fremhævelse af Lighedspunktet midt i Uligheden.

Denne Mangel paa slaaende Lighedspunkt mellem de to Led mærkes især tit, hvor et bestemt homerisk Billede er ligefrem optaget som 6, 341, hvor Sammenstödet mellem Troer og Achaier skildres saaledes:

Τρωσὶ δ' ἄρ' ἐσσυμένοισι συνήντεον, εὖτε βόεσσι
πόρτιες ἐκ ξυλόχοιο ποτὶ σταθμὸν ἐρχομένῃσιν
ἐκ νομοῦ εἰαρινοῖο κατ' οὔρεος, ὁππότ' ἄρουραι
πυκνὸν τηλεθάουσι, βρύει δ' ἅλις ἄνθεσι γαῖα,
πλήθει δ' αὖτε κύπελλα βοῶν γλάγος ἠδὲ καὶ οἰῶν,
μυκηθμὸς δ' ἄρα πουλὺς ὀρίνεται ἔνθα καὶ ἔνθα
μισγομένων, γάννυται δὲ μετά σφισι βουκόλος ἀνήρ.

Der er Liv i Skildringen; det er Foraarstid, Jorden er fyldt med Blomster og Engene grönnes, Kvæget drives ved Aftentid tilbage fra Bjerget, og hjemme ved Stalden mödes det af Kalvene og Ungkvæget, og af Glæde ved Gensynet bröles der fra begge Sider til Fryd for Hyrden; men dette fredelige Billede kan dog ikke vække Forestillingen om det krigerske Sammenstöd mellem fjendtlige Hære. Det er klart, at Billedet egentlig er dannet for at betegne Gensynets Glæde, og saaledes finder vi det ogsaa brugt hos Homer Od. 10, 410. Odysseus er gaaet op iland for at se, hvad der er blevet af hans Folk, som efter Eurylochos' Sigende var forsvundne i Kirkes Hus, og formodentlig döde. De Tilbageblivende venter længselsfuldt hans Atterkomst og har allerede opgivet Haabet om at faa ham at se, da de pludselig ser ham nærme sig:

ὡς δ' ὅτ' ἂν ἄγραυλοι πόριες περὶ βοῦς ἀγελαίας
ἐλθούσας ἐς κόπρον, ἐπὴν βοτάνης κορέσωνται,
πᾶσαι ἅμα σκαίρωσιν ἐναντίαι· οὐδ' ἔτι σηκοί
ἴσχουσ', ἀλλ' ἀδινὸν μυκώμεναι ἀμφιθέουσιν
μητέρας· ὣς ἔμ' ἐκεῖνοι, ἐπεὶ ἴδον ὀφθαλμοῖσιν,
δακρυόεντες ἔχυντο· δόκησε δ' ἄρα σφίσι θυμός
ὣς ἔμεν ὡς εἰ πατρίδ' ἱκοίατο καὶ πόλιν αὐτήν
τρηχείης Ἰθάκης, ἵνα τε τράφεν ἠδὲ γένοντο.

Sammenligningen med Quintus viser her, hvor slaaende Billedet er hos Homer, thi hos ham er Lignelsen et virksomt Middel til Anskueliggörelse af det Skildrede. Quintus bruger Billederne mere som en Pynt i Dictionen; derfor griber han tit Feil, saa han snart, navnlig hvor han vil danne et Billede paa egen Haand, maa nöies med en tautologisk Lignelse, snart, navnlig hvor han

vil benytte et fra Homer hentet Billede, udsætter sig for at anvende det til Sammenligning med Situationer, som ikke blot kun har faa Beröringspunkter med Billedet (det gör jo ogsaa Homer, eftersom Ligheden godt kan være slaaende, trods gennemgribende Forskel), men hvor selve Beröringspunktet, selve det, som skulde være Ligheden, viser hen i modsat Retning. Det finder endog Sted i ganske korte Lignelser som 6, 132, hvor Eurypylos skrider frem blandt sine egne Folk *ἠΰτε τις θώεσσι λέων ἐν ὄρεσσι μετελθών*. Naar Iliaden sammenligner Agamemnon blandt de övrige Achaier med en Tyr midt i Hjorden eller Odysseus med en Vædder, der gaar i Spidsen for Faareflokken, er Billedet vel paa en vis Maade mindre storladent, men Situationen staar levende for Öiet. Quintus vil göre mere Ære af Eurypylos ved at sammenligne ham med en Löve, men Löven gaar ikke fredeligt som Förer for en Flok Schakaler; den kommer kun blandt dem som Fjende, for hvem de flygter, og Lignelsen forstyrrer saaledes den allerede vakte Forestilling.

Dog er saadanne aabenbare Misgreb sjældne; med en levende Naturanskuelse forbinder Quintus megen Klarhed i Forestillingen, og er derfor i Regelen heldigere i Valget af Lignelser, undertiden er de endog saa vel lykkede, at man gerne kunde antage dem for virkelig homeriske. Saaledes 7, 316, hvor Deidameias Forsög paa at holde Neoptolemos tilbage fra at drage til Troia skildres saaledes:

ὡς δ' ὅτε τις θοὸν ἵππον ἐπὶ δρόμον ἰσχανόωντα
εἴργει ἐφεζόμενος, ὃ δ' ἐρυκανόωντα χαλινόν
δάπτει ἐπιχρεμέθων, στέρνον δέ οἱ ἀφριόωντος
δεύεται, οὐδ' ἵστανται ἐελδόμενοι πόδες οἴμης,
πουλὺς δ' ἀμφ' ἕνα χῶρον ἐλαφροτάτοις ὑπὸ ποσσὶ
ταρφέα κινυμένοιο πέλει κτύπος, ἀμφὶ δὲ χαῖται
ῥώοντ' ἐσσυμένοιο, κάρη δ' εἰς ὕψος ἀείρει
φυσιόων μάλα πολλά, νόος δ' ἐπιτέρπετ' ἄνακτος.

Og dog bliver selv denne glimrende Lignelse forstyrret ved Gennemförelsen, idet ikke blot Neoptolemos sammenlignes med den stampende Hingst, men Moderen med Herren, som holder den tilbage; da hendes Stemning, Frygt for Sönnens Liv og Ulyst til at sende ham fra sig, er modsat Rytterens, der, saasnart Signalet lyder, med Glæde lader Hesten styrte frem. Sammenligningen, *νόος δ' ἐπιτέρπετ' ἄνακτος* — *ἣ δὲ καὶ ἀχνυμένη περ ἑῷ ἐπαγάλλετο παιδί*, er derfor falsk og Modsætningen

bliver endnu grellere, da den næste Linie i stærke Træk skildrer hendes Fortvivlelse, efterat Sönnen har forladt hende.

Som Særkende ved de homeriske Digtes Lignelser maa da fremhæves:

1) en klar og levende Opfattelse af den bestemte Situation, til hvis Anskueliggörelse Lignelsen fremföres;

2) et lykkeligt Greb til at finde Billeder, som med al Forskel i Enkelthederne dog giver en Situation, som slaaende ligner Situationen i Lignelsens förste Led;

3) i Formen trods al Omstændelighed dog en bestemt og tydelig Fremhævelse af det væsentlige Lighedspunkt.

Hos Quintus er der baade mindre bestemt Opfattelse af den Situation i Fortællingen, som foranlediger Lignelsen, og derfor Ligheden mellem Lignelsens to Led mindre slaaende og *tertium comparationis* ogsaa som oftest mindre stærkt accentueret; men Lignelserne er altid i sig selv anskuelige, bringer Afvexling i Fortællingen og giver Dictionen Pragt. Om man derfor end maa indrömme, at Kassandra, der forgæves spaar sine Landsmænd Stadens Undergang, ikke saa ganske træffes af Sammenligningen med en saaret Lövinde, som i Vrede farer hen mellem Bjergene, er Billedet dog mægtigt og gribende; men den enkelte Situation i dens individuelle Bestemthed rammes i Regelen ikke af Quintus' Lignelser. Fölgen deraf er, at den enkelte Lignelse tit ikke strækker til, og hvad Mangel den efterlader maa da erstattes af en anden, og da heller ikke den er ganske adæquat, kan der fortsættes i det Uendelige. Hos Homer findes vel ogsaa nu og da flere Lignelser efter hverandre, undertiden endog en stor Række Lignelser, som Il. 2, 455—483; men hver Lignelse betegner da sin særegne Situation og Lignelsernes Række en Række af hverandre aflösende Situationer [1]). Hos Quintus derimod er det den samme Situation, som söges skildret ved en Række Billeder, som Aias' Raseri i 5te Bog. Först fortælles, hvorledes hans Blod bruser, Hjertet svulmer, Hjernen gennemfares af Smerte, han stirrer stivt mod Jorden og lader sig uvillig före ned til Skibene; men mod Natten vækker Athene Raseriet hos ham; han farer frem som en Storm, der indjager Sömændene Rædsel, jager Skyerne sammen og oprörer Havet. Men Aias er alene, der er ingen Skyer, som sam-

---

[1]) Sml. min Afhandling om de homeriske Digtes Tilblivelsesmaade S. 121.

les, intet Hav, som opröres ved hans Raseri; Billedet er ikke ædæquat; Digteren griber et nyt: Han löber omkring som et vildt Dyr, der med fraadende Gab gennemstreifer Bjerg og Dal for at finde Jægerne eller Hundene, som har borttaget Ungerne i Moderens Fraværelse. Det er Efterligning efter Il. 18, 318—323, hvor Achilleus ved Patroklos' Lig sukker som en skægget Löve, hvis Unger en Jæger har borttaget, og da Löven kommer hjem og finder Leiet tomt, gennemstreifer den mange Dale og Klöfter for at finde Mandens Spor. Saaledes Homer; men Quintus tilföier endnu to Linier: «Om Nogen möder den i dens Harme, er strax hans Livs sörgeligste Dag kommen». Forestillingen er fört bort fra Aias hen til dem, som mulig kunde möde ham; den föres tilbage til Aias gennem en ny Lignelse: Kedlen, som syder over Ilden; men ogsaa denne förer, som vi för saa, ved sin Slutning Forestillingen bort fra Lighedspunktet, og vi föres atter tilbage ved tre forskellige, rask paa hverandre fölgende Billeder:

μαίνετο δ' ἠΰτε πόντος ἀπείριτος ἠὲ θύελλα
ἢ πυρὸς ἀκαμάτοιο θοὸν μένος.

Hos Homer træffer vi ikke en saadan Ophobning af Lignelser for at betegne et og det samme; den enkelte Lignelse gör saaledes Fyldest, at der ingen yderligere Tilföielse behöves. Som Exempel skal jeg til Slutning anföre det Billede, gennem hvilket der skildres, hvorledes Aias stiller sig til Værn foran Patroklos' Lig:

ἑστήκειν ὥς τίς τε λέων περὶ οἷσι τέκεσσιν,
ᾧ ῥά τε νήπι' ἄγοντι συναντήσωνται ἐν ὕλῃ
ἄνδρες ἐπακτῆρες· ὃ δέ τε σθένεϊ βλεμεαίνει,
πᾶν δέ τ' ἐπισκύνιον κάτω ἕλκεται ὄσσε καλύπτων.

Ethvert Ord, man til yderligere Skildring vilde tilföie, kunde kun svække Virkningen af Billedet. Den, som har opfundet det, kunde umulig fordærve det ved Tilföielsen af en ny Lignelse.

Et Par Bemærkninger til Euripides.

Af *J. P. Bang.*

Om den første af efterfølgende Bemærkninger veed jeg vel, at den ikke er ny, og da jeg er afskaaret fra Adgangen til omfattende og fuldstændige videnskabelige Hjælpemidler, kan jeg heller ikke indestaae for, at det Samme ikke gjælder om de andre. Naar jeg desuagtet anmoder dette Tidsskrifts Redaction om at optage dem, er det, fordi jeg nærer det Haab, at de ikke ville være ganske uden Interesse for Tidsskriftets Læsere, da de gaae ud paa at fremhæve Ting, der ere forbigaaede eller efter min Mening mindre rigtig behandlede i de nærmest tilgjængelige og hyppigst brugte Commentarer.

I. Androm. 547 flgg. Det hedder almindeligt (s. K. O. Müller Gesch. d. griech. Litt. II S. 55), at Sophokles's Oedipus i Kolonos er den eneste af de bevarede græske Tragedier, som man ikke godt kan tænke sig opført uden endnu en Skuespiller foruden de tre bekjendte, som have været tilstrækkelige til at besætte Rollerne i Sophokles's øvrige og i alle Euripides's Stykker. Hertil maa dog føies Euripides's Andromache. Ved V. 545 ere Menelaos, Andromache og hendes Søn Molossos paa Scenen: i dette og det følgende Vers melder Choret Peleus's Ankomst: hans Rolle har paa ingen Maade kunnet overtages af nogen af de Skuespillere, der have spillet i den foregaaende Scene; thi Molossos's sidste Replik slutter med V. 536 og V. 537—544 udgjøre en Replik af Menelaos, som er henvendt til Molossos: der er altsaa ingen Tid til Omklædning. Desuden viser V. 557, 570, 721—723, at Molossos forbliver paa Scenen lige til Epeisodiets Slutning. Rigtignok er han fra Peleus's Indtræden stum Person, og de Replikker, som tidligere ere tillagte ham, indskrænke sig til nogle faa lyriske Linier; derfor har Anvendelsen af et *παραχορήγημα* til Besørgelsen af denne i sig selv ubetydelige Rolle, der ikke kan have stillet store Fordringer til sin Fremstiller, været langt lettere og mindre paafaldende end til Theseus's omfattende og betydelige Rolle i Oedipus i Kolonos, der nødvendigviis synes at have maattet stille høiere Fordringer end man kunde vente tilfredsstillede ved denne Udvei.

II. Hekabe 1183—1186. Hekabe har fuldført sin Hævn mod den troløse Thrakerkonge Polymestor; de Skrig, som denne ud-

støder i sin Smerte og sit Raseri, have hidkaldt Agamemnon; for ham som Dommer føre begge deres Sag. Polymestor har først Ordet og ender sin Tale med et skaanselløst Udfald mod hele Kvindekjønnet.

Dertil svarer Choret i de ovenfor citerede Vers saaledes:

μηδὲν θρασύνου μηδὲ τοῖς σαυτοῦ κακοῖς
τὸ θῆλυ συνθεὶς ὧδε πᾶν μέμψῃ γένος·
πολλαὶ γὰρ ἡμῶν αἱ μὲν εἴσ᾽ ἐπίφθονοι,
αἱ δ᾽ εἰς ἀριθμὸν τῶν κακῶν πεφύκαμεν.

De to sidste Linier volde stor Vanskelighed ved Fortolkningen. Man forudsætter almindelig som givet, at den Mening, der udkræves, er følgende: «Du maa ikke saaledes fordømme hele Qvindekjønnet; thi kan det end ikke nægtes, at der findes slette Qvinder, saa gives der dog ogsaa mange ulastelige». Den Dadel, hvis Berettigelse Choret indrømmer, synes aabenbart at være indeholdt i det sidste Vers: den Ros, det hævder for sit Kjøn, maa altsaa søges i det foregaaende Vers, i Ordene *αἱ μὲν εἴσ᾽ ἐπίφθονοι*. Men det tilsteder Betydningen af *ἐπίφθονος* ikke, og selv om man kunde pine den paa dette Sted passende Betydning ud af det (Schäfer: aliæ invidia premuntur, quum sint innocentissimæ, med Henvisning til Med. 303, som Intet beviser), vilde man alligevel, som Pflugk bemærker, komme til en her aldeles upassende Tanke, lige det Modsatte af det, man vil have ud. «Vel er der nogle gode, men andre ere slette» siger ikke den, der med Indrømmelse af Undtagelserne vil udtale en almindelig Ros, men tvertimod den, der vil fremhæve Dadelen som det Overvejende. Det første Led maatte være det sidste og omvendt. Stedet seer ikke ud til at være forskrevet og Pflugk har vistnok Ret, naar han slutter sin Afvisning af de forskjellige tildeels meget voldsomme Rettelser, man har foreslaaet, med den Bemærkning: explicatione eget hic locus, non correctione. Selv opstiller han, dog tvivlende, følgende Forklaring: Sunt sane quædam nostrum, et multæ quidem, odio dignæ: ceteræ vero propter sexum non suis quæque virtutibus vitiisve, sed numero tantum spectamur; malis non nostra quadam culpa, sed natalium vitio cumuli instar et tanquam numerus adjicimur. Denne Forklaring gjendrives navnlig ved at *ἀριθμός* sagt om Mennesker, der blot have Betydning ved at forøge Tallet, men iøvrigt slet ikke fortjene at regnes med, altid staaer absolut og ikke kan have nogen Genitiv efter sig.

Mon man har Ret i det Resultat, som man forudsætter, at Fortolkningen nødvendigviis maa føre til? Det forekommer mig, at man ved at opstille dette som Maal for Fortolkningen har overseet, at der staaer *πολλαὶ ἡμῶν* og ikke *ἡμεῖς*, eller ialfald ikke tillagt denne Omstændighed den rette Betydning; thi allerede Scholiasten har lagt Mærke hertil, men naar han affærdiger dette Punkt med den Bemærkning, at *πολλαί* og *αἱ μέν* ere satte *ἐκ παραλλήλων*, hvilken Forklaring ogsaa Pflugk billiger, da strider dette mod Sprogbrugen, ifølge hvilken *πολλαί* maa være Hovedbegrebet, *αἱ μέν* og *αἱ δέ* dets Underafdelinger (jvnf. Madv. Synt. § 50, a, Anm. 3). Fastholdes dette, indseer man, at Chorets Yttring ikke gjælder hele Qvindekjønnet, men kun en Deel deraf; det hævder ikke nogles Krav paa Agtelse, medens det indrømmer den af Polymestor udtalte Dadel for de øvriges Vedkommende, men det udtaler en Dom om mange Qvinder, og hvad der udsiges om *αἱ μέν* og *αἱ δέ*, kan kun være forskjellige Modificationer af det, der i Fællesskab gjælder om den hele ved *πολλαί* betegnede Classe. Er dette nu en Ros eller en Dadel? At antage det første forbyder sig selv: vi føres da til i begge Led at søge en Indrømmelse af en Dadel, og i Overeensstemmelse med de brugte Ords sædvanlige og naturlige Betydning komme vi til følgende Mening: Mange Qvinder have deels paadraget sig Had, deels høre de af Naturen til de slettes Tal. Sammenknytningen med det Foregaaende ved *γάρ* volder endnu Vanskelighed: dog er det vistnok ikke for dristigt at antage, at Digteren er kommet til at udtrykke sig utydeligt, saaledes at *γάρ* refererer sig til en ikke udtrykkeligt udtalt Tanke: Du maa ikke saaledes laste hele Qvindekjønnet; skjøndt det er let forklarligt, at Du gjør det; thi o. s. v. At Euripides lægger Qvinder en tilsyneladende saa stærk Dadel over deres eget Kjøn i Munden, vil ikke være paafaldende, naar man sammenligner Androm. 353 *οὐ χρή . . . . . . εἰ γυναῖκές ἐσμεν ἀτηρὸν κακόν, ἄνδρας γυναιξὶν ἐξομοιοῦσθαι φύσιν*, udtalt af Andromache, og Med. 406 flgg.

πρὸς δὲ καὶ πεφύκαμεν
γυναῖκες, εἰς μὲν ἔσθλ' ἀμηχανώταται,
κακῶν δὲ πάντων τέκτονες σοφώταται,

hvormed en Replik af Medea sluttes. Endelig viser baade selve Betydningen af *ἐπίφθονος* og det af Schäfer citerede Sted, Med. 303, at dette Ord i denne Sammenhæng og fra Chorets Standpunkt af ikke udtrykker en ubetinget Dadel: til Grund for dets

Anvendelse paa dette Sted ligger den Tanke, at Qvinderne ofte for at bøde paa Savnet af de Kræfter, Naturen har negtet dem, maa tage deres Tilflugt til Midler, der med eller uden Grund pleje at vække Had og Uvillie.

III. Er Euripides's Tragedie »Herakliderne» fuldstændig opbevaret eller ikke?

Hermann, Kirchhoff og Nauck ere enige om, at en betydelig Deel af Herakliderne er gaaet tabt, men de to sidste anvise det formeentlig tabte Parti en anden Plads i Stykket end hiin. Inden vi undersøge, hvem af Parterne der har truffet det Rette, eller om overhovedet nogen af dem har Ret, vil det være hensigtsmæssigt at forudskikke en kort Udsigt over Stykkets Gang og Indhold. Iolaos sidder som Bønfaldende med Herakles's Sønner ved Zeus Agoraios's Alter i Marathon og fortæller, hvorledes Eurystheus's Forfølgelser og Frygten for hans Magt hidtil ikke have tilladt dem at finde noget blivende Sted. Da kommer Eurystheus's Herold Kopreus, der med Magt søger at rive Herakles's Børn fra Alteret og kaster den gamle Iolaos til Jorden. Paa dennes Skrig kommer Choret til, der efterat have hørt, hvem Iolaos er og hvad han ønsker, misbilliger Kopreus's Opførsel. Derefter fremtræde Attikas Herskere, Theseus's Sønner Demophon og Akamas (af hvilke den første hele Stykket igjennem fører Ordet, medens den anden er stum Person); for dem fremsætter nu Kopreus i en længere Tale sin Fordring om Heraklidernes Udlevering og sparer hverken gode Løfter eller Trusler. Dernæst minder Iolaos om Heraklidernes Slægtskab med Demophon og om Herakles's Velgjerninger mod Theseus. Da derfor Demophon afslaaer Kopreus's Fordringer, gaaer denne, efterat have vexlet en kort Række stichomythiske Replikker med hiin, forbittret bort, truende med Hævn af Eurystheus, der med en talrig Hær staaer ved Megaras Grændser. Iolaos takker Demophon, der gaaer for at træffe Anstalter mod det truende Angreb. Det andet Epeisodion begynder med, at Demophon kommer tilbage med den Efterretning, at den argeiiske Hær er kommet og staaer paa Bjergryggen hinsides Sletten. Men tillige melder han, at alle Spaamænd og Orakler ere enige om, at Seiren beroer paa, at en ædelbaaren Jomfru offres til Persephone; hertil tilbyder Ingen sig frivillig og tvinge Nogen vil han ikke. Fortvivlet over saasnart at see sit Haab tilintetgjort vil Iolaos lade sig selv udlevere til Fjenderne som Sonoffer for Eurystheus's

Hævngjerrighed, hvortil Demophon ganske naturligt svarer, at det bryder denne sig ikke om, det er Herakles's Børn, han vil have fat i. Hidtil have blot Iolaos og Herakles's Sønner været fremme paa Scenen, medens Døttrene i Forening med deres Bedstemoder Alkmene have opholdt sig inde i Templet (Motiveringen heraf s. v. 43—44): nu lokker Iolaos's Suk og Klager en af dem, Makaria, ud, og da hun hører, hvorom Talen er, tilbyder hun sig frivillig som Offer; denne sin Beredvillighed til at dø begrunder hun paa at hun ikke kan være Andet bekjendt, deels fordi et fremmed Folk viser sig saa redebont til at gaae de største Farer imøde for hendes og hendes Sødskendes Skyld, deels som Datter af Herakles: bliver Athen indtaget, hvad Guderne forbyde, er Døden hende jo ikke mindre vis, og skulde hun komme bort fra dette Land og begynde sin gamle Omflakken paany, hvilken Skam da at maatte tage imod Andres Bebreidelser for at man trygler dem om Hjælp, medens man selv ikke har Mod til at vove sit Liv. Og skulde det lykkes hende at redde sig alene, medens hendes Sødskende omkomme, hvad Lykke i Livet tør hun da gjøre sig Haab om? Ingen vil have en saadan forladt Pige til Hustru. Derfor forlanger hun at indvies til Døden, at Fjenderne kunne blive beseirede, og afviser et Forslag af Iolaos om at lade Loddet bestemme en af Herakles's Døttre til Offer; saa vilde hendes Død jo være tvungen og ikke frivillig. Tilsidst beder hun ham om at følge med, at hun kan dø i hans Arme, men da han ikke kan bringe det over sit Hjerte at være Vidne til hendes Død, anmoder hun Demophon om at sørge for at ikke Mænd, men Qvinder ere tilstede, naar hun skal opgive Aanden. Dette lover han, idet han tillige udtaler sin Beundring af hendes høie Mod og opfordrer hende til at tage den sidste Afsked med sine Brødre og den gamle Iolaos. Efterat have bedet denne om fremdeles at tage sig af dem som hidtil og opdrage dem til at blive ligesaa dygtige og forstandige som han selv — mere behøves ikke — og efterat have ønsket sine Brødre Held og Lykke og formanet dem til at ære Iolaos og den gamle Alkmene samt deres ædelmodige Gjæstevenner og, naar engang deres Nød er endt, at ihukomme deres Frelserinde og skjænke hende den hende tilkommende Begravelse, gaaer hun bort med Demophon, medens Iolaos sender hende en kjærlig Afskedshilsen og derefter synker sammen af Kummer over det Offer, der maa bringes for at deres Nød kan faae Ende.

I Prologen er der fortalt (v. 45 flgg.), at Hyllos og de ældre blandt hans Brødre ere fraværende for at søge et Tilflugtssted, hvor de kunne ty hen, hvis de ikke kunne blive i Attika. Stykkets tredie Epeisodion begynder med at en af hans «Penester» kommer og melder Iolaos og Alkmene, der i den Anledning kaldes ud af Templet, sin Herres Ankomst med en Hær. Da Alt er beredt til Slaget, vil han strax bort igjen for at komme med deri, men Iolaos vil trods sin høie Alder følge med ham for at tage Deel i Kampen og slæber sig ved Penestens Hjælp møisommeligt afsted, ønskende sin Ungdomskraft tilbage, som dengang han var med til at ødelægge Sparta.

I det 4de Epeisodion kommer Penesten tilbage og beretter, hvorledes Hyllos har været villig til at afgjøre Striden ved en Tvekamp med Eurystheus, men denne har vægret sig, hvorledes dernæst Makaria blev ofret og Argeierne slagne paa Flugt, og hvorledes Iolaos fik Hyllos til at tage sig med op paa sin Vogn for at forfølge Eurystheus. Det Følgende har han kun hørt af Andre, ikke selv seet, at nemlig Iolaos blev ung igjen og med egen Haand tog Eurystheus til Fange.

I Exodos bringer et Bud den fangne Eurystheus, hvem Alkmene truer med Døden, men Budet gjør Indsigelse herimod, da Athens Regjering ikke vil tilstede, at den dræbes, der er fanget levende. Eurystheus undskylder sig for Alkmene med at Hera tvang ham til at forfølge Herakles og at han efter dennes Død for sin egen Sikkerheds Skyld har maattet stræbe at faae hans Børn i sin Magt. Da derpaa Choret opfordrer Alkmene til at skaane ham, mener hun at kunne tilfredsstille sin Hævn uden at tilsidesætte Hensynet til Athenernes Villie ved at dræbe ham, men udlevere Liget til hans Venner. Inden Eurystheus føres bort, beder han Athenerne om at blive begravet foran Athene Pallenis's Tempel: det vil engang i Tiden berede hans Fjender Herakliderne Ulykke, naar de komme at angribe Attika.

Saaledes er i Korthed Stykkets Handling, og her synes Intet at mangle. Naar man desuagtet har troet at maatte antage en betydelig Lakune, er dette foranlediget deels ved et Par Citater hos Stobæus og i Scholierne til Aristophanes, for hvilke man ikke kan finde nogen Plads i det opbevarede Stykke, deels ved den unægtelig i en yderst paafaldende Grad kortfattede og dunkle Maade, hvorpaa i 4de Epeisodion Penesten, der aflægger Beretning om Slaget, affærdiger Makarias Offerdød. Derom hedder det nemlig i v. 819—822:

μάντεις δ᾽ ἐπειδὴ μονομάχου δι᾽ ᾽ασπίδος
διαλλαγὰς ἔγνωσαν οὐ τελουμένας,
ἔσφαζον, οὐκ ἔμελλον, ἀλλ᾽ ἀφίεσαν
λαιμῶν βροτείων εὐθὺς οὔριον φόνον.

Her nævnes altsaa ei engang hendes Navn og det uagtet disse Ord indeholde den eneste Underretning, som gives Alkmene om hendes Sønnedatters heroiske Beslutning. Derfor antager Kirchhoff (s. adnotatio critica til Heracl. 627 [629]), til hvem Nauck slutter sig, at der er udfaldet et heelt Epeisodion og en fuldstændig Chorsang foran v. 630 ɔ: mellem 2det og 3die Epeisodion: her skulde da et Bud eller ogsaa Demophon have beskrevet Makarias Død og Alkmene udtalt sine Følelser derved. Det kan nu vel ikke nægtes, at dette Stykke er saa løst i sin Bygning og at de enkelte Acter i den Grad ligne en Række Episoder uden indre organisk Sammenhæng, at man uden videre Vanskelighed godt kunde tænke sig endnu en indflettet. Men for det Første viser den Maade, hvorpaa Rollerne maa tænkes fordeelte mellem Skuespillerne, at der ikke kan være Tale om Demophon. Denne og Alkmene ere aabenbart Deuteragonistroller, Eurystheus en Tritagonistrolle, medens Protagonisten maa spille Iolaos: hermed stemmer det godt, at saaledes som Stykket er opbevaret, komme Alkmene og Demophon aldrig samtidig paa Scenen, den sidste viser sig ikke fra det Øieblik, Alkmene kommer frem, og i Stykkets sidste Scene er den Skuespiller, der har besørget Iolaos's Rolle, disponibel til at overtage Budets Parti. Personerne i den efter Kirchhoffs Hypothese tabte Act kunne derfor ikke have været Iolaos, Demophon, Alkmene, men Iolaos, et Bud (spillet af Tritagonisten), Alkmene. Men selv med denne Modification kommer Kirchhoffs Formodning i Strid med de ovenfor citerede Vers, der vise, at vi maa tænke os Makarias Offring udført umiddelbart før Slaget, medens Hærene stode i Slagorden ligeoverfor hinanden (sml. vv. 800—801), i Lighed med de sædvanlige *σφάγια*, der saa hyppig omtales lige før Beskrivelsen af et Slag. Den kunde altsaa ikke godt beskrives af nogen anden end den, der tillige aflægger Beretning om Slagets Gang og Udfald, og i ethvert Tilfælde ikke i en anden Act end den, hvori Budskabet bringes om Kampens Udfald. Thi vel finder man Exempler paa, at de græske Tragikere for at kunne overholde Reglen om Tidens Eenhed betydeligt have forkortet det Tidsrum, der naturligen

maa antages at være medgaaet til en Begivenhed: saaledes er i Euripides's Hekabe, medens den korte Chorsang 444—483 udføres, Polyxena ført til Achilleus's Gravhøi, Offerhandlingen fuldført og det, som Talthybios's Beretning viser, med al den ved en saadan Leilighed passende Ro og Anstand, ja der har endog været Tid til at stable Brændet til hendes Ligbaal. Men det Omvendte, at Begivenheder, som maa tænkes at være fulgte lige efter hinanden uden noget Mellemrum, ere blevne adskilte ved et længere Forløb af Tid end Virkeligheden medfører, vil man neppe finde noget Exempel paa. Til Støtte for sin Formodning beraaber Kirchhoff sig paa, at Forfatteren til den (iøvrigt ufuldstændigt) opbevarede Indholdsangivelse synes at have kjendt et Parti af Stykket, som vi ikke have; dette slutter han af følgende Ord: *ταύτην μὲν οὖν εὐγενῶς ἀποθανοῦσαν ἐτίμησάν· αὐτοὶ δὲ τοὺς πολεμίους ἐπιγνόντες παρόντας εἰς τὴν μάχην ὥρμησαν.* Hvad der staaer i Scholierne til Arist. Equit. 1151, som Kirchhoff henviser til i Forbindelse med dette Citat, har jeg ikke Adgang til at eftersee, men jeg tvivler meget paa, at man der vil finde noget, som forbyder os at henføre disse Ord til Iolaos's og Demophons anerkjendende og beundrende Udtalelser, der, uagtet de indtage en ret betydelig Plads i Stykket og ere mest umiddelbart knyttede til Makarias Tilbud, ellers vilde være heelt oversprungne i Indholdsangivelsen. Strængt at urgere *ἀποθανοῦσαν*, der jo rigtignok efter den bogstaveligste Fortolkning synes at tyde paa Hædersbevisninger efter Døden (naar Participiet opfattes som Præteritum i Forhold til Hovedverbet) eller under selve Offerhandlingen (naar det opfattes som samtidigt dermed), vilde vistnok selv ved Stykker af en omhyggeligere Affattelse end disse *ὑποθέσεις*, let føre til uberettigede Slutninger. I dette Tilfælde vilde man neppe dadle selv en bedre Skribent, fordi han havde sagt *ἀποθανοῦσαν* istedetfor *ἀποθανεῖν ἑτοίμην οὖσαν* eller Lignende. Ligesaa lidt bør man lægge Vægt paa at der staaer *ἐτίμησαν*, medens det allerегentligste Udtryk vilde have været *ἐπῄνεσαν*: tilmed indsees det ikke ret, i hvad andet Hædersbevisningerne skulde have bestaaet end i beundrende Lovtale, som man dog vel neppe vil have gjentaget i endnu et Epeisodion. Ved Udtrykket *ἐπιγνόντες* osv. er der neppe tænkt paa andet end hvad Demophon fortæller v. 389 flgg. *ἥκει στράτευμ' Ἀργεῖον Εὐρυσθεύς τ' ἄναξ* osv.: det vilde dog være for meget at antage, at Fjendernes Fremrykken skulde være forkyndt 3 Gange i Stykket, først af Kopreus,

af hvem vi v. 278—279 høre, at Eurystheus staaer ved Megaras Grændser, saa af Demophon, der selv har seet dem paa Bjergryggen til Sletten, endelig af et Bud, der vel skulde melde Indtrædelsen af den af Demophon i v. 393 flgg. antydede Eventualitet, medens, som vi nylig saae, denne ikke kan være paa Scenen og modtage Meldingen. Iolaos faaer først senere, i 3die Epeisodion, den Underretning, som bevæger ham til at gaae med i Kampen. Hertil kommer endelig, at en vidtløftig udmalet Skildring af Makarias Offerdød i Lighed med den, som Talthybios i Hekabe giver af Polyxenas, ikke vilde være paa sin Plads i dette Stykke, hvor Offerhandlingen kun er et underordnet Led og ikke som i Hekabe et Hovedpunkt. Naar vi have hørt hende udtale og fastholde sin Beslutning og naar vi have seet hende tage Afsked med sine Kjære, er der ingen Grund til senere at dvæle ved Beslutningens Udførelse og mindst i det Omfang, som Kirchhoffs Hypothese forudsætter. Det vilde fremkalde en Standsning i Handlingen, der hverken stemmer med den Raskhed, hvormed i de øvrige Epeisodier bestandig noget Nyt bringes frem, eller med den Forestilling, Tilskuerne navnlig af v. 389 flgg. maa have faaet om Fjendens Fremrykken og Angrebets Nærhed.

De Indvendinger, jeg har gjort gjældende mod Kirchhoffs og Naucks Anskuelse, ramme ikke Hermanns Formodning om at der mangler Noget i Slutningen. Da jeg ikke kan eftersee hans egne Udtalelser herom, men maa holde mig til Kirchhoffs Referat deraf, kan jeg kun opstille det som min egen Gisning, at han nærmest har tænkt paa Budets Beretning om Slaget og meent, at i Begyndelsen af denne Makarias Offerdød har været omtalt lidt fyldigere og bestemtere. Men Nødvendigheden af en saadan Antagelse formindskes betydeligt, naar man sammenligner Skildringen af Menoikeus's Offerdød i Phoenicierinderne, der har flere Analogier med Makarias baade i Motiveringen (man sammenligne Heracl. 503—510 og 515—519 med Phoen. 999—1005) og deri, at i Beretningen om Slaget 1090 flgg. Digteren har anseet følgende 3 Vers for nok til at omhandle denne Begivenhed:

ἐπεὶ Κρέοντος παῖς ὁ γῆς ὑπερθανὼν
πύργων ἐπ' ἄκρων στὰς μελάνδετον ξίφος
λαιμῶν διῆκε τῇδε γῇ σωτήριον.

Her har Iokaste, til hvem Beretningen aflægges, ligesaa lidt

som i Herakliderne Alkmene tidligere faaet nogen Underretning om at dette Offer var krævet og tilbudt, heller ikke siges der udtrykkelig, hvem af Kreons Sønner det var, Menoikeus eller Haimon. Men Knapheden, der er paafaldende nok i Phoenicierinderne, er unegtelig meget mere stødende i Herakliderne, hvor der blot ganske i Almindelighed antydes et Menneskeoffer, og man kunde være fristet til at antage, at et Par Vers vare udfaldne, hvis ikke flere Ting i det Foregaaende tydede paa, at Digteren i Alt, hvad der angaaer Makaria, ganske har tilsidesat Hensynet til Alkmene. Makaria yttrer ikke en eneste Tanke om, at hiin kan trænge til Trøst ved at miste en af sine Sønnedøttre paa en saadan Maade, beder ikke med et eneste Ord om at man vil give hende Underretning, tager blot Afsked med sine Brødre og Iolaos og opfordres da heller ikke til Andet af Demophon. Det eneste Tegn paa, at hun ikke aldeles har glemt Farmoderens Existens, er i v. 584—585, hvor hun formaner sine Brødre til at vise Alkmene Ærbødighed. At i hele Scenen fra Makarias Udtrædelse af Templet til hendes Bortgang Alkmene ikke omtales videre end paa denne indirecte Maade, synes mig ikke mindre paafaldende og stødende end den tarvelige Underretning, hun faaer i v. 819—822. Hvor stærkt man end vil dadle dette og hvor meget man end kan fristes til at tvivle om, at Digteren i den Grad blot har tænkt paa hvad Tilskuerne behøvede Underretning om og glemt, hvad Stykkets Eenhed og Sammenhæng kræver, vil dette dog neppe bevæge Nogen til at troe paa en Lakune, naar han husker paa en anden langt grovere og mere iøinefaldende Feil, vi støde an ved i dette Stykke. Den Taushed, der iagttages ligeoverfor Alkmene med Hensyn til Makarias Skjæbne, synes nemlig langt mere tilgivelig end hvad der bydes os i Stykkets Slutning, hvor Alkmene først med en Spidsfindighed, der gaaer saa vidt, at den neppe kan forstaaes, troer at kunne dræbe Eurystheus uden at tilsidesætte Athenernes udtrykkeligt udtalte Villie, at han skal skaanes, naar hun blot udleverer hans Lig, og trods dette Løfte byder hun endda kort efter, uden at møde nogen fornyet Indsigelse, ikke blot at tage Livet af ham, men ogsaa at kaste hans Lig for Hundene!

Nauck har i Fragmenta tragicorum Græcorum p. 501 (Eurip. 847—849) 3 Citater af Euripides, som man har henført til dette formodentlig tabte Parti. Arist. Equitt. 214: *τάραττε καὶ χόρδευ' ὁμοῦ τὰ πράγματα* skulde efter Schol. være Parodi

paa et Vers af Eurip. Heraclider. Orion har i sin Anthologi 5 Vers af Euripides:

ὅστις δὲ τοὺς τεκόντας ἐν βίῳ σέβει,
ὅδ' ἐστὶ καὶ ζῶν καὶ θανὼν θεοῖς φίλος·
ὅστις δὲ τὼ φύσαντε μὴ τιμᾶν θέλῃ,
μή μοι γένοιτο μήτε συνθύτης θεοῖς
μήτ' ἐν θαλάσσῃ κοινόπλουν στέλλοι σκάφος,

af hvilke de to første ogsaa findes hos Stobæus. Endelig har Stobæus ligeledes opbevaret to Vers:

τὸ μὲν σφαγῆναι δεινόν, εὔκλειαν δ' ἔχει·
τὸ μὴ θανεῖν δὲ δειλόν, ἡδονὴ δ' ἔνι,

som han henfører til Euripides's Herakles. Nauck er ikke utilbøielig til at tro, at Lemmaet *Εὐριπίδης Ἡρακλεῖ* skal forandres til *Εὐριπίδης Ἡρακλείδαις*. Stobæus's Titelangivelser ere bekjendte for at indeholde mange Feil: hvorfor skal man da ikke hellere tro, at han feilagtig har henført til *Ἡρακλῆς μαινόμενος* (der ofte citeres *Ἡρακλῆς* simpelthen) Vers, der ikke kunne finde nogen Plads i dette Stykke? især da disse Vers, der synes at høre til en Replik, hvori der overvejes, om Vedkommende skal hænge fast ved Livet eller finde sig i at dø, hverken stemme med den Character, der i Herakliderne er tillagt Makarias Selvopoffrelse, eller, selv om de gjorde det, kunde finde nogen passende Plads i en Scene som den, man antager udfaldet. De indeholde en Reflexion, som hverken vilde passe i Budets eller Alkmenes Mund. Om Orion angiver, af hvilket Stykke han har taget de af ham citerede Vers, kan jeg ikke skaffe Oplysning om; gjør han det, vilde Overeensstemmelsen mellem ham og Stobæus, hvor liden Vægt man end vilde lægge paa hver Enkelts særskilte Vidnesbyrd, dog være et betydningsfuldt Argument. Men at han ikke gjør det, slutter jeg deraf, at Nauck udtaler den Formodning, at *Ἡρακλειδῶν* hos Stobæus maaskee skal forandres til *Κρησσῶν*, en Forvexling, der virkelig er skeet et andet Sted hos Stobæus. De anførte Vers stemme ogsaa særdeles godt med Indholdet af Euripides's *Κρῆσσαι*, saaledes som det er angivet i Scholierne til Soph. Aj. 1297 s. Nauck frgm. p. 398, hvorimod det forekommer mig høist usandsynligt, at Digteren skulde have lagt nogen af sine Personer en saadan Reflexion i Munden i Anledning af Makarias Skjæbne. Scholierne til Aristophanes citere heller ikke sjeldent feil: nogle Exempler

herpaa, som angaae de bevarede Stykker af Euripides, findes hos Firnhaber i hans Udgave af Iphigenia i Aulis p. XLVI; saa at det første af de anførte Citater, ligesaa lidt som de to andre, medfører nogen Nødvendighed for tvertimod hvad Betragtningen af Stykket selv lærer os, at antage, at Herakliderne er ufuldstændigt opbevaret. I Stykkets Korthed troer jeg ikke Nogen vil søge et Beviis derfor. Det udgjør i Naucks Udgave 1055 Vers og er saaledes ikke meget kortere end Alkestis (1166 v.), Hiketiderne (1234 v.) og Andromache (1288 v.), medens det i denne Henseende staaer ved Siden af de fleste af Aeschylus's Stykker.

Bidrag til Tydning af de ældste Runeindskrifter.

Af *Sophus Bugge.*

I.

I Indskrifter paa Gjenstande fra Oldtiden her i Norden findes der to Slags Runer. Den yngre, almindeligst kjendte Runerække havde, ialfald fra först af, særskilte Tegn for færre Lyd; disse Runer var særegne for de skandinaviske Folk, hvorfor vi kan kalde dem de skandinaviske, særlig nordiske Runer. Paa Mindesmærker fra en ældre Tid, navnlig fra den saakaldte ældre Jærnalder, findes en væsentlig forskjellig, omend beslægtet Runeskrift, der havde særskilte Tegn for flere Lyd. Indskrifter af denne Art kjendes baade i Danmark, Sverige og Norge, men er dog i Danmark, naar dertil ikke Bleking regnes, hidtil kun fundne paa löse Gjenstande. Denne fuldkomnere Runeskrift var ikke indskrænket til de skandinaviske Folk, men blev ogsaa brugt hos flere andre Stammer af germansk Æt; dog er England det eneste Land udenfor vort Norden, i hvilket denne Skrift er bevaret paa faste Mindesmærker; den blev der, skjönt i en senere, forandret og udvidet, Form almindelig brugt til langt ned i den kristelige Tid. For disse Runer har endnu intet Navn fæstet sig; de har været kaldte tydske, angelsaksiske, gotiske, oldnordiske, men alle disse Navne synes for indskrænkede. Da de bevislig findes paa ældre Mindesmærker end de særlig skandinaviske Runer, vil jeg forelöbig kalde dem de ældre eller æld

Det vil i flere Henseender være af störste Vigtighed at kunne forfölge denne Runeskrifts Udvikling og Udbredelse og at kunne forstaa de deri affattede Indskrifter. Jeg skal her kun pege paa enkelte Punkter. I dem alene vil vi kunne vente at finde et nogenlunde bestemt og afgjörende Svar paa Spörsmaalet om, hvilke Stammer af germansk (eller efter Rasks Udtryk gotisk) Æt först byggede i vort Norden, og om deres Forhold til sine Stammefrænder. Ved Siden af den gotiske Bibeloversættelse give disse Indskrifter os de ældste sammenhængende Pröver af germansk Sprog og maa derfor blive af stor Betydning for Sproghistorien. I dem maa vi först og fremst söge Oplysning om, til hvilken Tid og fra hvem germanske Folk modtog Brugen af Skrift og med den mangfoldige Spirer til en höiere Kultur.

Epochegjörende for Studiet af de ældste Runer og de i dem affattede Indskrifter er Professor George **Stephens**'s Værk «The Old-Northern Runic Monuments of Scandinavia and England», af hvilket förste Del er udkommen i Kjöbenhavn og London 1866.

Prof. Stephens har indseet disse Runemindesmærkers store Betydning, hvor vigtigt det var, at alle de, som vare fundne i de forskjellige Lande, bleve almindelig bekjendte og sammenstillede, saa at de gjensidig kunde oplyse hverandre, og at alle Vidnesbyrd om disse Runers Brug fremdroges; det har været ham klart, at det först og fremst gjaldt at lægge et trygt Grundlag derved, at der udgaves tro Tegninger af Mindesmærkerne, der, saavidt muligt, gjengav Indskrifterne nöiagtig i alle Enkeltheder. For at opnaa dette har Prof. Stephens i mange Aar arbeidet med utrættelig Iver, og de store Resultater fremlægges nu i hans Værk. Dette giver os langt mere omfattende Oplysninger om de ældste Runers Brug end de, som hidtil har været almindelig kjendte; mange af de vigtigste Mindesmærker er her for förste Gang udgivne, og af næsten alle tidligere kjendte gives bedre Tegning; den största Omhu er overalt anvendt for at gjengive Indskrifterne saa nöiagtig som muligt. Herved er en fast og bred Grundvold lagt, paa hvilken Forskningen med Tryghed kan bygge, om man end naturligvis ved gjentagne Gange at undersöge selve Indskrifternes utydelige Træk vil kunne finde et og andet, som ikke Tegningen klart viser.

Den Taknemmelighed, som skyldes Prof. Stephens for den store Vinding, hans Værk har bragt, vil Sprogforskerne efter mit Skjön ikke bedre kunne vise end derved, at de söge at benytte, hvad han har givet, til derpaa at grunde en sikrere og fuld-

stændigere Tydning af disse Indskrifter end de hidtil fremsatte. I denne Tanke har jeg nedskrevet mit Forsög. Efter min Overbevisning maa endnu mange Forsög gjöres, mange nye Arbeidere hjælpe til med at bryde Vei, förend de Oplysninger, som disse Mindesmærker i mange Retninger maa kunne give, ret vil komme Videnskaben tilgode; ti, uagtet alt hvad hidtil er skrevet, er vort Kjendskab til disse Indskrifters Indhold og det Sprog, hvori de er affattede, altfor usikkert og ufuldstændigt.

Begyndelsen til en mere rationel Undersögelse heraf blev gjort ved Bredsdorffs Forklaring af Guldhornindskriften. Siden har efter mit Skjön P. A. Munch udrettet mest for den sproglige Forklaring: han har med stor Skarpsindighed og dog tillige med Forsigtighed og fast Methode behandlet flere af disse Indskrifter og udfundet adskilligt, hvorpaa vi kan lide og hvorved vi kan hjælpe os videre frem; men han var altfor snar til af dem at uddrage Slutninger om Sprogforhold og Befolkning i Norden i den ældste Tid. De efter Munch fremkomne Oplysninger har vist, at flere af disse Slutninger manglede fast Grundlag og at hans Opfatning af Forholdet mellem de to Runerækker neppe kan fastholdes, ligeledes er endel Enkeltheder i hans Forklaringer blevne rettede. Men i de fleste Forsög paa at forklare og oversætte disse Indskrifter, som forskjellige Lærde, navnlig Dietrich og Stephens, senere har fremsat, er der med Hensyn til sikker og sindig Methode efter mit bedste Skjön gjort et Tilbageskridt. Jeg miskjender ikke, hvor utryg den Grund er, paa hvilken jeg her i det fölgende vover mig ud, og jeg behöver vel neppe at sige, at mange af de givne Forklaringer kun skal betragtes som Formodninger og Forsög, uagtet de ikke udtrykkelig er betegnede som saadanne og uagtet jeg har været nödt til at bygge videre paa dem. — Da min Opfatning overhoved af det Sprog, hvori disse Indskrifter er affattede, er væsentlig forskjellig fra den, Prof. Stephens udtaler, har jeg anseet det for utilraadeligt i det enkelte at udvikle de Grunde, der lede mig til at afvige fra den af ham givne Forklaring.

Jeg begynder med Forsög paa Tydning af de enkelte Indskrifter; dertil kan da siden stötte sig Betragtninger om Skriften og Sproget i det hele. Men jeg giver intet fuldstændigt. Nærmest har jeg Runerne i sin ældste Form for Öie; den forandrede og udvidede Form af den længere Runerække, som forekommer i engelske Indskrifter, tages kun med, forsaavidt den

oplyser den ældste Form og de i den affattede Indskrifter. Ikke engang alle disse kommer jeg til at behandle; endel maa jeg lade ligge, fordi jeg ikke forstaar dem og intet Bidrag har at give til deres Forklaring. Dette gjælder navnlig de fleste Bracteater; ja jeg tror endogsaa, at Forsög paa at oversætte alle Bracteatindskrifter nödvendig maa mislykkes paa Grund af flere af disse Indskrifters Natur. Indskrifterne behandler jeg i den Rækkefölge, som falder mig mest bekvem, uden at fölge en Orden, som bestemmes ved det Sted, hvor hvert enkelt Mindesmærke er fundet, eller den Tid, som man kan formode at det tilhörer. Flere af de Indskrifter, som jeg i det fölgende söger at forklare, har jeg seet og tildels endog under Udarbeidelsen stadig kunnet undersöge paa Mindesmærkerne selv. Det er da let forklarligt, at jeg nu vil kunne læse en og anden Rune rettere end Stephens, hvor han kun har havt Photographi og Aftryk for sig. Ogsaa hvor de af Stephens udgivne Tegninger i aldeles uvæsentlige Enkeltheder, f. Eks. i Runers Form, afviger fra, hvad jeg nu tror at iagttage paa Monumenterne, lader jeg undertiden en Bemærkning derom löbe med. Jeg maa overalt forudsætte Kjendskab til Stephens's Tegninger, ti paa Grund af det indskrænkede Forraad af Runetyper har jeg maattet omsætte Runerne, saa ofte det lod sig gjöre, i latinske Bogstaver. Jeg sammenstiller her de i de behandlede Indskrifter oftest forekommende Runeformer af den fuldstændigere (ældre) Række og angiver, med hvilken latinsk Bogstav jeg gjengiver hver enkelt af dem. Hvorledes de sjældnere Runeformer gjengives, skal siges paa hvert enkelt Sted:

ᚠ	F	ᚷ	G	ᛊ ᛋ	S	ᛜ	NG
ᚢ	U	ᚹ	W	ᛏ	T	ᛟ	O
ᚦ	Þ	ᚺ	H	ᛒ	B	ᛞ	D
ᚨ	A,ᴀ	ᚾ ᚿ	N	ᛖ	E		
ᚱ	R	ᛁ	I	ᛗ	M		
ᚲ	K	ᛉ	ʀ	ᛚ	L		

ᚨ gjengiver jeg almindelig ved A, men i de blekingske Indskrifter (Istaby, Stentoften, Gommor) ved ᴀ. ᛡ i Björketorp, Stentoften og Gommor-Indskrr. gjengiver jeg ved A. ᛅ paa Istabystenen ligeledes ved A.

ᚹ har jeg gjengivet ved W, men dog i gotiske Ord (og Sanskritord) beholdt det almindelige *v*, uagtet der consequent skulde have været skrevet *w*.

Om Gjengivelsen af særlig skandinavisk Runeskrift vil jeg her kun bemærke, at jeg gjengiver ᛦ, hvor det betegner *r*, ved R; ᚨ, hvor det ikke betegner *o*, ved A; ᚼ, hvor det er Vokaltegn, ved A.

Fortrinlig Hjælp har jeg havt deraf, at jeg ogsaa har kunnet benytte de endnu ikke udgivne Afsnit af Stephens's Værk, som omfatte de engelske Indskrifter, Indskrifter i de ældste Runer paa Gjenstande, som ere fundne hist og her i Europa udenfor Norden og England, samt Bracteaterne. Jeg tillader mig her at bringe Prof. Stephens min hjærtelige Tak for den Velvilje, han har vist mig ved at sende mig disse Ark, alt som de bleve trykte, samt overhoved for alt, hvorved han har lettet og fremmet min Undersögelse af disse mærkelige Levninger af Oldtidens Sprog.

Gallehus, Nörre-Jylland
(Stephens S. 325).

I Tidskrift for Philologi VI, S. 317 f. har jeg allerede meddelt min Læsning og Fortolkning af denne Indskrift; her skal jeg söge at give en nærmere Begrundelse. Den Gruppe af Runer, som vi har foran förste Skilletegn, er ᛖᚲᚺᛚᛖᚹᚨᚷᚨᛊᛏᛁᛉ. Da Indskriften 4 Gange har 4 Prikker som Skilletegn, saa kan den lille Hage, som en enkelt Tegner har efter 6te Rune foroven (men som flere Hjemmelsmænd ikke kjende, se Thorsen Runemind. S. 348 f.), vist ikke være Skilletegn; den tör lades ud af Betragtning ved Indskriftens Forklaring. Blandt de anförte Runer er navnlig ᛉ af omstridt Betydning. Den efter min Overbevisning eneste rigtige Tydning som R finale, de skandinaviske Runeindskrifters ᛦ, er först given af P. A. Munch i Ann. f. nord. Oldk. 1848, S. 278 i hans Forklaring af den blekingske Istabystens Indskrift, som han i alt væsentligt rigtig har læst og oversat. Den lyder:

ᛡᚠᚨᛏᛉᚺᛡᚱᛁᚹᚢᛚᚨᚠᚨ | ᚺᛡᚦᚢᚹᚢᛚᚨᚠᛉᚺᛡᛖᚱᚢᚹᚢᛚᚨᚠᛁᛉ |
ᚹᚨᚱᛡᛁᛏᚱᚢᚾᛡᛉᚦᛡᛁᛡᛉ

I Overensstemmelse med Munch (kun med den Afvigelse, at jeg gjengiver ᚨ ved mindre A, ikke ved Apostroph, ᛉ ved R, og ᚹ ved W) gjengiver jeg dette saaledes:

AFATR HARIWULAFA HAÞUWULAFR HAERUWULAFIR WARAIT RUNAR ÞAIAR, d. e.

efter Herjulv ristede Hodulv Hjorulvs Sön disse

Her synes ᛉ sikkert at maatte betegne *r* i Udlyden: hvis det blot var Tegn for Nominativsmærket, hvis oprindelige Form er *s*, kunde det betegne den blöde *s*-Lyd, som i Gotisk skrives *z*, og dette er vistnok Runens ældre Betydning, men paa Istabystenen er denne Betydning umulig paa Grund af ᛋᚠᚨᛏᛉ. Dette synes nemlig at maatte være d. s. s. ᚨᚠᛏᛖᚱ AFTER paa Tunestenen, oldnord. *eftir*. Her er *r* ikke opstaaet af *s*, da Ordet indeholder et Comparativsuffix, hvori *r* er oprindeligt; af en Form *afts* finder jeg intet Spor i de germanske Sprog.

I Istabystenens Indskrift har vi saaledes efter min Mening et fast Holdepunkt, fra hvilket Betydningen af ᛉ vil kunne bestemmes. Ved Gjennemgaaelsen af de enkelte nordiske Indskrifter i det ældste Runealphabet tror jeg det vil vise sig, at den fundne Værdi for ᛉ paa mangfoldige Steder vil give en simpel og naturlig Forklaring, hvor enhver anden Tydning volder ulöselige Vanskeligheder; men först efter Gjennemgaaelsen af de enkelte Indskrifter vil jeg kunne behandle Spörsmaalet om Betydningen af ᛉ i sit hele Omfang. I Guldhornindskriften kan ikke, som Munch med urette antog, denne Rune have en væsentlig anden Betydning end i de andre i samme Skriftart affattede Indskrifter; den maa ogsaa her betegne *r* i Udlyden, hvilket allerede blev fundet af Rafn (Ann. f. nord. Oldk. 1855, S. 370 f.), hvis Forklaring forövrigt er ubrugelig. Da Istabystenens Indskrift, i hvilken Runen er brugt som *r* i Udlyden, sikkerlig er yngre end Guldhornindskriften, kunde man rigtignok antage, at Runen i denne sidste havde bevaret sin ældre Betydning som Betegnelse for den blöde *s*-Lyd, der senere gik over til *r*; for Oversættelsen vilde dette komme ud paa ett. Muligheden af denne Antagelse tör jeg ikke benegte; men da Runen i flere Indskrifter (Varnum, rimelig Tune), og ikke blot i Istabystenens, betegner *r* i Ordformer, i hvilke *r* ikke er opstaaet af *s*, medens der ikke kan paavises nogen tvingende Grund til at give samme Rune forskjellig Betydning i Indskrifter, som forövrigt ere ensartede, fra de samme Lande, saa forstaar jeg ᛉ ogsaa i Guldhornindskr. som Tegn for *r* i Udlyden. Med de fleste Fortolkere tror jeg, at ᚨ her, som i de fleste nordiske Indskrifter i det ældre Runealphabet, maa betegne *a*, ikke *o* eller *æ*; ogsaa herom skal jeg nærmere udtale mig efter Gjennemgaaelsen af de enkelte Monumenter. Jeg læser altsaa EKHLEWAGASTIʀ. Allerede forlængst har man forklaret EK som «jeg», hvorimod lydlige Grunde ikke kan anföres. HLEWAGASTIʀ maa da være et Navn

i Nom. sg.; at disse to Ord ikke ligesom de fölgende er adskilte ved Prikker, kan have sin naturlige Grund deri, at de i Meningen höre nöie sammen, idet «jeg» faar sin nærmere Bestemmelse ved det tilföiede Navn; Brugen af Skilletegn er ellers i flere af disse gamle Indskrifter lidet conseqvent. Den Udtryksmaade, at Runeristeren nævner sig selv i förste Person «jeg», hvortil Navnet föies, vil vi ogsaa finde paa Indskrifterne fra Tune, Varnum, Lindholm. Uagtet denne Udtryksmaade ikke er brugelig i de senere skandinaviske Runeindskrifter, kan den efter mit Skjön ikke være tvilsom; den kan ikke overraske os her, da den jo i Diplomer stadig forekommer, f. Eks. *Ic Ceólnóð . . . þis festnie and wrîte* Kemble Cod. dipl. I, p. 299 (Dietrich de inscrr. duabus runicis p. 9); *ik Merila bokareis handau meinai ufmelida* i en gotisk Underskrift (Dietrich l. c. p. 15). Dietrich (p. 7) har paavist, at ogsaa i græske og phönikiske Indskrr. den, som har sat Mindesmærket, undertiden nævner sig selv i förste Person. Desuden minder han (Blekinger Inschr. S. 29) om en noget lignende Udtryksmaade i en norsk Runeindskr. fra Middelalderen (Tingvoll, Romsdalen), der efter almindelig Skrivemaade lyder saaledes: *ek bið firi guðs sakar yðr lærða menn er varðveita stað þenna ok alla þá er ráða kunnu bæn mína minnisk sálu minnar í helgum bænum, en ek hét Gunnarr ok gerði ek hús þetta. valete.*

Jeg tager HLEWAGASTIR sammen som ett Navn; man tör ikke dele HLEWA GASTIR HOLTINGAR og forklare dette ved «Hleva Gjæsten fra Holt (*gestr Hyltingr*)»; ti det vilde være uden Sidestykke, at Runeristeren saaledes betegnede sig som «Gjæst»; desuden taler derimod den Omstændighed, at Interpunction mangler mellem HLEWA og GASTIR. Dietrich har Fortjenesten af först at have fundet Navnet paa den, som ristede Indskriften, men han tog Feil af den Form, hvori det her forekommer, og delte aldeles vilkaarlig ett Ord i to HLEWAGAST (Þ)IM. — HLEWAGASTIR er Nom. sg. masc.; förste Led i dette sammensatte Navn: HLEWA er samme Ord som oldn. *hlé*, oldeng. *hleow*, *hleó*, oldfris. *hlî*, neutr. Læ, Ly, Skjærm, Beskyttelse; i Gotisk maatte Ordet hede *hliu*, Gen. *hlivis*, jfr. *kniu*, *triu*. Stammeformen HLEWA, som vi har her paa Indskriften, er oprindeligere end Formen i noget af de nævnte Sprog og ligetil identisk med den, der maa forudsættes som den fællesgermanske. Den har bevaret i Stammestavelsen det korte *e*, som er forlænget i Oldnordisk til Erstatning for det udtrængte *w*, som maa have været indsnævret

til *i* i Gotisk og som heller ikke i Oldengelsk og Oldfrisisk har holdt sig uforandret. Endvidere er i HLEWA Stammens udlydende korte *a* bevaret. Endelig maa mærkes, at W her har holdt sig mellem to korte Vokaler. Tilsvarende antike Lydforhold vil vi finde paa de nordiske Runeindskrifter i det ældste Alphabet overhoved. Det sidste Led GASTIR svarer til got. *gasts*, oldn. *gestr*, o. s. v. Betydningen af Navnet er vel snarere »en Gjæst (Fremmed), som finder Læ (Beskyttelse)» end «en Gjæst, som giver Læ». De samme to Ordstammer sé vi ogsaa ellers benyttede ved Dannelsen af germanske Navne. Hos os findes Navne, hvis förste Led er *hlé*, kun i den mythisk-heroiske Digtning: i Hyndluljóð nævnes *Hlédís*, i Hárbarðsljóð Jotunen *Hlébarðr*; hid höre vel ogsaa de baierske Navne *Hleo* og *Hleoperht* fra 8de og 9de Aarh. (se Förstemann Namenbuch). Navne, hvis sidste Led er GASTI, *gest-r* finde vi rundt om hos germanske Stammer (jfr. Dietrich de inscrr. duabus run. p. 9 sq.; Förstemann): saaledes hos Östgoterne *Cunigast*, hos Frankerne *Arbogast*, hos vore Forfædre *Goðgestr*, *Níðgestr*, *Þorgestr*, *Úgestr*, *Úlfgestr*, *Végestr* og Spottenavnet *Hvinngestr*. Navnlig er at mærke, at vi i en Indskrift, der er affattet i den ældste Runeart, nemlig paa Berga-Stenen i Södermanland (se om denne siden), har et énsartet Navn SALIGASTI og rimelig der ligeledes i Nominativ. Endnu maa tales om det Böiningsæmne, til hvilket Nomin. GASTIR hörer: Stammen (Æmnet) er nemlig ved dette Ord forskjellig i Gotisk og i Oldnordisk, i Got. *gasti*, medens *gestr* forudsætter en Stamme *gastju*, *gestju*[1]). Allerede paa Grund af det alderdommelige Sprog i Guldhornindskriften synes det rimeligere i GASTIR at finde Stammen GASTI, der, som lat. *hosti-s* viser, aabenbart er den ældre. Desuden maa *i*-Stammer antages at have beholdt den udlydende Vokal foran Nominativsmærket, da *a*-Stammerne gjöre det samme; og endelig synes MARIR paa Dopskoen fra Thorsbjerg at burde forklares som Nomin. af en *i*-Stamme. Jeg identificerer derfor GASTIR ogsaa med Hensyn til Böiningsæmnet med got. *gast-s*, lat. *hosti-s*.

---

[1]) *gestr* maa forklares i Sammenhæng med *bekkr*, *veggr* o. s. v., fra hvilke det kun afviger deri, at det altid har *s* i Entallets Genitiv. I *bekkr*, *veggr* o. s. v. finder Grimm og Lyngby (Tskr. f. Phil. VI, 35) *i*-Stammer, Gislason (Tskr. VI, 244 f.) *ja*-Stammer, Blomberg (Bidrag till germ. omljudsläran, S. 71 f.) en Sammenblanding af Stammer paa *i*, som blev udvidet til *ji*, og Stammer paa *ja*. Jeg tror, at den Böiningsmaade, som disse Ord i Oldnorsk fölge, egentlig tilhöret *ju*-Stammer, hvilket jeg en anden Gang haaber at skulle kunne begrunde.

HOLTINGAʀ maa være Nom. sg. og Apposition til det foregaaende Navn, af Stammen HOLTINGA, ligesom GASTIʀ af GASTI; *a*-Stammerne bevare altsaa Stammens udlydende Vokal ikke blot, hvor de danne förste Sammensætningsled (HLEWA), men ogsaa foran Nominativsmærket ʀ. At HOLTINGAʀ i Form svarer til oldn. *Hyltingr*, oldeng. *Holting*, er klart, men hermed er Betydningen ikke afgjort. I almindelig Oldnordisk dannes ved Suffixet *ing-r* navnlig ofte Afledninger af Stedsnavne, der betegne den der hörer hjemme paa et vist Sted, saaledes betyder oldn. *Hyltingr* en Mand fra Holt. Men det har en videre Anvendelse i de germanske Sprog ved dette Suffix at danne Navne, som betegne, fra hvem en Person, en Familie eller en Stamme udleder sin Æt, f. Eks. *Kerlingar*, Carolinger. Især i Oldengelsk dannes Patronymica ganske almindelig ved Suffixet *ing*, saaledes *Wonréding* Sön af *Wonréd*, *Leófing* Sön af *Leófa*. Dietrich har med fuld Ret anvendt dette paa det i Indskriften forekommende Navn: ligesom *Leófing* er dannet af *Leófa*, kan HOLTINGAʀ være dannet af det Mandsnavn, som i oldn. lyder *Holti*, og betegne «Holtes Sön» [1]). Denne Forklaring holder jeg nu for den eneste rette; ti det ligger langt nærmere for Runeristeren at angive hvis Sön han er, end fra hvilket Sted han er. Den styrkes derved, at vi, som det synes, ogsaa i andre af Indskrifterne i den ældste Runeart (Istaby, Krogstad, jfr. Reistad) har Eksempel paa Anvendelse af et Patronymicum istedenfor den i almindelig Oldnordisk brugelige Udtryksmaade med *sunr*, hvortil Faderens Navn er föiet i Genitiv; af slige Patronymica har de i flere Indskrifter (Tanum, Stenstad, Vimose-Hövlen, vel ogsaa Vimose-Kammen) forekommende Navne, hvis Stamme ender paa INGAN, INGON, udviklet sig. EK HLEWAGASTIʀ HOLTINGAʀ «jeg Légest Holtes Sön» bliver altsaa fuldkommen ensartet med oldeng. *Ic Badanóð Beotting* Kemble Cod. dipl. I, p. 316. Ogsaa i vort Oldsprog kan til Navnet föies et af et Mandsnavn afledet Tilnavn paa

---

[1]) Egentlig er HOLTINGA ikke dannet ved et Suffix INGA, men vi maa dele HOLTIN-GA, saa at blot GA (for ældre HA) bliver Suffix; det forholder sig til Stammeordet paa samme Maade som lat. *Aurun-ci* til *Auson-es*; saaledes er ogsaa got. *jugg-s* ung = lat. *juven-cu-s* dannet af Stammen *jun* (der tillige er bevaret i *jun-da* Ungdom) ved Suffixet *ga* for ældre *ha* = lat. *co*; jfr. Leo Meyer i Kuhns Z. f. vgl. Sprachf. VI, S. 7. Men lidt efter lidt tabtes Bevidstheden om det oprindelige Forhold; ING(A) opfattedes som Suffix og anvendtes siden ganske almindelig ved Afledning af Ord, hvis Stamme ikke endte paa *n*.

ingr, men dette betegner da ikke bestemt Sön, men Ætling: *Hjörvarðr konungr er Ylfingr var kallaðr* Yngl. C. 41; *Halfdanr konungr Ylfingr* Nornagests þ. C. 2 (min Udg.). Herved kan man kanské ogsaa rettest forklare et Ord i en af de alderdommeligste blandt Runeindskrifterne af den særlig skandinaviske Art, der baade har et Par Runeformer og en Udtryksmaade, der ikke er almindelig i de yngre Runeindskrifter, men som stemme overens med de ældste, nemlig Indskriften paa Kallerup- (Höietostrup-) Stenen: den lyder HURNBURA STAIN SUIÞKS; i det sidste Ord er ved Korthed i Skrivemaaden anden Stavelses Vokal, rimelig *i*, ikke betegnet, det maa da udtales *Sviðings*. Dette Tilnavn betegner vel snarest «Svides Ætling» eller «Svides Sön».

Det nordiske Mandsnavn *Holti*, der er dannet af *holt* og vel egentlig betegner «en Skovbo», er ikke sjældent; i England forekommer *Holt* som Mandsnavn (Dietrich p. 11), og i Baiern Diminutivet *Hulzilo* (se Först.).

HORNA er aabenbart Objekt til TAWIDO «gjorde». Der har været Strid, om det er en Entalsform eller en Flertalsform: de, som oversætte «Hornene», antage, at derved foruden det Horn, som bærer Indskriften, er ment det, som omtrent 100 Aar tidligere fandtes paa samme Sted, eller et andet af samme Mand arbeidet Horn. Men herimod har Dietrich og Stephens med rette udtalt sig: det synes usandsynligt, at én Mand, som arbeidede to saa kostbare Horn, kun skulde sætte sit Navn paa det ene i en Indskrift, hvori han ogsaa omtalte det andet; desuden skulde man da vente Tallet bestemt angivet; endelig synes de to ved Gallehus fundne Horn uagtet al Overensstemmelse ikke at have været arbeidede af samme Guldsmed. Men mere afgjörende er sproglige Grunde. En endnu uudgiven Runeindskrift af den ældre Art fra Bö i Sogndal, Stavanger Amt, har HNABDAS HLAIWA (N i förste Ord er tvilsom); det andet Ord, som er aldeles sikkert, kan ikke være andet end got. *hlaiv*. Og paa Tunestenen kan STAINA ikke være andet end Acc. sg. masc. Vi sé saaledes, at Acc. sg. af Stammen HORNA i Guldhornindskriftens Sprog nödvendigvis maatte hede HORNA, medens Formen her ikke kan vise, om Ordet var af Intetkjön, hvilket jeg holder for det sandsynlige, eller af Hankjön; derimod kjender jeg intet Bevis for, at Acc. pl. neutr. kunde have samme Form; ja det synes ikke engang rimeligt, at Ordformen skulde være ligelydende i de to Tal.

TAWIDO er först rigtig forklaret af Bredsdorff. Siden er denne Form nærmere oplyst af Munch, hvis Ord (Ann. f. nord. Oldk. 1847, S. 339 f.) jeg her afskriver: »Den er aldeles den regelmæssige 1ste pers. sing. præt. indic. af det hos Vulfila ofte forekommende Verbum *tdujan*, at gjöre, istandbringe, paa det nær, at Formen hos Vulfila lyder *tavida*, ikke *tavido*. Men sammenligner man Flexionen af præter. indic. sing. paa *-ida* i det Gotiske, saaledes som vi kjende det hos Vulfila, med den tilsvarende paa *-da* i det Oldnordiske, stöde vi paa en mærkelig Afvigelse fra den Analogi, som ellers med iöinefaldende Conseqvens hersker mellem begge Sprog; den tredie person sing. heder nemlig i Gotisk, ligesom den förste, *-ida*, f. Ex. *lagida*, *lagidês*, *lagida*; i Oldn. derimod heder den förste *-da*, den tredie *-di*, f. Ex. *lagða*, *lagðir*, *lagði*. Til de fleste oldnordiske Endelser med det simple, eller uorganiske *-i* [d. e. *i*, som ikke virker Omlyd] svare i Gotisk Endelser paa *-a*, f. Ex. præt. part. *stigans* til oldn. *stiginn*; Dat. sing. *fiska* til oldn. *fiski*; nom. sing. *hana* til oldn. *hani*, o. s. v. Det er altsaa i sin Orden, at 3 pers. sing. *lagida* svarer til det oldn. *lagði*. Men da nu 1 pers. i Oldn. ei heder *lagði*, men *lagða*, maatte man og i Gotisken vente en anden Form for 1 pers. end *lagida*, som er identisk med den 3die. Undersöger man nu, hvilken Endelsevokal i Gotisk nærmest svarer til *a* i oldnordisk, da finder man, at det er ingen anden, end *o*. Saaledes f. Ex. got. *fiskôs* = oldn. *fiskar*, got. *gibôs* = oldn. *gjafar*, got. *tuggô* = oldn. *tunga*, got. *blindôza* til oldn. *blindari*. Istedetfor *lagida* i 1ste Person skulde man altsaa conseqvent vente *lagidô*, og fölgelig af *tdujan tavidô*, hvilket netop er den i Indskriften brugte Form. Indskriften viser sig altsaa i dette Stykke endog renere eller mere uforvansket i sproglig Henseende, end de forhaandenværende Manuskripter af Vulfilas Bibeloversættelse, og man kan endog ved Hjælp af Indskriften restituere den tabte Form af de svage Verbers 1 pers. sing. præter. indicativ.« En fuldkommen ensartet Form fandt Munch siden i Tunestenens WORAHTO = got. *vaurhta*, oldn. *orta*. At disse Indskrifter virkelig, som Munch mente, havde forskjellig Vokal i 1te og 3dje Person af Præteritum af de afledede Verber, tör man vistnok ogsaa slutte af nogle Former, der synes at maatte forklares som 3 Ps. sg.: WRTA Etelhem, SATE Gommor, og mulig WURTE (hvis man tör læse saaledes og ikke ÞURTE) paa Tjörkö-Bracteaten. Og da O i disse Indskrr. ogsaa i Böinings- og AfledNings-Endelser svarer til got. *ô*, hvor

almindelig Oldnordisk har *a*, f. Eks. RUNOR (Varnum, Tjörkö) = got. *rūnōs*, saa tör man med Munch antage, at Vokalen O i TAWIDO, WORAHTO oprindelig var lang, hvad enten den paa den Tid, som Indskrifterne tilhöre, endnu var lang eller ikke. At O i TAWIDO oprindelig var lang, er jo desuden nödvendigt at antage allerede, fordi Præteritum af de afledede Verber er dannet ved Sammensætning med Præteritum af Verbet *dōn*, saa at altsaa TAWIDO indeholder en Form, der svarer til sanskr. *dadhāu*[1]). Man tör vel sige, at der er noget symbolsk deri, at 1te Person, som i Græsk, ved en vægtigere Vokal udmærkes fremfor 3dje. Jeg tror derfor, at Munchs Forklaring holder Stand mod Grimms Indvendinger i Gesch. d. deutsch. Spr. 2 Ausg. S. 611.

Efter hvad jeg har udviklet, læser jeg altsaa Indskriften:

EK HLEWAGASTIR HOLTINGAR HORNA TAWIDO

og oversætter: Jeg Légest Holtes Sön gjorde Hornet.

Ek Hlewagastir Holtingar
horna tawido

er et rigtig dannet Par Verslinjer, og at den rythmiske Form virkelig er tilsigtet, styrkes derved, at Indskriften paa den ene Side af Tunestenen indeholder to Par Verslinjer.

Jeg skal herefter tilnærmelsesvis söge at besvare Spörsmaalet om, hvilken germansk Stamme den Sprogart tilhörer, i hvilken Indskriften er affattet. Om jeg end i det foregaaende fyldestgjörende har forklaret Indskriften, er ikke dette Spörsmaal saa let at besvare; ti jo længer vi gaa tilbage, des mindre maa de germanske Sprog have adskilt sig fra hverandre, des færre vil vi finde af de charakteristiske Skjelnemærker, som i senere Tider adskille dem. Men Guldhornindskriften maa være saa gammel, at vi fra dens Tid ikke har Levninger (naar vi sé bort fra ensartede Runeindskrifter og enkelte Ord, især Navne) af nogen

---

[1]) Dog tror jeg, at det ikke er rigtigt, naar man i Almindelighed lærer, at Præteritum af de afledede Verber i de germanske Sprog dannes ved Sammensætning af Præteritum af Verbet *dōn* med vedkommende Verbums Stamme. Derved blive flere Former, navnlig *kunþa*, uforklarede. Jeg tror, at förste Led i det sammensatte Præteritum er Verbets Participium: got. *tavida* forklarer jeg som opstaaet af *taviþa-da*, dette sammendroges til *taviþa*, som efter almindelig Lydovergang blev til *tavida*. Ved denne Forklaring opretholdes ogsaa Sammenhængen med Præteritumdannelsen ved de afledede Verber i Oskisk, f. Eks. *daddkatted* dedicavit.

germansk Sprogart, undtagen Gotisk. Om vi nu her i Indskriften f. Eks. finde Ord og Ordformer, der ikke forekomme i nordisk Sprog, som vi kjende det fra 9de Aarhundred i det tidligste, tör vi ikke deraf slutte, at Indskriftens Sprog er unordisk; denne Slutning kan kun gjælde, hvis disse Ord og Ordformer er mindre antike, fjærnere fra Kilden end de, som forekomme i almindeligt oldnordisk Sprog.

Af den foran givne Tydning vil det være klart, at Indskriftens Sprogform er mere antik end nogen hidtil bekjendt germansk Sprogart med Undtagelse af Gotisk; Sproget er aabenbart ikke det samme som i Vulfilas Bibeloversættelse, men staar dog paa væsentlig samme Trin som Gotisk, er i enkelte Stykker mere, i andre mindre antikt. EK synes at tale for, at Sproget er nordisk, ti alle andre germanske Sprogarter har i dette Pronomen Vokalen *i*; man kunde rigtignok mod denne Slutning indvende, at Formen *ek* er ældre end *ik*, hvilket bl. a. den græske og latinske Form viser[1]), og at Formen *ek* derfor længer tilbage i Tiden ogsaa har været brugelig i ikke nordiske Sprogarter; men da alle de germanske Sprog med Undtagelse af Nordisk er enige om Formen med *i*, saa synes denne at have tilhört det Fællesstadium, fra hvilket de har udviklet sig, og dette Fællesstadium maa vistnok tilhöre en Tid, der ligger langt bagenfor den, fra hvilken vor Indskrift er; det forekommer mig saaledes, at man i det mindste med Sandsynlighed af EK kan slutte, at Sproget er nordisk.

Ogsaa Nominativsmærket R taler for, at Sproget er nordisk; ti Bortkastelsen af Nominativsmærket ved Substantiverne i de sydgermanske Sprogarter udenfor Gotisk, baade i oldsaksisk, oldengelsk, oldfrisisk og i de overtydske Sprogarter, har vistnok allerede fundet Sted paa en Tid, der ligger forud for den, som vor Indskrift tilhörer. Ogsaa fra Gotisk fjærner vor Indskrifts Sprog sig i dette Punkt, ligesom i flere andre, ti i den gotiske Bibeloversættelse beholdes i Regelen *s* i Udlyden uforandret; det forandres kun enkelte Gange til *z* (blödt *s*). Selv om vi

---

[1]) At kort *e*, hvor det ei er Omlydsvokal, men svarer til latinsk og græsk kort *e*, ikke er opstaaet af *i*, men er den ældre, fællesgermanske Lyd, er paapeget af Jessen i Tskr. f. Phil. I, 217 f.; til denne Opfatning slutter Lyngby sig i Ant. Tskr. 1858—1860, S. 246 f. — Curtius er kommen til samme Resultat (Grundzüge d. griech. Etym. 2te Aufl. S. 383).

læste Nominativsmærket paa Guldhornindskriften som blödt *s*, hvad vi neppe bör, saa vilde det alligevel tale for nordisk Sprogform.

Som vi saa, synes Endelsen i TAWIDO at forudsætte, at 1 Ps. sg. Præt. i de afledede Verber havde en vægtigere Vokal i Udlyden end 3dje Person. Ogsaa heri finde vi Overensstemmelse med Nordisk, derimod Afvigelse fra alle andre germanske Sprog. — At dette Verbum TAWIDO *taújan* ikke bruges i senere Nordisk, kan ikke nævnes som Grund imod at antage Sproget her i Indskriften for nordisk. Ti det har engang været brugt i Nordisk: dette kan med Sikkerhed sluttes af den bevarede Afledning *tól* Redskab (dannet som *ból*). Et andet Minde om Verbets tidligere Brug i Nordisk har vi i lappiske Ord: svensk lapp. *tuoje*, norsk lapp. *duogje*, *duögje*, *duöje* Arbeide (Haandarbeide); sv. l. *tuojar*, n. l. *duogjar* Arbeider; sv. l. *tuojohet*, n. l. *duogjot* at arbeide. Ti Dietrich har i Hoefers Zeitschr. III, S. 50 med rette paapeget, at disse Ord[1]) höre til de mange, som lappiske og finske Sprog har optaget i ældgammel Tid fra nordisk Sprog, da dette stod paa et meget ældre Trin end det, hvorpaa vi finde Sproget i de særlig skandinaviske Runeindskrr. og i den norsk-islandske Litteratur. Jfr. Munch i norskt Maanedsskrift I, 24 f. Og nu vil vi mærkelig nok i Runeindskrifterne af den ældre Art finde nordisk Sprog omtrent paa samme Trin, som det, Laanord i lappiske og finske Sprog forudsætte.

I Betydning slutter endog oldn. *tól* og lapp. *tuoje* sig nærmere end got. *taujan* til Indskriftens TAWIDO, ti den got. Bibeloversættelse bruger om Istandbringelsen af haandgribelige Gjenstande *vaurkjan*, *gavaurkjan*, derimod i overfört Betydning *taujan*.

De övrige sproglige Eiendommeligheder i Guldhornindskriften tale, saavidt jeg skjönner, ikke for nordisk Sprog, men heller ikke imod, ti, hvor de afvige fra almindelig Oldnordisk, maatte de a priori forudsættes paa et ældre Trin af de nordiske Sprogs Udvikling. Jeg skal her tilföie en kort Oversigt, som i det hele ogsaa vil gjælde for de övrige nordiske Runeindskrifter af den ældre Art:

Omlyd mangler.

---

[1]) Dietrich sammenstiller med got. *taujan* ogsaa isl. *týja*, *týa* udruste, istandsætte; men dette ligesom norske Bygdemaals *týa* sætte istand, ordne, pynte, tilrede, sætter jeg i Forbindelse med *tý*, n. Töi, Stof, Redskaber, sv. *tyg*, holl. *tuig*, tydsk *zeug* og med oldeng. *teón teóde* og *getýan* udruste, holl. *tuigen*, o. s. v.

a-Stammer beholde Stammens Udlydsvokal i förste Sammensætningsled, og foran Nominativsmærket R, samt i Formen for Acc. sg. masc., Nom. Acc. sg. neutr.

i-Stammer beholde Stammens Udlydsvokal foran Nominativsmærket R.

Kort *e* og *o* i Stammestavelser, som i Nordisk, hvor Gotisk har *i* og *u*.

Kort *i* bevaret i Indlyden i Præter. af de afledede Verber foran *d*.

d i Indlyden mellem to Vokaler ligesom i Gotisk, medens senere Nordisk har sammensmeltet *d* og *þ* til *ð*.

w bevaret i Indlyden mellem to korte Vokaler, hvor det er fortrængt i Oldnordisk; svarer etymologisk til got. *v*, ikke til got. *b* i Indlyden.

Tune, Smaalenene[1])
(Stephens S. 247).

Den ene af denne Stens to Indskrifter, den hvis Runer har de reneste og smukkeste Træk, har et Par iöinefaldende Overensstemmelser i Udtryksmaade med Guldhornindskriften; da de saaledes gjensidig oplyse hinanden, stiller jeg dem her nær sammen. Denne Tunestenens förste Indskrift, som vi kan kalde den, har Munch i det væsentlige forklaret rigtig; jeg maa i flere Stykker her, som ved andre Indskrifter, holde fast ved hans Tydning, hvor den afviger fra hans Efterfölgeres.

EK WIWAR er »jeg Viv«. Mandsnavnet WIWA, Nomin. WIWAR gjenfindes som sidste Led i *Alavivus*, Navnet paa en gotisk Hærförer ved Donau Amm. Marc. 31, 4, 1; af samme Stamme er rimelig de hos Vestgoterne forekommende Navneformer *Vivendus* Mansi Conc. Tom. X, p. 509 E. (Dietrich Blekinger Inschr. S. 26) og *Vivanes* (se Förstemann). Dette Navns Oprindelse er mig ubekjendt; for at finde den maa man holde fast ved, at W i Indlyden svarer til got. *v* og ikke til got. *b*; men man tör dog ikke med Uppström og Dietrich henföre Navnet til got. *qvius* levende, ti en saadan Forandring af *kv* i Fremlyden er i de germanske Sprog uhjemlet.

Ved AFTER »efter« er at mærke Afvigelsen fra Gotisk, hvor dette Ord ikke bruges, men i dets Sted det beslægtede *afar*. Skrivemaaden AFTER med R er alderdommeligere end AFATR

[1]) Denne Indskrift har jeg selv gjentagne Gange undersögt.

med ᛉ paa Istabystenen, ti *r* er her ikke opstaaet af *s*; ligeledes er Vokalen mellem *t* og *r* oprindelig og ikke senere indskudt.

At WODURIDE er Navnet paa en Mand, ikke en Kvinde, synes den dertil föiede Apposition at vise. Det kan ikke være Acc. sg. af en Stamme WODURIDA, da den maatte lyde W—RIDA, eller Acc. sg. af en Stamme W—RIDI, ti der er al Grund til at antage, at Accus. her ligeledes maatte være enslydende med Stammen. Jeg forklarer WODURIDE som Dativ af en Stamme W—RIDA, ikke W—RIDI, skjönt Kasusmærkets Form ikke afgjör Stammens Form, da *i*-Stammerne af Hankjön i de germanske Sprog danne sin Dativ i Ental som *a*-Stammerne. Kasusmærkets Form *e* er mindre antik end got. *a*, men stemmer overens med den almindelige Form i de övrige germanske Sprog.

Præpositionen «efter» forbindes rigtignok i senere Nordisk jævnlig med Accusativ, og saaledes ogsaa paa Istabystenen; men i andre germanske Sprogarter (saaledes Oldeng., Oldfris., Oldsaks.) forbindes det tilsvarende Ord almindelig med Dativ; for at nævne ét Eksempel har Falstonestenen i Northumberland EOMAER THE SETTAE AEFTAER HROETHBERHTÆ BECUN AEFTAER EOMAE. Denne Styrelse har tidligere ogsaa været brugelig i Nordisk (vi kan sammenligne, at *post* i Latin tidligere blev forbundet med Ablativ, hvorom Minde er bevaret i *posteā*, *posthac*, *postilla*): den er ikke sjælden i Gammelsvensk, f. Eks. *hennær arwæ aftir henni* (Vestgöta-l. III, 67); *husfru hans sitær quær æptir hanum* (Uplands-l. ærfþæ b. XXI, 1); i Gammelnorsk er et enkelt Eksempel bevaret i *eptir tárum* Gl. norsk Hom. S. 21, L. 16, 18. Dog véd jeg ikke at have sét *eftir* forbundet med Dativ i nogen af de mangfoldige nordiske Runeindskrr. af den senere Art, i hvilke Præpositionen forekommer i Udtryk, som aldeles svare til det, vi her har.

I det sammensatte Mandsnavn WODURIDA er andet Led afledet af Verbet «ride»: Mandsnavne paa *-rid* er i den ældste Tid (især indtil Midten af 9de Aarh.) ikke sjældne hos forskjellige sydgermanske Stammer, navnlig hos Goter, Langbarder, Sakser, Mainfranker, se Förstemann i Zeitschr. f. vgl. Sprachforsch. I, 506—512; III, 319 f., og i Altdeutsch. Namenb. Hos de nordiske Folk er navnlig Kvindenavne paa *-ríðr* (Accus. *-ríði*) hyppige, men ogsaa Mandsnavne paa *ríðr* forekomme: *Andríðr* Kjalnesinga saga; *Guðríðr* Dipl. Norv. II, No. 617 (Aar 1411; fra Lærdal), hvor det forekommer som Navn paa to forskjellige Mænd; hertil kan Odinsnavnene *Atríðr* Grímnism. V. 48 og

Frárídr Snorra Edda ed. AM. II, S. 472. 555 föies. Af Genit. *Andríðs* maa sluttes, at den oprindelige Stamme var *-ríða* (paa et ældre Sprogtrin *-rīda*); herpaa tyder ogsaa Former, hvorved saadanne Navne gjengives hos græske og latinske Forfattere, f. Eks. *Γενέριδος* hos Zosimos. En anden Afledning af samme Verbum *riði* (Stamme *riðan*) har ogsaa været brugt i Mandsnavne, f. Eks. i det sædvanlige *Einriði* (*Eindriði*, *Indriði*, *Endriði*), der i norske Diplomer fra 14de Aarh. ogsaa kan findes skrevet *Anðriðr*, *Endridher*. I det förste Led WODU har vi en *u*-Stamme ligesom f. Eks. i HAÞU Istaby. Ordets Betydning tör jeg ikke med Tryghed angive; det synes rimeligt, at det staar i Forbindelse med Adjektivet got. *vōds*, oldn. *óðr* o. s. v., der betyder: rasende, heftig, voldsom, og hvoraf der i Gammeltydsk dannes flere Navne: *Woto*, *Wodicho*, *Wodilo*, *Wodunc* (se Förstemann). Men da de her omhandlede Indskrifter tydelig adskille *a*-Stammer og *u*-Stammer, saa kan *u* i WODU vist ikke være en Svækkelse af *a* i Adjektivstammen WODA. Men ligesom Oldengelsk ved Siden af Adj. *ellenwód* har Subst. *ellenwód* fem., saaledes tör man mulig for disse Indskrifters Sprog ved Siden af Adjektivstammen WODA antage en Substantivstamme WODU Raseri, Voldsomhed. Hvis denne Forklaring er rigtig, saa er altsaa O her lang. — Uppström forklarte derimod WODU af oldn. *viðr*, oldeng. *wudu* Træ, Skov, der i gotisk maatte lyde *vidus*; men jeg kjender ingen Stötte for den Mening, at kort *i* i en saa alderdommelig (og efter min Mening nordisk) Sprogart ved Indflydelse af forudgaaende *w* kunde gaa over til kort *o*.

Begge Led i det sammensatte WODURIDE give os Eksempel paa, at Sproget i disse Indskrifter ligesom Gotisk har bevaret *d* i Indlyden mellem to Vokaler, og vi vil siden sé, at det, ligesom i Gotisk, adskilles fra *þ*.

I det fölgende har Munch læst WITAIGAHALAIBAN; men Indskriften har WITADAHALAIBAN: DA er Binderune, som i DALIDUN paa den modsatte Side. Man tör ikke antage, at IXᚨ kunde skrives sammen, saa at det aldeles kom til at sé ud som ᛞ skrevet sammen med ᚨ, især naar I maatte slutte et Ord (eller et Sammensætningsled) og X begynde et andet. Desuden har ingen tilfredsstillende kunnet forklare *witai*; vi maa altsaa opgive denne Læsemaade, hvor tillokkende end Sammenstillingen af GAHALAIBAN med got. *gahlaiban* kan synes. Jeg deler det sammensatte Ord i WITADA-HALAIBAN. WITADA identificerer jeg med got. *vitōþ* neutr., som förste Sammensætnings-

led *vitōda*, oht. *wizzōd*, oldsaks. *witat*, *witut*, middellavtydsk *witat*, oldfris. *wytat*. Stammens udlydende A er bevaret, hvor Ordet er förste Sammensætningsled, ligesom i HLEWA. Anden Stavelse har her, ligesom i den nordtydske Form, *a*, der rimelig er kort. I Gotisk bliver *þ* til *d* i Indlyden mellem to Vokaler; ligesaa har vi her D mellem to Vokaler. HALAIBAN er istedenfor HLAIBAN: vi vil i disse Indskrifter meget ofte finde en saadan Hjælpevokal indskudt især mellem *l*, *r*, *n* og en anden Konsonant; en saadan Udtale og Skrivemaade har sin Grund i de nævnte Konsonanters Natur og gjenfindes viden om i forskjellige Sprog; slige Hjælpevokaler er heller ikke sjældne i de særlig skandinaviske Runeindskrifter. Dog bruges ikke i alle Indskrifter af den ældre Art Hjælpevokaler, f. Eks. i Guldhornindskr. skrives HLEWA. Dietrich har i HALAIBAN sögt Objektet til det fölgende Verbum og forklaret det af got. *hlaiv*; men dette er umuligt af flere Grunde, först og fremst paa Grund af B (jfr. Böstenens HLAIWA): Objektet har aabenbart fulgt efter Verbet. Munch har med Hensyn til Ordstammen seet det rette: vi maa i HALAIBAN have en af Stammen HLAIBA, Bröd, Brödlev, afledet Personbetegnelse, der staar i Apposition til Mandsnavnet WODURIDE. Altsaa kan HALAIBAN ikke være Accus., som Munch mente, men maa være Dativ af den ligelydende Stamme; Dativmærket AN fjærner sig fra det got. *-in* og slutter sig til Formen i de övrige germanske Sprog: oldn. *-a*, oldeng. *-an*, o. s. v. Det gjælder nu at finde Ordets Betydning. Jeg tror snarest, at HALAIBAN har samme Betydning som got. *gahlaiban*, Nomin. *gahlaiba* Kammerat (*συμμαθητής*, *συστρατιώτης*), eg. den som deler Bröd med en anden, companio; jfr. oht. *galeipun* sodalibus. Det er i nordisk Sprog gjennemgribende, at förste Led *ga* falder bort i sammensatte Ord, saaledes ogsaa i dem paa *an*: oldn. *rúni* = oldeng. *gerúna*, oht. *kirūno*, *sinni* = got. *gasinþja*, *beðja* = oldeng. *gebedda*, oldsaks. *gibeddjo*, o. s. v.; kun enkelte Spor af *ga* ere bevarede foran *l*, *n*, *r*, f. Eks. *granni* = got. *garazna*. — *vitōþ* betyder i Gotisk Lov (*νόμος*), hvilken Betydning gjenfindes i andre Sprogarter; men i Oldfrisisk og, skjönt ikke udelukkende, i Oldhöitydsk betegner Ordet: Herrens Legeme i den hellige Nadver [1]). Endelig er for Betydningen got. *drauhti-vitōþ*

[1]) Saaledes har slav. *zakon* lex ogsaa (efter Diefenbach goth. Wtb. II, S. 585) Betydningen eucharistia.

στρατεία, Krigstjeneste, at mærke. Som den oprindelige Betydning, fra hvilken man kan forklare sig Ordets Anvendelse paa disse forskjellige Maader, tör vel «Indstiftelse, Anordning» sættes. Jeg tror, at det efter dette vil indrömmes, at WITADAHALAIBA uden Tvang kan forklares ved *lagsmaðr*, Kammerat, vel nærmest Krigskammerat, idet WITADA er sat som mindre bestemt Udtryk for DROHTI-WITADA; mange særlig skandinaviske Runeindskrifter fortælle os, at en har reist Sten og ristet Runer til Minde om sin *félagi*. Derimod synes det mig ikke rimeligt, at HALAIBA skulde betegne «Herre», oldeng. *hláford*.

WORAHTO, der er et Sidestykke til TAWIDO i Guldhornindskr., er forklaret af Munch: det er istedenfor WORHTO 1 Ps. sg. Præterit. = got. *vaurhta* af *vaurkjan*, oldn. *orta* af *yrkja*; det betyder altsaa: jeg virkede, jeg gjorde. I senere Nordisk synes WORKJAN *yrkja* at være bleven indskrænket i sit Betydningsomraade og TAUJAN at være bleven aldeles fortrængt af GARWJAN *gørva gera*, der egentlig betyder: gjöre rede, gjöre færdig.

Efter WORAHTO sér man et Punkt, under hvilket man maa tro, der har staaet et andet Punkt, som nu er slaaet bort. Af det fölgende Ord er kun et Stykke tilbage af förste Rune, som synes at have været R. Munch antager med rette, at her Objektet stod, og at dette har været Ordet for «Runer»; snarest har dette været skrevet RUNOʀ her som paa Varnumstenen.

Indskriften læser jeg altsaa:

EK WIWAʀ AFTER WODURIDE WITADAHALAIBAN WORAHTO R[UNOʀ], hvilket jeg oversætter: Jeg Viv gjorde Runer efter (Krigs-) Kammeraten Vodurid.

ek Wiwar
after Woduride
witadahalaiban
worahto runor

er et regelret bygget Halvvers. Man maa antage, at EK her er brugt som betonet Stavelse, medens Ordet i Guldhornindskr., hvis den er rythmisk, maa være Maalfylling.

Med Hensyn til Tegningen hos Stephens bemærker jeg endnu, at der paa Stenen er större Aabning paa Midten mellem den rette Stav og den krumme Sidestav i R i AFTER.

Indskriften paa den anden Side volder flere Vanskeligheder, og disse foröges derved, at nogle Runer er slaaet af, andre utydelige. Flere Hovedled i Sætningen synes dog med Sikkerhed

at kunne bestemmes: DOHTRIʀ maa være Subjekt eller staa i Apposition til et Subjekt, DALIDUN være Verbum og STAINA Objekt. DOHTRIʀ forklarer jeg som Nom. pl. = oldn. *dœtr*, got. *dauhtrjus*; Oldn. *dœtr* forudsætter ialfald en ældre Form *dohtrir*, hvad enten denne, som jeg efter Lyngby (Tskr. f. Philol. VI, 46) antager, er af en Stamme *dohtar* og identisk med gr. *θυγατέρες*, eller *i* her er Sammendragning af *ju* i got. *dauhtrjus*. Formerne i de övrige germanske Sprogarter ligge fjærnere.

Det fölgende Ord har Munch læst ᚾᚢᛞᛖᚨᛞ (de to förste Runer forbundne) DAEDUN, hvilket Uppström og efter ham Dietrich har forklaret ved oldeng. *dǽdun*, oldsaks. *dādun*, tydsk *tāten*. Men Stenen har ᛁᛚ: Tværstregen oventil gaar ikke og kan aldrig have gaaet indtil den anden rette Stav; og man tör neppe antage, at Runeristeren skulde have indhugget ᛖ paa en saa ufuldstændig Maade. Jeg læser derfor LI, skjönt Hagen oventil paa Runen for L pleier at skraane stærkere nedad. Ogsaa af sproglige Grunde synes Uppströms Forklaring at maatte opgives: man maatte vente DADUN; ialfald véd jeg ikke tilfredsstillende at forklare AE. Heller ikke er et Udtryk DAEDUN STAINA i Overensstemmelse med Brugen af Verbet *dōn* i germanske Sprog, hvad enten man her oversætter «leisteten» (skaffede) med Dietrich eller «satte». DALIDUN maa aabenbart være 3 Ps. pl. Præterit. af et Verbum, der har hört til samme Konjugationsklasse, som TAWIDO paa Guldhornet. Jeg tör ikke med Stephens forklare DALIDUN som «dealed»; ti en unöiagtig Skrivemaade DALIDUN for DAILIDUN finder neppe nogen Stötte i Runeindskrifter af den ældre Art; og desuden kan jeg ikke faa «dele» til at passe i Sammenhængen, ti man kunde neppe sige DAILIDUN STAINA for «toge Del i Opförelsen af Stenen» eller «lode indhugge Runer paa en Del af Stenen». Jeg maa lade denne Verbalstamme uforklaret.

Af det fölgende Ord er kun lidet tilbage: sidste Rune er tydelig ᛉ, foran den kan man tydelig skjelne det nederste af 4 rette Stave og jeg tror endnu temmelig bestemt at sé Spor af en femte. Et Ord, som ender paa ᛉ ʀ, som fölger efter Verbet og som staar umiddelbart foran Dativen WODURIDE, hvorefter Objektet fölger, kan ikke vel være andet end en Præposition. Jeg formoder her ᛉᛖᛏᚠᚨ AFTEʀ; rigtignok har vi paa den anden Side den oprindeligere Skrivemaade AFTER, men en saadan Afvigelse mellem de to Indskrifter, der tydelig synes at være indhugne af to forskjellige Mænd, tör neppe vække Betænkelighed, da vi paa Istabystenen har AFATʀ. Vilde man her læse (UBA)ʀ

over (jfr. Varnumstenen), saa maatte man alligevel antage Afvigelse i Skrivemaade fra den förste Indskrift paa Tunestenen, da *r* ogsaa i UBAʀ er oprindeligt. Men denne Læsemaade falder bort, hvis jeg har Ret i, at der foran ᛉ er Spor af 5 Stave.

WODURIDE er den af (AFTE)ʀ styrede Dativ. STAINA kan her kun være Accus. sg., Objekt til DALIDUN; jfr. HORNA paa Guldhornet; Dat. sg. maatte lyde STAINE og Acc. pl. STAINAN (ti vi vil siden faa Eksempler paa, at N i Udlyden i Kasusformer af Stammer paa -*an* svarer til got. *ns*).

Hvad jeg i det fölgende fremsætter om Begyndelsen af Indskriften, vil jeg kun have betragtet som et usikkert Forsög. Först nogle Bemærkninger for, saavidt muligt, at sikre Grundlaget. I förste Linje er Rune 7 og 8 sikkerlig, som alle har læst, ᛊᛁ SI; de to Runers Træk er löbne i hinanden, men det er aldeles tydeligt, at det ikke er tilsigtet at skrive dem sammen; Runen for S vender ellers i denne Indskrift til den anden Side. Sporene af Rune 13. 14 (Runerne efter ᛟᛊᛏ) tillade ikke anden Læsning end ᛖᛉ Eʀ. Paa Rune 20 er vistnok noget skallet af, men den er dog sikkert ᚨ A; P strider mod Sporene paa Stenen, og W kan ikke staa mellem NG og N. Et fast Holdepunkt for Tydningen af förste Linje finder jeg deri, at ᛖᛉ Eʀ maa være Slutningen af et Ord, hvilket viser sig baade af Runen ᛉ og af de umiddelbart efter fölgende Runer ARBINGA, der give os et Ord, hvis Betydning (Arving) vi neppe kan tage Feil af. Ved —Eʀ maa man straks tænke paa den nordiske Endelse i Nom. pl.; læse vi nu OSTEʀ sammen, saa sér dette fuldkommen ud som Slutningen af en Superlativ i Nom. pl. masc. (oldn. -*astir*)[1]); det gjælder altsaa at bestemme dette Ords Form i sin Helhed. Paa Forhaand er det rimeligt (omend ikke afgjort), at denne Superlativ attributivt er föiet til et Substantiv, og dette maa da söges enten i förste Ord i Linjen eller i det Ord, som fölger efter OSTEʀ. Men det förste Ord kan ikke give os en Nom. pl. masc., hvad enten vi tage ARBINGAS eller ARBINGA for sig: hvis Stammen er ARBINGA, Nom. sg. altsaa ARBINGAʀ, saa maa Nom. pl. ende paa ᛉ ʀ, hvilken Konsonant disse Indskrifter stadig har efter Vokal, hvor Gotisk har *s*, almindelig Oldnordisk *r*; er Stammen derimod ARBINGAN, Nom. sg. ARBINGA, saa maa man for-

[1]) Ogsaa Dietrich finder her en Superlativ, men forövrigt er hans Læsning og Tydning feilagtig.

mode, at Nom. pl. enten ender paa AN, saa at got. *ns* er blevet til *n* (som, efter hvad vi senere vil sé, i Gen. sg. af AN-Stammer), eller ogsaa paa R i Overensstemmelse med *r* i almindelig Oldnordisk ved Indflydelse fra A-Klassens Böining (jfr. Lyngby i Tskr. f. Philol. VI, S. 48). Da vi saaledes ikke kan finde en Nom. pl. masc., hvortil Superlativen kan höre, i Linjens förste Ord, maa vi forsöge med Ordet efter OSTER, og her kan vi da erkjende en Nom. pl. masc. af Stammen ARBINGAN i ARBINGAN. Nominativsmærket *s*, der er bevaret i Gotisk (f. Eks. *ahmans*), er her faldt bort, ligesom i Oldeng. (f. Eks. *bodan*), Oldsaks., Oldhöitydsk o. s. v.; paa samme Maade falder i disse Indskrifter *s* efter *n* bort i Gen. sg. masc. af *an*-Stammer, f. Eks. ÞRAWINGAN Tanum. Men af Stammen ARBINGAN kan, saavidt jeg skjönner, ikke i nogensomhelst Form dannes ARBINGAS, men vel ARBINGA; vi maa derfor dele ARBINGA SINGOSTER. Om Adjektivets Betydning skal jeg vove en Formodning. Gotisk har Adjektivet *sineigs* gammel, hvortil Superlativen *sinista* den Ældste forholder sig omtrent paa samme Maade, som lat. *senior* til *senex*. Den gotiske Superlativ gjenkjendes i «Sacerdos omnium maximus apud Burgundios vocatur *Sinistus*, et est perpetuus, obnoxius discriminibus nullis ut reges» Ammian. Marc. 28, 5; og af got. *sineigs* forklarer Förstemann det frankiske Navn *Sinigus* fra 8de Aarh. (i polyptyche de l'abbé Irminon). Nu er intet almindeligere end, at tilsyneladende anomale Former paa et senere Udviklingstrin fortrænges af Former, der synes mere regelrette; jeg tænker mig saaledes, at man istedenfor den gamle i got. *sinista* bevarede Superlativ, der syntes uregelret i Forhold til *sineigs*, senere af dette Adjektiv *sineigs* dannede en ny Superlativ ved det almindelige Suffix. Et lignende Tilfælde ligger nær: den gamle tilsyneladende uregelrette nordiske Komparativ *œri*, *yrœ*, der fuldkommen svarer til got. *juhiza*, blev senere trængt tilbage ved det af *ungr* efter almindelig Regel dannede *yngri*. Ogsaa vil jeg minde om, at man i ældre Latin istedenfor de i Forhold til *senex* tilsyneladende uregelrette Former *senis*, *senem* finder *senicis* (*senecis*), *senicem* (Tidskr. f. Phil. VII, 9), hvilke Former dog igjen blev opgivne. Endelig maa det mærkes, at got. *sinista* kun forekommer som Substantiv, og i denne Brug kunde den alderdommeligere Superlativdannelse let holde sig længere (jfr. lat. *magister*, *minister*). En af *sineigs* efter almindelig Regel dannet Superlativ vilde lyde *sineigōsts*; overfört i nordisk Form maatte den lyde *singastr*, ligesom *minnigr* dan-

ner *minngastr*, *mingastr* (Morkinskinna udgiven af Unger S. 33, L. 14), *fákunnigr fákungastr*. I SINGOSTEʀ var altsaa *n* egentlig Tungenasal, men denne gaar foran *g* saa let over til det palatale *n*, at man ikke kan stödes ved at finde Ordet skrevet med den Rune, som i Oldengelsk kaldes *Ing*. I SINGOSTEʀ svarer O, hvis Qvantitet jeg ikke tör afgjöre, til got. *ō*, ligesom i RUNOʀ Varnum = got. *rūnōs*. Jeg formoder altsaa, at SINGOSTEʀ ARBINGAN betyder «ældste Arvinger». Nu gjælder det at forklare ARBINGA foran SINGOSTEʀ: efter Formen kan det være Nom. sg. masc., men det passer paa ingen Maade i Sætningen. Efter mit Skjön kan foruden Nom. sg. ingen anden Kasusform af ARBINGAN have lydt ARBINGA end Gen. plur.; man skulde jo rigtignok paa Forhaand snarest have troet, at Stammerne paa AN i en saa alderdommelig Sprogform havde bevaret N i Gen. pl. ligesom i Got. (*ahmanē*), Oldengelsk (*banena*) og andre beslægtede Sprogarter; men jeg véd dog intet, som bestemt forbyder os at antage, at masculine AN-Stammer i disse Indskrifters Sprogform ligesom ved de fleste Ord i senere Nordisk havde Endelsen A (= got. *-anē*, oldeng. *-ena*), hvad enten A havde holdt sig lang eller, som jeg snarest tror, var bleven forkortet. Jeg oversætter derfor: Arvingers (Arvingernes) ældste Arvinger. Dette bestemmes da nærmere ved det fölgende «Dötre», hvortil det tilbagestaaende Ord OÞUINGOʀ maa höre. Man kunde rigtignok indvende, at dette ikke kan forbindes til ett Ord, da förste O slutter en Linje, hvorefter et Rum er ladt tomt, medens det tilsvarende Rum i næste Linje er beskrevet med ÞUI; men denne Indvending er neppe afgjörende ved den i det hele mindre omhyggelig indhugne Indskrift paa denne Side. OÞUINGOʀ kunde efter sin Endelse være Nom. pl. fem. (jfr. RUNOʀ Varnum, Tjörkö), altsaa enten Adjektiv til DOHTRIʀ eller i Apposition dertil; men man maa vente her at finde Navnet paa den af Vodurids Arvinger, hvis Dötre har foretaget noget med Hensyn til Stenen. Jeg finder derfor her en Gen. sg., og som Formen viser, af Hunkjön: OÞUINGOʀ af Stammen OÞUINGO; Endelsen Oʀ svarer til got. *ōs* her som i Acc. pl. fem. RUNOʀ Varnum, Tjörkö = got. *rūnōs*. Kvindenavne paa INGO forholder sig til masculine Patronymica paa INGA (f. Eks. HOLTINGA) som oldn. *bræðrung*, *systrung* fem. til *bræðrungr*, *systrungr* masc. Men jeg maa tilstaa, at et ved INGO afledet Kvindenavn OÞUINGO er mig aldeles uforklarligt, ti Stammens udlydende U maatte jo dog falde bort foran INGO; heller ikke synes et sam-

mensat OÞU-INGO mig muligt. Dette har vakt Tvil hos mig, om der her virkelig staar U. Runens Form er ikke ganske den samme som U-Runen ellers har i denne Indskrift, ti Kvisten er her kortere og gaar længere ud fra Staven; Runens Form er bleven mindre tydelig derved, at Trækkene ved tilfældige Tværstreger er blevne blandede sammen med den fölgende I-Rune, hvilket ikke sees paa Stephens's Tegning. Er Runen ment som ᛚ L? Dog taler herimod den Omstændighed, at L i DALIDUN har en aldeles forskjellig Form, hvorfor jeg kun med Uvished tör nævne denne Formodning. Ellers vilde OÞLINGOʀ give os et let forklarligt Navn: det vilde være afledet af oldn. *óðal*, got. *ōþal* (Kirchhoff goth. Runenalph. S. 27 f.), der hyppig, især hos tydske Stammer, bruges til Dannelsen af Navne; et til Kvindenavnet OÞLINGO svarende Mandsnavn vilde vi have i det gammeltydske Navn *Odeling*[1]).

OÞLINGO (eller hvilken nu end den rette Navneform er) maa være Vodurids Datter: hendes Dötre betegnes som de ældste af Vodurids Arvingers Arvinger, de ældste af hans Börnebörn.

Man kan sammenligne Udtryksmaaden i en svensk Indskrift af det almindelige Slag (Hargsmoen, Frösåkers Herred, Upland), som meddeles hos Liljegren Run-Urkunder No. 273 i en Form, der vistnok ikke i alle Dele er rigtig: Kuþlifiʀ ök. Sihviþr: Alt-ulf. arfs. arfair. litu hakva sten aftir: faþur: sin: ok: Sihborh. moþor: hons. Ogsaa i andre svenske Indskrr. nævnes de, der reiste Stenen eller lod riste Indskriften, som Arvinger af N. N.

Indskriften paa denne Side synes fuldstændig med Undtagelse af förste Ord i 3dje Linje (AFTE)ʀ, ti, saavidt jeg kan sé, er paa denne Side forövrigt ikke noget Stykke, hvorpaa der kan have staaet Runer, enten ovenlil eller nedentil slaaet af Stenen. Endelig kan bemærkes, at 4de Rune i 2den Linje (Ing) er uheldig tegnet hos Stephens; dens Form er mere lig de Former af denne Rune, som ellers findes i Indskriften. Foran STAINA er sikkert to Prikker, ikke én Prik; efter STAINA skal der rimelig ogsaa læses to Prikker, men den överste Prik er flydt sammen med överste Kvist paa ᛅ og kan derfor ikke tydelig skjelnes.

Jeg anförer herefter min Læsning og Tydning af Indskriften i det hele, idet jeg gjentager, at jeg ikke tör paastaa, at Stenen har L i OÞLINGOʀ, at jeg ikke forstaar Betydningen af DALI-

[1]) Ogsaa Dietrich har læst OÞL, men derefter lægger han til et S, som er grebet ud af Luften.

DUN, og at Tydningen af förste Linje kun maa betragtes som et Forsög.

ARBINGA SINGOSTER ARBINGAN OÞLINGOR DOHTRIR DALIDUN (AFTE)R WODURIDE STAINA.

Arvingernes ældste Arvinger Odlingas Dötre (satte) efter Vodurid Stenen.

Denne Indskrift er, saavidt jeg kan sé, ikke rythmisk, omend tildels Ord, der danne Alliteration med hinanden, er stillede sammen.

De to Indskrifters Indhold synes at vise, at de er samtidige eller omtrent samtidige, uden at man dog bestemt faar vide, hvorledes Odlingas Dötres Virksomhed med Hensyn til Mindestenen over Vodurid forholder sig til Vivs. Jeg tör herom intet slutte deraf, at den af Viv indhugne Indskrift er langt smukkere og anséligere end den anden.

Jeg skal nu söge at fremhæve, hvad der tjener til at bestemme Sprogets Charakter, for at vi derved kan udfinde, om dette Mindesmærke tilhörer en nordisk (skandinavisk, nordgermansk) Stamme eller ikke.

Först er det klart, at Sproget ikke er gotisk; jeg skal nævne ett Mærke af mange: masculine Stammer paa AN danne Dativ sg. paa AN, ikke paa *in*. Men i Alderdommelighed staar Sproget Gotisk nærmest: i flere Tilfælde er dog Formerne noget mindre oprindelige end de gotiske, sjældnere mere antike. Det viser sig ogsaa ved denne Indskrift, at Sammenligning af Gotisk er uundværlig for Forstaaelsen baade af Former og Ordforraad.

Sproget kan efter min Mening heller ikke være oldengelsk (angelsaksisk) paa et ældre Trin eller en dermed nærmest beslægtet Sprogart. De om Guldhornindskriften anförte Grunde gjælde ogsaa her; desuden maa især Anvendelsen af Nominativsmærket R i et Par Flertalsformer fremhæves. Nom. pl. DOHTRIR synes saaledes ikke let at kunne forliges med de oldeng. Former *dohtor*, *dohter*, *dohtra*, *dohtru*. End mere afgjörende er SINGOSTER, hvis min Forklaring er rigtig; ti i Oldeng. danne adjektiviske *a*-Stammer Nom. pl. masc. paa *e*, der maa föres tilbage til den i Gotisk bevarede Endelse *ai*; derimod stemmer SINGOSTER overens med den nord. Endelse *ir* (*er*), hvor *r* er tilföiet ved Indflydelse fra Substantivböiningen og som derfor er mindre oprindelig end Endelsen i Got., Oldeng. og de övrige sydgermanske Sprogarter. Ogsaa i andre Tilfælde afviger Sprogformen, hvis min Forklaring er rigtig, fra Gotisk, Oldengelsk og

de övrige sydgermanske Sprogarter paa samme Tid, som den stemmer overens med Nordisk. Saaledes Formen for Gen. pl. af AN-Stammer i ARBINGA. Mindre afgjörende taler Mangelen af Partikelen *ga* i HALAIBAN for nordisk Sprog: vistnok er en saadan Bortkastelse eller Mangel af *ga* neppe nogensteds saa gjennemfört som i Nordisk, men den er dog ikke ukjendt i andre germanske Sprogarter, f. Eks. oldfris. *sîth* = oldsaks. *gesîð*, oht. *ōrrūno* = *ōrkirūno*, jfr. Grimm Deutsche Gr. II, 749 f. Ordet ARBINGAN, Nomin. A—GA synes at have været særlig nordisk: oldnorsk *erfingi*, Stamme *erfingjan*. Det eneste, der kunde tale for særligt Slægtskab med Oldengelsk, var WODU, hvis det virkelig var det samme som oldeng. *wudu*, men denne Forklaring er höist tvilsom.

Sproget synes at være fuldkommen det samme som i Guldhornindskriften, ti Forskjellen mellem HALAIBAN (med Hjælpelyd) og HLEWA (uden Hjælpelyd) kan ikke begrunde Forskjel i Sprog. Tunestenen lægger derfor ny Vægt til de Grunde, som ledede mig til at tage Guldhornindskriftens Sprog for nordisk.

Jeg skal endelig i al Korthed stille sammen de væsentligste Eiendommeligheder i Lydenes og Formernes Behandling, som ikke er omtalte her straks i Forveien og som ikke kunde iagttages ved Guldhornindskriften.

E i ubetonede Endestavelser: i Dat. sg. masc. af A-Stammer og i AFTER af ældre *a*; i Eʀ i Nom. pl. masc. af adjektiviske A-Stammer af ældre *ai*.

O (uvist om langt eller kort) udenfor Stammestavelsen, hvor Gotisk har *ō*, medens Oldn. har *a*: i SINGOSTEʀ, OÞLINGOʀ. Derimod A i WITADA, hvor Gotisk har *ō*.

U i Stammens Udlyd beholdt, hvor Ordet optræder som förste Sammensætningsled.

Tvelyden AI.

W beholdt foran O i Fremlyden: WODURIDE, WORAHTO.

B i Indlyden svarende til got. *b*, hvor Oldn. har *f*.

H i Indlyden som i Gotisk: WORAHTO, DOHTRIʀ.

Baade D og Þ i Indlyden som i Gotisk.

N beholdt i Udlyden, hvor det i Oldn. falder bort, medens Got. har *n* eller *ns*.

Hvis jeg med rette har læst (AFTE)ʀ i anden Indskrifts 3dje Linje, saa fölger deraf med Nödvendighed, at ᛉ i Kasusendelser, som oprindelig havde *s* i Udlyden, her maa læses som *r*.

Afledede Verber har i Præter. 3 Ps. pl. efter Vokal Endelsen DUN = got. *dêdun*, oldn. *du* (*ðu*).

Substantiviske A-Stammer af Hankjön danne Acc. sg. paa A, Dat. sg. paa E.

Substantiviske O-Stammer af Hunkjön danne Gen. sg. paa Oʀ.

Substantiviske AN-Stammer af Hankjön danne Dat. sg. paa AN, Nom. pl. paa AN, Gen. pl. paa A.

AR-Stammer danne Nom. pl. paa RIʀ.

Superlativmærke OSTA = got. *ôsta*.

I i afledede Adjektiver paa IGA falder bort, hvor en vægtig Stavelse fölger efter IG: SINGOSTEʀ for SINIGOSTEʀ.

Hvis OÞLINGOʀ er det rette, saa er her A i anden Stavelse af Stammeordet OÞALA faldt bort foran Suffixet INGO.

Suffix INGAN, hvor Oldn. har *ingjan*.

Varnum, Vermland

(Stephens S. 216).

Denne Indskrift lærte jeg for förste Gang nærmere at kjende under mit Ophold i Kjöbenhavn i Sommeren 1865, da Prof. Stephens viste mig den Tjeneste at overlade mig den i hans Værk udgivne Tegning til Benyttelse. Samtidig fremsatte Prof. Carl Säve for mig sin Læsning og Tydning, som han paa min Bön har tilladt mig at meddele; herfor bevidner jeg ham her min oprigtige Taknemmelighed. Säve læser Runerne i fölgende Orden:

ᚢᛒᚨᛦᚺᛁᛏᛗ:ᚺᚨᚱᚨᛒᚨᚾᚨᛦ

... ᛏᛁᛊᚺᛗᛉᛗᚱᛁᛚᚨᛦᚱᚢᚾᛟᛉᚹᚨᚱᛁᛏᚢ

Han mener, at den nedre (förste) Rad ender med Dobbeltrunen ᚨᛦ (i *Harabanar*) og at disse to Runer er skrevne sammen for at spare Rum; samt at den övre (anden) Rad ender med Ordene ᚱᚢᚾᛟᛉᚹ ᛊ

ᛏᛁᛊ

ᚢ hvis sidste fem Runer er Venderuner, skjönt dette ikke sees ved ᛏᛁ. Runen ᛊ (i *varitu*) havde man ikke behövet at vende for det knappe Rums Skyld; men dette er gjort som en Anvisning, et Fingerpeg, at enhver skulde sé, at de fölgende 4 Runer var Venderuner, skjönt dette blot ved den förste og den sidste ᚢ . . ᛊ var paatageligt; og for at paapege Læsningens Krumböining er ogsaa dette omvendte ᛊ stillet midt foran (eller imellem) de to Runer ᚹ og ᛊ.

Denne Opfatning af den Orden, i hvilken Runerne skal læses, holder jeg for utvilsomt rigtig. Den mig i 1865 meddelte

Tydning vil Prof. Säve forövrigt kun have betragtet som et löst henkastet Forsög. Han læste:

ubar hite Harabanar . . . tiahe jerilar runom varitu,

hvilket han forklarte: *yfir (leg) Hrafns . . . . . jarlar rúnum ritu.* *ubar* Præposition = *yfir*. *hite* et Substantiv som betyder «Grav» el. lign., maaské beslægtet med gr. *κοίτη*. *Harabanar* Gen. sg. masc. = *Hrafns*. *tiahe* lodes uforklaret. *jerilar* Nom. pl. masc. = *jarlar*. ᛉ en anden Form af det Tegn 𐌾, som Vulfila bruger for *j*. *runom* Dat. pl. fem. i instrumental Betydning. *varitu* Præterit. 3 Ps. plur. = glsvensk *vritu*, isl. *ritu*.

UBAʀ tager ogsaa jeg som «over», oldn. *yfir*, got. *ufar*, oht. *ubar*, *obar*, oldsaks. *oƀar*, oldfris. *over*, oldeng. *ofer*. Her er det aldeles sikkert, at ᛦ betegner *r* og ikke en blöd *s*-Lyd, ti i *yfir* er jo *r* oprindeligt og ikke opstaaet af *s*, jfr. sanskr. *upari*. Runen ᛦ, som endnu i særlig skandinavisk Runeskrift er i almindelig Brug, er kun en anden og vistnok yngre Form for ᛉ, som vi ogsaa vil finde paa Varnumstenen. Medens UBAʀ har bevaret A foran ʀ, er A gaaet over til E i AFTER paa Tunestenen; hvad Grunden til denne Forskjel er, véd jeg ikke, men i den ubetonede Afledningsendelse kunde Vokalerne lettere skifte.

Det fölgende Ord HITE er vistnok styret af UBAʀ, men det kan ikke betyde «Grav», da HARABANAʀ ikke kan være Gen. sg. (jfr. HNABDAS paa Böstenen), men maa være Nomin. sg. (jfr. HOLTINGAʀ, WIWAʀ). Jeg forklarer HITE som et Mandsnavn i Dat. sg. af en Stamme HITA eller HITI, ligesom WODURIDE paa Tunestenen er Dativ af Stammen WODURIDA. Dette Navn er neppe beslægtet med de gamle höitydske forkortede Navneformer *Hizzi*, *Hizo*, *Hizil*, fem. *Hiza*, *Hizecha*, *Hizila* (se Förstemann). «At riste Runer over en Mand» synes at være et naturligt Udtryk for at riste Runer paa Stenen, som reises over den Grav, hvori han hviler.

HARABANAʀ er Nom. sg. af Stammen HARABANA; vi har her det bekjendte Navn «Ravn». A er indskudt som Hjælpevokal mellem H og R samt mellem B og N, jfr. oldhöitydsk *Hraban*. Dette Navn er da her Subjekt; Verbet kommer til Slutning i WARITU. Dette kan efter fast Udtryksmaade i Runeindskrr. kun være Præteritum, ikke Præsens; men WARITU kan hverken være 1te eller 3dje Pers. sg. af Præter., hvilket navnlig baade Endelsen U og Stammevokalen I viser, ti Indskrr. i det ældre Runealphabet betegne kun undtagelsesvis *ai* ved I.

Naar WARITU ikke kan være Entalsform, saa maa vi altsaa have et Subjekt foruden HARABANAR. Dette andet Subjekt maa söges i ERILAR, Nom. sg. af Stammen ERILA; det er det bekjendte oldn. *jarl*, oldeng. *eorl*, oldsaks. *erl*, der ogsaa har været brugt som Navn, især i Sverige. Man kan af flere Grunde ikke tage med til Navnet Runen foran E og læse denne som J: JERILAR vilde ikke passe til Sprogformen i disse Indskrifter, og Formen ERILAR har vi ogsaa i Lindholm-Indskr. Oldn. *jarl* viser tilbage til en ældre Form ERLAR, men ERILAR synes endnu oprindeligere; ti I kan vel her ikke være Hjælpevokal, da ellers kun A bruges som saadan. Naar baade HARABANAR og ERILAR er Subjekter, maa man snarest vente, at de er forbundne ved et «og». Dette finder jeg i IᛡH IAH, hvilket jeg identificerer med got. *jah*, oldhöitydsk *joh*, oldsaks. *jak*, jfr. oldsaks. *ja*, *ge*, oldeng. *ge*.

Mellem IAH og ERILAR staar ᛗᛉ. Den anden af disse Runer har Stephens efter min Mening rigtig læst K; vi har da her Overgang fra den ældre Form ᚲ til den yngre ᚴ. Væsentlig den samme Runeform som her finde vi paa Björketorp-Stenen, og den synes da ogsaa der at burde læses som K. Den omvendte Form ⅄ har vi i Lindholm-Indskr. Stephens S. 146 gjör opmærksom paa, at Overgangsformen Y for K ogsaa findes i flere særlig skandinaviske Runeindskrr.; saaledes kan henvises til den Form, K har i Ordet SKARÞA paa Kong Svens Runesten (Tegning hos Thorsen Runemind. S. 93).

EK oversætter jeg da her som ellers ved «jeg»; disse to Ord EK ERILAR «jeg Jarl» har vi forbundne ogsaa i Lindholm-Indskr.

Mellem HARABANAR og IAH har været mindst ett Ord; af dette er levnet Slutningsbogstaven T. Jeg skal her gjöre et Forsög paa at udfinde, hvilket dette Ord har været. Naar vi har de to Subjekter saaledes ordnede: *Hrafn . . . . ok ek Jarl*, saa har vi i Sætningens Bygning en god Veiledning til at finde det sögte Ords Forhold i Sætningen. Et Verbum (f. Eks. *warait*) vil her ikke kunne staa, da WARITU, som ikke kan være Entalsform, fölger efter. Derimod vilde jo et Tilnavn i Nominativ til «Ravn» kunne staa paa denne Plads; men et Ord, som ender paa T, kan ikke være et Substantiv eller Adjektiv i Nominativ, og desuden staar heller ikke til ERILAR nogen nærmere Bestemmelse. Jeg vover at udfylde det manglende ved (WI)T, förste Persons Pronomen i Dualis. Vi vil da her have: *Hrafn vit ok ek Jarl*,

d. e. Ravn: vi to (han) og jeg Jarl. Denne Udtryksmaade kan fra vort nuværende Sprogs Standpunkt synes unaturlig, men jeg tror fra Oldnorsk at skulle kunne anföre Eksempler paa lignende Udtryksmaade, om end just ikke den samme. Jeg tænker ikke her nærmest paa den bekjendte Talebrug *vit Hrafn* for «jeg og Ravn». Men ofte er det Tilfældet, at det förste af de to Led, som *ok* forbinder, ikke særskilt er udtrykt umiddelbart foran *ok*, men implicite ligger i det foregaaende. Saaledes Morkinsk. (Ungers Udg.) S. 28, L. 16: *var hann vkatr. Einnhvernn dag hittaz þeir brøþr oc Magnvs konvngr* (han og Magnus); Mork. S. 35, L. 17; Mork. S. 160, L. 8. Navnlig forekommer denne Udtryksmaade ganske almindelig efter *milli*, og meget ofte efter *bæði*: Völsunga s. Cap. 38 (S. 180, L. 24 i min Udg.): *Guðrún tók eitt sverð ok leggr fyrir brjóst Atla konungi, véla þau um bæði ok son Högna* (begge: hun og Hognes Sön); Völsungs rímur V. 63: *Breða muntu hafa banat í fönn, bæði er dautt ok rakki*; flere Eksempler af den stockholmske Homiliebog giver Fritzners Ordbog i Tillæg. En aldeles ensartet syntaktisk Eiendommelighed i gammel Irsk er paavist af Whitley Stokes i Kuhns og Schleichers Beiträge z. vgl. Sprachforsch. II, 395 og af Ebel ssteds IV, 357 f.

Ligesom nu i de anförte Eksempler umiddelbart forud for *ok* staar *bæði*, der sammenfatter den Gjenstand, som för er nævnt, og den senere nævnte, der knyttes til ved *ok*, saaledes antager jeg, at her i Indskriften foran IAH har staaet WIT, der har sammenfattet den foran nævnte Ravn og det ved IAH tilknyttede Navn Jarl.

Vi komme nu til ᚱᚢᚾᛟᛉ. Dette kan ikke læses RUNOM, ti det kan ikke paavises, at ᛉ nogensinde i den ældre længere Runerække har været brugt for M, og desuden forbindes, saavidt jeg véd, *vríta*, *ríta* ingensteds med den instrumentale Dativ, men altid med Accusativ. Vi maa da læse RUNOʀ[1]), og vi har altsaa her i samme Indskrift den ældre Form ᛉ (én Gang) og den yngre ᛦ (3 Gange) begge i samme Betydning; dette kan ikke være paafaldende, da Indskriften ved Siden af den almindelige Form ᚨ én Gang (for at spare Rum) har ᚨ (i IAH) og én Gang istedenfor ᚺ har ᚻ. Paa samme

[1]) Ogsaa Conrad Hofmann i sin Afhandling om de blekingske Indskrr. S. 117 læser rigtig RUNOr, men tager derimod fejlagtig VaRIT som Entalsform af Præteritum.

Maade svarer ᚹᛟᛚᚼᚠᛦ Stentoften (Sölvesborg) til
ᚹᚢᛚᚠᚠᛉ Istaby.

Da ᛦ og ᛉ altsaa er Variationer af samme Rune, er det paa Grund af UBAR sikkert, at ᛉ i Varnum-Indskr. ikke betegner den blöde *s*-Lyd, men *r*. At antage, at den ældre Form ᛉ her betegnede den blöde *s*-Lyd, medens den yngre ᛦ betegnede *r*, vilde af flere Grunde være utilstedeligt. RUNOR er Acc. pl. fem. = got. *rūnōs*; hvorvidt O her er lang eller kort, tör jeg ikke afgjöre. Samme Ordform forekommer paa Tjörkö-Bracteaten.

I sidste Ord WARITU har vi, som allerede sagt, Præteritum af det velkjendte Verbum der betyder «ridse», dog ikke i en Entalsform. WARITU kan heller ikke være 3 Ps. pl. Præter. = oldnorsk *ritu*; ti ved den gamle Sprogform her i Indskriften maatte man kræve WARITUN, ligesom Tunestenen har DALIDUN (hvor N ikke tör drages hen til det fölgende Ord); og desuden strider mod denne Forklaring EK ERILAR i det foregaaende. Dette bringer os til at tænke paa 1 Pers. plur., men heller ikke denne Mening tör jeg holde paa, ti vi maatte da antage enten 1) at M-Runen havde staaet paa Stenen efter U, men siden var slaaet af, ligesom nu kun den övre Halvdel af U-Runen er levnet; eller 2) at Runeristeren, fordi der manglede Rum, ikke havde skrevet M til; eller 3) at *m* i Udtalen hörtes svagt, saa at det kunde forbigaaes ved Skrivningen. Men alle disse Antagelser synes mig lige betænkelige. Jeg tager WARITU som den rette og fuldstændige Ordform og forklarer det som 1ste Person i Dualis = et got. *vritu* (dannet efter *magu*, *siju*). Heri har vi da et mærkeligt Bevis paa, hvor antik Sprogformen er i disse nordiske Indskrifter i det fuldstændigere Runealphabet og hvor vigtige Kilder til Kundskab om de germanske Sprogs ældste Historie vi har i dem. Gotisk er ellers det eneste germanske Sprog, i hvilket vi finde Dualis ved Verberne bevaret; dog ligger heri ingensomhelst Grund til at holde Sproget i disse Indskrifter for gotisk: det staar kun paa omtrent samme Udviklingstrin som Gotisk. I WARITU finder jeg nu en stærk Stötte for min Forklaring af HARABANAR (WI)T IAH EK ERILAR i det foregaaende. Vi maa tænke os, at de to Mænd Ravn og Jarl har forenet sig om at faa Mindesmærket sat, men at Jarl, der nævner sig selv i förste Person, egentlig er den, som har indhugget Runerne.

Varnum-Indskr. læser jeg altsaa:

UBAR HITE HARABANAR (WI)T IAH EK ERILAR RUNOR WARITU og oversætter: Over Hit ristede vi to: Ravn og jeg Jarl Runer.

Saavidt jeg skjönner, tör Indskriften ikke inddeles i Verslinjer, skjönt Alliteration kan findes.

Varnum-Stenen har navnlig stor Lighed med Tune-Stenen. Denne Lighed viser sig i Stenens ydre Form og Skriftens Anordning i Linjer langs efter Stenens Bredside. Begge Tunestenens Indskrifter maa helt igjennem læses *βουστροφηδόν*, og paa samme Maade er, for at spare Rum, Slutningen af Varnum-Indskr. indhuggen.

Varnum-Indskr. har kun én Gang Interpunktion (ved 3 Prikker), Tunestenen 2 Gange paa hver Side ved to Prikker. Binderuner forekomme i begge Indskrr.: 4 Gange paa Varnumst. (de 3 Gange er det ᚨ, som er forbunden med en anden Rune), 3 Gange paa Tunest. (ved ᚨ). Ogsaa i Sproget viser der sig stor Overensstemmelse. Begge Indskrr. indskyde A som Hjælpevokal mellem en liqvida og en anden Konsonant: paa Tunest. forekommer HALAIBAN, WORAHTO, paa Varnumst. HARABANAR, WARITU. Med Dativformen WODURIDE stemmer HITE overens. Med EK WIWAR kan EK ERILAR jævnföres.

Naar Tunestenens Sprog er nordisk, saa maa altsaa ogsaa Varnumstenens være nordisk. Flere af de forhen anförte Grunde gjælde ogsaa her. Brugen af IAH «og» giver intet Bevis imod, at Sproget er skandinavisk paa et meget gammelt Trin, ti oldn. *auk*, *ok* maa ialfald i Betydningen «og» være et forholdsvis senere Ord. Mulig har vi endog et andet Minde bevaret om, at *jah* «og» engang har været brugt i nordisk Sprog: baade i Finsk og Lappisk betyder *ja* «og»; dette er neppe oprindeligt i disse Sprog, men rimelig ligesom flere Partikler laant fra et germansk Sprog og da snarest sammen med mange andre fra Nordisk i en meget fjærn Tid, da det nordiske Sprog stod væsentlig paa samme Trin som Gotisk (se Dietrichs interessante Afhandling i Hoefers Zeitschr. III, S. 32—65), altsaa fra det nordiske Sprog, som nu begynder at tale til os fra de ældste Runemindesmærker. Jfr. hvad forhen er sagt om TAWIDO.

Det maa mærkes, at IAH her er skrevet IAH med I, uagtet den længere Række havde en særegen Rune for *J*, hvis Navn var *jār* (i gotisk Form *jēr*, i oldeng. *gedr*, *gér*). Altsaa synes man paa den Tid og det Sted, som Varnum-

Indskr. tilhörer, ikke længer at have brugt *jār*-Runen til at betegne *j*, men i dens Sted at have brugt *īs*-Runen. Grunden hertil kan mulig staa i Forbindelse med den Omstændighed, at den Rune, som oprindelig var Tegn for *j*, bliver brugt som Tegn for *a*-Lyden i det kortere og yngre skandinaviske Runealphabet samt allerede i de blekingske Indskrifter, der er affattede i den ældre Skriftart (se herom siden); dette har sin Grund deri, at Runenavnet *jār* i Oldnordisk blev forandret til *ār* [1]). Jeg formoder derfor, at IAH i Varnum-Indskr. er skrevet med *īs*-Runen og ikke med *jār*-Runen, fordi Runenavnet *jār* allerede dengang havde tabt *j* i Fremlyden og *jār*-Runen som Fölge deraf blev brugt som Vokaltegn. Der er intet betænkeligt i at antage, at man samtidig sagde *āra* (for *jāra*) Aar, hvor Vokalen var lang, og *jah* og, hvor Vokalen var kort; almindelig Oldnorsk har endnu bevaret et oprindeligt *j* i Fremlyden i *já* ja og rimelig i *jaur* jo [2]). Nu er vistnok *ós*-Runen ᚨ det eneste Tegn for *a* i Varnum-Indskr., men *a* forekommer her vel at mærke kun som kort Vokal. Jeg formoder derfor, at först blev *ár* (JĀRA) brugt som Tegn for *j* og *óss* (ANSUʀ) for *a*; da derpaa i nordisk Sprog Ordet JĀRA var gaaet over til ĀRA, blev en Stund *ár* brugt som Tegn for lang *ā* og *óss* for kort *a*: fra denne Tid skulde da Varnum-Indskr. være; senere blev *óss* som Tegn for *a* mer og mere trængt tilbage af *ár*, saa at hin Rune især brugtes til at betegne en dunklere Vokallyd, som den hörtes foran N i ANSUʀ; til Slutning, da Runenavnet ANSUʀ löd *óss*, blev Runen ene og alene brugt som Tegn for *o*. Forandringen af Runens Betydning staar her, som ellers, i den nöieste Forbindelse med Forandringen af Runenavnets Udtale. Hvis nu saaledes Skrivemaaden IAH forudsatte en Udtale *āra* for *jāra*, saa vilde vi deri have et tydeligt Bevis for at Indskriftens Sprog var nordisk. Men jeg miskjender ikke, hvor usikkert det Grundlag er, paa hvilket hele denne Argumentation hviler; og hvad jeg her har sagt, faar da indtil videre staa som en lös Formodning.

Ved Siden af stor Overensstemmelse med Tunest. er der

---

[1]) Forholdet mellem den skandinaviske *ár*-Rune og den oldengelske *gér*-Rune er klart paavist af Kirchhoff i hans fortræffelige lille Skrift Das goth. Runenalph. S. 43 Anm. 4.

[2]) Derimod er vel *jaga* Laanord, skjönt det forekommer allerede tidlig i overfört Betydning, se Sveinbjörn Egilsson lex. poët.

paa Varnumst. nogle Forskjelligheder i Skrivebrug, som synes mig at röbe, at Varnum-Indskriften tilhörer et noget yngre Stadium end Tune-Indskr. Tunest. kjender kun den Runeform ᛉ, som allerede forekommer i Indskrr. i danske Mosefund og som derfor vistnok er den ældre; Varnumst. bruger oftere den Form ᛦ, som er bevaret i det almindelige skandinaviske Runealphabet og som derfor vistnok er den yngre. Tunest. har for K den ældre Form ᚲ, Varnumst. den senere ᛉ. Herved synes Varnumindskr. at danne ligesom et Mellemled mellem Tuneindskr. og de blekingske Indskrr.; disse sidstnævnte synes at indtage et noget senere Trin i Skriftens og Sprogets Udvikling end Varnumindskr. Medens Björketorp- og Istaby-Stenen har bevaret ᛉ, har Stentoften i samme Betydning ᛦ. Medens *ós*-Runen er Tegn for (kort) *a* paa Varnumst., betegnes paa de blekingske Stene *a* almindelig ved *ár*-Runen, paa Istabyst. i Formen ᛡ, paa Björketorp-, Stentoften- og Gommor-Stenene ved ᚼ, hvorved de slutte sig til de skandinaviske Indskrifter, som har ᚼ ᛅ for *a*, og hvori jeg finder et afgjörende Bevis for nordisk (skandinavisk) Sprogform. *ós*-Runen forekommer slet ikke paa Björketorpst., kun én Gang paa Stentoftenst., som det synes, i samme Betydning som ᚼ; paa Istabyst. bruges ᚨ vistnok til at betegne en dunklere, mindre bestemt udpræget Vokallyd, hvilken altsaa vel paa den Tid havde trængt sig ind i Runens Navn ANSUʀ. Videre viser Sprogformen paa de blekingske Stene sig yngre deri, at de udelade Stammens Udlydsvokal *a* foran Nominativsmærket ʀ. Endelig er vel RUNAʀ Björketorp Istaby senere Form end RUNOʀ Varnum.

For Lydlæren kan af Varnum-Indskr. endnu fremhæves:

Kort E bevaret i ERILAʀ.

H i Udlyden, som i Gotisk.

Berga, Södermanland
(Stephens S. 176—177).

Stenen har to Linjer med Runer, én höiere oppe horizontal, som maa læses fra höire til venstre:

ᛟᚾᛁᚠ

den anden vertikale har Stephens först rigtig læst ovenfra nedad.

Den förste Linje indeholder FINO, hvilket sikkerlig er et Navn. Det kan ikke være et Mandsnavn i Nom. sg. af en Stamme paa AN, ti efter MRLA Etelhem maatte vi vente FINA, og jeg véd intet, som giver os Ret til ved Siden deraf at an-

tage en Form paa O med samme Betydning. Derimod har vi havt flere Eksempler paa, at O i disse Indskrifter svarer til got. *ō*, oldn. *a* i Böiningsendelser; jeg forstaar derfor FINO som et Kvindenavn i Nom. sg. af en Stamme FINON. Dette svarer vistnok til oldn. *Finna*, et oftere, f. Eks. i Landnámabók, forekommende Navn. Vi har altsaa her Eksempel paa, at en Konsonant, som stadig i den senere Runeskrift, er sat én Gang istedenfor to.

I den anden Linje

ᚴᛁᛏᛊᛆᚷᛁᛚᛆᛊ

har vi utvilsomt en Böiningsform af et sammensat Mandsnavn, hvis Stamme er SALIGASTI; det er et Sidestykke til Navnet HLEWAGASTIR paa Guldhornet. Det förste Sammensætningsled SALI er mærkeligt derved, at Stammevokalen I er bevaret, ligesom i GASTI; det maa forklares af oldn. *salr*, Fl. *salir*, oldeng. *sele*, oldsaks. *seli*, oldhöitydsk *sali*, *seli*. Navnet SALIGASTI betegner altsaa «Salgjæst» (Gjæst, Fremmed i Huset); som Appellativ har vi samme Ord Beów. 1545 Greins Udg. (3083 Grundtv.) i Formen *selegyst*. *Sal-* danner förste Led i flere nordiske Navne, saaledes *Saldís*, *Salgarðr*, *Salgerðr*, *Salný*. Ogsaa hos tydske Stammer forekomme mange Navne, hvis förste Led er *Sali-* eller *Sala-*; *Salagast* eller *Saligast* nævnes som en af dem, der gav den saliske Lov. Det eneste, der i denne Linje volder Vanskelighed, er Spörsmaalet om den sidste Runes Betydning og det dermed sammenhængende Spörsmaal om, hvilken Böiningsform vi her har. Stephens gjengiver ᚴ ved Y (uden at jeg kan sé, om dette er ment som Konsonant, = *j*, eller som Vokal). Jeg finder ingen fast Stötte for ᚴ = Y i nordiske Runeindskrr. af den ældre Art, og ialfald er SALIGASTIY mig aldeles uforklarligt. Stephens finder heri en Dativform; vi vilde da her have «Finna (satte dette Mindesmærke) for Salgest». Men efter WODURIDE, HITE maa man i Dativ af Stammen GASTI vente GASTE; en Stamme GASTJU bör vi, som för sagt, vist ikke antage i disse Indskrifters Sprog, og den vilde, saavidt jeg kan sé, heller ikke hjælpe os her.

Der kunde kanské være dem, der vilde læse sidste Rune som S, da ᚴ i engelsk Runeskrift bruges for S (Stephens S. 153), og forklare SALIGASTIS som Genitiv; Udtrykket var da elliptisk, «Datter» eller «Hustru» maatte tænkes til. Men jeg kjender intet Bevis for, at S i den ældste nordiske Runeskrift kan betegnes ved ᚴ; og her tör man saameget mindre antage dette, fordi Indskriften to Gange i samme Navn har en aldeles forskjellig Runeform.

for S. Desuden er det ikke sandsynligt, at de Ord, som Indskriftens to Linjer indeholde, staa i grammatisk Forbindelse med hinanden, da de to Linjer er aldeles adskilte og maa læses hver til sin Kant. Kan vi her ikke finde en Dativ eller en Genitiv, saa maa vi her söge en Nominativ; alle andre Kasus er udelukkede paa Grund af det allerede forklarede FINO. Sidste Rune ᚴ maa da betegne d. s. s. ᛉ; jeg formoder, at Kvisten til venstre i denne Rune er bleven grund og utydelig og at den derfor har været overseet. Paa samme Maade læstes tidligere sidste Rune i 2den Linje af Möjebro-Indskr. ᚴ istedenfor ᛉ. Jeg opfordrer svenske Oldforskere til nöiagtig at efterse Berga-Stenen for tilfulde at faa opklaret dette Punkt. Jeg læser altsaa SALIGASTIʀ. Der staar da paa Stenen to Navne i Nominativ «Finna. Salgest», et Kvindenavn og et Mandsnavn, der maa tilhöre de to, til hvis Minde Stenen blev reist og Runerne ristede, hvad enten det har været Moder og Sön eller de har staaet i andet Slægtskabsforhold til hinanden. Navnet paa den, til hvis Minde Stenen er reist, i Nominativ, uden noget Tillæg, er ogsaa indhugget paa Haverslund-Stenen i Sönderjylland, der har den med skandinaviske Runer skrevne Indskrift HAIRULFʀ. Ogsaa andre Indskrifter af den ældre Art indeholde alene den Afdödes Navn i Nominativ, saaledes læses ÞALIʀ paa Bratsberg-Stenen, der rigtignok ikke blev reist paa Gravhaugen.

I de skandinaviske Runeindskrr. siges mange Gange en Sten at være reist til Minde om to Personer, og disse er da oftere en Mand og en Kvinde.

Etelhem, Gotland
(Stephens S. 182).

Spændens Indskrift har Stephens vistnok med rette læst

ᛗᚲᛗᚱᛚᚨᚹᚱᛏᚨ

En Streg, som fölger paa sidste ᚨ, er efter hans Mening ikke en Bogstav, men udgjör en Del af etslags Ramme om Indskriften.

Denne er vistnok i alt væsentligt rigtig forklaret af Mr. Haigh (hos Stephens S. 183) saaledes:

M(I)C M(E)R(I)LÆ W(O)RTÆ
me Merilæ wrought.

Vokalerne i Indlyden er for Kortheds Skyld ikke skrevne. Hvorvidt MK skal udfyldes MIK eller MEK, tör jeg ikke sige for vist. Andet Ord kan vistnok alene udfyldes MARILA; Stammeordet er det bekjendte Adjektiv, som got. lyder *mêrs*, oldn. *mærr*; det er

rimelig bevaret som sidste Sammensætningsled i Formen MARIʀ paa Dopskoen fra Thorsbjerg. I M(A)R(I)LA har vi et sikkert Eksempel paa, at AN-Stammer af Hankjön danne Nom. paa A. — MARI-LAN er dannet ved Deminutivsuffixet LAN. Dette (ligesom de tilsvarende Suffixer for Femin. og Neutr.) er især virksomt i Gotisk (Stammeordets *a* gaar foran *l* over til *i*), derved dannes baade Appellativer: masc. *magula*, fem. *mavilō*, neutr. *barnilō*, og mange Navne: foruden *Mērila* kan nævnes *Vulfila*, *Tōtila*, *Badvila*, fem. *Rūnilō*. I alle de andre gamle germanske Sprog, som vi kjende, er der Spor af dette Suffix, men det har mere eller mindre tabt sin Livskraft. I Nordisk har denne Afledningsform ved Appellativer navnlig holdt sig i Hunkjönsord, dog saaledes at den deminutive Betydning tildels træder mindre tydelig frem: *hyndla* = *hundtík*, ogsaa brugt som mythisk Egennavn; *yrmla* Slangemoder (bevaret i Telemarken i Formen *yrmle*); *meyla* brugt som Tilnavn = got. *mavilō*, oldeng. *meowle* (Munch Norske Folks Hist., 3dje Del S. 44); dertil höre ogsaa Stedsnavne, som *Herðla*, Ö i Nordhordland, af Folkenavnet *Hörðar*. Derhos bruges i Nordisk flere Mandsnavne paa *-li*, der oprindelig er Deminutiver (Kjælenavne), f. Eks. *Áli*, *Óli* = oldeng. *Onela*, oldtydsk *Analo*, *Anulo*, *Anilo*, af oldn. *ái* Oldefader, oldhöitydsk *ano*; *Sörli* = oldtydsk *Saralo*, *Serilo*, jfr. got. *sarva* Rustning. En Runesten af den almindelige Art, Bækkestenen (ved Kirken) i Jylland, har et Navn, der sikkert er dannet paa samme Maade: KNUBLI, skjönt det er mindre sikkert, hvorledes det har været udtalt; da *Gnúpr* er et hyppigt Navn, tror jeg, det snarest bör forstaaes som *Gnýpli*.

WRTA kan vist ikke være andet end 3 Ps. sg. Præt. af det Verbum, som i Gotisk heder *vaurkjan* [1]). Som Form for 1te Person forekommer paa Tunestenen WORAHTO. WRTA maa vistnok udfyldes W(O)RTA; H foran T, som er bevaret i WORAHTO, kan neppe være udeladt ved Korthed i Skrivemaaden, ti Etelhem-Indskr. udelader ellers kun Vokaler i Indlyden, men er rimelig allerede fortrængt i Udtalen, ligesom i oldn. *orti*. Dette stöttes ved WURTE paa Tjörkö-Bract., hvis vi tör læse saa og ikke ÞURTE. Vi har da i Mangelen af H i WRTA Vidnesbyrd om nordisk Sprogform. Med Hensyn til Endelsen forholder 3 Ps. WRTA sig til 1 Pers. WORAHTO som oldn. *orti*

[1]) Man tör sikkert ikke tænke paa WR(AI)TA = oldn. *reit*.

til *orta*; en senere Form for 3 Ps. har vi vel i SATE Gommor, WURTE Tjörkö.

Tanum, Bohuslen
(Stephens S. 197).

Indskriften er

ᛊᚨᚹᛉᚨᚾᛁᛏᛁᚨᚺᚾᚨᛜᛁᚹᚨᚱᚦ

Sidste Rune er kommen til ved Tegningen hos Stephens, der vistnok med rette læser den S. Mest lig er den Form af S-Runen, som forekommer först i et Ord paa Bergastenen; dog er den vendt til den anden Side.

Jeg deler Runerne paa fölgende Maade:

ÞRAWINGAN HAITINAR WAS.

I det förste Ord har vi vistnok et Egennavn [1]). Efter Formen kan ÞRAWINGAN af en enslydende Stamme vistnok være Acc. sg., Nom. pl., Acc. pl., Dat. sg., Gen. sg.; men de tre förstnævnte Kasus vil her umulig lade sig forlige med de to fölgende Ord, neppe heller Dat. sg. Jeg forstaar ÞRAWINGAN som Gen. sg.; i alle gamle germanske Sprog undtagen Gotisk falder *s* i Gen. sg. af *an*-Stammer bort efter *n*; den samme Lydforandring formodede jeg i Nom. pl. ARBINGAN Tune. Med Hensyn til Vokal forholder Genitiv-Endelsen AN sig til den got. *ins*, som AN i Dat. HALAIBAN til got. *in*. I ÞRAWINGAN er oprindeligt *w* i Indlyden bevaret ligesom i HLEWA og TAWIDO; Stammeordet til dette Navn er vistnok det nordiske Adj. *þrár*, der betyder: trodsig, stivsindet; tvær, modstræbende; vedholdende, standhaftig; ogsaa harsk, stram eller besk af Smag. *þrár* er opstaaet af en ældre Form *þrawar*, ligesom *blár* af *blawar*, *fár* af *fawar*; det er vistnok trods den temmelig forskjellige Betydning det samme Ord som lat. *torvus*, barsk, skrækindjagende, ogsaa sur, stram af Smag (om Vinen); vi har her samme Omsætning som ved oldeng. *þráwan*, tydsk *drehen* i Forhold til *torquere*. Samme Ord er (Fick i Benfeys Orient u. Occident III, 309) videre sanskr. *tīvra* stræng, heftig, skarp (f. Eks. af Smag), der ved Omsætning er opstaaet af *tīrva* og dette igjen af *tarva*, der maa sættes som den fællesjaphetiske Form [2]). Der er i de

---

[1]) Munch, som i Ann. f. nord. Oldk. 1848, S. 288 læste *þraving an haitinam va* og antog Indskriften for fragmentarisk, forstod *þraving* som et Egennavn. Ligesaa Stephens.

[2]) Anderledes forklares lat. *torvus* af Kuhn i Z. f. vgl. Sprachf. XIII, S. 452.

germanske Sprog mange beslægtede Ord, i hvilke Betydningsudviklingen har taget andre Retninger; i disse er det oprindelige *w* tildels tydeligere bevaret. Blandt Dværgenavne i Vǫluspá forbinder Hauksbók *Þrár ok Þráinn*; Formen *Þrár* har ogsaa to Hskrr. af Snorra Edda (ed. AM. II, S. 470. 553); naar andre Hskrr. har *Þrór*, saa tör vi antage *ó* for fremkommet af *á* ved Indflydelse af *w* og bör neppe tænke paa *þróask*. Af *þrár* er Adj. *þráinn* en Afledning; ogsaa dette bruges som Navn: baade som Dværgenavn og som Mandsnavn, ligesom overhoved Dværgene har mange Navne tilfælles med Menneskene.

ÞRAWINGAN er dannet ved Suffixet INGAN, som vi allerede har havt i ARBINGAN og som er en Udvidelse af INGA (i HOLTINGA). Lignende Udvidelse ved Navne har vi i oldnorsk Gen. *Suttunga* ved Siden af *Suttungs*, *Haddingja* ved Siden af *Haddings* [1]); saaledes har ogsaa Oldn. oftere Appellativer paa *ingi* (Stamme *ingjan*), f. Eks. *armingi*, hvor andre germanske Sprog har *ing* (Stamme *inga*), f. Eks. oldeng. *earming*.

HAITINAR maa være Nomin. af en Stamme HAITINA og enten Subjekt eller Prædikatsord til WAS, hvori man ikke kan miskjende «var». At der er skrevet WAS og ikke WAR, er naturligt, ti flere Aarhundreder efter den Tid, fra hvilken Tanumstenen maa være, synes endnu *vas* at have været den ene brugelige Form, og den forekommer jo i en Mængde Runeindskrr. af den særlig skandinaviske Art [2]).

Jeg kan ikke faa nogen brugelig Mening ved at tage HAITINAR som Subjekt, hvilken Betydning jeg end indsætter for dette Ord. Jeg formoder, at HAITINAR er Particip Præt. Pass. = got. *haitans*, oldn. *heitinn* «kaldt»; herved er rigtignok én Betænkelighed: da i Gotisk Participialsuffixet heder *ana*, Nom.

[1]) Ved *Suttunga*, *Haddingja* ligesom ved *Surta*, *Míma* synes Nominativ ikke at være bleven dannet af den ved *n* udvidede Stamme, og Forholdet bliver da væsentlig det samme som ved lat. *sanguis*, *sanguinis*, *sanguinem*, gr. *τίς*, *τίνος*, *τίνα*; jfr. herom Curtius i Kuhns Z. f. vgl. Sprachf. IV, 212 f.

[2]) Det ældste Eksempel paa *var*, som Vigfússon (Eyrbyggja saga S. XLVI) kjender hos en islandsk Skald, er *vara kostr fara* hos Einarr Skúlason i den omkring 1138 forfattede Togdrápa, og han kalder det der en Norvagisme. Men jeg finder et umistænkeligt Eksempel: *var glæstr sá er bar* allerede i Sigvats Knútsdrápa (Ól. s. helga i Hkringla C. 157), hvori han som Öievidne besynger Knuts Tog i 1027; dog var endnu længe efter den Tid Formen *vas* den almindelig brugelige.

sg. masc. *ans*, og Oldn. deri har *i*, som ikke virker Omlyd, saa skulde man snarere vente HAITENAR (jfr. Dativssuffixet E, hvor Got. har *a*, Oldn. *i*, som ikke virker Omlyd); men denne Indvending er neppe afgjörende, ti *e* og *i* kan let skifte i den ubetonede Stavelse. HAITINAR hörer efter min Forklaring til Prædikatet; som Subjekt maa selve Mindestenen, paa hvilken Indskriften er indhuggen, tænkes til; altsaa oversætter jeg: «Den (Stenen) blev kaldt Thravinges». I Stenstadindskriften finder jeg den Afdödes Navn i Genitiv styret af et Substantiv i Nomin., som betyder «Sten»; og Indskriften paa Belland-Stenen indeholder efter min Formodning et Mandsnavn alene i Genitiv, hvortil Substantivet for «Sten» underforstaaes.

Min Forklaring af HAITINAR stöttes ved et nærbeslægtet Udtryk paa Aarsstenen (Aalborg Amt), af hvilken der findes Tegning i Ant. Tskr. 1843—1845 Tab. V og Forklaring ved F. Magnusen ssteds S. 178—186. Den har Indskrift paa to Sider, begge med almindelige Runer; den ene bestaar af to Par stavrimede Vers, som jeg læser saaledes: STIN KUASK HIRSI STANTA LAKI SAR UALTUKA UARÞA NAFNI; d. e.

steinn kvezk hérsi
standa lengi
sár Valtóka
verða nefni.

Ordene maa vel forbindes saaledes: *steinn kvezk verða standa hér-si lengi, sár nefni* (3 Ps. pl. Præs. Conj.) *Valtóka* (Genitiv; man maa tænke *stein* til fra det foregaaende) [1]).

Beslægtet er ogsaa Udtrykket i den hos Dybeck Svenska Run-Urk. (2den Saml.) No. 58 udgivne Indskrift: *Hakun karþi bru þisa ian su skal haita Kuna(r)s bru ian sar uar sun Hakunar.*

---

[1]) Lignende Omsætning af Ordene i Vers paa en Sten i Södermanland: Liljegren Run-Urk. No. 999. Om man end skulde kunne finde en Maade, hvorpaa Ordene i sidste Linjepar paa Aarsstenen bedre kunde forbindes og forklares, vilde Meningen i det væsentlige blive den samme. Men den her givne Forklaring af Ordene HIRSI STANTA LAKI, som Finn Magnusen misforstod, er sikker. Skrivemaaden ᚠᚨᚴᛁ for *lengi* har et Sidestykke paa Flemlöse-Stenen (Thorsen Runemind. S. 337), hvor den hidtil misforstaaede Begyndelse maa læses:

AFT RUULF STATR
(ST)AIN SASI.

Næsten aldeles det samme Udtryk, som her paa Flemlöse-St., finde vi paa to Stene i Södermanland: Liljegren Run-Urk. No. 805 og 868.

HAITINAR WAS man oversættes «blev kaldt», ikke «var kaldt»; hvad Grækerne udtrykke ved den passive Aorist, er her som i andre gamle germanske Sprogarter udtrykt ved Præteritum af Verbet «være» i Forbindelse med Partic. Præt. Pass. Udtrykket henviser til den Tid, da Mindestenen blev sat.

Hvis den givne Forklaring er rigtig, giver Tanum-Indskriften os flere nye sproglige Oplysninger:

Gen. sg. af masculine AN-Stammer ender paa AN.

Passive Participia Præt. dannes ved Suffixet INA. Dettes Form synes at vidne for nordisk Sprog.

Præt. 3 Ps. sg. WAS.

Endelig har vi her et Navn dannet ved Suffixet INGAN.

Himlinghöie, Sjæland
(Stephens S. 297).

Indskriften paa denne Spænde er

ᚺᚨᚱᛁᛊᛟ
HARISO.

Med rette opfatter Dietrich (Germania X, 296) dette som ett Ord. Ogsaa tror jeg, at han tildels er paa ret Spor, naar han heri söger et Navn, som i Oldnordisk vilde lyde *Hersi*. Men jeg henviser til hvad ovenfor sagt ved Bergastenen: at AN-Stammer af Hankjön danne Nomin. paa A og at det ikke kan godtgjöres, at der i samme Betydning har været brugt en Form paa O; medens det derimod maa antages, at Hunkjönsord, hvis Stamme ender paa ON, i disse Indskrifters Sprog danne Nom. sg. paa O. Jeg finder derfor en Sideform til Bergastenens FINO d. e. *Finna* i HARISO, der vistnok er Navnet paa den Kvinde, som har eiet Smykket. Det vilde i Oldnord. lyde *Hersa*, ligesom f. Eks. oldn. *betra* svarer til got. *batizō*. Dette *Hersa* forholder sig til *hersir* ligesom *Þóra* til *Þórir*, *þrasa* i *Hlífþrasa* Fjölsvinnsm. V. 38 (indsat af mig efter Formodning istedenfor *Hlífþursa* i Hskrr.) til *þrasir* i *Dólgþrasir*, *Leifþrasir*, *Mögþrasir* o. s. v., eller som Troldkvindenavnet *Herkja* til Jotunnavnet *Herkir*. — *Hersir* forekommer oftere som Navn i Norden, saaledes paa en Runesten fra Södermanland: Liljegr. Run-Urk. 870 (i Accusat. skrevet HIRSI); en fra Medelpad: Lilj. R-U. 1078 (Nomin. HARSR); i et Diplom af 1348 fra Jæmteland (skrevet *Hæsser*) Dipl. Norv. III, No. 250. I Haalöygjeætten nævnes en Konge *Hersir* (Fms. X, 389), der dog synes aldeles uhistorisk og hvis Navn rimelig

staar i Forbindelse med Sagnet om ham, at han væltede sig ud af Kongedömmet.

At Titelen *Hersir* ikke var udelukkende norsk, men ogsaa engang brugtes i Sverige, tör man med Sikkerhed slutte deraf, at det i Sverige brugtes som Navn (med mindre Sikkerhed deraf, at Landnámabók Ísl. ss. I, 195 nævner Gorm som *hersir ágætr í Svíþjóð*). At dette Værdighedsnavn oprindelig ogsaa var dansk, er der ingen Grund til at tvile om; en Antydning dertil for den ældre Jærnalders Tid tör man, omend ikke med Tryghed, finde i Kvindenavnet HARISO d. e. *Hersa* paa Smykket fra Himlinghöie.

Harpestrengske håndskrifter,

meddelt af *G. Lund.*

Som bekendt findes der både svenske og danske bearbejdelser af de urtebøger fra middelalderen, der gå under Henrik Harpestrengs navn. Her er det ikke hensigten at omtale de svenske [1]), men kun de danske, for at vise, hvorledes en ny

[1]) Af de svenske er kun udgivet et mindre stykke af den Harpestrengske lægebog i Ny danske Magaz. I, s. 57—62, Kbh. 1794, efter en af Langebek i Sverig tagen afskrift af et hdskrift, der anses for ældre end 1300, og hvori vi uden tvivl have den ældste bevarede bearbejdelse. Men hvad det er for et hdskrift, lader sig næppe bestemme. Når Wieselgren (Sver. sköna lit. II, s. 300) siger, at det er et hdskr., hvori Skånske kirkeret findes, da beror det på en forvexling. I beskrivelsen af denne kirkerets hdskr. hos Kofod Ancher, Dansk lovhist. I og Schlyter i indl. til hans udgave af Skånelagen, hvor der findes den udførligste og pålideligste beskrivelse af alle, over 130 hidhørende hdskr., søger man forgæves oplysning herom. Efter hele Wieselgrens forvirrede fremstilling er det næppe for dristigt at antage, at han har forvexlet det med det danske hdskr., hvorefter Molbech udgav de danske urtebøger, foran hvilket ganske rigtigt findes en afskrift af Skånske kirkeret på 5 blade. Efter den givne prøve har man anset det for ældre end noget af de danske hdskr.; men når det efter Dansk Mag. gentages af Nyerup, Wieselgren o. fl., at det er skrevet i den skånske eller vigiske sprogart, da er det meningsløst. Skånsk var en dansk sprogart; vigisk måtte være norsk, men man har jo aldeles ingen forestilling om en sådan sprogart på den tid. Når sproget heri da kaldes skånsk eller vigisk eller

udgave bör besörges, og dertil knytte nogle få bemærkninger om benyttelsen af dem.

Først må nævnes et pergamentshdskr. af H. Harpestrengs læge- og urtebog på det kgl. bibliothek i Stockholm, betegnet med mærket K 48, bestående af 45 blade i kvart. Denne både i ydre og indre henseende mærkelige skindbog var ubekendt for Molbech, da han 1826 udgav de Harpestrengske bøger her. Da han først siden lærte den at kende, vilde han nødig indrömme den så stor en betydning, som den upåtvivlelig har. Han har beskrevet den i Historisk tidsskrift 4, 148 i afhandl. om »danske håndskrifter i Stockholm», og givet prøve af den i Ny danske mag. 3 række, 2 bd. 165—76. Men da hans dom om håndskriftets alder og værd er usikker, og han siden forandrede den mening, han tidligere havde fremsat (s. Nyt hist. tidsskr. I, 1847 i afhandl. om det danske skriftsprogs udvikl. s. 587, hvor han også sætter det af ham udgivne Kbhvnske hdskr. til slutningen af 13de årh. og kalder dets sprog »600 år gammelt Dansk», og i fortalen til 2den udg. af Dansk ordbog s. 41, hvor han støtter sig til Schlyters mening, at hdskr. må være fra 13de årh.s anden halvdel, — sprogformen altså i tiden lige med Jyske lovs), er det uden tvivl sikrere at holde sig til Rydqvist (i Svenska språkets lagar I, indl. s. XVIII), der er en langt skarpere og pålideligere dommer. »Denna permebok» siger han »har, i jemförelse med den genom trycket offentliggjorda redaktionen (ɔ: Molbechs udg.), en betydligt afvikande behandling och anordning af ämnet, ehuru i det hufvudsakliga öfverensstämmande. Läsarten kan på sina ställen vara underlägsen, men är på andra bättre; ofta har språket något mer fornartadt, och rättskrifningen utmärker sig genom en mycket sällsyntare teckning af dubbla vokaler. Detta, i förening med skriftdragen, jemförda med dem i fac simile vid det tryckta arbetet, kan gifva anledning att anse den Stockholmske codex snarare äldre än yngre, sammanstäld med den Köpenhamnske, af

---

bohuslensk, da viser dette selv bedst, hvorledes det hele er grebet ud af luften. Petersen (sproghist. I, 141) har allerede rigtigt erkendt sproget for gammelsvensk, fra omtr. 1300; Rydqvist (Sv. spr. lagar I, 503) sætter det til senare hälften af 1300-talet. Ligeså vildledende taler Wieselgren om en svensk stenbog udg. i Ny d. Magaz., hvor ingen sådan er trykt, men kun lægebogen; og begyndelsen deraf, som han anfører, er netop den danske stenbogs begyndelse hos Molbech. De to hdskr., han nævner, ere ligeledes en forvexling.

trycket utgifne. Molbech är emellertid af motsatt tanke; och då han bestämmer den senares ålder till öfvergången från 13de till 14de århundradet (Företal till Harp. s. 10), skattar han den förres till början eller första halfdelen af sistnämnda sekel (Hist. tidsskr. a. st.; i Dan. Magaz. a. st. är tiden ytterligare något nedflyttad, neml. till första halfdelen eller midten af 14de århundradet).» Molbechs påstand, at «denne er kendelig yngre», står ubevist; thi at skrivemåden er meget unöjagtig og sig selv ulig, at stykkerne ere ordnede anderledes, med ikke ubetydelige forandringer og tilsætninger eller udeladelser, beviser intet i almindelighed og kan ofte med lige så stor eller större ret vendes om til et bevis for det modsatte. Det er desuden bekendt nok fra næsten alle islandske håndskrifter fra samme og endnu ældre tid, at enhver ny afskrift næsten kan betragtes som en ny bearbejdelse. Visse egenheder for dette håndskrift i ordenes skrivemåde lader sig ikke nægte, men andre af Rydqvist som formentlige ejendommeligheder angivne ting ere almindelige i gl. danske håndskrifter, og det er urigtigt, når han f. ex. antager at bogstaver ere udfaldne i former som *blostær* (for *blomster*) eller *markyns* (for *margkyns*, *margskyns*). Disse former findes ofte.

Det andet håndskrift er det af Molbech udgivne (Henrik Harpestrengs danske lægebog . . . 1826). Suhm fik det som gave af justitsråd Hagerup fra Norge, og med den Suhmske samling indlemmedes det efter hans død i det store kgl. bibliothek i Kbhvn. Da Molbech ikke har angivet dets betegnelse, skal jeg her til oplysning for dem, der måtte søge det, tilföje, at det er No. 66 blandt oktaverne i den Ny kgl. samling, men i øvrigt henvise til hans udførlige beskrivelse i indledn. s. 8 fg. ligesom til den rimelige antagelse, at den *frater Kanutus Juul*, der ved slutningen af første urtebog angives som afskriver (*per manum*), er den procurator monasterii Sorensis af dette navn, der omtales i Sorø klosters gavebog ved året 1310, og som altså ikke må forvexles med den bekendte kannik i Lund, mester Knud, der også var læge († 1260 efter lib. dat. Lundens. i Scriptt. R. D. III, 520). Bogen benævnes stundom Kn. Juuls lægebog; og det må erindres, at når Molbech og andre efter ham uden videre kalde den H. Harpestrengs, da er dette ikke mere end en antagelse. Jeg vilde kalde bøgerne «de Harpestrengske», dels fordi hdskr. slet ikke nævner ham som forfatter, dels fordi man ikke engang ved, om Harpestreng skrev på Dansk eller Latin, dels fordi slige skrifter, som nys blev berørt, idelig

omarbejdedes og bearbejdedes af de lægekyndige gejstlige afskrivere, dels endelig fordi den lige så gamle eller endnu ældre svenske bearbejdelse går under samme navn. Thi at H. nævnes som forfatter i den gamle svenske lægebog, men ikke i den vistnok lidt yngre danske affattelse, synes at angive, at denne sidste snarere er en bearbejdelse efter hans oprindelige arbejde, ligesom når han i yngre skrifter kun omtales som kilde. Hans navn synes også siden at være glemt; hverken den Arna-Magnæanske lægebog (hdskr. 187 i oktav) eller Kr. Pedersen eller H. Smid kender ham. Om hans person vides ikke andet end hvad Molbech anfører; de oplysninger, der gjentagne gange loves i Dansk Magaz. (af Sandvig?) udebleve af gode grunde: de kunde ikke tilvejebringes. Hvad der står fast og for sprogforskeren er hovedsagen, er at disse to hdskr. af Harpestrengske lægebøger, der indeholde det ældste Dansk, der er bevaret af noget betydeligere omfang næst efter lovbøgerne, i forening må udgöre det grundlag, hvorpå en ny udgave, der svarer til videnskabens nuværende standpunkt, bör bygges. Desværre har den Molbechske udgave af det enkelte hdskr. ikke engang den fortjeneste at være en omhyggelig gengivelse deraf; han kalder den rigtignok selv en «på det nærmeste fejlfri aftrykning»; men da jeg for nogle år siden havde lejlighed til at gennemgå håndskriftet med den trykte bog ved siden, fandt jeg mange fejl, næsten på hver side. Dernæst må det tillige antages for afgjort, at dette udgivne hdskr. kun er en del af det fuldstændige værk eller den hele lærebygning, hvis man tör kalde det således. Thi den egenlige lægebog mangler her, medens et stykke deraf haves på Svensk (det för nævnte i Ny D. Mag. trykte stykke, der begynder «*her byrjas lækedomber aff mæsther Henrik Harpostræng*»), ligesom også de yngre bearbejdelser i de Thottske hdskr. indeholde noget deraf. At håndskriftet selv, der ellers ikke bærer spor af lemlæstelse, af denne grund skulde antages for ufuldstændigt, er urimeligt, da urtebøgerne meget vel kunde afskrives for sig og ikke nødvendig altid måtte følges med lægebogen. Jeg skal hertil föje, at den omstændighed, at der er to urtebøger, der hver indeholder en række urters beskrivelse ordnet efter bogstavfølgen, uden at der i og for sig var den mindste grund til en sådan tvedeling, synes sikkert at tyde på en ikke samtidig udarbejdelse, men snarere at vise, at den anden er et senere tillæg til den første, så at deri optoges alle de planter — foruden andre lægemidler, som metaller osv.,

ligesom i første —, der ikke vare medtagne i hin eller endnu ikke kendte af forfatteren, da han nedskrev hin. At der i den første urtebog er optaget fire stykker, som egenlig høre nærmere til lægebogen (under bogstavet *f*, alle begyndende med *fangær* eller *faar*), og at der efter bogstavet *g* er indskudt et lignende, der begynder med *hwa*, er afvigelser, for hvilke vi ikke kan gå i rette med forfatteren, men som dog måske også tyde på en senere sammenblanding.

Idet jeg forbigår de tre Thottske hdskr. (710 i kvart, 249 i oktav og 190 fol.) skal jeg hertil kun föje omtalen af to mindre stykker, der vel måtte medtages som Harpestrengske. Det ene er meddelt af Molbech i Nordisk tidsskr. III, 276, og findes på to blade foran en skindbog af Skånske lov (cod. reg. 3656 i oktav); det indeholder regler (fra midten af 15de årh.), der udtrykkelig tilskrives Harpestreng, kong Eriks læge. Det andet er en stenbog, der findes i det bekendte hdskrift K 4 fol. på kgl. biblioth. i Stockholm (beskrevet af Molbech i Hist. tidsskr. 4, 162) bladene 21—26. Om dette for den danske middelalders litteratur i mange henseender vigtige og indholdsrige håndskrift kan jeg henvise til en udførlig beskrivelse deraf af Lifman og Stephens i Sv. fornskr. sällsk. saml. 2dra del., 4 häft., indl. s. 108—122, hvor indholdet nöjagtigere er angivet end af Molbech; Brandt, hvis helgeninde-legender ligeledes ere tagne deraf, beskriver det også der s. 97.

Anmeldelser.

Det danske Folkesprog i Sønderjylland forklaret af Oldnordisk, Gammeldansk og de nynordiske Sprog og Sprogarter, ved Johannes Kok. Anden Del[1]. Gyldendalske Bogh. 1867.

Med Sansen for Oldtidens Historie er i vore Dage tillige vakt stor Interesse for det, der egenlig er det allerældste Minde om Folkets förste Tid i et Land, nemlig Stednavnene; kan man forklare dem i Overensstemmelse med hinanden, da har man deri et Bevis på Folkets Nationalitet, medens hvert Navn taget

[1] Förste Del anm. i Slesvigske Provinsialefterretninger IV. 223—30.

for sig giver Oplysning om Stedets ældste Historie, Bebyggelse og oprindelige stedlige Forhold. Dette er et af de mange Tilfælde, hvor Sprogvidenskaben skaber Historien, men også et af dem, hvor det i flere Henseender er såre vanskeligt at komme til et bestemt Resultat, idet man til den rette Forklaring af mange Navne behøver både den gamle Skrivemåde fra en Tid, da Konsonantsystemet endnu ikke var svækket, og det nuværende Navn, som det lyder i Folkets Tale. Derfor må et Værk som dette glæde enhver Elsker af Fædrelandets Historie, af vore Forfædres Mål og af Sønderjyllands bortrøvede Jord.

Skriftet er helliget den af Danskhedens Fremme og den nationale Literaturs Fremblomstring så höjt fortjente Etatsråd Regenburg, der har fremkaldt så mange af Videnskabens skönne Værker; det indeholder 2 Dele: 1) Personnavne, 2) Stednavne. Af de förste findes endnu mange gamle i Sønderjylland, som ellers tildels er tabte, såsom Bo, Brynlev, Ege (hvorved dog må bemærkes, at Efternavnet Eysen er det samme som Esgesen), Elev, Endred, Erland, Inge, Leve, Okke, Poppe, Ro, Sakse, Tjelle (ɔ: Thorlev), Terman (vistnok = Thormund), Tersten (ɔ: Thorsten), Tolv, Trond osv., men det hele Spörsmål om de danske Personnavnes Forhold til de øvrige nordiske vil först finde den rette Besvarelse ved det under Arbejde værende Register til Langebeks Scriptores; imidlertid er nærværende Samling et godt Hjælpemiddel, om den end neppe i alle Henseender har truffet det rette.

Den langt overvejende Del af Værket og den, der vil stå som et varigt Minde om Forfatterens Flid og Indsigt, består af en alfabetisk Samling af alle de sønderjydske Navne på Byer, Gårde, Huse, Åer, Søer og mange Marker med deres Skrivemåde til forskellige Tider, Undersøgelse om Oprindelsen til hvert og Sammenligning med andre ligelydende, ikke alene i det øvrige Danmark, men, hvad der hidtil ikke er sket, i hele Norden, og også heri fremtræder Sønderjylland som et nødvendigt Ledemod af det nordiske Fædreland. At her findes flere Stedfæstelser af Navne, der forekommer i gamle Skrifter, og som andre ikke så let vilde komme til, er rimeligt; således af *Bekel*, nu Begel, *Yggelsiøholm*, nu Elsholm, *Fughælnæs*, nu Falshøft, *Chilana*, Kile, *Ythoueth*, nu Hydevad, ikke Egvad, *Gath*, nu Ø, *Pyterø*, nu Bæverø. Ligeledes gives mange gode Forklaringer, således Gram af Grahem, hvilket Selvlydens lange Betegnelse

Graam giver Medhold, Høm af Høhem, Kovirke af Kove, en Jordforhöjning, ikke det selvlavede Kurvirke, Tontoft af Antoniitoft, osv. Men det er en Selvfølge, at 2 Forfattere ved en i mange Henseender på Formodninger støttet Undersøgelse ikke altid kan være af samme Mening, hvorfor jeg ikke vil gå ind på mange Spörsmål, hvori Forfatterens Mening kan være ligeså god som min; derimod vil jeg betragte nogle Forhold, hvor efter min Mening Sproghistorien ikke ganske er kommen til sin Ret og tilföje et Par mig tilfældig bekendte Oplysninger.

I Arild forklares -ild som Svækkelse af *holt*, hvilket er en ikke usædvanlig Overgang; men da det allerede 1340 skrives *Arælth*, er en så tidlig Overgang lidet rimelig. Bjoldrup kan ikke udledes af *Baldr*, da *j* som Indskudslyd ikke kan komme foran *a* og Sammenligningen med Bjært holder ikke Stik, da det er tvivlsomt, om dette er det gamle *Barwith*. Bov, tidligere *Bughe*, har vist Navn efter en Bue, hvad enten nu Byen har været bygget i en sådan Form eller vel snarere Strøget har været bølgeformet. Elsmark skrives 1514 *Egelsmarck*, af Mandsnavnet *Igul*. Erdbjerg skal vist udledes af Ært, ti 1483 og 1486 skrives det *Ertberge*. Erholt kan ikke være Eriksholt. Fardrups Navn står vistnok i Forbindelse med Farris Skov og flere Navne i den Egn, se Lyngby, Sønderj. Sproglære S. 28—29. Folding er ikke af Eng, da det 1340 skrives *Foldærn*, sml. *Høthærn*, Höjen. I *Foorlæ*, Fole, kan *læ* ikke allerede 1340 være forkortet af *leiti*, men *læ* er samme Endelse som i *Brvnlæ*, Brande. Haderslev, *Hathærslef*, må nødvendig afledes af et Navn *Hathær*, ikke af *Höðr*, da det i så Fald vilde have heddet Hathælef. Hosted, et Hus, er åbenbar det samme Navn som de flere vesterjydske «Husted», der igen utvivlsomt er lig Hussted, af Hus, modsat Gård. Sognet Hygum er forvansket af *Hyg-eng*, medens det modsatte Forhold ej alt 1340 kunde have fundet Sted. Höns er vist = Hønæs. Forfatteren skriver urigtig Idsted, medens allerede Valdemars Jordebog har *Istathe*, ligesom Jedsted, der er Valdemars Jordebogs *Estath*; den förste Stavelse i disse er utvivlsomt Personnavne, hvilket Forholdet er med alle gamle Navne på stad. Iller antages for Dyrenavnet; men det var vist rimeligere på Grund af Beliggenheden ved Vandet at antage -er for øre. Katsund vilde neppe have denne Udtale, hvis det afledes af *kati*. Kragnæs, 1514 *Kragesznesz*. Kummeled vilde ikke 1231 hedde *Cumled*, hvis det

stod for *kumlviðr*. Kårholm vilde rimeligere afledes af Navnet *Kåre*. Mjang skrives 1483, 1486 *Meyangh* og står således vist for *Miðvang*. I Mjolden, 1340 *Myaldærn*, kan *ærn* ikke være Hfr. Flt. af øre, sml. det ovenfor nævnte *Foldærn*, *Høthærn*. Momark skrives således allerede 1483 og synes således at burde afledes af *Mo*, Törvejord. Olde, 1483 *Oldouw* vistnok = *Oldhöw*. Ommel er ganske rigtig udledet af *holt*, ti 1483 hed det *Amholte*. I Sibbershusum og Sibberskær er Sibber utvivlsom = *Sigbjörn*. Skodsbøl skrives 1483 *Schottesbul*. Skrave, 1340 *Skraghæ*, kan umulig udledes af *skrof*. Skørdrup, 1231 *Skyræthorp*, kan ej heller afledes af *Skyremand*, da denne på den Tid har heddet *Skyrthæsman*. Med Hensyn til Starup er at bemærke, at der er 2 Slags blandt de mange lignende i N. Jylland; det ene kaldes Stårrup og skreves forhen *Stardrop* af Mandsnavnet *Stari*, det andet er Stårup af *Stathorp*, som Forfatteren med stor Sandsynlighed antager, af *Staðarþorp*. Svakketorp mener Forf. at være *Rackæthorp* i Valdemars Jordebog, hvilket han antager for Trykfejl, men dette er ikke Tilfældet. Vistnok kan Forklaringen af Uge ikke holde Stand for en dybere Kritik, men nogen bedre Forklaring formår jeg dog ikke at give; heldigere er Bemærkningen om Vandløse, en Grav eller Rende, hvorigennem Vand udløber.

Disse Bemærkninger, der alene angår de sønderjydske, men ikke de til Sammenligning fra andre Egne hentede Stednavne, er alene fremkaldte ved den Interesse, hvormed jeg har læst Bogen, der herved anbefales som et Vidne om Sønderjyllands Danskhed fra ældgamle Tider, en interessant Håndbog for Topografiens og Navneforklaringens Velyndere og et Bidrag til dansk Sproghistorie og Dialektkundskab. Gud give, at den danske Landsdel, som Skriftet omhandler, snart atter må vende tilbage til det Moderland, som hver By, Skov og Mark vidner om at den tilhører!

O. Nielsen.

C. Iversen: **oldnordisk Læsebog.** Kbh. 1867 (hos Prior).

Dersom man tör vente, at Islandsk (Oldnordisk) nu vil blive studeret af et större publicum end tidligere, da dets fleste dyrkere sikkert syslede dermed i særligt lingvistiske öjemed, så må det også indrömmes, at en ny læsebog for begyndere langtfra ikke er overflødig. Rasks har lenge været ude af boghandelen og er vel også mindre brugbar nu, da den dertil hørende

sproglære neppe kan siges at stå på videnskabens nærværende standpunkt. Friðrikssons læsebog har visst i sin tid været meget benyttet, og også Munch-Ungers har fundet vej herned. Men selv om man ser bort fra, at et stort stykke i förstnevnte er nyislandsk (og det er vel ikke den til den alménevropæiske kultur hørende nyislandske litteratur, som vekker vor interesse) og fra at sidstnevnte både i sin eldre og yngre skikkelse har optaget stykker, fordi de ikke hidtil vare trykte, og derved blandet pædagogiske og videnskabelige formål sammen — så vil man dog med glæde hilse en ny bogs fremkomst, som giver en större frihed i valget og frier for idelig gentagelse; og det kan jo ingenlunde negtes, at der i litteraturen findes meget lige så godt stof som ikke tidligere har været brugt i det öjemed. — Adj. Iversen har den fortjæneste at have samlet en sådan i omfang passende læsebog, af hvis stykker kun et forsvindende antal för har været brugt på den måde. Når nu valget er godt, kan bogen visst vente en venlig modtagelse. Lad os se lidt derpå.

Danske læsere ønske vel först at blive bekendt med den del af litteraturen, som har opbevaret det felles oldnordiske stof i Islandsk form. Udg. har derfor med rette åbnet bogen med tre stykker af mythiske sagaer og sluttet med nogle af de lettere mythiske oldkvad. Blandt disse havde anm. gerne set et par af de heroiske oldkvad (og ialfald et stykke af Hávamál). Dog kan der måske indvendes, at der er al grund til efter læsebogen at læse netop disse kvad i deres sammenheng. — Efter disse stykker kan Danske læsere vel nok ønske at se særlig Dansk stof i den Isl. form, og læsebogen giver også hele 21 sider af Knýtlinga. Her er ingen lejlighed til at disputere om det rette valg. Der er kun den ene saga, og af den har endda kun visse partier fyldighed nok til at interessere. — Så følge nogle få sider af de Norske kongesagaer. Rummet har vel ikke tilladt at give mere.

Nu vil det også interessere læseren at göre bekendtskab med stykker af særlig Isl. sagaer, som vel ligge os fjernere, hvad stoffet angår, men ellers høre til litteraturens mest klassiske frembringelser. Udvalget af de smukke fortellinger om Gisle Surssön og Thormod Kolbrunarskjald synes passende (kun er det ikke let at se, hvorfor denne skal hedde Th. Kolbrunaskjald). Derimod undrer det mig, at udg. har valgt stykket af Grettissaga om Thorsten Dromund. Den sidste del deraf er smagløs og

har også måttet amputeres for at læses i en skole. Derved får slutningen noget usammenhengende og flovt ved sig. Stykkerne af den yngre edda svare til udg.s plan (i fortalen). Et spörsmål er det, om det er rigtigt i så kort en bog at ville give et litteraturbillede omfattende også de mere periferiske afsnit. (Så savnes også et par sider af kongespejlet.)

Stykkerne bör aftrykkes efter de nyeste (bedste) udgg. Det er også efter indholdslisten sket med alle undt. ett, nemlig det förste. Bugges udg. af Völsunga s. er ikke benyttet; det siger indholdslisten, og en løselig sammenligning mellem den og læsebogen bekræfter det. [Jfr. f. ex. 2, 16 *hatt*, hvor Bugge efter cod. har *hött*; se også nedenfor.] Muligvis er der ikke stor forskel på teksterne, men det havde været mere betryggende for læseren, om den yngste udg. var lagt til grund.

Om ordregistret udtaler udg. sig meget kort, men det er den del af bogen, som mindst tilfredsstiller anm. En løselig bladen deri vil vise, at det er bestemt til at tilfredsstille de förste begynderes tarv (også deres,, som vil hjelpe sig frem på egen hånd?); ti alle ordformer, hvis grundform ikke lige kan ses, opføres med henvisning til denne (*hætti* se *háttr*, *hlypi* se *hlaupa*). Om fuldstændighed er opnået heri, ved anm. ikke (ved *skefr* vises ikke til *skafa*); men visst er det, at ordbogen er meget ufuldstendig i talemåders og vanskelige konstructioners tydning. Her blot et par expl. fra de förste sider: 1, 7 *handa* er henvist til *hönd*, men *til handa sèr* forklares ikke. 2, 1—2 *tæki* se *taka*, men *þat tekr til mín* må man gette sig til betydningen af. 2, 4 *sækja veizlu til e-s* fattes vel heller ikke af de til hvert ord givne oplysninger. 2, 5 *bjóst við veizlunni eptir* o. s. v. skal en begynder nok lade være at hitte ud af; *bjóst* henvises til *búa*, men passiv omtales slet ikke ved dette udso. Om stedernes vanskelighed kan der være meningsforskel, men jeg mener dog, at forklaring af talemåder som 3, 2 (*e-jum er svá vaxit*) 3, 9 f. n. (*gera at orðum*) 3, 2 (*gera af várri hendi*) 4, 6 (*búa eptir* — jfr. Bugges anm.) 4, 15 (*höggva á tvær hendr*) 4, 13 f. n. (*kemr nèr at því*) 13, 5 (*hvern veg er farit um ráð yðart*) o. s. v. o. s. v. vilde bidrage langt mere til tekstens forståelse end de ovenfor omtalte henvisninger, og det enten man tænker sig lærer til eller borte. I sidstnevnte tilfelde hjelper begynderen sig vel ved at lære formlærens grundtrek udenad, för han går til læsningen. Af småting og enkeltheder har jeg antegnet: *eðr* bör vel foruden ved »eller» også oversættes som overgangssmåord »men»

eik forklares kun ved eg, mens det dog snart viser sig her at være en abild. Derom er også en bemerkning i Bugges ofte omtalte udg. *kreisa* opføres; skal vel være *kreista*; *læti* må vel 12, 7 f. n. være lyd (?); *tíðindi* anføres som neutr. uden at tilföje pl.

Bogens tekst er smukt udstyret. Derimod stødes öjet idcligt i ordsamlingen ved den forskellige afstand mellem linierne (s. 130, 133, 141). Prisen, et spörsmål, som ved en skolebog ikke er så foragteligt, er anstendig, og er en skön modsetning til den ublu betaling, som kræves for sammė forf.s formlære.

Sorø i Septbr. 1867. **B. Hoff.**

Efter at ovenstående var skrevet, har jeg i «Fædrelandet» læst en velvillig anmeldelse af læsebogen. «Fædrelandets» anmelders og mine anskuelser om ordsamlingens hensigtsmessighed ere forskellige. Derimod enes vi om ønsket om, at bogen må blive brugt flittigt, så et nyt oplag kan udkomme. Hvis udg. så vil have et öje med trykfejlene (jfr. «Fædrel.»), som rigtignok ere for mange og stundum af den art, at de neppe kunne tilskrives en skødesløs korrektur alene, og omarbejde ordsamlingen, så den yder begynderen et fyldigere hjelpemiddel, vil bogen visst i endnu höjere grad afhjelpe et savn i vor pædagogiske litteratur.

Da jeg atter har fået fat på pennen i den anledning, vil jeg bemerke ett endnu, som forekommer mig at være en mangel. I stykket om Ragnars sönner forekommer to gange *þessi* som hf. ekt. huk. (jfr. Aars formlære 114 b. anm.), men derimod ikke den alm. form *þessari*. Da nu forfatterens formlære intet bemerker derom, mener jeg, at der i ordsamlingen burde stå en notits som: *þessi* = *þessari*. Begynderne sidde jo netop og pille ved formerne og blive da forvirrede ved at finde en sammenstilling som: *þessi sögn*, hvorom de i formlæren kun kunne se, at det må være nf.

24 Septbr. 1867. *B. H.*

En Erklæring.

I Januar- og Februar-Heftet af det i Berlin udgivne Tidsskrift for klassisk Archæologi: «Denkmäler, Forschungen und Berichte. Als Fortsetzung der Archäologischen Zeitung», vil man finde optaget en Artikel, som hvis Forfatter jeg er angivet. Da det imidlertid har behaget Tidsskriftets Redaktör at udelade store Stykker af denne Artikels Begyndelse og at sammenknytte Resten paa en Maade, hvorved ikke blot den oprindelige Mening forvanskes, men hvorved et enkelt Sted endogsaa bliver fuldstændig meningslöst, finder jeg mig foranlediget til at erklære, at jeg ikke vedkjender mig den nævnte Artikel i den Skikkelse, hvori den foreligger.

Kjöbenhavn. **S. B. Smith.**

Til Dialogus de oratoribus.

Af *P. Voss.*

Kap. III. *Tum ille leges tu quid Maternus sibi debuerit et agnosces quae audisti.* I Introduktionen er fortalt, at Maternus ved Forelæsningen af en Tragedie «Cato» ifölge et almindeligt Rygte har vakt Anstöd blandt de mægtigere. Dagen efter indfinder M. Aper og Julius Secundus sig i Maternus's Værelse og overrasker ham siddende med selve *corpus delicti* mellem Hænderne. Dialogen aabnes nu, idet Secundus spörger Maternus, om da onde Tungers Tale ikke engang gjör saameget Indtryk paa ham, at han lader være at goûtere sin Catos Anstöd, eller, heder det, «har du maaske derfor taget hint Skrift «fat, forat underkaste det en ombyggeligere Bearbejdelse og «med Bortryddelse af alt, hvad der har givet en ildesindet For«tolkning Næring, sende din Cato ud i Verden, vistnok ikke «bedre, men i ethvert Fald sikrere?» De ovenfor citerede Ord indleder Maternus's Svar herpaa.

Stedet har gjentagende været behandlet af Nipperdey, först i Philol. I, 669, hvor han indskrænker sig til at paastaa, at Svaret «du skal læse, hvad Maternus er sig selv skyldig» ikke passer sammen med det fölgende *et agnosces quae audisti*, der viser, at Tanken maa være den: læs Tragedien, og du vil finde, at den indeholder det samme, som du ved Forelæsningen har hört. I Overensstemmelse hermed foreslaar han: *leges, inquid [Maternus], si libuerit, et agnosces, quae audisti. Maternus* er Glossem til *ille.*

Dette N.'s Rettelsesforslag er saagodtsom ikke bleven paaagtet af Kritikerne. «Von den vier Gelehrten», heder det Rhein. Mus. 19, 270, hvor N. udförligere söger at begrunde Nödvendigheden af en Emendation, «welche später den Dialog herausgegeben haben, hat nur Halm eine Aenderung für nöthig befunden und zwar *Leges, inquit, quid Maternus sibi debuerit* (das verlohnte sich der Mühe!)»; og Nolte, som N. ikke omtaler, antager det (Jahns Archiv 19, 303 flg.) endog for afgjort, at Nipperdey selv (i 1851) ikke længere kan mene, hvad han skrev (i 1846). Först efter Nipperdey's fornyede Behandling af Stedet har Ritter (Leipzigerudgaven 1864) fundet det rigtigt

at statuere en Lakune, *leges tu, inquit, si tibi curae, quid Maternus sibi debuerit* etc. Den sædvanlige Forstaaelse refererer Nipp. omtrent saaledes: «du skal læse noget Maternus værdigt, noget (et Indhold) som (stemmer med hvad) Maternus (Orelli: «ein Mann wie M.») har været sig selv skyldig», men denne Forstaaelse erklæres paa engang stridende imod latinsk Sprogbrug og Tankesammenhængen *in loco.*

Den sproglige Indvending er nu denne: den gjængse Opfatning har, maaske forledet af det tydske (norske) Udtryks Tvetydighed, forvekslet *leges quid — debuerit* med hvad der maatte hede med en Relativsætning; *leges* med en indir. Spörgesætning kan kun betyde: du skal læse en Fremstilling af, hvad M. har været sig selv skyldig, en Udredning af det ved den indirekte Spörgesætning betegnede Thema, men en saadan (Afhandling) kan umulig indeholdes i en Tragedie. Dette synes uimodsigeligt. Du skal læse hvad der (noget skrevet som) stemmer med Maternus's Pligter mod sin egen Ære kunde hede: *leges — quae M. sibi debuit*, men latinsk Sprogbrug tillader ikke, at *quid — debuerit* omstemples til at være enstydigt med *quae — debuit.* Heller ikke Rupertis Rettelse *quod* for *quid* er tilstrækkelig. Enkelttal og Konjunktiv er fremdeles lige stödende; ogsaa Perfektum *debuerit* er besynderligt. Hermed er det endnu ikke givet, at *quid — debuerit* er Tekstfejl, men en bindende Slutning er det, at enten maa den indirekte Spörgesætning vige Pladsen eller den maa gjöres afhængig af et andet Verbum end det i denne Sammenhæng meningslöse *leges* [1]).

Naar Nipperdey videre imod Udgiverne gjör gjældende, at, selv forudsat, at *leges quid debuerit* kunde være *leges quae debuit*, en saadan Bebudelse kun havde en Mening, naar noget af Tragediens Indhold var bleven ændret, og det

---

[1]) Jeg tror dog at burde gjöre opmærksom paa en anden Fortolkning af *leges* etc., som jeg tidligere har været inde paa, inden endnu nogen kritisk Tvivl var opstaaet hos mig: *leges* («du skal læse dig til») ɔ: *legendo nosces* (*leges* betonet i Modsætning til saadanne Antagelser paa Forhaand, som Secundus's Slutningsbemærkning i det frg. antyder) og *debuerit* med stærk subjektiv Forkortning «har ment at skylde sin egen Værdighed» (*debere iudicaverit*). Noget saadant har maaske ogsaa Orelli ment med den Parafrase han giver til Stedet, uagtet rigtignok Nipperdey ikke har forstaaet ham saaledes. Jeg frafalder nu denne Fortolkning som altfor vreden for den glatte Stil, som tilhörer Dialogusforfatteren.

gjaldt paa Forhaand at afvise en urigtig Formodning om denne Ændrings Karakter, men at det fölgende (*et agnosces quae audisti*) tvertimod viser, at Indholdet er vedbleven at være det selvsamme, da har han ikke Ret. *Agnosces* ɔ: en Gjenkjendelsesakt forudsætter netop Forandringer (ellers var den jo overflödig), vistnok ydre og med Hensyn paa Tingens Kjerne uvæsentlige Forandringer, men dog Forandringer, som kunde gjöre en Ikkegjenkjendelse (her = en Miskjendelse) tænkelig. Ligesom jeg gjenkjender en længe fraværende Beslægtet trods hans forandrede Ydre, hans graa Haar, saaledes er der intet tilhinder for at opfatte *agnosces* etc.: (trods den noget forandrede Indklædning) skal du (i alt væsentligt) gjenkjende hvad du allerede för har hört. Fordi Beskaffenheden af enhver selv den ligegyldigste Forandring saa let kunde mistydes og dens Motiv udlægges som ærelös Fejghed, er det tænkeligt, at M. finder det fornödent paa Forhaand at reservere sig ved at gjöre opmærksom paa, at Verket (i det væsentlige) vil kunne gjenkjendes. At Nipperdey her har seet Fejl, viser nu til Overflod hvad videre fölger: *quod si qua omisit Cato, sequenti recitatione Thyestes dicet.* Dette *qua* maa dog vel höre med til Indholdet, og allerede det er dog vel en Ændring, naar noget af den forelæste Tragedies Indhold er slettet i den for Publikum bestemte Udgave. Mon en saa ganske uvæsentlig Del? Man har spurgt, hvorledes kan *Thyestes* (den blodige Tyran) sige, hvad en *Cato* undlader at sige, og Hoffmann-Peerlkamp har udenvidere for Thyestes villet sætte *Domitius* (se nedenf. *Domitium et Catonem*). Men herimod har Döderlein og andre med Rette bemerket, at *Thyestes* her kun staar som Titulatur for en af Personerne eller Rollerne i Tragedien Thyestes. Jeg mener videre, at Maternus's Hensigt med denne Ombytning med Lethed lader sig læse ud af den Sammenhæng, hvori derom berettes. Ombytningen er tydeligvis foranlediget ved de Anstöd, Cato har vakt: en mythisk Personlighed fra Grækernes Sagnkreds vil for at tale med Tacitus *ut minus ex propinquo diversa arguens* i Magthavernes Öjne have noget meget mindre nærgaaende ved sig end en historisk Helt greben lige ud af Romernes egen politiske Misère. I en Tragedie Thyestes vil Applikationen paa romerske Forhold ligge mindre i Dagen, og en Frihedssværmer og Idealist vil lettere kunne forstikke sig i en Thyestes end i en Cato. Heraf slutter jeg, at det ikke er noget saa ganske betydningslöst, som Cato undlader at sige, siden Digteren for at faa udtalt hvad der ligger

ham paa Hjærte, finder det fornödent fra Historiens Virkeligheden og Nutiden nærliggende Enemerker at ty ind paa Sagnets mere uskadelige Felt. Maternus's Ytring *agnosces quae audisti* vil være tilstrækkelig begrundet, saalænge de foretagne Ændringer ikke berörer Stykkets Ide, og forbyder ingenlunde, at Tragediens ydre Ökonomi kan være forandret eller dens enkelte Replikker omskrevne eller forkortede paa en Maade, der, om end med Urette, kunde udtydes, som om Mat. havde taget Rev i Sejlene; og allerede Muligheden af en saadan skjæv Opfatning vil for Digteren kunne være en tilstrækkelig Opfordring til at berörе, hvad han har været sin egen Ære skyldig. Jeg finder derfor den bedste Overensstemmelse mellem Spörgsmaalet *quid Maternus sibi debuerit* og det flg. *agnosces quae audisti.*

Seer man nöjere til, tror jeg, at man vil finde, at dette Spörgsmaal allerede i det foregaaende er baade opkastet og besvaret af Secundus i de Ord: «*Nihilne te, Materne, fabulae malignorum terrent, quo minus offensas Catonis tui ames? an ideo apprehendisti librum, ut sublatis si qua pravae interpretationi materiam dederunt, emitteres Catonem, non quidem meliorem sed tamen securiorem?*» At Mat. skulde have taget Digtet frem for at goûtere dets anstödelige Steder, er naturligvis kun Secundus's behagelige Spög, ikke alvorlig ment, og oversat fra den urbane Konversationstone, som overalt er Skriftet egen, betyder Slutningstiraden *ut emitteres Catonem non quidem meliorem sed tamen securiorem* intet mindre end dette: «hvad har vel ikke din Syslen med Digtekunsten fört dig til? Neppe har du ladet dig henrive af din Begejstring for det ædle og ophöjede (en Cato), förend du bagefter for din personlige Sikkerheds Skyld nödes til at fornedre dig selv ved at lægge Baand paa din Tunge.» Naar Digteren, Idealisten Maternus for ikke at paadrage sig de allerhöjestes Unaade, der kunde komme ham dyrt at staa, nödes til at slaa af paa, *alias* fornegte sine höjtflyvende poetiske Idealer, da handler han sig selv uværdigt, og Secundus's Spörgsmaal angaar nu netop, om M. ikke er ifærd med at foretage et saadant Skridt. Man kan beundre den fine Verdensmandstone, der forstaar at indklæde en saa bitter Sandhed i et tilsyneladende saa uskyldigt, *en passant* henkastet Spörgsmaal, men analyserer man Ordene, kan man ikke komme fra, at de indeholder en Bitterhed. Denne kunde ikke engang vel undgaaes. Secundus's Spörgsmaal maa nemlig ikke opfattes som gjort for at fornærme,

men som en Del og det en meget effektiv Del af det Ræsonnement, hvorved straks i Dialogens Begyndelse alle Digtekunstens angribelige Sider trækkes frem for at overtyde Maternus om det mislige i hans Beslutning at trække sig bort fra Advokaturen og ofre sig for Poesien. Angrebet gjælder ikke saameget Maternus's Person som Digtekunstens Udövelse i Almindelighed, og saa faa disse Ord er, indeholder de dog et Indlæg af Vegt, der i denne Sammenhæng vanskelig kunde lades uberört og paa samme Tid vanskelig beröres paa en finere og delikatere og dog forstaaelig Maade.

Hvorledes vil nu en Mand af Ære besvare et saadant Angreb, hvor der alluderes til det kildne Spörgsmaal, om han ikke ved sin Handlemaade har krænket sin personlige Værdighed? Enten vil han komme i Affekt og *pleno ore* med al sin Overbevisnings Kraft retfærdiggjöre sig imod en saa uværdig Beskyldning, eller — og saa maaske netop den fine Mand — han vil ganske kort og tört afvise Spörgsmaalet som uberettiget, som om det ikke afficerede ham. Som Mand af Levemaade vil han skjule en mulig indre Varme bag ydre Kulde og et ligegyldigt Ansigt.

I Overensstemmelse hermed læser jeg: *Tum ille: esto quid Maternus sibi debuerit! agnosces quae audisti* etc. ɔ: lad os ikke tale om, hvad Maternus har været sig selv skyldig (om det af dig opkastede Spörgsmaal, derf. Perf. *debuerit*). Maternus har fattet Braadden i Secundus's Ytringer; derfor nævner han Tingen ved dens rette Navn som vedrörende hans personlige Ære. Men Secundus har gjort Uret i at drage denne ind under Diskurs. Maternus vil nok selv vide, hvad han skylder sin Ære, og Secundus maa lade sig nöje med den summarisk affærdigende Besked: *agnosces quae audisti*. Dette *agnosces* maa være ham nok, uden nogen videre Forklaring af hvorledes, uagtet Mat. paa samme Tid ikke lægger Skjul paa de foretagne Forandringer. Sagen er öjensynlig Maternus ubehagelig at röre ved, en Sag som han gjerne vil holde sig saavidt mulig fra Livet; deraf den distancerende 3dje Person «*Maternus*».

Fejlen er opstaaet ved Dittografi; *debuerit* har affödt et «*et*», og den sidste Stavelse i *ille* er bleven fordoblet; af det uforstaaelige *leesto* har en Afskriver ved Konjektur gjort *leges tu*.

Kap. II. *M. Aper et Iulius Secundus, celeberrima tum ingenia fori nostri, quos ego in iudiciis non utrosque modo studiose audiebam, sed domi quoque et in publico assectabar.* Schopen (Diorthotica in Cornelii Taciti Dialogum, Bonnerprogram 1858) finder den overleverede Ordstilling i de ovenfor udhævede Linjer ulogisk; *in iudiciis* har Vegten i förste Led i Modsætning til det flg. *domi quoque et in publico*; *utrosque* tjener der, hvor det nu staar, kun til at adskille det sammenhörende; «*noli dubitare, quin errore librarii turbatus sit verborum ordo, quod vitium transponendo ita facillime sanabitur: quos ego utrosque non in iudiciis modo studiose audiebam* etc.» Ritter (Rhein. Mus. XXI, 534) finder videre Flertallet *utrique* anstödeligt; *utrique* om to enkelte bruges af Tacitus ellers kun i Annalerne, hans sidste Verk; «daher ist das störende *utrosque* als fremdartiger und erklärender Zusatz von *quos* anzusehen»; og *utrosque* findes i Leipzigerudgaven merket som Glossem.

Ritters Sprogbemerkning releverer i og for sig kun lidet. Selv dem, for hvem Tacitus's Forfatterskab til Dialogus er et Axiom, kunde man möde med Nipperdeys Indrömmelse «im Dialogus herscht ein anderer Styl». Derimod synes *utrosque* som «erklärender Zusatz» til *quos* i den Grad unödig, at det er lidet tænkeligt, at samme skulde hidröre enten fra Forfatteren eller fra en Afskriver. Ingen kan mene, at *quos* i nogen Maade er dunkelt eller utilstrækkeligt, saaledes at en oplysende Forklaring tiltrængtes. Den væsentligste Anke imod *utrosque*, at det er absolut otierende, forbyder ogsaa at tænke paa et Glossem. I denne Henseende gjör heller ikke Schopens Ændring noget til Sagen.

Jeg tænker mig, at Forfatteren kan have skrevet: *quos ego in iudiciis non utrobique modo studiose audiebam* osv. *utrobique* i Forbindelse med *iudicia* ɔ: paa begge Parters, baade Sagvolderens og Indstævntes Side, altsaa i den dobbelte Egenskab af *patroni* og *accusatores*. I *utrobique* finder jeg en Tanke, hvad jeg ikke finder i *utrosque*, men denne Tanke er ikke bleven forstaaet af Afskriverne, og har givet Anledning til Forvanskning. Med Hensyn til Ordstillingen henviser jeg til Baumstark, Jahns Jahrb. 87, 861 flg. «zur lateinischen Wortfolge», hvor han imödegaar Schopen. «Die Partikeln *non modo* stellen an diesem Orte nicht etwa *in iudiciis* und *domi quoque et in publico* einander gegenüber, sondern viel eher die beiden Verba

audiebam und *assectabar*, aber nicht bloss diese, sondern die ganzen zwei Satzglieder, so dass es geradezu falsch wäre zu behaupten auf *iudiciis* liege ein besonderer Ton; dieser Ton erstreckt sich vielmehr über das Ganze bis mit *audiebam* und erhält seinen Gegenton in den folgenden Worten *sed assectabar.*» Denne Forklaring stöttes ved Henvisning til en lignende Brug af *ne—quidem* Tac. Germ. 16 *Nullas Germanorum populis urbes habitari satis notum est, ne pati quidem inter se iunctas sedes.*

Kap. III. *Adeo te tragoediae istae non satiant, inquit Aper, quo minus omissis orationum et causarum studiis omne tempus modo circa Medeam, ecce nunc circa Thyestem consumas, cum te tot amicorum causae, tot coloniarum et municipiorum clientelae in forum vocent, quibus vix suffeceris, etiamsi non novum tibi ipse negotium importasses, Domitium et Catonem, id est nostras quoque historias et Romana nomina Graecorum fabulis aggregares.*

Först en kritisk Bemerkning. Er man paa det rene med at *aggregares* er Fejl og fölgelig Assimilationsfejl fremkaldt ved det foregaaende *si importasses*, forekommer det mig at det er at blive staaende paa Halvvejen at slaa sig til Ro med Pithou's Rettelse *aggregare.* Infinitiven vilde have sin Rigtighed, ifald det i det frg. hed *hoc novum negotium.* Som der nu læses, venter man en forklarende Bestemmelse til Verbet *importasses. Aggregares* er Fejl enten for *aggregans* eller maaske helst *aggregando.* En saadan Tekstform er den eneste letflydende og naturlige; ved enhver anden famler man og spörger efter Forklaring.

Saa en Realbemerkning angaaende Betydningen af Domitius's Navn her paa dette Sted. At man ved *Domitius* her paa Grund af Naboskabet ikke bör tænke paa nogen anden Domitius end den bekjendte «*simia Catonis*», er indlysende, og derom kan fornuftigvis ikke tvivles, men jeg tror alligevel, at man fejler, naar man gjör Domitius til Helt i en Tragedie og Navn paa et særeget Stykke af Maternus. Andre har bemerket, at hans fejge og egenraadige, herskesyge og grusomme Karakter i Forbindelse med den fuldkomne Uduelighed til selvstændig Optræden, som hele hans offentlige Löbebane vidner om, synes kun at gjöre ham lidet skikket til at repræsentere en historisk Tragedies ideale Helt. Og lad være, at hans Död i Kampen paa Optimaternes, soidisant-Republikanernes Side, dertil en vis Hadets Energi [illegible] an,

Phars. VII, 599 flg.) i den politiske Tradition kan have givet ham Rang blandt den liberale Sags Martyrer, saa er det dog mere rimeligt, at han, i Historiens Drama en Biperson (»*secundarius Catonis*»), ogsaa i Tragedien Cato har overtaget en Birolle, som, i Lighed med Devteragonisten i det græske, den «fortrolige» i det moderne Skuespil, væsentlig har havt til Öjemed at stille Stykkets egentlige Helt og den historiske Ide, hvis Bærer han er, i en flersidigere Belysning. Domitius kunde paa Grund af det intime Forhold, hvori han paa Livets Skueplads havde staaet til Cato, vanskelig undværes som Biperson i en Tragedie Cato, medens en historisk Tragedie Domitius ved Siden af en do. Cato maatte falde noget ensformig: de samme Hovedpersoner, de samme bevægende Ideer, den samme Katastrofe. Digteren maatte være udsat for at forfalde til at repetere sig selv.

Dog saadanne Skjær kunde maaske en begavet Digter undgaa, men hertil kommer endnu en Betragtning, som maa være afgjörende. Læser man Slutningen af de ovenfor citerede Ord og sammenholder dermed Begyndelsen af Kap. II: *Nam postero die quam Curiatius Maternus Catonem recitaverat, cum offendisse potentium animos diceretur, quamquam in eo tragoediae argumento sui oblitus tantum Catonem cogitasset, eaque de re frequens per urbem sermo haberetur, venerunt ad eum M. Aper et Iulius Secundus* etc., saa fremgaar det dog vel heraf utvetydigen, at det er ved Tragedien Cato, at Maternus er slaaet ind paa en ny (farefuld) Bane. Om Domitius her ogsaa skulde betegne et selvstændigt Digterverk, maatte man spörge, om det er ved det ene eller det andet af disse Verker Maternus har gjort det afgjörende Skridt, hvis alvorsfulde Betydning *id est*[1]) med Eftertryk gjör opmerksom paa, nemlig til en Dramatisering af den romerske Republiks Undergang med alt det politiske Brændstof, som deri indeholdes. Samtidig kan dog vel begge Tragedier neppe være

---

[1]) Hvad *nostras quoque historias et Romana nomina* har at sige, oplyser det horatianske:

Periculosum plenum opus aleae
Tractas et incedis per ignes
Suppositos cineri doloso.

Jeg bemerker dette mod Döderlein, som uden at være bleven modsagt af de senere har ment, at *id est* »*inservit epexegesi ironicae*«. Ogsaa Maternus's Endeligt kan belære os om, at dette er det ramme Alvor.

skrevne, thi to saadanne Verker rystes dog, især af en antik Digter, ikke saa *sans phrase* ud af Ærmet. Desuden kunde man da vente, at en saadan Tragedie Domitius ogsaa var bleven nævnt i Introduktionen c. 2. Skulde der paa den anden Side være hengaaet nogen Tid imellem begge Verkers Affattelse, maatte Domitius være skreven för Cato, altsaa forud for Sammenkomsten paa Maternus's Værelse, og da er jo M.'s Bearbejdelse af romerske Sujetter for Öjeblikket ikke længere noget *novum negotium* i den Betydning, hvori Udtrykket paa Stedet forklares. Kun naar *Domitium et Catonem* betegner det selvsamme Verk, kan her med rette være Tale om et saadant. To forskjellige Verker tilhörende forskjellige Tider vilde nok Aper ogsaa vidst at gjöre mere Væsen af end ved den simple Sammenknytning med *et* (jfr. ovenf. *modo circa Medeam, ecce nunc circa Thyestem*). Desuden, hvorfor skulde Aper og Secundus, som i denne Maternus's historisk-poetiske Befatning tydeligvis ser en iöjnefaldende Fare, ikke allerede straks have indfundet sig med sine Advarsler hos Maternus, men opsat dermed, indtil Digteren for anden Gang löb den samme Risiko? Hvorfor skulde de udsætte sig for at lukke Brönden efterat Barnet var druknet?

Kap. V. Maternus har udtalt sin Glæde over i Secundus at have fundet en Dommer i den stadige Debat mellem ham og M. Aper, om enten Digte- eller Talekunsten er den bedst berettigede til at beslaglægge en begavet Mands Tid og Flid. Hertil bemerker S., at han, förend Aper vrager ham som Dommer (*antequam me iudicem Aper recuset*), vil gjöre, hvad alle skikkelige og pyntelige Dommere plejer, nemlig at de erklærer sig inhabile i de Sager, i hvilke det er grangiveligt, at de er forud indtagne for den ene Part (*alteram apud eos partem gratia praevalere*). Thi heder det videre *quis nescit neminem mihi coniunctiorem esse et usu amicitiae et assiduitate contubernii quam Saleium Bassum, cum optimum virum tum absolutissimum poetam?* Det gjælder altsaa at dömme mellem Digtekunsten og Veltalenheden, men Secundus er formeget Part i Sagen til at kunne afgive en upartisk Dommer. Han er hildet af sit personlige Forhold til Digteren Saleius Bassus og har derfor vanskeligt for at skille Digteren fra Digtekunsten, Personen fra Sagen; han er altsaa forud indtagen for Digtekunsten. Saavidt er alt klart. Derimod tvistes der om hvad videre fölger: *porro si poetica accusatur, non alium video reum locupletiorem.*

Jeg holder mig alene til de franske Interpreters Forklaring, eftersom denne synes at være bleven den af alle senere Tacitus-fortolkere antagne. Jeg citerer efter Orelli: *reum locupletiorem: «magis idoneum, in quo maior locus esset accusandi» Duebner. «Je ne vois pas d'accusé plus riche en délits» Louandre*; og i Overensstemmelse hermed de tyske Oversættere Gutmann: «wird nun die Poesie angegriffen, so sehe ich keinen Schuldigen, der mehr belastet wäre», Roth «mehr schuldbeladen» osv. [1]).

Jeg tror ikke, det vil være vanskeligt at godtgjöre Urigtigheden af denne Forklaring, selv forudsat, at en saadan Betydning af Udtrykket *reus locuples* lod sig godtgjöre af Sprogbrugen, hvad man ikke engang har forsögt at gjöre. Secundus har sagt, at han i denne Strid er forud indtagen for den ene Part og derfor, förend Aper vrager ham som Dommer, selv vil undslaa sig; men hvad Grund skulde Aper have til at forskyde Secundus trods hans personlige Venskab for Digteren Saleius Bassus, naar han alligevel var villig til at indrömme, at han ikke kjendte nogen mere skyldbetynget *reus*, hvad enten saa *reus* er en af Digterne Bassus eller Maternus, eller Digtekunsten i sin Almindelighed? Ved en saadan Indrömmelse vilde Secundus paa det bestemteste tage Parti for Aper, som aldrig «aflader at drille og forfölge Poeterne», og S.'s Venskab for Bassus vilde i Sammenligning hermed kun lidet betyde, naar han alligevel kunde hæve sig til en i Apers Öjne saa fordomsfri Betragtning af andre Digtere og deres Kunst, og Secundus vilde ikke længere kunne soutenere sin Inhabilitet som Dommer, men han vilde derved allerede have dömt

---

[1]) For Fuldstændigheds Skyld bör jeg vel notere, at Fortolkerne ogsaa synes at være uenige om, mellem hvem der her procederes. Hvem er *reus*? Maternus? (saa Eckstein). Det er dog vel sagt med rene Ord af Séc., naar det heder *si poetica accusatur*, at han ikke opfatter denne Debat som et personligt Kjævleri imellem Aper og Maternus, men som en Principstrid, hvor selve Digtekunsten er den egentlige *reus*, ganske i Overensstemmelse med hans Sky for at decidere og med den mæglende Stilling, som han idethele beflitter sig paa at indtage. Endnu mindre kan her være Tale om Sal. Bassus (saa Hess). Maternus vil jo gjöre Secundus til Dommer (c. 4), endnu inden Bassus er nævnt, men en Dommer kan ikke tænkes uden Parter; Klager og Anklaget maa altsaa existere uafhængig af Bassus. Secundus bringer sit personlige Forhold til Bassus paa Bane alene for at godtgjöre sin Inhabilitet i Sagen M. Aper contra Digtekunsten, defenderet af Maternus. Om dette er Fortolkernes almindelige Opfatning, skal jeg ikke kunne sige, da jeg ikke har fundet nogen Udtalelse derom uden hos de to nævnte.

i Apers Favör. Fremdeles: Secundus vil undslaa sig i Lighed med andre skikkelige Dommere, som maa tilstaa, at de er personlig forudindtagne for den ene af Parterne (*alteram apud eos partem gratia praevalere*); hans personlige Forhold til Digteren Sal. Bassus trækker ham idethele over paa Digternes Side, og Digtekunsten er paa Grund deraf den Part, til hvis Fordel han i denne Procedyre er partisk: hvorledes stemmer det saa hermed, om han endnu i samme Aandedræt skulde erklære Digteren eller Digtekunsten for den mest skyldbetyngede Anklagede? Er det saa det personlige Forhold, som er det bestemmende for S.'s Standpunkt i denne Strid? Kan det saa om den anklagede, som han selv stempler som «*plus riche en délits*» i hans Mund med rette hede *apud eum gratia praevalere*? Uddeler ikke da S. meget mere som den, der staar over Partierne, med rund Haand Gunst og Ugunst til begge Sider, og forsaavidt han indtager noget Standpunkt, maa da dette ikke snarere siges at være imod end for Digtekunsten? Hvis S. gik ud paa at bevise, at han som hævet over personlige Sympathier netop var den kompetente Dommer i Sagen, eller hvis han havde sagt, at ikke Aper, men Maternus, Digtekunstens varme Ven, maatte forkaste ham, fordi han var personlig indtagen imod hans Klient, kunde man forstaa en saadan Ytring. Nu löber det hele ud i en fuldstændig Selvmodsigelse, som dog ikke maa lægges Forfatteren, men alene Udlæggerne tillast.

Jeg tror saaledes at have paavist, at Fortolkningen her er kommen paa Afveje, og det vilde ikke være Umagen værd at spilde saamange Ord derpaa, naar den ikke stöttedes af saa anseede Navne. Af Liv. IX, 9 tilligemed de dertil af Weissenborn citerede Steder: Gaius Dig. L., 16, 234, § 1: *locuples est*, *qui satis idonee habet pro magnitudine rei*, *quam petitor restituendam esse petit*; Dig. XII, 1, 41: *reum locupletem offerre* fremgaar, at Udtrykket *reus locuples* har en særegen technisk-juridisk Betydning, hvis billedlige Anvendelse i en Samtale mellem lutter Advokater ikke er vanskelig at fatte. Secundus afslaar det ham af Maternus tilbudne Dommerhverv; dertil har han to Grunde, först den, at Aper med Grund kunde beklage sig over ham som ikke uvillig Mand, og for det andet den, at Digtekunsten nok alligevel (uden hans Assistance) vil vide at klare for sig; den er en Krösus af en Anklaget, som ikke vil blive nödt til at opgive sit Bo, om den skulde blive stævnet for Skranken og — eventualiter — idömt en Bod. *locuples reus* er hvad vi kunde kalde en solvent

Anklaget ɔ: som er istand til at give den fulde Satisfaction, som maatte blive krævet af ham, saaledes at Sagvolderen, om han vinder Processen, ikke skal risikere at maatte sande Ordsproget: hvor intet er, er Kejserens Ret forloren, og sagsögte, om han taber, ikke at blive ussel og arm. Skulde Secundus indgaa paa at fungere som Dommer, maatte det være for at tage sig af sine Venners Kunst, men det er overflödigt. M. Apers Angreb vil ikke bringe Digtekunsten til Betlerstaven. En rig Anklaget har i mange Henseender Fordelen paa sin Side; f. Eks. jo rigere, jo bedre istand til at bestikke Dommeren. Saaledes forstaar man, at Digtekunsten i S.'s Öjne har noget bestikkende ved sig (*apud eum gratia praevalet*) og at Aper nödig maatte se ham som Dommer.

Kap. VI. *Quid enim dulcius libero animo — quam videre plenam semper et frequentem domum suam concursu splendidissimorum hominum? idque scire non pecuniae, non orbitati, non officii alicuius administrationi, sed sibi ipsi dari? ipsos quin immo orbos et locupletes et potentes venire plerumque ad iuvenem et pauperem, ut aut sua aut amicorum discrimina commendent. Ullane tanta ingentium opum ac magnae potentiae voluptas quam spectare homines veteres et senes et totius orbis gratia subnixos in summa rerum omnium abundantia confitentes id quod optimum sit se non habere?* Hvorledes *confiteri*? jo derved, at de kommer til den ofte unge og fattige Mand for hos ham at söge, hvad de savner; derfor maa Subjektet for *confitentes* falde sammen med Subjektet for *venire* i det frg. (*orbos et locupletes et potentes*). Videre: at et Overmaal af Rigdom og selv Stormandsvælde (*ingentium opum ac magn. potent.*) ikke skjænker saa stor en Nydelse som Talekunsten, bevises kun derved, at Rigdommens og Magtens Indehavere (dog vel baade unge og gamle) trods sin Rigdom (*in summa rerum abundantia*; hvorfra kommer *veteres et senes* til denne *abundantia*?) maa ydmyge sig for Taleren og tilstaa, at den bedste Rigdom fattes dem (*id quod optimum sit se non habere*). *veteres* maa være Fejl for *divites* (jfr. det horatianske *pauperemque dives me petit*); *veteres* «alderstegne» er desuden en utaalelig Tavtologi ved Siden af *senes* og med Acidalius at slette *veteres* forbyder Hensynet til Symmetrien (ogsaa ovenfor gjentagende tre Led). I hvilken Interesse skulde ogsaa *veteres* være indskudt? Med Roth at forklare *veteres* om «altadliche

Herrn» (= Sallusts *homines veteris prosapiae*), eller (hvad man da ogsaa kunde tænke paa) om gammeldagse Mænd, af gammeldags Tænkemaade og tilhörende en ældre Generation, som kun ugjerne yder den opvoksende Slægt sin Anerkjendelse, savner tilstrækkelig Hjemmel i Sprogbrugen. Og selv om man med Doederlein turde opfatte *veteres et senes* som en Gradation (*veteres: seniores, quinquagenarii, corroborati ingenio et prudentia; senes: non ante sexagesimum aetatis annum, venerabiles animo et prudentia*) vilde dog *veteres* ved Siden af *senes* være blottet for enhver argumentativ Kraft, og et nödvendigt Led i Beviset for at Rigdommen ikke kan medföre saa stor en Nydelse som Veltalenheden, nemlig at den selv (i enhver Livets Alder) erkjender Veltalenhedens Overlegenhed, savnes. *divites et senes et — subnixos* er og maa efter Sammenhængen nödvendigvis være en varierende Omskrivning af det frg. *orbos et locupletes et potentes*, ligesom ogsaa de samme tre Led gjenfindes i den frg. negtende Sætning *non pecuniae, non orbitati, non officii alicuius administrationi.*

Kap. VII. M. Aper förer Ordet: *Equidem ut de me ipse fatear, non eum diem laetiorem egi, quo mihi latus clavus oblatus est, vel quo homo novus et in civitate minime favorabili natus quaesturam aut tribunatum aut praeturam accepi, quam eos, quibus mihi pro mediocritate huius quantulaecunque in dicendo facultatis aut reum prospere defendere aut apud centumviros causam aliquam feliciter orare aut apud principem ipsos illos libertos et procuratores principum tueri et defendere datur*[1]. Ved *reum prospere defendere* savner man en Angivelse af Retstribunalet og Auditoriet, for hvilket Taleren lader sig höre, i Lighed med det flg. *aut apud centumviros, aut apud principem.* Videre sees ikke, hvori *reum defendere* adskiller sig fra *libertos et procuratores defendere*; *liberti et procuratores* er jo dog ogsaa *rei* i det Öjeblik de defenderes. At *reum defendere* som en mere generel Betegnelse tillige kan indeholde noget andet og mere, er her ikke tilstrækkeligt, da de ved *aut-aut* modstillede Led jo gjensidig skulde udelukke hinanden. En saadan Modsætning kan kun fremkomme derved, at ogsaa paa förste Sted et Forum betegnes,

[1]) Stedet har været behandlet af Spengel, hvis Rettelsesforslag nævnes i den kritiske Kommentar af Halm og Ritter uden at nogen af Udgiverne har accepteret samme. Spengels Begrundelse er mig ubekjendt, da hans *spicilegium criticum* ikke har været mig erholdeligt.

der henleder Tanken paa en særegen, fra *liberti* og *procuratores* forskjellig Klasse *rei*. Ved *apud centumviros* har Aper betegnet de *causae privatae*, hvis retslige Forhandling især fulgtes med Interesse; ved *reum defendere* sigtes til Talerens Procedyre i *causae publicae*. Af saadanne forhandles paa denne Tid de uden Sammenligning interessanteste i Senatet. I Tacitus's Annaler læser vi om en Mængde Anklageprocesser, tildels af spændende politisk Betydning, i hvilke Senatet övede Criminaljurisdiction, og f. Eks. Pisos Proces Ann. III, 10 flg. satte selv Gemytterne blandt Hoben i stærk Bevægelse. Forsaavidt som *causae publicae* derfor, uagtet de forhandledes for lukkede Döre, endnu vakte nogen Opmærksomhed blandt Mængden, maa denne væsentlig have knyttet sig til Forhandlingerne i Senatet. Her havde Taleren fremdeles et i Forhold til Tidernes Medför lönnende Felt for sin Virksomhed, ved hvis Betragtning M. Aper maa antages at dvæle med Velbehag. Hvor Maternus henspiller paa sin advokatoriske Virksomhed som Defensor c. XI Slutn. heder det ogsaa: *nec vereor, ne mihi unquam verba in senatu nisi pro alterius discrimine facienda sint*. Spengels Forslag er: *aut apud iudicem reum prospere defendere*, men at tale for én Tilhörer (en Enkeltdommer) har Taleren neppe synderlig Glæde af, medmindre denne ene er *instar omnium*, som nedenfor *apud principem*, og selv her har det (vovelige) Experiment at defendere en Anklaget for en Mands Domstol, der er Dommer i egen Sag, en særegen Tillokkelse. Man læse: *aut apud patres* etc.

Kap. VIII. Efterat Aper i sit Indlæg imod Digterne har sögt at dokumentere Talekunstens Magt, betragtet fra Nyttens, Nydelsens, Anseelsens og Berömmelsens forskjellige Synspunkter, fremdrager han »*ad demonstrandam eloquentiae oratoriae utilitatem*» to illustre Eksempler, nemlig de bekjendte Samtidige, *Marcellus Eprius* og *Vibius Crispus*. I Skildringen af deres Forhold til Kejserhoffet heder det om dem: *per multos iam annos potentissimi sunt civitatis ac, donec libuit, principes fori, nunc principes in Caesaris amicitia agunt feruntque cuncta atque ab ipso principe cum quadam reverentia diliguntur, quia Vespasianus, venerabilis senex et patientissimus veri* etc. M. Aper (Forfatteren i hans Person) har her som oftere en Skjælm bag Öret. Betegnelsen af Vespasian som *venerabilis senex* er ikke uden Hensigt i denne Sammenhæng: »Alder-

dommen gjör svag ligeoverfor prinselige Udskejelser og tilgjængelig for slette Raadgiveres Paavirkning». Da Fortolkerne dels slet ikke dels kun modstræbende har villet erkjende den skarpe Kritik, som her indirekte udtales over det kejserlige Regime, der tillader, at de nævnte Mænd «*agunt feruntque cuncta*», skal jeg gjöre opmærksom paa etpar Steder af Tacitus og Sveton, der synes at maatte bringe Lys i Sagen. Det sees nemlig, at Vespasians Venskabsforhold særlig til de her nævnte Mænd og især den Indflydelse, som disse har udövet paa Dommervirksomheden under ham, har været Gjenstand for udbredt og stærk Misbilligelse. Straks ved Vespasians Tronbestigelse havde det frisindede Parti i Senatet med Helvidius Priscus i Spidsen (Tac. Hist. IV, 6 sq.) lagt for Dagen, at, i Overensstemmelse med den sammesteds udtalte Grundsætning «*nullum maius boni imperii instrumentum quam bonos amicos esse*, et intimt Forhold imellem Marcellus og Vespasian ikke vilde være velseet, og det heder: *satis Marcello quod Neronem in exitium tot innocentium impulerit: frueretur praemiis et impunitate, Vespasianum melioribus relinqueret.* Instruktiv er Tacitus's Skildring Hist. II, 84 af Rettergangens Lovlöshed under Revolutionsaaret og senere: *Igitur navium militum armorum paratu strepere provinciae, sed nihil aeque fatigabat quam pecuniarum conquisitio: eos esse belli civilis nervos dictitans Mucianus non ius aut verum in cognitionibus, sed solam magnitudinem opum spectabat. Passim delationes, et locupletissimus quisque in praedam correpti. Quae gravia atque intoleranda, sed necessitate armorum excusata, etiam in pace mansere, ipso Vespasiano inter initia imperii*[1]) *ad obtinendas iniquitates haud perinde obstante, donec indulgentia fortunae et pravis magistris didicit ausus que est.* Hvem disse *pravi magistri* er, lærer vi videre af Hist. II, 95: *Magna et misera civitas: eodem anno Othonem Vitellium passa inter Vinios Fabios Icelos Asiaticos varia et pudenda sorte agebat, donec successere Mucianus et Marcellus et magis alii homines quam alii mores.* Om Mucianus er det bekjendt, at han snart trak sig tilbage i Privatlivet. Ogsaa Maternus's Ord Dial. c. 41: *Quid (enim opus est) invidiosis et modum excedentibus defensionibus, cum clementia cognoscentis obviam periclitan-*

---

[1]) Jeg gjör opmærksom paa Sauppes afgjörende Bevis for, at Dialogen skal tænkes holdt, ikke som man almindelig har antaget, i Vespasians 6te Regjeringsaar (75 p. Chr.), men först i Aaret 78, se Philol. XIX, 259.

tibus eat? indeholder et, i Overensstemmelse med den talendes idethele tilbageholdne og forblommede Sprog, mere tilslöret Angreb paa den kejserlige Retspleje, hvis sande Mening dog ikke kan være tvivlsom, naar man hermed sammenholder Steder som Svet. Vesp. c. 16: *reis tam innoxiis quam nocentibus absolutiones venditare non cunctatus est* eller Tit. c. 7: *suspecta rapacitas, quod in cognitionibus patris constabat nundinari praemiarique solitum.*

Herved mener jeg, at Opfatningen af disse Apers Ord som et omend indirekte dog djærvt og alvorligt Indhug mod et af det daværende Magthaveris værste Bröst, saadanne som man ogsaa andensteds i Skriftet finder [1]), i sin Almindelighed maa være sikret [2]). Om nogle Enkeltheder kan maaske endnu være nogen Tvivl. Er det komplimenterende *patientissimus veri* kommen til som et Plaster paa det Saar, som de frg. Ord slaar? Eller tilsigter maaske netop denne Ros over Kejseren paa Forhaand at afvæbne de övrige Interlocutorers mulige Rædsel

---

[1]) f. Eks. det omtvistede Sted c. 12: *nam lucrosae huius et sanguinantis eloquentiae usus recens et malis e moribus natus.* Maternus har her ligeud nævnt to af de mörkeste Sider ved Datidens Talekunst, men bryder i det flg. straks brat af uden at gaa udförligere ind paa disse Skyggesider og benytte sig af dette den moderne Talekunsts mest angribelige Punkt. Roth har ikke forstaaet, hvorfor? og derfor forkastet den ligefremme Forstaaelse af Udtrykket *sanguinans eloquentia.* Jeg mener, at Maternus dertil har sine letbegribelige Grunde: 1) dels er en enkelt eftertrykkelig og frimodig Blottelse tilstrækkelig, hvor det gjælder et Samfundsonde, som Tiden selv lider under og derfor tilfulde kjender af egen bedrövelig Erfaring (hvem erindrer ikke Kejsertidens mangfoldige Anklagere af Profession, for hvem Veltalenheden var »*quaestuosa*« derved, at den var »*aliis exitiosa*«?); 2) dels hænger dette Veltalenhedens Misbrug sammen med politiske Tilstande, som den talende neppe vover at gjöre til Gjenstand for en direkte, aabenbar og udfört Kritik. Heraf kan man forklare sig, at Forfatteren oftere med en Lethed, der tilsyneladende grænser til Nonchalance, henkaster de mest indholdstunge Bemerkninger. Kontrasten imellem Formens Ligegyldighed og Indholdets Vegt og Alvor er alligevel for iöjnefaldende til at være naiv.

[2]) Den samme Opfatning har Duebner tildels antydet: »*agunt feruntque*] *Graeca locutio de praeda, ἄγειν καὶ φέρειν. Invidiosius dictum de causis pro aerario et fisco susceptis, quibus Vespasianus cupide prospiciebat.*« Men Orellis her anförte Citat af Duebner, hvis originale Udgave ikke har været mig tilgjængelig, da den ikke haves paa vort Universitetsbibliothek, lader mig formode, at Duebner ikke har medgivet nogen videre Begrundelse. Orellis Udförelse af det duebnerske Citat löber i ethvert Fald kun ud paa endel omskrivende Talemaader.

over Apers frie Sprog? Kejserens for Marcellus's og Crispus's Tale aabne Öre synes ikke at tiltrænge en saadan Begrundelse, da det ikke stemmer med, hvad vi forresten ved om disse Mænd at antage, at de har sagt de mægtige andre Sandheder end de, der var dem behagelige at höre. Jfr. om Marcellus Tac. Hist. II, 53: *Licinius Caecina Marcellum Eprium ut ambigua disserentem invasit* ɔ: saalænge Udfaldet af Kampen mellem Otho og Vitellius endnu var uafgjort, förte han et dobbelttydigt Sprog, sögte at holde gode Miner med begge Partier, og om Crispus Juv. IV, 82 flg.:

Ille igitur numquam direxit brachia contra
Torrentem, nec civis erat, qui libera posset
Verba animi proferre et vitam impendere vero.

Udtrykket *nunc principes in Caesaris amicitia* har Haakh Paully Real. III, 207 behandlet. Her at opfatte *Caesaris = principe* i det flg. forbyder, mener han, det udhævende *ipso* (af «Kejseren tilmed»). Kejseren selv er aabenbart modstillet Caesar. Men baade Titus og Domitian heder Caesarer. Hvem er nu den rette? Da Forfatteren ingen navngiver, maa Dialogen være holdt paa en Tid, mener fremdeles Haakh, da kun den ene af dem var nærværende i Rom, og söger ved Tekstændringer og Fortolkninger at godtgjöre, at Dialogen maa være holdt i Vespasians förste Regjeringsaar, inden Titus endnu var indtruffen i Rom fra Toget mod Jerusalem. Men Skriftets egen gjentagne Angivelse af Tiden for Dialogen til 120 Aar efter Ciceros Död (ɔ: Aar 78 p. Chr.) lader sig ikke rokke, jfr. Sauppes allerede citerede Behandling af dette Punkt. Har den ene af Prinserne i en os ubekjendt Anledning været fraværende fra Rom i Aaret 78? Titus erfares at have været Konsul i alle Aar fra 74 til 79, alene med Undtagelse af Aar 78. Hvad her fortælles synes maaske bedst at passe paa Domitian, jfr. Tac. Hist. IV, 39: *vis penes Mucianum erat, nisi quod Domitianus pleraque instigantibus amicis aut propria lubidine audebat.* Men har Taleren villet snærte ham, burde til Forebyggelse af Forveksling hans Navn været nævnt, og man maatte her læse *Caesaris Domitiani*; ellers kunde jo ogsaa Titus udlægges som den der var ment, og Taleren kunde uforsætlig komme til at sige Titus en Grovhed. Merkes maa det iövrigt, at heller ikke Titus havde noget godt Lov som Prins, jfr. ovenfor *suspecta rapacitas* etc., Svet. Tit. c. 6: *non temere quis tam adverso rumore magisque invitis om-*

nibus transiit ad principatum. Det rimeligste er vel, at *Caesaris* er en ved Abbreviatur (*Caes.*) opstaaet Fejl for *Caesarum.*

Jeg har sagt, at Aper oftere har en Skjælm bag Öret. Jeg skal citere endnu et Sted, hvor man ikke har været tilstrækkelig opmerksom paa en saadan satyriserende Tendens. Kap. IX Slutn. heder det: *laudavimus nuper ut miram et eximiam Vespasiani liberalitatem, quod quingenta sestertia Basso donasset. Pulchrum id quidem indulgentiam principis ingenio mereri: quanto tamen pulchrius, si ita res familiaris exigat, se ipsum colere, suum genium propitiare, suam experiri liberalitatem.* Det forekommer mig mere end tvivlsomt, om denne Apers Notis om Vespasians vidunderlige og enestaaende Liberalitet virkelig er beregnet paa at stille Kejserens Gavmildhed i det mest glimrende Lys. Aper har paa Forhaand sörget for at lade os vide, at Advokaturen kan indbringe en Formue af 2—300 Millioner, og i Forhold hertil synes ½ Million Sestertier neppe meget mere end en noget rundelig Drikkeskilling. Fattige Konsularer faar iflge Sveton en ligestor Sum i aarlig Gehalt. Videre nævner Juvenals 7de Satire, om hvilken det heder: *Septima demonstrat Romam nil ferre poetis*, blandt andre ogsaa vor Digter som «*tenuisque Saleius*», og det siges udtrykkelig: *Gloria quantalibet quid erit, si gloria tantum est* (ɔ: kun Ære og ikke Bröd). Er det nu end muligt, at Saleius som en slet Husholder atter senere kan være nedsunken i Armod, synes det ikke uden Malice, at Forfatteren lader Aper netop trække den forarmede Poet frem som det lysende Eksempel paa, hvorlangt kejserlig Rundhaandethed rækker. Kejserens Naadelön (*indulgentia principis* nedenfor) har forekommet ham for ubetydelig til varig at sikre Digterens ökonomiske Existens. Ogsaa det flg. *quanto tamen pulchrius se ipsum colere* etc. (med den skjulte Modsætning *quam principem*) ɔ: at hylde sig selv, at gjöre sig sin egen Genius bevaagen, at modtage Gaver af sig selv, snærter utvetydigen det uværdige i de Midler, hvormed den kejserlige Bevaagenhed vil vindes af den servile Hofpoet; jfr. Maternus's Svar c. 13 til denne Apers Insinuation imod Digterne, hvor han til Gjengjæld barberer Talerne Marcellus og Crispus: *quid habent in hac sua fortuna concupiscendum? quod timent an quod timentur? — quod alligati omni adulatione nec imperantibus unquam satis servi videntur nec nobis satis liberi.*

Kap. X. Aper foreholder Maternus, at han ikke, som saa mange andre, kan söge en Undskyldning for sin digteriske Virksomhed deri, at denne i mindre Grad end Talerens skulde være udsat for at stöde an. Maternus har nemlig allerede ved sin «Cato» vakt Anstöd i de höjere Regioner. Og et saadant Anstöd undskyldes for Mat.'s Vedkommende ikke som for Advokatens ved nogen Kaldspligt eller ved det improviserede Foredrags Lidenskab og Varme; meget mere har det Udseende af, at Maternus med Overlæg og Valg har kaaret sig en notabel Personlighed, der kan tale, som den der har Myndighed (ɔ: den historiske Tragedies Helt). Hertil knyttes nu videre den Bemerkning: *Sentio quid responderi possit: hinc ingentis assensus, hinc in ipsis auditoriis poetam*[1]) *praecipue laudari et mox omnium sermonibus ferri. Tolle igitur quietis et securitatis excusationem, cum tibi sumas adversarium superiorem. Nobis satis sit privatas et nostri saeculi controversias tueri* etc. Herom har F. A. Wolf Miscellanea Pag. 162 bemerket: *totus locus dubitari licet an hodie satis integer legatur. Quippe hiat quodammodo quod sequitur «tolle igitur» etc. Sed de hoc genere plura insunt libello sine locupletioris codicis ope vix sanabilia.* De senere Fortolkere har ingen væsentligere Bidrag ydet til at ophæve Wolfs Tvivl. Alene Broter har forsögsvis udfyldt: *Fateor. At quanto plus celebritatis, tanto plus offensae, tanto ruina certior. Tolle igitur* etc.

Til Forstaaelse af Tankesammenhængen jævnföre man en Bemerkning i selve Skriftet c. 41: *nunc quoniam nemo eodem tempore assequi potest magnam famam et magnam quietem* (Hindringen ligger altsaa i Tidens Medför under Kejserne), fremdeles c. 13: *nec insanum ultra et lubricum forum famamque pallentem trepidus experiar*, og endel oplysende Steder af Tac. Agricola: c. 40: *Ceterum uti militare nomen grave inter otiosos aliis virtutibus temperaret, tranquillitatem atque otium penitus hausit*; c. 41: *Causa periculi non crimen ullum — — sed infensus virtutibus princeps et gloria viri ac pessimum inimicorum genus, laudantes*; c. 42: *non — famam fatumque provocabat.* Disse Citater af Agricola kan ikke afvises med den Bemerkning, at de angaar en anden Epoke af Kejserdömmet, Domitians Regjeringstid, medens Dialogen tænkes holdt under Vespasian. Despotiet bliver altid Despoti, og Dialogen er i et-

[1]) tilföjet af Ritter.

hvert Fald ikke forfattet för under Domitians seneste Regjeringstid. Det heder: *Tolle igitur quietis et securitatis excusationem*; altsaa: *quies* (= *tranquillitas et otium* hos Tac.) er *secura*, men er uforenelig med *omnium sermonibus ferri*. Saadanne *sermones* (sc. *laudantium*) vækker nemlig Magthavernes Skinsyge (jfr. Domitians Betragtning Agr. c. 39: *id sibi maxime formidolosum*, *privati hominis nomen supra principis attolli*) og medförer under Despotiet, uanseet Despotens Person, altid Fare. «Gaar du ud paa at bringe dit Navn paa alles Læber, da er det nödvendigt, at du opgiver den Undskyldning (for din Befatning med Poesien) som skulde ligge deri, at Digteren kan före et stille indgetogent og derfor farefrit Liv.» Maternus kan da ikke længere undskylde sig med et «*bene vixit qui bene latuit*». Forsaavidt synes den ved *tolle igitur* af det foregaaende deducerede Befaling (= *Ergo necesse est tollas* etc.) at staa i fuld Samklang med det frg., og Wolf har neppe ret, naar han formoder en Lakune foran *tolle*. Naar der nu videre som Led af den samme Deduktion tilföjes en begrundende Sætning med *cum*, da skulde denne egentlig altid indskrænke sig til at reassymere eller i en anden Form udvikle, hvad der allerede implicite indeholdes i det allerede sagte. Skal den före Tanken videre gjennem en Ideassociation og tilföje en væsentlig ny Begrundelse, bliver ethvert *igitur* egentlig ulogisk, og det maa da ialfald anmeldes ved et *cum praesertim, cum etiam* («tilmed da») eller lign., at Begrundelsen gaar et Skridt udover den ligefremme logiske Slutning. Hvorledes er nu her dette *cum tibi sumas adversarium superiorem* indeholdt i det frg. *omnium sermonibus ferri*, der omskreven til Bisætning af samme Form omtrent vilde lyde: *cum nomen tuum omnium sermonibus ferendum tradas*? Kan dette *cum sumas adv. super.* være en blot og bar Omskrivning for hint? Dette er kun muligt under én Forudsætning, nemlig at der til *omnium sermonibus ferri* kun gives det éne Middel *sumere advers. super.* Isaafald vil det at «vælge sig en Modstander af de höjere Regioner» [1]) være identisk med og altsaa en passende Omskrivning for «at bringe sit Navn paa alles Læber». Men en saadan Tankegang vilde være altfor paradox til at en

[1]) *superior* ɔ: *supra privati nomen* (Tac.), vel neppe rigtigt oversat af Roth «ein überlegener Gegner»; Udtrykket kan maaske være flertydigt, men man maa erindre, at Aper er inde paa et Kapitel, hvor han ikke kan önske at være altfor tydelig.

nærmere Forklaring kunde undværes, og Stedet er, fordi denne Forklaring nu savnes, heller ikke bleven forstaaet. Et formidlende Mellemled maa være udfalden. Er en erklæret Opposition mod Magthaverne end ikke den eneste Vej for Digteren til at bringe sit Navn i Folkemunde, tör man dog vistnok antage den for den sikreste, jfr. vor Forfatter c. 37 (Maternus om Taleren): *nobilitatus discriminibus in ore hominum agit, quorum ea natura est, ut secura sibi aliis lubrica velint*[1]). Jeg mener, at vi her har det af Afskrivere oversprungne Mellemled i Tanken og antager, at Forf. kan have skrevet: *tolle igitur quietis et securitatis excusationem, cum et nobilitatus in ore hominum agas et tibi sumas adversarium superiorem.* «Jeg föler nok, hvad der kan indvendes: her höstes en magelös Applaus, her nyder Digteren paa Stedet forlods sine Tilhöreres Ros, og hans Navn föres om paa alles Læber. Vel! men saa hör da op med at söge en Undskyldning i Digterens indgetogne og ubekymrede Liv, da du, foruden at du paa en opsigtvækkende Maade bringer dit Navn ud iblandt Publikum (hvad der i og for sig er skikket til at vække Bekymringer), dertil endog vælger et saa faretruende Middel som at udvælge dig en *adv. sup.*» Det dobbelte *quietis et securitatis* tyder paa Nödvendigheden af en dobbelt Begrundelse; ved *cum — agas* ophæves *quies*, ved *cum — sumas securitas. cum — agas* dækker det foregaaende *omnium sermonibus ferri* og kan endnu siges at holde sig inden Slutningens Omraade; ved *et — sumas* tilföjes det nærmestliggende Middel til *nobilitatus — agas*, som derfor lettelig knytter sig dertil og let kan forudsees at ville fölge med, uden at dog derfor det ene kan substitueres for det andet. Fejlen er opstaaet ved at en Afskriver har sprunget over fra *et* til *et*, og af det tilbagestaaende *cum et tibi sumas* er *et* foran *tibi* bleven slettet.

Dette Forsög paa at udfylde Tankens Brist stöttes, naar man ser hen til Modstykket c. 13 Slutning. Vi har her Epilogen af Maternus's Indlæg til Forsvar for Digtekunsten, der fremsættes med umiskjendeligt retorquerende Tilbageblik til den i den ovenfor citerede Epilog af Apers Angreb indeholdte Tanke, at Digtekunsten er en farlig Kunst. Denne Retorsjon, som den nævnte dispositio allerede synes at antyde, bliver end tydeligere, naar man læser en Smule mellem Linjerne og tager

[1]) Jeg skal nedenfor söge at begrunde, hvorfor jeg netop saaledes udfylder Lakunen paa dette Sted i c. 37.

Historien tilhjælp, hvad man kun delvis har gjort. Iövrigt synes Ordene i den Grad gjennemsigtige, at man engang opmerksom derpaa ikke let kan undgaa at se. Det heder: *Nam Crispus iste et Marcellus, ad quorum exempla me vocas, quid habent in hac sua fortuna concupiscendum? quod timent an quod timentur? — — quod alligati omni adulatione nec imperantibus unquam satis servi videntur nec nobis satis liberi? quae haec summa eorum potentia est? tantum posse liberti solent. Me vero dulces, ut ait Vergilius, Musae remotum a sollicitudinibus et curis — — in illa sacra illosque ad fontes ferant; nec insanum ultra et lubricum forum famamque pallentem trepidus experiar. — nec incertus futuri testamentum pro pignore scribam nec plus habeam quam quod possim cui velim relinquere, quandoque olim fatalis et meus dies veniet, statuar tumulo non maestus et atrox*[1], *sed hilaris et coronatus, et pro memoria mei nec consulat quisquam nec roget.*

Hvem ser ikke, hvormeget der her er myntet paa de Herrer Crispus og Marcellus? De gjentagne Spörgsmaal *quod timent* etc. vækker indtrængende en Tvivl hos os om Paalideligheden af den kejserlige Naades Sol. Sammenligningen med *liberti*, der henleder Tanken paa den hyppige Erfaring: hvo höjt staar, kan dybt falde, gjör disse kejserlige Yndlinges Stilling end mere prekær. «Jeg Digteren mener langt snarere [end disse dine Talere] at kunne leve et idyllisk Liv i Fred, frit for Sorger og Bekymringer, og jeg vil ikke længere [i Lighed med dem] udsættes for Politikens Kabaler og mange Uberegneligheder: *insanum forum*, hvor de ustyrlige Lidenskaber hersker, döv for Fornuftens Stemme, *lubricum*: den, der kaster sig ud i det politiske Livs Malström, giver sig derved ud paa Glatis, hvor man ikke ved, hvorledes man naar frem ɔ: hvad Enden bliver»; herved forberedes det flg. *famamque pallentem*, der passende replicerer c. 10 *cum nobilitatus in ore hominum agas, pallentem* (uden Tvivl med Allusjon til et Digtersted) ab effectu ɔ: som lettelig kan bringe til at blegne, hvorledes? fordi der kun er et Skridt fra Kapitolium til den tarpeiske Klippe, og fordi de mægtiges Mistænksomhed altid er vaagen mod fremmed Storhed.

---

[1]) cfr. Tac. Hist. IV, 43: *Marcellus minacibus oculis* (c. 6: *primo minax certamen*); Ann. XVI, 29: *Cum per haec atque talia Marcellus, ut erat torvus ac minax, voce vultu oculis ardesceret*; ɔ: altsaa ikke som en anden Marcellus.

Kan saa Læseren undgaa her uvilkaarlig at tænke paa den træffende Illustration til disse Ord af Maternus, som den saa ofte nævnte Marcellus's endnu Aaret efter (i Vespasians sidste Regjeringsaar) indtrufne Fald afgiver? Igjennem den profetiske Hentydning til denne den store Talers Katastrofe, som Forfatteren her lægger Maternus i Munden, i Forbindelse med den nedenfor ogsaa af andre bemerkede Allusjon til Maternus's eget blodige Endeligt hörer vi Forfatterens Suk over det Despotiets Tryk, der i en ufri Tidsalder hviler over Tidens aandelige Virksomhed. Vi har hört Taleren (c. 10 Slutn.) og Digteren (c. 13) gjensidig foreholde hinanden det usikre og farefulde ved en frimodig Udövelse af deres respektive Kald, og Forfatteren aabner nu ved dette Diskussjonsthemas Afslutning et historisk Fjernsyn for os, hvorved han henviser os til for alle vitterlige Kjendsgjerninger, hvoraf vi lærer, at begge har Ret, eftersom baade Taleren og Digteren, den almægtige Marcellus, Apers ophöjede Talerideal, og Maternus, Digtekunstens ædle Forsvarer og Repræsentant, den ene som den anden ender — paa Skafottet. Vi henvises med andre Ord til Historiens tragiske Lösning af det i Dialogen tilsyneladende uden Resultat diskuterede Spörgsmaal.

Kap. XI. *Ego (Maternus) sicut in causis agendis efficere aliquid et eniti fortasse possum, ita recitatione tragoediarum et ingredi famam auspicatus sum, cum quidem in Neronem improbam et studiorum quoque sacra profanantem Vatinii potentiam fregi, et hodie siquid in nobis notitiae ac nominis est, magis arbitror carminum quam orationum gloria partum.* I Anledning af et locus desperatus maa det være tilladt at forebringe et Indfald.

Om Vatinius og hans Forhold til Nero læser vi hos Tacitus Ann. XV, 34 (Aar 64 p. Chr.): under en paatænkt Rejse til Grækenland (som forelöbig blev opgiven) tager Nero Kvarter i Benevent, »*ubi gladiatorium munus a Vatinio celebre edebatur. Vatinius inter foedissima eius aulae ostenta fuit, sutrinae tabernae alumnus, corpore detorto, facetiis scurrilibus, primo in contumelias assumptus, dehinc optimi cuiusque criminatione eo usque valuit, ut gratia pecunia, vi nocendi etiam malos praemineret*». Hist. I, 37 forekommer hans Navn som tilhörende en Afdöd i en Tale af Otho sammen med Konsorters brugt som appellativisk Betegnelse for det neroniske Hofs berygtede Ödelande: *septem a Neronis fine menses sunt et iam plus rapuit Icelus*

quam quod Polycliti et Vatinii et Helii (?) *perdiderunt*. Af Satirikerne (Mart. XIV, 96, jfr. Juv. V, 48) sees, at han har nydt den tvivlsomme Ære, at en egen Art Bægere efter ham har faaet Navn af *calices Vatinii*. Dio Cass. 63, 15 har opbevaret en af hans *facetiae scurriles*: *τὴν δὲ γερουσίαν οὕτω δεινῶς ἐμίσει, ὥςτε καὶ τῷ Οὐατινίῳ ὡς μάλιστα χαίρειν, ὅτι ἔλεγεν ἀεί ποτε πρὸς αὐτὸν· μισῶ σε, Καῖσαρ, ὅτι συγκλητικὸς εἶ*, og af samme Forfatter, skjönnes videre, at han var blandt de obligate Tilhörere og Beundrere ved Neros kunstneriske Præstationer, «hvis Indgange og Udgange, Holdning, Miner og tilfældige Blik omhyggelig iagttoges». Dette sidste synes allerede at tyde paa et ikke meget kordialt Forhold. At han senere maa være falden i Unaade og være bleven styrtet ved Maternus, allerede i Neros levende Live, tillader Stedet her ikke at tvivle om. Thi omend enkelte af Neros Kreaturer kan have overlevet ham, maatte dog i ethvert Fald deres «*potentia*» staa og falde med Nero, og et Angreb paa Scurraen Vatinius efter den mægtige Kejsers Fald kunde umulig være den Heltegjerning, der har indbragt Maternus saamegen Berömmelse, at han derved kunde sige sig i Opinionen at have vundet sine Sporer. Hvorledes der efter Drabet paa Nero paa almindelig Maade ɔ: ved Lov og Dom toges Straf over hans Haandlangere og Angivere, fortælles desuden udtrykkelig Tac. Hist. IV, 42: *senatus occiso Nerone delatores et ministros more maiorum puniendos flagitabat*. Til at knække en Vatinius's *potentia* behövedes altsaa da ikke længere en Digters extraordinære Frimodighed. . Endelig kan Tacitus neppe med Taushed have forbigaaet Vatinius's Fald, men han maa have fortalt derom i den for os tabte Del af hans Annaler, der har omhandlet Neros to sidste Regjeringsaar.

Er det da for dristigt af disse Antydninger at slutte, at Vatinius, saaledes som til forskjellige Tider Kejserhoffets mest betroede Mænd er blevne det utro, har konspireret imod Nero? Ogsaa andre har formodet, at Maternus maa have knækket hans «mod Nero selv ryggeslöse Vælde» (jfr. en Sejans Forhold til Tiber) gjennem Allusjoner i en Tragedie («durch eine malitiöse Anspielung in einem Drama», Heraeus til Tacitus Hist. I, 37). Disse Allusjoner kan neppe have sigtet til noget andet end visse forbryderske, maaske höjforræderiske Planer af Vatinius. Jeg kommer nu til Indfaldet. Haandskrifterne af Sveton Ner. c. 36 omtaler to Sammensværgelser imod Nero, en *conjuratio*

Pisoniana (65 p. Chr.), der betegnes som *prior*, og en *conjuratio Viniciana*, *Beneventi conflata atque detecta*, der betegnes som *posterior*. Nogen *Vinicius*, der paa Neros Tid har spillet nogen mere fremragende Rolle, kjendes ellers ikke, endnu mindre nogen *conjuratio Viniciana*, cfr. Baumgarten-Crusius til Svet. l. l.: *De hac coniuratione nihil constat. Vinicianae descriptio periit sine dubio cum Taciti libris deperditis.* Vatinius havde hjemme i Benevent (Juv. V, 45 *sutor Beneventanus*) og har naturligvis der mere end andensteds været en indflydelsesrig Person. Denne mystiske *conjuratio* «*Viniciana*» maa efter det af Sveton tilföjede «*posterior*» tilhöre den samme Slutningsepoke af den neroniske Regjering, inden hvilken Tiden for Maternus's Tilintetgjörelse af Vatinius's Vælde lader sig begrænse. Skulde «*Viniciana*» hos Sveton være Tekstfejl for «*Vatiniana*»?

Kap. XII. Jeg har allerede ovenfor citeret *Nam lucrosae huius et sanguinantis eloquentiae usus recens et malis e moribus natus* (Haandskrifterne A og B uden Præposition *malis moribus natus*, C *et ex m. m.*). Til at betegne den moderne Veltalenhed som en Skabning af, en Udflod af Tidens Demoralisation, mener jeg en Præposition her er fornöden. Jeg foretrækker Stillingen med Præpositionen imellem, dels fordi mange Eksempler viser, at den her var mest udsat for at overspringes af Afskriverne, dels fordi «*malis*» ved denne Stilling bliver, hvad det skal være, et Hovedord for Tanken.

Kap. XII. *Nec ullis* (*quam poetis et vatibus*) *aut gloria maior erat aut augustior honor, primum apud deos, quorum proferre responsa et interesse epulis ferebantur, deinde apud illos deis genitos sacrosque reges, inter quos neminem causidicum, sed Orphea et Linum ac, si introspicere altius velis, ipsum Apollinem accepimus. Inter quos* maatte være partitivt at forstaa = *unum inter quos, quorum in numero*, saaledes at Orfevs og Linos selv bliver at regne med til *sacri reges.* Men de gamle Sangere er aldrig blevne gjorte til Konger. Forbindelsen *nec ullis gloria maior primum apud deos — deinde apud — reges* viser, at Maternus kun vil gjöre opmerksom paa den Hæder, Fortidens Sangere nöd hos hine *reges*, og naar vi ser hen til det foreg. *apud deos, quorum interesse epulis ferebantur* (jfr. det vergilianske *tu mihi das epulis accumbere divom*), bestaar vel Hæderen ikke i nogen

anden end den, at Sangeren fik Adgang til Kongers og Heroers Kreds og var velseet iblandt dem (sml. i verdslige Forhold den ærefulde Stilling de persiske *ὁμοτράπεζοι* indtog i Kyros den yngres Hofstat), en Ære («mit Göttern und Königen verkehren»), som Sagnet intet ved om, at en *causidicus* har nydt. Oversætterne synes at have fölt Vanskeligheden, idet de friskt væk (fra Nast til Roth) oversætter *inter quos* «in deren Gesellschaft», men en saadan Oversættelse har ikke Hjemmel i Sprogbrugen. Foran *inter* maa være udfalden et Particip, der netop paa Grund af denne Stilling let kunde overspringes. Den rette Mening fremkommer, naar man læser: *admissos inter quos* etc.

Kap. XVI. Aper udvikler, hvor ringe Tidsafstanden imellem de Talere, som Messala kalder de gamle, og de, der tilhörer hans egen Tidsalder, igrunden er. «Imellem vor egen og Demosthenes's Tidsalder ligger ikke meget mere end 400 Aar.» «*Quod spatium temporis si ad infirmitatem corporum nostrorum referas, fortasse longum videatur; si ad naturam saeculorum ac respectu immensi huius aevi, perquam breve et in proximo est.*» Udtrykket *natura saeculorum* kan her neppe have sin Riglighed. Ved «Tidernes Natur» (ɔ: sande Natur) vil man dog vel snarest tænke den almindelige Tanke om Tidens Flygtighed og Forgjængelighed («*fugit irreparabile*» etc.), men med denne Tanke for Öje bliver 400 Aar snarere en Betydelighed end en Ubetydelighed. Meningen er klar: maalt efter den altid fortsatte Rad af Slægtfölger og med Hensyn til Tidens Umaalelighed indtil nu (*huius*) svinder 400 Aar ind til noget meget lidet. Man venter et Udtryk, der betegner Tidens Kontinuitet, omtrent hvad Tacitus Hist. I, 2 kalder *longa saeculorum series*. Jeg læser altsaa: *si ad tenorem saeculorum* etc.

Kap. XXI Slutn. tager Aper under sin Kritik over de gamle Talere Corvinus paa en Maade undskyldende i Forsvar: *nolo Corvinum insequi, quia nec per ipsum stetit quo minus laetitiam nitoremque nostrorum temporum exprimeret viderimus, in quantum iudicio eius vis aut animi aut ingenii suffecerit.* Hverken Duebners Fortolkning af *viderimus*: «*potius nostrum est videre, in quantum*» etc. eller Doederleins *videremus* (efter editio Aldina) ɔ: «*alioquin videremus i. e. si per ipsum stetisset ac non sui seculi auribus et iudiciis deterritus esset*», synes sproglig mulig. Nipperdeys *exprimeret uberrimus* fordrages ikke vel med den

fölgende Indskrænkning; Superlativen *uberrimus* falder noget mager, naar der tilföjes *in quantum*. Haases *videbimus* etc. indeholder en Bebudelse af noget, som siden ikke indtræffer. Ritter statuerer en Lakune: *valetudo corporis si suffecisset, viderimus*, men uanseet, hvad der ellers kunde være at indvende herimod, saa er Tanken paa Corvinus's svage Helbred tilstrækkelig antydet i den overordnede Sætning *nec per ipsum stetit* sammenlignet med c. 20 Beg.: *quis nunc feret oratorem de infirmitate valitudinis suae praefantem? qualia sunt fere principia Corvini*. Jeg redigerer med en, som man formentlig vil indrömme, læmpelig Rettelse: *nolo Corvinum insequi, quia nec per ipsum stetit quo minus laetitiam nitoremque nostrorum temporum exprimeret et videremus in quantum* etc. *et videremus* fremdeles afhængig af *quo minus*, efter Meningen explikativt til det frg. *exprimeret* = *ut videremus*; altsaa: Corvinus vil jeg ikke gaa irette med, fordi det end ikke var hans Skyld (men alene grundet i hans svage Helbred), at han ikke naaede vore Tiders Friskhed og Elegance, og vi ikke fik at se, hvorvidt en skabende Aandskraft hos ham har understöttet hans (rigtige) Dömmekraft (ɔ: saaledes at vi deraf kunde bedömme, hvorvidt osv.).

Kap. XXIV Slutning (Maternus til Messala): *exprome nobis non laudationem antiquorum (satis enim illos fama sua laudat) sed causas cur in tantum ab eloquentia eorum recesserimus, cum praesertim centum et viginti annos ab interitu Ciceronis in hunc diem effici ratio temporum collegerit*. Perfektum *collegerit* er her umotiveret i det Öjeblik, det ikke er Meningen at henvise til den Undersögelse, hvormed Aper i det frg. har godtgjort osv. Vat. 4498 har *ratio temporum colligitur*; dette er naturligvis en Skrivfeil for *ratione temporum colligitur* og stötter forsaavidt Fr. Jacobs (af Halm i *comment. crit.* meddelte) Forslag *ratione temporum collegerit* (»*probabiliter*« Halm). Jeg mener, man maa gaa et Skridt videre og tilföje Subjektet *Aper*[1]). Deraf at af det oprindelige *ratione temporum collegerit Aper* Navnet er udfalden, kan man forklare sig begge Udbedringsforsög i Codices: dels *ratio temporum collegerit*, dels *ratione temporum colligitur*.

[1]) Efterat dette var nedskreven ser jeg af Citater hos Walther, at ogsaa ældre Fortolkere har været inde paa denne Tanke, at Apers Navn her skulde være udfalden, ligesom ogsaa, at Conjecturen *ratione temp.* er ældre end Jacob, men da ingen af Delene har trængt igjennem, tör det ikke være overflödigt at tage Stedet op igjen til fornyet Behandling.

Maternus har efter i Begyndelsen af sin Replik at have talt om Aper vendt sig fra ham til Messala; naar han nu atter mod Slutningen bringer Aper paa Bane, er det det naturlige, at han atter nævner ham. Endelig er ikke Apers Navn uden Betydning i denne Sammenhæng. Aper har sögt at benegte, at den nye Tids Talekunst idethele skulde være et Tilbageskridt i Sammenligning med den gamle Tids og har netop til Stötte herfor sögt saavidt muligt at reducere Tidsafstanden mellem begge til et Minimum. Saameget mere nödvendigt bliver det derfor i Maternus's Öjne at faa eftervist Grundene til den saa store Afstand i Veltalenhed, «da det unegtelig har lykkedes Aper at godtgjöre, at Afstanden i Tid ikke er meget betydelig, kun 120 Aar». Tilföjelsen af Apers Navn paa den signifikante Plads i Enden af Sætningen henviser til den argumenterende Brug, han tidligere i Dialogen har gjort af denne Sætnings Indhold, og gjör den til Messala stilede Opfordring *exprome nobis* etc. saameget mere indtrængende.

Kap. XXV Beg. i umiddelbar Sammenhæng med det frg.: *Tum Messala: sequar praescriptam a te, Materne, formam. Neque enim diu contradicendum est Apro, qui primum, ut opinor, nominis controversiam movit, tamquam parum proprie antiqui vocarentur quos satis constat ante centum annos fuisse.* Af de Talere, som Messala nedenfor fremförer som Repræsentanter for *antiqui oratores*, er det kun Asinius Pollio, der ikke er död for mere end 100 Aar siden, men hans berömmeligste Virksomhed som Statsmand og Taler ligger alligevel længere tilbage i Tiden. I Apers Argumentation c. 17 heder det: *centum et viginti anni ab interitu Ciceronis in hunc diem colliguntur* (saa ogsaa citeret af Maternus c. 24, se ovenfor), og Messala, som saa ivrigt forfægter Afstanden i Kunst, har ingen Grund til at slaa af paa Afstanden i Tid, og forkorte til 100 Aar den Mellemtid, som Aper engang har medgivet, at udgjöre 120 Aar. Altsaa: *tamquam parum proprie antiqui vocarentur, quos satis constat ante amplius centum annos fuisse* [1]).

Kap. XXV Slutn. *Quod ad Servium Galbam et C. Laelium attinet, et si quos alios antiquorum agitare non destitit, non*

---

[1]) Saaledes vel kritisk sandsynligere end hvad jeg ligeledes finder hos Walther: Schurzfleisch *ante centum et ultra annos.*

exigit defensorem, cum fatear quaedam eloquentiae eorum ut nascenti adhuc nec satis adultae defuisse. Messala har nævnt Apers Navn en Gang straks i Begyndelsen af det lange Kapitel. Derpaa fölger en Rangering af de latinske Talere i Lighed med den almindelige Rangering af Attikerne, der tilligemed en tilknyttet Digression gaar igjennem 24 Linjer i Ritters Oktavudgave. Saalænge efter kan da neppe Aper omtales uden Navns Nævnelse; derfor *agitare Aper non destitit.* Endnu mere indlysende er det, at der i *antiquorum* maa stikke en Fejl. *si quos alios* (efter almindelig sölvalderlig Sprogbrug = *quoscunque alios*) *antiquorum* etc. indrömmer Aper meget mere end Messala kan mene, eller rettere alt hvad Aper har paastaaet, nemlig at der ved de gamles Veltalenhed som endnu liggende i Svöbet og ikke ganske voksen har klæbet visse Mangler. Dette er en Indrömmelse som Messala fra sit Standpunkt saaledes uden nogen Begrænsning umulig kan gjöre om hvilkesomhelst af de gamle Talere som Aper ikke har undladt at chikanere, thi Aper har jo chikaneret dem alle, og hele Messalas Foredrag gaar jo ud paa at forsvare *antiqui oratores* imod Apers uberettigede Daddel. Cicero og hans nærmeste Samtidige maa absolut undtages. Fejlen lader sig fjerne ved at indföje ét Bogstav: *et si quos alios antiquiorum* etc. Aper har end ikke forsmaaet at satyrisere over en Menenius Agrippa (c. 17 og 21) og en Appius Caecus (c. 18 og 21). Men en Serv. Galba, C. Laelius og hvilke af de endnu ældre, der har været udsatte for Apers Angreb, anser Messala sig ikke pligtig til at forsvare. Ved *si quos alios antiquiorum* omfatter han Talerne fra Lælius af opover i Tiden (de ældre end Lælius), som han ikke vil forsvare. I Begyndelsen af det flg. Kapitel gjör han nogle korte Bemerkninger til Forsvar for de (mere bekjendte) Talere, som fölger nærmest efter Lælius i Tid (C. Gracchus og Crassus) uden endnu dog at kunne henföres til den egentlig ciceronianske Æra.

Kap. XXXI. *In his artibus exercitationibusque versatus orator, sive apud infestos sive apud cupidos, sive apud invidentes, sive apud tristes sive apud timentes dicendum habuerit, tenebit venas animorum* etc. *infesti* er opsatte paa ikke at ville höre; *cupidi* higer efter at höre (nemlig hvad der passer i deres Kram, hvad der stemmer med en forudfattet Mening); *invidentes* fortolker alt, hvad de hörer, i Overensstemmelse med en personlig Antipathi; *tristes* og *timentes* beherskes af en Stemning, der ligger udenfor Sagen.

invidentes staar besynderlig isoleret; videre savner man responsorisk Gruppering og de fornödne Hvilepunkter; et med *invidentes* korresponderende Led er udfalden, hvilket, sees af c. 34: *auditorium semper plenum, semper novum, ex invidis et faventibus*; altsaa *sive apud invidentes sive apud faventes. faventes* (de der beherskes af en personlig Sympathi) giver den correkte Modsætning til *invidentes.*

Kap. XXXI. *Neque enim sapientem informamus neque Stoicorum civitatem, sed eum qui quasdam artes haurire, omnes libare debet.* Messala gjör Undskyldning for at han som Midler for den vordende Talers Uddannelse vover at anbefale selv en Epikurs og Metrodors Skrifter. Hvad *Stoicorum civitatem* i denne Sammenhæng skal sige, har ingen forstaaet, paa Ritter nær neppe nok erklæret at forstaa. Dertil kommer, at Stoikeren ikke kan modstilles *sapiens*, eftersom *sapientia* er Betegnelsen for Stoicisme (cfr. c. 5 om Helvidius Priscus). *Stoicorum* er enten et forvansket Glossem til *sapientem*, eller fordærvet for *Stoico more* og indkommen paa urigtig Plads. For *civitatem* har Doederlein foreslaaet *neque — civem, sed disertum, qui*; Haase *neque — civem aliquem.* Her har man nærmet sig det rette: *neque civem antiquum*; *antiquus* i den saa gjængse Betydning om gammel og god Enfold i Sæder (man tænke paa en Cincinnatus bag Ploven), dobbelt passende i Messalas Mund, der helt igjennem optræder som den deciderede *laudator antiqui temporis.* Jeg læser altsaa: *neque enim sapientem informamus Stoico more neque civem antiquum sed eum* etc. ɔ: thi det er ikke Vismanden efter stoisk Tilsnit vi her söger at danne, heller ikke Borgeren af gammelt Slag, men kun ham osv. Paa samme Maade kunde en Nutids Pædagog, om han for Stilens Skyld vilde anbefale Ungdommen en Forfatter som Voltaire, som Undskyldning for en ellers maaske betænkelig Lektyre tilföje: thi det gjælder ikke her at opdrage til Gudsfrygt eller Borgerdyd.

Kap. XXXVII. Det er med Taleren som med Krigeren; jo oftere han har været i Slag, jo flere Stöd han har bibragt og afpareret, jo större og bitrere den Modstander er, som han har udæsket, desto mere ophöjet, ærefrygtbydende og adlet ved hine Fejder lever han i Folkemunde. Dette begrundes af Maternus ved den psykhologiske Bemerkning «*quorum (hominum) ea natura est, ut secura sibi aliis lubrica velint*». Dette *aliis lubrica*

mangler i Haandskrifterne. *secura sibi* er tydeligvis alene kommen til for Modsætningens Skyld, for saa meget stærkere at faa udpræget den Tanke, som det her alene kommer an paa, at Menneskerne gjerne ser sine Medmennesker i Fare (sml. Madvig, græsk Ordföjningslære § 189, a). Derfor maa *secura sibi* (»paa samme Tid som de for sit eget Vedkommende vil det trygge») gaa foran; ved den omvendte Stilling vilde den logiske Vegt falde paa *secura sibi* [1]). Foran *velint* maa have staaet et Ord, som har nærmet sig Lyden af *secura*, hvad der har bevirket at Afskriveren har sprunget over fra det ene til det andet. Rettelsen *lubrica* anbefaler sig ogsaa ved den Brug, som Maternus allerede c. 10 (*lubricum forum*) gjör af Ordet billedlig med Allusjon til de Farer, som Taleren er udsat for, naar han optræder paa det offentlige Livs Arena.

Kap. XXXIX. *Parvum et ridiculum fortasse videbitur quod dicturus sum, dicam tamen vel ideo ut ridear.* Denne sidste Bemerkning af Maternus, hvis Tale sandelig ellers er alvorlig nok, at han udtrykkelig gaar ud paa at blive til Latter, er upassende. Man venter: endog med Fare for at osv. *parvum et ridiculum* fremsættes aabenbarligen som noget, der kunde motivere Maternus til ikke at komme frem med, hvad han har isinde. Han kan da ikke, ialfald ikke uden nærmere Forklaring og Begrundelse, udenvidere erklære, at han netop tilsigter det ridicule. Her maa læses: *vel ita ut ridear* ɔ: det ridicule er ham ubehageligt, men ikke i den Grad ubehageligt, at han derfor skulde undlade at sige, hvad der er ham af Betydning at faa sagt.

Kap. XXXIX Slutn. *Itaque Hercule eiusmodi libri extant, ut ipsi quoque qui egerunt non aliis magis orationibus censeantur.* Det er de ældre Taleres Verker, hvis Fortræffelighed skildres ved den udhævede Fölgesætning. Hvad skal dette sige, »at endog de selv, der har holdt Talerne, ikke mere bedömmes ved andre Taler»? Hvilke andre Taler? I det foregaaende hentydes baade til *accusationes* og *defensiones*,

---

[1]) Dette er bleven overseet ved de tidligere Forsög paa at udfylde Lacunen: *ut dubia laudent, secura velint* Acidalius, *ut dubia aliis, sibi secura velint* Ritter i den ældre Udgave, senere *ut aliis dubia, sibi ut secura velint*; *ut ancipitia, non secura velint* Schopen.

og der er ikke nævnt nogen speciel Art af Taler. Jeg læser: *ut ipsis quoque qui egerunt non alii magis orationibus censeantur* ɔ: at ingen mere end Talerne selv karakteriseres ved disse deres Taler. Cicero har f. Eks. ved sin Tale pro Archia poeta rejst sig selv i höjere Grad et Æreminde end selve den Mand, Talen helt og holdent omhandler, Archias.

Om Fremstillingen af Verbernes Böjning i franske Skolegrammatiker.

Af *Jean Pio.*

Det er i Undervisningen en ufravigelig Pligt for Læreren at tage Hensyn til hvad der allerede er lært og hvorledes der er lært, til Stoffet, som er tilegnet, og Methoden, som er anvendt; og dette gælder ikke alene for samme Fag paa de forskellige fremrykkende Stadier af Undervisningen, men ogsaa for beslægtede Fag i deres Forhold til hinanden indbyrdes. Intet er mere vækkende og tidsparende for Skolens Gerning end, hvor Lejlighed gives og Kombination er mulig, at opfriske og benytte erhvervede Kundskaber for at lette Tilegnelsen af nye, og Intet er mere forvirrende end en unødvendig Skiften af System og Skhema for Fremstillingen af de samme eller lignende Phænomener. Heri ligger for Sprogundervisningens Vedkommende Berettigelsen til at fordre, at Fordeling af Stof, Begrebsbestemmelser og Reglers Affattelse i de forskellige, i Skolerne lærte Sprogs Grammatiker saavidt mulig stemmer overens og ialfald ikke divergerer mere end Sprogenes forskellige Kharakter absolut medfører, samt at der tages nöje Hensyn til Sprogenes indbyrdes historiske Stilling til hverandre og deraf følgende större eller mindre Lighed (Oldnordisk, Dansk, Svensk - Tysk, Engelsk — Græsk - Latin, Fransk), for at Behandlingen kan være saameget desto mere ensartet, jo nærmere Sprogenes Slægtskab er, og for at tillige ved en rigtig og med Varsomhed anvendt etymologiserende eller sprogsammenlignende Tilknytning af hvad der skal læres til hvad der allerede er bekendt Tilegnelsen af Ordstoffet og den Maade, hvorpaa Sproget omformer og benytter

dette, kan lettes og fremhjælpes. Hvor frugtbringende en saadan methodisk Uniformitet er for Sprogundervisningen derpaa har Skolemændene hos os haft det bedste Bevis i Madvigs ensartede Behandling af den latinske og græske Syntax og den Indflydelse, hans System har faaet (hos os og i Norge) paa Fremstillingen ogsaa af nyere Sprogs Ordföjning. Men det Princip, hvis Gyldighed saaledes mere almindelig er kommet til Anerkendelse med Hensyn til Definitioner, Reglers Affattelse og skhematisk Orden i Ordföjningslæren, det samme maa ogsaa kunne anvendes ved Behandling af Lyd-, Form- og Orddannelseslære, ved Könsregler og ved Meddelelsen af det lexikalske Stof, kort sagt ved hele Sprogundervisningen. Thi ogsaa paa disse Gebeter gælder det lige saa vel som ved Ordföjningen, at en rationel Behandling, der med forsigtig Begrændsning af Stoffet tager Hensyn til den sammenlignende Sprogvidenskabs Resultater (og det baade for de døde og de levende Sprog), og «som navnlig for de Sprog, der er nærbeslægtede eller udsprungne af samme Rod, i Hovedtrækkene lader det grammatiske Skhema være fælles, nødvendigvis, paa samme Tid, som den letter Oversigten for Disciplen, tillige lader saavel det Ensartede som det Særegne fremtræde i en haandgribelig Skikkelse» [1]). Ligesom man vel maa vogte sig for i den grammatiske Undervisning og i de for Skolen bestemte Lærebøger at byde Disciplen [2]) Theorier og Stofmasse, som om han var speciel, historisk og grammatikalsk Sprogforsker, saaledes benytte man derimod Lejligheden til ved Behandlingen af de forskellige Sprog at give ham «almindelig Forestilling om Sproghistorie, om Udvikling og Bevægelse i Sprogene, for at han kan sættes i Stand til tænkende at begribe sit eget Sprogs Tilværelsesmaade» [3]). Det er særlig

---

[1]) Jak. Løkke, engelsk Grammatik. Khristiania 1867 S. III. — I Norge er man saa heldig af denne Forfatter at have en Cyklus af fortrinlige Parallelgrammatiker for Modersmaalet, Tysk og Engelsk. Her er tillige Syntaxen behandlet i Overensstemmelse med Madvig, saa at altsaa i de norske Skoler, hvor Løkkes og Madvigs Grammatiker bruges og hvor Undervisningen i Fransk tillige meddeles efter Abrahams's (Ingerslev's) eller min Sproglære, Fremstillingen af Ordföjningslæren er saa ensartet som vel mulig for alle Skolesprogene.

[2]) Jeg taler naturligvis her, som bestandig i det Følgende, om Disciplen i den höjere (saakaldte «lærde») Skole.

[3]) Madvig, Om de grammatikalske Betegnelsers Tilblivelse og Væsen. Andet Stykke. 1857. S. 80.

i dette sidste Öjemed at Oldnordisk har sin Berettigelse som Fag i Skolen (thi det historiske og æsthetiske Udbytte af Læsningen af den gamle nordiske Literaturs Mindesmærker kan jo indvindes gennem Oversættelser i det moderne Sprog), og dette Oldsprog, hvor fremmed for Nutiden det end i Mangt og Meget er blevet, vil ved hvad det frembyder af slaaende Analogier med det afledte Sprog, Modersmaalet, af sig selv under Undervisningen gänske naturlig støtte sig til dette, men jo nöjere og nærmere Læreren forstaar at knytte de to Sprog sammen ved at göre Eleven klog paa den etymologiske Sammenhæng og lære ham at slutte fra Modersmaalet, han har inde, til Ords og Formers Betydning i det gamle Sprog, desto lettere og hurtigere vil denne finde sig tilrette heri og desto mindre Beslag vil der lægges paa hans Hukommelse. Og ligesaa naturlig er det da i Undervisningen saa vidt mulig at forbinde ogsaa det Sprogpar indenfor Skolens Omraade, hvor det samme Forhold af Stamsprog og afledet Sprog frembyder sig for os, nemlig Latin og Fransk. Her er selvfølgelig ikke Meningen den at tilraade eller forlange en Jævnføring strax ved den første Undervisning; den vilde kun forvirre og aflede Elevens Opmærksomhed fra det i hvert nyt Sprog, han skal til at lære, for Öjet og Øret saa Uvante og Vanskelige. Men paa et senere Stadium, naar i begge Sprog allerede noget Stof er samlet, naar de praktisk lærte og indøvede vigtigste Böjningsformer kan begynde at sættes i Skhema, at repeteres og suppleres efter Grammatikens Orden, saa vil der ikke alene være den omtalte Anledning til at forklare de to Sprogs historiske Stilling, men tillige en Opfordring og Mulighed til ved Jævnføringen i det Enkelte at lette og befæste Erindringen om Ord og Former, saavelsom om Ords og Formers Anvendelse i Sætningen. Det var med dette Formaal for Öje at jeg for faa Aar siden udarbejdede min lille franske Grammatik («fransk Formlære» og «de vigtigste Regler af den franske Ordföjningslære»). Ved lette og overskuelige Regler for Lydovergangene fra Latin til Fransk søger jeg deri at lægge Baand paa mange Læreres Lyst til sporadisk og forkert Etymologisering, mens jeg tillige giver Disciplen et Korrektiv og et Hjælpemiddel til at erindre en Mængde Ord og Former og forstaa deres Skrivemaade og aabner hans Blik for den store Regelmæssighed og Analogi, der ved Siden af en vis Vilkaarlighed og Uberegnelighed gjör sig gældende i Sprogenes Dannelse og Udvikling. Under Opstillingen af Böjningsformerne og Aflednings-

endelserne, i Könsreglerne og i Ordföjningslæren henleder jeg overalt, hvor jeg kan antage, at Disciplen kan lettes ved at mindes om og henvises til det andetsteds Lærte, hans Opmærksomhed paa hvad der har Lighed med og sin Forklaring i Oldsproget, idet jeg dels anfører de tilsvarende Ord, Former og Regler i Latinen [1]), dels blot ved den skhematiske Opstilling eller ved Affattelsen af Reglerne gör ham det let og naturlig selv at drage Parallelen. Jeg har derimod vundet Plads og Overskuelighed ved at fjærne Alt hvad der uden Grund har været nedarvet ogsaa til de fleste af vore Sproglærer fra den traditionelle franske Methode og Fremstilling, Alt som kunde volde unødvendig Vanskelighed for Eleven ved at afvige fra den Maade, hvorpaa han i sin græske eller latinske Grammatik sér Phænomenerne fremstillede, kort Alt der kunde fremme og nære det desværre for nyere Sprog endnu hist og her i Skolerne florerende Probenreuter- og Parleurvæsen med dets Ramser og «praktiske Regler» [2]).

Medens jeg nu tror, at det Meste i min Fremstilling, naar man overhoved hylder de Principer, hvorfra jeg er gaaet ud, neppe vil være Genstand for nogen synderlig Kontrovers, er der dog ét större og vanskelig Afsnit i Formlæren, hvorom jeg allerede længe har følt Trang til at udtale mig og særlig da overfor de Lærere, der bruger min Sproglære ved deres Undervisning, saameget mere som der lige til den sidste Tid har været Tvivl

---

[1]) men da naturligvis altid kun Latinen i den Skikkelse, hvori den forefindes hos de Forfattere, Eleven i Skolen gör Bekendtskab med. Man vogte sig vel for (hvad der har sin Berettigelse og Nødvendighed for et videnskabelig komparativ-philologisk Arbejde over fransk Sproghistorie) at hente sine Etymologier og Sammenligninger fra middelalderlig Latin eller andre romanske Sprog, som ligger aldeles udenfor Skolens Arbejde og Elevens Synskreds.

[2]) Det er ikke afvejen her at minde om hvad en berömt Pædagog har udtalt om Undervisningen i nyere Sprog i de lærde Skoler: «Für die «neueren Sprachen soll dem Willfährigen Gelegenheit geboten werden «einen guten Grund zu legen; darum ist auch hier ein gründlicher «grammatischer Unterricht erforderlich, nur darf dieser nicht zum Schreiben «und Sprechen gesteigert werden zum Behuf eines utilitarischen Zweckes. «Beides ist nur Mittel zum Ziel, nicht Zweck; es genügt wenn der Schü«ler jeden Prosaiker lesen kann. Man soll aber diesen Unterricht wis«senschaftlich ertheilen, nicht nach Grammatiken, die für «Marqueurs oder Commis Voyageurs geschrieben sind, nicht «nach den heillosen Redensartensammlungen». C. F. Nägelsbach, Gymnasialpädagogik. Erlangen. 1862. S. 147 f.

hos mig selv, om ikke en Forandring borde foretages i min Fremstilling. Dette Afsnit er Læren om Verbernes Böjning. I de følgende Blade har jeg da her forsøgt saa sammentrængt som mulig at begrunde det System og den Behandlingsmaade, der er fulgt i min Formlære. Mangt og Meget vil vel være de fleste af mine Læsere bekendt andetsteds fra, da det sproghistoriske Stof, jeg har benyttet, kan findes i Diez's og Burguy's berömte Verker, til hvilke jeg her i Almindelighed én Gang for alle henviser, for ikke at behøve at anvende Citater for det Enkelte. Naar man til Slutningen i mit Forslag til en methodisk Klassificering af de uregelmæssige Verber vil finde nogle Afvigelser fra den i min Formlære anvendte Opstilling af disse, saa ligger Grunden til at Forandringen ikke allerede er indført i det for ikke længe siden udkomne andet Oplag af min Bog i de Hensyn jeg maatte tage til afgivne Løfter om deri ikke at ændre eller omsætte mere end det Allerhöjstnødvendige.

I. Personalendelser. Iblandt alle de romanske Sprog er Fransken det, der mest har udvisket Konjugationsforskellighederne. Præsens Ind. i Flertallet, hele Præsens Konj. og Imperf. Indik. er ens for alle Konjugationer. Desuden er overhoved Kharakterbogstav, Bindevokal, Modus- og Tempuselementer i den Grad sammenslyngede med Personalendelserne, at vi i Reglen kun kan tale om Böjningsendelser ialmindelighed. — Enkelttallets 2den Persons-Mærke *s* er gennemgaaende. 1ste Person i Enktt. har i de fleste Tilfælde af Indikativen[1]) draget 2den Persons-Mærket *s* over til sig, en Særegenhed, som Fransken ikke har tilfælles med noget af de andre romanske Sprog, og som heller ikke findes i dens ældre Skikkelse (gammelfr. vend, voi; rendi, vi : nyfr. vends, vois; rendis, vis). Det latinske *m* er altid bortfaldet. 3dje Persons-Mærket *t* holdt sig overalt i Flertallet; i Enktt. kun i de Former, hvor det uorganiske *s* indsneg sig i 1ste Person; dog har det ogsaa i de andre efterladt Spor af sig i det evphoniske *t* (i Forbindelser som a-*t*-il, aime-*t*-on, parla-*t*-on o. s. v.). — 1ste Pers. i Flertal har kun bevaret mes (latinsk *-mus*) i *Passé défini*[2]) og det enestaaende

[1]) Undtagelser er 1ste Klasses Præsens og *Passé défini*, samt ai, og de som 1ste Klasses Verber dannede Præss. cueille, saille, ouvre, couvre, offre og souffre.

[2]) med et, sandsynligvis fra det gamle Sprogs anden Persons *-stes* optaget, nu ikke længere udtalt *s* foran sig: chantâmes af ældre chantasmes.

Præsens sommes. I den for de andre Tider og Maader gennemgaaende Endelse -ons er *o* rimeligvis latinsk *a* fra 1ste Konj.[1]) overført paa alle de andre Tilfælde og altsaa gældende tillige for *e* og *i* (*am-a-mus*, *vend-i-mus*, *deb-ē-mus* = aimons, vendons, devons). Den latinske 2den Persons *-tis* er indsvunden til *z* med gennemgaaende samme Bindevokal *-e* (aimez = *amatis*; devez = *debetis*; vendez = *venditis*); kun i *Passé déf.* forbliver Konjugationsvokalen, og det lat. Perfektums *-stis* bliver -tes med Cirkumflex over den foregaaende Vokal (aimâtes = *amastis*; finîtes = *finistis*). Ellers forekommer -tes for lat. *-tis* blot i de enkelte Præsensformer, hvor Stammen har Tonen: êtes, dites, faites. I 3dje Person i Flertallet er Flexionen fuldkommen forstummet. Det i Skriften bevarede -ent erstatter Latinens *-ant*, *ent* og *unt*. Undtagelser med lydende Nasal er de tildels ved stærk Sammentrækning fremkomne Enstavelsesformer vont, font, sont og ont (og følgelig de af dette sidste dannede Futurer: aimer-ont).

II. Modus. Konjunktiv har fælles for alle Böjningsklasser stumt *e* til Kharakterbogstav i hele Enkelttallet og i 3dje Pers. Fl. (*e*, *es*, *e*, -*e*nt); 1ste og anden Pers. i Flert. har derimod Endelserne ions (gammelfr. -iens) og iez[2]). Denne Modus er kun bevaret af Præsens og Pluskvamperfektum, hvilken sidste Form imidlertid i Fransk som i de andre romanske Sprog tabte sin Betydning og gik over til at fungere istedenfor den ikke optagne Imperf. Konj. — Imperativ er bevaret for Præsens og har Former for 2den Pers. i Enkelttallet samt 1ste og 2den Pers. Fl. Ogsaa her er Konjugationsforskelligheden udvisket, kun at 1ste Klasse har beholdt vokalisk Udgang i Enkelttallet uden Tilföjelse af det for de andre Klasser tiltagne *s*[3]). For-

---

[1]) smlgn. Biondelli, Dialetti Gallo-Italici. 1853. SS. 214 og 483, hvor dette samme *o* findes for enkelte ital. Dialekter.

[2]) smlgn. ital. baade Indik. og Konj. af Præsens -iamo, og Konj. -iate. Konjugationsenheden er ellers ikke gennemført i Italiensk; vi har canti og venda = lat. *cantem* og *vendam*. I andre romanske Sprog har vi helt igennem bevaret Latinens *e* for 1ste Konj. og *a* for de andre: Spansk og Portug. cante, cantemos; venda, vendamos; Provençalsk chante, chantém, venda, vendám.

[3]) Spor ogsaa her af dette *s* findes foran en og y: donnes-en, portes-y. Hvad der ovenfor er sagt om 1ste Klasses Verber, gælder forøvrigt ogsaa nogle faa andre, uregelmæssige Verber, nemlig dem, der i Præs. Indik. ender paa *e*, f. E. cueillir, samt avoir, savoir og vouloir (cueille, aie, sache, veuille).

merne er laante fra de tilsvarende af Indikativen. Blot fire Verber har (idetmindste tildels) taget deres Imperativ fra Konjunktiven: aie (Konj. aies), ayez; sache, sachez (Konj. sachiez); veuille (Konj. veuilles), veuillez, og sois, soyez. — Infinitiv er ligeledes kun bevaret for Præsens. Det har med Undtagelse af 4de Klasse mistet sit udlydende *e*. Foran *r* er 1ste Klasses oprindelige *a* gaaet over til *e*; I-Konjugationen har beholdt sit *i*; E-Konjugationens Kharakterbogstav er bleven diphthongeret (devoir = *debēre*); Bindelyden *ĕ* i den konsonantiske Böjning er forsvunden (vendre = *vend-ĕ-re*). — Af Gerundiums Ablativ (*cantando*) kommer det franske saakaldte *Gérondif* (en chantant), som i sin Form falder sammen med det (nu altid) uböjelige Præsens Participium. Her er (allerede i Gammelfransk) -ant bleven Fællesendelse for alle Klasser (= baade latinsk *-ans* og *-ens*: chantant, vendant, partant). Kun i ganske enkelte, alene som Adjektiver brugte Participier er *e* bevaret: précédent, équivalent. — Perf. Participium er den eneste passive Form, der har holdt sig i Sproget. Det etymologiske *t*, som endnu fandtes i det ældre Sprog (chanteit, venduit, partit), forsvandt gennemgaaende i den vokaliske Böjning. For A- og I-Konjugationerne har vi aimé og fini af aimer og finir; i E-Konjugationen indsneg sig fra det latinske Perfektum paa *-ui* en Endelse *u* (af en Form paa *utus*, hvorfor man jo havde en Mængde Analogier i lat. Partic. som minutus, solutus, secutus o. s. v.). Herfra stammer da ogsaa denne samme Endelse *u* i Participier af den konsonantiske Böjning (vendu = *venditus*; smlgn. gammelfr. venduit). Lat. *-ctus*, *-ptus*, *-rtus* bevarede derimod *t* og gav paa Fransk -(i)t, -rt: dit, fait, écrit, couvert af *dictus*, *factus*, *scriptus*, *coopertus*; fra *-sus* stammer *s* i Former som clos, mis (*clausus*, *missus*). Men for at se, hvor vilkaarlig og regelløst det franske Sprog har anvendt de her nævnte Former paa *-u*, *-t* og *-s*, behøver man kun at sammenligne Participier som fendu, tordu, couru, épreint, absous med de tilsvarende lat. Supiner *fissum*, *tortum*, *cursum*, *expressum*, *absolutum*.

III. Tempus. Imperfektum, der i Fransk ligesom i Modersproget har samme Tempusstamme som Præsens, har (ligesom Præs. Ind. i Flert., hele Præsens Konj. og Gerundiet) udviklet en Fællesendelse for alle Böjninger. Mens vi i Italiensk har -ava, -eva, -iva for lat. *-abam*, *-ebam*, *-iebam* (*îbam*), træffer vi allerede i Gammelfr. (burg. Dial.) istedenfor de to sidstnævnte

Fællesendelsen -oie[1]; ja selv 1ste Klasses -eve opgives og bliver ligeledes -oie. Dette -oie eller (med det uorganiske -*s*) -ois blev da, som man antager ved Indflydelse fra Normandiet, først i det höjere Talesprog udtalt, senere skrevet -ais[2]. Flertallets 1ste og 2den Person har ved Endestavelsens Betoning faaet en endnu stærkere Afkortning, saa at kun det tonløse *i* er blevet tilbage som Kharakterbogstav for Imperfektet (allerede af den ældste Skikkelse chanteve har vi istedenfor chanteviens, chanteviez Formerne chantiens og chantiez). — Til Præsensstammerne hører endvidere de ved Sammensætning af Infinitiver med Præsens og Imperf. af avoir fremkomne Former for Futurum og Konditionalis. Den stærke Betoning af Endestavelserne fremkaldte Forkortning af Hjælpeverbet: chanter-ons = chanter-avons o. s. v. Af samme Grund indtraadte mange andre Sammentrækninger[3]: recevr-ai, vau-d-rai af recevoir og valoir; af envoyer enverrai, af courir, mourir, acquérir: courrai, mourrai, acquerrai o. s. v. Med Hensyn til Konditionalis's ældre Endelse -ois (oie) gælder selvfølgelig paa Grund af dets Oprindelse det Samme som er bemærket i det Foregaaende ved Imperfektum.

De latinske Perfekter paa *a-vi* og *i-vi* mistede *v*: aimai af *amavi*, finis af *finivi*. Former paa *ēvi* af en Verbalstamme paa *ē* (*delēvi*), som allerede var sjeldne paa Latin, opgaves ganske. Endelsen *-ui* ligger til Grund for de franske Former paa us: lat. *debui* er fransk dus (i Gammelfr. endnu dui), *habui* eus; men den har grebet endnu videre om sig end i Latinen (reçus = *recepi*, courus = *cucurri*) og har ved Tiltrækning af Akcenten voldet stærke Sammentrækninger [i tus = *tacui* er saaledes kun *t* bleven tilbage af hele Verbalstammen[4])]. Af Perfektsendelsen *-si* er *s* levnet i flere franske Verber: dis = *dixi*

---

[1]) eller, hvad der maa være den ældste Form, -eie.

[2]) omtalt allerede hos Th. Beza, de francicae lingvae recta pronunciatione. Genevæ. 1584.

[3]) dog i det nuværende Sprog ikke saa hyppige som i ældre Fransk, hvor vi finder: merral for meneral; dorrai for donnerai; harrai af haïr; gerrai af gésir o. s. v.

[4]) Kun flydende Bogstaver modstaar Udfaldet: valus, courus, parus; stumme Bogstaver bortkastes derimod tilligemed den foregaaende Vokal: dus af *debui*; bus af en Form *bibui*; crus af en Form *credui*.

(ɔ: *dic-si*); conclus = *conclusi*; ris = *risi*; ja dette *s* er endog benyttet ved Verber, hvor Latinen kun har -*i*: pris = *prehendi*; sis = *sedi*. — Det latinske stærke, af Stammen umiddelbart dannede Perfektum (paa -*i*) er i Fransk (som i alle de andre romanske Sprog) kun meget svagt repræsenteret, nemlig ved de tre Former vi-s (= *vid-i*), fis (= *feci*), vin-s (= *veni*) samt det i Analogi med dette sidste dannede tin-s (af tenir). — At det franske *Imparfait du Subjonctif* oprindelig er latinsk Pluskvamperfektum Konj., er allerede bemærket ovenfor. Det er i sin Dannelse derfor altid af samme Stamme som Perfektum (*Passé défini*).

Resultatet af denne Oversigt over de bevarede franske Verbalformers etymologiske Oprindelse vil altsaa blive, at man i en Fremstilling af den franske Konjugation ikke alene af videnskabelige Grunde, men ogsaa til praktisk Lettelse for den Lærende strængt bør adskille Tempusstammerne: Præsensstammen, som ligger til Grund for alle Maader af Præsens, for Imperfektum Ind., samt for de med Præs. Inf. sammensatte Futurum og Konditionalis; og Præteritumstammen, som vi forefinder i *Passé défini* og *Imparfait du Subjonctif*. Desuden maa mærkes det til Dannelsen af de periphrastiske Former benyttede Perf. Particip. Naar vi altsaa under Undervisningen efter gammel Skik vil sikre os Elevens Kendskab til Böjningen af de forekommende Verber ved at lade ham nævne disse «*a verbo*», vilde det være langt rigtigere end at benytte den gængse Ramse, om man vænnede ham til at fremsige a) af Præsensstammen følgende 4 Former (paa Grund af de deri ifølge Sprogets Lydlove indtrædende Forandringer): Infinitiv, 1ste Person af Præs. Ind. Enk. og Flertal, 1ste Pers. Enk. af Futurum, og b) af Præteritumstammen *Passé défini*, samt c) Perf. Partcp.; f. Ex. ceindre, (je) ceins, (nous) ceignons, (je) ceindrai; (je) ceignis; ceint. — Endvidere vil det fremgaa, som ogsaa ovenfor er berört, at det for de fleste Tilfælde vil være os umulig i en skhematisk Fremstilling af de franske Böjningsendelser i deres nuværende Skikkelse at skelne Stammeudlyd, Bindevokal, Modus- og Tempus-Mærke; ikke engang overalt kan vi udsondre Personalendelserne. Vi faar derfor rigtigst følgende Skhema [1]):

---

[1]) De anvendte Tal henviser til den i min Sproglære fulgte Konjugationsinddeling: (I.) 1. Parler. 2. Finir og Sentir. 3. Recevoir. (II.) 4. Vendre.

For Præsensstammen:

Præsens.

Indikativ.

1.	2. 3. 4.
e	s
e-s	s
e-(t)	t
o-ns	o-ns
e-z	e-z
e-nt	e-nt

Konjunktiv.

1. 2. 3. 4.
e
e-s
e
io-ns
ie-z
e-nt

Imperativ.

1.	2. 3. 4.
e	s
o-ns	o-ns
e-z	e-z

Infinitiv.

1.	2.	3.	4.
e-r	i-r	oi-r	re

Particip. og Gerund.

1. 2. 3. 4.
a-nt

Imperfektum.

1. 2. 3. 4.
ai-s
ai-s
ai-t
io-ns
ie-z
aie-nt.

For Præteritumstammen:

Passé défini.

1.	2. 4.	3.
a-i	i-s [1])	u-s
a-s	i-s	u-s
a-(t)	i-t	u-t
â-mes	î-mes	û-mes
â-tes	î-tes	û-tes
è-rent	i-rent	u-rent

Imparfait du Subj.

1.	2. 4.	3.
a-sse	i-sse	u-sse
a-sse-s	i-sse-s	u-sse-s
â-t	î-t	û-t
a-ssio-ns	i-ssio-ns	u-ssio-ns
a-ssie-z	i-ssie-z	u-ssie-z
a-sse-nt	i-sse-nt	u-sse-nt [1])

For Perfektum Particip. Passiv:

1.	2.	3.	4.
é	i	u	u, t (ell. s)

---

[1]) Der opstaar her en theoretisk Vanskelighed idet i conconci-s, conclu-s, di-s, mi-s, conqui-s, ri-s, pri-s, assi-s *s* som bevaret virkelig Perfektsmærke borde adskilles i Betegnelsen fra det almindelige paragogiske 1ste Personsmærke *s*, ligesom Vokalerne *i* og *u* i de nævnte Perff. tilhører Verbernes Rod og aldeles ikke har Noget med Böjningsendelserne at göre. Praktisk derimod voldes ingen Ulempe, idet Lydforbindelserne

IV. Konjugationsinddeling. — I den latinske Grammatik er vi vante til at inddele Verberne i fire Konjugationer efter deres Præsensstammes Udlyd: tre vokaliske med Stammer paa *-a*, *-e* og *-i* (1ste, 2den og 4de Konj.), og én konsonantisk (3dje Konj.), hvortil tillige hører en Del Verber med Stammer paa *u*. Naar vi nu ogsaa i Fransken efter gammel Sædvane benytter Firdelingen, faar vi ganske tilsvarende Klasser: 3 vokaliske med Udlyd -e, -oi og -i (1ste, 3dje og 2den Klasse: aime-r = *ama-re*, devoi-r = *debē-re* og senti-r = *senti-re*), og én konsonantisk, 4de Klasse (vend-re = *vend-ĕ-re*). Der maa dog hertil bemærkes, hvad der allerede fremgaar af det ved Böjningsendelserne Udviklede, at Fransken foruden ved de almindelige Lydovergange paa mange andre Maader gennem Analogiseringsbestræbelser og selvstændige Udviklinger og Forandringer indenfor Sprogets Omraade i höj Grad har udvisket de i Latinen (og især i den klassiske Latin) existerende Konjugationsforskelligheder og gjort de oprindelige Forhold ukendelige [1]. — Af de her nævnte Klasser finder vi A- og I-Klasserne stærkest repræsenterede i Fransk [2]. Den første (franske Verber paa -er) indbefatter de allerfleste, saavel af latinske som fremmede Stamord oprundne Verber (af latinsk Oprindelse: aimer, chanter, châtier, confirmer, louer o. s. v.; af tysk Rod: galopper, garder, blinder, hisser, rincer, o. s. v.; af græsk: caler, coller, moquer, saper o. s. v.; af arabisk: assassiner, chiffrer o. s. v.). Latinske Verber paa *-are*, som i Perf. og Supinum har *-(u)i*, *-itum*, optoges som regelmæssige (sonner, plier). — For I-Klassen maa vi opstille to Afdelinger, en ren og en blandet. Den første indbefatter kun latinske Verber, dels af 4de Konj. (bouillir, *bullire*; dormir, *dormire*; servir, *servire*; de uregg. eller defektive vêtir, *vestire*; ouvrir, *aperire*; venir, *venire*; ouïr, *audire*; saillir, *salire*; férir, *ferire*; samt de af latinske Deponentier dannede sortir (gaa ud), *sortiri*; partir (rejse), *partiri*; mentir, *mentiri*), dels af 3dje (fuir,

---

ogsaa her under Böjningen forbliver de samme. Derimod maa de to Former vin-s og tin-s særlig opstilles, da vi her ved Perfektsmærkets Bortfald faar Personalendelserne föjede til de konsonantisk udlydende Stammer.

[1]) Med Hensyn til den Rolle, Akcenten særlig her har spillet, vil jeg henvise til den fortræffelige lille Afhandling af Gaston Paris: Étude sur le rôle de l'accent Latin dans la langue Française. Paris 1862.

[2]) Ifølge Aug. Brachet, Grammaire hist. de la langue française. 1868. p. 198 böjes efter 1ste Klasse 3620 Verber, efter 2den 350, efter 3dje 30 og efter 4de 60.

fugere, og de uregelm. cueillir, *colligere*; faillir, *fallere*; courir, *currere*; offrir, *offerre*; souffrir, *sufferre*; quérir, *quærere*; mourir af Depon. *mori*) og dels af 2den Konj. (repentir, *-pænitēre*; de uregg. tenir, *tenēre*, og gésir, *jacēre*). Den anden Afdeling udgör de Verber, der har deres Udspring fra latinske Inkhoativformer (paa *-sco*) eller er dannede i Lighed med disse ved Indskud af *-ss* mellem den oprindelige Præsensstamme og Endelsen (hele Præsensstammen igennem undtagen Infinitiv). Heller ikke her forefinder vi alene Verber af den latinske 4de Konjugation (som finir, punir, nourrir, o. s. v.), men ogsaa af 2den (fleurir, *florēre*; emplir, *implere*; pâlir, *pallere*; abolir, *abolere*; jouir, *gaudere*) og 3dje (agir, *agere*; convertir, *-vertere*; fléchir, *flectere*; envahir, *invadere*; frémir, *fremere*; gémir, *gemere*), og dernæst endelig en Del Nydannelser, meget ofte af ulatinsk Rod (vieillir, blanchir o. s. v.; af tysk Rod haïr, choisir, garantir o. s. v.). — E-Klassen i sin Regelmæssighed (*-ēvi*, *-ētum*, *-ēre*) var allerede i Latinen kun tyndt repræsenteret, og af de herhen hørende Verber er de enkelte i Fransken bevarede traadt over i I-Klassen (emplir og abolir). Ogsaa finder dette Sted, som allerede bemærket, med forskellige af de andre lat. Verber paa *-eo*, som repentir, pâlir, jouir, fleurir og det uregelmæssige tenir. Til den konsonantiske Böjning er gaaet over: rire, *ridere*; plaire, *placere*; taire, *tacere*; paraître, *parere*; semondre, *submonēre*; duire, *decere*; tondre, *tondere*; répondre, *respondere*; tordre, *torquere*; luire, *lucere*; nuire, *nocere*. Tilbage er kun som korresponderende paa Latin og Fransk: devoir af *debēre* og de uregg. eller defektive chaloir, *calere*; valoir, *valere*; souloir, *solere*; mouvoir, *movere*; avoir, *habere*; voir, *videre*; seoir, *sedere*; -paroir, *parere*; de andre paa *-oir*, nemlig de paa -cevoir som recevoir, concevoir o. s. v., samt de uregg. eller defektive pleuvoir, savoir, choir, vouloir, pouvoir stammer fra latinske 3dje Konjugations- eller anomale Verber: (*-cipere*, *pluere*, *sapere*, *cadere*, *velle*, *posse*, for hvilke vi, da *oi* kun findes istf. *ē*, maa tænke os Overgangsformer paa -ēre: *-cipēre*, *pluēre*, *sapēre*, *cadēre*, *volēre*, *potēre* [1]). — Fjerde Klasse, den konsonantiske Böjning, er Latinernes 3dje Konj. (vendre = *vendere*; joindre = *jungere*), uagtet vi i det Foregaaende har sét mange af denne Konj. paa Fransk overførte til I- og E- (*oi*-) Konjugationerne, og endnu

---

[1]) Paa Gammelfr. har vi derfor pooir.

flere, fordetmeste dog i en yngre Sprogperiode indførte, vil vi finde omdannede til Verber paa *-er* (affliger, arguer, céder, consumer, corriger, négliger, résister o. s. v.). Til Gengæld har vi nogle faa af E-Klassen [1]) overførte til denne Böjning (rire, plaire o. s. v.; se ovenfor).

Vel er nu de oprindelige Konjugationsvokaler i A- og I-Klassen næsten kun levnede og bemærkelige for Præsens Infinitiv og Præteritumstammen og i E-Klassen blot tilbage i Infinitiven; og den konsonantiske Böjning, der ved Sprogets Stræben efter Udjævning har alle Præsensstammens Former med Undtagelse af Infinitiv (og tildels de deraf dannede Former) lige med de tilsvarende af E- og I-Klasserne, er i Præteritumstammen gaaet over til I-Klassen, saaledes at, mens 3dje Konjugations Verber i Latinen næsten udelukkende er stammebetonede i Perfektum, er de deraf afledte franske paa *-re*, paa faa Undtagelser nær, blevne flexionsbetonede i *Passé défini* (*véndidi* hedder nu vendís, *condúxi* conduisís, ligesom finís af *finívi*); og man maa følgelig indrömme, at det franske Sprog i höj Grad (og i höjere Grad end noget andet romansk Sprog) i sit Konjugationssystem har fjærnet sig fra Modersproget. Men ligesom den her bibeholdte almindelige Inddeling i etymologisk Henseende maa blive den rigtigste, fordi den nærmest svarer til den almindelig vedtagne Inddeling af Oldsprogets Verber, saaledes vil den ogsaa praktisk for Eleven, der er vant til i Latinen af Infinitiverne at se, til hvilken Konjugation et Verbum hører, være den letteste og naturligste, idet den lægger de i Infinitiverne bevarede Kendemærker til Grund. Ved at dele I-Konjugationen i de to anførte Afdelinger (finir og sentir) og ved for den konsonantiske Böjning at optage tre Paradigmer (vendre, joindre og conduire) har Rask (hvis ufuldendte Arbejde i Sml. Afhh. 3dje Bind jeg har benyttet for min Formlære) tillige faaet et System med den store Fordel betydelig at indskrænke de saakaldte uregelmæssige Verbers Antal [2]).

---

[1]) Hvor vaklende forøvrig Fransken har været mellem *-ère* og *-ěre* (ↄ: *-oir* og *-re*), sés af det ældre Sprogs dobbelte Former for mange Infinitiver; jfr. Diez, Gr. II p. 220.

[2]) H. Blom har nylig i »Kortfattet fransk Sproglære til Skolebrug. Bergen 1866« opstillet en anden Konjugationsinddeling. Idet han benytter de samme Böjningsparadigmer, som Rask, deler han i 1) en vokalisk, 2) en konsonantisk og 3) en blandet Konjugation. For 1ste Konj.

Fr. Diez har, som bekendt, i sin «Grammatik der Romanischen Sprachen» opstillet et helt andet System for de romanske Konjugationsformer. Han deler først efter Præteritumsdannelsen Verberne i 2 Flexionsarter: den svage, i hvilken Perfektet er bygget paa Infinitivens Kharaktervokaler (f. Ex. italiensk cant-ái, vend-éi, part-íi) og Flexionsendelsen er betonet; og den stærke, hvor de gamle Perfektsendelser *-i*, *-si* eller *-ui* er föjede umiddelbart til Themaet og Verbalstammen er forbleven betonet (f. Ex. ital. víd-i, pián-si og pár-vi). Den svage Art falder da hos ham i 3 Konjugationer, A-, E- og I-Böjningen, og denne sidste atter i 2 Klasser, den rene og den inkhoa-

---

har han foruden aimer tillige manger som særlig Mønster; for 2den vendre og ceindre, og for 3dje i 2 Afdd. a) den oprind. vokaliske: finir og servir og b) den oprind. konsonantiske: recevoir og conduire. Imod denne Inddeling kan, foruden hvad ovenfor er sagt til Forsvar for den af mig brugte, endnu indvendes Følgende: Det at opstille Verberne paa *-ger* som særlig Underafdeling af den oprindelige A-Konjugation «fordi i disse Verber Udgangsvokalen (*e*) kun tabes foran *i*, «mens de andre Verber (der böjes efter aimer) taber den foran enhver «Vokal» er urigtig, da det stumme *e*, der i Verberne paa *-ger* skrives foran de med *a* og *o* begyndende Böjningsendelser ingenlunde er Stammens Udlyds-*e*, men blot et Mærke for Udtalen. Dette viser sig jo tydeligst i de Former af Præteritumstammen, hvor den oprindelige Udlyd *a* er bevaret (f. E. mangeasse). Af Verberne i «den blandede Konj.» er de paa *-oir* ikke «oprindelig konsonantiske», men tvertimod oprindelig vokaliske, hvis vi (som ogsaa Hr. B. har gjort) lægger Præsensstammen til Grund for Inddelingen og Benævnelsen; og overhoved maa det jo vel erindres, at efter den Udvikling Flexionen har faaet i Fransken har vi egenlig ingen Konjugation med gennemgaaende uforandret Præsensstamme med Undtagelse af den af Hr. B. opførte konsonantiske, saa at den for hans 3dje Konj. valgte særlige Benævnelse af «blandet» ikke er ganske berettiget og navnlig bliver ubegribelig for Disciplen, der læser om Verberne paa *-uire*, at deres Böjning kaldes blandet, fordi «de ud«støder deres Udgangslyd (*s*) foran en Konsonant», men derimod om de ikke blandede Verber (aimer), der siges «kun at have et Par «ringe Stammeforandringer, fremkaldte ved Udtalen», at de dog under Böjningen «taber deres Udgangslyd (*e*) foran enhver Vokal». — Lejlighedsvis vil jeg her bemærke, at naar Forf. i Adskillelsen af Böjningsendelser fra Stammen afdeler: vend-i-s, ceign-i-s og cuis-is, men derimod fini-s, servi-s og reçu-s, da begaar han en Inkonsekvens. De fem første Former maa deles paa samme Maade, da for Franskens Vedkommende (s. ovfr.) Præteritum af vendre, ceindre og cuire er dannet efter Analogi med I-Konjugationen, og *-us* i reçus maa betragtes som Endelse, fordi det hidrörer fra Oldsprogets hyppige Præteritumsendelse *-ui*.

tive (f. Ex. ital. 1. cantare; 2. véndere; 3. a. partire, b. fiorire); den stærke ligeledes i 3 Klasser efter de ovennævnte tre forskellige Perfektsendelsers Anvendelse. Dette System, som er i höjeste Grad hensigtsmæssig for at fremstille den hele romanske Flexionsbygning i sit Forhold til den latinske, passer imidlertid mindst nöje for Fransken, der her ligesom paa saa mange andre Punkter af Formlæren afviger betydelig fra Søstersprogene, og det vilde kræve et bebyrdende og utilbørlig komparativ-philologisk Materiale, hvis man i en særlig fransk Grammatik, og navnlig da i en Skolegrammatik, vilde forsøge at benytte dette System og derpaa begrunde en Inddeling af Konjugationerne [1]).

Det, der endnu staar tilbage, er at ordne de Verber, som ikke böjes efter de opstillede Mønstre og som derfor maa benævnes uregelmæssige, paa en Maade, der baade svarer til Theoriens Fordringer og tillige ved at samle de ensartede Verber i Grupper kan lette Disciplen Arbejdet med at lære dem. For hver Klasse opføres derfor først de Verber, hvis Uregelmæssighed viser sig i Præsensstammen uden at Præ-

[1]) Dette er først blevet mig ret klart ved at göre Bekendtskab med E. Collmann's französische Grammatik (Leipzig 1865), som væsenlig er et Uddrag af hvad der i Diez's romanische Grammatik handler om Fransken. Jeg behøver blot her at beröre et Par Punkter. At opføre vendre under en E-Konjugation er umulig paa Fransk, da Stammen *vend* viser sig konsonantisk helt igennem under Böjningen. Paa Italiensk passer det derimod, da latinske Verber paa -ēre her har beholdt *e* som karakteristisk Mærke; vi har véndere, vendete, vendéva, vendéi (som af dem med ē: temēre, teméte, teméva, teméi), ved Siden af cantáre, cantate, cantáva, cantái, og partire, partite, partíva, partíi; og endnu mere paa Spansk, hvor den latinske 2den og 3dje Konj. ganske er faldet sammen og Infinitiven kun kender den ene Flexion *-ér* (vendér). — Verberne paa *-oir*, som Diez af etymologiske Grunde har under de »stærke Verber«, maatte i Fransk, hvor Flexionen har trukket Akcenten til sig, af denne Grund opstilles mellem »de svage«, eller ialfald smelter almindeligvis Stammevokalen saaledes sammen med det flexiviske *u* til én Lyd, at der overhovedet ikke kan være Tale om en »Betoning af Stammen«. — Gaston Paris (a. S. s. 65) bemærker forøvrig meget rigtig med Hensyn til Diez's Inddeling i »stærke« og »svage« Verber: »Seulement il faut, je crois, restreindre ces appellations »de fort et de faible aux diverses formes des verbes, car nous n'avons »pas de verbes qui soient complétement forts ou qui aient fortes toutes »les formes sur lesquelles peut porter la différence«.

teritumstammen undergaar nogen fra Paradigmerne afvigende Forandring; de andre ordnes eftersom Præteritumstammernes afvigende Dannelse hidrører fra Oldsprogets forskellige Perfekter paa *-i*, *-si* eller *-ui*. — Defektiverne opføres kun under de «uregelmæssige» Verber forsaavidt de levnede Former ikke er dannede i Overensstemmelse med de regelmæssige Paradigmer, og henstilles da sammen med de uregelmæssige Verber, hvis Böjning de nærmest følger.

I. 1. Uregelmæssig i Futurum:
Envoyer; enverrai.

Uregelm. i Præs. Konj. og defektivt:
Aller; aille. Erstatter følgende Former i Præsens af Stammen *va-*: Ind. vais, vas, va, vont; Imper. va(s); og Futurum af Stammen *i-*: irai.

2. a. Uregelmæssig i Præs. Ind. Enk. (ved ikke at indskyde *ss*):
Haïr; hais, hait.

b. Uregelmæssige i Præs. Ind. (og tildels Futurum):
Assaillir; assaille; assaillerai (ell. -irai).

Defektivt:
Saillir; il saillera.

Cueillir; cueille; cueillerai.
Faillir; (faille); faudrai (ell. faillirai); defektivt.

Uregelmæssig tillige i Perf. Partc.:
Ouvrir; ouvre; ouvert, -e. Saaledes böjes Couvrir, Souffrir, Offrir.

Vaklende efter finir og sentir; uregelm. i Perf. Partc.:
Vêtir; Præs. Ind. vêtis; Konj. vêtisse; vêtissais ell. vêtais[1]); vêtissant; Perf. Partcp. vêtu, -e. Derimod: Revêtir: revêts; revêtant.

Defektive:
Gisir (ell. gésir); gis, gît, gisons.
Ouïr; ois; oie; ouis; ouï.

Uregelmæssig i Præsens (og Futurum); med oprindelig Præteritum paa *-i*, bortfaldet i Fransken:
Venir; viens; venons; vienne; viendrai; Præt. vin-s, Pf. Ptc. venu; saaledes: Tenir.

---

[1]) s. Aubertin, Grammaire moderne des écrivains français, p. 221.

Uregelmæssig i Præsens (og Futurum); Præteritum paa *s*:

Acquérir; acquiers, acquérons; acquière; acquerrai; Præt. acquis; Perf. Partcp. acquis, -e.

Defektivt er Stamordet Quérir.

Med Præteritum paa *-u-s*:

Courir; cours, courons; courrai; couru-s, couru, -e.

Mourir; meurs, mourons; meure; mourrai; mouru-s; mort, -e.

Defektive:
Issir; issu.
Férir; féru.

3. Uregelmæssige i Præsens:

Pleuvoir; pleut; pleuvant; pleuvra; plu-t; plu.

Mouvoir; meus, mouvons; meuve; mouvrai; mu-s; mû, -e.

Pouvoir; peux (eller puis), pouvons, peuvent; puisse; pourrai; pu-s; pu, -e.

Savoir; sais, savons; sache; sachant; saurai; su-s; su, -e.

Avoir; ai, as, a, avons, ont; aie; ayant; aurai; eu-s; eu, -e.

Falloir; faut; faille; faudra; fallu-t; fallu, -e.

Valoir; vaux, valons; vaille; vaudrai; valu-s; valu, -e.

Vouloir; veux, voulons, veulent; veuille; voudrai; voulu-s; voulu, -e.

Defektive:
Chaloir; chaut; (chalant).
Choir; chu, -e; déchoir har déchois; décherrai; déchu-s; déchu, -e; échoir: échoit ell. échet; échéant; écherra; échu-t; échu, -e.
(Paroir); (ap)pert.

Med oprindelig Præteritum paa *-i*:

Voir; vois, voyons; verrai; vi-s; vu, -e. — Pourvoir har Præt. -vu-s, samt ligesom Prévoir Fut. regelm. voirai.

Med Præteritum paa *-s*:

Asseoir; assieds, asseyons eller asseois, assoyons; asseye eller assiée eller asseoie; asseoirai eller asseyerai eller assiérai; assis; assis,-e.

Defektivt:

Seoir; sied; seyait; séant; siérai; sis,-e.

II. 4. Uregelmæssige i Præsensstammen:

Coudre; couds, cousons; cousi-s; cousu,-e.

Suivre; suis, suivons; suivi-s; suivi,-e.

Écrire; écris, écrivons; écrivi-s; écrit,-e.

Med oprindelig Præteritum paa *-i*, bortfaldet i Fransken:

Faire; fais, faisons, faites, font; fasse; ferai; fis; fait,-e.

Confire; confis, confisons; confis; confit,-e.

Suffire; suffis; suffis; suffi,-e.

Defektivt:

Frire; fris; frit,-e.

Med Præteritum paa *-s*:

Mettre; mets, mettons; mis; mis,-e.

Prendre; prends, prenons; prenne; pris; pris,-e.

Circoncire; circoncis, circoncisons; circoncis; circoncis,-e.

Dire; dis, disons, dites, disent; dis; dit,-e. Maudire fordobler *s* under Böjningen: maudissons; ligesaa det efter I, 2 i Infin. og (fordetmeste) i Pf. Particip böjede Bénir: bénissons; béni,-e.

Rire; ris, rions; ris; ri,-e.

Conclure; conclus, concluons; conclus; conclu,-e.

Defektive:

Clore; clos, clôt, (closent); clôrai; clos,-e.

Traire; trais, trayons; trait,-e. Saaledes Raire. Braire har kun: brais; brairai.

Bruire; bruit, bruissent.

Med Præteritum paa *-u-s*:

Boire; bois, buvons, boivent; bu-s; bu,-e.

Croire; crois, croyons; cru-s; cru,-e.

Moudre; mouds, moulons; moulu-s; moulu,-e.

Résoudre; résous, résolvons; résolu-s; résolu,-e (ell. résous). Absoudre og dissoudre har kun Perf. Partc. paa -sous, -soute.

Lire; lis, lisons; lu-s; lu,-e.

Plaire; plais, plaisons; plu-s; plu,-e. Saaledes ogsaa Taire.

Connaître; connais, connaissons; connu-s; connu,-e. Saaledes gaar Paraître og Paître.

Croître; croîs, croissons; crû-s; crû,-e.

Defektivt:

Tistre; Perf. Partcp. tissu.

Aldeles anomale i deres Præteritumsdannelse:

Vivre; vis, vivons; vécu-s; vécu,-e.

Naître; nais, naissons; naqui-s; né,-e.

Être; suis, es, est, sommes, êtes, sont; sois, soyons; étais; étant; serai; fu-s; été,-e.

Bidrag til Tydning af de ældste Runeindskrifter.

Af *Sophus Bugge.*

Tillæg og Rettelser til förste Artikel.

Gallehus.

S. 219, Anm. 1. Uagtet Suffixet *inga* vistnok, som jeg har ytret, oprindelig bestaar af to Led *in* og *ga*, saa synes dog Bevidstheden derom tabt i de germanske Sprog, og jeg tror derfor nu, at i Afledninger paa *inga* af Stammer paa *an*, f. Eks. HOLTINGA, Stammens *an* ved Dissimilation er trængt ud foran Suffixet, altsaa HOLTINGA for HOLTANINGA.

S. 221. TAWIDO. *ō* i ubetonet Endestavelse bliver i Oldn. til kort *a* (*lagða*), ligesom oldn. *húsbóndi* nu i norske Bygdemaal udtales *huspan*.

Tune.

Jeg har nævnt enkelte (meget uvæsentlige) formentlige Ufuldkommenheder ved den af Stephens udgivne Tegning af Tune-

stenen. Jeg burde udtrykkelig have fremhævet, at det ikke er Prof. Stephens (som aldrig har seet Stenen), men tværtimod mig selv, der bærer Skylden for, at disse Ufuldkommenheder er blevne staaende; de undgik min Opmærksomhed, da jeg i sin Tid sammenlignede de Tegninger, som Prof. Stephens havde sendt mig, med Indskriften paa Stenen.

S. 225. Med Navnet WIWAʀ kan ogsaa jævnföres «in der Esp. sagr. *Vivi* (abb.) a. 1002. Tom. 36 app. n. 7» (Stark Die Kosenamen der Germanen, S. 301).

S. 230. Stephens læser: DÆLIDUN (SET)A WODURIDE STÆINÆ og oversætter: dealed [to] set (shared in setting) [to] Wodurid [this] stone. Dette bemærkes, for at ikke min Ytring om Stephens's Forklaring af det förste af de nævnte Ord skal misforstaaes.

S. 233. Om ARBINGA Gen. plur. bemærker Lyngby: «At ejef. fl. af denne *an*-stamme ender på -A kan mulig komme af at det er en oprindelig *a*-stamme, så at ejef. fl. er beholdt uforandret fra den tid, da ordet var *a*-stamme. I de vestgermaniske sprog er det jo omvendt almindeligt at ejef. fl. af stærke hunkönsstammer på *-ā* går over til den svage böjning uden at resten af ordets forholdsformer følger med (ejef. *-ono*, *-ena*).» — Denne Forklaring forekommer mig meget tiltalende, jfr. lat. *canis*, *juvenis*, i Gen. pl. *canum*, *juvenum* af de oprindelige Stammer *can*, *juven*. Men, saavidt jeg sér, fattes vi endnu Midler til sikker Afgjörelse. — Svend Grundtvig vil heller forstaa ARBINGA som partitiv Genitiv; den nævnte Kvinde maatte da vel være Vodurids (förste) Hustru. Paa denne Opfatning havde ogsaa jeg först tænkt, men jeg trængte den tilbage, fordi en saadan pleonastisk Udtryksmaade syntes mig tvungen. Dog skulde man istedenfor Udtrykket «Arvingernes ældste Arvinger» have ventet «De ældste af Arvingernes Arvinger».

Berga.

S. 245—246. Baade Wimmer (De ældste nordiske Runeindskrr. S. 53 f.) og jeg udtalte den Formodning, at sidste Rune i den vertikale Linje ikke var ᚴ, som paa de to udgivne Tegninger, men ᛉ. For at faa oplyst dette skrev Prof. Stephens straks til Stockholm. Dr. Hans Hildebrand har nu undersögt Indskriften og godhedsfuldt meddelt mig Resultatet: Linjen ender sikkert med ·ᛉ (Prik efter), ikke med ᚴ; den i Tegningerne manglende Sidestreg er dèr, hvor den hænger sammen med

selve Staven, temmelig grundt huggen, men kan dog meget vel baade sees og föles. Navneformen SALIGASTIR paa Bergastenen er da et sikkert Sidestykke til Guldhornets HLEWAGASTIR.

II.

Blandt de i den ældre Jærnalders Runer affattede Indskrifter danne de, som findes paa Stene i Bleking, en ved flere Særegenheder mærket Flok; de er fra flere Sider saa vigtige, at jeg allerede her i anden Artikel gaar over til dem. Fra denne Digression haaber jeg i tredje Artikel at komme tilbage til de Indskrifter, som er mér ensartede med Indskrifterne paa Guldhornet og paa Tunestenen.

I det fölgende betegner jeg Indskrifter i den ældre Jærnalders Runer ved Antiqva og til Forskjel derfra Indskrifter i de særlig skandinaviske Runer ved Cursiv.

Ogsaa til denne Artikel har jeg ved Prof. Stephens's Godhed havt den store Hjælp at kunne benytte Arkene af hans Runeværk, eftersom de er blevne trykte; foruden de för nævnte Afsnit har jeg seet Ark 76—102, der indeholde en rig Samling af mærkelige Indskrifter i skandinaviske Runer.

Istaby, Bleking (Stephens S. 173. 175).

Indskriften er paa Stenens ene Side

ᛃᚠᚨᛏᛉᚺᛃᚱᛁᚹᚢᛚᚨᚠᚨ
ᚺᛃᚦᚢᚹᚢᛚᚨᚠᛉᚺᛃᛖᚱᚢᚹᚢᛚᚨᚠᛁᛉ

paa den anden

ᚹᚨᚱᛃᛁᛏᚱᚢᚾᛃᛉᚦᛃᛁᛃᛉ [1])

Jeg gjengiver dette saaledes:

AFATR HARIWULAFA
HAÞUWULAFR HAERUWULAFIR
WARAIT RUNAR ÞAIAR.

Allerede i 1848 forklarede P. A. Munch under Medvirkning af den engelske Oldforsker J. M. Kemble denne Indskrift i alle væsentlige Dele fuldkommen rigtig.

---

[1]) Der er slaaet lidt af Stenen, saa at ᚨ i tredje Linje nu har tabt sin överste Kvist og Toppen af sin rette Stav.

De mest fremtrædende Eiendommeligheder ved Indskriften er, at ᚨ, der ellers i den ældste Runeskrift betegner *a*, her er Tegn for en dunklere Vokallyd, medens *a* er betegnet ved ᛋ. Hvad er nu Grunden til, at ᚨ her, ligesom i de blekingske Indskrifter (med de ældre Runer) overhoved, er bleven fortrængt fra sin Anvendelse som det almindelige Tegn for *a*, og til at denne Rune derimod her er brugt som Tegn for en dunklere Vokal? For at faa Oplysning herom maa vi holde os til Runens Navn: ᚨ, som senere forandredes til ᚬ, ᚭ, kaldes i den almindelige skandinaviske Runeskrift *óss*, hvilket Navn man i Middelalderen forstod som det Ord, der betyder «Flodmunding»; men at denne Forstaaelse er feilagtig, sér man blandt andet deraf, at Runen tidligere ikke betegnede *o*, men *a*, medens dog *óss* Flodmunding ikke dengang kunde have *a* eller *á* i Fremlyden. Runenavnet *óss* er tværtimod samme Ord som det der oftest skrives *áss*, Gen. *ásar*, Nom. pl. *æsir*, Acc. pl. *ásu*. Vi maa nödvendig forudsætte en ældre Form *ansu-s*, *ansu-r*, og Runens forskjellige Betydning til forskjellige Tider maa forklares af de Forandringer, Runens Navn undergik: *n* i *ansu* blev efterhaanden mere og mere utydelig udtalt, saa at der tilsidst kun var Spor deraf i Vokalens Udtale gjennem Næsen; endelig svandt ogsaa denne Næselyd, dog saaledes at Vokalen *a* til Gjengjæld blev forlænget, altsaa *ásu-r*. Maaské allerede fŏr Næselyden var aldeles forsvunden, blev Stammevokalen ved Paavirkning af det fŏlgende *u* forandret, hvorpaa *u*, som havde fremkaldt denne Forandring, faldt bort i Nom. sg. og Acc. sg.; den af *á* ved Indflydelse af et fŏlgende *u* opstaaede Vokal, der oprindelig kanské blev udtalt som langt *å* (Lyngby i Tskr. f. Philol. II, 303), er i gamle islandske og norske Haandskrifter skrevet paa flere forskjellige Maader, navnlig ofte ǫ́; siden faldt den (forsaavidt den ikke fortrængtes af den uomlydte Vokal) i Lyd og Tegn sammen med *ó*, ligesom *u*-Omlyden af kort *a* i Norge er falden sammen med kort *o*. Omtrent saaledes kan vi tænke os at *ansus* er blevet til *óss*. Heraf er det da klart, hvorledes denne Rune paa den skandinaviske Runeskrifts seneste Udviklingstrin kan betegne *o*, medens den oprindelig, og saaledes i alle nordiske Runeindskrr. af den ældre Art med Undtagelse af de blekingske, betegner *a*. Og vi maa tænke os, at i Bleking paa den Tid, da Istabystenens Indskrift er indhuggen, *a* i Ordet *ansur* ikke længer hörtes rent foran *n* (men vistnok som en ved Næselyden fremkaldt dunklere Vokal), og at dette gav An-

ledning til, at Runen *óss* ᚩ her er brugt som Tegn for en dunklere Vokallyd (der mulig nærmest har været hört som kort *å*).

Istedenfor ᚩ indtraadte ᚼ (se de fölgende blekingske Indskrr.) eller ᛋ som det egentlige Tegn for *a*. Den sande Oprindelse til disse to Tegn for *a* er, saavidt jeg tror, hidtil ikke funden. Jeg kan heri ikke sé en vilkaarlig Anvendelse af de skandinaviske Runetegn for *h* og *s*, saaledes som Dietrich Blekinger Inschr. S. 34 og med Hensyn til ᚼ Stephens S. 138 (der læser ᚼ som *æ*) og Thorsen Runemind. S. 334 antage. En saadan Vilkaarlighed er den ældste Runeskrift fremmed, og her udelukkes den derved, at ᚼ og ᛋ brugtes som Tegn for *a* paa en Tid, da Runerne for *h* og *s* endnu ikke havde faaet disse Former, men skreves ᚺ eller ᚻ og ᛊ eller ᛋ. I en af de ældste Indskrifter i Runer af den kortere Række, nemlig paa Kallerup- eller Höietostrup-Stenen, bruges ᚼ ikke som Tegn for *h*, men i samme Betydning som det i skandinavisk Runeskrift almindelige Tegn ᛅ, der i denne Indskrift ikke findes; paa Snoldelev- og Flemlöse-St. bruges ᚼ og ᛅ i samme Betydning, hint Tegn först i Indskrifterne, længere ud det andet, saaledes f. Eks. paa Snoldelev-St. först ᚴᚢᚾᚢᚼᛚᛏᛋ men siden ᚱᚢᚺᛅᛚᛏᛋ, paa Flemlöse-St. först ᛋᚼᚱᛁ men siden ᚾᛅᛏᚢ. Senere forsvinder ᚼ som Tegn for *a* paa samme Tid, som hagall ikke længer skrives ᚺ, men ᚼ. Heraf synes det mig at være klart, at ᚼ = *a* kun er en anden og ældre Form for ᛅ, at ᛅ er en Simplificering af Tegnet ᚼ, ligesom ᛏ senere forandres til ᛐ og ᛅ videre til ᛆ. Ligesom begge Former ᚼ og ᛅ findes paa Snoldelev- og Flemlöse-Stenene, den oprindeligere först, den senere og simplere mod Slutningen, saaledes betegner Dynnastenen paa Hadeland (med Indskrift i de yngre Runer og sikkert fra kristelig Tid, dog vel neppe senere end 11te Aarh.) *t* först én Gang ved ᛏ, derpaa 6 Gange ved ᛐ, og *a* 1te, 2den og 7de Gang ved ᛅ, derimod 3dje, 4de, 5te, 6te og 8de Gang ved ᛆ [1]). Allerede paa den Tid, da man endnu skrev ᚺ for *h*, var Formen ᛅ for ᚼ *a* i Brug og den er derfor ikke fremkaldt ved Forandringen af ᚺ til ᚼ, men vel maatte ᚼ som Tegn for *a* snart aldeles forsvinde, efterat samme Tegn var kommet i Brug for *h*; man har vistnok anfört Eksempler paa, at ᚼ beholdt sin gamle

[1]) Jessens Mening (i Tidskr. f. Philol. V, 294), at ᚼ = *a* er en Forandring af ᚩ, kan jeg ikke dele. Paa Snoldelev- og Flemlöse-St. betegner ᚼ samme Lyd som ᛅ, men adskiller sig, aldeles som den sidstnævnte Rune, i Brug fra ᚩ, der forekommer i ᚩ = *á* (oprind. *an*) og i ᚾᛏᚩᛏᛦ = *stendr*.

Vokalværdi endnu paa en Tid, da samme Runeform forlænget var bleven det almindelige Tegn for *h*, men jeg holder disse Eksempler for mér end tvilsomme. Den oprindelige Betydning af Runetegnet ᛅ er paavist af Kirchhoff i «Das gothische Runenalphabet» S. 43: da denne Runes Navn *ár* har tabt *j* i Fremlyden og er samme Ord som Navnet paa Tegnet for *j* i det oldengelske Runealphabet og da ᛅ tillige har samme Plads i Runerækken som den oldengelske *j*-Rune, saa er det klart, at det Runetegn, som senere kaldtes *ár*, tidligere betegnede *j* og först blev Tegn for *a*, da Sproget bortkastede *j* i Fremlyden af *jár* (*jāra*). Den engelske *j*-Rune har paa Thames-Kniven (Stephens S. 362) Formen +, der ikke er meget forskjellig fra den nordiske *ár*-Rune ᛅ, men almindeligere skrives den engelske *j*-Rune ᛄ eller ♦, og denne Form ligger nærmere ved *ár*-Runens ældre Form ✱; Forholdet er omtrent det samme som mellem de ældre skandinaviske Tegn for *m* ᛘ eller ᛉ og det yngre ᛉ. Og paa den engelske *j*-Runes Plads har Vadstena-Bracteaten ♦ (der maa sees fra höire mod venstre), hvilken Form ogsaa ligger ♦ nær. Ved disse Sammenstillinger faar, saavidt jeg skjönner, min Mening, at ✱ er anden Form for ᛅ, en stærk Stötte.

Men nu har den burgundske Charnay-Spænde paa den engelske *j*-Runes Plads ᛋ[1]); af denne Form er ᛋ = *a* paa Istaby-Stenen vistnok kun en Variation. ᛋ, ✱ og ᛅ er altsaa Forandringer af ett og samme Tegn, og alle disse Runeformer, som vi finde brugte til at betegne *a*, har oprindelig betegnet *j*.

Heraf kan man videre drage en meget vigtig Slutning: naar det Tegn, som oprindelig betegnede *j*, i de blekingske Runeindskrifter bruges som Tegn for *a*, saa maa dette være betinget deraf, at Runenavnet *ár* allerede dengang havde tabt *j* i Fremlyden. Men *j* bortkastes i Ordet for «Aar» alene i nordisk Sprog; Brugen af *ár*- (*jár*-) Runen som Tegn for *a* kan altsaa kun opstaa hos Nordboer. Hvis man nu ikke vil antage, at de blekingske Indskrifter hidröre fra Sydgermaner, som af en nordisk Stamme har laant Tegnet for *a* — og det vil vel ingen antage —, saa fölger af, hvad jeg har udviklet, med Nödvendighed, at Sproget i de blekingske Indskrifter, som er skrevne med den

---

[1]) Jeg sér ingen tvingende Grund til med Dietrich (i Haupts Zeitschr. N. F. I, S. 109) at antage, at *j*-Runen og *s*-Runen i Charnayspændens Futhark har byttet Plads.

længere Rækkes Runer, er nordisk, skandinavisk, og hverken gotisk, saksisk, frisisk eller engelsk.

Den her givne Forklaring vil ikke kunne svækkes ved den Omstændighed, at vi i Bleking finde begge disse tilsyneladende saa afvigende Former af samme Rune og at Istabystenens ᛋ = *a* hidtil, saavidt jeg véd, ikke er funden i nogen anden Indskrift.

Det Resultat om Sprogets Charakter, hvortil jeg ovenfor er kommen, stöttes efter mit Skjön ved flere Sprogformer i Indskriften, som jeg nu skal gjennemgaa i det enkelte.

AFATR er «efter». Da Tune-Stenen har samme Ord skrevet AFTER og Varnum-Stenen har UBAR = oldn. *yfir*, skulde man snarere have ventet Skrivemaaden AFTAR, men dette giver os ikke Ret til med Hofmann (Runeninschriften S. 117) her at tale om en Skrivfeil. I svenske Runeindskrr. af den senere Art mangler ligeledes Vokalen efter *t* ofte: der skrives *IFTR*, *EFTR*, *AFTR*. Hvor en Hjælpevokal ellers i den ældre Jærnalders Runeindskrr. indskydes mellem to Konsonanter, er vistnok ellers den ene af disse *l*, *r* eller *n*; dog viser Sammenligning af de forskjellige Indskrr., at Brugen af en saadan Hjælpevokal er vaklende, og vi tör derfor neppe stödes ved her at finde den indskudt mellem F og T; ogsaa hertil kan Analogi findes i Runeindskrr. af den senere Art, saaledes skrives paa Axlunda-St. i Upland efter Tegning af Bure (Stephens S. 626) *AFITIR*; Tång, Upland (Dyb. fol. No. 11) *ÜFITIRR*; Kjula, Södermanl. (Lilj. No. 979) *UISITARLA* = *vestarla*.

HARIWULAFA er Acc. sg. af den enslydende Stamme; «Brugen af det «dunkle» A tyder paa en Overgang, da Stammeudlyden var ved at falde bort» (Wimmer: De ældste nordiske Runeindskrifter, i Aarböger for nord. Oldk. og Hist. 1867, S. 56). Det maa mærkes, at Præpositionen «efter» her ikke som paa Tune-St. er forbunden med Dativ, men ligesom i almindelig Oldnordisk med Accusativ; denne Sprogbrug synes at vise hen til et senere Udviklingstrin. HARIWULAFA, der i Nominativ maa lyde H—FR, som paa Stentofte-St. skrives HARIWOLAFR, er det Navn, som i almind. Oldnord. lyder *Herjulfr*, paa Haverslund-St. *HAIRULFR* d. e. *Herulfr* (*Hęrulfr*, ę = *i*-Omlyd af *a*). HARI er istedenfor HARJA, samme Stamme som i got. *harjis*, oldnord. *herr*; heraf tör man vel slutte, at Stammer paa *ja*, naar de danne förste Sammensætningsled, i disse Indskrifters Sprogform forandre *ja* foran Konsonant til *i*. — WULAFA skrives med O i Stammestavelsen paa Gommor- og Stentofte-St.; det betyder «Ulv». W er bevaret i Fremlyden foran O, U, ligesom

i WODU Tune. O i Stammestavelsen er, som det synes, oprindeligere end U, ti hin Vokal ligger nærmere ved *a* i den fællesjaphetiske Form *varka-s*, jfr. lit. *vìlkas*; det er her vistnok nærmest det forudgaaende W, som fremkaldte Overgangen fra O til U.

HAÞUWULAFR er Nomin. = HAÞUWOLAFR Stentoften; samme Navn i Accus. HAÞUWOLAFA Gommor. Medens Stammens Udlydsvokal paa Istaby-St. endnu, skjönt fordunklet, har holdt sig i Accus., er den falden aldeles bort i Nomin. — HAÞU som förste Sammensætningsled gjenfindes i oldeng. *headu*, oht. *hadu* (kun i Navne), gallisk *catu* (f. Eks. *Caturiges*); Ordet betyder Kamp. Men man tör i dette Ord ingenlunde sé et Vidnesbyrd om unordisk Sprog; at Ordet engang var brugeligt ogsaa hos de skandinaviske Folk, viser det i Digtningen om Helge Hundingsbane bevarede Navn *Höðbroddr*, Gudenavnet *Höðr*, vel ogsaa Stammenavnet *Haðar*, hvoraf *Haðaland*, og Mandsnavnet *Haðarr*, hvoraf *Hathærslef* Haderslev.

HAERUWULAFIR maa være Afledningsform eller Böiningsform af det Navn, som i oldn. lyder *Hjörúlfr*, *Hjörólfr*, i oldeng. *Heoruwulf*; i oldengelsk Digtning bruges *heoruwulf* «Sværdulv» ligesom *herewulf* «Hærulv» som en Betegnelse for Krigeren. I det förste Led HAERU har vi samme Ord som oldn. *hjörr*, oldeng. *heoru*, oldsaks. *heru*, got. *hairus* Sværd; hvordan Ordet i Istaby-Indskriftens Sprog har været böiet, enten, som i Gotisk, som en *u*-Stamme eller, saaledes som i Oldnorsk oftest, som en *va*-Stamme, kan vi af den her forekommende Stammeform ikke sé. HAERU er en Afændring af HERU, der maa være den oprindelige Form, jfr. ERILAR Varnum og Lindholm (sammenlign HAERA Björketorp ligeoverfor HERA Stentoften). Den ved AE betegnede, vistnok sporadiske og lidet væsentlige, Modification af e maa være fremkaldt ved det fölgende *r*, der ofte i forskjellige Sprog virker en lignende Forandring eller, som det har været kaldt, Brydning af den foregaaende Vokal. Der kan ikke finde nogen nærmere Sammenhæng Sted med Vulfilas Skrivemaade *ai* (og *au*) foran *r*, hvor andre germanske Sprog har kort *e* (og *o*) og hvor Udtalen i Gotisk heller ikke kan have været væsentlig forskjellig.

HAERUWULAFIR maa betegne «Hjaarulvs Sön». Munch har i sin Afhandling om Tunestenen (Aarsberetning fra Foreningen til norske Fortidsmindesmærkers Bevaring for 1856, S. 79) forklaret det som Gen. sg. = got. *Hairuvulfis*, oldn.

Hjörúlfs; men dette kan ikke være rigtigt, ti det udlydende *s* i Gen. sg. af Hankjönsstammer paa *a* gaar i Oldnordisk saalidt som i noget andet germansk Sprog over til *r* og kan da her ikke fremtræde som R; desuden har vi en Gen. sg. af en Hankjönsstamme paa *a* i HNABDAS Bö. Det bliver derfor nödvendigt her at sé et Patronymicum i Nom. sg. masc. — Wimmer S. 54 finder her Nom. af en *ja*-Stamme, og samme Forklaring er mig tidligere meddelt af Lyngby, der sammenligner oldindiske Patronymica som *Dhāumja* af *Dhūma*. Men den Omstændighed, som de begge nævne, at Patronymica paa *ja* ellers ikke bruges i germanske Sprog, vækker hos mig stor Tvil om, at denne Forklaring er den rette. Hertil kommer, at vi i den ældre Jærnalders Runeindskrr. ellers finde de velkjendte Patronymica paa *inga*, saaledes, som vi har seet, i Guldhornets HOLTINGAR. Derfor forekommer det mig, at man her maatte vente HAERUWULAFINGR; samme Mening udtalte Munch i Ann. f. nord. Oldk. 1848, S. 280. Men jeg har ingen Lyst til at tage min Tilflugt til en Skrivfeil, og jeg tror derfor, at man snarest maa antage, at Tegnet for NG (◇, hvis dette endnu brugtes paa Blekingindskrifternes Tid), som enhver samtidig Læser med Lethed kunde föie til, er udeladt af Runeristeren paa Grund af det knappe Rum, da han ikke vilde dele Navnet i to Linjer. Den ældre Jærnalders Runeskrift frembyder flere Eksempler paa forkortet Skrivemaade; dog er det mest Vokaler, som udelades.

WARAIT RUNAR = *reit rúnar*. — ÞAIAR maa staa attributivt til RUNAR og betyde «disse», men Formen véd jeg ikke sikkert at forklare. Man kunde tænke sig, at *þajar* var den Form, hvoraf oldn. *þær* havde udviklet sig, men dette forekommer mig ikke sandsynligt. *þær* forholder sig til got. *þôs*, ligesom *tvær* til got. *tvôs*; *þær*, *tvær* er vistnok nærmest opstaaede af *þār*, *tvār*, der forekommer i Gammelsvensk; Omlydsvokalen *æ* er her fremkaldt ved *r*, der i Oldnorsk ofte, navnlig hvor det er opstaaet af *s*, virker omlydende ligesom *i* paa den forudgaaende Vokal (jfr. Blomberg bidrag till omljudsläran, S. 17 f.), f. Eks.

oldnorsk *berr* = dansk og svensk *bar* = litau. *bósas*
heri = *hare* = tydsk *hase*
ker = *kar* = got. *kas*
ver = sv. *var*, dansk *vår* af Roden *vas* klæde
lær = *lår* *fær* = *får*
kørinn, *kerinn* = *koren*, *kåren* af *kosinn*

ør-, *er-* Præfix med privativ Betydning = sv. *ur-*, *or*, gammeldansk *or-*; forkortet af *ór* = got. *us*

dýrum (Subst.) = glsvd. *diurum* = got. *diuzam*

At der i Gammelsvensk (f. Eks. i Vestgöteloven) foruden *þar* (= oldnorsk *þær*) ogsaa forekommer *þær*, modsiger ikke denne Forklaring, ti en saadan Indvirkning af *r* paa den forudgaaende Vokal findes ogsaa ellers i Svensk, saaledes *hæri* Östgötel., *heri* Gutl. og endnu i svenske Bygdemaal *hæra*, *æri*, *ærå* Hare (se Rietz). — Men selv om man vil udlede *þær* af en ældre Form *þajar*, hvilket man efter min Mening ikke bör, saa staar det tilbage at forklare denne fra got. *þōs*, sanskr. *tās* afvigende Form *þajar*. I denne synes til Pronominalstammen *þa* at være föiet Pronominalstammen *ja*, hvorved den paapegende Betydning mulig er bleven forstærket. Tör man finde en lignende Dannelse i oldnorsk Nom. sg. masc. fem. *sjá*[1]), der har samme Betydning som *þessi*? eller i oht. *dio*, oldsaks. *thia* = *þær*? — Dietrich Blekinger Inschr. S. 20 bemærker, at Hunkjönsformen *þaiar* aldeles svarer til Hankjönsformen *þair* for *þaiir*. *þair* er her feilagtig forklaret, det er opstaaet af got. *þai* ved Tilföielse af *r* fra Substantivböiningen; men der kunde dog være dem, som efter denne Ytring af Dietrich vilde tænke sig, at Tvelyden *ai* i *þaiar* var overfört fra Hankjönsformen *þair*. Denne Forklaring forekommer mig dog meget betænkelig, uagtet Tvelyden i Oldnordisk er overfört fra *þeir* = got. *þai* og Dat. pl. *þeim* = *þaim* til Dat. sg. m. *þeim* = got. *þamma*, Gen. sg. f. *þeirar* = got. *þizōs*, Dat. sg. fem. *þeiri* = got. *þizai* og til Gen. pl. *þeira* = got. *þizē* m. n., *þizō* f.[2]).

Indskriften maa altsaa oversættes: Efter Herjulv ristede Haadulv Hjaarulvs Sön disse Runer.

Herjulv maa sikkerlig have været i Slægt med Haadulv, mulig hans Broder. Om den Haadulv, til Minde om hvem Gommor-Stenen blev reist, er den samme som han, der satte Istabystenen, lader sig neppe afgjöre. Ogsaa Stentofte-Stenen nævner Haadulv og Herjulv, men at denne sidste Indskrift er fra

---

[1]) Eller er *sjá* opstaaet af *sé sá*, *sé sú*, omtrent som *járn* af *ísarn*? jfr. ital. *quello*, *questo*, *qui* af *eccu'ille*, *eccu'iste*, *eccu'hic*. *sjá* er ikke fundet i Dansk og Svensk, derimod forekommer i Olddansk *sási*, *súsi*.

[2]) Tvelyden bör i *þeira* vist ikke forklares af Tvelyden i sanskr. *tēshām* m. n. for *taisām* og i *þeirar*, *þeiri* ikke ved Omsætning af *j* i sanskr. *tasjās*, *tasjāi*.

en yngre Tidsalder, skal jeg senere söge at vise. — Vi har mange Sidestykker til hvad her er Tilfældet, at flere Medlemmer af samme Slægt bære sammensatte Navne, i hvilke andet Led er det samme, saa at förste Led egentlig giver Særkjendet for hver Person; ligeledes er det almindeligt, at Faders og Sönners Navne danne Alliteration sammen. — Det vil vist være spildt Umage at lede efter den her nævnte Æt i de heroiske Oldsagn.

Allerede i det foregaaende er som Vidnesbyrd om, at Sproget i Istaby-Indskriften er nordisk (skandinavisk), fremfört Brugen af ᛆ som Tegn for *a*; det samme tör vel sluttes af Böiningsformer med ʀ i Udlyden.

Istabyindskriften tilhörer et senere Trin i Sprogets og Skriftens Udvikling end de i min förste Artikel behandlede Indskrifter i den ældre Jærnalders Runer. Jeg skal her i Korthed sammenstille de Punkter, hvoraf jeg slutter dette:

ár-Runen ᛆ er Tegn for *a* og *ós*-Runen ᚨ Tegn for en dunklere Vokallyd.

I Nomin. sg. af Hankjönsstammer paa *a* er Stammens udlydende Vokal falden bort.

I Acc. sg. af Hankjönsstammer paa *a* er Stammens udlydende Vokal svækket til den dunkle Vokal, som betegnes ved ᚨ. Dog kan en saadan Svækkelse i Udtalen have været tilstede, hvor den (som f. Eks. paa Gommor-Stenen) ikke er udtrykt i Skrift.

Aʀ i Acc. pl. f. RUNAʀ, ÞAIAʀ i Modsætning til RUNOʀ Varnum.

AFATʀ forbindes med Accus., medens AFTER Tune i samme Betydning forbindes med Dativ. AFATʀ er mindre oprindelig Skrivemaade end AFTER Tune baade deri, at Vokalen efter T er udeladt, og deri, at Ordet er skrevet med ᛉ ikke med R; dog har der paa Tune-Stenens anden Side rimelig staaet AFTEʀ og Varnum-Stenen har UBAʀ.

I Ordet «Ulv» har Istaby-St. U i Stammestavelsen, medens Gommor- og Stentofte-St. har bevaret den ældre Form med O.

HAERU er senere Skrivemaade end ERILAʀ Varnum Lindholm.

Derimod har Istaby-Stenen kun den ældre Runeform ᛉ, medens den yngre ᛦ allerede er overveiende paa Varnum-St.

Disse Punkter maa sees under ett og i Sammenhæng med Sproget og Skriften i det hele; lösrevne vil mine Grunde let kunne latterliggjöres: en Skrivemaade som HAERU har jeg selv

betegnet som sporadisk, HERU kunde da let igjen senere dukke op; og Svensk har jo den Dag idag «runer» «efter».

Uagtet Istabystenens Indskrift saaledes efter min Mening er yngre end Guldhornets, Tunestenens og Varnumstenens, er den dog ikke ved en brat Klöft adskilt fra disse: Sproget som Skriften er i det hele det samme. Vi tör derfor i alle disse Mindesmærker finde Vidner om ett og samme Folks Liv og Virken. Men jeg har ved Sammenligning af Indskrifterne troet at spore, hvorledes særlig nordiske Charaktertræk mér og mér træde frem.

Björketorp, Bleking
(Stephens S. 165—167).

Stentoften, Bleking
(Stephens S. 169 f.).

Indskrifterne paa disse to Stene, de mest omfangsrige af alle nordiske i den ældre Jærnalders Runer affattede Indskrifter, maa siges hidtil at være i sin Helhed uforklarede. Efterat Flere, blandt hvilke Finn Magnusen, allerede havde sögt at tolke Björketorp-Stenens Runer, men i det hele uden Held, blev Tegning af Stentofte-Stenen, som staar i nær Forbindelse med hin, for förste Gang meddelt af Worsaae. Munch fandt da (Ann. f. nord. Oldk. 1848, S. 281 f.) Navnene HAÞUWOLAFʀ og HARIWOLAFʀ paa Stentofte-St., pegede paa (Verbalformen) GAF efter det förste af disse Navne og gjorde opmærksom paa, at flere af Ordene paa de to Stene er de samme; men Indskrifterne i det hele erklærte han for saa gaadefulde, «at deres Forklaring, hvis den overhoved er mulig, snarere vil blive et lykkeligt Tilfældes, end vedholdende Gransknings Verk». Enkelte andre Ord i begge Indskrifter er senere med nogen Rimelighed forklarede, men de Forsög til fuldstændig Fortolkning, som er gjorte, vil neppe tilfredsstille nogen; heller ikke til den af Conrad Hofmann «Ueber einige Runeninschriften» (i Sitzungsber. der könig1. Baier. Akademie der Wissensch. 1866) givne Forklaring kan jeg uden i Enkeltheder slutte mig, men jeg maa dog være den skarpsindige og lærde Forfatter taknemmelig for flere nyttige Vink og interessante Bemærkninger i hans Afhandling, ligesom hans Behandling af Spörsmaalet om, hvilket Folk de i Norden fundne Mindesmærker med Indskrifter i den længere Rækkes Runer tilhöre, ikke lider af den Ensidighed, for hvilken hans Landsmand Dietrich neppe vil kunne frikjendes. Et talende Ud-

tryk for hvor fortvilet Sagen staar er Jessens Spörsmaal (i Aarböger f. nord. Oldk. 1867, S. 174): «Skulde Björketorp-sten og Stentofte-sten have u-japhetisk sprog, men med nordiske navne imellem?» — Da det imidlertid paa Grund af disse Indskrifters Omfang maa være vigtigt at kunne forstaa dem bedre, vover jeg at meddele nogle Bemærkninger om dem, uagtet jeg selv nærer megen Betænkelighed ved min Opfatning af dem og uagtet min Tydning, ogsaa hvis den i Hovedsagen er rigtig, lader mange Gaader ulöste, ligesom jeg i ethvert Tilfælde venter, at flere af mine Forklaringer af de enkelte Ord ved senere Forsög vil kunne rettes. Den Betragtning af Indskrifterne, som jeg her vil söge at gjöre gjældende, indeholder i sig selv meget, som er paafaldende, og nöder til Slutninger, som man gjærne i det længste vil værge sig imod; men denne Opfatning har trængt sig alt stærkere ind paa mig næsten mod min Vilje, og da den er væsentlig ny, vover jeg at fremsætte den til Sagkyndiges Bedömmelse. Man har efter min Mening ikke tilstrækkelig fremhævet, at der ved Björketorp- og Stentofte-Indskrifterne er flere Eiendommeligheder, som skille dem fra alle de Indskrifter i den ældre Jærnalders Runer, som vi kan forklare, Eiendommeligheder, som ikke tilstede samme Methode, som den der ved de andre Indskrr. maatte bruges. Jeg skal söge at paapege nogle af disse Særegenheder, men jeg forudsér, at min Argumentation her vil synes dem, som ikke i Hovedsagen er enige med mig om de i det foregaaende behandlede Indskrr., intetsigende.

Jeg betegner Björketorp-Stenen ved B., den lange Indskrift paa den ene Side ved a, den korte paa den anden ved b. — S. betegner Stentofte-Stenen, a den vertikale Indskrift paa Bredsiden, b den horizontale (omvendte) Indskrift paa Bredsiden, c Indskriften paa Smalsiden. Tilföiet Tal angiver Linje.

Alle Fortolkere har seet, at flere Ord eller Bogstavgrupper findes i begge Indskrr.; saaledes gjenfindes **HAIDʀ** i Begyndelsen af B. a 6 som **HIDEʀ** i Begyndelsen af S. a 5. Nu er det ganske naturligt, at S. foran ʀ har E, som maa have været udtalt kort og ubetonet, medens denne Vokal mangler paa B.; paa samme Maade forholder **AFATʀ** Istaby sig til **AFTER** Tune. Mér paafaldende er det, at B. i Stammestavelsen har **AI**, medens S. har **I**, ti ved Indskrr. i de ældre Runer er det, saavidt jeg véd, ellers uden Eksempel, at der istedenfor en Tvelyd skrives den anden af de to Vokaler, ved hvilke Tvelyden fuldstændig ud-

trykkes; vilde man paa den anden Side tage Formen med I som den oprindeligere, saa vilde Skrivemaaden HAIDʀ savne tilstrækkelig Analogi (ti den ved Skrivemaaden HAERU Istaby i Modsætning til ERILAʀ Varnum, Lindholm betegnede Udtale er vistnok knyttet til R). Dog vil jeg ikke lægge megen Vægt paa Forskjellen mellem HAIDʀ og HIDEʀ; man kunde deri sé ett af de flere Tegn paa, at de blekingske Indskrr. overhoved tilhöre et senere Trin, uden at derfor de to her behandlede Indskrr. kom til at staa i et væsentlig andet Forhold end Istaby-Indskr. Men efter HAIDʀ fölger RUNORONU og efter HIDEʀ fölger RUNGNO. Her ligger det vistnok nær at formode, at Runeristeren istedenfor ᚱᚢᚾᚷᚾᛟ har ment ᚱᚢᚾᛟᚾᛟ (saaledes alt Munch); men selv om vi indsætte dette, er der paa én Gang en underlig Lighed og Ulighed mellem RUNORONU og RUNONO: Ligheden paatrænger sig uvilkaarlig, men det synes uforklarligt, hvorledes ett og samme Ord kan optræde i de to anförte Former, ti at RO i Udtalen saaledes kan trænges ud, er ved det Sprogtrin, som f. Eks. Tune- og Varnum-Indskrr. tilhöre, ikke vel tænkeligt; og til en Skrivfeil vil man dog nödig tage sin Tilflugt. Lignende Tvil vækkes, naar vi sammenligne HAERAMALAUSʀ B. med HERAMALASAʀ S.; Skrivemaaden HAER i Modsætning til HER har vistnok sit Sidestykke i HAERU Istaby i Modsætning til ERILAʀ Varnum Lindholm, og man vil ogsaa uden Betænkelighed kunne antage, at Stentofte-Indskr. paa ett Sted foran Nominativsmærket har bevaret Stammens udlydende A, der ellers i de blekingske Indskrr. i Nomin. er tabt. Men derimod synes Forholdet mellem Formerne MALAUS og MALAS uforklarligt.

B. a 4 ender med ARAGEU, som gjenfindes paa S. a 6; men derefter fölger i den sidstnævnte Indskrift WM. Den nærmeste Udvei til at forklare disse Bogstaver synes at være den, som Stephens har sögt, at tage M som Begyndelsesbogstav til et Ord, der fortsættes i den förste af de horizontale (omvendte) Linjer, uagtet Skriftens Anordning kun lidet synes at tale for denne Opfatning; hvis den var rigtig, vilde ARAGEUW S. være = ARAGEU B.; ogsaa dette Forhold synes mig lidt betænkeligt, uden at jeg dog tör lægge Vægt derpaa. Hvis derimod WM var Begyndelsesbogstaver til Ord, som ikke var skrevne ud, saa vilde vi her have at kjæmpe med eiendommelige Vanskeligheder, som vi ikke kunde vente at overvinde.

Endnu skal jeg fremhæve et Par Besynderligheder ved Sten-

tofte-Indskriften. Efter Navnet HAÞUWOLAFʀ a 3 (Nominativ) fölger GAF (hvorefter endnu en Rune, som ligner S, men hvis Betydning her synes tvilsom). Det ligger meget nær i dette GAF med Hofmann og Wimmer at sé det velkjendte Præter. 3 Ps. sg.; men er dette saa, da synes ogsaa det efter Navnet HARIWOLAFʀ a 4 (Nominativ) fölgende MA at maatte være Præt. 3 Ps. sg., hvilket Hofmann og Wimmer ligeledes antage. Og dog tör jeg dristig paastaa, at det er umuligt, at et Præt. 3 Ps. sg. i den Sprogform, som jeg har fundet i de hidtil behandlede Indskrr., kunde lyde MA. Ordet sér ufuldstændigt ud, men vi finde paa Stenen intet, hvorved vi kan fuldstændiggjöre det, ti næste Linje begynder med et nyt Ord, og den fjerde vertikale Linje synes heller ikke vel at kunne være fortsat i nogen af de horizontale (omvendte) Linjer; rigtignok forestiller Worsaae (Blekingske Mind. S. 22) sig, at fjerde vertikale Linje fortsættes i den nederste Rad af de ovenfor staaende omvendte Runer, men selv om dette var rigtigt, vilde vi neppe efter HARIWOLAFʀ kunne finde nogen forklarlig Præteritumsform. Her synes der altsaa at være en ulöselig Knude. Hofmann har derfor sögt at overhugge den ved at tage MA for MAT, saa at T skulde være udeladt for Rummets Skyld. Men *mitan* (*metan*), *mat* lader sig vist ikke paavise med Betydning «skjære» «hugge»; Verbets Grundbetydning er «maale»; denne Stamme, der er en Udvidelse af Roden *ma* (*mā*), gjenfindes i Latin i Formen *med*, hvoraf *modus* er afledet[1]). Derimod var det tænkeligt, at «indhuggede» kunde udtrykkes ved en Form, der svarede til got. *maimaît*, men en Indskrift, der brugte saadan forkortet Skrivemaade, at denne Form var skrevet MA, og som var affattet i samme ældgamle Sprog som f. Eks. Tune-Indskriften, kunde neppe forklares med de Midler, vi har til vor Raadighed.

Endnu en Besynderlighed: Sammenligningen mellem S. a 1 og S. a 2 synes at tale for, at BORUMʀ og GESTUMʀ er Ord for sig, som Hofmann og Wimmer har ment. Ligheden mellem GESTUMʀ og oldn. *gestum* vil uvilkaarlig paatrænge sig enhver, og dog maa jeg i Modsætning til Hofmann paastaa, at det Ord,

---

[1]) *mjötuðr* har aldrig Betydningen «dissecans» «sector»; det betegner det skjæbnestyrende Væsen, som sætter Maal og Grænse for Menneskets Liv, derfor kan det bruges om Döden og derfor kan Sværdet kaldes *manns mjötuðr*. Ordet *mjatla* er kun nyislandsk, og deraf tör intet sluttes for det ældste nordiske Sprog.

som i Nom. sg. lyder GASTIR, ikke kan lyde GESTUMR i Dat. pl., uden at vi flyttes over til et aldeles forskjelligt, langt yngre Sprogtrin, og ikke blot til en noget afvigende Dialekt.

Gaa vi nu over til Björketorp-Stenen, saa vil vi ogsaa her, naar vi söge at trænge frem med de Forestillinger om Sproget, som vi har tilegnet os ved de i det foregaaende behandlede Indskrr., möde flere Besynderligheder og uforklarlige Former.

Sidst i B. a 2 læse vi DAUDE, der nödvendig leder Tanken hen paa Adj. *dauðr*, Subst. *dauði*, *dauðr*. Men Gotisk har her *dauþs*, *dauþus* med *þ*; og vi har seet, at de almindelige Indskrifter i den længere Rækkes Runer adskille D og Þ i Indlyden aldeles som Gotisk. Altsaa har vi ogsaa her paa én Gang en besynderlig Lighed og Ulighed. — I BARUTR B. a 1 finder baade Hofmann og Wimmer 2 Ps. Dualis af et Verbum og Hofmann identificerer det med got. *bëruts* «I to bar». Men hvorledes skal dette kunne give Mening i förste Linje af en Runeindskrift? Hofmanns «Diese Wunde brachtet ihr zwei» synes mig ialfald umulig at kunne begynde en Indskrift, om jeg end ikke vil lægge Vægt paa, at SAR for «Saar» strider mod Istaby-Indskriftens og de övrige forhen behandlede Indskrifters Sprogform. — Hvorledes vil man i Overensstemmelse med denne Sprogform finde en Forklaring for OAG sidst i B. a 5 (der snarest maa være et Ord for sig, da Y gaar umiddelbart foran)? eller for UÞARABASBA B. b?

Dette er nogle faa af de Vanskeligheder, som altid har mödt mig, naar jeg har sögt at lægge væsentlig samme Maalestok paa Björketorp-Indskriften som paa de almindelige nordiske Indskrr., der er skrevne med de ældre Runer; derimod har nogle Ords Lighed med almindelig oldnordisk Sprogform altid paany uvilkaarlig trængt sig ind paa mig, hvor ofte jeg end sögte at afvise den for mig selv som urimelig. Den Linje, som staar for sig selv paa Stenens ene Side, er UÞARABASBA. Da BA i Slutningen ikke vel kan være et eget Ord, ialfald ikke et fuldt udskrevet Ord, saa ligger det nær at antage, at B efter S her, som i almindelig nordisk Runeskrift, betegner P; altsaa UÞARABASPA. Tage vi nu her A mellem R og B som den almindelige Hjælpelyd, saa har vi UÞARBASPA, der ligetil giver det oldn. *úþarfaspá* «Forbandelse». Og B. a 1 lyder, hvis vi her ligeledes tage A som Hjælpelyd mellem B og R: SAR ÞAT BRUTR, som ligetil giver os *sár þat brýtr* «den som bryder dette», og i B. a 2 giver, som alt nævnt, DAUDE ligetil oldn.

dauði «Död». Det kan ikke negtes, at dette saaledes forklaret giver en rimelig Mening, og Forklaringen af de to Linjer ligger saa nær, naar vi gaa denne Vei, medens jeg ikke öiner nogen Lösning ad en anden; jeg kan derfor ikke længer tro, at den nævnte Forklaring af Ordene grunder sig paa en tilfældig og vildledende Overensstemmelse. Men er Forklaringen den rette, saa er derved vundet et trygt Fodfæste for Tydningen af den hele Björketorp-Indskr.; UÞARABASBA, SAʀ ÞAT BARUTʀ og DAUDE kan da ikke tilhöre det samme ældgamle Sprog, som vi fandt först i Guldhorn-Indskr. og endnu paa Istaby-Stenen, men vi har her en Form af almindelig Oldnordisk, som vi kjende dette Sprog fra Runeindskrifter af det senere, særlig skandinaviske Slag. Fra dette Synspunkt vil jeg altsaa söge at give en fuldstændig Forklaring af Björketorp-Indskr., idet jeg for det förste aldeles intet Hensyn tager til Stentofte-Indskriften.

Först nogle Bemærkninger om enkelte Runer: ᛉ er, som Munch ogsaa i denne Indskrift læste det, *r* finale; eneste Tegn for *a* er ✱. *n* skrives baade ᚾ og ᚿ; dette sidste Tegn findes ogsaa paa Guldhornet, Tune-St., Istaby-St. og paa flere Stene; at Björketorp-Stenen har begge Former af samme Rune, er ikke underligere, end at den for *s* to Gange har ᛊ, én Gang ᛋ; ogsaa Tjörkö-Bracteaten og flere Indskrr. har begge Former af *n*-Runen. Om Betydningen af Runen ᛉ skal jeg i det fölgende tale.

Ordafdeling findes ingensteds paa Stenen selv.

B. b er skrevet UÞARABA, ikke UÞARAFA. *v* skifter i nordiske Sprogarter i Efterlyden (hvor i Oldn. og Islandsk skrives *f*) ofte med *b* navnlig foran *n*, *l*, *r* og efter *l*, *r*; særlig kan her udhæves, at Former med *rb* paa Island fra Oldtiden af og lige til de seneste Tider forekomme som sjældnere Sideformer til dem med *rf*; endnu siges paa nogle Steder i Breidefjorden *þörb*, *þarbt* (Guðbrandr Vigfússon Eyrbyggja S. LXV). I de nævnte Lydstillinger er Skrivemaade med *B* for det almindelige *F* ikke saa sjælden i skandinaviske Runeindskrr. fra Nordens forskjellige Egne: paa en Sten i Skafsaa, övre Telemarken læses *ÞIUÞULB* (Accus.); de manske Runeindskrr. bruge oftere *B* foran *R* og efter *L*: paa Ballaugh-Korset staar *ÞORLAIBR ÞORIULB* (? *ÞIUTULB* Munch) *SUNR* og *ULB*; paa et Kors ved Kirk Braddan *ÞURLABR* og *HABRS*, skrevet ᚼᛅᛒᚱ', hvilket Cumming (The Runic Remains of the Isle of Man, London 1857) feilagtig læser *EABRS*; en sén gotlandsk Indskr.,

Gulldrupa (Säve No. 75), har *BOTOLBAR*; Gunnerup-St., Aalborg Amt (Rafn om Piræeus-Indskr. S. 215) *ASULB*. Mellem to Vokaler er *B* for *F* (*v*) meget sjældent[1]): *IBIR* = *ifir* (over) findes paa en meget gammel Gravsten fra Flatdal, övre Telemarken. — Men særlig maa fremhæves, at den mærkelige Rök-Sten i Östergötland (Stephens S. 230. 231), om hvis Indskrift jeg snart haaber at skulle kunne meddele nogle Oplysninger, bruger *B* ikke blot foran *N*: *NABNUM*, men ogsaa i Udlyd efter Vokal: *UB* = *uf*, *of* og i Indlyd mellem to Vokaler: *UALRAUBAR*, medens den dog har *ULFS*, *ULFAR*, *TUALF*[2]). Denne Analogi fra Rök-Stenen ligger os her nærmest. Skjönt Skrivemaaden RB efter det anförte ikke mangler Sidestykker i senere Tid, tror jeg snarest, at Björketorp-Indskr. ligesom Rök-Indskr. her efterligner en ældre Tids Skrivemaade: de almindelige Indskrr. i den ældre Jærnalders Runer bruge, som vi har seet, B i Indlyden omtrent som Gotisk; HARABAṆAR Varnum, UÞARABA Björketorp forholder sig til WULAFR Istaby, WOLAFR Stentoften, ligesom got. *þaurban* til *vulfs*.

Betydningen af det sammensatte *úþarfaspá* bliver den samme, hvad enten vi i förste Led söge Adjektivet *úþarfr*, hvilket jeg foretrækker, saa at Sammensætningen bliver af samme Art som i *bráðasótt*, *Breiðablik*, *hvítabjörn* o. s. v., eller Substantivet *úþörf*, Gen. pl. *úþarfa*. Ordet betegner ligefrem: Ulykkes-Spaadom, Forbandelse. *úþarfr* bruges netop om Ord, Tryllesange, som bringe Skade og Ulykke; i Hávamál sidste Vers heder det: *Nú eru Hávamál kveðin . . . . allþörf ýta sonum*, *óþörf jötna sonum*; Fornald. s. III, 203 (s. Herröðs ok Bósa): *Heyr þú bæn Buslu*, *hon mun brátt sungin*, *svá at heyrast skal um heim allan*, *ok óþörf öllum þeim sem á heyra.*

Den Linje, som staar alene paa Stenens ene Side, udtaler da Betydningen af den paa den anden Side indhugne længere Indskrift, og at denne begynder med en Forbandelse mod den, som nedbryder Mindesmærket, sees tydelig allerede af de förste Ord *sár þat brýtr*. SAR betyder «den som»; herved har jeg ingen Betænkelighed. Vistnok har Rydqvist Sv. Spr. Lagar II,

---

[1]) I *TUBI* Dybeck Runurk. fol. No. 33, som Jessen Tskr. f. Philol. V. S. 296 anförer, finder jeg Navnet *Tubbi*, *Tobbi*.

[2]) Ogsaa den i Bautil No. 740 afbildede Indskrift fra Kärnbo i Södermanland, der i Runeformer og Sprogformer har en mærkelig Lighed med Rökindskriften, skriver *SIALBR* (som i got. *silba*, tydsk *selb*) men *ULF* (som i got. *vulfs*, tydsk *wolf*).

S. 490. 493 godtgjort, at *sar* i Gammelsvensk (og Gammeldansk) forekommer i samme Betydning som *sá*[1]); han gjör med rette opmærksom paa, at Vestgötal. I þiuf. balk. 14: *at gripær sar var fran mææр stolen*, fornamix b. 7: *þa a sar uitu ær æng a*, iordþær b. 7: *þa skal sær firi gange ær bol a*, og Dybeck Runurk. oct. (2den Saml.) No. 58: *ian sar uar sun Hakunar* ikke tillade anden Forklaring; det samme maa siges om: *IAN SAʀ UAS HIMÞIKI TUKA* Hällestad, Skaane, (Liljegren R-U. 1441) og om Udtrykket i flere Runeindskrr. Men man tör derfor ingenlunde benegte, at *sás*, *sár* har været brugt for *sá es*, *sá er*. At disse to Ord sammendrages til én Stavelse i den norsk-islandske Skaldedigtning (som aldrig bruger *sár* = *sá*), er vist. Paa det af Rydqvist selv anförte Sted SnE. I, 594 forekommer *sár* = *sá er* i et Vers, der anföres som Eksempel paa regelret Anvendelse af det i Lovkvæder hyppigst brugte Versemaal *dróttkvæðr háttr*; codex regius skriver her *sár*, og efter Snorres eget Udsagn skal der her være 6 Stavelser i Linjen, hvilket forudsætter den sammendragne Form. Denne hörer da ogsaa hjemme i mangfoldige andre Skaldedigte, i tidligere Tid som *sás*, i senere som *sár*, om end Haandskrifterne skrive *sá er*. Der er ingen tænkelig Grund til, at *sá es* ikke ligesaavel skulde blive til *sás*, hvor det betydede «is qui», som hvor det betydede «is est».

Gaa vi over til Svensk og Dansk, saa finde vi ogsaa her for «is» Formen *sá*, som jeg holder for ældre end *sár*; og hvor *sá* bruges, maa vistnok ogsaa for «is qui» den sammendragne enstavelses Form *sás*, *sár* engang have været brugt. Denne kan vel ogsaa paavises. Naar det i Liljegren Run-Urk. 624 (Igelsta, Upland) heder *at sun sin kuþan sas ait Anütr*, saa kan jeg ikke med Rydqvist forstaa *sas* som *sá* (is), ti Nominativsmærket, der allerede i den ældre Jærnalders Runeskrift fremtræder som ʀ, kunde ikke i saa sen Tid som den nævnte Indskrift maa tilhöre, lyde *s*, men maatte lyde *r*. *sás* maa her være = *sá* + *es*; Rydqvist indvender vistnok, at det her maatte hede *þans*, hvis man skulde bruge det relative *es*; men dette er

[1]) Dog kan jeg ikke med Rydqvist tro, at *r* (for *s*) i *sar* er bevaret fra Urtiden og at denne Form i Virkeligheden er ældre end skr. *sa* (i Sanskr. dog ogsaa Former som forudsætte *sas*), gr. ὁ, got. *sa*, oldeng. *se*. Netop Overensstemmelsen mellem disse taler for, at den gotiske Form tillige er den fællesgermanske; jeg tror, at *sár* efter Analogi har tilföiet det almindelige Nominativsmærke, som manglede i *sá*.

ikke nödvendigt, se f. Eks. Helgakviða Hund. I, 35: *Þar mun Höðbroddr Helga finna . . . sá er opt hefir örnu sadda*; Þrymskv. 32: *drap hann ina öldnu jötna systur, hin er brúðfjár of beðit hafði.* Paa Aarsstenen (Aalborg Amt) maa *SAʀ* nödvendig være = *sá er*, hvis den Forklaring, som jeg har givet i Tidskr. f. Philol. VII, S. 250, er den rette. Lyngby forstaar derimod her *SAʀ* som *sá* og tror, at Meningen er: den (Stenen) skal nævne Valtoke d. e. bringe hans Navn til Efterverdenen; men selv om denne Opfatning af *UALTUKA* og *NAFNI* er den rette, vil jeg heller forstaa *SAʀ* som *sá er*, ti et Ord af den ene Sætning kunde lettere slynge sig ind i den anden, naar den sidste var den förste underordnet, end naar de var uafhængige af hinanden.

Jeg tror derfor at kunne tyde SAʀ i Björketorp-Indskr. som *sá er*; dog maa jeg gjöre opmærksom paa, at *sar* i Glsvensk kan bruges for «den som», uden at det derfor er sagt, at det etymologisk skal forklares af *sá* + *er*. Af Dybeck Runurk. fol. 150 (Skilstad, Upland): *RÁÞI* (RᚬÞI) *SA KUNI* sé vi, at *sá* i Glsvensk kan bruges med Betydning af «den som», idet Relativet ikke udtrykkelig er betegnet; naar vi nu i Lilj. Run-Urk. 947 (Nyble, Södermanl.) læse: *raþi saʀ kuni*, saa maa vi vel her snarest tage *saʀ* som Sideform til *sá* brugt med Betydning «den som», ikke som Sammensætning af *sá* + *er*. Da *sá* kan bruges saa, at det i sig indeslutter Relativet, og da paa den anden Side *sá er* kan bruges saaledes, at *sá* i Kasus retter sig efter den relative Sætning, saa bliver det i Glsvensk (og Gldansk) vanskeligt overalt at afgjöre, hvor *sár* er Sammensætning af *sá* og *er* og hvor det er Sideform til *sá*; men ialfald tror jeg at have retfærdiggjort Oversættelsen «den som» for SAʀ paa Björketorp-St.

Andet Ord ÞAT er substantivisk brugt; man maa tænke til et Substantiv af Intetkjön med Betydning «Mindesmærke» eller lign. (som *kumbl*, *merki*). Pronominet har her (uden enklitisk tilföiet *si*) stærkt paapegende Betydning «dette», ligesom undertiden i Indskrr. med de skandinaviske Runer: *RUNAʀ ÞAʀ* Rök (Östergötl.); *I ÞAIM HAUKI* Fjællerad (Aalborg Amt); *KUMBL ÞAUN* Slesvig (hvor *ÞAUN* vistnok kun er en anden Form for *þau*). Ligedan er det paapegende Pronomen sat alene paa Forsaringen, Helsingl.: *KIRÞU SIK ÞITA (A)NUNR . . . AUK UFAK.*

BARUTʀ er = *brýtr*. Omlyden maa i den Sprogform,

hvilken Björketorp-Indskr. tilhörer, allerede være indtraadt, men den er ikke udtrykt: ligesom U her betegner *ý* (*i*-Omlyd af *ú*), saa vil vi i det fölgende sé, at ę (*i*-Omlyd af *a*) betegnes ved A og ǫ́ eller *œ* (*i*-Omlyd af *ó*) ved O.

I Begyndelsen af Linje 2 deler jeg UTI Aʀ. UTI = *úti* ude. — Aʀ véd jeg kun at forklare som «er», 3 Ps. sg. Præs. Indic. af Verbet «være». Da vi af SAʀ i L. 1 sé, at den relative Partikel her allerede har Formen med *r* for *s*, saa maa vi ogsaa i Verbalformen «er» vente *r* for *s*. Skrivemaaden med A, der her snarest har været udtalt *æ*, er, saavidt jeg tror, heller ikke uforenelig med min Forklaring «er», da dette Ord i de gammelsvenske Love oftest skrives *ær*, undertiden *ar*, ligesaa i skaanske Lov *ær*. Dog maa denne Skrivemaade med A, ligesom ʀ (ikke S), henvise til et forholdsvis sent Tidspunkt; ti Vokalen er her ikke opstaaet af *a* ved *i*-Omlyd, og endnu i svenske Runeindskrr. med skandinaviske Runer findes skrevet *is*.

I det fölgende WELADAUDE er DAUDE aabenbart Nom. sg. = *dauði* Död; naar Sproget er almindelig Oldnordisk, saa kan D i Indlyden ikke længer vække Tvil: det betegner det aandende *ð*. Om WELA derimod har jeg kun usikre Formodninger at fremföre. Det er vel snarest Adverbiet «vel», glsv. *væl*, der paa glsvenske Runestene skrives *UAL* og *UEL*; hvis dette er rigtigt, saa synes Ordet her at maatte betyde «vistnok», i hvilken Betydning det ubetonet bruges baade i gammel og ny Tid, jfr. Ólafs s. Tr. Heimskr. C. 68: *þetta mætti verða vel þinn bani.* Dog tör jeg af Formen WELA ikke slutte, at det oprindelige *a* i dette Ord, som vi finde f. Eks. i got. *vaila*, endnu var bevaret paa den Tid, da Björketorp-Indskr. blev indhuggen, ti dertil er dennes Sprogform i det hele for lidet oprindelig; men jeg antager, at A her i Skrift er tilföiet imod Udtalen paa Indskriftens Tid ligesom i HAERA = *hér* og i GINARUNAʀ = *ginnrúnar*. I denne Tilföielse sér jeg en Stræben efter at give Sproget og Skrivemaaden et antikt Udseende; den er en Efterligning af Skrivemaaden i ældre blekingske Indskrr. med den ældre Jærnalders Runer, i hvilke Sproget stod paa samme Trin som i Istaby-Indskriften. Forsög paa at efterligne en tidligere Periodes Sprogformer og Skrivemaade foreligger tydelig i andre Indskrr. med skandinaviske Runer, saaledes paa Rökstenen i Östergötland. Her vil jeg navnlig sammenligne Ärjastenen i Södermanland (Bautil 698; Lilj. R-U. 968; ny Tegning vil findes hos Stephens S. 635), der gjærne tilföier en Vokal i Ordenes

Slutning, ikke blot *A*: to Gange *SINA* = *sinn* Acc. sg. m., *SINA* = *stein* Acc. sg., *TERIBINA* = *drepinn* Nom. sg. m., men ogsaa *I*: *UARÞI* = *varð* og *U*: *AFU* = *af*, *AKU* = *auk*, *ok*. At disse Skrivemaader ikke korrekt kan gjengive Udtalen paa den Tid, da Indskriften blev indhuggen, er klart, og de bör neppe forklares som uheldige Forsög paa at udtrykke utydelige Vokallyd, som Runeristeren troede at höre i disse Ords Slutning, men snarere som Tegn paa en affekteret Stræben efter at skrive antikt, hvorved Ordformer blev indhugne, som aldrig hörtes i den levende Tale. Netop paa Björketorp-Stenen kan en Efterligning af en ældre Periodes Skrivemaade i enkelte Ordformer ikke saa meget undre os, da jo allerede den Art af Runer, som her er brugt til Indskrift i Sten, er optagen fra et ældre Tidsrum. Usandsynligt forekommer det mig, at WELADAUDE skulde være *véladauði* (som Finn Magnusen mener) eller *véldauði*, d. e. Död som voldes En paa svigefuld Maade. — *dauði er úti* siger vistnok det samme som det almindelige *dauði er fyrir durum*, Döden truer, er nærforestaaende. En lignende Brug af *úti* har vi Östgöta-L. vaþa balk. 20, 1: *þa ær uti huvuþs sakin*, hvilket andensteds udtrykkes ved *falder sakin in a han*. — Den her forekommende Sætningsforbindelse er meget almindelig ved *sá er* (og ved *hverr er*): Nominativformen *sá* er brugt, fordi Ordet opfattes som Relativsætningens Subjekt og ikke sættes i noget Forhold til den overordnede Sætning; der fortsættes, som om der var begyndt med «naar nogen». *úti er dauði* er d. s. s. *þá er honum fyrir durum úti dauði*.

Min Forklaring af Björketorp-Indskriftens Begyndelse, hvorefter den skal indeholde en Forbandelse over den, som ödelægger Mindesmærket, stöttes ved lignende Forbandelser i flere Indskrifter med skandinaviske Runer: paa Glimminge-Stenen i Skaane, Skjern-St. i Nörre-Jylland, Glavendrup-St. paa Fyn og Tryggevælde-St. i Sjæland; navnlig stemmer den förste Sætning i SAR ÞAT BARUTR UTI AR WELA DAUDE Björketorp overens med Udtrykket *SIÞI SA MANR IS ÞUSI KUBL UB BIRUT* (eller *BIRUTI*) Skjern og *UIRÞI AT RATA HUKS UB BRIUTR* Glimminge.

I det fölgende formoder jeg at Runeristeren nævner sig selv og betegner den Art af Runer, han har brugt.

HAERA er vistnok Adverbiet «her», der i sv. Runeindskrr. skrives *HIR*, *HIAR*, *HIER*. Ogsaa her synes vi at have Efterligning af ældre Skrivemaade; dette gjælder vistnok AE

jfr. HAERU Istaby; maaské er ogsaa anden A tilföiet i Lighed med, at Indskrifter med ældre Runer jævnlig havde A i Ordenes Slutning, hvor det manglede i senere Tid[1]. I HAERA bör man vist ikke söge *hér á*.

MALAUSR er kort Skrivemaade for MALLAUSR d. e. *mál-lauss* (allerede Finn Magnusen forklarede MALAUS som *máLlaus* Nom. pl. n.); ogsaa her tör vi i Tilföielsen af R mulig sé Stræben efter antik Sprogform: Rydqvist Sv. Spr. L. II, S. 416 siger, at han i Glsv. ikke har seet *r* bibeholdt i Nom. sg. m. af Adjektiver, som har *s* foran Stammens udlydende Vokal. — Naar Runeristeren siger, at han har indhugget Runerne «maal-lös», saa mener han vel derved, at han under Indhugningen har været taus, for at ikke den Trolddom, med hvilken Runerne troedes at virke, skulde tabe sig ved hans Tale.

Den sidste, utydelige Rune i L. 3 læser jeg med Wimmer S. 59 som X G, hvorimod Worsaaes og Stephens's Tegninger ikke stride; vi maa da forbinde GINARUNAR, uagtet ellers hver Linje ender med et fuldstændigt Ord. GINARUNAR vilde efter almindelig Skrivemaade være *ginnrúnar* «Storruner», det vil vel sige ramme, tryllekraftige Runer; Udtrykket oplyses ved *rúnar þær er gørðu ginnregin* Hávamál 80. 142. Med GINARUNAR sammenligner Wimmer GINORONOR paa Stentofte-St., hvilket Stephens (som læser GINORONOA) forklarer «Gin-runes (mighty letters)». Ogsaa GINA for GIN synes at være Efterligning af Skrivemaaden i Indskrifter fra en tidligere Periode.

I ARAGEU er efter min Forklaring anden A Hjælpelyd ligesom i UÞARABA og i BARUTR; förste A er Tegn for *æ* som i AR; E udtrykker Lyden *j* som ofte i oldnorsk (og oldengelsk) Skrift, f. Eks. *velea, sækea* i cod. AMagn. qv. 399 (se Gislason i Ann. f. nord. Oldk. 1863, S. 409): ARAGEU gjengiver da *ærgju*. Dette forklarer jeg som Gen. sg. af et *ærgja* f., der har samme Betydning som oldnorsk *ergi* f. af *argr*; *ærgja* forholder sig til *ergi*, som glsvensk *heþna, kristna* (Rydq. II, 219), *lyþna* (II, 215) til oldn. *heiðni, kristni, hlýðni*; som glsv. *rætvisa* til *rætvisi*, sv. *kätja* (först i Karl 12tes Bibel) til ældre *kæti*, *lätja*

---

[1] Med HAERA paa Björketorp-St. tör jeg ikke sammenligne Formen *hæræ* i jydske Lov og jydske Runeindskrr. fra kristelig Tid, senere skrevet *here*, der har Sidestykke i *dere* for «der». Hvordan skal disse danske Former forklares? af oldn. *héðra, þaðra*? Heller ikke *a* i oldsaks. *hiera* tör jeg sammenligne med A i HAERA.

til *læti* (Rydq. II, 226). Udtrykkene *ergi* og *argr* tillagdes Seidmand og Seid: *þessi fjölkyngi (seiðr) fylgir svá mikil ergi, at eigi þótti mönnum skammlaust við at fara* Yngl. s. Cap. 7; *fremr þetta (seiðr) með allri ergi ok skelmisskap* Gísla s. Súrss. S. 31; *þik síða* (*síga* Hskr.) *kóðu . . . ok hugða ek þat args aðal* Lokasenna V. 24. Jeg forstaar derfor *ginnrúnar ærgju* om tryllekraftige Runer, som brugtes ved Seid.

FALAH d. e. FALH. Dette forklarer jeg som oldn. *fal*, got. *falh* af oldn. *fela*, got. *filhan*[1]). Spor af dette Verbums stærke Böining findes ikke alene i Oldnorsk, men ogsaa i *FULKIN* paa Karlevistenen, i glsvensk *dagfulghit*, *infulghit* (Rydq. I, 431). I Björketorp-Indskriftens Sprog skulde man vente *fal*, jfr. SPA, OAG. For at forklare H i FALAH kunde man tænke sig, at Udtaleformen i Bleking paa den Tid, da Indskriften blev indhuggen, virkelig var *falgh*, hvori da *gh* maatte skyldes Indflydelse af *fulghin*; man maatte da ogsaa antage, at Formen i Flertal var *fulghu*, ikke *fálu*. Men dette forekommer mig usandsynligt; jeg tror snarere, at H maa være brugt ved Efterligning af Skrivemaaden i ældre Indskrifter med Sprogform som Varnumstenens. — *fela í rúnum*, *í skáldskap*, *yrkja fólgit* siges ofte om at udtrykke noget paa en dunkel, forblommet Maade i Digtning; paa lignende Maade er FALAH her forbundet med GINARUNAʀ, der maa opfattes som Produktobjekt: skjulte Runer d. e. indhuggede hemmelighedsfulde Runer.

Det fölgende Ord læser jeg AK. Om ᛉ = K har jeg talt i min Forklaring af Varnum-St. S. 239. At en Bracteat (Thomsens Atlas No. 80, Stephens No. 17) baade har ᛉ og ᚲ, begge Former flere Gange, kan ikke anföres mod denne Læsning, allerede fordi denne Bracteatindskrift er uforklaret (Dietrichs Forsög i Haupts Zeitschr. f. deutsch. Alt. Neue Folge I, S. 69—72 kan jeg ikke lade gjælde for en Forklaring) og sikkerlig uforklarlig. Stephens læser ᛉ her som L, men herfor finder jeg ingen Stötte og L har paa Björketorp-Stenen ellers sin almindelige Form; ligesaa ugrundet forekommer mig Finn Magnusens Læsning som Y, Dietrichs og Hofmanns som M (Dietrich tillægger ogsaa ᛉ Betydningen M, medens Hofmann rigtig læser dette som ʀ).

AK véd jeg kun at forklare som «jeg»; det forudsætter Udtalen *æk*, ligesom Aʀ i L. 2 har været udtalt *ær*. *æk* har

[1]) Dietrich forklarer FAL som Præter. af *fela*, men adskiller derfra de fölgende Bogstaver AH.

da været den blekingske Form for «jeg», der i glsvensk almindelig heder *iak*, *jak*, i skaanske Lov *iak*, i ældste Haandskrift af jydske Lov *æk*, jfr. Lyngby i Antiqv. Tskr. 1858—1860 S. 245 f. Formen AK her vækker Tvil, da *æk* ellers ikke kjendes fra disse Egne; kun i svenske Bygder, som ikke ligge fjærnt fra Norge, finde vi ellers Former med Vokalen *e* og *i*; og A kan dog ikke være Tegn for Lyden *ja*. Jeg vover dog at fastholde min Forklaring, ti vi har neppe Midler til at bestemme, hvor gammel Formen *iak* er i Svensk og i Östdansk; det fortjener at mærkes, at Runeindskriften paa en Döbefont, som nu findes i Hosmo, Södra Möre härad i Smaaland (Sjöborg Saml. f. Nordens Fornälsk. 2, 91; Lilj. R-U. 1971), har *IK* (hvis dette ikke er Feil i Afskriften for *IAK*), medens Ordet der i Bygden nu heder *jag*, *ja* (Linder om allmogemålet i Södra Möre härad, Uppsala 1867, S. 18).

HADʀ forstaar jeg som Navnet *Haddr* i Apposition til AK; altsaa i oldnorsk Form *rúnar . . fal ek Haddr*. Udtryksmaaden er her aldeles den samme som den, vi har fundet i flere Indskrifter med den ældre Jærnalders Runer, f. Eks. EK WIWAʀ Tune, EK ERILAʀ Varnum.

Haddr forekommer ogsaa ellers, skjönt sjælden, som Mandsnavn: *Haddr harði* fra Telemarken kjæmpede mod Harald Haarfagre i Havrsfjord, og det er vistnok (som allerede N. M. Petersen i Danmarks Historie i Hedenold har ytret) denne samme Kjæmpe, som Digtningen lod deltage i Kampen paa Braavoldene; af Egils saga kjende vi Vikingen *Haddr* fra Nordhordland; det sammensatte Navn *Þórhaddr* forekommer oftere paa Island. Navnet maa udledes af *haddr* langt udslaget Haar; deraf er ogsaa dannet det i Sagnet viden om i Norden velkjendte Mandsnavn *Haddingr* og *Hödd*, hvilket et Æventyr nævnte som Navnet paa Jotunen Svades Datter, der ægtede Nor [1]).

OAG forstaar jeg som *óag* «jeg frygter». Vi kjende fra islandske Haandskrifter den Eiendommelighed, at *k* svækkedes til *g* i förste Persons Pronomen, naar dette enklitisk sluttede sig til en Verbalform, som endte paa en Vokal, paa samme Tid, som *k* holdt sig uforandret, hvor Pronominet stod alene. Old-

---

[1]) Munch er efter min Mening paa Vildspor, naar han (Norskt Maanedskrift 3, S. 135) formoder, at *Haddr*, Navnet paa Braavoldkjæmpen, er telemarksk Udtale for *Hallr*. Udtalen *dd* for *ll* kan umulig være saa gammel, og desuden spores Navnet *Haddr* i langt videre Omkreds end denne Udtale.

norsk kjender kun det reflexive *óask* frygte, men et *óa* i væsentlig samme Betydning kan her ikke vække Anstöd, da baade *ōgan* og *ōgan sis* bruges i Gotisk; mærkelig nok har Rietz *oa* «frukta, vara rädd» fra «S. Hl.» (d. e. sydlige Halland?).

I sidste Linje fölger HAIDʀRUNORONU. Heri formoder jeg en Sammenskrivning af to Ord. Vi har seet, at Björketorp-Indskriften undlader Fordobling af Konsonanter ikke blot i GINA, HADʀ, men ogsaa, hvor de to Konsonanter höre til to forskjellige Sammensætningsled, i MALAUSʀ. I Runeindskrifter med skandinaviske Runer kan Fordoblingen af en Bogstav, som bekjendt, undlades ogsaa, hvor et Ord ender med samme Bogstav som den, hvormed fölgende Ord begynder: *UKARL* for *UK KARL*. En Sammendragning i Skrift for at spare Rum kan endog udstrække sig til flere Bogstaver eller hele Stavelser i to forskjellige Ord: Dybeck Runurk. fol. No. 139 er skrevet ᚼᚦᛅᛏ for ᚼᚦᛅᚽ ᚦᛅᛏ, men denne Indskrift er i det hele saa skjödeslöst skreven, at man gjærne kan tage den forkortede Skrivemaade som en ren Feil; Dybeck Runurk. fol. No. 74: *BRUNI LIT RISA AUK ARISTIN ÞINA* er graphisk Sammendragning for *ARISTA* (eller *ARISTI*) *STIN*; ligesaa Lilj. R-U. 702 *lit aristn* for *arista* (eller *arisa*) *stin*; ja i en Indskrift (Lilj. R-U. 358) maa endog Runerne ᛅᛏ læses to Gange först som *AT* «Aand», derpaa som *TA*, de to sidste Bogstaver i *ÞURUTA*. Paa Rök-St. Forsiden L. 4 skal *TUALRAUBAR* rimelig læses *T(UAʀ) UALRAUBAR*. — Det tör derfor ikke være for voveligt at formode, at HAIDʀRUNORONU er en Sammendragning af HAIDʀRU(NAʀ) NORONU; der toges intet Hensyn til at sidste Stavelse i RUNAʀ havde en anden Vokal end förste i NORONU, hvis ikke Runeristeren, uagtet han ovenfor skrev RUNAʀ, her har tænkt paa Formen *rúnor*, der forekommer baade i ældgammel og i sén Tid. Man tör vist ikke antage, at blot N er skrevet én Gang istedenfor to, ti Entalsformen RUN synes her ikke at passe. Ogsaa kan mærkes at der paa svenske Runestene flere Gange i Acc. pl. forkortet er skrevet *RUN* (Lilj. R-U. 238. 241. 988) og *RU* (Lilj. R-U. 871). Den forkortede Skrivemaade blev paa Björketorp-St. anvendt for at kunne afslutte Indskriften med sjette Linje; havde Runeristeren skrevet Ordet RUNAʀ helt ud, vilde han have faaet en ufuldstændig Linje tilslut, hvilket vilde have forspildt Skriftens Symmetri.

HAIDʀRU(NAʀ) er sammensat: förste Led maa være *heiðr* m., Gen. *heiðrs* Hæder. En ældre Form af dette Ord er *heiðs*

Gen. *heiðar* (Stamme *heiðu*), f. Eks. *Daniel sá einskis heiðar á Bel* Nokkur blöð úr Hauksbók S. 21; det er det samme Forhold som mellem *blástr*, Gen. *blástrar*, ogsaa (efter Islændingerne) *blástrs*, og den ældre Form *blǫstr*, Gen. *blástar* (Stamme *blástu*). *heiðr*, Gen. *heiðar* er samme Ord som got. *haidus* τρόπος; det tilsvarende oldeng. *hád* har meget stort Betydningsomraade: Person, Stand, Stilling, Værdighed, Natur, Maade. At der virkelig har været brugt et af *heiðr* (got. *haidus*) og *rún* sammensat Ord, viser *Heiðrún* Navnet paa Gjeden i Valhall, fra hvis Yver Mjöden, som Einherjerne drikke, strömmer; hertil svarer det frankiske Kvindenavn *Chaideruna*. Dette er paapeget af Müllenhoff (zur Runenlehre 46): ved de med *rún* sammensatte Navne tillægges der de Personer eller Væsener, som bære dem, den Kraft, Runen som Trylletegn tænkes at eie. — Appellativet HAIDRRUNAR tör vi vel forklare: Hædersruner, herlige Runer. Vi har her Stammeformen HAIDR, hvor R hörer til Stammen, der maa ansees for yngre end HAIDU, *heiðu*, som fremtræder i *heiðr*, Gen. *heiðar*.

Endelig NORONU. Af dette Ord véd jeg kun at give en Forklaring, som fra Betydningens Side synes mig selv meget betænkelig. Naar vi mindes, at Omlyden ikke udtrykkes i Björketorp-Indskriften, saa kan oldn. *norrœnu*, *nórœnu* her ikke skrives anderledes end NORONU. Efter Formen kan dette baade være Acc. pl. f. af Adjektivet i den bestemte Form og Gen. sg. af Substantivet *norrœna*; for den sidste Opfatning taler den Omstændighed, at NORONU (*norrœnu*) slutter sig til HAIDRRU(NAR), ligesom ARAGEU (*ærgju*), der er et Substantiv, til GINARUNAR. De Runer, som her er indhugne, kaldes GINARUNAR ARAGEU; ved Udtrykket *ginnrúnar* synes de at betegnes som tryllekraftige, og Tillægget *ærgju* antyder vel, at de sædvanlig brugtes ved Seid; Runeristeren Hadd kalder dem dunkle eller hemmelighedsfulde (FALAH). I Modsætning til dem nævner han andre Runer HAIDRRUN(AR) NORONU, som han frygter, det vil vel sige: som han af Ærefrygt er ræd for at anvende til en Forbandelse. Disse Runer, som han ei vil bruge, synes ikke at kunne være andre end de almindelige skandinaviske Runer, den kortere Runerækkes Tegn, som vi da maa tro var de der almindelig brugtes i Indskrifter i Bleking paa den Tid, da Björketorp-Runerne bleve indhugne. Udtrykket *heiðrrúnar* betegner dem vel som Hædersruner, Runer der brugtes i hæderligt Öiemed, ikke til Trolddom. Vanskeligere er det at forklare Til-

lægget *norrœnu*. Adjektivet *norrœnn* findes, saavidt jeg véd, i Svensk og Dansk ellers kun i Betydningen «norsk»; i Glsvensk forekommer det kun i Vestgöteloven i Formerne *norœn*, *noren*, *norin* (Rydqvist II, S. 411); i Dansk paa Egaastenen i Jylland: *KITILS ÞIS NURUNA* (Nord. Tskr. f. Oldk. II, S. 243). I Oldnorsk er ligeledes den faste Betydning (hvor Ordet ikke bruges om Vinden) «norsk»; kun paa enkelte Steder (som nævnes f. Eks. i Fritzners Ordbog) bruges Ordet, hvor Talen egentlig er om hele Norden: i den af Sturla Thordssön forfattede Haakon Haakonssöns Saga (Fms. X, S. 76 f.) kaldes Absalon *provincialis af öllum prédikara klaustrum í norrœnni tungu*, hvilket skal gjengive den latinske officielle Benævnelse *provincia de Dacia* (Munch norske Folks Hist. 4de Dels 1ste Bind, S. 162). Her maa Udtrykket forklares saaledes, at den islandske Forfatter har sammenfattet Sproget i hele Norden under én Benævnelse og dertil har brugt det Navn, som egentlig tilhörte hans Modersmaal, det særlig «norske» (af Nordmænd og Islændinger talte) Sprog; dette stöttes ved Sammenligning med Fms. XI, S. 412: *tungan kom með þeim* (d. e. Tyrker og Folk fra Asia) *norðr higat, er vér* (d. e. Islændinger og Nordmænd) *köllum norrœnu, ok gékk sú tunga um Saxland, Danmörk ok Svíþjóð, Noreg ok um nökkurn hluta Englands*. Paa lignende Maade kan Udtrykket *norrœnn* om Træl i Ólafs s. helga Chria 1849, cap. 124 opfattes. Men at den blekingske Runerister skulde kalde de i hans Hjem almindelig brugte Runer «norske», synes mig utænkeligt. Den eneste Udvei, jeg öiner, er fölgende: da *norrœnn* egentlig betegner «som kommer fra nord, nordlig», hvilken Betydning Ordet har bevaret ind i Nutiden, hvor Tale er om Vinden, saa har det vistnok engang været brugt om Folk og Sprog i en mere omfattende, mere ubestemt Betydning, og saaledes synes *norrœna* her at være brugt om nordisk Sprog (og Skrift). Denne Forklaring af NORONU nævnes kun med stor Tvil, og selv om den holder Stand, tör jeg af Udtrykkene her i Indskriften ikke slutte noget om de to Skriftarters Oprindelse. Endogsaa Runeristerens Forestillinger om deres Forhold til hinanden lader sig deraf neppe sikkert bestemme: han synes at kalde den kortere Rækkes Runer «nordisk» Skrift, og i Modsætning dertil maa han da vel have tænkt sig den ældre Jærnalders Runer som «Sydmænds» Skrift. Runeristeren synes, hvis min Tydning af de nævnte Ord ikke er forfeilet, at have forestilt sig, at den Stamme, hvortil han selv hörte, og den Skrift, den brugte, var

kommen længer nordfra end en anderr Stamme, hvem de Runer, som er anvendte her paa Björketorp-Stenen, egentlig tilhörte; «norröne» Mænd optog fra «Sydmændene» disses Skrift til magisk Brug.

Men jeg lægger ikke Dölsmaal paa, at alle disse Betragtninger let kan falde sammen til Intet, da Grundvolden, hvortil de stötte sig, ikke er tryg. Först senere kan jeg komme til at undersöge Forholdet mellem de to Skriftarter og til at dröfte de Spörsmaal, som staa i Forbindelse dermed: hvilken af dem der er ældst; om der er et blot og bart Tidsforhold mellem dem eller om de tilhöre forskjellige Stammer, o. s. v.

Björketorp-Indskriften lyder i sin Helhed:

ᚢᚦᚼᚱᚼᛒᚼᛊᛒᚼ

ᛊᚼᛉᚦᚼᛏᛒᚼᚱᚢᛏᛉ
ᚢᛏᛁᚼᛉᚹᛖᛚᚼᛞᚼᚢᛞᛖ
ᚺᚼᛖᚱᚼᛗᚼᛚᚼᚢᛊᛉᚷ
ᛁᚾᚼᚱᚢᚾᚼᛉᚼᚱᚼᚷᛖᚢ
ᚠᚼᛚᚼᚺᚼᛉᚺᚼᛞᛉᛟᚼᚷ
ᚺᚼᛁᛞᛉᚱᚢᚾᛟᚱᛟᚾᚢ

Efter den givne Forklaring skulde dette læses:

UÞARABA-SPA.
SAR ÞAT BARUTR UTI AR WELA DAUDE.
HAERA MALAUSR GINARUNAR ARAGEU FALAH AK HADR.
OAG HAIDRRU(NAR) NORONU,

og Indskriften skulde have fölgende (temmelig phantastiske og paafaldende) Indhold:

«Forbandelse.
Hvis nogen bryder dette Mindesmærke, da rammer Döden ham vist. Her ristede jeg Hadd maallös i dunkle Tegn arg Trolddoms ramme Runer; jeg frygter de nordiske Hædersruner.»

At Navnet paa den Hedengangne, til hvis Minde Stenen er reist, forgjæves söges i Indskriften, tör ikke undre os, ti hvis min Formodning om Sprogformen i Björketorp-Indskriften i Hovedsagen er den rette, saa godtgjör allerede Anvendelsen af den ældre Jærnalders Runer i den sene Tid, til hvilken Sprogformen henviser, at Indskriften ikke skulde tale med almenforstaaelig Tunge til hver den, som vandrede forbi.

Da jeg har vovet at meddele en Forklaring af Björketorp-

Indskriften, saa maa jeg ogsaa söge at vise, hvad denne Forklaring nödvendig forudsætter og til hvilke Slutninger den nödvendig leder.

Indskriftens Sprogform er efter den givne Tydning, som allerede sagt, i det hele den, vi kjende fra Indskrifter med de skandinaviske Runer, og aldeles forskjellig fra Sprogformen i de af mig i förste Artikel behandlede Indskrifter med den ældre Jærnalders Runer. For nærmere at fastsætte Tiden er navnlig SAʀ og Aʀ af Vigtighed. Forudsat at de af mig fremsatte Tydninger *sár* = *sá er* og *ær* 3 Ps. sg. Præs. = *er* er de rette, kan Indskriften, saavidt jeg skjönner, neppe være indhuggen för i 11te Aarhundred. Skrivemaaden med A i Aʀ og i AK d. e. *æk* «jeg» ligesom Formen ARAGEU d. e. *ærgju* synes mig endogsaa ikke at passe vel til en ældre Tid end Midten af 11te Aarh. I denne Forbindelse kan ogsaa OAG og HAIDʀ mærkes.

Det er vist, at omkring Aar 1050 overalt i Norden ikke andre Runer brugtes til almindelig Skrift end de særlig skandinaviske; og er Björketorp-Indskriften indhuggen saa sent, saa maa det være tværtimod almindelig Skik paa den Tid, at den længere Rækkes Runer her er brugte. Disse maa Runeristeren have kjendt fra talrige Stenmindesmærker, som en hedengangen Slægt havde reist, medens nu kun enkelte saadanne kjendes fra Bleking; han maa, vistnok i Modsætning til de fleste af sine Samtidige, have kunnet læse disse Runer og for en stor Del have forstaaet Indskrifterne fra den ældre Jærnalder, medens dog Sprogforskjellen var saa stor, at Betydningen af mange Ord og Ordformer i hin Tidsalders Indskrifter ved 1050 ikke længer kunde kjendes. Om den længere Rækkes Runer bruges her Udtrykket *ginnrúnar ærgju*, hvoraf man synes at maatte slutte, at de paa den Tid, da Björketorp-Indskriften blev indhuggen, betragtedes og vel ogsaa brugtes som Trylletegn, anvendtes til magisk Brug: til det, der tilhörer en forsvunden Tidsalder, knytter sig let Forestillingen om noget hemmelighedsfuldt, overnaturligt, trolddomsagtigt. Indskriften selv synes at vise, at de som Skrift ikke længer brugte Tegn her blev indhugne for at sikre Virkningen af den Forbandelse, som udtaltes mod den, der nedbröd Mindesmærket; men man vilde vel ogsaa ved disse ældgamle Tegn give Stenen et mere ærværdigt og höitideligt Præg. Saaledes synes man at maatte opfatte Brugen af disse Runer, dog uden at de (saavidt jeg kan sé) er forbundne til Ord, paa Rökstenen; heller ikke dèr er den længere Rækkes

Runer brugte som Samtidens almindelige Skrift, men fremtræde kun som ett af de flere Midler, der skal tjene til at give Stenen et rigtig gammeldags, hemmelighedsfuldt og phantastisk Præg, hvorom jeg andensteds nærmere skal tale. Ogsaa haaber jeg at skulle kunne gjöre det sandsynligt, at der er en anden Sten (den paa By i Sigdal), paa hvilken den længere Rækkes Runer er indhugne ikke som Samtidens almindelige og letforstaaelige Skrift og som Meddelelsesmiddel for en Indskrift, hvis Sprog tilhörer samme fjærne Tidsalder som Runerne, men hvor de er brugte vilkaarlig, som Tegn uden Indhold, blot for at de ved sine ældgamle Former kunde give Mindesmærket et ærværdigt eller hemmelighedsfuldt Udseende.

Som Pröve paa den Art af ældre blekingske Indskrifter, hvis Skrift Runeristeren paa Björketorpstenen har gjengivet, synes Gommorstenens (hvorom siden) at kunne nævnes, saavidt man tör dömme efter de ufuldkomne Tegninger af denne; noget afvigende er Istabystenens Skrift, navnlig ved ᛋ = A. Uagtet Runeristeren paa Björketorpstenen med de forældede Tegn i det hele skrev sin Samtids og sin Stammes Sprog, sögte han dog i enkelte Former at efterligne Sproget i den ældre Jærnalders Indskrifter, hvis Runer han brugte. Dette har jeg navnlig troet at iagttage ved Tilföielsen af A i WELA, HAERA, GINA og af H i FALAH; hertil synes ogsaa at kunne regnes den stadige Brug af Hjælpevokalen A: UÞARABA, BARUTʀ, ARAGEU, FALAH og Skrivemaaden med B i UÞARABA (mon ogsaa Tilföielsen af ʀ i MALAUSʀ?). Udtryksmaaden synes ligeledes tildels at være en Efterligning af den, som fandtes i den ældre Jærnalders Indskrifter, saaledes AK HADʀ. En saadan vilkaarlig Blanding af ældre og yngre Sprogformer maa synes underlig, men vi har dertil et efter mit Skjön umiskjendeligt Sidestykke i Rökindskriften, hvor af Lyst til gammeldags Sprog flere Former er brugte, som staa i Strid med Indskriftens Sprog forövrigt, som ikke kan have været hörte i Folkemunde dengang, da Indskriften blev indhuggen, ja som tildels aldrig kan have tilhört det levende Sprog.

Den i det foregaaende fremsatte Tydning af Björketorp-Indskr. indeholder vistnok i sig selv meget betænkeligt, men det, hvorved jeg allermest skræmmes og hvorpaa man vel allernödigst vil gaa ind, er den Opfatning af Stentofte-Indskr., hvortil hin Forklaring uundgaaelig nöder.

I Stentoften a L. 5 og 6
HIDERRUNGNO
HERAMALASARARAGEUWM
gjenfinde vi uimodsigelig Ordene HAIDRRUNORONU og HAERAMALAUSR og ARAGEU paa Björketorp-Stenen; men disse Ord er paa S. stillede sammen paa en anden Maade, hvilket tvinger os til at antage ett af to 1) enten er den af mig givne Forklaring af Björketorp-Indskr. aldeles vildfarende; eller ogsaa 2) er disse Ord overförte fra B. til S. uden Hensyn til deres sproglige Betydning, idet man kun har sögt at fastholde de ydre Tegn. Jeg vover at holde paa sidste Alternativ. I en senere Artikel haaber jeg at skulle godtgjöre, at paa lignende Maade én Bracteats Indskrift er en Efterligning af en anden Bracteats, saa at man ved Efterligningen ingen Bevidsthed har havt om Indskriftens sproglige Betydning, men kun sögt at gjengive Runernes Træk. Stentofte-Indskriften er da efter min Formodning i sin Helhed uforklarlig, fordi den er vilkaarlig, fordi Runesmeden selv ikke (ialfald ikke overalt) ved Tegnene, han ristede, vilde udtrykke nogen sammenhængende Mening. En forgangen Tidsalders Tegn, lösrevne Ord fra ældre Mindesmærker er her indhugne for blot ved det forældede, det uforstaaelige, det hemmelighedsfulde at gjöre Mindesmærket ærværdigt.

Vistnok ligger Stentoften ikke saa lidt vestenfor Björketorp, men det prægtige Mindesmærke paa sidstnævnte Sted maa nödvendig have været kjendt vidt omkring. Stentofte-Indskr. maa, som det synes, have været indhuggen ikke saa kort Tid efter Björketorp-Indskr., ti af denne vilde en Samtidig vel ikke have kunnet gjöre saa vilkaarlig Brug. Den, som har ristet Stentofte-Indskr., maa fuldstændig have kunnet læse den længere Rækkes Runer og han maa foruden fra Björketorp-Stenen have kjendt dem fra flere andre Mindesmærker. Saaledes kan det forklares, at han bruger de fra Björk. afvigende Runeformer ᛉ og ᛋ; at ᛉ allerede brugtes i den ældre Jærnalders Indskrr., sé vi af Varnum-St. Runeristeren maa have skjönt, at ᛘ og ᛉ var to forskjellige Former af samme Rune, ti han gjengiver Björketorp-Stenens ᛘ ved ᛉ. De övrige Tilfælde, hvori Ordenes Skrivemaade paa S. afviger fra B., synes at være uden dybere Betydning; naar vi antage, at Ord fra B. er overförte til S. uden Hensyn til den sproglige Mening, lader Afvigelsen mellem MALAUSR og MALASAR, mellem RUNORONU og RUNGNO sig let forklare; her kan det mærkes, at N i RUNGNO begge Gange

er betegnet ved ᚿ ligesom i det tilsvarende RUNORONU Björk., medens N ellers paa S skrives ᚾ (dog maaské med Undtagelse af én Gang i 3dje horizontale Linje). Ogsaa fra andre, nu vistnok tabte, Indskrifter med den længere Rækkes Runer maa Ord være overförte til Stentofte-Stenen og vilkaarlig sammenstillede med Ord fra Björketorp-Stenen. Saaledes maa Navnene HAÞUWOLAFʀ S. a 3 og HARIWOLAFʀ S. a 4, som vise en Sprogform, der peger Aarhundreder bagenfor det 11te Aarhundred, men som Runeristeren sandsynlig har forstaaet, efter min Formodning være laante fra en Indskrift, hvis Skrift og Sprogform i det væsentlige har stemt overens med Istaby-Stenens og, som det synes, fuldstændig med Gommor-Stenens (denne skriver ligesom Stent. for A ✱, ikke ᛋ som Istaby-St., har ligesom S. begge Tegn ✱ og ᚠ, har Stammeformen WOLAFA som S., ikke WULᴀFᴀ som Ist.; dog ligner S-Runen paa Gommor-St. mere Björketorp-Stenens end Stentofte-Stenens). Hvis Stentofte-Indskriften i sin Oprindelse har noget saa vilkaarligt ved sig, saa kan MA i Slutningen af S. a 4 ikke længer undre os; det er vel Begyndelsen af et Ord, som Runeristeren har laant fra en anden Indskrift, men hvis Slutning han ikke har taget med.

I det foregaaende har jeg vovet at udtale den Formodning, at Stentofte-Indskriften ikke tör sættes længer tilbage end til et godt Stykke ind i 11te Aarh. og at vi i 5te og 6te Linje har almindelige oldnordiske Ord, kun skrevne paa en affekteret gammeldags Maade og tildels forvanskede, som Laan fra Björketorp-Indskr., i skrigende Modsætning til langt ældre Navneformer i 3dje og 4de Linje; jeg formoder da ogsaa, at Ligheden mellem GESTUMʀ S. a 2 og oldn. *gestum* ikke er tilfældig, men at vi i de to förste Linjer har almindeligt oldnordisk Sprog dog med affekteret Efterligning af en ældre Tids Former. Vistnok viser Sammenligningen med beslægtede Sprog, at den nordiske Endelse *m* i Dat. pl. forudsætter en ældre Form *mr*, der har holdt sig i oldn. *tveimr*, *þrimr*, hvormed baade Hofmann S. 121 og med Tvil Wimmer S. 59 jævnföre GESTUMʀ, men det forekommer mig ikke sandsynligt, at denne Endelse *mr* skulde have holdt sig i Bleking ved Substantiver til langt ind i 11te Aarh.; jeg skulde derfor være tilböielig til i GESTUMʀ at finde affekteret Stræben efter gammeldags Sprogform, jfr. *FIMR* for «fem» paa Rök-Stenen ved Siden af *FIM*. Hvad jeg her forövrigt nævner om de to förste Linjer, skal kun gjælde som Indfald.

I NIUHA (foran GESTUMR) véd jeg ikke at finde andet end en Form for *níu* «ni», hvilket Talord Hofmann finder i de tre förste Runer NIU; Formen NIUHA er da opstaaet ved forfeilet Efterligning af en ældre Tids Sprog, ti i det virkelige levende Sprog kan den aldrig have været brugt. A kan have været tilföiet ligesom i WELA, HAERA, GINA Björketorp og SINA o. s. v. paa Ärja-Stenen, H ligesom i FALAH Björketorp, hvor dog *h* oprindelig har hört hjemme. Netop af Talordene finde vi paa Rökstenen Former, som ikke vel kan have været i Brug i Folkemunde, dengang Indskriften blev ristet, men som skyldes Lyst til at efterligne en ældre Tids Sprog; nogle af disse Former paa Rökstenen er rigtig dannede og maa engang have været brugte i det levende Sprog, som *TUALFTA*, men jeg tviler, om *FIMR* = *fimm* og *FIAKURA* d. e. *fjagura* Acc. og *FIAKURUM* d. e. *fjagurum* Dat. af «fire» nogensinde har været brugte i svensk Folkesprog.

I förste Linje synes BORUMR aabenbart ensartet med GESTUMR og maa da ligeledes være Dat. pl.; mulig tör det sammenlignes med oldnorsk *burum* af *burr* Sön, got. *baur* (jfr. Hofmann S. 121). Da BORUMR i L. 1 er ensartet med GESTUMR i L. 2, saa drives man næsten uvilkaarlig til med Hofmann S. 124 at sammenstille det forudgaaende ᚼᛁᚢᚺᚼ i L. 1 med ᚾᛁᚢᚺᚨ i L. 2, saa at förste Rune ᚼ skal sige det samme som ᚾ N (Afvigelsen i Udlyden, hvor L. 2 har ᚨ, men L. 1 ᚼ, synes at være uden dybere Betydning). Men da ᚼ i Stentofte-Indskr. er det regelrette Tegn for A, synes det alene at kunne skyldes en Feil, hvis samme Rune i samme Indskrift betegner N [1]). Hvis vi turde formode, at ogsaa de to förste Linjer var

[1]) Rigtignok synes ᚼ paa Skjern-Stenen (Viborg Amt) at være brugt én Gang for *N* eller *NN*. Den förste Sætning i dennes Indskrift lyder: *SASKIRAþR* (eller efter Thorsens Læsning Runemind. S. 66 *SASKIRIþR*) *RISþI STIN KINULFS TUTIR AT UþINKAUR USBIARNAR SUN* «ᚦᚴᚼ» *TURA UK HIN TURUTIN FASTA*, hvilket jeg i oldnorsk Sprogform gjengiver saaledes: *Sasgerðr reisti stein, Ginúlfs dóttir, at Óðinkár Húsbjarnar sun, þann dýra ok hinn dróttinfasta.* Förste Led i Kvindenavnet *SAS-KIRAþR* staar maaské i Forbindelse med Mandsnavnet *SASUR* Fjenneslev-St. og andensteds, *SUSUR* Sandby-St.; *A* (el. *I*?) i *KIRAþR* (*KIRIþR*?) tager jeg som Hjælpevokal. *Ginúlfr*, der allerede er formodet af Jessen i dette Tidskr. V, 290, betyder vel d. s. s. *Úlfr gínandi*. Navnet *Húsbjörn* forekommer ogsaa Lilj. R-U. 325. Med Tillægget *þann dýra* jfr. *þann góða* Lilj. R-U. 1576. Sammensætningen *dróttinfastr* er som oldn. *dróttinhollr*.

laante fra en anden Indskrift, der da maatte have havt samme Sprogform som Björketorp-Indskr., saa kunde vi tænke os, at der i denne Original havde staaet ᚾᛁᚢᚺᚼ istedenfor ᚼᛁᚢᚺᚼ, som S. a 1 har; naar Ordene overförtes fra én Indskrift til en anden, saa at der ikke toges Hensyn til Betydningen, men kun til den ydre Form, saa kunde ᚼ let komme istedenfor ᚾ, ligesom X i ᚱᚢᚾXᚾᛟ S. a 5 istedenfor ᛟ i ᚱᚢᚾᛟᚱᛟᚾᚢ B. a 6. Men dette er og bliver naturligvis et löst Indfald og har ingensomhelst fast Stötte.

Da Bredsidens vertikale Indskrift saaledes efter min Formodning er en vilkaarlig Blanding af Ord fra andre og indbyrdes forskjelligartede Indskrr. af ældre og yngre Sprogformer, saa tror jeg, at det vil være forgjæves at söge efter dens Mening i det hele. Af Begyndelsen kunde man kanské faa ud: «Til ni Sönner, til ni Gjæster Haadulv gav (Stenen?), Herjulv (ristede??)»; men at Stenen virkelig skulde være reist af en Haadulv som Mindesmærke (og Indskriften ristet af en Herjulv?) «over ni Sönner, ni Gjæster», er vist ikke rimeligt.

Endnu mindre kan jeg forklare den horizontale (omvendte) Indskrift paa Bredsiden. Efter Stephens's Tegning synes den at maatte læses

ᚢᛊᚾᚢᚺ USNUH
ᛖᚴᚼᚺᛖᛞ EKAHED
ᛞᚢᚾᛁᚢᚷᛟ DUNIUGO

Anden Rune i L. 1 er vistnok ᛊ = S, uagtet Runens nederste Led ikke sees paa Tegningen; Stephens læser ᚲ = C, men vi har vel en ganske anden Form for K i L. 2, Rune 2: ᚴ, der sikkerlig er d. s. s. Y paa Björketorp-Stenen; jeg finder ikke tilstrækkelig Stötte for Stephens's Læsning L.

Ogsaa Betydningen af Indskriften paa Smalsiden:

ERAGINORONOR
ABARIUTIÞ

er mig ubekjendt. Dog tror jeg, som ogsaa Hofmann S. 123 formoder, at A i BARIUTIÞ er Hjælpevokal og at BRIUTIÞ staar i Forbindelse med Verbet «bryde»; dette Ord hörer da sikkerlig til en Forbandelse over den, som sönderbryder Mindesmærket, ligesom vi fandt en saadan paa Björketorp-Stenen. Ogsaa Ordene paa Smalsiden er kanské overförte fra en anden Indskrift. BRIUTIÞ maatte i almindelig oldnordisk Sprog være 2den Ps. pl. Præs., men i den ældre Sprogform, som HAÞU-

WOLAFR og HARIWOLAFR tilhöre, kunde det vel være 3dje Ps. sg. Præs. ind., og dette ligger her kanské nærmest.

GINORONOR i förste Linje sammenstiller Wimmer S. 59 med GINARUNAR Björketorp; han bemærker, at O er stærkt fremtrædende paa Stentofte-St., der har WOLAFR to Gange svarende til Istabystenens WULAFR. Dog er *ú* i *rún* ikke opstaaet af ældre *ō*.

Ovenfor har jeg fulgt Stephens i den Fölgerække, i hvilken Linjerne tages: först de seks vertikale Linjer paa Bredsiden, derpaa de tre omvendte horizontale Linjer paa Bredsiden (den nederste först), endelig de to krumme Linjer paa Smalsiden. Men jeg tör ikke indestaa for, at denne Ordning i alle Dele er rigtig; sikkert er vel kun, at Indskriften begynder med den vertikale Linje længst til venstre paa Bredsiden. Worsaae (Blekingske Mindesmærker S. 22) forestiller sig, «at Indskriften begynder længst til Venstre paa Forsiden, at den fjerde Linie fortsættes i den nederste Rad af de ovenfor staaende omvendte Runer, at fremdeles den femte Linie ikke alene fortsættes i den anden omvendte Rad, men ogsaa gaaer om paa Siden i den længste af de derværende Linier, samt, at endelig den sjette Linie gaaer over i den överste Rad og derfra fortsættes i den korte Linie paa Siden, hvormed formodentlig Indskriften slutter».

Til Slutning kan jeg ikke stærkt nok fremhæve, at disse mine Bemærkninger om Björketorp- og Stentofte-Indskrr., der i mange Dele er betænkelige og i andre ingen Oplysning give, ikke staa i nærmere Forbindelse med min Tydning af de övrige Indskrifter med den længere Rækkes Runer. Den som godtgjör, at min Opfatning af de to omfangsrigeste blekingske Indskrifter er vilkaarlig og falsk, at den maa stilles i Række med f. Eks. Finn Magnusens Tydning af Ruthwellkorsets Indskrift, har dermed ikke i mindste Maade rokket mine Tydninger af de övrige Indskrifter. Ved Björketorp- og Stentofte-Indskrr. turde dog min Opfatning ikke være uden Berettigelse, saalænge ikke en forskjellig Forklaring har löst de fleste Vanskeligheder.

Gommor, Bleking

(Finn Magnusen Runamo S. 441—449. Stephens S. 207).

Da denne Sten nu er forsvunden og da vi kun har gamle Tegninger, som ikke kan være fuldkommen paalidelige, kan dens Indskrift ikke med Tryghed bruges.

3dje Linje (hos Worm) kan dog vel med Sikkerhed forklares.

Munch har först (Ann. f. nord. Oldk. 1848, S. 281 f.) paavist, at der paa Stenen istedenfor ᛁᚼᚦᚢᚹᚷᛚᚼᚠᚼ
maa have staaet ᚺᚼᚦᚢᚹᛟᛚᚼᚠᚼ
HAÞUWOLAFA[1]).

Dette er da sikkert Accus. af det samme Navn, som vi har seet paa Istaby- og Stentofte-St.; i Skrivemaaden stemmer Gommor overens med Stentoften baade i ᚼ og i ᛟ. Dette Navn maa vel have været styret af Præpositionen «efter», hvoraf der paa de gamle Tegninger ikke sees Spor. — I 2den Linje læses ᛊᚼᛏᛖ SATE, hvilket flere har forklaret som Præter. 3 Ps. sg. «satte». Herimod véd jeg intet at indvende. Det synes ikke urimeligt, at det oprindeligere *a* i 3 Ps. sg. af det sammensatte Præteritum, som Gotisk har bevaret men som i de övrige germanske Sprog er svækket til *e* (oldn. *e*, *i*), ogsaa allerede i de med den længere Rækkes Runer skrevne nordiske Indskrifter har kunnet fremtræde som E, ligesom got. *a* i Dat. sg. af *a*-Stammer af Hankjön allerede tidligere er svækket til E (dog opfatter Lyngby dette E i Dativ som opstaaet af ældre *ai*) og ligesom got. *a* i *haitans* er blevet til I i HAITINAR. Saaledes tör man mulig paa Tjörkö-Bracteaten læse (ikke ÞURTE, men) WURTE = oldn. *orti*; dog synes Etelhem-Spænden i samme Betydning at have WRTA, hvilket da maa være en ældre Form. SATE er kort Skrivemaade for SATTE, jfr. FINO Berga, HALAR Steinstad. I Modsætning til got. *satida* har vi her ligesom i de fleste germanske Sprog den yngre, sammendragne Form. SAT(T)E staar ikke i Strid med DALIDUN Tune, ti i Heliand f. Eks. skrives *setta* (*satta* i Cottonianus) ved Siden af *nerida*.

Förste Linje kan i Tegningerne ikke være rigtig gjengiven, og noget sikkert lader sig her ikke bringe ud. Vi sé dog, at denne Indskrift bruger baade ᚼ og ᚨ ligesom Stentofte-Indskriften og maaské den af Dr. Hans Hildebrand nys fundne Skåäng-Indskrift i Södermanland. Her paa Gommor-Stenen staar Brugen af ᚨ to Gange mulig i Forbindelse med, at Vokalen staar foran og fölger efter N (hvis der er nogen Sandhed i min Gjætning

[1]) Det er kun et Öiebliks Forglemmelse, naar Munch siger, at 1ste Rune maa have været ᚼ. H maa her, som ogsaa Wimmer (de ældste nord. Runeindskrr. S. 54) har bemærket, have været betegnet ved ᚺ. Tydeligere Spor af denne Rune findes i Peder Syvs Tegning, som her har «et bagvendt ᚠ» (F. Magnusen Runamo S. 443).

om denne Linje). F. Magnusen og Stephens vil i 1ste Linje finde bl. a. Udtryk for «denne Sten» og Hofmann læser de 5 förste Runer som STA(I)NA. Man kunde tænke paa, at ͻᛏᛡᚦᛡᚦᚱᛚᚨ var en feilagtig Gjengivelse af ᛊᛏᛡᛁᚾᛡᚦᚨᚾᚨ oldn. *stein þann*, got. *stain þana*, jfr. STAINA Tune; man maatte da forudsætte, at N i ÞANA var i Udlyden bleven stöttet ved en Vokal ligesom i Gotisk. At ikke 7de Rune rigtig er tegnet som R, er allerede sandsynligt, fordi det vilde nöde os til at antage, at en Vokal ved forkortet Skrivemaade var udeladt. Men hvad her er sagt om förste Linje er og bliver en aldeles lös Gjætning, og om det Tegn V, som slutter denne Linje, tör jeg intet sige. Endnu mangler det Navn, der var Sætningens Subjekt; det har vel fulgt efter SATE. Hvorvidt endelig i 4de Linjes FFF förste F er Begyndelsesbogstaven af et Mandsnavn, andet F af et dertil föiet Patronymicum og 3dje F af et Ord, som svarer til de skandinaviske Runeindskrifters *FAÞI*, som Stephens formoder, det skal jeg ikke kunne sige.

Saavidt jeg af de faa og tvilsomme Ord kan sé, er der intet i denne Indskrifts Sprogform, som bestemt taler imod at opfatte den ligesom Istaby-Indskriften (der dog afviger noget i Skrivemaade) som en ægte Indskrift fra «den ældre Jærnalder». Man kan, saavidt jeg sér, antage, at den længere Rækkes Runer var den ene brugelige Skrift i Bleking paa den Tid, da Indskriften blev indhuggen, og at Gommorstenens Sprog ligetil gjengiver Samtidens levende Sprog, medens jeg har formodet, at derimod Björketorp- og Stentofte-Indskrr. ikke er ældre end den yngre Jærnalders Slutning, men har efterlignet en Skrift, som ikke længer almindelig brugtes, og tildels et Sprog, som ikke var Samtidens levende Sprog.

Dog vidste jeg ikke at fremföre afgjörende Grunde mod den, som vilde tage Gommor-Indskriften som ensartet med de, der læses paa Björketorp- og Stentofte-Stenene.

Sölvesborg, Bleking
(Stephens S. 192 f.).

Stephens siger om Indskriften paa denne Sten: «The tallest runes, on the left, are about 8 inches, but they diminish on both sides, showing that they were carved to suit the broken character of the surface, and consequently that it is now in very nearly the same state as it was when first inscribed. It

has suffered little injury.» Overensstemmende hermed udtaler Worsaae (Blekingske Mindesmærker S. 23) sig om Stenen: «Den er noget beskadiget paa den ene Side. Den har en meget kort Indskrift i to Rader; Runerne, af hvilke en enkelt tilhöire staaer baade retvendt og omvendt, ere i Linien tilvenstre otte Tommer lange, med Undtagelse af de to överste, der ikkun naae til Bruddet i Stenen, hvilket fölgelig, idetmindste paa det Sted, maa være ligesaa gammelt, som Indskriften.»

I Linjen til venstre er Runerne efter Stephens's Tegning:

ᚠᛋᛗᚢᛏᛋᚢᛁᚢᛋᛁᛁ

3dje og 4de Rune som Binderune;
i Linjen til höire:

ᚱᚢᛏᛁᛁᚹᛉᛁ[1])

Stephens læser ÆSMUTS RIUSII RUTI W(rai)TI; ÆSMUTS forstaar han som Gen. af det almindelige Navn «Asmund».

Hvis denne Læsning og Forklaring af det förste Ord er den rette, saa er det tydeligt, at vi her finde et Par Eiendommeligheder i Skrivemaaden, som ellers i Norden kun forekomme i Indskrifter med den yngre Rækkes Runer: ᛋ er ikke A, som paa Istabystenen, men S; D er her udtrykt ved Runen for T, uagtet den længere Række har særskilt Tegn for D; N er ikke udtrykt foran T (= D), men dette kan mulig ogsaa findes en enkelt Gang i Indskrift af det ældre Slag. ᚠᛋ viser almindelig oldnordisk Sprogform; dette Ord maatte have en anden og oprindeligere Form baade i Tunestenens og endog i Istabystenens Sprogform.

Disse Bemærkninger, som jeg har knyttet til Stephens's Læsning, skylder jeg en interessant Meddelelse om denne Sten af Cand. Ludv. Wimmer i Brev af 26de November 1867, som jeg glæder mig ved at kunne aftrykke her:

«Sølvesborg-stenen hører slet ikke til de ældste runestene, men til overgangs-stenene; jeg læser:

ᚠᛋᛗᚢᛏ ᛋᚢᚿᚢ ᛋᛁᚿ
ąsmut sunu sin

og på den anden side finder jeg i runerne ᚹᛉᛁ ordet ᚱᛡᛁᛏ *rait.*

---

[1]) Worsaaes Tegning har kun uvæsentlige Afvigelser: 7de Rune i Linjen til venstre har en Indböining i höire Stav, saa at den mere ligner R; ogsaa Stephens forstaar den som R. Förste Rune i Linjen til höire sér hos Worsaae ud som ᚢ.

En fuldstændig analogi til denne stén finder jeg da i vor Helnæssten, idet begge har

1) stammeudlyd bevaret i gf. af *u*-stammen (*sunu*), men ikke i *a*-(*i*-)stammen (*qsmut*, *kuþumut*).

2) det ældre ᛗ for det yngre ᛉ. ᛋ som på de yngre stene = *s* ikke som på Istabyst. = *a*.

At Sølvesborg-stenen hører til de yngre stene (men til de ældre blandt disse), viser også *-mut* ɔ: *mund*, der måtte skrives anderledes med de ældre runer.»

Den her givne Forklaring af Linjen til venstre er saa umiddelbart tiltalende, at jeg ikke kan andet end holde den for den rette. Det er let tænkeligt, at Tværstregen ved ᚾ paa de to Steder er bleven saa grund, at den ikke tydelig kan sees. Betænkeligere er det, at denne Tydning nöder os til at tage Indskriften som et Brudstykke, hvilket strider mod Stephens's og Worsaaes udtrykkelige Udtalelser; dog er der mellem disse Udtalelser én liden Afvigelse, idet Worsaae siger, at de to överste Runer til venstre (altsaa ᚠᛋ) kun naa til Bruddet i Stenen, medens Stephens siger, at enten er Toppen af förste Rune til venstre brudt af eller ogsaa er der paa Grund af Mangel paa Rum hugget ᚠ istedenfor ᚠ. Hvis Toppen af Runen er brudt af, saa er Bruddet paa dette Sted yngre end Indskriften. En fornyet Undersögelse med dette Spörsmaal for Öie vilde kanské kunne bringe Sagen paa det rene.

Den Mening, som Stephens og Wimmer hver paa sin Maade finde i Linjen til höire, synes meget rimelig. Derimod forekommer det mig tvilsommere, om Wimmer ved at tage andet Ord som ᚱᚼᛁ(ᛏ) har rammet det rette. Stephens's Tegning synes ikke vel at tillade at tage förste Rune i Ordet som ᚱ, ved hvilken Rune den krogede Sidestav paa disse gamle Mindesmærker ikke gaar ind til den rette Hovedstav paa Midten (dette gjælder da ogsaa, om nogen vilde gjætte paa *RAIST*). Runen her sér aldeles ud som den længere Rækkes ᚹ = W, og saaledes læser Stephens den; derimod synes det höist rimeligt, hvad Wimmer formoder, at anden Rune er Stykke af ᚼ = A. Hvilket Ord vi her har, tör jeg slet ikke sige; hvis ikke Tegningen temmelig bestemt havde tredje Rune som ᛁ og forböd at tage den som ᚱ, vilde jeg gjætte paa ᚹᚼᚱᚼᛁᛏ. Men vi kan jo her ogsaa have Patronymicum eller i Eieform Navn paa Faderen til den Mand, hvis Navn er förste Ord i Linjen.

Navnet *RUTI*, hvis Nominativform er i Lighed med al-

mindelig oldnordisk Böining og afviger fra MRLA paa Etelhem-Smykket, er mig ubekjendt[1]). Det vilde være vigtigt at vide, om U i dette Navn betegner *u* eller *o* (kort eller lang); hvis U her betegnede *o*, saa maatte vi tro, at ᛟ manglede i Skriften; og at ᛟ virkelig dengang manglede, synes rimeligt.

Hvad der i denne Indskrift mest fortjener Opmærksomhed, er ᚹ = W. Hvis Tegningen, som vi maa tro, her er paalidelig, vil vi her for förste Gang i Skandinavien have en Rune, som særlig tilhörer den længere Række og som er opgiven i den almindelige kortere Række, brugt som virkelig Bogstav (ikke som Tegn uden sprogligt Indhold) midt inde i en Indskrift, som i det hele har de Eiendommeligheder, der er charakteristiske for den kortere Rækkes Runer; vi vil, hvis Tegningen er paalidelig, her have den förste nordiske Runeindskrift, som med Hensyn til Skriften egentlig kan kaldes Overgangs- eller Blandings-Indskrift. Hidtil har man vistnok kjendt gamle danske Indskrifter, som i det hele er i de skandinaviske Runer, men i hvilke der forekommer enkelte Runeformer, som stemme særlig overens med den længere Rækkes (ᚺ = H, ᛡ = A, ᛗ = M); i disse er det dog kun Formerne, som afvige fra de almindelige skandinaviske: selve Runerne er bevarede i den kortere Række i en anden Form (ᛡ, ᚼ og ᛘ, ᛘ eller ᛉ). Paa Rökstenen er den længere Rækkes Runer uden Forbindelse med den i de almindelige Runer affattede Indskrift, ja endog, saavidt jeg sér, uden sprogligt Indhold overhoved. Allerede forhen har man vistnok villet finde en enkelt Rune af den længere Række (som ᛖ, ᛟ, ᚷ, ᛜ) brugt som egentlig Bogstav midt inde i Indskrifter, der forövrigt er i den kortere Rækkes Runer; men jeg holder de Eksempler, man har nævnt, for mer end tvilsomme. Hvad her er sagt, gjælder ikke for England, hvor i det hele Forholdet mellem de to Runerækker er et andet.

Hvorvidt Sölvesborg-Indskriften er en Overgangs-Indskrift eller en Blandings-Indskrift, lader sig neppe endnu med Sikkerhed sige; hvis den var en Overgangs-Indskrift, saa maatte man slutte, at ᛞ (ialfald i Bleking) opgaves tidligere end ᚹ.

Sproget er, som Wimmer har paapeget, almindelig Oldnordisk, dog saaledes, at den gamle Gjenstandsform *SUNU*,

[1]) Jeg tör hverken stille det sammen med det tydske Navn *Ruozo* (se Förstemann og Stark Die Kosenamen der Germanen I, S. 321) eller aflede det af *rót* Storm og endnu mindre sætte det i Forbindelse med *Hrútr*.

ligesom i andre skandinaviske Indskrifter, har holdt sig. At *AS* derimod (som förste Sammensætningsled) har opgivet Stammens udlydende Vokal, uagtet Ordet i ældste Norsk fölger *u*-Stammernes Böining, stemmer overens med Forholdet i andre germanske Sprog, saaledes oldeng. *ôs* i Modsætning til *sunu*.

Bleking (som her kan stilles for sig selv) bliver mærkelig derved, at vi her finde de ældre og de yngre Runer mindst adskilte. Vi har i Bleking paa den ene Side de yngste Indskrifter i den længere Rækkes Runer (der i Brugen af ✱ som det almindelige Tegn for A afvige fra Guldhornets Skrift og stemme overens med de skandinaviske Runer); paa den anden Side synes vi paa Sölvesborg-Stenen at have den mest antike Indskrift med den kortere Rækkes Runer (der i Brugen af P = W peger ud over den kortere Række); næst den synes flere Indskrifter fra Danmark og navnlig fra de danske Öer at fölge. Ingen svensk Indskrift med skandinaviske Runer synes mig saa antik som de ældste danske; men flere svenske række igjen, som jeg tror, længer tilbage end nogen norsk Indskrift af samme Slag.

I Anledning af Dr. E. Jessens 'småting vedrørende runeindskrifter' No. 6.

Efterat det foregaaende var skrevet, har jeg modtaget 3dje Hefte af Aarböger for nordisk Oldkyndighed og Historie for 1867, hvori Dr. E. Jessen har meddelt kritiske Bemærkninger til mine i Tidskr. f. Philol. VII, S. 211—252 trykte Bidrag til Tydning af de ældste Runeindskrifter. For denne Kritik maa jeg være ham meget taknemmelig. Vistnok tror jeg, at Forvovenhed ikke vel kan undgaaes ved Undersögelsen af et Æmne, hvor vi har saa faa Forudsætninger og sikre Holdepunkter; det bliver kanské sent at komme frem, naar man ikke af og til vover at træde der, hvor man kan gjöre et Feiltrin. Men hvis man ikke skal fjærne sig saa langt fra fast Grund, at man ikke kan hjælpe sig tilbage igjen, er det jo rigtignok aldeles nödvendigt, at man har paa det rene, hvor der er trygt og hvor ikke.

Jeg indrömmer villig, at jeg i mit Forsög ikke har været varsom nok, at jeg ikke tilstrækkelig har fremhævet, hvad der er godtgjort og hvad ikke (og det bliver vel desværre ikke bedre for Fremtiden; jeg kommer sagtens ofte, naar jeg vover mig frem med löse Formodninger, til at forsömme tydelig at betegne

dem som saadanne). Men netop derfor har Jessen, som andensteds har víst at han kan vove og da vinde frem, gjort mig og, saavidt jeg skjönner, Granskningen af dette Æmne en sand Tjeneste ved sin Kritik. Jeg tror, at han med fuld Grund har fremhævet flere Betænkeligheder, som burde fremhæves; det gjör da lidet til Sagen, om enkelte af hans Tvil efter mit Skjön kunde have været undertrykte og om han, som jeg tror, heller ikke overalt, hvor det kunde siges, har sagt, at der er fundet fast Grund[1]). Men jeg maa anke over én Sætning hos ham (S. 276): «Jeg [Jessen] er ham [Bugge] så underlegen, at mine ytringer kun er discipelens spörsmål i form af modsigelser, der ønskes afviste af læreren, o. s. v.» Jeg maa gjöre Indsigelse imod at træde ind i det Forhold, hvori han her har villet stille mig: for det förste fordi det ikke er det virkelige Forhold; dernæst fordi jeg ikke vilde kunne hævde denne Stilling, jeg vilde komme til at staa til Skamme derved. Jeg véd, at jeg ikke har givet Anledning til, at man stiller mig i dette Forhold; jeg har i mine Bidrag hverken kunnet eller villet optræde som Læreren, men jeg har efter bedste Evne sögt at hjælpe til ved et Rydningsværk, hvor jeg glæder mig ved at finde en saa skarpsindig Medarbeider som Jessen; jeg har allerede af hans tidligere Arbeider lært overmaade meget baade for Undersögelsens Methode og for Undersögelsen selv; det skulde da oprigtig glæde mig, om jeg en og anden Gang kunde give ham en Haandsrækning igjen, om jeg kunde meddele et og andet, der syntes ham at fremme det fælles Værk.

Jeg giver her nogle Svarbemærkninger. For flere Tilfælde vil jeg indskrænke mig til at bede Læserne veie Grundene for

---

[1]) Kun en sjælden Gang synes Jessen mig for lidet varsom. S. 281 Anm. siger han om Indskriften paa Steinstad-Stenen: «At læse *igi.on* som ejeform ('I's mand') går ikke; den dødes navn må ikke mangle». Men den Dödes Navn behöver ikke her at mangle, fordi det förste Ord staar i Eieform; se forelöbig dette Tidskr. VII, S. 250.

S. 282: «selvfølgelig må der, ifald værdi *r (s)* er sikker, have været en tid, da tegnet ᛉ vaklede mellem disse to betydninger, mellem *r (s)* og *m*». Dette er muligt, men ikke selvfölgeligt (efter mit Skjön ikke engang rimeligt). For Betydningen *r (s)* kunde Tegnet ᛉ være bleven ubrugeligt og ᛦ det ene brugelige, inden Runen for *m* ᛗ forandredes til ᛘ (ᛘ), hvoraf siden ᛉ opstod. Eller om ᛉ = *r (s)* endnu var samtidigt med ᛘ (ᛘ) = *m*. saa kunde hint være gaaet af Brug og være fortrængt af ᛦ, inden ᛉ blev brugt for *m*. Jfr. Wimmer De ældste nord. Runeindskrr. S. 40.

og imod; paa endel, som vedrörer Tunestenen og Varnumstenen, vil jeg först senere svare, da jeg gjærne forinden endnu en Gang vil forvisse mig om Indskrifternes Udseende paa Stenene. Men jeg vil udtrykkelig fremhæve, at jeg sikkerlig ikke vil kunne fjærne de Betænkeligheder, der veie tungest for Jessen, ligesom jeg skynder mig med at oplyse, at jeg ved de Indskrifter, som jeg i förste Stykke har forbigaaet, ikke væsentlig vil kunne forandre Sagernes Stilling, og at mine Ytringer om de to Runerækker ikke vil give noget nyt, men kun Randbemærkninger til det, som för er fremsat; jeg vil dog ikke holde mine Bemærkninger derom tilbage: der kan mulig falde et og andet, som har nogen Nytte.

Istaby-Indskriften skulde jeg have kaldt et Udgangspunkt, ikke et sikkert Holdepunkt, fra hvilket vi tör vove et Forsög paa at bestemme Betydningen af ᛉ i de övrige Indskrifter i den længere Rækkes Runer. Hvis ᛉ i Istabyindskriften betegner *r* (og Jessen har, saavidt jeg kan sé, ikke modbevist det), saa er det ikke dermed bevist, at Tegnet har samme Betydning i Guldhorn-Indskriften og de dermed ensartede Indskrifter; men vi tör forelöbig holde os dertil, indtil der kommer Kjendsgjærninger frem, som stride derimod, ti vi har intet nærmere Udgangspunkt; til Guldhornindskriften tör vi dog snarere slutte fra Istabystenen, hvis Indskrift ogsaa er i den længere Rækkes Runer, end fra Indskrifter i den kortere Rækkes Runer, i hvilke ᛉ er *m*. — Jeg maa indrömme Jessen, at Lydværdi *r* for Runen ᛉ i Guldhornsrunerne ikke er bevist (men jeg finder den fremdeles rimelig), og jeg maa endvidere indrömme, at hverken Lydværdi *r* eller *z* (blödt *s*) nödvendig maa gjöre Sproget skandinavisk; men jeg skjönner ikke, at han har rokket den Mening, at ᛉ i Guldhornsrunerne maa udtrykke en af Lydene i den Udviklingsrække, der begynder med *s* (som Gotisk har) og ender med *r* (som almindelig Oldnordisk har); hvilken Lyd i denne Række det udtrykker, bliver for Fortolkningen af Indskrifternes Indhold i de fleste Tilfælde ligegyldigt. Ved denne (med Hensyn til Udtalen ikke fuldkommen bestemte) Værdi for ᛉ tror jeg altsaa forelöbig at kunne holde fast. Her maa jeg forvare mig mod en Misforstaaelse af mine Ord: jeg har for Kortheds Skyld betegnet ᛉ som *r* finale, fordi det efter min Mening navnlig hörer hjemme i Ordenes Udlyd; men da jeg derhos har sat det lige med de særlig skandinaviske Runeindskrifters

ᛦ (der ogsaa for Kortheds Skyld kan kaldes *r* finale), saa har jeg naturligvis antaget det for muligt, at det kunde forekomme inde i Ord, ligesom Helnæs- og Flemlöse-St. har *NUʀA*.

Hvad de ældste Indskrifters Sprog gjælder, er der, som Jessen siger, ganske vist Vanskeligheder (og det mange og store), som jeg ikke har ryddet af Veien). Jeg har sögt at vise, at det er skandinavisk, ikke tydsk; men jeg har ikke villet sige (uagtet denne Mening let kan lægges i mine Ord), at der ene og alene er en Tidsforskjel mellem Sproget i Indskrifterne fra den ældre Jærnalder (hvorved jeg har ment det Tidsrum, som Engelhardt adskiller i de to: den ældste og den mellemste Jærnalder) og Sproget i de almindelige skandinaviske Runeindskrifter. Archæologer har tværtimod givet mig Tro til, at Begyndelsen af den yngre Jærnalder staar i Forbindelse med, at et nyt nordisk Element trænger ind. Hertil haaber jeg senere at komme tilbage.

Jeg har ladet den, som gjorde Hornet, og dem, som ristede Runer paa Mindestene, tale i förste Person «Jeg Légest gjorde Hornet» (Guldhornet), «Jeg Viv virkede Runer efter Vodurid» (Tune), «Over Hit ristede vi to Ravn og jeg Jarl Runer» (Varnum). Til Stötte herfor har jeg anfört Beviser for, at Navnet kan föies til Pronominet «jeg», og nævnt, at den, som udstedte eller underskrev et Document, oftest talte i förste Person; videre har jeg nævnt, at i gamle græske og (hvis jeg tör tro Dietrich) phönikiske Gravskrifter den, som har sat Gravmindet, oftere taler i förste Person; endelig har jeg anfört en norsk Runeindskrift fra Middelalderen, hvori Runeristeren taler i förste Person og siger *gerði ek*, men hvori Udtrykket forsaavidt er forskjelligt, som han tiltaler Læseren. Den Udtryksmaade, at Runeristeren taler i förste Person, kan meget vel have været almindelig i den ældre Jærnalders Indskrifter, om den end i de almindelige skandinaviske Runeindskrifter ikke er brugelig; naar sproglige Grunde tale for den, tör vi tro paa den, hvis det kan vises, at saadan Udtryksmaade ogsaa i gammel Tid var naturlig: og den maa vel siges at have været naturlig ogsaa i gammel Tid, naar vi finde den hos forskjellige af Oldtidens Folk. I romerske Gravskrifter taler den, som har ladet reise Gravmindet, oftest i tredje Person, men meget ofte i förste Person, f. Eks. Orell. Inscr. Lat. 4635 (Rom) . . TONGILIAE TERTIAE COIVGI . . QVAE VIXIT MECVM ANN. III . . . . FECI SEXTVS TRVTIEIVS AMIANTHVS; jeg véd ikke, hvorfor förste Person her skal være

naturligere end i Varnumstenens Indskrift «Over Hit ristede vi to Ravn og jeg Jarl Runer»; man vil kanské sige, at den romerske Indskrift tillige er et juridisk Document: det er den paa en vis Maade, men det gjælder ogsaa paa en vis Maade om den nordiske Gravskrift. En anden romersk Gravskrift kan nævnes Orelli-Henzen 7370 (Pollentia): M. CALEPIVS T. L. PHILIPPVS TITVLVM POSVI VIVVS ET MEIS LIBERTIS . . .; i andre tilsvarende Gravskrifter tales i tredje Person, ligesom i tilsvarende særlig skandinaviske Runeindskrifter, f. Eks. *UIFASTI RESTI STEN ÜFTIR SELFAN SIK KUIKAN.* — I romerske Indskrifter, som mælde Indvielsen af en Gjenstand til hellig Brug, taler den, som indvier eller skjænker, almindelig i tredje Person, og Gjenstanden indföres ofte talende i förste Person, ligesom f. Eks. Klokker fra Middelalderen har Indskrifter som «Sigurd gav mig», «Steffen gjorde mig»; men i romerske Indskrifter kan den, som skjænker, ogsaa tale i förste Person, f. Eks. Orelli-Henzen 5875 (Alter fundet i Miltenberg ved Main): . . . MERCVRIO . . . COSILIVS DONAVI; jeg véd da ikke, hvorledes man kan sige, at en Udtryksmaade som «Jeg Légest gjorde Hornet» i gamle Dage var unaturlig (hvad enten Hornet har været bestemt til hellig Brug eller ikke). I nyere Tid kan denne Udtryksmaade paavises temmelig tidlig; saaledes i en Indskrift fra 1501 paa Fodstykket af en Sölvkalk i Vossevangens Kirke; den lyder med Oplösning af Forkortningerne: *Anno domini mvci die sancti Georgii martyris ego frater Nicolaus Johannis feci hunc calicem fieri* (Urda II, 63; Nicolaysen Norske Fornlevn. S. 386). — I denne Forbindelse (men ikke just som Stötte for min Forklaring) kan jeg nævne en mærkelig Brug af förste Person i en Runeindskrift paa en rund Sten paa Tose, för paa Holm i Borge Præstegjeld, Smaalenene. Den tydelige og dybt hugne Indskrift, som gaar rundt om Stenen, lyder: *ASLACAR ĠERÞE MIK RUNAR EK RIST AUK RAÞNA STAUE UER.* Der begyndes med sædvanlig Formel «Aslak gjorde mig», men i Fortsættelsen taler Runeristeren (der vel netop er Aslak), ikke Stenen, i förste Person; dette Omslag bliver forklarligt, naar vi tænke os, at Runeristeren her har brugt et gammelt Vers ***rúnar ek ríst*** (eller ***reist***) ***auk ráðna stafi*** (Forbindelsen ***rúnar ok ráðna stafi*** ogsaa i Hávamál V. 142); ***ver*** (***vér?***) er mulig förste Ord i en fölgende Verslinje, som ikke blev udfyldt. Langt efter *UER* men i Linje dermed staar for sig selv endnu Ordet *SICI* (*C* skrevet ᛋ til Forskjel fra ᛁ = *S*),

om hvis Betydning jeg kun har en lös Gjætning, som jeg her vil holde tilbage.

For HOLTINGAR skulde man efter Jessen (Aarböger 1867, S. 174) have ventet HULTINGAR, hvis Indskriften var skandinavisk. Jeg har tænkt mig Sagen saaledes: der er Grund til at tro, at *o* i *holt* er opstaaet af oprindeligt (fællesjaphetisk) *a*, ligesom *o* i *moltinn*, *holmr*, *mold* o. s. v.; men under denne Forudsætning er efter Jessens Udvikling i Tidskr. f. Philol. I, 218 f. *o* i *holt* ældre end *u* i svensk *hult*, eftersom *o* ligger nærmere ved Grundlyden *a*. Derfor maatte man, saavidt jeg sér, i en saa gammel Sprogform som Guldhornindskriftens, hvor Omlyden ikke er indtraadt, vente HOLTINGAR. Ogsaa kan mindes om, at *ō* i Gutnisk ved *i*-Omlyd bliver til *ȳ*: *broþir* — *bryþr* Gutalag.

Efter Jessen (Aarböger 1867, S. 173 f.) volder *o* i TAWIDO, WORAHTO, RUNOR og i Kvindenavne paa O alvorlig Ulæmpe, hvis Sproget skal være skandinavisk. Spörsmaalet er her, om den ubetonede Stavelses *a* i oldn. *orta*, *rúnar*, *Finna* (Gen. sg. *gjafar*, *minngastr*) er opstaaet af fællesgermansk *ō* og dette igjen af oprindeligt *ā*, saaledes som jeg har ment, eller om Forandringen af den ældste Lyd *ā* til nordisk *a* ikke har gaaet gjennem Mellemledet *ō*. Min Mening kan mulig stöttes ved fölgende: hvor Gotisk i Stammestavelsen har *ō* svarende til (fællesjaphetisk *ā*) lat. *ā*, gr. *η*, der har ogsaa de andre germanske Sprog regelret *ō*, ikke *ā*; det synes derfor rimeligt, at *ō* ogsaa i Aflednings- og Böiningsendelser, hvor det findes i Gotisk, er fællesgermansk, at ogsaa dèr de andre germanske Sprog oprindelig har havt *ō*, ikke *ā*. Som Stötte for, at *ō* i ubetonet Stavelse virkelig kan blive til *a*, tör nævnes, at i Höitydsk *o* (der antages for langt) kun findes i den ældste Tid; med det 9de Aarh. er det næsten ganske forsvundet, og isteden derfor er *a*, som för kun forekom enkelte Gange, det almindelige (Kelle vergl. Gr. S. 257). Schleicher (zeitschr. f. vgl. sprachf. IV, 267) deler rigtignok ikke denne Opfatning; imod den kunde anföres enstavelses Former af Pronomina og Talord, som glsv. *tvār* = oldeng. *twā* = got. *tvōs*; men skulde ikke her andre Böiningsformer af samme Ord og tilsvarende Böiningsformer af andre Ord kunne have havt Indflydelse?

Ligeoverfor alle andre kjendte germanske Sprog (og om dem, vi ikke kjende, er det vanskeligt at sige noget) undtagen Gotisk vilde vi, saavidt jeg sér, have væsentlig samme Ulæmpe

med Formerne med O. Jævnför med RUNOʀ Former som oldsaks. *helpa*, oldfris. *bōta*, *bōte*, oldeng. *gifa*, *gife*; med FINO oht. *zunga*, oldsaks. *tunga*, oldfris. og oldeng. *tunge*. Men om Indskrifterne med sit O i ubetonede Stavelser stemme overens med Gotisk, saa er der andre Kjendsgjærninger, som vise, at de ikke er skrevne i Gotisk, som vi kjende dette Tungemaal, eller i en dermed særlig beslægtet Sprogart. Og endog ligeoverfor Gotisk vilde vi have samme Ulæmpe med TAWIDO.

Jeg har efter Munch, som jeg tror, nogenlunde godtgjort, at vi i disse Indskrifter ligesom i almindelig Oldnordisk har forskjellig Vokal i förste og tredje Person i Ental af det sammensatte (endeböiede) Præteritum. Jessen mener, at denne Overensstemmelse med Nordisk ikke veier stort, da Tydsk vel engang maa have forholdt sig ligesaa. Den er visselig ikke afgjörende, men den synes mig dog at have nogen Vægt. Medens denne Adskillelse af förste og tredje Person i nogle nordiske Lande er bevaret langt ned i Tiden (længst har den holdt sig i Islandsk; tidligere opgaves den i Norsk, og den kan, saavidt jeg véd, ikke paavises i Oldsvensk og Olddansk) og sikkerlig har været almindelig oldnordisk, saa er der ikke Spor af den i de andre germanske Sprog, som vi kjende fra tidligere Tid end Nordisk, endog ikke i Gotiskens Sproglevninger, der gaa saa langt tilbage; det synes derfor rimeligt, at de sydgermanske Sprog havde opgivet denne Adskillelse allerede paa den Tid, fra hvilken disse Runeindskrifter maa være.

Min Forklaring af Indskriften paa anden Side af Tunestenen har jeg selv tildels betegnet som et Forsög; jeg stoler selv ikke paa den; og jeg gjentager, at Læsningen O|ÞLINGOʀ efter Trækkene paa Stenen forekom mig selv usandsynlig, men ikke umulig. Om Indskriften paa denne Side kan jeg maaské tilföie et Par Ord, naar jeg paany har seet efter paa Stenen. Mod mit Forsög indvender Jessen bl. a.: «Døtre kunde ikke dengang være arvinger, allermindst sammen med andre, og efter flere [dette har jeg ikke ment]; og allermindst hos skandinaver.» Vi komme her ind paa et Æmne, hvor jeg föler mig aldeles fremmed, men jeg faar dog svare: efter den ældste norske og islandske Lovgivning, vi kjende, tager Datter Arv, naar Sön ikke er til; men da vi nu aldeles intet véd om, at der levede Sönner, Sönnesönner eller Dattersönner efter Vodurid, saa fatter jeg ikke, hvorfor Dötre ei her kan nævnes som Arvinger. Jessen fortsætter: «Det vilde være sært, dog måske ikke

exempelløst, om de [døtrene] omtaltes på stenen uden navnsnævnelse.» Det er ikke eksempellöst. Paa Granevollen i Hadeland staar en Sten med Indskrift: *SYNIR AUNAR RYKIU RISÞTU [stin þina a]FTIR AUFA BRUÞUR SIN HIALBI KUÞ SÅL* (ᛅ = *Å*) *AUFA*. Jeg skjönner ikke andet end, at Udtryksmaaden her er ensartet; og jeg kunde nævne flere saadanne Eksempler.

Om Varnumstenens Indskrift kan jeg mulig senere tilföie et Par Ord, naar jeg har faaet nöiere Underretning af Öievidner om Indskriftens Udseende paa Stenen. Jessen finder, at Indholdet, saaledes som jeg læser Ordene, ikke lyder synderlig tiltalende: «det var vel lidt påfaldende, om der skulde to til at riste så kort indskrift». Jeg har troet, at Udtrykket tillader den Opfatning, at Jarl, der nævner sig selv som «jeg», er den, der egentlig har ristet Runerne, medens dog Ravn i Forening med ham har sörget for at faa sat Mindestenen. Men om man ikke vil indrömme dette, kan man jo tænke sig, at de to Mænd forenede sig om Ristningen ikke fordi Arbeidet krævede det, men fordi de begge vilde udföre denne Kjærlighedspligt mod Hit. Men hvad man end vil dömme herom, saa tror jeg, at flere skandinaviske Runeindskrifter, i hvilke to Uneristere nævnes, vil vise, at denne Indvending ikke har stor Vægt. Ved Skafsaa Kirke i övre Telemarken staar en Runesten med fölgende Indskrift:

ORNAIRS SUNIR RISÞU ELU ÞESA EFTIR ÞIUÞ-ULB BROÞOR
KOÞMONTR RIST RUNAR ÞESAR OUK ÞEIR ON-LOTR.

(Lige med anden Linje udenfor den Kant, som omslutter Indskriften, staar endnu, som det synes, *MERSIN*.) Denne Indskrift er rigtignok lidt længere end Varnumstenens; men hvor lang maa den Indskrift være, som to Mænd kan have ristet uden at det bliver paafaldende? Jeg kunde anföre mange andre Eksempler paa ikke just meget lange Runeindskrifter, som er ristede af to Mænd.

Jessen siger, at Runerne for W, A, R, I, T i det Ord, som Säve og jeg har læst WARITU, staa i usikker Orden, og han nævner Læsningerne WRAITA og WRAIT. Saavidt jeg kan sé af Tegningen, er disse Læsninger aldeles utilstedelige og

WAR den eneste rimelige Rækkefölge i Ordets Begyndelse; og-saa Stephens har læst disse tre Runer i denne Orden.

Hvad jeg (S. 242) har sagt i Anledning af förste Rune i IAH, har jeg selv kaldt en lös Formodning, som kun har et meget usikkert Grundlag at stötte sig til. Den burde kanské helst have været holdt tilbage. Min Tankegang var den: I i IAH betegner efter min Mening Lyden *j*; man kunde heraf tro, at Runerækken, da Varnumindskriften blev indhuggen, ikke havde særligt Tegn for *j* (men dette Grundlag er usikkert, ti man kunde jo nok, som Jessen siger, unöiagtig skrive *jah* med Runen for *i*, uagtet man havde særlig Rune for *j*); jeg sluttede videre: fandtes der ikke særligt Runetegn for *j*, saa maatte den oprindelige *j*-Rune være bleven til *a*-Rune, som i den skandinaviske Runerække og allerede paa Blekingstene, og dette maatte igjen være betinget derved, at Ordet *jāra* (Runens Navn) var blevet til *āra*. Men hvorfor var *j* tidligere svundet i *jāra* (Aar) end i *jah*? spör Jessen; ja det tör jeg ikke sige (og jeg tör ikke paastaa, at det kunde staa i Forbindelse med, at *jah* havde kort Vokal, medens *jāra* havde lang); Muligheden af denne Ujævnhed i Lydskifte kan dog ikke negtes. Hvorfor er i det telemarkske Bygdemaal *v* snarere svundet i *reka* (drive), oprindelig *vreka*, end i *Vreist* (noget som er vredet)? Hvorfor er oprindeligt *j* blevet til spiritus asper i græsk ὑσμίνη, men til ζ i ζῶμα?

I Tanumstenens Indskrift maa jeg indrömme at Udtrykket ved min Forklaring bliver tvungent, og jeg holder den kun for en usikker Formodning, men jeg finder den ikke utrolig. At Ordet for «Stenen», der efter denne Forklaring maa tænkes som Subjekt og som det Ord, hvoraf Navnet ÞRAWINGAN i Genitiv er afhængig, ikke er sat til, har jeg sögt at stötte derved, at den Dödes Navn alene i Genitiv kan forekomme paa Mindestene, hvor man da ligeledes maa tænke Ordet for «Sten» til.

Underligere forekommer mig Udtrykket «blev kaldt» (nemlig dengang, da Mindestenen blev sat), istedenfor hvilket man skulde vente «skal hede» eller «heder». Jeg mente, at man eksempelvis kunde tænke sig Sagen som saa: da Stenen sattes paa Haugen, var vel en Flok af Travinges Frænder tilstede; til dem kunde han, som lod Stenen sætte, sige «Efter Travinge sættes denne Sten, og den skal hede Travinges Sten»; med Hensyn hertil kunde vel paa Stenen ristes «[Stenen] blev kaldt Travinges». Dette er naturligvis kun en lös Gjætning, og jeg maa indrömme,

at Udtrykket bliver tvungent. Jessen tænker paa «Travinge hed [han]». Efter denne Forklaring maa Subjektet «han til hvis Minde Stenen er reist», «han som hviler herunder» være udeladt; denne Udeladelse forekommer mig ligesaa tvungen og ligesaameget at trænge til Bevis som den, jeg har formodet. Derimod maa jeg indrömme, at HAITINAR WAS «hed» paa denne Maade bliver et simpelt og naturligt Udtryk; som Sidestykke kunde f. Eks. nævnes Indskriften paa en vældig Bautasten, som staar paa Indre Bö i Randeberg Sogn ved Stavanger: *KOLBIØRN HET MAÞR ER B.... HER.*

Men jeg kan slet ikke tro paa en Nævneform ÞRAWINGAN; alt synes mig at tale imod den og intet for den. Overalt i de bekjendte gamle germanske Sprog har Nominativ i Ental af Stammer paa *-n* Vokal i Udlyden. At det samme gjælder Sproget paa Runeindskrifterne fra den ældre Jærnalder, viser for Hankjönsordene MRLA Etelhem = got. *Merila*, hvortil flere Sidestykker kan nævnes, saasom fra en Indskrift udenfor Norden RAN(I)NGA paa Müncheberg-Spydbladet; ensartede Hunkjönsformer har jeg paavist i FINO Berga, HARISO Himlinghöie, og til flere saadanne Former vil vi komme siden. Hvor mangelfuldt nu end vort Kjendskab er til Sproget i de nordiske Indskrifter, som er affattede i den længere Rækkes Runer, saa sé vi dog temmelig tydelig, at det i dem alle (naar undtages nogle i Bleking) er i alt væsentligt ett og det samme; det er derfor meget usandsynligt, at Nominativ af Stammer paa *-an* i nogle af disse Indskrifter skulde skrives A, i andre AN. Jessen har heller ikke fra ensartede Indskrifter kunnet paavise nogen anden Nominativform paa -N; han nævner rigtignok, at «man kunde falde paa» i IGINGON Stenstad at finde et Kvindenavn i Nominativ. Men jeg har allerede (Tidskr. f. Philol. VII, 250) antydet en Forklaring, hvorved dette Ord bliver Genitiv; det vilde desuden være underligt, at et Kvindenavn og et Mandsnavn, naar disse udgjorde hele Indskriften, skulde være skrevne sammen i samme Linje uden at være adskilte ved tomt Mellemrum eller ved Skilletegn.

Det er, som Jessen siger, de letteste Indskrifter, jeg i förste Stykke har talt om: i dem er endnu saare meget tvilsomt, meget aldeles uforklaret. I de korte Indskrifter, som staa tilbage, tror jeg blot hist og her at kunne skimte nogen Mening; men jeg vil dog vove at tage dem med, ti man kommer neppe frem her uden Skridt for Skridt og ved at arbeide med

forenede Kræfter. Der er dog ingen Grund til at tvile om, at man med Tiden her skal kunne sé meget videre og klarere end nu: hvert Aar bringer nye Fund.

Anmeldelse.

Engelsk Grammatik til Skolebrug af Jakob Lökke. Kristiania 1867.

Denne Forfatter, der allerede ved sin tyske Grammatik og navnlig ved sin Fremstilling af »Modersmaalets Formlære» har erhvervet sig et anseet Navn som Sprogmand, har nu dertil föjet et nyt Arbejde, ovennævnte engelske Grammatik, der i Behandlingen slutter sig til hine. Denne Bog har en klar og let overskuelig Form, ligesom overhovedet Forfatteren ved at holde sig til Hovedpunkterne, uden at medtage ufornöden Detail, har vist, at han har det rette Blik for hvad der fordres til en Skolebog; skulde noget enkelt Afsnit fremhæves, maa Kap. 7: Om Participiet — hvis Behandling i de fleste engelske Grammatiker er uklar og forvirret — siges at være fremstillet meget simpelt og tydeligt. Bogen vil derfor sikkert være mange Lærere velkommen og udfylde et Savn ved Undervisningen; thi skjönt der er enkelte gode kortfattede Formlærer (f. Ex. Rosings), gives der ingen brugelig Ordföjningslære, ialfald skreven paa Dansk, og den i Norge udkomne: Engelske Grammatik af Wittrup staaer, selv i 5te forbedrede Udgave, ikke lidet tilbage for Lökkes i Tydelighed og rigtig Begrændsning af Stoffet. Skjönt Anmelderen heller ikke har fundet egenlige Fejl, kunde han dog önske at gjöre opmærksom paa enkelte Punkter, hvor Et og Andet forekommer ham at være udtrykt mindre nöjagtigt, eller hvor noget er forbigaaet, som efter hans Mening burde være medtaget i en Skolebog.

Til Lydlæren. § 9. 1. Undt. 1: Blandt de Endelser, foran hvilke *o* faaer en lang, lukket Lyd, kunde ogsaa være nævnt de hyppig forekommende *rd*, *rn* og *rt*. — § 9. 2. Undt. 2: Lydbetegnelsen: kort *aa* passer vel paa de fleste af de fremmede Ord (*modest*, *province*), men neppe paa Udtalen af *o* i germaniske Ord, som *love*, *come*, *one*, *done* etc.; samme Bemærkning gjælder om § 10. 2. Undt. 1; § 19. 4 (*blood*) og tildels om § 20. 3. — I § 9 burde Udtalen af *o*

som *ö* i Ord som *world*, *worse* etc. være omtalt. — § 10. 3. *U* er konsonantisk foruden efter *q* ogsaa efter *g* og *s* (*language*, *persuade*). — § 12. Udt. af *ai* i Ord som *mountain* er ikke omtalt. — § 12. 5. Da der er flere Ord end de anförte, hvor *au* udtales som langt *a*, kunde Reglen maaske udtrykkes: *au* som *a* foran *gh* og *n* med efterfölgende Konsonant. — § 19. 2. Under *oe* er Udt. af *does* ikke anfört. — § 43. «*R* lyder i Ordenes Begyndelse som hos os»; dette er neppe nöjagtigt: man maa bestemt skjelne mellem Englændernes dentale *r* i Forlyd og gutturale *r* i Indlyd og Udlyd. — § 50. «*W* lyder som et svagt *v* med et Forslag af *o*»; snarere med et Forslag af *u*. — § 52. «*Z* lyder som *s*»; det maa vel hedde «som et blödt *s*». — Til Formlæren: § 74. Hunkjönsdannelsen paa *-trix* samt enkelte uregelmæssige Endelser (*heroine*, *sultana* etc.) synes at burde være medtagne. — § 106. *shoot* — *shot* — *shot*, som er opfört under den stærke Böjningsmaade, maa henregnes til den svage ligesom *meet* — *met* — *met*. — I § 116 kunde maaske de Forandringer være omtalte, som fremkomme ved Adverbiers Dannelse af Adjektiver, skjönt de strengt taget höre til Orddannelseslæren. — Til Ordföjningslæren: Den i § 125 opstillede Regel gjælder kun om Subjekter forbundne ved *or*; men ere de adskilte ved *nor*, kan Prædikatet baade sættes i Enkelttal og Flertal (*neither you nor I am right* og *are right*). — I § 143 ere de Tilfælde opregnede, hvor i Engelsk et Subst. föjes til et andet Subst. ved Præpos. *of*, medens vi ingen Præpos. bruge; maaske kunde passende her de Tilfælde være nævnte, hvor vi bruge forskjellige Præpos. (i Latin den beskrivende og den objektive Genitiv). — I § 152. 2 maa *double* ogsaa nævnes. — § 169. Blandt de Tilfælde, hvor *that* som Relativ skal bruges, burde anföres: efter det spörgende *who*, og sædvanlig efter *the same* og *nothing*. — § 172. Reglen om det relative Pronomens Udeladelse er ikke givet bestemt nok. — § 195. 4. «Infinitiv uden *to* sættes efter *to hear*, *to see*, *to feel*.» Reglen har en langt videre Udstrækning, hvilket ikke kan sees af det Anförte. — Reglerne om Konjunkt. i Bisætn., der ere spredte paa forskjellige Steder, vilde vist falde lettere for Disciplene, naar de vare samlede paa et Sted (Kap. 5: om Verbernes Udsagnsformer). — I Kap. om Ordenes Fölge er Subjektets og Prædikatets Stilling i Betingelsessætn. med udeladt *if* ikke omtalt. — Det vilde have været nyttigt, om Forf. havde tilföjet et kort Afsnit om de vigtigste Præpositioners Brug. (Af Trykfejl findes omtrent en halv Snes, hvoraf dog ingen har nogen forstyrrende Virkning).

K.

Indholdsangivelse af nye Skrifter.

Pædagogisk tidskrift utgifven af L. A. A. Aulin. Tredje årgången 1867. Stockholm. 408 S. (i 6 Hefter). 8.

Första afdelningen. Afhandlingar. Joh. Heinr. Pestalozzi och hans arbete för undervisningens förbättrande, af *P. Waldenström.* Om stället för Hannibals Alp-öfvergång, af *R. Törnebladh.* Bidrag till Grekiska språkets synonymik (om βούλεσθαι och ἐθέλειν), af *O. W. Linder.* Om bibelläsning i skolan, af *P. Waldenström,* I—III. Betyg och Betyg eller läroverksstadgan § 62 och universitetsstatuterna § 148, af *C. W. Linder.* Ett ord om historiens ställning och studium i skolan. Om intresse-räkning, af *O. F. Lindman.* Tal vid invigningen af det nya läroverkshuset i Jönköping, den 7. Juni 1867, af *H. G. Hultman.* Om lärarebildning, af *A. Aulin.* Utkast till geographisk repetitionskurs (ur ett föredrag af Prof. *Foss* i Berlin). — Andra afdelningen. Referater och granskningar. Underdånigt Betänkande afgifvet den 1. Sept. 1866 af den i Nåder tillsatta kommissionen för behandling af åtskilliga till språkundervisningen inom elementarläroverken hörande frågor, anm. af *A. Aulin.* Genmäle till *H—d,* af *C. F. Wiberg.* Ytterligare om »Historiskt ogräs«, af *L—n.* Historisk och geographisk literatur för folkskolor (1. *Bäckman,* geographi, 1865-66; 2. *Bäckman,* allm. historia, 1866; 3. *Starbäck,* Svensk historia, 1864), anm. af *W—g.* Svar å *W—gs* recension af Bäckmans läroböcker i geographi och historia, af *J. Bäckman. Afzelius,* Svenska folkets sagohäfder, X. Karlasagan, II, anm. af *W—g.* Geographisk literatur, anm. af *H—d.* Ännu några ord om E. G. Björlings problemsamling, af *E. G. Björling. J. A. Ahlander,* förklaring öfver Romarebrefvet, 1866, anm. af *O. F. Myrberg.* I anledning af *O. F. Myrbergs* recension af *J. A. Ahlanders* förklaring af Romarebrefvet, af *L. A. Anjou. Th. Norlin,* kort öfversigt af svenska kyrkans historia, 1866, anm. af *P. Waldenström.* Granskning af »några reflexioner öfver en katechisationsfråga«, af en *gammal kateket.* Kort svaromål till »gammal kateket«, af *G. B—g. Hollander,* Borås stad och skolväsende; *Göransson,* tekniska elementarskolan i Borås; 1863; anm. af *A. Aulin. Fr. Bajer,* grunddrag af ordböjningen i det svenske og det dansk-norske bogmål, 1867, anm. af *A. Aulin. H. Säve,* Grekisk öfningsbok, 1866, anm. af *A. Aulin.* Tidskrift utgifven af pædagogiska föreningen i Finland, 1867, häft. 1—4, anm. af *A. Olbers,* berättelse om det femte allmänna Svenska läraremötet, hållet i Stockholm den 18.—21. Juni 1866, anm. af *A. Jäger,* åskådningsundervisningen under de två första skolåren, anm. af *A.* Öfversigt af programmafhandlingar 1866, af *A., H. F. H., H—r* och *F. W. Hultman. Currie,* early and infant school-education, Edinb. 1864; *Morrison,* manual of school management, Glasgow 1863; anm. af *E. O—s. Ruhe,* latinska extemporalier (efter *Ellendt-Seyfferts* språklära), 1867; *Frigell,* latinska themata till inöfning af grammatik, 1866; anm. af *A. Kindblad,* ordbok öfver Svenska språket, 1. delens 1. häfte, 1867, anm. af *—dt—. Siljeström,* lärobok i geometri för folkskolor, 1867, anm. af *F. W. Hultman. M. S.,* anteckningar i Fransk språklära, anm. af *Ndr.* Forslag til en forandret Ordning af det höjere Skolevæsen af den ved k. Res. af 14. Febr. 1865 nedsatte Kommission, Christiania 1867, anm. af *A.* »Wichtige pädagogische Anzeige«; af *A.* — Tredje afdelningen. Notiser om svenska och utländska läroverk. Öfversigt af lärjungeantalet 1864—66, jemte dermed sammanhängande frågor. Om införande af Isländska språket i de Norska skolorna, af *A. Aulin* (forts. från årg. 2). Reglemente för det mathematiska seminariet i Bonn, fastställdt den 4. Okt. 1866. Preussiska lärareprof 1865. Preussiska maturitetsexamina 1864. Ett cirkulär af den Franske undervisningsministern, af *A. Aulin.* Philologiska seminariet i Leipzig. Anmälde till afgångsexamen vårterminen 1867. Lärjungarnes antal vid elementarläroverken 1866. Hvad Frankrike under ett år depenserar för vetenskapen och skolan, af *C. F. Wiberg.* Förslag till omgestaltning af de Finska läroverken. Förslag till förändrad organisation af det högre skolväsendet i Norge (efter »Universitets- og Skole-Annaler«, VII.). Afgångsexamen våren 1867. Om Normal-

skolan i Helsingfors såsom läroverk och lärarebildningsanstalt. Undervisningsväsendet i Ryssland, af *C. F. Wiberg*. — Fjerde afdelningen. Miscella. Ytterligare om Ovid. Metam. II v. 28, af *S. G. C.* Ämnen för Svenska uppsatser (2), af *A. Aulin*. Photogrammer af kratern Hale a ka la på ön Maui. Iakttagelser om lärarekallet, af *A. B. Santesson*. Stockholms läraresällskaps sammankomster 9. Mars och 13. April. Palæstinas folkmängd, af *P. Waldenström*. Korrespondens från Köpenhamn (1. »det pædagogiske Selskab» i København, 2. diskussion om de fremmede språg og modersmålet), af *Fr. B—r*. Stockholms läraresällskaps sammankomst d. 9. Mars 1867. Ett arbete af en Parisisk lyceist. Mechitaristerna, af *C. F. Wiberg*. Om betydelsen af ὤ μέλε, af *W*. Horatianska tolkningsförsök (Od. I, 28; Epod. 5, 87, 88), af *A. Frigell*. Romerska fynd i Servien, af *C. F. Wiberg*. Romerskt fynd i Baden, af *C. F. Wiberg*. Åtgärd mot djurplågeri, af *P. Waldenström*. Prologen till Euripides' tragoedie Hekabe, öfversättning, af *C. W. Linder*. Solon till Athenarne, öfversättn. af Solons elegi, af *C. W. Linder*. Euklides, bok. I, propos. 5, af *Abr. Sjöstrand*. Akademiska medborgarinnor, af *C. F. Wiberg*. Stockholms läraresällskaps sammankomster d. 2. och 23. Nov. 1867. — Femte afdelningen. Personal-notiser. — Brefläda. — Tryckfrihetsmål emellan rektor P. A. Grenholm och utgifvaren af Umebladet.

Supplement-häfte (sid. 25—88). De allmänna begreppen af Modi Finiti i språket samt dessa begrepps psychologiska deduction, af *L. E. Rusén*. Om betydelsen och bruket af verbets Subjectiva Modi i Grekiska språket, särdeles med afseende på Attiska dialekten, af *L. E. Rusén*. Bör Antigone i Sophokles' tragoedie med samma namn betraktas såsom skyldig eller oskyldig?, af *K. H. Brandt*. Om Vexel-ljudets betydelse för ordbildningen, af *Z. C—n*. Några ord om undervisningen i Tyska språket, af *C. J. B—n*. Till frågan om hushyresanslag. Riksdagen och Läroverket, af *A*.

Bøger indsendte til Redaktionen.

Bajer, Fr., Grunddrag af ordböjningen i det svenske og det dansk-norske bogmål. Kbhvn. 1867. Schönberg. 8 S. 8. — *Blom, Hans*, Kortfattet fransk Sproglære til Skolebrug. Bergen 1866. Beyer. 128 S. 8. — *Broberg, S.*, Fransk Grammatik til Skolebrug. Kbhvn. 1867. Schubothe. 120 S. 8. — *Hammerich, M.*, Smaaskrifter om Cultur og Underviisning. 3die Deel. (Den lærde Skole og dens Reform, Realskolen, Landsbyskolen.) Kbhvn. 1866. Gyldendalske Boghandel (Hegel). 208 S. 8. — *H., V.*, Endnu et Indlæg i Skolesagen. Kbhvn. 1867. Michaelsen og Tillge. 72 S. 8. — *Kristiansen, V.*, Bidrag til en Ordbog over Gadesproget og saakaldt Daglig Tale. Kbhvn. 1866. H. Hagerup. XII + 440 S. 8. — *Lassen, H. C. F.*, Samling af lette engelske Læsestykker for Elever, som have endt et forberedende Kursus. Odense 1868. Hempelske Boghandel. 91 S. 8. — *Madvig* et *Ussing*, Titi Livii Historiarum Romanarum libri qui supersunt. Vol. IV pars II. fragmenta librorum amissorum et periochas continens. Haun. 1866. Gyldendalske Boghandel (Hegel). XVI + 81 S. 8. — *Møller, Joh.*, Den kristelige Skoles Opgave, nærmest betragtet i Forhold til Frihed og Fædreland. Kbhvn. 1868. Gad. 126 S. 8. — *Nutzhorn, Fr.*, Apuleius's Amor og Psyche oversat og indledet. Til Minde om Oversætteren udg. af *C. Paludan-Müller*. Med Portrait. Kbhvn. 1867. Reitzel. XIV + 86 S. 8. — (*Sick*,) Franske Læsestykker, især til Brug for de lærde Skolers øverste Classer. 1ste Hefte. (»L'Avare» af Molière, til Skolebrug, tilligemed en Oversigt over den franske Litt. Historie indtil Ludvig XV, Indledning og Anmærkninger.) Odense 1867. Hempelske Boghandel. 120 S. 8. — *Thrige, S. B.*, og *Bloch, V. A.*, Lærebog i Verdenshistorien til Brug for de lærde Skoler. 3die Del. (Danmarks, Norges og Sverigs Historie, af *Thrige*.) 247 (+ 9) S. 4de Del. (Lærebog i den nyere Historie, af *Bloch*.) 178 S. 8. Kbhvn. 1866. Gyldendalske Boghandel (Hegel). — *Wiberg, S. V.*, Personalhistoriske, statistiske og genealogiske Bidrag til en almindelig dansk Præstehistorie. 1ste Hefte. Odense 1868. Hempelske Boghandel. 64 S. 8.
